

TITANI ai ISTORIEI

GIGANȚII CARE NE-AU MODELAT LUMEA

Simon Sebag Montefiore

„Un maestru povestitor." – *Evening Standard*

TITANI ai ISTORIEI

GIGANȚII CARE NE-AU MODELAT LUMEA

Simon Sebag Montefiore

„Un maestru povestitor." – *Evening Standard*

KRONIKA

Colecția în care umanitatea este reconstruită prin cărți
care ne ajută să pătrundem în culisele celor mai interesante
evenimente politice, sociale sau financiare de ieri și de astăzi.

Kim Il-Sung, Kim Jong-Il & Kim Jong-Un

JFK

Nasser

Mandela

Șahul Iranului

Pol Pot: Câmpurile morții din Cambodgia

Thatcher

Anne Frank

Gorbaciov & Elțîn

Crearea Rusiei moderne

Elvis

Saddam Hussein

Muhammad Ali

Escobar

Osama bin Laden &

Abu Bakr al-Baghdadi: Jihadiștii

Titanul necunoscut

Simon Sebag Montefiore este istoric, câștigător a numeroase premii, ale cărui bestsellerururi au fost publicate în peste 45 de limbi. Volumul *Ecaterina cea mare și Potemkin* a fost nominalizat la Premiile Samuel Johnson; volumul *Stalin. Curtea țarului roșu* a fost desemnat Cartea de istorie a anului 2003 în cadrul British Book Awards; *Tânărul Stalin* a câștigat Premiul Costa pentru biografie, premiul pentru cea mai bună biografie acordat de *Los Angeles Times* și Le Grand Prix de la Biographie Politique; *Ierusalim. Biografia unui oraș* a fost un bestseller și a primit premiul Cartea Anului din partea Jewish Book Council; volumul *Romanovii. 1613–1918* a fost un bestseller internațional și a câștigat Premiul Lupicaia del Terriccio. Montefiore este, de asemenea, autorul Trilogiei Moscova, lăudată de critică, alcătuită din volumele *Sașenka*, *Cerul roșu al amiezii* și *Într-o noapte de iarnă*. A studiat istoria la Universitatea Cambridge, unde a obținut diploma de doctor, iar acum locuiește la Londra împreună cu soția sa, romanciera Santa Montefiore, și cu cei doi copii ai lor.

John Bew este profesor de istorie și politică externă la Departamentul de studii de război din cadrul King's College, Londra. A scris cinci cărți, printre care se numără *Citizen Clem: A Life of Attlee* (2016).

Martyn Frampton este lector și predă istorie modernă la Queen Mary University din Londra. Printre publicațiile sale se numără *The Long March* (2009) și *Legion of the Rearguard* (2010).

Dan Jones este jurnalist, crainic și istoric. Printre publicațiile sale se numără *The Plantagenets* (2012), *The Hollow Crown* (2015) și *The Templars* (2017).

Claudia Renton a fost actriță de televiziune și de teatru, iar în prezent este avocată și autoarea cărții *Those Wild Wyndhams* (2014).

Simon Sebag Montefiore

TITANI ai ISTORIEI

GIGANȚII CARE NE-AU MODELAT LUMEA

Traducere din limba engleză de
ANCA SIMITOPOL

București
2019

Titans Of History
The Giants Who Made Our World
Simon Sebag Montefiore
with John Bew, Martyn Frampton, Dan Jones and Claudia Renton

Ediție publicată pentru prima dată în 2012 de Quercus, cu material suplimentar din două volume, *Heroes* (2008) și *Monsters* (2009), publicate tot de Quercus.

Editura Litera
O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România tel.: 021 319 63 90; 031 425 16 19; 0752 548 372 e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteți vizita pe
www.litera.ro

Titani ai istoriei.
Giganții care ne-au modelat lumea
Simon Sebag Montefiore
împreună cu John Bew, Martyn Frampton,
Dan Jones și Claudia Renton

Traducere din limba engleză:
Anca Simitopol
Editor: Vidrașcu și fiii
Redactor: Aloma Ciomâzgă-Mărgărit
Corector: Ionel Palade
Copertă: Flori Zahiu

Tehnoredactare și prepress: Ana Vârtosu
Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SEBAG MONTEFIORE, SIMON
Titani ai istoriei. Giganții care ne-au modelat lumea / Simon Sebag Montefiore împreună cu John Bew, Martyn Frampton, Dan Jones și Claudia Renton; trad.: Anca Simitopol. – București Litera, 2019

ISBN 978-606-33-3797-0

ISBN EPUB 978-606-33-4222-6

I. Simitopol, Anca (trad.)

821.111

Copiilor mei, Lily și Sasha

MULȚUMIRI

Le mulțumesc lui David North, Mark Smith, Patrick Carpenter și Josh Ireland; colegilor mei colaboratori Dan Jones, Claudia Renton, John Bew și Martyn Frampton, cu toții istorici talentați; agentului meu literar Georgina Capel, lui Anthony Cheetham, Slav Todorov, Richard Milbank, Mark Hawkins-Dady; profesorului F.M. Eloischari; lui Robert Hardman; Jonathan Foreman; și editorului meu de la Orion, Holly Harley. Și, mai presus de toate, dragilor mei copii, Lily și Sasha, și soției mele, Santa.

Introducere

În copilărie, am citit o scurtă prezentare – asemănătoare celor din această carte – despre lumea înfiorătoare a lui Iosif Stalin. M-a provocat îndeajuns cât să mă determine să citesc mai multe despre acest subiect. Mulți ani mai târziu, studiam arhivele rusești și făceam cercetarea necesară pentru redactarea cărții mele despre Stalin. Intenția mea este ca aceste scurte biografii să-i inspire și să-i îndemne pe cititori să afle mai multe despre aceste personalități extraordinare – despre bărbații și femeile care au creat lumea în care trăim astăzi.

Dar istoria nu este doar o succesiune spectaculoasă de evenimente formidabile și palpitante din vremuri apuse: ca să înțelegem prezentul și viitorul, trebuie neapărat să înțelegem trecutul. „Cine controlează trecutul controlează viitorul", a scris George Orwell, autorul romanului *1984*, iar „Cine controlează prezentul controlează trecutul". Referindu-se la Napoleon și la nepotul său Napoleon al III-lea, Karl Marx a glumit spunând că „toate evenimentele și personajele istorice se repetă – prima dată ca tragedie, a doua oară ca farsă". Marx s-a înșelat în această privință – așa cum s-a înșelat și în multe altele: istoria nu se repetă, însă este înțesată de numeroase avertismente și lecții. Marile figuri ale istoriei au studiat trecutul, pe bună dreptate, pentru a fi capabili să guverneze prezentul. De pildă, trei dintre cei mai monstruoși criminali ai secolului XX, Hitler, Stalin și Mao – toți prezenți în această carte –, au fost pasionați de istorie și și-au petrecut o mare parte a tinereții lor irosite, dar și din anii în care s-au aflat la putere, citind despre propriii idoli din trecut.

Când Hitler a ordonat uciderea în masă a evreilor europeni în timpul Holocaustului, el s-a simțit încurajat de masacrele comise de otomani împotriva armenilor în timpul Primului Război Mondial: „Cine-și mai amintește acum de armeni?", a cugetat el. Masacrele armenilor apar în această carte. Când Stalin a ordonat Marea Teroare, el a privit în urmă la atrocitățile comise de eroul său, Ivan cel Groaznic: „Cine-și mai amintește acum de nobilii uciși de Ivan cel Groaznic?", i-a întrebat el pe acoliții săi. Și

Ivan cel Groaznic apare în această carte. Iar Mao Zedong, când a dezlănțuit asupra Chinei valurile de omoruri în masă, a fost inspirat de primul împărat, un alt personaj care poate fi regăsit în paginile acestei cărți.

Lucrarea de față este o colecție de biografii ale unor oameni care au schimbat, într-un fel sau altul, cursul istoriei lumii. Lista nu pretinde a fi nici completă, nici pe deplin satisfăcătoare: eu am ales numele; așadar, lista este cu desăvârșire subiectivă. Poate veți crede că unele nume lipsesc, iar că altele nu ar fi trebuit incluse: face parte din frumusețea și din frustrarea inerente întocmirii oricărei liste. Veți găsi aici nume binecunoscute – Elvis Presley, Jack Kennedy, Iisus Hristos, Mozart, Ceaikovski, Byron, Picasso și Churchill, de pildă –, dar și multe pe care poate nu le cunoașteți.

Când am început acest proiect, am încercat să separ personajele pozitive de cele negative, dar mi-am dat seama că intenția mea era de nerealizat, întrucât multe dintre cele mai mari personalități – Napoleon, Cromwell, Ginghis Han, Petru cel Mare, ca să enumăr doar câteva – au îmbinat eroismul și monstruozitatea. În această carte, vă las pe voi să faceți astfel de judecăți. E fără îndoială adevărat, așa cum a afirmat sarcastic Voltaire, că „e interzis să ucizi. Așadar, toți criminalii sunt pedepsiți – mai puțin cei care ucid în număr mare și în sunet de trâmbițe." Succesul justifică adesea fapte înfiorătoare, însă în trecut, înainte ca drepturile omului să devină fundamentale, crimele erau trecute cu vederea dacă înlesneau mari realizări, de aceea sunt prezente în această carte personaje ca Alexandru cel Mare, Tamerlan, Ramses al II-lea și Iulius Caesar. Așa cum a spus Winston Churchill, „istoria este scrisă de învingători" și am putea adăuga că tiranii cei mai abili au murit de bătrânețe, având parte de respectul posterității.

Geniul politic și artistic, chiar și în cazul celor mai admirabile dintre aceste personaje, impune ambiție, lipsă de sensibilitate, egocentrism, cruzime, chiar nebunie, la fel de mult cum are nevoie de decență și de eroism. „Oamenii chibzuiți", a spus George Bernard Shaw, „se adaptează lumii. Oamenii nechibzuiți adaptează lumea lor înșiși. Drept urmare, schimbarea e cu putință numai prin oamenii nechibzuiți." Măreția cere curaj (mai presus de orice), voință, charismă, inteligență și creativitate, dar necesită și trăsături pe care adesea le asociem cu oamenii cei mai puțin admirabili: asumare nesăbuită a riscului, ambiție fără limite, nevoie de

senzații sexuale extreme, insolență ostentativă, obsesie aproape patologică și ceva care frizează nebunia. Cu alte cuvinte, linia de demarcație dintre bine și rău e foarte fină: calitățile necesare pentru măreție și ticăloșie, pentru eroism și monstruozitate, pentru filantropie strălucită și cruzime criminală distopică și brutală nu sunt foarte diferite unele de altele. Numai norvegienii au un cuvânt pentru asta: *stormannsgalskap* – nebunia marilor oameni.

În ultima jumătate de secol, numeroși profesori de istorie au lăsat impresia că vor să facă istoria cât mai anostă cu putință, reducând-o la plictisul unor statistici despre rata mortalității, tonele de cărbune consumate în medie de gospodării și alți indici economici, însă studiul amănunțit al oricărei perioade arată că personajele exercită o influență extraordinară asupra evenimentelor, fie că ne uităm la autocrații lumii antice sau la politicienii democrați moderni ai zilelor noastre. În secolul XXI, oricine se referă la istoria mondială de după atentatele din 11 septembrie știe că personalitatea președintelui Statelor Unite George W. Bush nu a contribuit în mod hotărâtor la decizia de a comanda catastrofala invazie a Irakului. Președinția instabilă a lui Donald J. Trump și guvernările autocrate din Rusia și China demonstrează că și astăzi personalitățile au posibilitatea de a modela și de a perverti propriile națiuni și lumea largă. Drept urmare, trebuie să le studiem. Plutarh, cel care a inventat istoria biografică, o spune cel mai bine în introducerea lui la descrierile pe care le-a făcut lui Alexandru și Caesar: „Nu prezint istorii, ci vieți; iar faptele cele mai mărețe nu descoperă întotdeauna virtutea sau viciul; de fapt, un lucru mărunt, cum ar fi o expresie sau o glumă, dezvăluie adesea mai degrabă caracterul decât o fac bătăliile în care mor mii de oameni."

Ramses cel Mare

cca 1302–1213 î.Hr.

Maiestatea sa i-a ucis pe toți; au căzut înaintea calului său, iar maiestatea sa era singur, nu era nimeni cu el.

Inscripție pe zidurile templului din Luxor

Ramses al II-lea a fost cel mai mare dintre faraonii egipteni, domnia sa lungă – care s-a întins pe mai mult de 60 de ani – fiind reprezentată deopotrivă de succese militare și de unele dintre cele mai impresionante proiecte de construcții ale lumii antice. I-a cucerit pe hitiți și pe libieni și a condus Egiptul către o perioadă de prosperitate creativă, însă tot el a fost, probabil, marele ticălos al Exodului.

Existența unora dintre cele mai mari minuni ale lumii antice i se datorează lui Ramses: el este prototipul regelui-erou din vechime, admirat pentru cuceririle și operele sale monumentale, deseori câștigate și construite cu un cost uman uriaș. Domnia sa marchează punctul culminant al Egiptului faraonilor, atât ca putere imperială, cât și ca motor al creațiilor artistice.

În timpul domniei tatălui lui Ramses, Seti I, Egiptul se luptase pentru controlul asupra Palestinei și Siriei cu hitiții din Anatolia (în Turcia modernă). În pofida unui prim succes, când Ramses a urcat pe tron, în 1279 î.Hr., hitiții și-au extins puterea către sud tocmai până în Kadesh, în Siria.

Fiind ofițer cu grad superior, cel puțin cu numele, de la vârsta de zece ani, Ramses a fost dornic să-și înceapă domnia cu o victorie. Dar prima lui confruntare cu hitiții, în Bătălia de la Kadesh din 1274, a fost un eșec strategic. Deși a câștigat bătălia, Ramses nu a reușit să-și consolideze poziția și să cucerească orașul Kadesh. În cel de-al optulea sau al nouălea an al domniei lui, a cucerit orașe în Galileea și Amor, iar la scurt timp după aceea, a doborât fortificațiile hitite, cucerind orașele siriene Katna și Tunip. Nici un alt conducător egiptean nu pusese piciorul în Tunip în ultimii 120 de ani.

În ciuda acestor izbânzi, Ramses a descoperit că ofensiva lui împotriva Imperiului hitit nu putea fi continuată, așa că, în 1258, cele două tabere s-au întâlnit la Kadesh și au consemnat acordul lor în primul tratat de pace din istorie. Cu ostentația specifică, tratatul a fost scris nu numai pe modestul papirus, ci și pe foiță de argint, atât în limba egiptenilor, cât și în a hitiților. Tratatul menționa mai mult decât simplul acord de încetare a ostilităților; stabilea și bazele alianței între cele două părți, care consimțeau să își ofere ajutor reciproc în cazul unui atac din partea unei a treia părți. După o lungă perioadă de război, refugiații au primit protecție și dreptul de a reveni în patriile lor.

Tratatul a inaugurat o perioadă de prosperitate care a durat până în ultimii ani ai domniei lui Ramses. În această perioadă, faraonul și-a satisfăcut pe deplin pasiunea cea mai mare: aceea de a construi monumente uriașe, multe dintre acestea putând fi văzute încă în diferite părți ale Egiptului. Ramesseumul era un templu uriaș construit lângă Kurna și includea o școală pentru scribi. Complexul era decorat cu stâlpi pe care erau înscrise victoriile, precum Bătălia de la Kadesh, și avea expuse statui ale lui Ramses cu înălțimi de până la 17 metri, care cântăreau peste 1 000 de tone. Chiar și mai mari erau monumentele construite în templul de la Abu Simbel. Patru statui gigantice ale lui Ramses, fiecare de peste 20 de metri înălțime, domină fațada enormă a templului, care cuprinde și frize și reprezentări ale altor zei și faraoni egipteni și statui ale favoriților lui Ramses și ale membrilor familiei sale. Printre aceștia se număra soția lui favorită Nefertari, care avea propriul templu, mai mic, construit către nord-est. În mormântul ei din Valea Reginelor sunt expuse unele dintre cele mai impresionante obiecte de artă din întreaga perioadă egipteană antică.

Aceste opere sunt doar câteva dintre marile proiecte arhitectonice din timpul domniei lui Ramses. Acesta a terminat construcțiile începute de tatăl său, finalizând edificiul de la Karnak și templul de la Abydos, iar la est a construit orașul de frontieră Pithom. Și-a înscris numele și toate faptele de vitejie pe numeroase monumente construite de predecesorii săi. Aproape toate piesele arhitecturale din vechiul Egipt care s-au păstrat până în prezent poartă amprenta lui.

Este posibil ca Ramses să fi fost faraonul menționat în Cartea Ieșirii, ca fiind conducătorul care i-a luat în robie fără milă pe israeliți până când Dumnezeu a trimis cele zece plăgi care l-au determinat pe faraon să elibereze Poporul Ales – această eliberare miraculoasă este celebrată la sărbătoarea evreiască a Paștelui. Evreii au fost conduși către libertate de un tânăr israelit abandonat în pruncie printre trestiile Nilului, care a fost apoi găsit și crescut ca un prinț egiptean pe nume Moise. În peregrinările prin Peninsula Sinai, Dumnezeu i-a dat lui Moise cele Zece Porunci. În schimbul respectării acestor porunci, Dumnezeu le-a promis israeliților țara Canaanului. Când Moise a întrebat despre natura acestui Dumnezeu, a primit răspunsul: „Eu sunt Cel ce sunt“. Moise însă a murit înainte să ajungă în Canaan. Cel mai probabil, monumentele lui Ramses au fost

construite de sclavi. Mulți semiți s-au stabilit în Egipt, iar numele lui Moise este egiptean, ceea ce sugerează că acolo erau originile sale. Nu există nici un motiv să ne îndoim că Moise, primul conducător charismatic al religiilor monoteiste, a primit într-adevăr o revelație divină după această eliberare din sclavie. În general, ieșirea din sclavie a popoarelor semite este plauzibilă, dar nu poate fi verificată prin datare.

Ramses a fost idolatrizat de faraonii egipteni de mai târziu, iar domnia lui a reprezentat un reper în ceea ce privește realizările militare, culturale și imperiale ale Egiptului antic. A murit în 1213, la 90 și ceva de ani.

David și Solomon

cca 1040–970 î.Hr. cca 1000–928 î.Hr.

Binecuvântat să fie Domnul Dumnezeul tău Care a binevoit să te pună pe tronul Său, pentru ca să fii rege în numele Domnului Dumnezeului tău. Din dragostea pe care Dumnezeul tău o are către Israel, ca să-l întărească în veci, te-a făcut rege peste el, ca să faci judecată și dreptate.

Regina din Saba cercetează pe Solomon, Cartea a doua Paralipomena 9:8–9

David și Solomon au condus regatul Israel în secolul al X-lea î.Hr., la apogeul splendorii, puterii și al bogăției sale. David a unit triburile israelite și a făcut din Ierusalim capitala acestora, în vreme ce fiul său Solomon a construit Templul din Ierusalim și a fost regele a cărui legendă a ieșit din limitele narațiunii biblice, prezentându-l ca fiind înzestrat cu însușiri uimitoare de înțelept, poet, amant și îmblânzitor al naturii.

Dar principala sursă care identifică ambele personaje este Biblia, scrisă probabil secole mai târziu. David a fost zugrăvit în Biblie ca un rege sfânt, ideal, întâi în toate, dar și ca un excelent războinic, poet și harpist, comandant militar cu lipsuri și aventurier, colaborator al filistenilor, vinovat de adulter, ba chiar criminal. Portretul lui David este, așadar, unul surprinzător de complet și de uman.

Născut la Betleem în timpul domniei regelui Saul, primul monarh al Israelului, David, fiul lui Isai, a fost ales și uns de profetul Samuel. Chemat la curte să îl liniștească pe regele Saul, care începuse să înnebunească,

David a cântat la harpă și astfel a câștigat bunăvoința regală. Când israeliții au fost invadați de filisteni, în frunte cu Goliat, David s-a oferit să se lupte cu acesta din urmă și, deși nu era decât copil, l-a ucis pe acest luptător gigantic cu o praștie. Un erou acum și cel mai bun prieten al fiului lui Saul, Ionatan, David s-a căsătorit cu fiica lui Saul, însă a fost silit să fugă din pricina geloziei criminale a regelui. Chiar a trecut de partea filistenilor, acceptând gradul de general și un oraș oferite de regele lor. Când filistenii i-au invadat din nou și s-au luptat cu israeliții pe muntele Ghelboa, Saul și Ionatan au fost uciși amândoi. David i-a plâns în celebra lui lamentație poetică. A devenit rege în Iuda, având ca reședință orașul Hebron, în timp ce unul dintre fiii lui Saul conducea triburile nordice ale Israelului, până când David le-a unit pe toate, transformându-le în regatul Israel. A atacat orașul iebusit Ierusalim, care a devenit noua capitală a regatului său unit, și a adus aici renumitul Chivot al Legământului. Într-o zi, a văzut-o acolo – scăldându-se pe acoperiș – pe frumoasa Batșeba, care era soția unuia dintre generalii săi, Urie Hititul. David a sedus-o și l-a trimis pe soțul ei în linia întâi în luptă – acesta a fost ucis. David s-a căsătorit cu Batșeba. Cumpărând pământ pe Muntele Templului, David plănuia să construiască o casă a lui Dumnezeu acolo, un templu – dar Dumnezeu a intervenit: David era un bărbat pătat de sânge, iar construirea Templului trebuia să aștepte până la sosirea fiului său neîntinat. La bătrânețe, războinicului slăbit i-a fost greu să țină sub control curtea în care luptele pentru succesiune erau în plină desfășurare. Principala lui problemă era fiul său preferat Absalom, favoritul mulțimii, care s-a răzvrătit împotriva tatălui său, alungându-l din Ierusalim. David a curmat rebeliunea, dar Absalom a fost ucis, ceea ce a dat naștere unei alte lamentații sfâșietoare. Potrivit narațiunii biblice, Solomon a fost fiul rămas în viață al lui David și al Batșebei, care a fost uns rege când tatăl său nu murise încă, cu scopul de a dejuca aspirațiile uneltitoare ale unui frate vitreg.

După ce a moștenit regatul, Solomon și-a înfrânt în scurtă vreme dușmanii și a ridicat un imperiu comercial prosper, valorificând așezarea strategică a Palestinei – un pod între Marea Mediterană și Marea Roșie, Asia și Africa. Cu ajutorul armatelor și al negustorilor, a creat o mare rețea de porturi și de rute comerciale terestre.

Biblia descrie o domnie de o splendoare fără egal, în timpul căreia Solomon a avut, după cum se crede, o armată de 12 000 de cavaleriști și de

1 400 de care, iar pentru plăcerea și prestigiul său, un harem de 700 de soții și de 300 de concubine. Asemenea estimări biblice sunt, fără îndoială, exagerate, dar posibil nu cu mult. (Numai în orașul Meghido s-au descoperit urme ale unor grajduri despre care s-a spus că adăposteau 450 de cai.) Folosindu-se de căsătorie ca să întărească alianțele, Solomon s-a căsătorit cu fiicele și cu surorile regilor vecini. Căsătoria lui cu fiica faraonului egiptean, de exemplu, i-a asigurat stăpânirea asupra orașului canaanit Ghezer. Relatarea biblică potrivit căreia Solomon i-a oferit reginei din Saba, aflată în vizită, „tot ce ea a dorit și a cerut“ a dat naștere unor zvonuri, care au dăinuit timp de 3 000 de ani, potrivit cărora printre dorințele ei s-a numărat și aceea de a avea un copil. Dat fiind că Saba era probabil un regat prosper, care includea Ethiopia și Yemenul moderne, acesta a fost un alt exemplu al iscusinței lui Solomon în materie de realpolitik.

Punctul culminant, din punct de vedere biblic, al realizărilor lui Solomon a fost construirea Templului, unde a fost adus Chivotul Legământului. Descris ca o construcție din piatră și lemn de cedru, cu un interior sculptat magnific și un exterior învelit în aur, templul a fost o mărturie minunată a măreției lui Dumnezeu. După o muncă de șapte ani, Solomon a sfințit templul, care a devenit cel mai sfânt loc din lumea evreiască, amintirea lui fiind mii de ani în centrul religiei iudaice: acesta a fost primul templu construit pe Muntele Templului din Ierusalim, care este, de asemenea, cunoscut musulmanilor ca Haram-al-Sharif.

Solomon a continuat să construiască, la o scară colosală, orașe și forturi pe tot întinsul imperiului. A construit palate uluitoare pentru soțiile sale, un zid de apărare pentru Ierusalim și edificii pentru a încuraja venirea negustorilor străini, precum și altare păgâne care să îi ajute să se simtă în largul lor.

Cele 1 005 cântece ale lui Solomon și proverbele lui, adunate în Cartea Proverbelor, sunt o mărturie a geniului și a înțelepciunii lui. Primind la curte două femei care pretindeau că erau mamele aceluiași copil, Solomon a propus tăierea copilului în două, judecând corect că mama adevărată avea să renunțe la pretenția ei mai degrabă decât să-și vadă mort copilul iubit.

Se spune că Dumnezeu i-a dăruit lui Solomon putere asupra tuturor viețuitoarelor și stăpânire asupra forțelor naturii. Atât Biblia ebraică, Tanah, cât și Scriptura islamică sacră, Coranul, menționează capacitatea lui

miraculoasă de a vorbi limba păsărilor și a furnicilor și de a stăpâni vântul. Se spunea despre el că avea un covor fermecat și un inel magic, Pecetea lui Solomon, care îi dădeau putere asupra demonilor. În poveștile persane și arabe care, într-un mileniu ulterior, au alcătuit *O mie și una de nopți*, Solomon este vrăjitorul care a închis djinnii (spiritele) în recipiente pe care le-a aruncat în mare.

Acest lucru a avut însă un preț. Solomon suferea de „mania excesului imperial": evreii erau asupriți de taxe exorbitante. După moartea regelui, regatul lui unit a fost divizat în două regate rivale, Israel și Iuda – aceasta a fost, potrivit Bibliei, pedeapsa lui Dumnezeu pentru faptul că Solomon și-a încălcat legământul.

Principalele surse în ceea ce privește personajele David și Solomon sunt cărțile biblice Samuel, Regi și Paralipomena. Există dovezi arheologice care dovedesc existența lui David, deși nu este sigur dacă Ierusalimul era capitala glorioasă descrisă în Biblie și dacă regatul lui David era un imperiu ce se întindea de la hotarul egiptean până la Damasc. Acum, arheologii cred că orașul era mic și că regatul era mai degrabă o federație tribală. Pe de altă parte, s-au găsit urme de secolul al X-lea ale Orașului lui David în Ierusalim, care, datorită vestigiilor canaanite proaspăt descoperite, pare în mod clar a fi o cetate însemnată. În sine, lipsa umelor nu este hotărâtoare – la urma urmelor, în ceea ce privește regatul macabeilor, care a existat o mie de ani mai târziu și care acoperea un teritoriu asemănător cu cel al regatului lui David, există, de asemenea, foarte puține vestigii. Istoria curții lui David, prezentată în Biblie, pare, într-adevăr, o relatare realistă directă despre un rege aflat în declin. Iar stela de la Tel Dan, descoperită în 1993/1994, demonstrează că David a fost un personaj istoric, utilizând denumirea „Casa lui David" pentru a descrie regatul lui Iuda condus de descendenții regali ai lui David.

În ceea ce-l privește pe Solomon, nu există nici o dovadă arheologică a existenței sale. Spre deosebire de tatăl lui, căruia i se face un portret complet, Solomon apare sub forma legendei unui împărat oriental ideal. Splendoarea de la curtea lui Solomon și strălucirea vieții lui sunt, neîndoielnic, o iluzie și poate proiecția unui ideal; și e posibil ca autorii biblici, care și-au scris textele patru sute de ani mai târziu, să fi zugrăvit, în portretul lui Solomon, propria viziune despre Ierusalim, despre Templu, propriile ambiții și nostalgii. Prea puține date s-au descoperit despre acest

Templu din Ierusalim, însă descrierea biblică a acestuia este complet plauzibilă în ceea ce privește dimensiunile și stilul – tipice templelor descoperite în întregul Orient Mijlociu. Bogăția lui de aur și fildeș este, de asemenea, credibilă – s-au descoperit artefacte și în alte palate israelite, precum cele din Samaria. Renumitele lui mine seamănă cu minele de secol al X-lea din Antichitate, recent descoperite în Iordania. Dimensiunea armatei lui e posibilă – un rege al Israelului a avut 2 000 de care de luptă un secol mai târziu. Cât despre fortărețele sale Meghido, Ghezer și Hațor, ruinele din acele locuri au fost atribuite inițial perioadei lui Solomon, însă acum există discuții referitoare la faptul dacă acestea nu au aparținut, de fapt, regilor lui Israel cu un secol mai târziu. Dar o nouă analiză a grajdurilor de acolo sugerează că este posibil ca acestea să-i fi aparținut lui, în definitiv. În ceea ce privește Templul, acesta exista în mod sigur la câțiva ani după moartea lui, deoarece inscripțiile egiptene atestă faptul că faraonul Șișac a invadat Iudeea și a primit ca plată aur din Templul din Ierusalim. Deși măreția lui Solomon pare exagerată, este totuși verosimil că el a construit Templul.

Nabucodonosor al II-lea

cca 630–562 î.Hr.

Atunci Nabucodonosor s-a umplut de mânie ... Și a poruncit celor mai puternici oameni din oștirea lui să lege pe Șadrac, Meșac și Abed-Nego și să-i arunce în cuptorul cel cu foc arzător.

Daniel 3:19–20

Nabucodonosor a fost Leul Babilonului și Pierzătorul Popoarelor. Conducător al marelui imperiu neobabilonian din 605 până în 562 î.Hr., el a fost întruchiparea regelui războinic. Biblia consemnează faptul că Nabucodonosor a fost instrumentul răzbunării lui Dumnezeu asupra poporului nesupus al Iudeei – un destin pe care se pare că l-a îmbrățișat cu plăcere.

Născut cam după anul 630 î.Hr., Nabucodonosor a fost fiul cel mai mare al regelui Nabopolassar (a domnit între 626 și 605 î.Hr.), întemeietorul dinastiei caldeene din Babilon. Nabopolassar îndepărtase jugul Imperiului

Asirian de la nord și distrusese chiar marele oraș Ninive. Lăudându-se cu victoriile sale, el vorbise despre cum „pustiise pământul Asiriei“ și „transformase ținutul dușman într-o grămadă de ruine“.

Tânărul Nabucodonosor a participat la cuceririle militare ale tatălui său de la o vârstă fragedă, iar, în 605, a dirijat înfrângerea forțelor egiptene la Carchemiș, o victorie care i-a ajutat pe babilonieni să pună stăpânire pe Siria. Nabopolassar a murit mai târziu în acel an, iar Nabucodonosor s-a urcat pe tron, însă numaidecât s-a confruntat cu rebeliuni pe tot întinsul imperiului său – pe care le-a zdrobit cu o energie și cu un discernământ remarcabile.

Nabucodonosor a început să își extindă stăpânirea către vest; printr-o alianță prin căsătorie cu Imperiul Mezilor de la răsărit, se asigurase că acele părți nu aveau să-i facă necazuri. Între 604 și 601, diferite state din zonă – inclusiv regatul evreiesc al lui Iuda – s-au supus autorității sale, iar Nabucodonosor și-a declarat hotărârea de a nu avea „nici un dușman de la un orizont la altul“. Încurajat de succesul său, în 601, Nabucodonosor a decis să se ridice împotriva dușmanilor săi cei mai de temut, trimițând oștiri în Egipt. Dar acestea au fost respinse, iar înfrângerea a provocat o serie de rebeliuni în rândul vasalilor, până atunci liniștiți – în primul rând, în regatul lui Iuda.

Nabucodonosor s-a întors în patria sa babiloniană, punându-și la cale răzbunarea. După o scurtă pauză, s-a năpustit din nou către vest, cucerind aproape tot ce-i stătea în cale. În 597, regatul lui Iuda i s-a supus. Nabucodonosor a pus ca regele, Ioiachim, să fie dus în Babilon. În 588, ținutul lui Iuda s-a revoltat, sub conducerea unchiului regelui, Zedechia. În 587–586, Nabucodonosor a pornit către Ierusalimul răsculat, l-a asediat luni de zile și, în cele din urmă, l-a atacat, distrugându-l complet. Nabucodonosor a poruncit ca orașul să fie făcut una cu pământul, poporul ucis, Templul evreiesc distrus, iar prințul Zedechia a fost silit să asiste la execuția fiilor săi, după care i s-au scos ochii. Evreii au fost deportați apoi către răsărit, unde au plâns Sionul „la râul Babilonului“.

Izbânzile lui Nabucodonosor pe câmpul de luptă au fost însoțite de un program de construcții pe plan intern. Folosind la munca sclavilor din rândul diverselor popoare pe care le înrobise, Nabucodonosor a pus să se ridice sau să se renoveze numeroase temple și clădiri publice. Noul palat regal extravagant, început de tatăl lui, a fost finalizat. Și, lucrul cel mai

cunoscut, regele a cerut să fie construite Grădinile suspendate din Babilon – una dintre minunile lumii antice –, ca un dar făcut soției sale.

În cronicile și inscripțiile sale, el a subliniat mai presus de toate devoțiunea sa față de zeul Babilonului, Marduk, și dragostea față de poporul său, precum și faptul că urmărea dreptatea pentru acesta: a fost un reformator care a reconstruit tribunalele, a interzis mita, i-a trimis la judecată pe funcționarii corupți și a subliniat faptul că nu avea îngăduință față de cei care persecutau săracii și pe cei lipsiți de putere. În plus, povestea biblică despre nebunia sa este, de fapt, o eroare istorică, săvârșită dinadins de autorii evrei ai Bibliei, care îl urau, pentru a-i păta reputația. Ultimul rege al Babilonului, Nabonid (556–539 î.Hr.) – care a părăsit orașul timp de zece ani, ca să trăiască în Arabia –, a fost, în realitate, cel despre care se spune că a înnebunit înainte de a-și pierde imperiul în fața Persiei. Nabucodonosor a murit în 562; fiul și moștenitorul său a fost un nevolnic, asasinat după doi ani – iar imperiul lui abia a mai supraviețuit 20 de ani de la moartea lui. Cirus cel Mare a cucerit Babilonul în 539.

În pofida numeroaselor sale realizări, numele lui Nabucodonosor este asociat pentru totdeauna cu cuceririle nemăsurate și cu tratamentul brutal aplicat popoarelor supuse – Pierzătorul Popoarelor, care a împlinit viziunea profetului evreu Ieremia: „plecat-a din locul său, ca să pustiască pământul tău; cetățile tale vor fi stricate și fără locuitori“.

Sappho

cca 630/610–570 î.Hr.

Destinul, Sappho! Tot ce se răsfrânse
Din tine în nemuritorul vers
Nu te-a putut salva?

Byron, *Pelerinajul lui Childe Harold* (1819–1824) Cântul al doilea, strofa XXXIX

Sappho a fost prima și cea mai importantă poetă a Antichității. Timp de două milenii și jumătate, ea a fost o personalitate emblematică, creatoare de poezii de un lirism fermecător, primul star literar feminin și prima lesbiană – un cuvânt care derivă de la numele insulei sale natale, Lesbos.

Deși nu s-au păstrat decât fragmente din opera ei, Sappho a fost foarte admirată și imitată atât de poeții greci, cât și de cei romani în secolele ce au urmat. Sentimentul frumuseții trecute s-a îmbinat cu misterul relațiilor ei pasionale cu tinere femei, transformând-o în sursa unor numeroase legende și în subiectul multor opere de artă, de la picturi până la poeme și piese de teatru.

Poate că au apărut multe mituri de-a lungul veacurilor, dar informațiile reale pe care le avem despre viața lui Sappho sunt chinuitor de vagi. Ea s-a născut pe la sfârșitul secolului al VII-lea î.Hr., probabil între 630 și 610. Se pare că familia ei făcea parte din clasa aristocratică din Lesbos, o insulă greacă din Marea Egee, aproape de țărmul turc. A avut cel puțin doi frați, pe nume Larichus și Charaxus, iar celui din urmă i-a dedicat un poem. Familia a trăit probabil la Mytilene, un oraș important de pe insulă. Se spune că Sappho era scundă și închisă la culoare, iar poetul Alceu, prietenul ei, a descris-o ca având „un păr care bătea în violet și un zâmbet dulce, curat". Tradiția spune că s-a căsătorit cu un bărbat bogat pe nume Keryklas, care provenea din insula Andros. Dacă acest lucru e adevărat, atunci celebrul poem al lui Sappho care vorbește despre o tânără pe nume Cleis se referă probabil la fiica ei.

Oricum ar fi stat lucrurile, Sappho a dus o viață privilegiată în cercurile aristocrate din Lesbos. Poemele ei vorbesc despre doamnele de la curte și despre ocazii sociale de seamă, ca festivaluri, parade și ceremonii militare. Probabil că a fost exilată împreună cu restul familiei ei la Siracuza, în Sicilia, în jurul anului 600, ca urmare a vieții politice turbulente din acea vreme. Printre numeroasele legende formate în jurul ei, se numără una care povestește cum și-a curmat viața aruncându-se de pe stânca leucadiană, din dragoste pentru un tânăr marinar pe nume Phaon.

Sappho a exercitat o mare influență asupra tinerelor din jurul ei. Conducea un thiasos, o comunitate de femei care se întâlneau sub supravegherea ei, cu scopul de a-și dezvolta cunoașterea religioasă și abilitățile sociale. În epoca victoriană, Sappho era zugrăvită ca o directoare de pension de fete, însă grupul nu era atât de oficial. Era mai degrabă o comunitate strânsă care pregătea tinerele membre pentru cerințele vieții casnice și pentru plecarea de pe insulă. Faptul de a fi membră a comunității lui Sappho presupunea o experiență extrem de personală și emoțională. Afrodita, zeița greacă a iubirii, a dorinței sexuale și a frumuseții, era

zeitatea lor călăuzitoare. O mare parte dintre poemele lui Sappho îi sunt dedicate sau vorbesc despre zeiță. În mod clar, alegerea Afroditei era legată de scopul căsătoriei, însă, de asemenea, între membrele grupului existau legături homoerotice pasionale, oglindind legăturile strânse, cu încărcătură sexuală, dintre bărbați, care existau în societățile din Atena și Sparta antice. În mod sigur, atmosfera nu era una de depravare sexuală, însă homosexualitatea era, fără îndoială, acceptată ca făcând parte din inițiere și ca legătură în cadrul thiasos-ului. Acest aspect, alături de poezia ei cu o mare încărcătură pasională, a transformat-o pe Sappho într-un simbol și o eroină a homosexualității feminine – a iubirii safice sau a lesbianismului – de-a lungul secolelor.

Sappho a creat o operă imensă ca dimensiuni. S-a îndepărtat de tradiția epică masculină a povestirilor despre zei și mari eroi și a dezvoltat, în schimb, un stil liric mai intim, în care explorarea propriilor sentimente era de maximă importanță. Poemele lui Sappho, scrise în dialectul ei natal eolian, erau menite să fie cântate, de regulă, pe mai multe voci, și acompaniate de un instrument. A scris poeme erotice pentru și despre iubitele ei, dar a explorat, de asemenea, toate aspectele iubirii, atât masculine, cât și feminine, inclusiv toate emoțiile care însoțesc iubirea, de la ură și gelozie până la poftă frenetică și pasiune plină de fior:

Trupul mi-e mistuit de-un dulce foc,
Ochii mi se-ncețoșează,
Doar vuietul vântului l-aud,
Totul e-ntunecat.

Broboane de sudoare mi se-adună,
Un freamăt mă cuprinde,
Chipul mi-e palid, asemenea frunzelor toamna,
Sunt în pragul morții.

În secolul al III-lea î.Hr., la multă vreme după moartea ei, versurile lui Sappho au fost adunate în nouă volume, iar ea a continuat să se bucure de o mare faimă de-a lungul întregii perioade clasice. Se spune că filosoful Platon a considerat-o pe Sappho a zecea muză. La cinci secole după moartea ei, poetul erotic roman Catullus a folosit marele poem al lui Sappho „Mie-mi pare-a fi un zeu“ ca model pentru propria operă.

Multe dintre poemele lui Sappho s-au pierdut când lumea clasică a început să dispară în Evul Mediu timpuriu și multe secole reputația ei a avut de suferit de pe urma celor care au socotit erotismul ei feminin

exprimat cu sinceritate deopotrivă periculos și jignitor pentru ideea lor de feminitate. Puținul care s-a păstrat din opera ei ne oferă doar o scurtă privire asupra geniului ei.

Cirus cel Mare

590/580–530 î.Hr.

Eu sunt Cirus cel Mare, Regele.

Inscripție de la Pasargadae

Cirus cel Mare, regele Persiei, a fost întemeietorul unui imperiu puternic care a dominat Asia de Vest și regiunea mediteraneană estică timp de două secole. A fost un conducător inegalabil: soldat și cuceritor neînfricat, dar și monarh tolerant care a recunoscut drepturile supușilor săi, a îngăduit libertatea religioasă și i-a eliberat pe evrei din robie. În lumea antică, a fost preamărit ca modelul regelui ideal, chiar și de greci, și a reprezentat un exemplu de urmat pentru Alexandru cel Mare. Regatul lui Cirus se întindea din Israelul, Armenia și Turcia moderne, în vest, până în Kazahstan, Kîrgîstan și granițele Subcontenentului Indian, în est.

Cirus – Kurosh – s-a născut la Persis, în Iranul de astăzi. Mama lui a fost fiica lui Astiage, regele mezilor din vestul Iranului. Ca în cazul altor mari eroi, ca Moise sau Romulus și Remus, despre nașterea lui Cirus s-a transmis o legendă (consemnată de istoricul grec Herodot, printre alții). Astiage a avut un vis, pe care l-a interpretat ca pe un semn că Cirus avea să ajungă să-l răstoarne de la putere: fiica lui a urinat un jet de aur care a împroșcat întregul lui regat. Apoi a visat că din coapsele fiicei sale creștea o viță-de-vie. În mod clar, nepotul său era o amenințare, așadar, a cerut ca bebelușul să fie omorât. Însă sfătuitorul lui Astiage, Harpagus, nu a fost în stare să ucidă un nou-născut, așa că a dat copilul unui păstor. Când Cirus avea zece ani, calitățile lui precoce l-au adus la curtea lui Astiage, unde i-a fost descoperită identitatea. Astiage l-a lăsat pe copil să trăiască, dar și-a vărsat mânia pe Harpagus, făcându-l, prin înșelăciune, să-și mănânce propriul fiu.

Adevărată sau nu, legenda arată că, încă de la început, Cirus a fost socotit salvatorul poporului său. În 559 î.Hr., l-a urmat pe tatăl său,

Cambyses I, la conducerea dinastiei ahemenide care domnea în Persia, redusă mai târziu la o regiune din sud-vestul Iranului și supusă mezilor. În 554, Cirus s-a aliat cu Harpagus și a condus o rebeliune împotriva bunicului său nemilos Astyage. Revolta a căpătat avânt în următorii patru ani, iar atunci când Cirus s-a ridicat împotriva lui Astyage în 550, soldații mezi au trecut în tabăra dușmană. Cirus a ocupat teritoriul mezilor și a cucerit capitala acestora, Ecbatana.

În 547, a cucerit regatul Lidiei (pe teritoriul Turciei de astăzi), detronându-l pe regele acestuia, fantastic de bogat, Cresus. Această cucerire i-a extins stăpânirea asupra întregului teritoriu al Asiei Mici, imperiul său absorbind și orașele grecești de pe coasta Mării Egee. După ce și-a întărit frontierele vestice ale imperiului, Cirus și-a îndreptat atenția către Babilonia.

Printre orașele antice, Babilonul era splendid, dar era guvernat de un rege tiranic și lipsit de popularitate, Nabonid. Cirus a fost întâmpinat ca un eliberator atunci când, în 539, a săpat un canal ca să devieze cursul fluviunlui Eufrat și și-a condus armata în capitala veche de un mileniu. Odată cu Babilonul, Cirus a intrat în posesia unor teritorii vaste, inclusiv al Siriei și al Palestinei, ceea ce i-a oferit controlul asupra celei mai mari părți a Orientului Apropiat.

În 20 de ani, Cirus crease cel mai mare imperiu din câte existaseră pe lume. Și-a dat seama că menținerea noii sale stăpâniri avea nevoie de o diplomație pașnică mai degrabă decât de asuprire și de violență. Așadar, în loc să impună obiceiurile și legile persane asupra popoarelor proaspăt cucerite, el a început să creeze un nou concept de imperiu mondial, selectând cele mai bune elemente din zone diferite ca să dea naștere unui întreg mai bun. A apelat la consilieri mezi, a imitat portul și influența culturală ale elamiților și a tolerat libertatea religioasă peste tot, în schimbul supunerii politice totale. A guvernat din trei capitale: Ecbatana, capitala persană Pasargadae și Babilon.

A eliberat evreii aflați în robie în Babilon din anul 586 î.Hr., când Ierusalimul fusese distrus de babilonieni. Cirus le-a dat voie să se întoarcă în Ierusalim; a suportat cheltuielile întoarcerii lor și a finanțat reconstruirea Templului. Drept urmare, el este singurul nonevreu despre care unii evrei cred că a avut calități mesianice. Faima lui a crescut și mai mult odată cu descoperirea, în secolul al XIX-lea, a „Cilindrului lui Cirus“,

un artefact pe care sunt inscripționate detaliile cuceririlor lui Cirus și eliberarea de sub tiranie adusă de el, precum și declarația credinței sale în libertatea religioasă și opoziția lui față de sclavie. Această inscripție este recunoscută de către Organizația Națiunilor Unite ca prima cartă a drepturilor omului. Cirus nu a fost un liberal – a înăbușit cu brutalitate orice revoltă politică –, însă a dat dovadă de toleranță religioasă.

Cirus a murit într-o campanie militară în 530 î.Hr., în timpul luptelor cu Tomiris, regina masageților, care era hotărâtă să se răzbune sângeros pentru moartea fiului ei, care fusese ținut prizonier de către Cirus. Inscripția gravată pe mormântul lui Cirus din Pasargadae, care încă se păstrează, sună astfel: „Omule, oricine ai fi și de oriunde ai veni, căci știu că vei veni, eu sunt Cirus, întemeietorul Imperiului Persan. Nu mă invidia, așadar, pentru acest mormânt în care zace trupul meu." Cirus a fost urmat de fiul său Cambyses al II-lea, care, în timpul scurtei lui domnii, a cucerit singurul teritoriu din Orientul Apropiat pe care Cirus nu îl integrase în imperiul său: Egiptul. Imperiul Ahemenid a fost pe punctul de-a se nărui, însă a fost refondat de un al doilea întemeietor al Imperiului Persan, înrudit de departe cu Cirus: Darius cel Mare a cucerit toate teritoriile care i-au aparținut lui Cirus, a confirmat politicile tolerante ale acestuia din urmă, a invadat Ucraina, India și Europa și a organizat primul serviciu poștal imperial și a bătut prima monedă internațională; el a fost Augustus al Imperiului Persan. Dar a intrat în Grecia, înainte de moartea sa în 490 î.Hr., și a fost înfrânt de greci la Maraton. Succesorul lui Darius, fiul său Xerxes, nu a izbutit să-i zdrobească pe greci – dar, prin moștenirea lăsată de el, imperiul lui Cirus a mai dăinuit încă două secole.

Buddha

cca 563–483 î.Hr.

„Ești zeu?" – „Nu", a răspuns el.
„Ești reîncarnarea unui zeu?" – „Nu", a răspuns el.
„Ești vrăjitor deci?" – „Nu."
„Atunci, ești om?" – „Nu."
„Ce ești, atunci?", au întrebat ei încurcați.

„Sunt treaz."

SIDDHARTHA GAUTAMA, BUDDHA, CERCETAT PE DRUM DUPĂ ILUMINAREA SA

Învățăturile lui Buddha despre binefacere, toleranță și compasiune au o putere de atracție universală ce depășește cu mult limitele grupului celor care îl urmează. Căutarea de către el a iluminării a dat naștere unei mișcări care reprezintă deopotrivă un cod de etică și o religie. Aceasta oferă fiecăruia dintre adepții lui posibilitatea și dorința de a duce o viață plină de satisfacție și de împlinire spirituală.

Legenda spune că Buddha a fost conceput atunci când Mahamaya, regina consoartă a regelui tribului Sakya, a visat că un elefant alb a pătruns în pântecele ei. Născut într-un loc împrejmuit de perdele, într-un mare parc din Nepal, prințul a fost numit inițial Siddhartha Gautama (titlul de Buddha – „cel treaz" – i-a fost acordat mai târziu). Prenumele lui, care înseamnă „cel al cărui țel e desăvârșit", era o aluzie la profețiile sacerdotale conform cărora avea să ajungă fie un mare conducător, fie un mare învățător religios. Unii specialiști au sugerat că nașterea lui s-a petrecut mai târziu decât pretinde tradiția, în jurul anului 485 î.Hr.

La șapte zile după nașterea lui, mama lui Gautama a murit. Dornic ca fiul lui să urmeze calea cea dintâi, lumească, tatăl lui Gautama s-a îngrijit ca acesta să fie „crescut cu foarte multă delicatețe", ferindu-l de orice imagine a greutăților. Rareori ieșea din palatele sale (avea câte unul pentru fiecare anotimp), iar în puținele dăți când o făcea, regele se asigura că străzile erau pline de oameni tineri, sănătoși și veseli. Abia la vârsta de 29 de ani, niște întâlniri întâmplătoare, întâi cu un bătrân, apoi cu un bolnav și, în cele din urmă, cu un cadavru, i-au deschis ochii lui Gautama asupra bătrâneții, a bolii și a morții. Această conștientizare a servit drept sursă de inspirație pentru un aspect fundamental al doctrinei lui – acela conform căruia existența umană este una plină de suferință.

Mai târziu, zărind un hoinar iubitor de pace, cu capul ras și cu un veșmânt galben, Gautama a făcut pasul către „Marea Renunțare", părăsind luxul princiar în speranța că o viață religioasă austeră i-ar putea aduce o împlinire spirituală mai mare. Privindu-și pentru o ultimă dată soția și fiul nou-născut în timp ce dormeau, el s-a furișat afară din palat în toiul nopții, ca să îmbrățișeze viața de ascet rătăcitor.

În căutarea iluminării spirituale, Gautama a ajuns întâi la doi înțelepți vestiți, însă când înzestrările lui dobândite le-au depășit pe cele ale îndrumătorilor săi, el a refuzat propunerea acestora ca ei să-i devină discipoli. În schimb, însoțit de cinci asceți, s-a retras în satul Uruvela, unde a petrecut șase ani încercând să-și atingă țelul final, nirvana – sfârșitul suferinței. Postul și abnegația însă s-au dovedit a fi lipsite de satisfacții. Cu mâinile și picioarele „ca niște vrejuri veștejite" și cu „șezutul ca o copită de bivol", Gautama a formulat un alt principiu fundamental: calea către iluminare stă într-o viață moderată – „Calea de mijloc". A fost o hotărâre care i-a scârbit pe însoțitorii săi într-atât încât l-au părăsit. Rămas singur, Gautama, în vârstă de 35 de ani, a ajuns, în cele din urmă, la nirvana în timp ce medita cu picioarele încrucișate la umbra copacului Bodhi. În timpul nopții, s-a luptat cu diavolul și a ieșit învingător, și-a văzut toate viețile trecute și toate viețile trecute și viitoare ale întregii lumi și, cu sufletul purificat, s-a născut din nou ca Buddha: „Mi-am eliberat mintea... întunericul a fost împrăștiat, a apărut lumina".

Buddha i-a convertit imediat pe cei cinci asceți și și-a petrecut restul vieții învățându-i pe alții calea către iluminare. Și-a format discipolii astfel încât aceștia să îi convertească pe alții, iar comunitatea lui de călugări (titlul cu care Buddha se adresa discipolilor săi) a înflorit. Îndemnat de discipolii săi plini de zel, el a întemeiat mai târziu un ordin al călugărițelor. Un învățător fără egal, Buddha înțelegea instinctiv capacitatea fiecărui discipol. Atunci când, înainte de a muri, și-a întrebat discipolii dacă aveau îndoieli pe care le doreau lămurite, nici unul dintre ei nu a avut. Cei care veneau la el hotărâți să îl combată plecau convertiți. Atunci când chiar și un renumit criminal proscris a devenit călugăr, oponenții lui Buddha l-au acuzat că era un fel de magician care poseda un „truc ademenitor".

La vârsta de 80 de ani, Buddha și-a făcut cunoscută intenția de a muri și a încetat din viață la scurt timp, după ce a mâncat o mâncare cu carne de porc, preparată de un discipol laic. În pofida rugăminților celui mai apropiat discipol al său, Ananda, el a refuzat să numească un succesor. Nedogmatic până la sfârșit, Buddha a afirmat că învățăturile lui trebuiau să fie tratate ca un set de principii raționale pe care fiecare să le aplice asupra lui însuși. Așezat pe un pat – care în scurt timp avea să devină patul său de moarte – aflat între doi copaci, el și-a învățat discipolii să lase

adevărul care este dharma (ordinea naturală) „să vă îndrume după ce eu nu voi mai fi".

Confucius

551–479 î.Hr.

Cel care cercetează cu atenție ceea ce e vechi, ca să descopere acolo ceva nou, este cel mai îndreptățit să-i învețe pe alții.

Confucius, *Analecte* 2, 11

Confucius a fost un filosof și învățător chinez care și-a făcut simțită influența – și continuă să și-o facă simțită – nu doar în China, locul său de naștere, ci și în tot estul Asiei. El socotea că învățătura este adevărata cale către autoperfecționare, dar, într-un mod care avea să lase o amprentă neștearsă asupra întregii gândiri orientale ulterioare, a avut și o viziune extraordinar de practică asupra rolului său. A văzut cultura și perfecționarea, cu baze solide în tradiție și în respectarea corectă a ritualului, ca fiind esențiale pentru buna guvernare și a încercat să-și pună ideile în practică asumându-și un rol activ în administrarea țării.

Fiul unor aristocrați sărăciți, Confucius s-a născut și a crescut în statul Lu (provincia modernă Shandong). „Confucius" este versiunea latinizată a numelui său; în Orient este cunoscut drept Kongzi sau Kongfuzi (care înseamnă „Maestrul Kong" – numele lui de familie). Cu toate că data nașterii lui nu se cunoaște cu exactitate, aceasta este sărbătorită, potrivit tradiției est-asiatice, pe 28 septembrie.

La vârsta de 15 ani, Confucius devenise avid de cunoaștere și dedicat acesteia, având un apetit prodigios pentru cele șase discipline care erau caligrafia, aritmetica, trasul cu arcul, condusul carului, ritualurile și muzica. Era vestit îndeosebi pentru faptul că îi chestiona neîntrerupt pe învățătorii săi în Marele Templu. În tinerețe, a avut diverse slujbe, lucrând ca păstor de vite și de oi, îngrijitor în grajd și contabil.

S-a căsătorit la vârsta de 19 ani și a respectat cu supunere tradiția, plângându-și mama timp de trei ani după moartea acesteia, când el avea 23 de ani. Confucius și-a petrecut cea mai mare parte a perioadei de la 20 până la 30 de ani îmbinând munca cu devotamentul față de educație.

Și-a consolidat cunoștințele în cele șase discipline prin studiul vast al istoriei și al poeziei, iar la 30 de ani, era pregătit să înceapă o carieră strălucită de învățător. În vremurile de dinaintea lui, în mod normal, educația era apanajul copiilor celor bogați, care aveau profesori privați, altfel, educația consta, în esență, în formarea vocațională și în pregătirea pentru funcțiile administrative. Confucius a avut o abordare nouă, radicală, susținând accesul tuturor la educație ca un mijloc de pe urma căruia puteau beneficia atât elevul, cât și societatea. A inițiat un program de studiu destinat potențialilor conducători, gândind că un cârmuitor educat avea puterea să răspândească învățătura în rândul supușilor săi și, astfel, să perfecționeze societatea în ansamblul ei.

Spre deosebire de mulți alți înțelepți ai timpului, care evitau contactul cu oamenii și erau detașați de societate, Confucius s-a implicat cu totul în guvernarea statului său. A lucrat ca funcționar public, devenind apoi ministru adjunct al Lucrărilor Publice, și ulterior a fost promovat în funcția de ministru al Justiției. La vârsta de 53 de ani, a devenit prim-ministrul regelui statului Lu, însoțindu-l pe acesta în misiuni diplomatice.

Dar influența pe care o avea Confucius asupra regelui și principiile lui morale stricte l-au îndepărtat de restul curții, care a conspirat împotriva avansării lui. Văzând că mesajul lui nu era băgat în seamă, Confucius a părăsit curtea și a plecat într-un exil autoimpus. În cei 12 ani de absență, Confucius a străbătut statele Wei, Song, Chen și Cai, predând și dezvoltându-și filosofia. Faima sa ca „limba de lemn a clopotului vremii“ a început să se răspândească.

Gândirea lui Confucius a fost, parțial, o reacție la nelegiuirea extremă din timpul său, un timp al neliniștilor, când războinicii vecini se aflau mereu în conflict. Poziția lui era, în esență, una conservatoare, scoțând în evidență importanța tradiției, respectarea corectă a ritualului și respectul față de bătrâni și de strămoși. Se vedea pe sine ca pe un canal de învățătură, care nu a inventat nimic, ci doar a transmis înțelepciunea primită și a încurajat cercetarea de sine și căutarea personală a cunoașterii. În opinia lui, conducătorii, aleși pe merit mai degrabă decât pe bază ereditară, nu trebuiau să impună reguli și să guverneze prin amenințarea pedepsei, ci, mai degrabă, trebuiau să dezvolte propriile virtuți și, astfel, să câștige devotamentul supușilor lor.

Aforismele lui Confucius au fost adunate după moartea lui în *Analecte*, care alcătuiesc baza a ceea ce occidentalii numesc astăzi confucianism (termenul nu are un echivalent cu sens în chineză). Sfatul lui cel mai renumit, așa-numita „regulă de aur“, se oglindește în nenumărate sisteme morale ulterioare (inclusiv în creștinism). Este bine surprins în următorul schimb de replici:

> *Discipolul Kung a întrebat:* Există un cuvânt care să îndrume viața omului?
> *Maestrul a răspuns:* Ce zici de *shu*? Niciodată să nu impui altora ceea ce ție nu ți-ar plăcea.

Conceptul *shu* (reciprocitate, în traducere aproximativă) străbate etica lui Confucius, care se sprijină, de asemenea, pe conceptele *li*, *yi* și *ren*. Conceptul *li* s-ar putea traduce aproximativ prin ritual, *yi* prin dreptate, iar *ren* prin bunătate sau empatie.

Confucius și-a încheiat exilul la vârsta de 67 de ani, când s-a întors în statul Lu, ca să scrie și să învețe. Îndurerat de pierderea fiului său, a murit la vârsta de 73 de ani.

Sun Tzu

cca 544 î.Hr. – 496 î.Hr.

Fii extrem de subtil, chiar până la punctul de a fi lipsit de formă. Fii extrem de misterios, chiar până la punctul de a nu scoate nici un sunet. Astfel poți dirija soarta adversarului.

Sun Tzu (sau Sun Zi) a fost autorul unui tratat despre război care are încă o importanță enormă în gândirea militară, în afaceri, în politică și în psihologia relațiilor umane.

Despre viața lui Sun Tzu nu se cunosc prea multe, dar se știe că a fost contemporan cu Confucius. Se crede că a fost general în slujba statului Wu către sfârșitul Perioadei „Primăveri și Toamne“ (770–476 î.Hr.). În *Arta războiului*, el și-a concentrat geniul militar într-o serie organizată de instrucțiuni și de axiome care acopereau toate aspectele purtării unui război.

Una dintre trăsăturile cele mai remarcabile ale acestei opere este insistența lui Sun Tzu asupra faptului că, deși „arta războiului are o

importanță vitală pentru stat“, este deseori mai bine să se evite lupta, pe care el o socotește costisitoare, distrugătoare și vătămătoare pentru populație, în general:

Lupta și victoria obținută în toate războaiele nu sunt excelența supremă; excelența supremă este să îți înfrângi dușmanul fără să lupți.

Atunci când lupta nu poate fi evitată, pregătirea și cunoașterea dușmanului sunt totul:

Dacă îți cunoști dușmanul și te cunoști pe tine însuți, nu ai de ce să te temi nici de o sută de războaie. Dacă te cunoști pe tine însuți, dar nu îți cunoști dușmanul, la fiecare victorie câștigată, vei suferi și o înfrângere. Dacă nu îți cunoști nici dușmanul și nu te cunoști nici pe tine, vei fi învins în fiecare bătălie.

Să nu ții seama de acest sfat pentru că trebuie să cheltuiești bani ca să aduni informații este un lucru total greșit:

Să nu vrei să afli starea dușmanului doar pentru că te calicești, refuzând să cheltuiești 100 de uncii de argint… e culmea barbariei.

Așa cum spune clar Sun Tzu în numeroase pasaje, atenția la detaliu poate câștiga războiul înainte ca acesta să înceapă: „Dacă nu faci nici o greșeală, ai victoria garantată, căci înseamnă să cucerești un dușman care este deja învins“. Iar acest lucru, teoretic, ar trebui să minimalizeze pagubele războiului:

Cel mai bun lucru este să iei țara dușmanului întreagă și intactă; s-o nimicești și s-o distrugi nu e așa de bine. Așadar, la fel, e mai bine să capturezi o armată întreagă decât s-o distrugi, să capturezi un regiment, un detașament sau o companie în întregime decât să le distrugi.

Deși putea să vorbească despre război cu calm și cruzime, Sun Tzu subliniază că violența și vărsarea de sânge trebuie folosite numai atunci când sunt absolut necesare. Soldații dușmani trebuie tratați cu bunăvoință, iar campaniile lungi, distructive, trebuie evitate în favoarea unei victorii rapide. Amestecul de strategie genială și analiză tactică, alături de preocuparea pentru bunăstarea umană, este ceea ce îl face pe Sun Tzu să fie relevant până în prezent.

LEONIDAS

M. 480 Î.HR.

Leonidas a căzut în acea luptă, după ce a luptat cu adevărat ca un bărbat. Mulți spartani remarcabili au căzut alături de el – numele lor, precum și numele tuturor celor 300... merită să rămână în memorie.

HERODOT, *ISTORII*, CARTEA A VII-A

Ultima revoltă a lui Leonidas și a celor 300 de soldați ai lui împotriva puterii Persiei a răspândit legenda vitejiei spartane în întreaga lume. Un luptător fără egal, Leonidas s-a sacrificat pentru libertatea grecilor. Apărarea lui cutezătoare de la Termopile le-a oferit grecilor timpul și inspirația necesare pentru a înfrânge forțele persane mult superioare care încercau să-i distrugă.

Timp de mai bine de un deceniu, grecii se luptaseră cu perșii care erau hotărâți să-i includă în imperiul lor. Confruntat cu intransigența grecilor, marele rege persan Xerxes a adunat cea mai mare armată din câte văzuse vreodată lumea antică. În 480 î.Hr., aceasta a traversat strâmtoarea Dardanele pe un pod format din bărci, apoi a împânzit coasta greacă, îndreptându-se către interiorul țării. Înaintarea lui Xerxes părea de neoprit, iar cucerirea Greciei, inevitabilă.

Cu vreo zece ani mai devreme, Leonidas urcase pe tronul Spartei, un oraș-stat din sud-estul Peloponesului, cunoscut ca Lacedemonia. De la denumirea din urmă provine cuvântul „laconic“, căci spartanii erau renumiți pentru caracterul concis al vorbirii lor – exemplificat prin disciplina, duritatea și rezistența spartane de care aveau să dea dovadă Leonidas și camarazii săi.

Un bărbat spartan avea o singură carieră de urmat: să devină o mașină de luptă. În cadrul unui sistem de educație pe cât de nemilos, pe atât de eficient, Sparta educa bărbați care aparțineau, așa cum a spus istoricul roman Plutarh, „cu totul țării lor, nu lor înșiși“.

Sparta era blocată într-o constituție veche alcătuită în secolul al VII-lea î.Hr. de legendarul rege Licurg. Inovația era o ofensă mortală, iar individualismul eradicat fără milă. Accesul străinilor aici era descurajat, banii fuseseră înlocuiți cu bare de fier, mesele erau luate în comun. Nimic nu trebuia să divizeze fraternitatea spartană.

Sparta începea să-și selecteze războinicii încă de la naștere. Sfatul bătrânilor examina toți bebelușii de sex masculin și îi elimina pe cei bolnăvicioși și malformați, lăsându-i să moară pe versantul muntelui. Cei

rezistenți, care trebuiau să apere, nu să împovăreze statul, erau trimiși înapoi la tații lor, ca să fie crescuți de doici.

La vârsta de șapte ani, băieții erau luați în grija statului, care își asuma sarcina de a-i transforma într-unii dintre cei mai rezistenți războinici din lume. Ani buni de gimnastică și de atletism șlefuiau suplețea de balerini a soldaților spartani, care executau exercițiile nuzi. Spartanii făceau la nesfârșit astfel de exerciții, încât atenienii i-au poreclit *phaenomerides*, „cei care își arată coapsele".

Băieții erau învățați numai artele necesare războiului. Alfabetizarea nu avea nici o importanță, iar muzica era prețuită numai în măsura în care încuraja gânduri eroice. Șiretenia, rezistența, robustețea și cutezanța erau toate prețuite. Băieții dormeau pe paturi din trestii pe care le adunau singuri. Erau ținuți flămânzi pentru a fi încurajați să ia inițiativa și să fure mâncare și erau pedepsiți numai dacă erau prinși.

Competițiile de flagelare le puneau la încercare rezistența psihică și fizică. Unii băieți mureau, însă, dacă nu trădaseră nici o urmă de emoție, li se ridica o statuie prin care erau comemorați. Îndemnați să se bată între ei, băieții se luptau cu sălbăticie. Petreceau perioade îndelungate descurcându-se singuri în sălbăticie. Când cetățenii-soldați se apropiau de 20 de ani și, astfel, de sfârșitul antrenamentului lor, elitele erau trimise să ducă o viață de luptători de gherilă, folosind pentru practică iloți (sclavi) drept ținte.

Toți tinerii trebuiau să locuiască în cazărmi până la 30 de ani. Erau încurajați să se căsătorească, însă își puteau vedea soțiile numai pe ascuns. „Unii dintre ei", relatează Plutarh, „deveneau tați înainte să-și vadă bine soțiile la lumina zilei." Acest lucru nu conta: educația lor dăduse naștere unei legături indestructibile. „Nu voiau, nici nu puteau să trăiască singuri", continuă Plutarh, „ci se purtau ca un grup de bărbați strâns uniți."

Licurg a afirmat că „Un oraș este bine întărit dacă este înconjurat de bărbați viteji, nu de cărămizi". Cetățenii spartani nu munceau – munca era pentru iloți, al căror număr era de 25 de ori mai mare decât al celor dintâi. Ei erau născuți și crescuți ca să lupte, așadar, în această privință, eroismul celor 300 de la Termopile nu trebuie să ne surprindă.

Se spunea că Oracolul din Delphi îi profețise lui Leonidas că numai sacrificiul unui rege descendent al lui Hercule putea să îi salveze orașul de la pieire. Leonidas, al 17-lea rege din dinastia Agizilor, știa că familia lui își

revendica descendența din Hercule, deci din Zeus. Când reprezentanții orașelor-stat grecești s-au întâlnit la Corint ca să discute despre înaintarea lui Xerxes, Leonidas s-a oferit să-și conducă oamenii către singura trecătoare rămasă, ca să împiedice avansul perșilor: trecătoarea Termopile.

De la bun început, aceasta părea o bătălie pierdută. Atenienii fiind plecați pe mare ca să se lupte cu perșii, iar celelalte orașe-stat fiind, după câte se pare, resemnate cu soarta lor și concentrându-se, mai degrabă, pe obținerea unei victorii la jocurile olimpice, lui Leonidas i-au fost încredințați nu mai mult de 7 000 de greci care să lupte împotriva marii armate persane. Chiar și Sparta – ocupată cu jocurile ceremoniale și dorind să păstreze cea mai mare parte a trupelor pentru apărarea Istmului Corint, deschiderea către Peloponez – i-a oferit regelui său numai 300 de soldați. Leonidas, care a ales numai bărbați cu fii îndeajuns de mari ca să preia rolul taților lor, părea să fie convins că merge la moarte sigură, spunându-i soției sale: „Să-ți iei un bărbat bun și să ai copii buni“.

Înțelepciunea laconică a lacedemonienilor a răspândit în toată lumea legenda spiritului spartan cutezător. Când trimisul lui Xerxes i-a cerut lui Leonidas să ordone armatei sale să depună armele, acesta a răspuns, „Veniți și luați-le“. Oamenii lui nu erau mai puțin sfidători. Când perșii au amenințat să arunce atâtea săgeți încât să întunece lumina Soarelui, un spartan a comentat: „Cu atât mai bine. Vom lupta la umbră.“

Xerxes a fost sigur de victorie după ce iscoada lui a raportat că spartanii păreau să se pregătească de luptă executând exerciții de întindere și pieptănându-și părul lung. Dar când perșii au încercat să pătrundă în valuri prin trecătoare în ziua următoare, au fost doborâți cu miile. Perșii care veneau din urmă au trebuit să escaladeze un zid de camarazi căzuți în luptă, apoi s-au văzut prinși într-o capcană mortală. După trei zile în care zeci de mii de bărbați s-au aruncat împotriva micului grup de greci, Xerxes s-a retras ca să regândească lupta.

Fără intervenția unui anume bărbat, prezicerile Oracolului din Delphi s-ar fi dovedit false. Dar când un trădător grec, pe nume Ephialtes, le-a arătat perșilor un drum ascuns care ducea în spatele liniilor grecești, soarta lui Leonidas a fost pecetluită. Leonidas și-a lăsat la vatră cea mai mare parte a armatei sale. Cu 700 de tespieni care au ales să rămână și 400 de tebani care au dezertat aproape pe loc, Leonidas și cei 300 de spartani ai

săi s-au organizat ca o ariergardă ca să întârzie înaintarea perșilor și să-i apere pe grecii care se retrăgeau. Știau că aveau să moară în luptă.

S-au luptat cu sulițele. Când sulițele le-au fost distruse, s-au luptat cu săbiile. Când au rămas și fără acestea, s-au luptat cu mâinile goale, pe viață și pe moarte, până când au căzut. Istoricul Herodot estimează că acest mic grup a produs perșilor pierderi de 20 000 de oameni. Când trupul lui Leonidas a fost recuperat, Xerxes, care urla fără vlagă văzându-și infama victorie, a ordonat ca regele mort să fie decapitat, iar trupul său crucificat. Peste 40 de ani, rămășițele lui Leonidas au fost returnate, în cele din urmă, spartanilor, pentru a fi îngropate cu cinstea cuvenită.

Ultimul efort defensiv al lui Leonidas i-a inspirat pe greci să-și recapete forțele și să lupte pentru libertatea lor. Victoriile pe care le-au obținut ulterior asupra perșilor pe mare (la Salamina) și pe uscat (la Plateea) au reprezentat garanția faptului că Xerxes a fost primul și ultimul suveran persan care a pus piciorul pe pământul grecesc. Vitejia suicidară a spartanilor, a căror înfrângere a fost o victorie glorioasă, este comemorată printr-un faimos epitaf gravat pe o piatră funerară ce marchează locul unde aceștia au căzut la Termopile:

Străine care treci pe-aici, te du și vestește în Sparta:
Morți noi zăcem aici, după ce legilor ei ne-am supus.

HERODOT

CCA 484–430/420 Î.HR.

[Scriu] în speranța că trecerea vremii nu va șterge faptele oamenilor.

HERODOT, *ISTORII*, CARTEA I

Herodot a fost „părintele istoriei“ în lumea occidentală. Călător aventuros, el și-a folosit darul de povestitor ca să istorisească transformările care au afectat meleagurile unde se intersectează Europa, Asia și Africa. Este cel mai bine cunoscut pentru calitatea sa de observator atent al războaielor epice dintre Grecia și Persia din secolul al V-lea î.Hr., dar a relatat în detaliu și intensificarea rivalității dintre Atena și Sparta.

Herodot a fost primul care a utilizat multe dintre tehnicile scrierii istorice moderne și, deși credibilitatea i-a fost pusă uneori sub semnul

întrebării, cercetările moderne i-au dat adesea dreptate.

S-a născut probabil în Halicarnas, pe atunci sub stăpânirea perșilor, dar și-a petrecut o mare parte din viață în Atena, unde l-a întâlnit pe dramaturgul grec Sofocle. Herodot a plecat din Atena și s-a dus la Thuri, o colonie din sudul Italiei, care se afla sub patronajul Atenei. Ultimul eveniment consemnat de Herodot a avut loc în 430 î.Hr., însă nu se știe cu exactitate când a murit.

Dacă avem informații incomplete despre viața lui Herodot, avem însă o înțelegere extraordinară a timpului lui datorită muncii pe care a întreprins-o. A călătorit mult prin Egipt, Libia, Siria, Babilonia, Lidia și Frigia. A navigat până în Bizanț, trecând prin strâmtoarea Dardanele, a vizitat Tracia și Macedonia și a făcut călătorii la nord de Dunăre, apoi a călătorit către est, de-a lungul coastei nordice a Mării Negre.

Capodopera lui Herodot au constituit-o *Istoriile* sale, lucrarea fiind împărțită în nouă cărți, fiecare purtând numele unei muze din mitologia greacă. Primele cinci cărți prezintă contextul Războaielor greco-persane dintre anii 499 și 479 î.Hr. Ultimele patru cuprind istoria acestor războaie, culminând cu invazia Greciei de către regele persan Xerxes, în fruntea unei mari armate.

Cărțile care conturează contextul războaielor sunt lucrări subtile ce oferă numeroase informații geografice și politice despre Imperiul Persan și conducătorii acestuia. Ele oferă, de asemenea, o descriere amănunțită a diferențelor fundamentale dintre societatea persană și cea greacă, comparația ridicându-se la un nivel neegalat de cronicarii orașelor grecești, care consemnaseră evenimentele istorice înainte de Herodot. Herodot observă cum Imperiul Persan, deși alcătuit din popoare diverse divizate de religie, geografie și limbă, acționează totuși cu o unitate remarcabilă. Grecii, în schimb, aparținând unui grup relativ mic de orașe-stat omogene din punct de vedere cultural, sunt înclinați către constituirea de facțiuni și se confruntă cu conflicte interne.

Astfel de observații generale pătrunzătoare ne ajută să găsim o explicație pentru evenimentele petrecute în timpul vieții lui Herodot, când rivalitățile și disputele politice din Atena afectau cursul competiției sângeroase dintre atenieni și spartani. Această abordare grandioasă era o noutate în domeniul scrierilor istorice.

Lucrarea *Istorii* este o prezentare detaliată a patru generații de regi persani și a cuceririlor lor. Herodot descrie mai întâi expediția lui Cirus cel Mare în Lidia, urmată de cucerirea Egiptului de către Cambyses și expediția lui împotmolită către Ethiopia. După nebunia și moartea lui Cambyses urmează reorganizarea și continuarea expansiunii imperiului sub Darius cel Mare și, în final, Herodot relatează campaniile conduse de Xerxes împotriva grecilor.

Herodot tinde să acorde importanță acțiunilor, personalităților și certurilor dintre protagoniștii individuali. Xerxes este zugrăvit ca fiind arogant, irascibil, sălbatic și crud, iar Herodot sugerează că aceste defecte de caracter au dus la eșecul invaziei lui.

În opinia lui Herodot, mândria precede mereu o cădere, dar el subliniază că asemenea eșecuri nu sunt pedeapsa zeilor, ci, mai degrabă, urmarea greșelilor omenești. Această abordare rațională, în care zeii nu interveneau în treburile oamenilor, a reprezentat o inovație majoră și a alcătuit baza tradiției istoriei occidentale.

„Părintele istoriei" a fost numit, totodată, „Părintele minciunilor". E adevărat că unele dintre povestirile sale, precum cea despre furnicile gigantice care mâncau oameni, sunt mituri. Însă metodele sale erau cele ale unui adevărat istoric: oricând era posibil, compara sursele. Era, de asemenea, un povestitor desăvârșit; primul istoric și, fără îndoială, unul dintre cei mai mari din toate timpurile.

Alcibiade

cca 450–404 î.Hr.

E mai înțelept să nu crești un pui de leu, dar, dacă o faci, trebuie să-l accepți așa cum este.

Verdictul dramaturgului Eschil asupra lui Alcibiade (așa cum este redat de către Aristofan în piesa *Broaștele*)

Alcibiade a fost un tânăr aristocrat care a trăit în epoca de aur a Greciei clasice și a jucat un rol central în luptele pe viață și pe moarte care au cuprins Atena în cea de-a doua jumătate a secolului al V-lea î.Hr. Politician strălucit și lider militar genial, a avut parte de un noroc deosebit: era de

familie bună, fermecător, frumos, charismatic, ager la minte, meșter la vorbă. Însă avea defecte profunde, pe măsura virtuților sale: vanitate, lipsă de scrupule și egoism. Încolțit de dușmanii săi politici și de propriile neajunsuri, în cele din urmă, nu a fost în stare să-și valorifice înzestrările pentru a-și salva orașul de la pieire.

În momentul nașterii lui Alcibiade, în 450 î.Hr. sau cu puțin înainte, Atena se afla la apogeul puterii și al bogăției. Cu mai puțin de 30 de ani mai devreme, atenienii conduseseră o alianță de state grecești cu scopul izgonirii armatelor invadatoare persane care veneau dinspre răsărit. Însă ceea ce începuse ca o alianță voluntară a egalilor se transformase treptat într-un imperiu maritim atenian. În anii adolescenței lui Alcibiade, se intensificaseră tensiunile și, în cele din urmă, în 431, Sparta, un stat conservator tot mai îngrijorat de ambițiile imperiale de expansiune ale Atenei, nu a mai putut suporta și a atacat, grăbind astfel Războiul peloponesiac. Acesta avea să implice toată lumea greacă în următorii 27 de ani și a dus, în final, la înfrângerea totală a Atenei.

Tatăl lui Alcibiade murise în luptă în 477, lăsând băiatul în grija casei lui Pericle, cel mai mare om de stat atenian și conducător eroic din acea vreme. Alcibiade a fost discipol al filosofului Socrate, iar talentele lui retorice splendide s-au datorat în parte, cu siguranță, bazei excelente în domeniul retoricii, pe care o primise de la Socrate și Pericle.

În 421, după zece ani de lupte nedecise, Atena și Sparta au negociat precara Pace a lui Nicias. Indignat de faptul că era considerat prea tânăr ca să participe la negocierile de pace, Alcibiade a început, în schimb, să le submineze, mai întâi purtând discuții private cu ambasadorii spartani și apoi încercând să-și bată joc de ei în fața Adunării ateniene. A fost ales general în 420 și a aranjat o nouă alianță împotriva Spartei, însă ambițiile sale agresive au fost zădărnicite doi ani mai târziu, când noii aliați au suferit o înfrângere grea în lupta cu spartanii la Mantinea.

Momentul definitoriu în cariera lui Alcibiade a sosit în 415, când a îmbrățișat din nou cauza războiului, susținând un plan ambițios de a trimite o mare forță expediționară care să atace orașul Siracuza din Sicilia. Viziunea sa a triumfat, iar el a fost numit unul dintre cei trei generali conducători ai expediției. Însă, când era gata să pornească în călătorie pe mare, dușmanii săi au reușit să-l implice (poate pe nedrept) într-un scandal, atunci când hermele – stâlpi sacri de hotar amplasați împrejurul

Atenei – au fost mutilate în mod misterios. Crima a fost socotită de rău augur pentru misiune, dar Alcibiade a pornit pe mare, fără ca acuzațiile să fi fost soluționate.

Rechemat în fața tribunalului, Alcibiade a fugit și a fost condamnat la moarte în absență. Manifestându-și acum răzbunarea, a trecut de partea spartanilor și i-a convins să trimită forțe ca să întărească Siracuza, ceea ce a contribuit la înfrângerea catastrofală a atenienilor doi ani mai târziu. Apoi a încurajat Sparta să construiască un avanpost fortificat la Decelea, care să fie vizibil din Atena. Acesta i-a separat pe atenieni de casele, recoltele și minele lor de argint, silindu-i să rămână în interiorul zidurilor cetății tot anul.

După ce a provocat probleme interne Atenei, Alcibiade s-a dus către est în Ionia (Asia Mică), instigându-i la revolte pe aliații supuși ai Atenei. Dar uneltirile sale cu Sparta au ajuns la un final abrupt când a fost suspectat că avea o relație cu soția regelui spartan. Aflat în pericol de moarte, a schimbat din nou tabăra, de data aceasta trecând de partea Persiei. Purtând acum negocieri cu perșii, Alcibiade a fost implicat în stârnirea unor tulburări politice în Atena, unde, în 411, s-a instalat un nou regim oligarhic (unul cu o durată scurtă de existență).

Crezând în promisiunile (nerealiste) de ajutor din partea perșilor, flota ateniană l-a numit din nou general pe Alcibiade. Între 411 și 408 și-a răscumpărat vina conducându-i pe atenieni către o revenire spectaculoasă printr-o serie de izbânzi militare. A provocat o înfrângere zdrobitoare flotei spartane la Cizic în 410 și i-a ajutat pe atenieni să recapete controlul asupra rutei de aprovizionare prin Marea Neagră.

Invitat să revină în Atena și absolvit de orice vină, Alcibiade a primit autoritate deplină în războiul pe uscat și pe mare. Dar, în urma unui eșec naval la Notium în 406 (cauzat de nesupunerea unuia dintre subordonații săi – Alcibiade era absent), și-a pierdut poziția. În 405, în urma unei înfrângeri navale catastrofale la Egospotami – care s-a petrecut în ciuda avertismentelor date de Alcibiade comandanților atenieni –, el s-a întors în Persia, unde a fost ucis, probabil la îndemnul Spartei, în 404.

Alcibiade a fost o sumă de contradicții, un meteor fascinant, duplicitar, capabil să strălucească într-un moment și să dea dovadă de o neagră nechibzuință în celălalt. În vremuri de criză majoră, Atena nu a putut să

aibă suficientă încredere în el ca să folosească uimitoarele sale talente, ceea ce a dus, în final, la propria distrugere și la cea a orașului său.

PLATON

CCA 428–347 Î.HR.

Curajul înseamnă să știi de ce anume să nu îți fie frică.

PLATON

Discipol al lui Socrate și profesor al lui Aristotel, Platon a dat dovadă de viziune și de originalitate în gândirea sa în asemenea măsură încât apare ca a doua figură centrală în cadrul marelui triumvirat care a pus bazele gândirii occidentale.

Ascendența lui Platon, născut într-o familie ateniană nobilă, ajunge până la ultimii regi ai Atenei. El a fost discipol și admirator înflăcărat al plebeului Socrate, al cărui refuz de a se conforma și de a-și tempera ideile i-a adus condamnarea la moarte prin sinucidere, în 399 î.Hr., pentru impietate și coruperea tinerilor.

Dezamăgit de democrația demagogică a Atenei, Platon a plecat în afara granițelor orașului, ajungând în Italia și Siracuza. După ce s-a întors în Atena, a înființat Academia în 387 î.Hr., o instituție care a educat cei mai mari gânditori ai generației următoare, dintre care Aristotel a fost cel mai strălucit. În perioada în care a predat la Academie, până la moartea sa 40 de ani mai târziu, Platon și-a scris operele cele mai importante, inclusiv numeroasele dialoguri socratice, în care apare profesorul care a fost sursa lui de inspirație, și monumentala lucrare *Republica*, în care conturează statul ideal.

S-a spus că filosofia occidentală constă dintr-o serie de note de subsol la opera lui Platon. Un raționalist extrem, Platon a susținut ideea filosofului-rege din *Republica*, care ar guverna numai după principiile rațiunii. Însă, cum experiența sugera că nimeni nu era în stare de o asemenea cumpătare, el a propus ca legile să limiteze strict acțiunile unui conducător. A îmbrățișat ideile lui Socrate, susținând că binele este un concept imuabil și fundamental, sau o „formă". Dacă opiniile se pot schimba, a susținut

Platon, cunoașterea este eternă și neschimbătoare; binele este obiectiv, inextricabil legat de dreptate și de bunăstare personală.

Platon a fost primul mare gânditor care a exprimat ideea că funcțiile superioare ale minții (*psyche*) dețin sau ar trebui să dețină controlul asupra pasiunilor și dorințelor josnice ale trupului. Convingerea lui că sufletul este captiv în interiorul trupului a fost contrazisă de perspectiva lui Aristotel conform căreia cel dintâi este o parte intrinsecă a corpului. Oricum, în pofida diferențelor dintre teoriile lor filosofice, Aristotel, discipolul său, l-a prețuit într-atât pe Platon, încât socotea că „până și lauda adusă“ unui asemenea geniu „era cea mai mare blasfemie“.

Aristotel

384–322 î.Hr.

Aristotel a fost și continuă să fie autoritatea supremă a cunoașterii.

Samuel Taylor Coleridge

Aristotel a fost un filosof colosal, care, alături de Platon și Socrate, a pus bazele gândirii occidentale. A fost enciclopedistul suprem: etician, fizician, biolog, psiholog, metafizician, logician, specialist în teorie literară și politică. Fatul că s-a ocupat de educația lui Alexandru cel Mare i-a asigurat ancorarea puternică în realitate.

Fiul unui medic la curtea macedoneană, Aristotel a petrecut 20 de ani studiind sub îndrumarea lui Platon, la Academia acestuia din urmă, în Atena. Setea lui nepotolită de cunoaștere l-a făcut pe maestrul său să remarce că discipolul avea nevoie de „un frâu“, iar entuziasmul lui Aristotel este vizibil în operele lui științifice. Volumul său *Istoria animalelor*, început în deceniul pe care l-a petrecut în călătorii după moartea lui Platon, este o prezentare completă a tuturor speciilor de animale cunoscute lumii grecești; descrie nenumărate organisme, folosind observațiile sale minuțioase pentru a le explica structura. Există, bineînțeles, unele erori (un bizon, de exemplu, nu se poate apăra prin jeturi de excreții), dar această operă genială, care a presupus o energie neobosită, a pregătit terenul pentru știința zoologiei.

Prin disponibilitatea de a șlefui sau de a contrazice doctrine și opinii anterioare, de a pune întrebări ale căror răspunsuri nu le cunoștea, de a se lupta cu propriile idei – așadar, prin toate aceste moduri, Aristotel a transformat metodologia gândirii. Operele lui care s-au păstrat nu sunt lecturi ușoare. Sunt, în cea mai mare parte, fragmente, folosite ca notițe atunci când ținea cursuri la academiile pe care le-a înființat pe parcursul călătoriilor lui și la Lyceum, grădina acoperită în care a predat după ce s-a întors în Atena. Se crede că școala de filosofie pe care a înființat-o Aristotel – școala peripatetică – a fost numită după aleea (*peripatos*) Lyceum-ului, unde își ținea cursurile cu luciditate și înțelepciune. Cei mai străluciți tineri greci se îngrămădeau ca să învețe de la el.

Acest dandy bogat, care își etala bijuteriile și tunsoarea la modă, a acordat cel mai important rol minții. Filosofia lui Aristotel a insistat asupra gândirii, pe care a considerat-o cel mai nobil atribut al omului. Speculația filosofică avea nevoie de civilizație: abia după ce avea asigurat totul, omul își putea permite luxul gândirii pure, fără limite. În lucrările sale despre etică, Aristotel a ajuns la concluzia că bunătatea umană derivă din gândirea rațională – că „binele specific uman este activitatea sufletului în acord cu virtutea“; este o afirmare a unicității umanității, care a influențat permanent de atunci modul în care înțelegem civilizația.

Logicianul, care vorbea, după cum se crede, cu un sâsâit, a înființat un nou vocabular al gândirii. Aristotel a transformat logica într-o ramură independentă a filosofiei. Străduindu-se să exprime cu mai multă precizie ceea ce voia să spună, a inventat termeni noi pentru conceptele sale: substanță, esență, potență, energie. A susținut că, în măsura în care limbajul este o trăsătură umană prin excelență, acesta este, prin urmare, expresia sufletului. A dezvoltat ideea că analiza cuvintelor noastre este cheia înțelegerii gândirii noastre. Sistemul lui de logică silogistică (de exemplu: „Toți oamenii sunt muritori; grecii sunt oameni; așadar, grecii sunt muritori“) a constituit baza analizei logice timp de mai bine de 2 000 de ani.

La vârsta de 42 de ani, Aristotel s-a întors în patria sa pentru a se ocupa de educația fiului regelui macedonean, în vârstă de 13 ani, Alexandru. Aristotel a încercat să insufle elevului său două dintre cele mai mari contribuții ale Greciei la civilizație: eroismul epic și filosofia. Cât de mult a absorbit acesta din teoria politică a lui Aristotel e un lucru discutabil. Ideile

lui Aristotel se întemeiau pe convingerea că grecii erau superiori altor rase. Deși recunoștea că guvernele trebuie să fie alese în funcție de nevoile și capacitățile cetățenilor, el a susținut că orașul-stat condus de o oligarhie luminată era cea mai bună formă de guvernare. Poate că ideile lui Aristotel nu au avut un impact prea mare asupra lui Alexandru când conducătorul autocrat își făurea imperiul. Cu toate acestea, convingerile lui Aristotel au reprezentat un mare progres pentru conceptele politice contemporane și au înfluențat fundamental dezvoltarea civilizației grecești.

În *Poetica*, Aristotel a pus fundamentele tragediei, care au fost mult timp respectate în operele dramatice: unitatea acțiunii și un personaj central al cărui punct slab tragic, precum *hybrisul* (mândrie nemăsurată), îl duce la pieire. Aristotel a identificat, de asemenea, un proces de curățare sau de purificare (*catharsis*), prin care publicul își descarcă sentimentele de milă și de teamă trăindu-le prin participarea indirectă la acțiunile care se petrec pe scenă.

Moartea lui Alexandru, în 323 î.Hr., a generat un val de sentimente antimacedonene în Atena, silindu-l pe Aristotel să părăsească orașul. Referindu-se la moartea celuilalt mare gânditor, Socrate, se spune că Aristotel și-a exprimat teama ca atenienii să nu păcătuiască de două ori împotriva filosofiei. S-a retras la moșia mamei sale de pe insula Evia, dar a murit de o boală de stomac numai un an mai târziu.

Se spune că Aristotel era bun și afectuos, iar în testamentul său a fost generos atât față de copiii, cât și față de sclavii săi. Vorbește (așa cum spune filosofia lui) despre o viață de familie fericită. El a descris omul ca pe „un monument de slăbiciune“, însă concluzia filosofiei lui este optimistă. Potrivit lui Platon, sufletul este captiv în trup, dorind cu disperare să scape din lumea schimbării și a iluziei. Aristotel a susținut, în schimb, că sufletul este o parte intrinsecă a trupului și că viața este de dorit pentru ea însăși.

Viziunea lui Aristotel, asemenea marii părți a gândirii lui, a prețuit omul și i-a glorificat potențialul. El credea că „Toți oamenii poartă în firea lor dorința de a ști“, o afirmație care reprezintă o bună mărturie a puternicei lui dorințe de cunoaștere, care l-a călăuzit de-a lungul vieții.

Alexandru cel Mare

356–323 î.Hr.

El nu era mulțumit de nici una dintre cuceririle lui, nici dacă ar fi inclus Insulele Britanice în Europa; mereu era gata să pornească mai departe către ceva necunoscut, iar dacă nu ar mai fi fost nici o întrecere, s-ar fi întrecut cu el însuși.

Arrian, *Anabasis* (cca 150 d.Hr.), tradusă cu titlul *Expediția lui Alexandru cel Mare în Asia*, 7.1

Alexandru al III-lea al Macedoniei a extins limitele posibilului. În puțin mai mult de un deceniu de campanii militare strălucite, el a creat cel mai mare imperiu din câte existaseră vreodată, care se întindea din Grecia și Egipt la vest până în India la est și care cuprindea în totalitate sau parțial teritoriile a 17 state moderne. Se spune că a plâns pentru faptul că nu mai erau lumi de cucerit. Cu o oarecare justificare, statuia care i-a fost ridicată după moarte purta legenda „Eu țin pământul".

Alexandru a fost unul dintre cei mai mari comandanți militari din toate timpurile. Iulius Caesar, el însuși un general strălucit, cădea într-o adâncă disperare oricând se gândea la realizările lui Alexandru. Probabil scund și cu păr blond-roșcat, Alexandru se distingea prin frumusețea, grația și curajul proprii și mai ales prin toleranța și cavalerismul său, dar era, de asemenea, nemilos în luptă și în politica de la curte și un mare băutor care l-a ucis cu mâna lui pe unul dintre principalii săi comandanți.

În doi ani după urcarea pe tronul Macedoniei, în urma asasinării remarcabilului său tată, regele războinic Filip al II-lea, care cucerise o mare parte din Grecia, bărbatul în vârstă de 22 de ani, scund și dur, unificase diferitele orașe-stat ale Greciei sub conducerea sa, cu scopul de a porni la război împotriva puternicului Imperiu Persan. Era visul cel mai prețuit al lumii elene și un țel pe care Filip îl urmărise întreaga sa viață.

Alexandru a pornit în misiunea sa în 334 î.Hr. În doi ani, perșii fuseseră complet învinși în lupte de Alexandru, precum Bătălia de la Issos, în timpul căreia Alexandru și-a dovedit geniul militar și virtuozitatea tactică. Apoi s-a așezat în fruntea propriului imperiu, unul care includea nu numai Grecia și Macedonia, ci și întregul Orient Mijlociu, din Egipt și Asia Mică până în Mesopotamia, Persia și teritoriile de dincolo de granițele ei, Afghanistanul, părți din Asia Centrală și, de cealaltă parte a munților

Hindukuș, Valea fertilă a Indului. Doar refuzul final, încăpățânat, al armatei sale macedonene de a trece dincolo de limitele lumii cunoscute l-a împiedicat să meargă mai departe. Când a murit în Babilon, la numai 32 de ani, plănuia cucerirea Arabiei și se poate să fi avut planuri în ceea ce privește vestul regiunii mediteraneene.

Alexandru a unificat pentru prima oară Orientul și Occidentul. Influențat poate de profesorul său din adolescență, Aristotel, Alexandru era hotărât să guverneze bine. Le-a poruncit miniștrilor săi să „distrugă oligarhiile peste tot unde existau și să le înlocuiască cu democrații". A interzis armatelor sale să jefuiască ținuturile cucerite și a înființat nenumărate noi orașe – de obicei, denumite Alexandria. Cel mai mare dintre acestea, aflat la gurile Deltei Nilului, va deveni, timp de multe secole, centrul intelectual și comercial al lumii mediteraneene. Alexandru a vrut să creeze un imperiu care să îmbine ce era mai bun din culturile greacă și orientală. A recrutat perși în armatele lui, iar pe generalii lui i-a căsătorit cu femei persane, trimițându-i înapoi în Europa pe macedonenii care se împotriveau acestei egalități forțate. El însuși a luat-o în căsătorie pe fiica regelui persan detronat.

În timpul vieții lui, Alexandru a fost adorat ca un zeu. Se spunea că era descendent al lui Ahile, din partea mamei sale, iar zvonurile despre înzestrările supranaturale ale lui Alexandru abundau, fiind întărite de viteza lui nefirească și de faptul că era aparent invincibil în luptă. Descris de un prieten ca fiind „singurul filosof pe care l-am văzut la arme", el era iubitor de poezie și de muzică. În copilărie afirmase că dacă ar fi fost să salveze un singur bun, acela ar fi fost *Iliada* lui Homer. Era mereu atent la simboluri. Când a pus pentru prima oară piciorul pe țărmul Imperiului Persan, în Asia Mică, primul lucru pe care l-a făcut a fost un pelerinaj la Troia pentru a-i aduce omagii lui Ahile, strămoșul său. A numit Bucefalia un oraș din Valea Indului, după iubitul său cal Bucefal, care murise în luptă.

„Numai sexul și somnul mă fac să mă simt muritor", se spune că ar fi afirmat. A avut mai multe soții și amante, printre care două prințese persane și frumusețea din Bactria, Roxana, cu care a avut un fiu, Alexandru al IV-lea. Dar marea lui iubire a fost prietenul său din copilărie Hephaestion, care a devenit unul dintre generalii săi și sfătuitor de seamă. Moartea prematură a acestuia i-a pricinuit lui Alexandru a o mare durere –

cu toate că mai târziu a avut relații cu alți bărbați, printre care Bagoas, un eunuc persan.

Alexandru putea fi nemilos. După ce a urcat pe tron, în urma asasinării tatălui său, i-a executat pe toți pretendenții rivali, chiar și pe fratele lui vitreg care era bebeluș. L-a executat pe unul dintre cei mai buni prieteni ai lui pentru trădare și, de asemenea, pe tatăl prietenului, care nu avea nici o vină, bătrânul general Parmenion: Alexandru nu a vrut să-și asume riscul răzbunării paterne. În timpul unei beții la un banchet regal, l-a ucis pe unul dintre cei mai vechi tovarăși ai săi, Cleitus cel Negru, care îi salvase cândva viața. Alexandru l-a străpuns cu o suliță – o crimă pe care a regretat-o profund și care a dezvăluit rivalitățile depravate de la curtea sa. I-a luat în sclavie sau i-a crucificat pe toți locuitorii orașului Tir, care rezistase asediului său, și a ras de pe fața pământului Teba, trimițând astfel un avertisment orașelor-stat grecești răzvrătite, arătându-le la ce se puteau aștepta în cazul unei rebeliuni. Către sfârșitul vieții, a devenit foarte despotic.

Tratamentul aplicat de Alexandru dușmanilor săi a demonstrat însă deseori noblețea spiritului său. Când un rege indian a cerut să se lupte cu el personal, Alexandru s-a luptat și l-a învins, dar l-a răsplătit dându-i înapoi regatul, precum și pe cel al unui vecin mai puțin norocos. Le-a tratat pe soțiile lui Darius, regele persan înfrânt, cu „cea mai mare delicatețe și cu respect" și le-a permis evreilor, perșilor și altora să se închine așa cum doreau.

Alexandru a schimbat lumea transformând elenismul – modul de viață grec – într-o cultură mondială, dar a îmbrățișat tot mai mult obiceiuri persane de guvernare. În iunie 323, Alexandru a fost cuprins de febră, posibil provocată de apă infestată, de consumul exagerat de vin tare sau de otravă. Cel mai probabil s-a îmbolnăvit de tifos, malarie sau pancreatită. Neputând să vorbească, soldații lui înlăcrimați au trecut pe lângă patul lui – dar existaseră multe tensiuni între rege și consilierii săi cu privire la cultura lui propersană și la planurile pentru viitoare cuceriri. A murit pe 10 sau 11 iunie, la numai 32 de ani. Nu a avut nici un moștenitor (deși Roxana era însărcinată cu viitorul Alexandru al IV-lea) și, în scurt timp, a izbucnit un război între generalii lui Alexandru, care au împărțit imperiul în regate puternice dominate de noi dinastii care au condus Egiptul și Siria/Irakul, întemeiate de comandanții săi Ptolemeu și Selecus. Fiul său

Alexandru al IV-lea a fost ucis la 14 ani, iar trupul lui Alexandru, așezat într-un sarcofag din aur, a fost luat de Ptolemeu și dus în capitala lui, Alexandria, din Egipt, unde a fost admirat de Caesar și apoi de Augustus, care, din stângăcie, i-a rupt nasul. Sarcofagul a dispărut apoi, soarta trupului lui Alexandru rămânând necunoscută.

Qin Shi Huangdi

cca 259–210 î.Hr.

Dacă îi cârmuiești pe oameni prin pedepse, aceștia se vor înfricoșa. Fiind înfricoșați, oamenii nu vor face ticăloșii.

Lege dată de stăpânul Shang, adoptată de Qin Shi Huangdi, ca bază a cârmuirii sale

Qin Shi Huangdi a creat primul Imperiu Chinez unificat, care s-a născut în Perioada Regatelor combatante. În 221 î.Hr., el izbutise să distrugă ultimele rămășițe ale regatelor rivale din China și s-a autoproclamat conducător suprem: Primul împărat. Fiind un om de stat necruțător și un cuceritor cu înzestrări maniacale, bântuit de nebunie, sadism și paranoia, domnia lui Qin Shi Huangdi a degenerat rapid într-o tiranie brutală și sângeroasă. În China, el avusese mereu reputația de tiran până când președintele Mao Zedong, un alt dictator monstruos, s-a asociat cu Primul împărat și l-a promovat pe acesta din urmă ca pe un precursor glorios.

Prințul născut în familia regală a regatului Qin, Zheng, așa cum a fost numit viitorul împărat, a fost crescut într-o nobilă captivitate. Tatăl său, prințul Zichu al regatului Qin, era atunci ostatic al statului dușman Zhaou, conform unui acord de pace încheiat între cele două regate. După ce a fost eliberat, Zichu s-a întors în Qin și a luat coroana, fiul său Zheng fiindu-i moștenitor.

În 245 î.Hr., Zichu a murit, iar Zheng, în vârstă de 13 ani, a venit pe tron. În următorii șapte ani a guvernat împreună cu un regent, până când a preluat controlul în totalitate, în 238 î.Hr., printr-o lovitură de palat. De la început, Zheng a dat dovadă de o nouă trăsătură nemiloasă: executa în mod regulat prizonieri de război, contrar etichetei vremii.

Zheng rivaliza acum pentru putere cu celelalte regate chineze, creându-și o armată puternică. Când venise la tron, Qin fusese stat vasal al regatului Zhaou. Într-o succesiune de victorii militare, șase regate au fost înfrânte de forțele lui Zheng: Han (230), Zhaou (228), Wei (228), Chu (223), Yan (222) și Qi, ultimul regat chinez independent, în 221 î.Hr. Un comandant strălucit, Zheng era, totodată, și un diplomat iscusit, știind, mai ales, cum să exploateze diviziunile din rândul dușmanilor săi. Acum nu mai avea rival într-o China unificată. Ca să sărbătorească această faptă eroică, el a luat un nume nou care-i reflecta statutul fără egal: Qin Shi Huangdi, „Primul Împărat August al Regatului Qin".

Qin Shi Huangdi a creat un stat centralizat puternic de la un capăt la altul al ținuturilor sale. Extinzând practica existentă în regatul Qin, vechile legi și structuri feudale care rămăseseră în vigoare în mare parte a Chinei au fost abolite, fiind înlocuite cu oficiali numiți de la centru și cu un nou aparat administrativ. Standardizarea scrierii, a monedei, a unităților de măsură chineze a schimbat sfera economiei, a dreptului și a limbajului, creându-se un sistem unificat de noi drumuri și canale, care făcea din China o entitate națională unită.

A existat însă un preț – suportat de chinezii de rând. Un milion de oameni au fost trimiși la muncă forțată pentru construcția a 7 564 de kilometri de drumuri. Qin Shi Huangdi a cerut ca edictele lui să fie gravate cu litere mari pe stânci. Pe măsură ce proiectele lui de unitate națională au devenit tot mai ambițioase, a crescut și costul uman impus de acestea. Un asemenea proiect a fost unirea numeroaselor ziduri de frontieră independente care apărau nordul Chinei de amenințarea triburilor dușmane. Aceasta a precedat practic Marele Zid Chinezesc, dar a costat sute de mii de vieți.

În același timp, Qin Shi Huangdi nu voia să accepte nici o limitare a puterii sale – în contradicție cu credința confucianistă conform căreia un conducător trebuia să respecte ritualurile tradiționale. Așa că el a scos confucianismul în afara legii și i-a persecutat cu brutalitate pe adepții acestuia. Înțelepții confucianiști au fost îngropați de vii sau decapitați; o soartă asemănătoare au avut-o și adepții oricărei alte credințe care ar fi putut contesta autoritatea împăratului. Toate cărțile care nu erau aprobate personal de împărat erau interzise și arse; obediența statornică trebuia să ia locul curiozității intelectuale de orice tip.

Pe măsură ce a îmbătrânit, Qin Shi Huangdi a devenit obsedat de propria moarte. Trimitea în mod regulat expediții în căutarea „elixirului vieții“ care ar fi putut să-l facă nemuritor. A început să se teamă tot mai mult de atacuri la adresa poziției sale, și pe bună dreptate, căci a fost ținta câtorva tentative de asasinat. Strădaniile împăratului de a împiedica această soartă au devenit tot mai paranoice și mai bizare. În mod haotic, servitorilor din palatul imperial li se ordona să îl ducă în miez de noapte într-o altă cameră ca să doarmă. Folosea numeroase dubluri pentru a deruta presupușii asasini. Supravegherea era strictă și oricine era suspectat de lipsă de loialitate era îndepărtat numaidecât.

În cele din urmă, dorința de a dobândi nemurirea a fost cea care i-a adus sfârșitul lui Qin. Era răspândită pe atunci credința că un om putea trăi mai mult dacă bea metale prețioase, preluând astfel o parte din trăinicia acestora. Împăratul a murit în 210 î.Hr., în timpul unei vizite în estul Chinei, după ce a înghițit tablete de mercur, create de medicul curții sale în încercarea de a-i oferi nemurirea.

Chiar și mort, Qin Shi Huangdi părea să se teamă de posibilitatea unor atacuri. Cu mult înainte să moară, ceruse să se construiască un mausoleu gigantic lat de cinci kilometri, păzit de o „armată din teracotă“ formată din peste 6 000 de soldați, în mărime naturală. Scopul lui Qin Shi Huangdi a fost să se asigure că în moarte, ca și în viață, toate capriciile și dorințele sale aveau să fie satisfăcute în uriașul său palat subteran. Din nou, amploarea colosală a proiectului său de construcție a impus un cost enorm în ceea ce privește viețile pierdute. A fost nevoie de 700 000 de oameni, iar o mare parte dintre aceștia nu au supraviețuit ca să vadă construcția finalizată.

Armata din teracotă a fost redescoperită în martie 1974 de un grup de țărani chinezi care săpau o fântână în apropierea orașului Xian. În timpul săpăturilor, au dat peste o cameră mare în care se aflau soldații din lut. După mai multe cercetări, a devenit limpede că infanteriștii, cavaleriștii, conducătorii de care, arcașii și arbaletierii, sculptați fiecare în parte, străjuiau intrarea în uriașul mormânt al Primului Împărat, Qin Shi Huangdi.

Până acum, numai soldații care păzesc intrarea mormântului au fost descoperiți. Fiecare este sculptat în detaliu și are trăsături faciale specifice. Toate statuetele sunt îndreptate cu fața către est, de unde se presupunea

că veneau dușmanii împăratului cufundat în somnul de veci. În totalitate, întreaga construcție funerară ocupă un munte întreg, acoperind o suprafață de peste 52 de kilometri pătrați.

Proporțiile a ceea ce rămâne de descoperit sunt sugerate de cuvintele istoricului chinez antic Sima Qian (Ssu-ma Chi'en; cca 145–cca 85 î.Hr.), care descrie mormântul astfel:

> Lucrătorii... au construit machete de palate, pavilioane și birouri și au umplut mormântul cu vase fine, pietre prețioase și lucruri rare. Artizanilor li s-a poruncit să instaleze arbalete acționate mecanic care să tragă în orice intrus. Din mercur au fost create diferitele cursuri de apă ale imperiului, fluviul Yangtze și Fluviul Galben, și chiar și marele ocean, și au fost făcute să curgă și să circule mecanic. Constelațiile cerului au fost făcute din perle strălucitoare, iar jos, pe pământ, au fost puse păsări lucrate în aur și argint și brazi sculptați în jad.

Moștenirea directă a lui Qin Shi Huangdi nu a durat multă vreme. El afirmase că imperiul pe care îl construise avea să dureze o mie de ani, dar acesta s-a prăbușit la numai patru ani după moartea lui, când China a intrat într-o nouă perioadă de război civil. Dar Qin Shi Huangdi a creat realitatea și ideea unui imperiu chinez, pe un teritoriu asemănător cu cel al Republicii Populare Chineze de astăzi.

Hannibal

247 – cca 183 î.Hr.

Iubire sau înțelegeri să nu fie între popoarele noastre. Ridică-te, necunoscut răzbunător, din cenușa mea, vino cu foc și sabie... Războiul să vină peste ei, peste ei și peste copiii copiilor lor!

Didona, regina Cartaginei, înaintea sinuciderii, către iubitul ei, Aeneas, care o abandonase ca să întemeieze Roma – în cuvintele *Eneidei* lui Vergiliu

Generalul cartaginez Hannibal a fost omul care aproape că a reușit să îngenuncheze Roma. Comandant ferm și ingenios, el a inventat noi strategii și tactici care sunt studiate până în ziua de azi. A reușit ceea ce părea imposibil, și anume să conducă o armată și peste 30 de elefanți de război peste Alpi în Italia, unde a pricinuit înfrângeri zdrobitoare romanilor. Pentru ei, el era pedeapsa lor, un personaj înfricoșător și

necruțător, numai numele lui creând panică și groază și fiind sursa de inspirație a expresiei „Hannibal este în fața porților!“

Cartagina, situată lângă Tunisul de astăzi, fusese întemeiată de fenicienii din Tir în secolul al IX-lea î.Hr., iar urmașii lor, cartaginezii, au mers mai departe creându-și propriul imperiu comercial în regiune. Sicilia a fost locul în care Cartagina s-a lovit pentru prima oară de rivala ei pentru putere în vestul regiunii mediteraneene: Roma. Rezultatul a fost Primul Război Punic, din care Roma a ieșit victorioasă, în 241 î.Hr.

Tatăl lui Hannibal, generalul și omul de stat Hamilcar Barca, luptase în acest război și se spune că l-a făcut pe tânărul său fiu să jure ură eternă pentru romani. Hannibal a luptat alături de el când acesta a cucerit teritorii pentru un nou imperiu cartaginez în Spania, care era, cel puțin în parte, un fief al familiei. În 221 î.Hr., la câțiva ani după moartea tatălui său în luptă, Hannibal a fost numit comandant în Spania, iar aici, trei ani mai târziu, încercând să răzbune înfrângerea tatălui său de către romani, a provocat intenționat cel de-al Doilea Război Punic, cucerind cetatea Saguntum, un aliat al Romei.

Hotărât să distrugă din temelii dușmanul căruia îi jurase ură veșnică, Hannibal a adunat 40 000 de infanteriști, 12 000 de cavaleriști și un contingent de elefanți de război. Cu această forță puternică a trecut Pirineii și a traversat sudul Galiei și fluviul Ron până la poalele Alpilor. Istoricii dezbat ruta exactă a lui Hannibal, însă pe oriunde ar fi luat-o ar fi întâmpinat obstacole formidabile. Nu numai că trebuia să se lupte cu cărări strâmte și alunecoase, alunecări de teren și foamete, dar trebuia să țină la distanță și triburile locale ostile. În cele din urmă, după chinuri ce au durat cinci luni, Hannibal a ajuns împreună cu jumătate din armata sa pe câmpiile din nordul Italiei, fiind gata să înainteze către Roma.

Trecerea Alpilor fusese posibilă datorită imensei loialități pe care o impunea Hannibal. Chiar și dușmanii cei mai teribili ai lui Hannibal au recunoscut relația remarcabilă pe care o avea cu oamenii lui, care proveneau din numeroase popoare. Așa cum a remarcat istoricul Polibiu, demersurile lui au fost „disperate și extraordinare“, dar Hannibal nu le-a cerut niciodată oamenilor lui să facă ceva ce el însuși nu făcea. Avea numai 26 de ani când armata din Spania îl alesese comandant și în întreaga lui carieră îndelungată nu există nici o dovadă de rebeliune, nici măcar de dezertare, în rândul forțelor lui.

Uneori cunoscut ca „părintele strategiei“, Hannibal a inventat ideea că războiul putea fi câștigat în afara cadrului de luptă. Un maestru al ambuscadelor, el ataca liniile de comunicație ale inamicului și punea stăpânire pe cetăți și pe provizii prin spatele acestuia. Romanii l-au acuzat de duplicitate, dar el era iscusit și în lupta în câmp deschis, așa cum dovedesc victoriile sale zdrobitoare asupra romanilor de la lacul Trasimene (217) și masacrul de la Cannae. Desfășurarea încercuirii sale la Cannae (216), care se spune că s-a soldat cu 50 000 de morți dintre romani, a fost admirată de Napoleon și de Wellington, iar tacticienii militari încă discută despre ea. După această umilire a prestigiului militar roman, unii dintre aliații Romei din Italia au trecut în tabăra cartagineză.

Neprimind decât un sprijin neglijabil din partea Cartaginei, Hannibal a fost nevoit să-și mobilizeze trupele pe loc și să-și aprovizioneze singur oamenii. În cele din urmă, și romanii au recurs la tactici de gherilă, epuizându-și dușmanul. Hannibal și-a continuat campaniile, în mare parte în sudul Italiei, primind un slab ajutor de la aliații lui italieni. Cu toate că a mai obținut niște victorii, armata lui nu a fost niciodată îndeajuns de puternică încât să atace Roma însăși. În 207, fratele lui mai tânăr, Hasdrubal Barca, a condus o altă armată cartagineză în Italia ca să i se alăture lui Hannibal în marșul asupra Romei, însă Hasdrubal a fost ucis, iar armata lui, înfrântă la râul Metaurus.

Când, în 203, generalul roman Scipio Africanul a organizat o contrainvazie a Africii de Nord, Hannibal a fost chemat în Cartagina, iar în anul următor a suferit o înfrângere decisivă în fața lui Scipio în Bătălia de la Zama. Acuzat de senatul Cartaginei de proastă conducere a războiului, Hannibal a intrat în politică, de unde a îndepărtat vechea elită a Cartaginei prin admirabilele lui reforme administrative și constituționale; nu după mult timp, dușmanii l-au vândut romanilor. Hannibal a fugit.

Hannibal și-a petrecut ultimii ani din viață purtând războaie împotriva Romei pentru orice prinț care-i dorea serviciile. L-a slujit pe Antioh al III-lea al Siriei și apoi s-a auzit despre el în Creta și Armenia. A ajuns, în sfârșit, la curtea regelui Prusias al Bitiniei, însă romanii nu îl uitaseră și erau hotărâți să se răzbune. În cele din urmă, au pus presiuni asupra lui Prusias ca să îl predea pe Hannibal, dar generalul a ales moartea în locul captivității. În satul Libissa din Bitinia, el a băut otrava pe care o purtase

de mult timp în interiorul inelului său și, astfel, a scăpat pentru o ultimă dată de vechiul său dușman.

Iuda Macabeul și frații lui

secolul al II-lea î.Hr.

Milostiv fie nouă Dumnezeu, ca să nu lăsăm legea și îndreptările Lui. De cuvintele regelui nu vom asculta, ca să nesocotim slujba noastră.

1 Macabei 2:21–22

Macabeii, numiți astfel pentru forța militară pe care o reprezentau și cu care izbeau ca un ciocan, erau cinci frați – și tatăl lor bătrân – care, contrar așteptărilor, s-au răsculat împotriva imperiului grec, condus de dinastia seleucidă, pentru libertate religioasă și politică și l-au înfrânt – înființându-și apoi propriul regat evreiesc.

Regii greci din Asia, care stăpâneau atunci Orientul Apropiat, erau descendeții lui Seleucus, unul dintre generalii lui Alexandru cel Mare, care, după moartea protectorului său, luase în stăpânire un imperiu vast. Acum, datorită cuceririlor lui Antioh al III-lea cel Mare, aceștia cârmuiau un imperiu în Orientul Mijlociu care cuprindea Iudeea, unde evreii se închinau Dumnezeului lor. Dinastia era tolerantă din punct de vedere religios, însă după moartea timpurie a lui Antioh al III-lea, fiul său frumos, dar nebun, a schimbat totul.

Antioh al IV-lea a încercat să includă Egiptul în imperiul lui. A izbutit să cucerească Egiptul, dar romanii i-au zădărnicit planul – iar evreii din Iudeea s-au răsculat în lipsa lui. Furios, Antioh, care și-a luat numele de Epifanes (însemnând manifestare a unei ființe divine), a hotărât să nimicească religia iudaică. A emis o serie de decrete prin care a interzis orice manifestare a iudaismului. Respectarea Torei, legile care le cereau evreilor să respecte regulile mâncării cușer, practica circumciziei – toate acestea au fost interzise sub amenințarea cu moartea. În 168 î.Hr., Templul, cel mai sfânt loc din Ierusalim, a fost transformat cu forța într-un altar al lui Zeus, în vreme ce pe străzi și prin regiunile rurale patrulau trupe care se asigurau că iudeii se închinau acum zeilor eleni. Antioh însuși a intrat în Templu și a sacrificat porci pe altar.

Mulți iudei s-au supus noilor legi, dar o minoritate a fugit. Bătrânul Matatias, un preot din orașul deluros Modin, a fost cel care a lansat rezistența activă certând un evreu care s-a supus noilor legi și ucigând un soldat al imperiului. Matatias s-a retras, împreună cu cei cinci fii ai săi, în Iordania, ca să organizeze forțele evreiești într-o formidabilă armată de gherilă. Oamenii au venit în grupuri de dincolo de Iudeea ca să li se alăture, simțind pe bună dreptate că acești bărbați erau apărătorii credinței lor.

Evenimentele din 168–164 î.Hr. sunt o mărturie a curajului și a vitejiei lor. Renunțând la refuzul de a lupta în ziua Sabatului (o mustrare de conștiință datorită căreia suferiseră înfrângeri timpurii), rebelii au obținut victorii strălucite împotriva seleucizilor și „colaboratorilor" evrei. O mare parte a acestui succes s-a datorat conducerii inspirate a lui Iuda, fiul cel mai mare, numit Macabeul („Ciocanul") înainte ca numele să fie atribuit întregii familii. Macabeii au înregistrat o serie de victorii zdrobitoare asupra trupelor inamice mai bine echipate, care îi întreceau mult ca număr.

În trei ani, Macabeii preluaseră stăpânirea asupra Ierusalimului, iar în 164 î.Hr., Antioh, care acum devenise mai tolerant, a murit și succesorul lui a cerut pacea (deși una temporară). Astfel, evreii și-au recâștigat libertatea de credință. Templul a fost purificat și resfințit în decembrie 164 î.Hr. Deși uleiul din candela Templului se terminase, candela a rămas aprinsă timp de opt zile, o minune care a inspirat Hanukkah, vesela Sărbătoare a luminilor, în timpul căreia evreii încă marchează eliberarea religioasă de tiranie.

După ce și-au câștigat dreptul de a-și practica religia, Macabeii au continuat să lupte pentru libertatea politică pe care aveau să o protejeze. Rezultatul a fost crearea unui stat evreiesc independent, condus de descendenții lui Matatias. Luptând ca să scoată imperiul sirian din Iudeea, Iuda a murit în bătălie. Succesorul lui, Ionatan „cel viclean", a apărat realizările militare ale fratelui său prin diplomație. Pe măsură ce luptele dinastice și războiul civil au epuizat imperiul seleucid, modul abil în care Ionatan a apreciat echilibrul politic și ofertele de sprijin i-au asigurat o extindere teritorială substanțială. Dar seleucizii au încercat să recucerească Iudeea: Ionatan a fost înșelat, luat prizonier și ucis. În 142 î.Hr., Simon cel Mare, cel mai tânăr fiu al lui Matatias și acum singurul lui supraviețuitor, a negociat independența politică a Iudeei. A fost punctul culminant al întregii lupte purtate de familia lui. Un an mai târziu, printr-un decret

popular, el a fost numit conducător ereditar și mare arhiereu al statului. Acest eveniment a marcat înființarea dinastiei hasmoneene, a cărei denumire provenea de la numele de familie al lui Matatias. În următorul secol și jumătate, Macabeii au fost regi și mari preoți ai unui regat evreiesc independent, cucerind un imperiu care s-a extins în scurtă vreme peste o mare parte a teritoriului Israelului, Iordaniei și Libanului de astăzi. Treptat, darurile cu care fusese înzestrată această familie au slăbit, iar urmașii au devenit tirani eleni – până când Roma și-a impus autoritatea asupra Orientului Mijlociu.

Macabeii simbolizează noblețea, curajul și libertatea, precum și îndrăzneala de a opune rezistență unui imperiu și dreptul tuturor de a se închina așa cum doresc. Într-o luptă de tip David și Goliat, care a fost primul război sfânt consemnat, un mic grup de războinici a reușit să înfrângă falangele puternice ale unui despot arogant.

Sulla

138–78 î.Hr.

Norocul său nemaipomenit – până la triumful în războiul civil – era egalat de energia sa... Despre purtarea lui de după aceea nu aș putea vorbi fără sentimente de rușine și de dezgust.

Sallustius, *Războiul cu Iugurta* (cca 41–40 î.Hr.)

Cu ochi cenușii și păr auriu-roșcat, Sulla a fost general și dictator a cărui cârmuire sângeroasă a marcat sfârșitul Republicii romane. Comandant militar înzestrat, dar fără scrupule, și politician conservator, el și-a anihilat rivalii, câștigându-și reputația de-a fi jumătate vulpe, jumătate leu. Deși s-a autointitulat „protectorul constituției“, ambiția necugetată a lui Sulla avea să o anuleze în final.

Lucius Cornelius Sulla a intrat târziu în lumea dură a politicii romane. Deși de neam nobil, moartea tatălui său l-a lăsat aproape fără nici un ban. Potrivit istoricului Plutarh, către sfârșitul adolescenței și în primii ani ai tinereții, „își petrecea timpul printre actori și bufoni și le împărtășea viața destrăbălată“. Un lucru pe care Sulla l-a învățat din aceste experiențe a fost

cum să se facă plăcut oamenilor de rând – o trăsătură esențială pentru orice populist cu ambiții.

După ce a devenit amantul unei văduve bogate, care i-a lăsat averea ei după moarte, ambiția lui Sulla a crescut. Cu ajutorul acestei moșteniri neașteptate, a putut să demareze cursus honorum – procesul prin care cei ce doreau să devină politicieni înaintau în ierarhia vieții publice în Republica romană. Sulla avea însă pe atunci deja 30 de ani. Și cum mulți dintre rivalii lui își începuseră carierele pe la 20 de ani, a fost, de la început, un om grăbit.

În 107 î.Hr., Sulla a devenit chestor și s-a remarcat într-o campanie militară de succes împotriva regelui numidian Iugurta, sub comanda consulului Gaius Marius. Cu vreo 20 de ani mai în vârstă decât el, Marius a devenit, din mentorul acestui tânăr, cel mai aprig rival al său. Între 104 și 101 î.Hr., Sulla s-a remarcat din nou în luptă sub comanda lui Marius și s-a întors la Roma cu o reputație deosebită și cu perspective strălucite.

În acest punct însă, cariera lui Sulla a început să stagneze. Abia când a izbucnit Războiul Social din 91–88 î.Hr., când Roma s-a confruntat cu o revoltă masivă a aliaților ei italieni până atunci loiali, Sulla a revenit pe câmpul de luptă și și-a câștigat reputația de general de geniu. Ca să înăbușe insurecția, el a folosit o combinație de fler militar și brutalitate sălbatică, ce avea să fie marca sa distinctivă.

Revenind triumfător la Roma, Sulla a devenit consul în anul 88 î.Hr. – cea mai înaltă funcție aleasă în cadrul republicii. Și-a asigurat, de asemenea, o comandă militară post-consulară deosebit de avantajoasă, purtând campanii în est împotriva regelui Mitriade din Pont. Deși bătrân, Marius a rămas extrem de ambițios și socotea că el ar fi trebuit să fie conducătorul campaniei lui Sulla în est. Astfel, când Sulla era plecat din Roma, Marius a profitat de acest prilej și le-a cerut aliaților lui politici să-i dea lui postul lui Sulla.

Dar Marius nu-și apreciase bine rivalul. Posibilitatea ca Sulla să piardă acum toate lucrurile pe care le obținuse prin strădanii îndelungi l-a făcut cumplit de hotărât să-și înfrângă dușmanii prin orice mijloace. Sulla avea sub comanda lui șase legiuni – aproape 30 000 de bărbați. A făcut un pas scandalos și fără precedent, și anume acela de a porni într-un marș asupra Romei – primul război civil.

Marius a fost înfrânt și a fugit în Africa. Sulla i-a numit pe adversarii săi „dușmani ai statului“ și și-a reluat funcțiile deținute inițial. În afară de aceste acțiuni, pedeapsa pe care le-a administrat-o a fost surprinzător de moderată. A introdus diferite reforme și, apoi, în 87 î.Hr., a plecat către est, unde a obținut victorii importante împotriva lui Mitriade și a zdrobit o rebeliune în Grecia. În timpul asediului Atenei, a poruncit să se distrugă crângurile unde Platon și Aristotel reflectaseră asupra condiției umane. Când orașul a căzut, în cele din urmă, Sulla le-a dat frâu liber soldaților lui să jefuiască și să ucidă în voie.

Dar Sulla întâmpina iar provocări la Roma. Profitând încă o dată de absența rivalului său, Marius se întorsese și devenise consul – pentru a șaptea oară. A declarat nule toate legile lui Sulla și l-a exilat din Roma. În 82 î.Hr., Sulla a revenit în capitală – din nou în fruntea unei armate –, iar, de această dată, răzbunarea lui nu a mai avut limite.

Marius murise în timpul ultimului mandat de consul, în 86 î.Hr., dar aliații lui politici și membrii familiei au fost urmăriți fără milă. După ce și-a nimicit rivalii, la începutul anului 81 î.Hr., Sulla a fost numit dictator de către Senatul înspăimântat și, în scurtă vreme, au început să apară în forumul central al Romei liste cu persoanele „proscrise“. Toți proscrișii au fost condamnați la moarte, iar proprietățile le-au fost devalizate.

În numai câteva luni, nu mai puțin de 10 000 de oameni au fost uciși. Într-o ocazie devenită notorie, Sulla a ținut o cuvântare în fața membrilor înspăimântați ai Senatului chiar în timp ce răsunau, dintr-o clădire învecinată, țipetele deținuților torturați. Malurile Tibrului erau pline de cadavre, iar edificiile – împodobite cu capete retezate.

În toiul carnajului, Sulla a încercat să refacă integritatea Republicii romane la ruinarea căreia el însuși pusese umărul. Autointitulându-se „protector al constituției“, a introdus noi legi pentru a restabili puterea Senatului și a funcționarilor aleși. În 79 î.Hr., după ce și-a distrus dușmanii și și-a încheiat reformele constituționale, s-a retras ostentativ din viața publică.

Departe de a fi salvat Republica, Sulla deschisese calea către prăbușirea ei finală. Puterea nu era a politicienilor, spusese el limpede, ci a generalilor. Iar puterea supremă era a aceluia care era capabil să exercite forța militară cu cea mai pură brutalitate. Sulla, cu sălbăticia lui neînfrânată, a fost acela care a deschis calea pe care aveau să meargă împărații.

CICERO

106–43 Î.HR.

Cicero avea o omenie, ceva aproape creștin, ceva care ieșea din rândul intelectualității moarte ale vieții romane și intra în sfera percepțiilor morale, a atașamentelor firești, a vieții de familie, a filantropiei și a îndeplinirii conștiente a datoriei...

ANTHONY TROLLOPE, ÎN INTRODUCEREA LA CARTEA SA *LIFE OF CICERO* (1880)

Cicero era maestrul suprem al limbii vorbite, ale cărui apeluri emoționante în apărarea Republicii romane l-au costat, în final, viața. În vremea sa, era incontestabil recunoscut drept cel mai fin orator al Romei, un om de stat cu sentimente de devotament și de loialitate incontestabile față de republică. A fost, de asemenea, un om cu o inteligență și cu un rafinament de excepție, care a exercitat o influență îndelungată asupra civilizației occidentale.

Cu toate că era *novus homo* („un om nou“) – nici unul dintre înaintașii săi nu mai deținuse funcții înalte în stat –, Marcus Tullius Cicero a ajuns unul dintre cei mai de seamă oameni de stat ai Romei. Un tânăr sclipitor care studiase sub îndrumarea celor mai inteligenți bărbați ai timpului, el îmbrățișat o carieră în drept, prin care a intrat în politică. A avansat rapid și a fost renumit pentru mintea lui sclipitoare și talentele sale oratorice uluitoare.

Cicero nu a suferit niciodată de falsă modestie, dar poporul roman îi împărtășea, în general, părerea bună despre sine. Un outsider în sistemul politic dominat de patricieni, el a fost ales în înalte funcții în stat, în toate cazurile fiind la limita de jos a vârstei admise. În 63 î.Hr., după ce a ajuns în cea mai înaltă funcție politică, aceea de consul, s-a impus rapid drept erou național. Descoperind conspirația lui Catilina, un complot patrician prin care se urmărea răsturnarea Republicii, Cicero a reușit să convingă Senatul să dea pedeapsa cu moartea pentru conspiratori, învingându-l pe Iulius Caesar în dezbatere de-a lungul acestui proces. După ce a anunțat mulțimii moartea condamnaților printr-un singur cuvânt, *vixerunt* („au

trăit“), Cicero a fost aclamat zgomotos ca *pater patriae* – „părinte al patriei“.

În numai câteva fraze, putea să aducă jurații și mulțimea de la râs la plâns, de la mânie la milă. Prin cuvinte simple, descoperea miezul unei probleme complexe, dar, dacă era nevoie, putea să-și amețească publicul cu fraze retorice și să câștige procese „aruncând praf în ochii juraților“, așa cum spunea chiar el. Celebra lui afirmație *Civis romanus sum* („Sunt cetățean roman“) rezumă apărarea drepturilor cetățeanului în fața puterii dominatoare a statului. Stilul oratoric deosebit al lui Cicero a transformat limbajul scris. Capacitatea lui de a așterne frază după frază, păstrând, în același timp, șirul clar al argumentelor, a devenit un model pentru latina oficială.

La un secol după moartea lui Cicero, Plutarh l-a elogiat numindu-l „ultimul prieten adevărat al Republicii“. Într-o vreme de tulburări civile, Cicero a revenit la vârsta de aur a etichetei politice. Idealist, dar consecvent, el era convins că virtutea în viața publică ar putea restaura republica. Refuzând să se implice în intrigi politice care puteau submina sistemul, el a respins oferta lui Caesar de a i se alătura în așa-numitul Prim Triumvirat din anul 60 î.Hr. Cicero nu a avut nici un rol în asasinarea lui Caesar din 44 î.Hr., dar a profitat de sfârșitul dictaturii acestuia reintrând plin de forță în politică. În următoarele luni, mergând pe urmele celebrului orator atenian Demostene, Cicero a ținut *Filipicele*, o serie de 14 discursuri împotriva tiraniei lui Caesar și împotriva acolitului său fidel Marc Antoniu. A fost un strigăt magnific, deși disperat, pentru libertate politică.

Dat fiind că dictatorul Caesar îl încurajase pe republican să nu participe la vața politică, Cicero s-a îndreptat către filosofie ca să-și țină atenția concentrată. În tinerețe fusese îndrumat de filosofii greci renumiți ai vremii. Cunoașterea lui, pe cât de vastă, pe atât de profundă, era de neegalat la Roma. Tratatul lui Cicero despre valoarea filosofiei, *Hortensius*, devenise practic o lectură obligatorie la sfârșitul perioadei antice. Sfântul Augustin a afirmat că acest tratat a avut un rol esențial în convertirea lui. Biserica Catolică de început l-a numit pe Cicero un „păgân drept“.

Cicero a introdus în Roma ideile grecești care aveau să alcătuiască temelia gândirii occidentale în următorii 2 000 de ani. Operele lui au fost criticate uneori ca fiind copiate, însă el nu a pretins că tratatele sale erau originale. „Sunt reproduceri“, i-a scris el unui prieten. „Eu nu fac decât să

ofer cuvinte și am destule." Este o afirmație deosebit de smerită, venind din partea cuiva care a avut o contribuție extraordinară la filosofia occidentală: a tradus opere grecești, a inventat cuvinte latine ca să explice concepte până atunci intraductibile și a lămurit gândirea principalelor școli de filosofie. Marile sale tratate echivalează cu o enciclopedie a gândirii grecești.

În cele din urmă, incapacitatea lui Cicero de a tăcea i-a adus sfârșitul. Atunci când Octavian, fiul adoptat al lui Caesar și viitorul Augustus, a aflat de remarca lui Cicero cu privire la el – „tânărul trebuie să fie lăudat, acoperit de distincții și apoi înlăturat" –, acest lucru a însemnat condamnarea la moarte a oratorului. Octavian, Marc Antoniu și Lepidus au alcătuit cel de-al Doilea Triumvirat la scurt timp după aceea, iar Cicero a fost declarat dușman al statului. Urmărit de soldați în timp ce fugea fără tragere de inimă din Italia, Cicero a fost ucis cu brutalitate, capul i-a fost tăiat, iar mâna cu care scrisese discursurile jignitoare expusă în Forumul Roman.

„Ceea ce faci, soldatule, nu are nimic cuvenit", se spune că i-a zis Cicero asasinului său, „dar încearcă să mă ucizi cum se cuvine."

CAESAR

100–44 Î.HR.

Mai bine primul în sat decât al doilea la Roma.

Gaius Iulius Caesar, înzestrat cu toate talentele necesare războiului, politicii și literaturii, s-a născut într-o familie nobilă, dar care nu mai era bogată. Crud, rece și plin de o energie nestăpânită (deși epileptic), el a urcat în ierarhia funcțiilor publice, *cursus honorum*, a vieții politice republicane romane cu o rapiditate uimitoare, o ascensiune pe care a făcut-o posibilă războiul civil violent care izbucnise între Marius și Sulla. La vârsta de 19 ani și păstrând distanța față de Sulla, el s-a remarcat pentru prima oară în războaiele din est (când a fost acuzat că a avut o relație homosexuală cu regele Bitiniei). Caesar a fost prins de pirați, din mâinile cărora a fost răscumpărat. În mod caracteristic, după ce a fost eliberat, a adunat o flotă și s-a întors ca să-i prindă, omorându-i pe toți. Caesar a fost

un bun practicant al politicii, aventurier și seducător în serie al femeilor căsătorite – un depravat sexual, poreclit amantul chel al soțiilor rivalilor săi Crassus și Pompei, precum și al mamei viitorului său asasin, Brutus. Și apoi mai era și Cleopatra.

Fiind nepotul lui Marius, Caesar a fost la un pas de a fi omorât de Sulla – și a putut să-și înceapă cariera numai după moartea dictatorului. Ascensiunea lui a fost inițial limitată de supremația lui Pompei cel Mare, cuceritorul Siriei, cel mai bun soldat și cel mai bogat politician al Romei, care primise, în mod excepțional, trei triumfuri. Ales consul în 61 î.Hr., Caesar a reușit să creeze, împreună cu Pompei și Crassus, Primul Triumvirat care a condus Roma în pace. Însă renumele și l-a câștigat cu adevărat odată cu uluitoarea cucerire a Galiei și a Occidentului, după cei nouă ani petrecuți în Războaiele Galice, o campanie pe care a relatat-o (la persoana a treia) în *Comentariile* sale, prin care și-a dezvăluit priceperea ca istoric. El a luptat în 50 de războaie. Cucerirea Galiei a fost cea care i-a câștigat renumele – și averea.

Caesar avea 41 de ani. Pentru un cuceritor, aceasta era o vârstă înaintată – Alexandru era deja mort la 33 de ani, Hannibal a purtat ultima sa bătălie la 45 de ani, Napoleon și Wellington au purtat, amândoi, ultima lor bătălie, la Waterloo, la 46 de ani.

În 55 și 54 î.Hr. el a invadat Britania, dar nu a ocupat-o. În 53, Triumviratul s-a destrămat; Pompei domina Roma, iar Senatul i-a ordonat lui Caesar să renunțe la funcția sa. Caesar a refuzat. Trecerea Rubiconului, râul care separa provinciile lui galice de Italia, a marcat încercarea lui de a prelua puterea. Pompei s-a retras ca să-și adune forțele în Grecia, iar Caesar a preluat puterea la Roma, unde a fost numit dictator. Caesar și-a înfrânt dușmanii la Farsalus în 48 î.Hr. Pompei a fost ucis apoi în Egipt, unde Caesar s-a îndrăgostit de tânăra regină Cleopatra și a luptat pentru domnia ei. În drum spre casă, el s-a oprit în Asia ca să-l înfrângă pe regele Pharnaces al Bosporului în Bătălia de la Zela, unde a înregistrat cea mai rapidă victorie a sa, pe care a marcat-o prin fraza laconică *Veni, vidi, vici* – „Am venit, am văzut, am cucerit". Caesar s-a luptat cu susținătorii lui Pompei, pe care i-a învins, nu numai în Grecia, ci și în Italia, Spania și apoi în Africa. A revenit, în cele din urmă, la Roma în 46 î.Hr., sărbătorindu-și recordul de patru triumfuri obținute. În 44 î.Hr. a planificat noi campanii în Balcani și împotriva Partei. La Roma, era conducătorul politic suprem,

puterea lui fiind absolută și aproape monarhică, însă cu toate că autoritatea lui era temută și pizmuită, nu a condus prin teroare, ci a fost îngăduitor și indulgent, punându-și puterea în folosul binelui. Caesar a refuzat tronul, dar a primit titlurile de Părinte al patriei, *imperator*, dictator pe viață și consul timp de zece ani și a fost declarat zeu.

Puterile monarhice ale lui Caesar au dus la un complot de asasinare condus de susținătorii săi de odinioară Brutus și Cassius. Caesar a fost avertizat că era posibil să fie asasinat la Idele lui Marte, dar el nu a luat în seamă avertismentele. La Idele lui Marte din anul 44 î.Hr., 60 de senatori l-au atacat și l-au înjunghiat pe Caesar în timp ce primea petiționari cu prilejul unei reuniuni a Senatului. Când zăcea mort, s-a descoperit că avea 23 de răni. După ce uneltitorii au fost înfrânți într-un război civil, imperiul a fost împărțit în mod forțat între Marc Antoniu, comandantul aflat în slujba lui Caesar, și Octavian, moștenitorul, strănepotul și fiul lui adoptiv. În 31 î.Hr. însă, Octavian l-a înfrânt pe Antoniu la Actium, unind astfel Imperiul Roman și proclamându-se primul împărat: Caesar a devenit un titlu sinonim cu acela de „împărat“ sau moștenitorul acestuia. Cuvântul „Caesar“ a ajuns să semnifice puterea legitimă, „kaiserul“ german și „țarul“ rus fiind derivate ale celui dintâi concept.

Irod cel Mare

cca 73–4 î.Hr.

Iar când Irod a văzut că a fost amăgit de magi, s-a mâniat foarte și trimiţând a ucis pe toţi pruncii care erau în Betleem și în toate hotarele lui, de doi ani și mai jos.

Matei 2:16

Irod cel Mare a fost regele Iudeei, jumătate evreu, jumătate arab, și aliat al romanilor, în timpul domniei sale de 32 de ani înregistrându-se realizări colosale și crime teribile. Renumit pentru frumusețea sa în tinerețe, el a fost un monarh plin de talent, energie și inteligență, care a ajuns în vârful ierarhiei prin propriile puteri și care a îmbinat culturia elenistică și pe cea evreiască, veghind asupra reconstruirii Templului evreiesc, a înfrumusețării și restaurării Ierusalimului și a construirii de mari orașe și

fortărețe impresionante. El a creat un regat întins, bogat și puternic, care se bucura de un statut special în inima imperiului din răsărit al Romei. Dar în goana lui după putere, femei și glorie, a devenit ticălosul sângeros din Evangheliile creștine și despotul din *Antichitățile iudaice* ale lui Josephus. Cu toate că nu a poruncit, în realitate, Masacrul pruncilor, așa cum se spune în Evanghelii, el și-a ucis trei dintre fii, precum și pe soția sa și pe mulți dintre rivalii săi, și a folosit teroarea și crima ca să rămână la putere până în clipa morții.

Născut în preajma anului 73 î.Hr., Irod a fost cel de-al doilea fiu al lui Antipater, un idumeu convertit la iudaism și prim-ministru al regelui Hircan al II-lea, strănepotul lui Simeon Macabeul, care întemeiase Iudeea în 142 î.Hr. ca stat evreiesc independent. De atunci, Macabeii cârmuiseră Iudeea în calitate de regi și mari preoți, însă ca să-și recapete tronul în 63 î.Hr., după ce fratele său Aristobul i-l furase, nepriceputul Hircan a fost nevoit să se alieze cu generalul roman Pompei cel Mare, cedând Romei controlul asupra Iudeei. Ca să păstreze puterea, Irod și tatăl lui, Antipater, au ajuns să fie fini cunoscători ai politicii romane, întotdeauna susținându-l pe câștigătorul războaielor civile, de la Pompei până la Augustus. După ce Iulius Caesar l-a numit pe Antipater guvernator al Iudeei în 47 î.Hr., Hircan a continuat să fie rege numai cu numele și, cu toate că a supraviețuit unei revolte din 43 î.Hr., condusă de nepotul său care se bucura de sprijin popular, Antigonus – revoltă în timpul căreia Antipater a fost otrăvit –, el a fost exilat trei ani mai târziu. Imperiul Part, rivalul Romei, a invadat și a ocupat Orientul Mijlociu, iar Antigonus a devenit rege sub patronajul parților. Irod a fugit în Egipt, sub protecția reginei Cleopatra, și de acolo la Roma, unde a fost proclamat rege al Iudeei de către cei doi generali, Marc Antoniu și Octavian (viitorul împărat Augustus). I-a luat trei ani lui Irod ca să-și cucerească regatul. Când a cucerit Ierusalimul, a asasinat 46 de membri ai Sinedriului.

Deja detestat de popor, Irod a încercat să-și legitimeze poziția alungând-o pe prima sa soție, Doris, și căsătorindu-se cu prințesa Mariamme din neamul Macabeilor, nepoata adolescentă a lui Hircan. În total, el s-a căsătorit de zece ori și a avut 14 copii, trei dintre aceștia fiind uciși de el, iar alți trei urmându-l la tron, în cele din urmă.

Irod a poruncit să se realizeze și o serie de proiecte grandioase de construcții, între care se numără apeducte, amfiteatre, uimitorul port

comercial Cezareea (pe care mulți îl consideră una dintre marile minuni ale lumii) și fortărețele Masada, Antonia și Herodium. Cel mai ambițios proiect a fost construirea celui de-al Doilea Templu din Ierusalim – un proiect impresionant a cărui finalizare a durat ani de zile. Peste 10 000 de oameni au muncit zece ani numai la Muntele Templului, iar lucrările la curțile și anexele Templului au continuat multă vreme după moartea lui Irod. Ultimul zid de sprijin rămâne și astăzi cel mai sfânt loc al iudaismului: Zidul de Vest.

Irod a domnit prin teroare, poruncind ca marele preot – fratele soției sale, Aristobul, pe care îl socotea un potențial rival și de care se temea – să fie înecat în 36 î.Hr. Și bătrânul rege Hircan a fost omorât. Căsnicia lui Irod și a superbei și mândrei prințese Mariamme din neamul Macabeilor a fost una pasională și distructivă. Cei doi se iubeau și se urau deopotrivă și au avut doi fii împreună. În 29 î.Hr., el a poruncit uciderea lui Mariamme în urma zvonurilor că aceasta complota împotriva lui. Mai târziu, în anul 7 î.Hr., a poruncit execuția lui Aristobul și a lui Alexandru – cei doi fii ai săi cu Mariamme –, după ce a fost convins de Antipater (fiul lui cu Doris) că cei doi uneltеau împotriva lui. Augustus a glumit spunând că ar fi preferat să fie porcul lui Irod decât fiul lui, dat fiind faptul că evreii nu consumă carne de porc.

Irod fiind prieten apropiat al împăratului Augustus și al influentului său locțiitor Marcus Agrippa, fiii săi au fost educați la curtea imperială a Romei; iar imperiul său comercial de produse miniere, vinuri și bunuri de lux l-a făcut probabil cel mai bogat om din imperiu după familia imperială. Însă, spre sfârșit, intrigile veninoase ale decadentei sale curți iudeo-grecești au început să-i distrugă atât familia, cât și reputația de cârmuitor de încredere al Orientului Mijlociu în fierbere. Bătrânețea și problemele de sănătate istovitoare (Irod a suferit de o afecțiune înfiorătoare care provoca descompunerea organelor genitale, descrisă de istoricul evreu Josephus ca „putrezirea mădularului său intim, care producea viermi“) nu l-au împiedicat să-și continue crimele. Ofensat de criticile esenienilor – o comunitate evreiască intransigentă –, Irod a poruncit ca mănăstirea lor de la Qumran să fie arsă în anul 8 î.Hr. Apoi, când un grup de învățăcei au smuls acvila romană de la intrarea Templului în anul 4 î.Hr., el a poruncit ca aceștia să fie arși de vii. Cu câteva zile înainte să moară, a poruncit uciderea fiului său Antipater, pe care îl suspecta că uneltea ca să-i ia tronul,

iar ultima lui faptă a fost să ceară adunarea celor mai de vază oameni ai națiunii care să-i împlinească ultima dorință, împărțind regatul între trei dintre fiii săi.

Cleopatra

69–30 î.Hr.

Prostule! Nu înțelegi că aș fi putut să te otrăvesc de o sută de ori dacă aș fi fost în stare să trăiesc fără tine?

Cleopatra a VII-a a fost ultimul faraon al Egiptului, dar ea era de origine greacă, nu egipteană, și folosindu-se de prestigiul dinastiei sale regale, de talentul ei politic și de farmecul său sexual, a încercat să recucerească imperiul pierdut al familiei sale – și aproape a reușit. Era urmașa lui Ptolemeu, unul dintre generalii lui Alexandru cel Mare, care a cucerit noi teritorii și a întemeiat un imperiu mediteranean, pornind din Egipt.

Ptolemeii amestecaseră panteonul egiptean cu cel grecesc, îmbrățișând, în același timp, străvechea practică faraonică a căsătoriei între frați. În 51 î.Hr., adolescenta Cleopatra a VII-a a moștenit tronul, împreună cu fratele ei Ptolemeu al XIII-lea, care-i era și soț, însă, ajunsă la vârsta de 18 ani, ambițioasa regină și-a arătat limpede intenția de a guverna singură. Trimisă în exil de fratele ei, ea a căutat sprijinul lui Iulius Caesar.

În 48 î.Hr., Caesar a sosit în Egipt urmărindu-l pe rivalul său pentru supremație în Imperiul Roman, Pompei, care va fi învins de el și mai târziu ucis de egipteni. Dar Caesar, acum dictator al Romei, a fost atras de Cleopatra în războiul civil egiptean. El avea 52 de ani, iar ea 21, fiind moștenitoarea celei mai vechi dinastii din lumea occidentală. Probabil nu era frumoasă – avea nasul coroiat și bărbia ascuțită –, însă avea o aură de cruzime, asemenea lui Caesar, și-i împărtășea gustul pentru sex și aventuri politice.

Cleopatra a apărut pe neașteptate înaintea lui Caesar, ascunsă într-un sac pentru rufe (nu într-un covor). De îndată ce regina deosebit de inteligentă și de seducătoare s-a rostogolit la picioarele lui, Caesar a fost fermecat. Deseori în pericol de a fi înfrânt și limitat în acțiune de numărul mic al soldaților pe care-i avea la dispoziție, Caesar a reușit să-i izgonească

pe dușmanii Cleopatrei și s-o repună în drepturi. În timp ce fugea de armatele reunite ale celor doi amanți, Ptolemeu al XIII-lea s-a înecat în Nil. Fratele cel mai mic al Cleopatrei a devenit Ptolemeu al XIV-lea și noul ei soț.

Regina egipteană i-a născut un fiu lui Cezar, pe care l-a numit Cezarion, și a trăit la Roma, asumându-și public rolul de consoartă a lui Caesar, ceea ce a stârnit un scandal. Se zvonea că Caesar intenționa să devină regele Romei și s-o facă pe Cleopatra regina lui. La Idele lui Marte din 44 î.Hr., Caesar a fost asasinat de dușmanii lui politici, iar Cleopatra a fugit.

Revenită în Egipt, Cleopatra a început să-și recâștige influența. Generalul neînfricat Marc Antoniu, care făcea parte din Triumviratul ce guverna acum republica, i-a cerut Cleopatrei să i se înfățișeze. Apariția ei magnifică – costumată în Venus și întinsă pe o barjă aurită – l-a fermecat pe Antoniu la fel de mult cum îl fascinase și pe Caesar. Marc Antoniu a primit dreptul de comandă militară și autoritatea asupra răsăritului Imperiului, în timp ce moștenitorul adoptat al lui Caesar, Octavian, cârmuia în vest. Dar, încurajat de Cleopatra, Antoniu a îmbrățișat curând o viziune răsăriteană elenistică asupra regalității, care era foarte diferită de tradiția romană a demnității austere. Ea era hotărâtă să se folosească de sprijinul roman ca să reîntemeieze imperiul ptolemaic.

Antoniu o trata pe Cleopatra nu ca pe un suveran vasal, ci ca pe un monarh independent. I-a dăruit ținuturi întinse din Siria, Liban și Cipru, iar pe copiii lor i-a numit monarhi în șase țări. Antoniu a considerat-o pe Cleopatra drept cofondatoarea dinastiei lui răsăritene, iar noile ei teritorii egiptene, drept pietre de temelie care îi sprijineau imperiul în războaiele cu parții. Dar Roma nu putea să îngăduie reapariția unui imperiu ptolemaic independent. La presiunile lui Octavian, fratele vitreg al soției romane a lui Antoniu, pe care acesta o abandonase, Senatul roman a declarat război Egiptului.

Cei doi amanți, care se autointitulaseră zei, au fost învinși de Octavian în Bătălia de la Actium în 31 î.Hr. Antoniu s-a sinucis, iar Cleopatra, nevrând să îndure rușinea de-a fi purtată în lanțuri prin Roma, a cerut să-i fie strecurat într-un coș cu smochine un șarpe veninos. Când soldații lui Octavian au venit după ea, au găsit-o pe regină întinsă în patul ei aurit, cu mușcăturile unui șarpe veninos pe braț. Cleopatra dorise să fie cea mai măreață din dinastia ei, dar s-a dovedit a fi ultimul reprezentant

memorabil al acesteia. Pentru succesul imperiului ei, a pariat pe relația cu un general care rareori câștigase o bătălie – și a pierdut totul.

AUGUSTUS ȘI LIVIA

63 î.HR.–14 D.HR. 58 î.HR.–29 D.HR.

A găsit Roma construită din cărămidă și a lăsat-o clădită din marmură.

Primul și cel mai mare împărat al Romei, Augustus, a fost moștenitorul lui Iulius Caesar și fondatorul dinastiei imperiale iulio-claudiene, care s-a aflat la putere până la căderea lui Nero.

Augustus s-a născut în anonimat, într-o familie nobilă, și a primit numele Octavius. A fost strănepotul dictatorului Romei Iulius Caesar, care l-a adoptat. În urma asasinării lui Caesar în 44 î.Hr. – când Octavius avea numai 19 ani –, el a devenit moștenitorul marelui om, politic și în ceea ce privește marea avere a acestuia. Numindu-se acum Cezar Octavian, el a fost luat în derâdere sau ignorat la început, fiind considerat un tânăr începător, dar și-a dovedit temeritatea, mai întâi contestând autoritatea cutezătorului general de cavalerie Marc Antoniu, apoi alăturându-i-se în alianța împotriva asasinilor lui Caesar. Primul Triumvirat – Antoniu, Octavian și Lepidus – i-a învins pe asasinii Brutus și Cassius la Filippi în 42 î.Hr. și apoi a împărțit Imperiul Roman – Octavian luând Roma și vestul, iar Antoniu estul, unde a intrat într-un parteneriat politic și romantic cu Cleopatra a Egiptului. Întrucât ambițiile lui Antoniu și ale Cleopatrei au stârnit ostilitatea romanilor, cele două tabere au intrat în război: Octavian, care nu era soldat, dar ale cărui trupe au fost comandate de talentatul general Marcus Agrippa, și-a înfrânt puternicul rival la Actium în 31 î.Hr., ceea ce i-a asigurat dominația asupra întregului imperiu. Antoniu și Cleopatra s-au sinucis.

Octavian deținea acum mai multe funcții diferite în Republica romană, unindu-le pe toate sub o nouă titulatură – aceea de princeps, sau împărat, poziție pe care a păstrat-o până la moartea sa. Inițial, poziția nu trebuia să fie ereditară. În vârstă de numai 33 de ani, Augustus („Cel venerat“), așa cum se autointitula el acum, era zvelt și rece, un conducător scrupulos, delicat, nu ușor impresionabil, aspru, soț adulterin, un bun cunoscător al

oamenilor și al politicii. A reformat guvernul, administrația provincială și justiția, a reglementat fiscalitatea, a sprijinit scriitori precum Horațiu, Vergiliu și Livius, a înfrumusețat Roma și a încercat să nu extindă imperiul dincolo de granițele deja vaste ale acestuia, purtând campanii îndeosebi împotriva germanilor. În anul 9 d.Hr., a fost marcat de pierderea unei legiuni sub conducerea lui Varus în Germania. Ultimii lui ani au fost dominați de soția sa Livia și de chestiunea succesiunii. Dar oricât de demenți și de criminali au fost unii dintre succesorii lui, el a creat un sistem politic în care autocrații – împărații – erau uneori ereditari, alteori aleși și care a durat până la sfârșitul Imperiului Roman. Așa cum s-a dovedit, viitorul dinastic a aparținut soției lui și familiei acesteia.

Livia s-a născut în 58 î.Hr. în familia lui Marcus Livius Drusus Claudianus, magistrat într-un oraș italian, ale cărui legături de rudenie arătau o ascendență nobilă. Ea a fost dată în căsătorie vărului ei Tiberius Claudius Nero în 42 î.Hr. și a dat naștere primului ei fiu, numit tot Tiberius Claudius Nero – viitorul împărat.

Era totuși o perioadă tumultuoasă pentru întemeierea unei familii. În războaiele civile care au urmat după asasinarea lui Iulius Caesar în 44 î.Hr., atât soțul Liviei, cât și tatăl ei s-au situat de partea asasinilor lui Caesar și împotriva moștenitorului acestuia, tânărul Octavian. Când Octavian și aliatul său Marc Antoniu i-au învins pe asasinii lui Caesar la Filippi în 42 î.Hr., tatăl Liviei s-a sinucis. Apoi soțul ei s-a alăturat noilor forțe coalizate împotriva lui Octavian și strânse în jurul lui Marc Antoniu, a cărui alianță cu moștenitorul lui Caesar se dovedise a fi de scurtă durată. Drept urmare, familia a fost nevoită să părăsească Italia în 40 î.Hr., ca să scape de proscrierea cu care Octavian își pedepsea dușmanii.

După o scurtă vreme petrecută în Sicilia și apoi în Grecia, Tiberius Claudius Nero și soția lui au fost convinși să se întoarcă la Roma în 39 î.Hr., când Octavian a oferit amnistie susținătorilor lui Marc Antoniu. Revenită în capitală, Livia i-a fost prezentată lui Octavian pentru prima dată și, potrivit relatărilor istorice, i-a sucit pe loc mințile. În acel moment, ea era însărcinată cu al doilea fiu, Drusus, dar, în ciuda acestui fapt, soțul ei a fost convins să divorțeze de ea și să i-o ofere ca dar politic lui Octavian.

Din clipa căsătoriei sale cu Octavian, Livia s-a prezentat în public ca o soție rezervată, supusă și credincioasă. Pe măsură ce puterea politică a soțului său a crescut, a câștigat și ea recunoaștere. În 35 î.Hr., a fost

numită *sacrosanctas*, ceea ce i-a oferit inviolabilitate, egală cu cea de care se bucurau tribunii.

Însă ea și-a folosit cea mai mare influență, deseori socotită primejdioasă, în culise. Era o femeie puternică, iar sursele istorice înclină să fie împotriva ei. Nu e nici o îndoială că era nemiloasă și vicleană, dar, de asemenea, nu există nici o dovadă că ea ar fi fost responsabilă pentru otrăvirile care i-au adus faima negativă.

Augustus a avut un singur copil, Iulia, o fiică dintr-o căsătorie anterioară; așadar, nu era clar cine îi putea urma la tron. Era însă limpede pentru Livia: propriii fii trebuiau să moștenească imperiul.

Preferatul împăratului era nepotul său Marcus Claudius Marcellus. Dar, în 23 î.Hr., Marcellus a murit, în condiții suspecte. Livia, care frecventa diverși specialiști în otrăvuri, a fost suspectată de crimă.

Următorul favorit al lui Augustus a fost Marcus Vipsanius Agrippa, cel mai apropiat prieten al său și comandantul militar șef, cel care obținuse victoria de la Actium. În 17 î.Hr., Augustus i-a înfiat pe doi dintre fiii lui Agrippa, cei mai mici, Gaius și Lucius Caesar, iar succesiunea părea să fie asigurată.

Agrippa a murit însă în 12 î.Hr., iar asupra chestiunii referitoare la succesorul lui Augustus a căzut o umbră de îndoială și mai mare când, în anii 2, respectiv 4 d.Hr., au murit și Lucius și Gaius. Circumstanțele morților tinerilor prinți au fost misterioase, iar Livia a fost din nou suspectată. În sfârșit, Augustus s-a văzut silit să accepte opțiunea care îi era oferită de Livia: fiul ei Tiberius, sfios, dar capabil, a fost înfiat de împăratul suferind în anul 4 d.Hr. – devenind astfel unul dintre moștenitorii tronului.

Livia a fost nevoită să mai intervină o ultimă dată. În anul 4 d.Hr., când se făceau înțelegerile finale cu privire la planurile de succesiune, Augustus l-a înfiat și pe Agrippa Postumus – singurul fiu rămas în viață al lui Agrippa. În doi ani, Postumus a fost exilat din Roma, posibil din pricina unor acuzații că ar fi fost implicat într-un complot împotriva lui Augustus, deși, din nou, nu trebuie înlăturată posibilitatea amestecului Liviei în aceste evenimente. Totuși, în anul 14 d.Hr., erau semne că Augustus dorea să-l reabiliteze pe ultimul lui fiu adoptiv. Neadmițând ca Tiberius să aibă un rival la tron în ultimul moment, se spune că Livia și-a otrăvit soțul, pe bătrânul împărat.

După moartea lui Augustus, Agrippa Postumus a fost ucis numaidecât, iar Tiberius a devenit împărat. Livia a continuat să dețină un rol deosebit de important – nu în ultimul rând pentru că soțul ei îi lăsase o treime din avere (un gest foarte neobișnuit). Ea devenise cunoscută acum ca Livia Augusta. Tiberius fusese mereu îngrozit de intrigile ei, cu toate că-i erau favorabile; acum nu suporta amestecul ei.

Când a murit, în 29 d.Hr., Tiberius nu a venit la înmormântarea ei. A interzis, de asemenea, deificarea ei. Cel mai elocvent elogiu al Liviei a fost rostit de strănepotul lui Augustus, pe care ea îl primise în casa ei și la educația căruia contribuise. Caligula a descris-o ca pe un „Ulise în rochie de matroană" – lauda lui fiind poate cea mai clară condamnare pe care ar fi putut-o primi Livia.

Cu toate că Tiberius era un administrator competent și un general iscusit, știa prea bine că nu fusese prima alegere a tatălui său adoptiv – nici măcar a doua sau a treia, ceea ce explică, poate, de ce nu a părut niciodată să se simtă confortabil în poziția de conducător. O bună parte a domniei lui a fost marcată de tulburări interne și de intrigi politice. În 26 d.Hr., sătul de afacerile de stat, s-a mutat într-un palat pe insula Capri și și-a petrecut ultimul deceniu al domniei sale în semiizolare, lăsându-l pe prefectul pretorian, Lucius Aelius Sejanus, drept cârmuitor *de facto* al treburilor cotidiene.

Ambițiosul Sejanus și-a văzut noul rol ca pe o punte către puterea absolută. Începând cu anul 29 d.Hr., a dezlănțuit teroarea. Dușmanii lui din rândul senatorilor și al ecveștrilor au fost acuzați pe nedrept de trădare, judecați și executați, ceea ce l-a făcut să fie cel mai puternic om din Roma. Sejanus a reușit, de asemenea, să-i îndepărteze pe urmașii lui Tiberius. Când devenise moștenitorul împăratului Augustus în anul 4 d.Hr., Tiberius îl adoptase pe nepotul său Germanicus, care a devenit un general ce s-a bucurat de popularitate și, mai târziu, a guvernat partea răsăriteană a imperiului. În anul 19 d.Hr. însă, Germanicus a murit în Siria, în circumstanțe misterioase. Fiul bun al lui Tiberius, Drusus, a murit în 23 d.Hr. – probabil otrăvit de Sejanus, care încerca să-și materializeze ambițiile politice căsătorindu-se cu văduva lui Drusus, Livilla. Tiberius însă nu i-a acordat permisiunea de-a o lua în căsătorie. Când doi dintre fiii lui Germanicus au fost înlăturați de pe scena politică în 30 d.Hr., părea că succesiunea la tron avea să îi revină ori lui Caligula, singurul fiu rămas în

viață al lui Germanicus, ori lui Tiberius Gemellus, fiul lui Drusus. În 31 d.Hr., Sejanus, hotărât să acapareze puterea, a pus la cale un complot ca să-i elimine pe împărat și pe membrii pe linie bărbătească ai casei imperiale. Tiberius a poruncit ca prefectul pretorian să fie arestat și apoi sugrumat și linșat de mulțime.

În acest timp, Tiberius se lăsase mai mult în voia plăcerilor senzuale de când plecase de la Roma și se mutase în Capri. Istoricul Suetoniu, autor al unor cărți senzaționaliste, ne oferă o idee despre ceea ce presupunea acest lucru în șocanta lui operă *Viața lui Tiberius*:

> După ce s-a retras în Capri, el a pus să se facă o grădină pentru orgiile lui secrete: grupuri de desfrânați de ambele sexe, experți în relațiile deviante și porecliți analiști, se împreunau în fața lui în uniuni triple ca să-i stârnească patimile vlăguite. Unele încăperi erau dotate cu materiale pornografice și manuale sexuale din Egipt – care le dădeau de înțeles oamenilor ce se aștepta de la ei. Tiberius a creat, de asemenea, ascunzișuri ale desfrâului în pădure și punea fete și băieți costumați în nimfe și zei Pan să se prostitueze în public... A căpătat reputația că se bucura de destrăbălări și mai obscene pe care nu poți suporta să le povestești sau să le auzi, ca să nu mai spunem să le crezi. Avea băieței instruiți să fie „peștișori“ care să-l urmărească atunci când se ducea să înoate și să i se vâre între picioare ca să-l gâdile. Mai cerea să i se aducă bebeluși neînțărcați pe care-i punea la pieptul și la organele lui genitale.

După ce a murit în 37 d.Hr., Tiberius a fost urmat la tron de Caligula.

Iisus

cca 4 î.Hr. – cca 30 d.Hr.

Fericiți cei săraci cu duhul, că a lor este împărăția cerurilor.
Fericiți cei ce plâng, că aceia se vor mângâia.
Fericiți cei blânzi, că aceia vor moșteni pământul.

Primele trei dintre cele nouă fericiri rostite de Iisus în Predica de pe Munte

Iisus din Nazaret a fost întemeietorul creștinismului, iar ucenicii săi au crezut că a fost fiul și manifestarea materială a lui Dumnezeu. A trăit în Iudeea și Galileea, aflate sub stăpânirea romanilor și a prinților din dinastia irodiană. După ce a lucrat ca tâmplar, misiunea lui a fost de scurtă durată – poate de un an, dar nu mai mult de trei. A propovăduit apropierea împărăției lui Dumnezeu și i-a îndemnat pe ucenicii săi să trăiască în smerenie și în compasiune. Se spune, de asemenea, că a vindecat bolnavi și

că făcut minuni. Ca urmare a activității sale, a fost răstignit, după care, conform credinței creștinilor, a înviat din morți și s-a înălțat la cer. Moștenirea lui, care a luat forma Bisericii Creștine, nu doar că se află la temelia societății și a culturii occidentale, dar oferă, de asemenea, inspirație spirituală și îndrumare milioanelor de oameni din întreaga lume.

Povestea nașterii lui Iisus este binecunoscută, dar se știu puține despre anii copilăriei lui. Părinții lui au fost Iosif, un tâmplar, și Maria, care este cunoscută ca Fecioara Maria, cu toate că relatările din Evangheliile Noului Testament diferă în ceea ce privește concepția imaculată a lui Iisus și sunt multe controverse asupra întrebării dacă Iisus a avut frați și o soră. Perspective contradictorii referitoare la natura precisă și la alcătuirea familiei lui continuă să se răspândească. El s-a născut în orașul Betleem în timpul unui recensământ de la sfârșitul domniei regelui iudeu Irod cel Mare, care a murit în anul 4 î.Hr. Diverse grupuri de pelerini, printre care niște păstori și magi din răsărit, l-au vizitat atunci când s-a născut. Asemenea tuturor evreilor, a fost circumcis în Templul din Ierusalim și s-a adus ca jertfă un porumbel pentru binecuvântarea lui.

E limpede că Iisus a fost un copil inteligent și precoce. Tânăr fiind, s-a dus să fie botezat de vărul lui, Ioan Botezătorul, un profet care propovăduise venirea lui. La scurt timp după aceea, Iisus a devenit predicator și vindecător, mergând prin zonele evreiești ale Palestinei și răspândindu-și mesajul.

Evangheliile relatează că Iisus putea să vindece bărbați și femei de orbire, paralizie, lepră, surzenie, muțenie și sângerare, de obicei prin punerea mâinilor peste capetele lor. Era renumit și pentru puterile lui de exorcizare – a umblat prin sinagogi ca să alunge demonii, vindecând astfel, după câte se pare, suferințe deopotrivă psihice și fizice. Se spune că le-a transmis ucenicilor săi această putere.

Puterea lui Iisus de a săvârși minuni a atras atenția și mulțimi și mai mari. Printre minunile lui cele mai renumite se numără puterea de a merge pe apă, de a înmulți un număr mic de pești și de pâini cu care a hrănit o mulțime mare de oameni, și de a transforma apa în vin. Când a blestemat un smochin, acesta s-a veștejit, spre uimirea ucenicilor săi.

În afara săvârșirii de minuni, Iisus a propovăduit, iar mesajul lui principal a fost apropierea împărăției lui Dumnezeu, a Apocalipsei și a Zilei Judecății, când cei care se pocăiau și credeau în el aveau să treacă la viața

veșnică. A numit sărăcia o stare binecuvântată și a ales să se înconjoare de păcătoși și de săraci, afirmând că fusese trimis să propovăduiască nu pentru cei drepți, ci pentru cei rătăciți. Iisus a propovăduit, de asemenea, iertarea dușmanilor și respectarea unui cod moral marcat de smerenie și de evlavie.

Potrivit unora dintre Evanghelii, el s-a considerat Mesia (sau Hristos), altele afirmă că a folosit, în schimb, expresia mai vagă „Fiul Omului". Fiind un bun cunoscător al profeților evrei, toate acțiunile lui au fost o împlinire conștientă a profețiilor lui Isaia, ale lui Ezechiel și ale altora. Dar a sfidat aristocrația preoțească a Templului și pe prinții din dinastia irodiană, iar acest lucru, alături de mesajul lui apocaliptic, l-a făcut să reprezinte o amenințare și pentru romani. Iudeea era tulburată de succesiunea constantă a „pseudo-profeților" evrei și a celor care se autoproclamau Mesia, toți aceștia fiind reduși la tăcere cu cruzime de către romani. Iisus a rămas un evreu practicant și, ca atare, știa că un profet evreu trebuia să trăiască și să moară la Ierusalim. Așa că atunci când, în preajma anului 30 d.Hr., s-a dus la Ierusalim ca să petreacă Paștele, Iisus a devenit o pricină de îngrijorare pentru guvernatorii orașului.

De obicei, trupele romane staționau în Ierusalim de Paște, întrucât prezența mulțimilor acolo putea provoca probleme. Probabil că soldații au urmărit intrarea triumfală a lui Iisus în oraș, călare pe un măgar. Dar a stârnit o neliniște și mai mare atunci când a intrat în Templul din oraș, răsturnând mesele zarafilor în timp ce oamenii se adunau ca să plătească taxa pentru templu și să cumpere porumbei pentru jertfă.

E de înțeles că autoritățile evreiești au fost jignite de această neorânduială, iar prefectul roman Ponțiu Pilat înăbușise deja o rebeliune galileană în oraș. Pilat – cunoscut pentru brutalitatea stângace, pentru gafele lui și represiunile violente – nu privea cu ochi buni nici o amenințare evreiască, mai ales dacă era legată de așteptările mesianice. Pilat l-a încurajat pe marele preot să se asigure că Iisus era redus la tăcere. Marele preot l-a mituit pe unul dintre ucenicii lui Iisus, Iuda Iscarioteanul, ca să îl trădeze. După o ultimă cină împreună cu ucenicii săi – Cina cea de Taină –, unde au mâncat și au băut împreună, Iisus i-a chemat pe ucenici pe Muntele Măslinilor, ca să se roage. Aici, în Grădina Ghetsimani, Iisus a fost identificat de Iuda, arestat și dus înaintea lui Caiafa, marele preot evreu, care l-a declarat vinovat de blasfemie. Adus în fața lui Ponțiu Pilat, Iisus a

fost condamnat la moarte. A fost biciuit, silit să ducă o cruce pe străzile Ierusalimului și răstignit în afara orașului, împreună cu doi tâlhari. Răstignirea lui arată limpede că judecarea și execuția sa au fost opera romanilor: dacă marii preoți evrei ar fi fost responsabili pentru aceasta, el ar fi fost lapidat.

La trei zile după moartea lui Iisus, au început să apară zvonuri că a fost văzut. Nu a reapărut sub forma unui duh, nici a unui cadavru reînsuflețit, ci a suferit o transformare misterioasă. După ce s-a înfățișat mai multor cunoștințe și prieteni, Iisus s-a înălțat la cer, lăsându-le ucenicilor lui sarcina întemeierii Bisericii Creștine.

După secole de persecuție, Biserica Creștină a devenit, în cele din urmă, forța religioasă dominantă în lumea occidentală. Deși catolicii, protestanții și alții au comis uneori abuzuri îngrozitoare în numele credinței sau al viziunii lor, filosofia propovăduită de Iisus, a pacifismului, a smereniei, a iubirii și a bunătății, a dăinuit de-a lungul veacurilor. Ideile iudeo-creștine reprezintă fundamentele și inspirația unei mari părți din gândirea politică, guvernarea și jurisprudența, morala, arta, arhitectura, muzica și literatura occidentale.

Totuși, povestea creștinismului este ironică: Iisus nu a lăsat nimic scris; Evangheliile au fost scrise în cea mai mare parte 40 de ani mai târziu, după distrugerea Templului evreiesc de către romani în 70 d.Hr. Până atunci, creștinii, sub îndrumarea membrilor familiei lui Iisus, se rugaseră în Templu, ca evreii. Distrugerea Ierusalimului și prăbușirea evreilor au dus la separarea definitivă a creștinismului de religia din care s-a născut. Este limpede însă că Iisus s-a considerat evreu și nu întemeietorul unei noi religii, dar în mod sigur profet, reformator și Fiul Omului, dacă nu chiar Mesia. Vizionarul Saul din Tars, un evreu convertit în drum spre Damasc, cunoscut ca Sfântul Pavel, a transformat creștinismul într-o religie universală, bazată nu atât pe învățăturile lui Iisus, cât pe răstignirea lui sacrificială și pe învierea sa și pe dobândirea harului prin credința în Iisus, mântuitorul întregii omeniri. Pavel – dornic să convertească neamurile, nu evreii – a fost cel care a transformat creștinismul într-o religie mondială.

Caligula

Fă-l să simtă că moare.

Porunca lui Caligula atunci când era executată una dintre victimele lui, potrivit lui Suetoniu

Caligula a urcat pe tronul imperial ca tânărul răsfățat al romanilor și și-a sfârșit domnia de patru ani având reputația unui tiran de o cruzime dementă. Capricios, incompetent pe plan politic și militar, cu înclinații sexuale ambigue și pervers incestuos, el s-a transformat dintr-un prinț iubit într-un psihopat fascinat de măceluri în cursul unei domnii care a alunecat cu repeziciune pe panta umilinței, a crimei și a nebuniei.

Caligula – mai precis, Gaius Caesar – a fost strănepotul lui Augustus, primul împărat al Romei. Porecla lui, Caligula – care înseamnă „cizmuliță" –, vine de la sandalele miniaturale pe care le purta în copilărie, când îl însoțea pe tatăl său, Germanicus, în campaniile militare. Acest lucru l-a făcut pe Caligula să devină mascota preferată a trupelor. Germanicus a murit subit în anul 19 d.Hr., urmat de cei doi frați mai mari ai lui Caligula și de mama sa, Agrippina. Mulți au bănuit că unchiul lui Caligula, împăratul Tiberius, îl otrăvise pe mult iubitul Germanicus, văzând în el o amenințare la tron. În anul 31 d.Hr., Caligula s-a dus să locuiască împreună cu Tiberius la vila acestuia de pe insula Capri. În această perioadă a început să iasă la lumină latura întunecată a caracterului lui Caligula. După cum a relatat mai târziu istoricul Suetoniu (deși nu reprezintă o sursă obiectivă), „nu-și putea stăpâni cruzimea și răutatea care-i erau înnăscute și asista cu bucurie la chinurile și execuțiile celor care erau pedepsiți, noaptea petrecând în lăcomie și adulter, deghizat cu o perucă și o robă lungă". De asemenea, au început să circule zvonuri despre relația incestuoasă dintre Caligula și sora sa Drusilla.

Când a murit Tiberius, în martie 37 d.Hr., unii au spus că bătrânul fusese sufocat cu o pernă de către Caligula. Tiberius lăsase prin testament ca după moartea sa Caligula și vărul său Tiberius Gemellus să guverneze împreună, dar, la câteva luni de la urcarea sa pe tron, Caligula a pus ca Gemellus să fie omorât. Lipsa de experiență politică a lui Caligula, aroganța sa avidă de răsfăț și setea de putere absolută aveau să se dovedească a fi o combinație dezastruoasă.

Există numeroase exemple ale megalomaniei lui Caligula. Ca să tăgăduiască o profeție conform căreia avea la fel de multe șanse să devină împărat câte avea să treacă Golful Napoli călare pe un cal, a pus să se construiască un pod din corăbii pe apă, peste care a trecut triumfător, purtând platoșa lui Alexandru cel Mare. Se mai spune că și-a ridicat calul preferat, Incitatus, la rang de consul. Cu alt prilej, când se afla în Galia, a poruncit trupelor sale să-l înfrângă pe Neptun adunând scoici de pe țărm ca „pradă de război".

Caligula a devenit deosebit de paranoic și i se părea o jignire chiar și să fie privit de cineva, atât de sensibil era în privința cheliei sale tot mai proeminente, care contrasta cu pilozitatea lui, de altfel, abundentă. Cei bănuiți de lipsă de loialitate – deseori sub cel mai mărunt pretext – erau supuși, înainte de execuție, unei game variate de torturi ingenioase născocite de împărat, ca, de pildă, ungerea cu miere și apoi expunerea la un roi de albine înfuriate.

Oricine putea deveni victimă. Așa cum consemnează Suetoniu, „Mulți bărbați de rang nobil au fost mai întâi desfigurați prin însemnarea cu fierul roșu și apoi condamnați să muncească în mine, la construirea de drumuri sau au fost aruncați animalelor sălbatice; ori i-a închis în cuști, în care nu puteau sta decât în patru labe, ca animalele, sau a pus să fie tăiați cu fierăstrăul. Nu toate aceste pedepse au fost date pentru fapte grave, ci pentru simplul fapt că victimele îndrăzniseră să critice vreunul dintre spectacolele date de el sau că nu fuseseră convinse de geniul său."

Caligula a început să se creadă divin. A pus să fie înlocuite capetele statuilor ce reprezentau zeii olimpieni cu reprezentări ale chipului său și a fost pe punctul de a stârni o revoltă evreiască atunci când a poruncit ca un zeu cu înfățișarea lui să fie venerat în Templul din Ierusalim. Suetoniu relatează că obișnuia să vorbească cu celelalte zeități ca și cum s-ar fi aflat lângă el. O dată a întrebat un actor cine era mai mare, el sau Jupiter. Cum omul nu a reușit să răspundă cu suficientă râvnă, împăratul a poruncit să fie biciuit fără milă. Țipetele acestuia, a spus Caligula, erau ca o muzică pentru urechile lui. Altă dată, în timp ce cina cu doi consuli, a început să râdă maniacal. Când a fost întrebat de ce râdea, el a răspuns: „La ce vă așteptați, când cu o singură mișcare a capului aș putea să pun să vi se taie capetele pe dată?" La fel, obișnuia să sărute gâtul soției sale șoptindu-i: „Capul acesta frumos ar putea să cadă în orice clipă dacă aș da poruncă.

De-ar avea și Roma un singur gât." Cea mai respingătoare poveste despre depravarea împăratului spune cum, după ce o lăsase însărcinată pe sora sa Drusilla, a fost atât de nerăbdător să-și vadă copilui, încât i l-a smuls din pântec. Indiferent dacă această poveste e adevărată sau nu, cert este că Drusilla a murit în 38 d.Hr., probabil de friguri, după care Caligula a declarat-o zeiță.

Narcisismul neînfrânat al lui Caligula și setea lui uriașă de cruzime l-au înstrăinat de toate păturile societății. Garda pretoriană a decis că domnia lui trebuia să se sfârșească și, în ianuarie 41 d.Hr., doi membri ai acesteia l-au ucis pe împărat năpustindu-se asupra lui în timp ce părăsea amfiteatrul roman. I-au ucis apoi soția și fetița, izbind-o pe aceasta din urmă cu capul de perete.

Viața lui Caligula a dovedit măsura în care sistemul imperial creat de Augustus concentrase, de fapt, puterea absolută în mâinile unui singur om, deși menținuse semnele distinctive ale republicii. Caligula a dat la o parte fațada limitărilor constituționale și și-a etalat autoritatea deplină asupra supușilor săi în cel mai abominabil și capricios mod. Caligula întruchipează imoralitatea, setea de sânge și demența puterii absolute.

Nero

37–68 d.Hr.

Condamna la moarte pe oricine poftea, fără judecată sau moderație.

Suetoniu

Împăratul care „cânta la vioară în timp ce Roma era în flăcări", Nero, a fost ultimul din dinastia iulio-claudiană care a transformat Roma din republică într-un sistem condus de un singur om. Crescut în mijlocul violenței și al tiraniei, el a domnit cu o vanitate grotescă, stăpânit de capricii demente și de un despotism absurd. Puțini au plâns abdicarea și moartea lui în mijlocul haosului pe care singur îl crease.

Lucius Domitius Ahenobarbus s-a născut în 37 d.Hr., în orașul Antium, nu departe de Roma, în timpul domniei împăratului Caligula – unchiul lui. Ca mulți alții, el avea să sufere din pricina lui Caligula – trimis în exil împreună cu mama sa, Agrippina, după ce aceasta căzuse în dizgrația

împăratului. Agrippina era sora lui Caligula. Relația lor incestuoasă a luat sfârșit, se spune, când ea a uneltit pentru răsturnarea lui: Agrippina e socotită una dintre cele mai nocive femei din istoria romană. Mama și fiul au putut să se întoarcă la Roma cu permisiunea succesorului lui Caligula, Claudius, care abia ce o executase pe împărăteasa lui nimfomană, Messalina. În 49 d.Hr., Agrippina a devenit cea de-a patra soție a împăratului. Claudius nu numai că l-a înfiat pe Nero, dar l-a și numit moștenitor la tron alături de Britannicus, fiul său cu Messalina.

Agrippina însă nu a vrut să îngăduie naturii să-și urmeze cursul și, în anul 54 d.Hr., l-a otrăvit, după cum se spune, pe Claudius. Relațiile dintre mamă și fiu erau, de asemenea, încordate și când, în anul următor, Agrippina și-a dat seama că își pierdea influența asupra lui Nero, a pus la cale un complot pentru a-l înlocui cu Britannicus. Descoperind conspirația, Nero a pus numaidecât ca rivalul său să fie otrăvit și a izgonit-o pe Agrippina din palatul imperial sub pretextul că o insultase pe tânăra lui soție, Octavia.

În ciuda acestor intrigi, primii ani ai domniei lui Nero au fost marcați de o guvernare înțeleaptă, în mare parte pentru că multe dintre treburile statului erau gestionate de sfetnici iscusiți, precum filosoful Seneca, prefectul pretorian Burrus și sclavi greci eliberați, oameni de încredere. Calmul relativ nu avea să dureze mult. Tot mai sigur de sine, Nero a vrut să se elibereze de sub controlul altora și să exercite singur puterea.

Prima care a simțit urmările acestei noi siguranțe de sine a fost mama lui, care continuase să uneltească pe la spatele lui. Sătul de intrigile ei, Nero a hotărât să se descotorosească de ea în 59 d.Hr. După eșecul primei tentative de a o îneca în Golful Napoli, împăratul a trimis un asasin care să ducă sarcina la bun sfârșit. Legenda spune că, înțelegând ce era pe cale să se petreacă în timp ce ucigașul se apropia de ea, Agrippina și-a scos hainele și a strigat, într-un act final de dispreț față de fiul ei matricid: „Aici, lovește-mă în pântec!“

După ce s-a descotorosit de mama lui, domnia lui Nero s-a degradat cu repeziciune, transformându-se într-un despotism meschin. Burrus și Seneca au fost amândoi aduși în fața judecătorilor în baza unor acuzații false și, cu toate că, până la urmă, au fost achitați, au pierdut mult din influența pe care o avuseseră. Dar pe măsură ce dobândea un control mai mare asupra pârghiilor puterii, împăratul părea să piardă tot mai mult

contactul cu realitatea. S-a îndrăgostit de Poppaea Sabina, soția unuia dintre prietenii lui, și a hotărât s-o ia de soție. Potrivit istoricului Suetoniu, soțul Sabinei a fost „convins“ să divorțeze de ea, în vreme ce soția lui Nero, Octavia, a fost mai întâi exilată și apoi ucisă din ordinul împăratului – înlesnindu-se astfel uniunea dintre Nero și Poppaea.

În 64 d.Hr., Roma a fost cuprinsă de un incendiu uriaș, pe care împăratul l-a privit cu indiferență, cântând la liră, după câte se spune. Ba chiar, potrivit istoricului roman Tacitus, infernul a fost declanșat de Nero însuși ca să facă loc pentru noul lui palat. De fapt, probabil că a ajutat la stingerea incendiului și a oferit adăpost celor rămași fără case în grădinile lui. Dar i se crease reputația de om frivol, iresponsabil și incompetent. Încercând să distragă atenția, Nero a căutat un țap ispășitor, începând astfel persecuția creștinilor. Tacitus relatează atrocitățile comise: „Batjocuri de tot felul s-au adăugat morții lor. Acoperiți cu piei de animale, au fost sfâșiați de câini și au pierit sau au fost crucificați sau au fost aruncați în flăcări și arși de vii, ca să slujească drept torțe în noapte, după ce s-a stins lumina zilei.“

Tot mai convins că rivalii unelteau împotriva lui, Nero a poruncit să fie executate toate persoanele care constituiau posibile amenințări, printre acestea numărându-se, între anii 62–63 d.Hr., Marcus Antonius Pallas, Rubellius Plautus și Faustus Sulla. Apoi, în 65 d.Hr., a fost descoperită o conspirație condusă de Gaius Calpurnius Piso de a-l înlătura pe împărat și a restaura republica. Aproape jumătate din cei 41 de acuzați au fost fie executați, fie siliți să se sinucidă, printre aceștia numărându-se și Seneca. Închipuindu-se un actor bun și neglijându-și îndatoririle în timp ce economia romană se clătina și dezordinea se răspândea, Nero a început să cânte și să interpreteze roluri pe scene publice, petrecând mai mult timp la teatru decât la cârma imperiului. Se închipuia, de asemenea, sportiv, ba chiar a participat la Jocurile Olimpice din 67 d.Hr. – chipurile ca să îmbunătățească relațiile cu Grecia, dar, în realitate, mai degrabă ca să smulgă laudele slugarnice care îi încununau invariabil eforturile. A câștigat diverse premii – cele mai multe aranjate dinainte prin mite substanțiale luate din trezoreria imperială.

În 68 d.Hr., unele elemente din armată – pe care împăratul diletant o ignorase în mare parte – au hotărât că lucrurile nu mai puteau continua astfel. Guvernatorul uneia dintre provinciile din Galia s-a răsculat și a convins un alt guvernator, pe Galba, să i se alăture. Galba a apărut ca un

lider ce se bucura de popularitate în rândul opoziției față de Nero și, în mod crucial, Garda Pretoriană i-a oferit acum sprijinul. Părăsit de armată, Nero s-a văzut silit să fugă din Roma și s-a ascuns; peste puțin timp s-a sinucis rostind cuvintele „Ce artist pierde lumea“. Moștenirea lăsată de el a fost o perioadă de tulburări pe tot întinsul imperiului, Roma traversând Anul celor patru împărați, când a izbucnit războiul civil între pretendenții la tron. Ostilitățile s-au încheiat numai odată cu venirea lui Vespasian și cu întemeierea dinastiei flaviene.

Marcus Aurelius

121–180

Fiecare clipă e un grăunte al eternității. Toate sunt mărunte, grabnic schimbătoare și supuse pieirii.

Marcus Aurelius, *Gânduri către sine însuși* 6.36

Marcus Aurelius a fost filosoful-rege al Imperiului Roman, care a ilustrat calitățile pe care le-a elogiat în scrierile sale filosofice, în cursul unei domnii marcate de o guvernare principială și reformatoare asupra unui teritoriu vast și agitat. Avea o abordare altruistă și pragmatică față de guvernarea imperiului său și nu s-a eschivat de la împărțirea puterii supreme pentru un bine politic superior. Marea lui operă scrisă, *Gânduri către sine însuși*, este alcătuită din comentarii rafinate și culte despre viață, exprimând printr-o voce delicată și personală o viziune stoică asupra vieții, a morții și a vicisitudinilor sorții.

Marcus Aurelius, născut în 121 d.Hr. drept Marcus Annius Verus, provenea dintr-o familie obișnuită cu funcțiile înalte. Bunicul lui pe linie paternă fusese consul și prefect al Romei. O mătușă fusese căsătorită cu Titus Aurelius Antoninus, care avea să devină mai târziu împăratul Antoninus Pius. Iar bunica lui pe linie maternă moștenise una dintre cele mai mari averi din Imperiul Roman. Familia din care provenea era, de asemenea, de orientare liberală: împărații secolelor I și al II-lea erau mai sobri, mai generoși și mai înclinați către fapte bune decât împărații citadini plini de emfază din dinastia anterioară, iulio-claudiană, întemeiată de Augustus.

Marcus a fost născut pentru lucruri mărețe. În 138 d.Hr., împăratul Hadrian aranjase ca Marcus să fie adoptat de către moștenitorul numit de el, Antoninus, tânărul de 17 ani fiind astfel ales să fie viitor împărat, alături de un alt tânăr, care avea să devină împăratul Lucius Verus.

Marcus a învățat greaca și latina de la cei mai buni profesori, printre care Herodes Atticus și Fronto, una dintre cele mai populare figuri literare ale vremii. Dar practica retoricii și exercițiile de lingvistică nu l-au satisfăcut pe deplin pe tânărul foarte inteligent, așa că s-a îndreptat cu entuziasm către *Discursurile* lui Epictet. Epictet era sclav care fusese eliberat și apoi avusese contribuții importante la filosofia morală a școlii stoice, care învăța că prin forță morală și autocontrol omul putea ajunge la o stare de bine spirituală și la o viziune limpede și imparțială asupra vieții. Filosofia, în general, și stoicismul, în special, aveau să ofere criteriile intelectuale după care Marcus și-a trăit viața.

Când tatăl lui adoptiv a murit în 161 d.Hr., Marcus era deja pregătit să preia obligațiile imperiale. Dar urmând sentimentul onoarei și inteligența politică, el a insistat să împartă puterea supremă cu Lucius Verus. Cu toate că Marcus și-ar fi putut elimina cu ușurință rivalul, el a înțeles că, în contextul diversității mari a imperiului pe care trebuia să-l cârmuiască, era mai indicat să aibă un partener care să dețină autoritatea politică de a guverna, atunci când era necesar, dar nu și întâietatea care să amenințe stabilitatea guvernării. Marcus era cel care se ocupa de treburile serioase ce țineau de guvernare.

Ca împărat, Marcus a continuat politicile benefice ale predecesorilor săi. A înfăptuit diverse reforme legislative și le-a oferit ajutor celor mai oropsiți membri ai societății – sclavii, văduvele și minorii au simțit cu toții beneficiile cârmuirii lui. Cu toate că existau unele neliniști cu privire la decalajul dintre drepturile legale și privilegiile de care se bucurau *honestiores* și cele de care se bucurau *humiliores* (grupul elitelor și pătura săracă din societate), Marcus s-a dedicat, în general, creării unui imperiu mai imparțial și mai prosper pentru supușii săi.

Ceea ce Marcus nu putea controla erau capriciile sorții care aducea boli și războaie. În timp ce se luptau cu parții, între 162 și 166, mulți soldați s-au îmbolnăvit de ciumă, care s-a răspândit prin tot imperiul. Din 168 până în 172, Marcus (împreună cu Verus, până la moartea acestuia în 169) s-a

preocupat să supună triburile germane de-a lungul Dunării, care erau hotărâte să jefuiască Imperiul Roman.

În pofida acestor probleme care îi monopolizau atenția, Marcus Aurelius a rămas un adept constant al stoicismului, iar în ultimii zece ani din viața lui, în pauzele dintre campaniile militare și obligațiile administrative, a scris *Gânduri către sine însuși*. Scrise în greacă și organizate arbitrar, după cum îi veneau, acestea constituie o culegere eclectică de însemnări de jurnal, fragmente de scrieri și epigrame, în care vorbește despre provocările vieții pe timp de război, despre teama de moarte și despre grijile și nedreptățile vieții cotidiene.

Sentimentul general pe care îl transmit *Gânduri*... este că reacțiile exagerate și resentimentul prelungit sunt cele mai vătămătoare atitudini în fața nedreptăților vieți. „Dacă te mâhnește un lucru exterior, nu acesta este pricina tulburării tale, ci propria ta judecată asupra acestui lucru", scrie el. „Iar puterea de a înlătura această judecată îți aparține acum." O altă maximă reprezentativă este: „Castravetele este amar? Aruncă-l! În drum sunt mărăcini? Ocolește-i! Este de ajuns. Nu te mai gândi: De ce se întâmplă acestea în viața mea?"

Cum *Gânduri*... au fost scrise pe fundalul războiului, moartea ocupă, după cum e firesc, un loc proeminent. Poziția lui Marcus este clară: „Nu te purta ca și cum ai avea de trăit zece mii de ani. Moartea plutește deasupra capului tău. Așadar, cât mai trăiești și până poți, fii om de bine."

Este un sfat pe care Marcus l-a urmat de-a lungul vieții, dar ca tată, a eșuat. Înainte să moară într-o campanie militară în 180, l-a numit succesor pe fiul său Commodus, a cărui tiranie diabolică și dementă i-a adus sfârșitul. Dar, cu toate acestea, Marcus Aurelius a reușit să articuleze, cu o compasiune mai mare decât a oricăruia dintre contemporanii săi, o viziune universală a forței morale în fața nedreptății umane și a morții.

Constantin cel Mare

cca 285–337

In hoc signo vinces – „Întru acest semn vei învinge"

Cuvintele care au însoțit viziunea de inspirație divină pe care a avut-o Constantin înainte de Bătălia de la Podul Milvian, 312 d.Hr.

Constantin a fost un mănunchi de contradicții – nu era nicidecum sfânt, ci un soldat brutal, cu ceafa groasă, plin de emfază, care și-a ucis prietenii și aliații și chiar rudele cele mai apropiate. A obținut supremația cu ajutorul sabiei. Cu toate acestea, actul lui de a îmbrățișa creștinismul a fost unul decisiv în istoria occidentală.

Când s-a născut Constantin, la mijlocul sau la sfârșitul anilor 280, Imperiul Roman tocmai fusese divizat de împăratul Diocletian în jumătatea de răsărit și cea de apus. Constantin era fiul lui Constantius, un general care, mai târziu, în 305, avea să fie proclamat împărat al Imperiului de Apus. În copilărie, Constantin a fost trimis în Nicomedia (orașul modern Izmit din Turcia), ca să fie crescut la curtea lui Diocletian, cel care stăpânea partea răsăriteană a imperiului. Sub domnia lui Diocletian, Constantin a asistat la persecuția feroce a creștinilor, care s-a intensificat după 303.

În 305, a început o luptă complexă pentru controlul asupra ambelor părți ale imperiului, răsăriteană și apuseană. Constantius a murit la York, în Britania, în 306, după care Constantin a fost proclamat împărat de trupele lui. Soldat priceput, Constantin a început să-și consolideze puterea, care la început avea centrul în Galia. În 312, a traversat Alpii cu o armată, atacându-l și învingându-l pe împăratul Maxentius, din Apus, în Bătălia de la Podul Milvian, și devenind singurul împărat al Imperiului de Apus. În urma unui vis în care i-a apărut Dumnezeu, le-a poruncit soldaților lui să își inscripționeze scuturile cu o monogramă creștină. „Întru acest semn vei învinge“, i s-a spus în vis. Hristos din viziunea sa corespundea credinței lui în divinitatea unică a Soarelui Neînvins. Victoria sa l-a făcut pe Iisus zeul lui victorios – credea că puterea lui se datora creștinismului. Dar a îmbrățișat creștinismul și din motive politice: ideea era a unui singur imperiu sub un singur împărat, un singur zeu.

În 313, Constantin s-a întâlnit cu împăratul din răsărit Licinius și cei doi bărbați au semnat Edictul de la Milano, o proclamație istorică prin care se acorda tuturor oamenilor libertatea de a se închina oricărei zeități doreau. Pentru creștini, acest lucru a însemnat că primeau, pentru prima dată,

drepturi legale și că puteau să își organizeze formele de închinare așa cum doreau. Edictul garanta, de asemenea, restituirea tuturor proprietăților care fuseseră confiscate în timpul persecuțiilor recente.

După semnarea Edictului de la Milano, relațiile dintre Constantin și Licinius s-au deteriorat, iar în 320, cel din urmă a început să persecute din nou creștinii în partea lui de imperiu. În 324, rivalitatea s-a transformat în război civil.

Victorios, Constantin a reunificat tot Imperiul Roman sub stindardul creștinismului. La apogeul succesului său, a scris că el fusese instrumentul ales al lui Dumnezeu, trimis să curme impietatea, numindu-se pe sine „asemenea cu Apostolii“, și i-a spus regelui persan că el venise prin puterea divină a lui Dumnezeu să aducă pace și prosperitate tuturor neamurilor. Crucificarea, imoralitatea sexuală, prostituția, sacrificiile păgâne și spectacolele cu gladiatori au fost toate scoase în afara legii; duminica – ziua zeității păgâne favorite a lui Constantin – a devenit ziua sabatului. Aceasta nu a fost o epocă a toleranței: dimpotrivă, persecuția evreilor, „ucigașii lui Hristos“, a început imediat și s-a intensificat.

Constantin a rectitorit cetatea Bizanțului, care din 330 avea să fie cunoscută drept Constantinopol, Roma răsăriteană (Istanbulul de azi).

Biserica Sfinții Apostoli din Bizanț a fost construită pe locul unui templu închinat Afroditei. La Ierusalim, Constantin a poruncit să se construiască Biserica Sfântului Mormânt; la Roma, Biserica Sântul Petru a fost generos înzestrată cu obiecte bisericești din metale prețioase și cu proprietăți. Autoritatea intelectuală a Bisericii a fost consolidată când Constantin a convocat în 325 Conciliul de la Niceea, care să răspundă polemicilor violente născute asupra naturii lui Hristos, umană sau divină.

Constantin a folosit creștinismul ca să unifice statul, dar pe cât a fost practic, pe atât a fost de crud. În 326, și-a executat fiul, pe Crispus, și soția, Fausta, pentru trădare și posibil pentru adulter, intrând, astfel, în grupul monarhilor care și-au omorât soțiile sau fiii, alături de Irod cel Mare al Iudeei, împăratul Claudius, Ivan cel Groaznic, Suleiman Magnificul, șahul Iranului Abbas cel Mare, Petru cel Mare al Rusiei și Henric al VIII-lea – deși numai Irod și Constantin au reușit să ucidă persoane din ambele categorii.

Constantin s-a botezat pe patul de moarte – poate impulsionat de conștiința faptului că poziția lui impusese adesea fapte necreștine.

Attila Hunul

406–453

A fost un om care a venit în lume ca să zguduie popoarele, pedeapsa tuturor neamurilor, care, într-un fel, a îngrozit toată omenirea prin zvonurile cumplite răspândite peste tot despre el.

Iordanes, *Despre originea și faptele goților*, istoric got din secolul al VI-lea

Attila, regele hunilor din 434 până în 453, era avid după aur, pământuri și putere. Înfrânt o singură dată, el a fost cel mai puternic dintre conducătorii barbari care s-au înfruptat din ruinele Imperiului Roman în degringoladă. Legenda spune că el purta Sabia lui Marte, primită în dar de la zei ca semn că avea să domnească peste toată lumea.

Hunii erau un amestec de triburi din stepele eurasiatice, cu o reputație de temut (Marele Zid Chinezesc a fost construit ca să îi țină la distanță). Așezându-se în ceea ce este acum teritoriul Ungariei, ei au profitat de declinul Imperiului Roman, în secolele al IV-lea și al V-lea, ca să-și extindă teritoriile până când, la apogeul puterii lor sub cârmuirea lui Attila, imperiul s-a întins de la Dunăre până la Marea Baltică, cuprinzând părți mari din Germania, Austria și Balcani.

Se spune că Attila era pe cât de încununat de succes, pe atât de urât: scund, îndesat și negricios, cu un cap mare, cu ochii adânciți în orbite, un nas turtit și o barbă rară. Agresiv și iute la mânie, era soldat până în măduva oaselor, mâncând carne servită în vase din lemn, în timp ce subalternii lui mâncau delicatese asortate de pe tipsii din argint. Potrivit tradiției hune, el mânca și negocia adesea călare pe cal, în timp ce în tabără era distrat de un măscărici, un pitic sau de una dintre numeroasele lui soții tinere.

În 434, unchiul lui Attila, regele Ruglia, a murit, lăsându-i pe Attila și pe fratele lui mai mare Bleda să cârmuiască împreună regatul. Imperiul Roman fusese de mult împărțit în două, Imperiul de Răsărit (cunoscut și ca Bizantin) fiind condus, în vremea lui Attila, de Teodosie al II-lea. Ca să evite atacurile din partea hunilor, Teodosie fusese de acord să plătească un tribut anual, dar când a rămas în urmă cu plata tributului, Attila a invadat

teritoriul bizantin, cucerind și distrugând câteva orașe importante, printre care și Singidunum (Belgradul de azi).

După încheierea unui armistițiu fragil în 442, Attila a atacat din nou în anul următor, nimicind numeroase orașe mici și mari de-a lungul Dunării și masacrându-i pe locuitorii acestora. Măcelul din Naissus (de pe teritoriul de azi al Serbiei) a fost atât de cumplit, încât atunci când, câțiva ani mai târziu, ambasadorii romani au sosit acolo ca să negocieze cu Attila, aceștia au fost nevoiți să își așeze tabăra în afara orașului din pricina duhorii leșurilor. Nenumărate alte orașe au avut o soartă asemănătoare. Potrivit unei relatări contemporane: „A fost atâta ucidere și vărsare de sânge, încât se pierduse numărul morților. Hunii au jefuit biserici și mănăstiri și au ucis călugări și fecioare... Au pustiit Tracia în asemenea măsură încât nu se va mai ridica și nu va mai fi vreodată ce a fost." Constantinopolul a scăpat numai pentru că forțele lui Attila nu au reușit să străpungă zidurile capitalei, așa că s-a năpustit asupra armatei bizantine, provocând o înfrângere zdrobitoare și sângeroasă. Pacea a fost obținută cu prețul achitării datoriilor și al triplării plăților viitoare. Apoi, în preajma anului 445, Bleda a fost ucis, cu siguranță la porunca fratelui său, Attila rămânând, astfel, singurul cârmuitor al regatului. A urmat încă un asalt asupra Imperiului Roman de Răsărit în 447, când hunii au lovit tot mai adânc către est, dând foc, în drumul lor, bisericilor și mănăstirilor și folosind berbeci și turnuri de asediu ca să spulbere fortificațiile orașelor, pe care le rădeau de pe fața pământului, măcelărind locuitorii.

Attila a suferit singura înfrângere când a invadat Galia, în 451. Intenția lui inițială fusese mai degrabă să atace regatul vizigot cu capitala la Toulouse decât să lovească deschis interesele romanilor în această zonă. În 450 însă, Honoria – sora lui Valentinian al III-lea, împăratul Imperiului Roman de Apus – i-a cerut ajutorul lui Attila ca s-o scape de căsătoria aranjată cu un senator roman. Primind inelul ei de logodnă, Attila a interpretat acest gest ca pe o propunere de căsătorie și a cerut jumătate din Imperiul Roman de Apus ca zestre. Când romanii au refuzat, Attila a invadat Galia cu o armată uriașă. Drept răspuns, generalul roman Flavius Aetius și-a unit forțele cu cele ale vizigoților ca să reziste invaziei hune. Armatele rivale s-au confruntat la Orléans, iar în bătălia care a urmat, de la Châlons (din provincia Champagne de astăzi), în care au pierit mii de oameni de ambele părți, hunii au fost forțați să se retragă. A fost una

dintre ultimele mari victorii ale Imperiului Roman de Apus, însă una pirică, deoarece forțele romane erau sleite.

Când hunii au invadat Italia în 452, Aetius nu a putut să-i oprească. Mobile și lacome, armatele lui Attila au jefuit și au ars și mai multe orașe, printre care Aquileia, Patavium (Padova), Verona, Brixia (Brescia), Bergomum (Bergamo) și Mediolanum (Milano). Numai o epidemie care a izbucnit în rândul trupelor lui Attila a încetinit campania militară, dar în primăvară el a fost pe punctul de a cuceri chiar Roma, unde se refugiase împăratul Imperiului Roman de Apus, Valentinian al III-lea. A fost nevoie de intervenția nemijlocită a papei Leon I pentru a-l descuraja pe Attila să jefuiască orașul, acesta căzând de acord să nu înainteze mai departe către sud.

Attila a murit în 453, într-o noapte de beție după căsătoria lui cu o altă tânără mireasă. S-a sufocat într-o baltă de sânge, în somn, în urma unei hemoragii nazale. Soldații care l-au îngropat au fost uciși apoi, pentru ca nimeni dintre dușmanii lui să nu poată vreodată să-i afle și să-i pângărească mormântul.

Iustinian și Teodora

482–565 cca 497–548

Fuga nu este alegerea bună... Mai bine moartea. Sunt de acord cu maxima: „Purpura regală este giulgiul cel mai nobil".

Teodora, în timpul Răscoalei de la Nika

Iustinian, unul dintre cei mai mari împărați ai Imperiului Roman de Răsărit – sau Bizantin –, a reușit să readucă sub controlul Romei o mare parte din vestul regiunii mediteraneene, să codifice dreptul bizantin și, prin Biserica Sfânta Sofia clădită de el, încă domină orașul Istanbul, la mai bine de un mileniu după moartea sa. A obținut rezultate uimitoare – dar o bună parte din timp și-a împărțit domnia cu soția sa, Teodora, care, neîndoielnic, era inteligentă, nemiloasă și dominatoare. O forță a naturii. Ea a contribuit indiscutabil la marile lui realizări, dar, dacă lăsăm la o parte scandalul și despotismul legate de numele ei, a fost în mod clar temută,

detestată și respectată în egală măsură. Multe dintre realizările lui Iustinian se datorează voinței și hotărârii ei.

Iustinian s-a născut în Macedonia, având origini țărănești trace, dar a fost, de asemenea, ultimul împărat al Imperiului Roman de Răsărit care vorbea latina – și care gândea ca un roman, nu ca un bizantin vorbitor de limbă greacă, cu o gândire răsăriteană. A fost adus la Constantinopol de unchiul său Iustin, un fost porcar analfabet care ajunsese în postul de comandant al gărzilor imperiale, Excubitorii. Iustin l-a adoptat pe nepotul său, dându-i numele de Iustinian. După urcarea pe tron a lui Iustin în 518 d.Hr., Iustinian, care avea o educație solidă și o minte sclipitoare, era, probabil, cel care lua majoritatea deciziilor, mai ales după ce unchiul său a devenit senil, iar el a fost ridicat la rangul de împărat asociat.

Deși nu avea calitățile unui soldat, Iustinian părea să aibă, în rest, toate calitățile unui bun împărat – cu excepția gustului său pentru femei. S-a îndrăgostit de o fată cu mult mai tânără pe nume Teodora, ale cărei origini nu puteau fi mai puțin imperiale și mai sordide. Era fiica unui dresor de urși de la Hipodrom, unde a fost crescută printre vizitii asudați, cai și alte animale de menajerie. Principala sursă care ne oferă informații despre viața ei și a lui Iustinian o constituie scrierile unuia dintre istoricii de la curtea lor, Procopius, care inițial a scris istorii decente despre războaiele și proiectele lor de construcții, dar probabil nutrea ură față de amândoi, mai ales față de Teodora, căci a scris pe ascuns *Istoria secretă*. Aceasta trebuie citită ca un tabloid de secol XXI – poate că jumătate din carte este alcătuită din bârfe –, dar o mare parte din ea trebuie să fie adevărată. Încurajată, se pare, de mama ei, Teodora a debutat în adolescență ca dansatoare de circ și prostituată. Era uluitor de frumoasă, dar în scurt timp a devenit notorie, chiar și în aceste cercuri, pentru spectacolele sale extreme și pentru plăcerea pe care o simțea față de scenele de promiscuitate cele mai scandaloase. Conform consemnărilor lui Procopius, „Nu se rușina să accepe nici un rol, oricât de scandalos“. Într-o scenetă deosebit de șocantă, ea stătea întinsă pe spate, goală, în timp ce peste tot trupul ei erau presărate boabe de grâu. Apoi gâștele (care îl reprezentau pe Zeus) ciuguleau boabele – spre plăcerea Teodorei, care stătea întinsă.

Apetitul ei sexual nesățios a devenit legendar. „Adesea, ieșea în aer liber cu zece sau mai mulți bărbați tineri, în floarea vârstei și a virilității, și se distra cu toți, toată noaptea“, scrie Procopius, adăugând că nu-și lăsa nici

un orificiu neatins. Se ducea la petreceri de seară și trecea pe la toți invitații, iar curând a devenit amanta bărbaților vârstnici. O dată, s-a certat cu un protector cu care călătorea prin răsărit și a pornit, în schimb, într-un turneu sexual prin orașele din zonă, câștigându-și banii pentru drumul înapoi spre casă întinsă pe spate.

A rămas însărcinată și l-a născut pe singurul ei copil, un fiu. Dar toate acestea s-au schimbat când l-a întâlnit pe Iustinian, care a rămas uimit când a văzut-o. Probabil că Teodora a experimentat un soi de revelație creștină, o convertire aproape ca cea de pe drumul către Damasc. Căci dacă Iustinian era deja religios, ca toți bizantinii, Teodora a devenit, de atunci, o creștină deosebit de evlavioasă și de serioasă, implicată în dezbaterile hristologice care divizau și obsedau pe toată lumea din Constantinopol.

Când a urcat pe tron în 527, Iustinian a făcut-o pe Teodora oficial Augusta lui, după ce, anterior, după moartea primei lui soții, abrogase legea care interzicea căsătoria cu actrițe, ca s-o poată lua în căsătorie pe iubita lui. Dar cei doi au ajuns curând să fie detestați de mulțimile din Constantinopol – mai ales de echipele care participau la cursele carelor de luptă.

În zilele în care se celebrau sărbători publice, toată lumea era la Hipodrom, reconstruit de Constantin cel Mare; era centrul vibrant, efervescent și sordid al vieții publice. Acolo se înghesuiau mii de suporteri ca să-și urmărească idolii sportivi – conducătorii de care concurau pentru onoruri. Erau patru mari echipe, fiecare având propriii fani și fiind definită de culorile pe care le purtau membrii ei: albi, roșii, verzi și albaștri, ulterior transformându-se în două echipe, Albaștrii și Verzii. Iustinian era cunoscut ca susținător al Albaștrilor. În lipsa oricărui alt mijloc de exprimare populară a opțiunilor politice, facțiunile serveau drept debușeu al tuturor indignărilor – de natură sportivă, socială sau politică –, în vreme ce susținătorii lor se dedau adesea la practici de huliganism care sfârșeau în crime și jafuri. Deseori, spectatorii le cereau socoteală împăraților, făcând revendicări politice între competiții.

La începutul anului 532, Iustinian a poruncit arestarea a două grupuri din rândul Albaștrilor și al Verzilor pentru crimă. De-a lungul acestui proces, a unit în mod nechibzuit ambele facțiuni împotriva lui. Când Iustinian a sosit la Hipodrom în ianuarie 532, după luni de nemulțumiri populare, era pregătit cadrul pentru o răscoală ce a durat o săptămână și

care aproape că i-a provocat prăbușirea. La sfârșitul competiției din prima zi, Albaștrii și Verzii se uniseră cântând împreună „Nika“ („Victorie“) și exprimându-și, astfel, nemulțumirea față de politica împăratului.

În timp ce mulțimea urla la Hipodrom și își declara loialitatea față de un alt împărat, au izbucnit proteste, iar Iustinian a pierdut controlul asupra Constantinopolului. Întregul domeniu imperial din jurul palatului a ars până la temelii. Hipodromul a devenit sediul răzvrătiților, palatul imperial a fost asediat, iar Iustinian își pierduse curajul și se pregătea să fugă. Însă Teodora l-a convins să nu cedeze, spunând că ea ar prefera să moară în purpura imperială mai degrabă decât să trăiască fără ea. Apoi a pus la cale un plan de zdrobire a forțelor de opoziție. Ea și Iustinian au trimis un emisar la Hipodrom care să cumpere jumătate din mulțimea adunată, astfel încât au rămas pe poziție numai rebelii radicali. L-au convocat, de asemenea, pe tânărul lor general, Belisarius, aflat în vârful ierarhiei militare, a cărui soție era prietena cea mai bună a Teodorei, și ea o fostă dansatoare. Belisarius și oamenii lui s-au năpustit asupra Hipodromului și au masacrat întreaga mulțime de 30 000 de oameni, ale căror cadavre au fost îngropate sub terenul nisipos și ierbos al stadionului, în gropi comune. Nu e de mirare că Iustinian o trata pe Teodora ca pe un partener la putere, iar mulți socoteau că răutatea și intrigile ei aveau o putere periculoasă. Însă parteneriatul a funcționat.

Iustinian a codificat dreptul roman în cadrul unui proiect la care a lucrat personal, lăsând o moștenire și o influență ce s-au întins pe durata multor secole, dar el și soția lui credeau, de asemenea, că împăratul roman era cârmuitorul de drept și sacru al întregii creștinătăți și al întregului teritoriu stăpânit odinioară de Imperiul Roman. Le revenea lor misiunea de a uni imperiul sub un singur împărat, un singur zeu, o singură capitală. Iustinian a încheiat mai întâi o Pace Eternă cu singurul lui rival, șahul Persiei sasanide. Apoi a lansat o serie de expediții militare, la început conduse de comandantul lui preferat, Belisarius, în vederea cuceririi Africii de Nord din mâinile vandalilor și a Romei, Italiei și sudului Spaniei din mâinile goților. Africa de Nord a fost cucerită de Belisarius; sudul Spaniei a fost cucerit de unul dintre subordonații lui și, în sfârșit, după două lupte grele conduse de Belisarius și de competentul eunuc Narses, bizantinii au recucerit Dalmația, Italia și Sicilia. Iustinian agitase de acum întreaga

regiune mediteraneană și cele două mari capitale imperiale – Roma și Constantinopolul.

Împăratul și împărăteasa au început un vast proiect de construcții prin care Iustinian era consacrat ca împăratul roman al întregii creștinătăți, autocratul universal, iar Constantinopolul ca orașul sfânt, capitală a Imperiului. Din cenușa Răscoalei Nika, el a ridicat întâi o mică biserică cu cupolă, Hagia Irene, care încă se află în curtea Palatului Topkapî, și apoi cea mai mare realizare a lui: colosala, magnifica și unica Sfânta Sofia, o clădire atât de ambițioasă și de maiestuoasă, încât se spune că Iustinian ar fi șoptit „Solomon, te-am întrecut!“ Marea biserică, cu spațiile colosale și domul uriaș, era fără seamăn și a devenit catedrala orașului, desăvârșind consfințirea orașului drept capitală sfântă a Imperiului Roman și a creștinătății. Ea avea să fie Marea Biserică timp de 900 de ani, moschee timp de 500 de ani după aceea, sub cârmuire otomană, și apoi muzeu secular timp de peste 80 de ani. Remarcabilă încă, ar putea să redevină moschee. Neîndoios, se numără printre cele mai frumoase construcții ale istoriei – eleganța și splendoarea ei depășesc cu mult frumusețea giganticei catedrale Sfântul Petru din Roma.

Tot ce a făcut Iustinian a făcut cu stil: chiar și Basilica Cisternă de sub Constantinopol arată mai degrabă ca un palat subteran decât ca un sistem de alimentare cu apă. Ca monarh care s-a comparat pe sine cu Solomon și s-a socotit împărat al celor trei orașe creștine sfinte, a construit Biserica Nouă din Ierusalim, care rivaliza, în mod clar, în termeni de dimensiuni și ambiție, cu Biserica Sfântului Mormânt și probabil chiar și cu Templul evreiesc distrus. Dar poate că se lansase în acțiuni care-i depășeau posibilitățile.

Ciuma a făcut ravagii în imperiu în anii 540, iar Iustinian s-a îmbolnăvit și el. Teodora era renumită acum nu doar pentru originile ei, ci și pentru intoleranța sa față de orice fel de opoziție, pentru sensibilitatea exagerată la critici și pentru cucernicia ei prefăcută și ursuză. Împărăteasa își păstra poziția cu o cruzime absolută. Oponenții politici erau prinși de agresori necunoscuți, biciuiți și castrați și lăsați să moară. Alții, care îi provocau nemulțumiri, erau închiși în labirintul închisorilor subterane secrete de sub palatul ei; printre cei pe care-i ținea acolo, se spunea, era și fiul ei, temându-se că acesta avea să o stingherească. Potențialii rivali la sentimentele soțului ei – ca regina goților, Amalasuntha – erau uciși. Toate

numirile oficiale trebuiau să fie aprobate de Teodora, ca și toate căsătoriile în rândul curtenilor imperiali. „Nici un alt tiran, de la începuturile omenirii, nu a inspirat vreodată atâta frică; nu se putea rosti un cuvânt împotriva ei fără ca ea să-l audă: numeroșii ei spioni îi spuneau tot ce se vorbea și se făcea în public sau în privat", relatează Procopius. „Când se stârnea mânia acestei femei, nici o biserică și nici o lege nu puteau să ofere adăpost și protecție, nici o intervenție a poporului nu putea să-i trezească mila față de victima ei; și nimic în lume nu o oprea."

Iustinian și soția lui se temeau de victoriile militare strălucite și de farmecul lui Belisarius și îl chemau mereu înapoi la Constantinopol, îl subminau și îl umileau, chiar și atunci când acest lucru ducea la eșecul propriilor demersuri. Șahul Khosrau al Persiei a invadat teritoriile de est și a jefuit cel mai important oraș de aici, Antiohia, o umilință teribilă pentru Iustinian, care l-a trimis prea târziu în expediție militară pe Belisarius și, în final, a fost nevoit să încheie o pace costisitoare.

După moartea Teodorei, pricinuită probabil de cancer, la vârsta de aproximativ 50 de ani, Iustinian nu și-a revenit niciodată – și a trăit prea mult. Ultimii 15 ani ai domniei lui au fost un dezastru. Imperiul era prea întins, armatele lui au decăzut, granițele au fost abandonate, trezoreria era tot mai goală, iar bătrânul împărat era detestat. La scurtă vreme după moartea lui, imperiul a pierdut Roma și o mare parte din Italia, precum și cele mai multe dintre cuceririle lui Iustinian (deși prezența bizantină în Italia a durat până în Evul Mediu). Cu toate acestea, cuplul Iustinian și Teodora a rămas în istorie ca unul dintre parteneriatele politico-romantice cele mai încununate de succes, ei numărându-se printre cei mai mari conducători romani.

MAHOMED

570–632

Astăzi am desăvârșit Legea voastră și am împlinit harul Meu asupra voastră și v-am dat Islamul ca lege.

CORANUL, SURA 5

Mahomed a fost întemeietorul religiei islamice. Musulmanii cred că el a fost trimisul lui Dumnezeu și ultimul dintre profeții săi și că a transmis cuvântul lui Dumnezeu poporului sub forma Coranului. Pentru musulmani, Coranul și hadith-urile, ansamblul de tradiții privind faptele și învățăturile lui Mahomed, oferă împreună îndrumare desăvârșită asupra modului în care se poate duce o viață bună și evlavioasă.

Deși a întemeiat islamul pe fundalul conflictelor tribale, Mahomed și-a îndemnat ucenicii să-l slujească pe Dumnezeu cu bună-cuviință, smerenie și evlavie. Dar, fără îndoială, el a fost și un om politic-soldat talentat și necruțător, care a întemeiat, prin diplomație și război, un stat înfloritor, în expansiune – precum și o nouă religie mondială.

Mahomed ibn Abdullah s-a născut la Mecca, în anul 570 d.Hr. Primii ani i-a petrecut în Deșertul Arabiei, în grija unei doici beduine. Ambii lui părinți și bunicul său au murit înainte ca el să împlinească opt ani și a fost crescut de unchiul său Abu Talib. Mahomed era un tânăr frumos, generos și foarte priceput la medierea disputelor.

Acest vizionar care i-a inspirat pe mulți era cunoscut ca un om evalvios și spiritual. Se retrăgea cu regularitate în deșert, ca să mediteze și să se roage. El a spus că în timpul unei astfel de retrageri, în 610, i-a apărut pentru prima oară Arhanghelul Gabriel, care i-a poruncit să înceapă să transmită cuvântul lui Dumnezeu. Înspăimântat, i-a povestit primei sale soții, Khadijah, experiența lui. Ea și vărul ei creștin, orbul Waraqah, au interpretat experiența lui Mahomed ca pe un semn că el era profetul lui Dumnezeu.

În următorii ani, Mahomed a continuat să primească revelații ce aveau să alcătuiască Coranul și despre care musulmanii cred că au fost cuvântul nemijlocit al lui Dumnezeu. Curând, a început să propovăduiască oamenilor din Mecca, convertind mici grupuri din rândul prietenilor și al membrilor familiei sale și diverși orășeni de seamă. I-a învățat că există un singur Dumnezeu, care cere supunerea lor totală (înțelesul cuvântului islam), și că el, Mahomed, era adevăratul profet al lui Dumnezeu. Mulți dintre membrii triburilor politeiste din Mecca au socotit că învățătura lui provoca tulburări, iar susținătorii lui au fost amenințați și persecutați. Mahomed a trimis un grup de ucenici de-ai lui să se ascundă în Abisinia (Ethiopia de azi).

În 619, „anul necazurilor“, Khadijah și Abu Talib au murit. În această perioadă, Mahomed a avut cea mai intensă experiență religioasă din viața lui. A simțit cum Arhanghelul Gabriel l-a dus de la Mecca la Ierusalim și cum, de pe Muntele Templului, l-a urcat la cer. Văzând tronul divin al lui Dumnezeu și întâlnindu-se cu profeți, ca Moise și Iisus, a aflat că și el avea un loc de onoare între ei. I-a fost revelată și forma rugăciunii zilnice. Această călătorie alcătuită din două părți este cunoscută drept *Isra* (călătoria nocturnă) și *Mi'raj* (înălțarea).

Fiind persecutați în continuare la Mecca, Mahomed și-a scos ucenicii din oraș, în 622, anul 1 al hegirei, și au fugit cu toții în orașul Yathrib, cunoscut acum ca Medina. Acolo a fost recunoscut ca judecător și mijlocitor, iar numărul ucenicilor lui a crescut. Acolo a creat un nou nou regim al toleranței în conformitate cu o constituție. Dar triburile evreiești din Medina au contestat pretenția lui de a fi ultimul profet care aducea rvelația finală. Inițial, el stabilise ca direcția – *qibla* – în timpul rugăciunii să fie cu fața către Ierusalim, dar acum a stabilit ca direcția să fie cu fața către Mecca. Totuși, între Mahomed și locuitorii din Mecca au continuat să existe tensiuni, iar între 624 și 627 au avut loc o serie de lupte între cele două grupuri. În prima dintre acestea, Bătălia de la Badr, 313 musulmani au învins 1 000 de meccani. În 627 s-a încheiat un armistițiu în urma unei mari victorii obținute de musulmani în „Bătălia șanțului“. Mahomed era deopotrivă un vizionar religios și un om politic cu talent de militar. Când unele triburi evreiești i-au sprijinit pe meccani, Mahomed a încetat relațiile cu acestea și a pus ca membrii lor să fie judecați. Drept urmare, bărbații evrei au fost executați. Coranul lui promisese toleranță pentru toți cei care recunoșteau supremația islamică și plăteau o taxă de supunere, dar și jihad, război sfânt, împotriva celor care opuneau rezistență. Ca îndrumător spiritual și lider politico-militar al statului, el a fost și profet, și un om pragmatic – iar moștenirea lui înglobează ambele teme.

În 629, Mahomed a făcut primul hajj (pelerinaj) la Mecca, o tradiție respectată și în prezent de sute de mii de musulmani în fiecare an. În 630, când locuitorii din Mecca au încălcat armistițiul, Mahomed s-a îndreptat spre oraș în fruntea unei forțe de 10 000 de adepți, cucerindu-l și distrugând idolii triburilor politeiste. Până în anul următor își extinsese influența asupra celei mai mari părți a Arabiei, punând capăt epocii pe care el o numea „a ignoranței“. După ce a ținut ultima sa predică în fața a

200 000 de pelerini, în 632, Mahomed a murit, lăsând în urmă o Arabie mai puternică și unită sub stindardul islamului.

Mahomed a proclamat și a interpretat cuvântul lui Dumnezeu pornind de la virtuțile smereniei, generozității, dreptății, meritocrației, nobleței, demnității și sincerității. Conceptul de jihad interior – lupta interioară pentru o viață mai bună, mai evlavioasă – era la fel de important pentru el ca ideea ridicării la luptă împotriva dușmanilor – războiul sfânt. Ambele idei sunt componente puternice ale islamului. El a consolidat drepturile femeilor – obligația de a purta vălul a apărut abia la ceva timp după moartea lui – și ale sclavilor. A condamnat practicile arabe, precum uciderea nou-născuților de sex feminin; a reformat tradiția tribală favorizând legea divină unificatoare; și a denunțat ierarhiile corupte și privilegiile. Numele lui este o sursă de inspirație pentru nenumărate opere caligrafice și pentru o mare parte din superba poezie islamică. Contemporanii creștini atestă existența lui, însă cele mai multe amănunte ale biografiei lui provin din istoriile scrise în Irak și Iran cu unul sau două secole mai târziu. Viața și cuvintele lui sunt indispensabile lumii musulmane. În pofida abuzurilor comise în numele lui de către extremiști, el oferă în continuare îndrumare spirituală milioanelor de oameni obișnuiți. Având în vedere realizările lui Mahomed, nu e de mirare că musulmanii consideră că el a fost „omul perfect“ – nu o persoană divină, ci „un rubin printre pietre“.

Califii Muawiya și Abd al-Malik

Abd al-Malik ibn Marwan este unul dintre cei mai mari califi musulmani arabi. În ceea ce privește reglementarea treburilor de stat, a urmat pilda lui Umar ibn al-Khattab, comandorul Credincioșilor.

Ibn Khaldun, secolul al XIV-lea

După moartea profetului Mahomed, noul lui regat teocratic a fost pe punctul de a se prăbuși, dar urmașii lui, cunoscuți drept califi sau comandori ai credincioșilor, nu numai că au reinstaurat legea islamică în Arabia, dar au pornit și într-o campanie militară uimitoare, care, în numai câteva decenii, a dus la cucerirea unui nou imperiu ce se întindea, la vest,

din Spania până la hotarele Indiei, la est. Primii patru succesori au fost numiți Califii cei Drepți, însă această epocă a triumfurilor s-a sfârșit cu izbucnirea a două războaie civile purtate pentru controlul politic asupra noului imperiu și a noii religii. Aceste războaie își păstrează importanța până în prezent pentru că au creat schisma, în cadrul islamului, între suniți și șiiți. Dar în ambele cazuri, rănile au fost vindecate de doi conducători remarcabili din dinastia omeiadă.

După moartea sa, Profetul a fost succedat de vechiul său susținător Abu Bakr, care a trimis expediții de tatonare în provinciile bizantine din Orientul Mijlociu. Dar după moartea lui Abu Bakr, următorul calif, Omar cel drept – un titan auster și sever –, a trimis armate arabe care au cucerit marile orașe Damasc și Ierusalim și, în cele din urmă, Siria, Palestina, Irakul și Egiptul. Apoi arabii au cucerit Persia – iar acesta a fost doar începutul.

În 644, Omar a fost asasinat, fiind urmat de Othman, care a continuat cuceririle, însă nepotismul său și proasta gestionare a afacerilor publice au dus la asasinarea lui. În opinia celor care credeau că linia de succesiune trebuia să rămână în interiorul familiei lui Mahomed, succesorul ideal era vărul primar al lui Mahomed, Ali, căsătorit cu fiica lui, Fatima – dar unii credeau că Ali era cumva implicat în asasinarea lui Othman și, drept urmare, l-au numit conducător pe Muawiya, care a ajuns unul dintre cei mai mari lideri arabi.

Muawiya era un aristocrat din Mecca, fiul lui Abu Sufyan, care condusese rezistența împotriva lui Mahomed. Când Mecca s-a supus islamului, Mahomed a primit această familie în rândul adepților lui, l-a făcut pe Muawiya secretarul său și s-a căsătorit cu sora acestuia. Califul Omar l-a numit pe Muawiya guvernatorul Siriei, spunând despre el că era ca un „Cezar arab“ – un compliment fals, care conține o doză de adevăr. Muawiya a cârmuit Siria și Palestina timp de 20 de ani în numele vărului său, califul Othman, dar după asasinarea acestuia, l-a sfidat pe noul calif Ali. Ali – ultimul dintre Califii cei Drepți – a fost ucis în războiul civil care a urmat în Irak, iar în 661 Muawiya a devenit califul marelui imperiu care cuprindea Egiptul, Siria, Palestina, Irakul, Persia și Arabia.

Era arătos, șiret, bine crescut și se mândrea cu virilitatea lui de general și de amant. A creat o flotă islamică ce a cucerit insula Rodos și Ciprul și a fost la un pas de a ocupa Constantinopolul în timpul atacurilor sale anuale

asupra Bizanțului. A socotit Ierusalimul capitala lui spirituală, dar a condus din Damasc, creând un nou ideal al monarhiei imperiale, regele islamo-arab, care s-a păstrat până în prezent. A guvernat cu ajutorul birocraților creștini și era tolerant atât față de creștini, cât și față de evrei, văzându-se ca o combinație de șeic arab, calif musulman și împărat roman. A fost tolerant și pragmatic și a îmbrățișat o versiune timpurie, mai relaxată, a islamului, închinându-se bucuros în lăcașurile creștine și evreiești și folosind altarele lor. Mai târziu, a extins imperiul în estul Persiei, centrul Asiei, în Sahara și în teritoriile ocupate astăzi de Libia și Algeria.

Muawiya era renumit pentru înțelepciunea și decența lui spirituală într-o vreme când era, probabil, cel mai puternic conducător din lume. Se mândrea cu răbdarea și îngăduința lui: numeni nu a exprimat vreodată esența politicii atât de inteligent cum a făcut-o Muawiya, care a spus: „Nu-mi folosesc sabia când mi-e de-ajuns biciul, nici biciul când mi-e de-ajuns vorba. Și dacă un fir de păr mă mai leagă de oamenii mei, nu-l las să se rupă. Când ei trag, eu slăbesc strânsoarea, dacă ei slăbesc strânsoarea, eu trag."

După moartea lui, în 680, fiul său Yazid nu a izbutit să-l urmeze la tron, confruntându-se cu rebeliuni în Arabia și în Irak. Nepotul lui Mahomed, Hussein, s-a răzvrătit ca să răzbune moartea tatăului său, Ali, dar a fost ucis cu brutalitate la Karbala în Irak, din martiriul său născându-se șiismul, „partida", și apărând astfel diviziunea care împarte islamul până în prezent. Dar, după moartea timpurie a lui Yazid, Marwan, ruda lui Muawiya, a început recucerirea imperiului, iar în 685 a murit, lăsându-i această moștenire tulbure fiului său Abd al-Malik, cel de-al doilea din șirul califilor titanici din dinastia omeiadă. Abd al-Malik a fost mai puțin îngăduitor și flexibil, dar mai ambițios și mai vizionar decât Muawiya. Întâi, a zdrobit fără milă răscoalele, recucerind Irakul și Arabia; în Ierusalim, a construit Domul Stâncii pe Muntele Templului, un triumf al expresiei religioase și al grandorii imperiale, fiind cel mai vechi lăcaș islamic, și a poruncit reconstruirea moscheii Al-Aqsa.

Abd al-Malik era aspru, slab, avea nasul coroiat și părul cârlionțat și, după spusele dușmanilor săi, care pot fi doar propagandă ostilă, avea o respirație atât de urât mirositoare, încât a fost numit Ucigătorul de muște. Abd al-Malik se socotea umbra lui Dumnezeu pe pământ: dacă Muawiya a

fost Cezarul arabilor, el era un amestec între sfântul Pavel și Constantin cel Mare – credea în uniunea dintre imperiu, stat și divinitate. Astfel, Abd al-Malik a fost cel care a pus cap la cap cartea islamului – Coranul –, aducându-o la forma sa finală (inscripțiile de pe Domul Stâncii din Ierusalim sunt primele mostre ale textului final al Coranului), cel care a stabilit ritualurile islamice și cel care a unit islamul într-o singură religie, pe care o cunoaștem în prezent, cu accentul pus pe Coran și pe Mahomed, și care este exprimată de dubla *shahada*: „Nu există alt Dumnezeu în afară de Allah, iar Mahomed este trimisul lui Allah“. Abd al-Malik și fiul lui, califul Walid, au extins imperiul până la hotarele Indiei și coastele Spaniei. Dar urmașii dinastiei lor au rămas în parte teocrați islamici, în parte împărați romani, deseori având un stil de viață decadent, vădit neislamic. Acest lucru a dus la prăbușirea acestei dinastii în timpul revoluției din 750, când a fost înlocuită de dinastia abbasidă, care își avea centrul în Irak și care le-a urmat omeiazilor. În ochii șiiților, aceștia din urmă au rămas niște eretici și niște păcătoși pentru că șiiții credeau că adevărații califi erau cei 12 descendenți ai lui Ali și ai Fatimei: într-adevăr, șiiții din Iran încă așteaptă întoarcerea celui de-al 12-lea imam.

Zhao Wu

625–705

Wu e un monstru trădător! Sper să mă reîncarnez ca pisică, iar ea ca șoarece, ca să-i pot sfâșia gâtul pe vecie.

Consoarta Xiao, una dintre numeroasele victime ale împărătesei Wu

Singura femeie din istoria Chinei care a condus singură, împărăteasa Wu a fost o megalomană depravată și o manipulatoare inteligentă. Începând prin a fi concubina împăratului, ea a dominat curtea imperială mai bine de jumătate de secol, dobândind, în cele din urmă, puterea absolută și autointitulându-se „Împărăteasa Cerului“.

Wu Zhao, așa cum era cunoscută atunci, avea numai 13 ani când a intrat la curtea imperială, în 638, în calitate de concubină a împăratului Taizong. Ea și-a dat seama de la o vârstă fragedă de puterea pe care i-o dădeau

frumusețea și inteligența, iar când Taizong a murit, peste aproximativ zece ani, ea intrase deja în grațiile fiului și moștenitorului acestuia, Gaozong.

Așa cum se obișnuia în cazul concubinelor după moartea stăpânului lor, Wu Zhao a petrecut o scurtă perioadă în izolare la o mănăstire budistă. Dar în câțiva ani a revenit în centrul vieții de la curtea imperială, revenirea ei datorându-se, în parte, împărătesei Wang, soția lui Gaozong: geloasă pe una dintre concubinele soțului ei, consoarta Xiao, Wang sperase ca Wu să distragă atenția împăratului. Avea să fie o decizie fatală.

Așa cum anticipase Wang, Wu i-a luat repede locul lui Xiao, devenind noua concubină favorită a împăratului, căruia i-a născut patru fii. Dar Wu își dorea acum puterea pentru sine și a căutat căi prin care să scape de influența împărătesei Wang. În 654, când a născut o fetiță care a murit la scurt timp după aceea, Wu a avut grijă ca Wang să fie principala suspectă pentru moartea copilului. Gaozong și-a crezut concubina, în defavoarea soției lui, și le-a îndepărtat imediat pe Wang și pe consoarta Xiao. Luându-le locul, Wu a devenit împărăteasă.

Gaozong a început să sufere tot mai des crize chinuitoare de boală, oferindu-i împărătesei Wu tot mai multe prilejuri de a-și exercita puterea. Ea își trimitea iscoadele să spioneze și să elimine potențialii rivali și funcționarii de a căror loialitate se îndoia – inclusiv membri ai propriei familii. Unii au fost îndepărtați din funcții, alții exilați și mulți executați. Printre sutele de persoane care au fost strangulate, otrăvite sau trecute prin sabie s-au numărat fosta împărăteasă Wang și consoarta Xiao, a căror asasinare a fost poruncită de Wu după ce și-a dat seama că Gaozong se gândea să le grațieze. La curtea imperială s-a instalat o atmosferă de teroare generală, obediența fiind singura garanție a supraviețuirii.

În 675, cum starea de sănătate a lui Gaozong era în continuă deteriorare, împărăteasa Wu a făcut manevre privind succesiunea la tron. Mătușa împăratului, prințesa Zhao, pe care acesta părea să o aprecieze tot mai mult, a fost plasată în arest la domiciliu și omorâtă prin înfometare. Apoi, prințul moștenitor Li Hong, fiul lui Wu, a murit subit – otrăvit de o mână „necunoscută“. A fost înlocuit de fratele său – al doilea fiu al lui Wu – Li Xian. Relațiile dintre el și Wu s-au înrăutățit curând, iar în 680 Wu l-a acuzat de trădare și l-a exilat. Ulterior, a fost silit să se sinucidă. Succesiunea îi revenea acum celui de-al treilea fiu, Li Zhe.

Când Gaozong a murit, în cele din urmă, în 684, Li Zhe a devenit împărat și și-a luat numele de Zhongzong. Inutil să mai spunem că adevărata autoritate îi aparținea în continuare lui Wu, acum împărăteasă mamă. Când Zhongzong a lăsat impresia că era gata să-i conteste puterea, ea l-a detronat și l-a înlocuit cu un alt fiu al ei, care a devenit împăratul Ruizong.

Wu exercita acum un control și mai mare, împiedicându-l pe Ruizong să se întâlnească cu vreun funcționar sau să se ocupe de guvernare. Oricine contesta această stare de fapt era îndepărtat imediat și, frecvent, executat. În 686, ea s-a oferit să-i redea puterile imperiale lui Ruizong, dar el a avut înțelepciunea să refuze.

Mereu atentă la posibilele amenințări la adresa poziției sale, Wu și-a încurajat poliția secretă să se infiltreze în cercurile oficiale și să identifice presupușii conspiratori. În 688 a fost dejucat un așa-zis complot împotriva împărătesei mame, iar acest lucru a generat o rundă de execuții politice deosebit de crude. Acuzațiile false, tortura și sinuciderile forțate au devenit aproape o rutină. Apoi, în 690, în urma unei serii de petiții „spontane“ prin care se cerea ca împărăteasa să urce pe tron, ea a acceptat cererea. Ruizong a fost detronat și a redevenit prinț moștenitor, iar Wu a devenit împărăteasă.

În următorii 15 ani, Wu a cârmuit prin aceleași metode pline de cruzime care îi asiguraseră ascensiunea, iar denunțurile motivate politic și uciderile sancționate de stat au rămas ceva obișnuit. În 693, soția lui Ruizong, fiul ei (fostul împărat, iar acum din nou moștenitor), a fost acuzată de vrăjitorie și executată. Ruizong se temea prea tare de mama sa ca să protesteze.

În cele din urmă, în 705, cum starea ei de sănătate se înrăutățea, Wu a fost convinsă de Ruizong să cedeze tronul. Spre deosebire de numeroasele ei victime, ea a murit liniștită în patul ei, în același an, la vârsta de 80 de ani. Cât timp s-a aflat la putere, politica imperială fusese redusă aproape în totalitate la un joc mortal, în care mulți erau perdanți. Un vechi proverb chinezesc spune că domnia unei femei se aseamănă cu o „găină care cântă cocoșește în zori de zi“. Dată fiind experiența pe care a avut-o această țară cu împărăteasa Wu, nu e de mirare că ea a fost singura persoană care a pus în practică proverbul.

Venerabilul Beda

673–735

S-a stins lumina Bisericii, aprinsă de Sfântul Duh.

Sfântul Bonifatie, la aflarea veștii morții lui Beda

„Venerabilul“ Beda a fost scriitorul englez remarcabil al Evului Mediu Timpuriu, un maestru ale cărui opere au fost citite de aproape orice persoană educată timp de 1 000 de ani după moartea lui. De la el avem cele mai multe informații despre Biserica engleză și a inventat aproape fără nici un ajutor modul modern de a scrie istorie. Devotamentul lui față de cunoaștere și studiul riguros l-au făcut celebru în rândul contemporanilor săi, în vreme ce iscusința extraordinară cu care a descris lumea primului mileniu i-a câștigat pentru totdeauna un loc în orice panteon literar.

Mulți preoți medievali erau numiți „venerabili“, dar, în mod just, istoria a păstrat această denumire numai pentru Beda. Este un indiciu al evlaviei și al cunoștințelor deosebite pe care le-a posedat cel care a fost splendidul reprezentant al Angliei în tradiția gânditorilor creștini. Beda a scris peste 30 de opere, care variază de la culegeri de imnuri și vieți ale sfinților până la traduceri ale Evangheliilor și ale textelor latine, care au stat la baza educației generațiilor de cărturari până la mijlocul celui de-al doilea mileniu. În ceea ce privește anii formatori ai națiunii engleze, încă ne bazăm pe opera cea mai cunoscută a lui Beda, *Istoria bisericească a poporului englez*.

Beda s-a născut într-o familie avută din Northumbria și și-a petrecut întreaga viață adultă în Mănăstirea Sf. Pavel din Jarrow, unde a devenit diacon la 19 ani și preot la 30 de ani. Restul vieții și l-a petrecut dobândind cunoașterea tuturor științelor vremii lui. „Întreaga viață mi-am petrecut-o în această mănăstire“, a scris el, „dedicându-mă în totalitate studiului Scripturilor.“ Biblioteca de la Jarrow era una dintre cele mai bune din Anglia, având între 300 și 500 de volume – o colecție impresionantă într-o vreme când cărțile erau bunuri deosebit de valoroase. Beda a studiat toți autorii greci și romani care se găseau, iar de pe la 20 și ceva, 30 de ani s-a aplecat asupra chestiunilor intelectuale importante ale epocii.

Beda a fost un pionier al științei medievale, influențând gândirea în acest domeniu prin lucrări precum *De rerum natura* și *De temporum ratione*. Cel din urmă, un tratat despre cronologie, a reprezentat o contribuție importantă la una dintre chestiunile arzătoare din vremea lui Beda: vârsta lumii. În mod tradițional, se presupunea că Pământul avea 5 000 de ani în momentul nașterii lui Hristos, însă, prin calculele lui, Beda a ajuns la o nouă cifră, de 3 952 de ani. Și-a folosit, de asemenea, inteligența deosebită pentru a descifra chestiunea importantă și delicată din punct de vedere politic a datei corecte a Paștelui.

Beda este pe bună dreptate cunoscut drept „părintele istoriei engleze". A scris numeroase vieți ale primilor sfinți, printre care trei relatări complete ale vieților primilor martiri Felix, Anastasius și Cuthbert și relatări scurte ale vieților altor 116 sfinți. Beda nu a istorisit evenimentele în mod necritic, ci a căutat surse originale și consemnări ale vieților persoanelor despre care scria. A fost o tehnică ce a dat roade superbe în *Istoria bisericească a poporului englez*, o istorisire lungă de 85 000 de cuvinte despre Biserica din Anglia, începând de la sosirea lui Iulius Caesar în Britania până la data finalizării cărții (cca 731). Beda a depus eforturi mari ca să stabilească date precise, să includă documente originale și să își citeze sursele – metode care erau cu mult înaintea timpului său. Lucrând până în ultimele ore ale vieții, Beda a reușit să încheie prima traducere în limba engleză a Evangheliei după Ioan.

După moartea lui, în 735, Beda a ajuns rapid să fie socotit sfânt, iar cererea pentru scrierile lui era uriașă și constantă. O mare parte din opera sa conținea adevăruri importante despre cum trebuie să acționeze regii și episcopii creștini, iar regele Alfred a utilizat o traducere engleză a *Istoriei bisericești* (scrisă inițial în latină) în programul lui educațional, atunci când a încercat să unească poporul englez într-un singur regat. Beda considerase dintotdeauna că regatele individuale care existau la începuturile Angliei aveau o unitate anglo-saxonă și, pe măsură ce țara a dobândit o mai mare unitate politică, operele lui au devenit tot mai relevante. Într-adevăr, la Jarrow trebuia dezvoltat un nou tip de scriere, având în vedere că monahii lucrau zi și noapte ca să satisfacă cererile pentru copiile operei lui Beda. Renumele lui s-a răspândit și pe continent, iar, în secolul al XIV-lea, marele poet italian Dante i-a oferit un loc în Paradis, în a sa *Divină Comedie*.

Părerea sinceră a lui Beda despre tradițiile Bisericii i-a dus acuzația de erezie în timpul vieții, dar aceasta a fost curând dată uitării, activitatea lui fiind socotită, în general, ireproșabilă. Contemporanul lui celebru, Bonifatie, a spus că Beda a strălucit ca o lumină a Bisericii prin virtutea cunoașterii Scripturilor și, la scurtă vreme după moartea lui, a început să se vorbească despre minuni înfăptuite de moaștele sale.

Cultul lui Beda a fost îmbrățișat de contemporanii lui medievali. Stilul său latin i-a influențat pe urmașii lui de la Jarrow. Iar strădania sa de a scrie istorie cu precizie și cu onestitate intelectuală a fost transmisă din generație în generație.

Carol cel Mare

768–814

Să domnească pacea, înțelegerea și armonia între toate popoarele creștine... căci fără pace nu-i putem fi plăcuți lui Dumnezeu.

Carol cel Mare, *Admonitio generalis* (789)

Carol cel Mare – Charlemagne – și-a transformat regatul franc într-un imperiu creștin care s-a întins de pe coasta vestică a Franței către est până în Germania, în nord până la Țările de Jos și către sud până în Italia. Carol cel Mare nu a fost doar un cuceritor; a fost, totodată, suveranul unei curți renumite pentru realizările artistice și științifice, îndeosebi pentru păstrarea educației clasice.

Nepotul lui Carol Martel – Ciocanul –, care a împiedicat invazia islamică a Franței, Carol cel Mare a urcat pe tronul regatului franc împreună cu fratele său, dar moartea acestuia din urmă, trei ani mai târziu, l-a lăsat singurul moștenitor al coroanei. Cu o voință de putere generată de sentimentul unui scop divin, Carol cel Mare a început să construiască un regat creștin în cursul unei domnii ce a durat 46 de ani și a purtat 53 de campanii militare. În timpul a 18 campanii militare, i-a cucerit și i-a convertit pe saxonii păgâni. Un deceniu mai târziu, a cucerit Bavaria, unificând, pentru prima oară, triburile germanice din vest într-o singură entitate politică. Influența lui s-a întins și mai departe. Pornind din Bavaria în campanii militare, Carol cel Mare a transformat principatele

avarilor (de pe teritoriul Ungariei și al Austriei de astăzi) și statele slave de-a lungul Dunării în vasali ai celui mai mare imperiu de după Imperiul Roman. În 773, papa Adrian i-a cerut ajutorul în lupta împotriva longobarzilor. În 778, stăpânea deja Italia. O singură dată, când a făcut o incursiune eșuată în Spania, Carol cel Mare și-a văzut înfrântă ambiția de a domina Europa.

Încoronarea lui Carol cel Mare ca împărat de către papa Leon al III-lea a fost unul dintre cadourile de Crăciun cele mai remarcabile din istorie. În ziua de Crăciun a anului 800 d.Hr., Carol cel Mare era prezent la liturghie în Bazilica Sfântul Petru din Roma, participând la ungerea fiului său, viitorul Ludovic cel Pios, ca rege al Aquitaniei. Când Carol cel Mare s-a ridicat de la rugăciune, papa i-a pus pe furiș coroana imperială pe cap. În timp ce romanii prezenți îl ovaționau ca „Augustus și Împărat“, uimit, Carol cel Mare, care cu o clipă înainte îngenunchease la mormântul primului papă, s-a trezit cu actualul papă la picioarele lui, „preamărindu-l ca pe împărații din vechime“.

Potrivit cronicarului Einhard, încoronarea imperială l-a luat cu totul prin surprindere pe Carol cel Mare. Dacă ar fi știut ce urma să se petreacă, se spune că a zis împăratul, nu s-ar fi dus deloc la bazilică în ziua aceea. Indignarea lui Carol cel Mare a fost fără îndoială prefăcută: desfășurarea lină a evenimentului sugerează că acesta fusese minuțios planificat și negociat dinainte.

Bizantinii au binevoit, până la urmă, să îl recunoască drept „împărat“ (cu toate că au refuzat să-i recunoască automat succesorii). În ceea ce îl privește, Carol cel Mare nu a emis nici o pretenție la tronul lor.

Așa-numita Renaștere Carolingiană – numită astfel după Carol cel Mare – a transformat viața spirituală și culturală a Europei Occidentale, căci Carol cel Mare s-a străduit să îndeplinească ceea ce el socotea că îi era menirea de inspirație divină: crearea unui imperiu cu adevărat creștin. Din primii ani ai domniei lui, Carol cel Mare a solicitat copii ale textelor deosebite sau rare, indiferent dacă erau creștine sau clasice. În mănăstirile și catedralele din toate teritoriile stăpânite de el au înflorit biblioteci și școli. La curtea lui de la Aix-la-Chapelle (Aachen), Carol cel Mare a adunat cei mai aleși cărturari ai vremii ca să instruiască o nouă generație de clerici, vrând, astfel, să înființeze un sistem de educație care să disemineze, în cele din urmă, această cultură creștină în rândul poporului. Limba greacă a fost

readusă la viață, iar învățarea intensivă a latinei a devenit obligatorie în toate instituțiile de învățământ.

Concentrarea fermă a lui Carol cel Mare asupra creării unui imperiu a fost însoțită de un anumit grad de cruzime. Nu a avut prea multe scrupule în ceea ce privește atitudinea sa față de rivali, chiar și față de cei din sânul familiei sale. După ce au căzut în mâinile lui, nepoții săi au dispărut în mod misterios; l-a detronat pe vărul său ca să cucerească Bavaria; iar când fiul său cocoșat Pepin s-a răsculat în 792, a înăbușit revolta pin forță brută. După ce a luat aprobarea papei pentru cucerirea Italiei, promițându-i să extindă domeniul papal, Carol cel Mare și-a tăgăduit promisiunea, păstrând Lombardia pentru sine. Când saxonii s-au răsculat, după ce i-au acceptat suveranitatea și s-au convertit la creștinism, Carol cel Mare a acționat fără milă. A tratat rebeliunea lor drept apostazie și trădare și a înăbușit-o cu o violență nemaiîntâlnită chiar și în acea epocă violentă: o dată a executat într-o singură zi 4 000 de saxoni. Dar, în general, a respectat drepturile și tradițiile ținuturilor cucerite.

În cele din urmă, Carol cel Mare a devenit subiectul unei legende: coresponda cu califul Imperiului Abbasid, Haroun, care i-a îngăduit să-i apere pe creștinii din Ierusalim, unde a construit un mic cartier creștin. S-a răspândit zvonul că împăratul vizitase în secret Ierusalimul, povestea inspirându-i pe cruciați și pe liderii francezi până în secolul XX. Într-adevăr, creștinii ajunseseră la convingerea conform căreia Carol cel Mare ar putea fi ultimul împărat dinaintea Judecății de Apoi.

Când a simțit umbra morții peste el în 813, Carol cel Mare l-a încoronat pe fiul său Ludovic, regele Aquitaniei, ca împărat. A murit câteva luni mai târziu. Ludovic l-a urmat la tron pe tatăl lui – dar la moartea lui a împărțit teritoriile stăpânite între fiii săi. Imperiul lui Carol cel Mare nu a avut o viață lungă.

Haroun Al-Rashid și califii abbasizi

763/6–809

Un loc potrivit, un timp potrivit,
Căci erau zorii aurii

Ai bunului Haroun al-Rashid.

ALFRED, LORD TENNYSON, „RECOLLECTIONS OF THE ARABIAN NIGHTS“ (1830)

Renumit pentru luxul, hedonismul, generozitatea și evlavia lui, Haroun al-Rashid a fost califul extraordinar care a domnit peste Imperiul Abbasid al arabilor în epoca de aur a acestuia. Fiind iubitor de poezie, muzică și cunoaștere, curtea fabuloasă a lui Haroun a fost imortalizată și transformată în legendă în *O mie și una de nopți*.

Haroun apare în multe dintre poveștile din *O mie și una de nopți* ca un om iubitor de plăcere și senzualitate, un cârmuitor care își părăsește curtea magnifică numai când se strecoară pe ascuns noaptea în oraș pentru întâlniri amoroase. Adevăratul Haroun era, de fapt, un comandant militar priceput și un autocrat. Evlavia lui era una de tip rațional. Încuraja cântările, socotind că interdicția muzicii despre care vorbea Coranul nu se referea și la vocea omenească. Fiind bun călăreț, a înființat piste pentru cursele de cai și se spune că le-a adus arabilor jocul de polo călare. Zilele de sărbătoare și expedițiile de vânătoare au devenit prilejuri de etalare a unei splendori fără seamăn.

Imperiul lui Haroun se întindea de la hotarele Indiei până în Spania, înlesnindu-i căutarea plăcerii într-o măsură cu care nici un alt rege nu putea concura. Uneori se controla, șoptind: „Îi cer iertare Domnului, am cheltuit prea mulți bani“. Dar generozitatea sa era foarte mare: în fiecare dimineață, Haroun dona cel puțin 1 000 de dirhami săracilor, dând un exemplu pe care supușii lui înstăriți îl imitau și stârnind zvonuri că străzile Bagdadului erau pavate cu aur.

Abbasizii luaseră tronul imperiului islamic în 750, mutându-și curtea de la Damasc într-o nouă capitală numită Bagdad, în Irak. Curtea califilor abbasizi era minunea lumii. Ambasadori veniți din alte ținuturi se frecau la ochi când vedeau elefanți și lei gătiți cu brocart și satin și își pierdeau răsuflarea când stăteau la umbra unui copac făcut din aur și argint, împodobit cu fructe făcute din pietre prețioase. Trecând prin zecile de curți, cu kilometri de arcade din marmură, nenumărate camere pline de bogății aproape inimaginabile, ajungeau, în sfârșit, înaintea califului. Aici erau uluiți de tronul din lemn de abanos, cu bijuterii mai strălucitoare decât Soarele.

Califii se lăsau în voia luxului. Când fiul lui Haroun, Mam'un, s-a căsătorit, mireasa a fost copleșită cu 1 000 de perle. Cele 2 000 de fete ale lui Haroun, care cântau și slujeau, cele 24 de concubine și cinci soții par să nu fie prea multe în comparație cu cele 4 000 de concubine ale unuia dintre urmașii lui care, în cursul unei domnii ce a durat numai 1 000 de nopți, a reușit să se culce cu fiecare dintre acestea. Mai puțin izbutită a fost noaptea nunții lui Mam'un: tinerilor proaspăt căsătoriți li s-a părut supărător parfumul prețioaselor lumânări din ambră și au cerut ca acestea să fie scoase din dormitor. Mam'un s-a retras și el apoi, când și-a dat seama că menstruația miresei împiedica actul sexual.

Existau nenumărate legende despre harem, iar orice bărbat, în afară de calif, care îndrăznea să intre în acest regat obscur și plin de voluptate se ducea la moarte sigură. Parfumate cu esență de șofran și apă de trandafiri, toate cele șapte sclave care îi țineau companie lui Haroun în timpul siestei zilnice știau că senzualitatea le putea câștiga o răsplată de neînchipuit – chiar mama lui Haroun, Khaizuran, ajunsese, din sclavă, soția puternică a califului.

Poeții și muzicienii se îngrămădeau la curte, care a devenit centrul cultural al lumii islamice. Copleșindu-și cârmuitorul cu laude la fel de bogate ca decorul de la curte, poeții primeau o plată considerabilă. Muzicienii, ascunși după perdele din catifea, creau ambianță pentru serile lungi de băutură și petreceri. Dar moartea putea să apară oricând în toiul plăcerilor, căci intrigile abundau în umbră.

Haroun a transformat Bagdadul într-un centru al civilizației, câștigându-i numele de „Mireasa lumii". Socotind că „E o rușine ca un cârmuitor să nu fie învățat", el era mereu dornic de cunoaștere și, de asemenea, a încurajat studiul și disciplinele umaniste în rândul poporului său. A oferit burse, a invitat înțelepți din toate regatele să viziteze Bagdadul și i-a îndemnat pe învățații săi, până atunci aplecați asupra introspecției, să profite de cunoștințele acestora. Haroun a inițiat o epocă a traducerilor filosofilor clasici greci și creștini, iar matematica, medicina, astronomia și ingineria erau toate înfloritoare.

Marea iubire a lui Haroun a fost poezia. El însuși nu era un poet prost și stăpânea arta versurilor într-un mod neegalat nici chiar de învățați – deseori îi corecta când greșeau vreun cuvânt. Curțile lui erau pline de poeți

bine răsplătiți. Poezia era o pasiune atât de arzătoare pentru Haroun, încât o dată, când s-a dus în pelerinaj, a renunțat la ea, făcând astfel o jertfă.

Forța de conducător a lui Haroun consta în faptul că cerea loialitate personală. Când a devenit al cincilea calif abbasid, în 786, la vârsta de 22 de ani, populația Bagdadului a umplut spontan străzile de bucurie. A fost criticat pentru faptul că, în primii ani ai domniei lui, a lăsat la guvernare un clan de administratori, pe barmakizi, și pentru faptul că s-a lăsat prea mult influențat de mama lui, temuta Khaizuran. Deschis și plin de încredere în oameni, în mod instinctiv, Haroun accepta bucuros sfaturile vizirilor și ale teologilor lui. Lăsând administrarea regatului pe mâini capabile, Haroun prefera, în schimb, să plece în călătorii lungi și să-și inspecteze teritoriile vaste, făcându-se cunoscut personal supușilor săi. Aventurile sale pe străzile Bagdadului aveau o natură paternalistă, mai degrabă decât amoroasă; se spunea că se deghiza și cutreiera capitala ca să observe cum trăiau oamenii.

Haroun era iute la mânie, dar se căia repede și rareori se răzbuna. Cel mai nemilos act al său a fost înlăturarea barmakizilor de la putere. Yahya al-Barmaki fusese profesorul lui Haroun în copilărie, primul lui vizir și omul pe care îl numea tată. După 17 ani de slujire, timp în care Yahya și familia lui puseseră monopol asupra guvernării califatului, Haroun, dând o lovitură fulgerătoare, a executat sau a întemnițat membrii întregului clan și pe protejații acestuia. Legenda spune că aceasta a fost răzbunarea sa pentru legătura dintre vizirul lui din acea vreme, Jafar al-Barmaki, și sora lui Haroun. Când Haroun a hotărât, în cele din urmă, să ia măsuri împotriva clanului barmakizilor, i-a poruncit marelui vizir Jafar să petreacă toată noaptea; în timpul petrecerii, acesta a primit nenumărate daruri din partea califului, până la sosirea unui sol care i-a transmis singura dorință a lui Haroun: capul lui Jafar. Mai caracteristic pentru Haroun a fost pelerinajul pe care l-a făcut apoi la Mecca. Fiind ultimul din nouă pelerinaje, de această dată Haroun a parcurs drumul de 1 500 de kilometri pe jos, ca penitență pentru actele comise împotriva unei familii căreia îi datora mult.

Haroun a fost unul dintre cei mai respectați cârmuitori ai epocii sale, recunoscut de împărații europeni. Carol cel Mare, se spune, i-a trimis daruri, primind, în schimb, un elefant și cheile cartierului creștin din Ierusalim. Tributul împăraților bizantini însă a fost câștigat prin forță

militară, mai degrabă decât prin daruri: Haroun i-a înfrânt pe bizantini de câteva ori. După ce a devenit împărat bizantin, Nicefor I a încercat să nu mai plătească tributul datorat califilor, ba chiar a cerut restituirea tributurilor plătite de predecesoarea lui, împărăteasa Irina. Răspunsul lui Haroun a fost simplu: „Ai să-mi auzi răspunsul înainte să-l citești“. Fostul funcționar Nicefor nu își putea măsura iscusința militară cu cea a califului. După ce Haroun și armata sa puternică de 135 000 de oameni au pustiit Asia Mică și o forță maritimă asemănătoare a nimicit Ciprul, împăratul a capitulat și a convenit să plătească un tribut anual de 30 000 de monede din aur, fiecare gravat cu chipul califului și al celor trei fii ai săi.

Moartea lui Haroun, la vârsta de 47 de ani, a curmat domnia unuia dintre cei mai admirați dintre califi.

Marozia și pornocrația papală

cca 890–932

... acest monstru fără nici o virtute care să-i răscumpere numeroasele vicii.

Verdictul episcopilor convocați de Otto pentru a-l judeca pe papa Ioan al XII-lea, 963

Frumoasă, sinistră și vicleană, Marozia a fost o prostituată politică și o o aristocrată influentă, care a devenit senatoare și patriciană a Romei, regină a Italiei și amantă, asasină, mamă și bunică a papilor. A făcut din depravare, lăcomie, crimă și cruzime o carieră uluitoare, dominând papalitatea timp de decenii.

Marozia s-a născut în 890, fiind fiica contelui Teofilact de Tusculum și a curtezanei sale Teodora, numită de către dușmanii săi o „desfrânată nerușinată“ și „unicul monarh al Romei“. Într-adevăr, atât mama, cât și cele două fiice ale sale, Marozia și Teodora, au avut o faimă proastă. Așa cum scria istoricul englez Edward Gibbon:

> Influența celor două prostituate, Marozia și Teodora, s-a bazat pe bogăția și pe frumusețea lor, pe intrigile lor politice și amoroase: cei mai viguroși dintre amanții lor erau răsplătiți cu mitra papală și poate că domnia lor a sugerat secolelor mai întunecate legenda unei femei papă. Fiul bastard, nepotul și strănepotul Maroziei, o genealogie neobișnuită, au fost așezați pe scaunul Sfântului Petru.

La 15 ani, Marozia a devenit amanta papei Sergiu al III-lea, cu care a avut un fiu ce avea să devină papa Ioan al XI-lea. În 909, s-a căsătorit cu Alberic, duce de Spoleto, cu care a avut un alt fiu, Alberic al II-lea. Senatoarea romană era acum cea mai puternică personalitate din rândul aristocrației. După ce Alberic I a fost ucis, ea a devenit amanta papei Ioan al X-lea, un bărbat dur și inteligent, care a rezistat controlului ei. (Acesta fusese și amantul mamei ei.) El i-a învins pe sarazini, dar Marozia a ajuns să-l urască: s-a întors împotriva lui, căsătorindu-se cu dușmanul său, Guy de Toscana. Împreună au cucerit Roma și l-au întemnițat pe papă. Marozia a pus ca Ioan al X-lea (914–928) să fie strangulat în castelul Sant'Angelo și apoi a acaparat toată puterea, domnind prin intermediul papilor-marionetă Leon al VI-lea și Ștefan al VIII-lea, până când și-a urcat bastardul pe tronul Sfântului Petru în 931, acesta devenind papa Ioan al XI-lea la 21 de ani. Rămasă din nou văduvă, Marozia s-a căsătorit cu Ugo de Arles, regele Italiei, împreună cu care a cârmuit. (Ugo era deja căsătorit; soția acestuia a murit la momentul potrivit, fiind, neîndoielnic, una dintre victimele Maroziei.) Cuplul a fost răsturnat de la putere de fiul ei, ducele Alberic al II-lea, care a ținut-o pe mama sa în temniță până la moarte. Pe patul de moarte, Alberic a cerut ca fiul său nelegitim Octavian să fie numit papă.

Aflat pe tron între 955 și 964, Octavian, cunoscut ca papa Ioan al XII-lea, nepotul Maroziei, a fost cel mai scandalos pontif care a condus Biserica, întruchipând antiteza virtuților creștine. În privat, a dus o viață de destrăbălare nerușinată, transformând Vaticanul într-un bordel. Era duplicitar, crud și nesăbuit – el și bunica lui au fost întruchiparea „pornocrației" papale din prima jumătate a secolului al X-lea. După cum se cuvenea, depravarea lui lacomă i-a adus, în final, căderea.

Pe 16 decembrie 955, Octavian a devenit autoritatea supremă a Bisericii Creștine, fiind deopotrivă cârmuitorul spiritual și temporal al Romei la numai 18 ani, luându-și numele de Ioan al XII-lea.

Pe linia mamei lui, Alda de Viena, era descendent al lui Carol cel Mare, însă nu a dovedit nici una dintre virtuțile așteptate de la un papă. Viața lui a fost un lung șir de păcate. Disprețuind celibatul pe care îl impunea poziția sa, a fost un amant extravagant, păcătuind literalmente cu sute de femei, inclusiv cu concubina tatălui său, Stephna. Sfântul Palat Lateran, odinioară lăcașul sfinților, a devenit un bordel, în care stăteau tolănite sute

de prostituate, gata să-i satisfacă fanteziile sexuale. Ioan a avut și relații incestuoase cu două dintre surorile lui.

De-a lungul domniei sale, soarta lui Ioan s-a intersectat cu cea a regelui german Otto I cel Mare, un prieten al Bisericii, căruia Ioan i-a cerut ajutorul după ce a suferit o înfrângere într-un război împotriva ducelui Pandulf de Capua și apoi a pierdut Statele Papale în favoarea regelui Berengar al Italiei. Otto a sosit în Italia cu armata lui numeroasă, forțându-l pe Berengar să se retragă. Când a ajuns la Roma la sfârșitul lui ianuarie 962, Otto a făcut un jurământ de credință prin care recunoștea autoritatea lui Ioan, iar pe 2 februarie 962, Ioan l-a încoronat pe Otto ca sfânt împărat roman, împreună cu soția acestuia, regina Adelaida, pe care a făcut-o împărăteasă.

Această alianță puternică a fost spre folosul amândurora, dar Ioan și Otto au început de îndată să se lupte pentru supremație. La scurt timp după ce a fost încoronat împărat, Otto a emis „Privilegiul Ottonian“, un edict prin care promitea să recunoască pretențiile papei asupra părții centrale a Italiei în schimbul unei promisiuni că toți viitorii papi aveau să fie unși numai după ce jurau credință sfântului împărat roman. Dar, după ce Otto a plecat de la Roma, pe 14 februarie 962, ca să continue războiul împotriva regelui Berengar, Ioan – temându-se de puterea lui Otto – a început negocieri secrete cu fiul lui Berengar, Adalbert, pentru a se ridica împotriva lui Otto și a trimis scrisori altor cârmuitori europeni, îndemnându-i să facă la fel. Însă trupele germane au interceptat scrisorile, complotul a fost descoperit, iar dacă Ioan avea vreo speranță să-l îmbuneze pe Otto, aceasta s-a năruit curând. După ce Ioan l-a primit pe Adalbert la Roma cu mare pompă, episcopii și nobilii solidari cu regele german s-au răzvrătit. Pe 2 noiembrie 963, Ioan a fost silit să fugă din Roma, căci Otto revenise în oraș.

În timp ce Ioan se ascundea în munții din Campania, Otto a convocat în Bazilica Sfântul Petru 50 de episcopi, care au întocmit o listă a acuzațiilor politice și personale împotriva lui. Acestea variau de la sacrilegiu (înjurături și toasturi în cinstea diavolului) până la adulter, sperjur și chiar crimă (a fost acuzat că l-a orbit pe confesorul său, Benedict, fapt care a provocat moartea acestuia, și că l-a castrat și l-a ucis pe arhisubdiaconul său). Excesele din viața privată îl împinseseră către abuzuri flagrante în funcția sa, inclusiv către simonie – acordarea de dieceze și de titluri

ecleziastice în schimbul banilor –, ca să-și achite datoriile mari de la jocurile de noroc.

Pe 4 decembrie 963, sinodul l-a găsit vinovat pe Ioan și l-a detronat, înlocuindu-l cu papa Leon al VIII-lea. Dar noua numire s-a făcut fără respectarea procedurii canonice cuvenite și puțini l-au considerat pe Leon drept un înlocuitor legitim. Când Otto și Adalbert s-au confruntat din nou pe câmpul de luptă, la Roma a izbucnit o nouă răscoală, care l-a readus pe Ioan pe scaunul papal, iar Leon a fugit. Cei care îl trădaseră pe Ioan au suferit acum răzbunarea îngrozitoare. Arhidiaconului Ioan i s-a tăiat mâna dreaptă de către nemilosul papă, iar episcopul Otgar de Speyer a fost flagelat; un alt prelat și-a pierdut nasul și urechile, iar mulți alții au fost excomunicați. Pe 26 februarie 964, Ioan a anulat decretele lui Otto în cadrul unui sinod special și și-a restaurat autoritatea papală.

Poziția lui Ioan era încă șubredă, iar când Otto l-a învins, în sfârșit, pe Berengar pe câmpul de luptă și s-a îndreptat către Roma, probabilitatea ca Ioan să fie detronat din nou era foarte mare. Dar, pe 16 mai 964, desfrânat până la capăt, Ioan s-a prăbușit și a murit la opt zile după ce a fost prins comițând un adulter. Unii susțin că a fost bătut de soțul gelos; alții că a fost ucis; iar alții că diavolul își ceruse drepturile asupra lui. Cei mai mulți au crezut că fusese lovit de divinitate sau de epuizare carnală.

Papa Ioan al XII-lea a pătat numele Bisericii creștine. Se spune că monahii se rugau neîncetat pentru moartea lui. „Ești acuzat de obscenități care ne-ar face să roșim dacă ai fi actor“, a fost verdictul împăratului Otto, care i-a scris după ce convocase un conciliu de episcopi pentru a-l detrona, „Ar fi nevoie de o zi întreagă pentru a le enumera pe toate.“

Vasile, omorâtorul de bulgari

957/8–1025

Împăratul nu contenea și în fiecare an mergea în Bulgaria, pustiind și nimicind tot ce-i ieșea în cale... Împăratul i-a orbit pe captivii bulgari – aproape 15 000, se spune – și a poruncit ca fiecare 100 de orbi să fie conduși înapoi de un om cu un singur ochi.

Ioan Skylitzes, istoric bizantin de la sfârșitul secolului al XI-lea

Vasile al II-lea a fost unul dintre cei mai puternici, eficienți și geniali conducători ai Imperiului Bizantin – în ciuda lipsei lui de milă –, eroul-monstru suprem. Om de stat și soldat cu succese remarcabile, veșnic în război, Vasile – care nu s-a căsătorit, nici nu a avut copii vreodată – a domnit timp de 50 de ani, extinzându-și imperiul care a ajuns la cele mai mari dimensiuni ale lui. El i-a convertit pe ruși la creștinism, i-a înfrânt pe bulgari, a cucerit Caucazul și a fost patron al artelor.

Descrierile înfățișării lui Vasile se potrivesc cu personalitatea lui brutală. Cu o constituție atletică, o față rotundă, o mustață deasă și ochi albaștri pătrunzători, avea obiceiul să-și răsucească favoriții între degete când era furios sau agitat – ceea ce se întâmpla des, dat fiind temperamentul său exploziv. Se spune că își alegea cu grijă cuvintele, mai degrabă lătrând decât rostindu-le, în concordanță cu firea lui în general aspră. Niciodată relaxat, era totdeauna vigilent, în căutare de dușmani, cu mâna dreaptă mereu gata să apuce sabia. Disprețuia bijuteriile, purtând doar armură și mâncând aceeași porție de hrană ca soldații lui, cărora le promitea să aibă grijă de copiii lor dacă mureau în luptă pentru el.

Vasile a fost nepotul lui Constantin al VII-lea și fiul lui Romanos al II-lea. Dar politica de putere în Bizanț era înșelătoare, iar primii ani din viața lui Vasile au fost marcați de intrigi și de revolte. Romanos al II-lea murise în 963, lăsându-i împărați pe Vasile, în vârstă de cinci ani, și pe fratele lui mai mic, Constantin; deși Constantin l-a succedat pe Vasile în 1025 și a domnit singur timp de trei ani, nu a jucat un rol activ în domnia lui Vasile, acceptând supremația fratelui său și preferând să meargă la Hipodromul din Constantinopol, să urmărească cursele de cai.

Însă în 963 Vasile era prea tânăr ca să cârmuiască imperiul singur, așa că mama lui, Theophano, s-a căsătorit cu un general din armată, care a devenit împăratul Nicefor al II-lea în 963. În 969, Theophano l-a pus pe următorul ei iubit, Ioan Tzimiskes, să-l omoare pe Nicefor, devenind și el împărat până la moartea sa, în 976. Vasile, acum în vârstă de 18 ani, a urcat, în sfârșit, pe tron, dar în scurtă vreme a avut de înfruntat rebeliunea fățișă condusă de doi latifundiari ambițioși: unul era Bardas Skleros, ale cărui armate au fost nimicite rapid în 979, iar al doilea, Bardas Phakos, ale

cărui forțe au fost înfrânte în bătălie în aprilie 989, după doi ani de lupte. Legenda spune că Vasile aștepta răbdător pe cal, cu sabia într-o mână și o icoană a Fecioarei Maria în cealaltă, pregătindu-se să se confrunte cu Phakos într-o luptă corp la corp, dar Phakos a murit subit în urma unui atac cerebral.

Încă tânăr, Vasile – care ceruse ca trofeu capul lui Phakos – se dovedise a fi un luptător curajos și necruțător, nefiindu-i frică să-și conducă armatele în luptă. Totuși, guvernarea imperiului a rămas, în mare parte, în mâinile unchiului său, eunucul Vasile Lekanpenos, marele șambelan al palatului imperial, prin urmare, Vasile l-a acuzat că simpatiza în secret cu cauza rebelă și l-a exilat din Bizanț în 985. Neavând încredere în elita existentă, Vasile prefera să ofere patronaj și protecție micilor fermieri în schimbul îndeplinirii serviciului militar și al plății regulate a impozitelor. A înlăturat, în mod sistematic, orice potențiali rivali, confiscându-le pământurile și banii ca să își poată susține financiar campaniile militare neobosite.

În 995, înfuriat de incursiunile arabilor pe teritoriul bizantin, a adunat 40 000 de oameni și a atacat Siria – aducând-o între granițele imperiului pentru următorii 75 de ani. În această campanie, a jefuit orașul Tripoli și a fost la un pas de a ajunge în Palestina și la Ierusalim. Dușmanul lui de moarte însă era autopraclamatul țar Samuil al Bulgariei, la fel de ambițios, care se folosise de tulburările generate de războiul civil bizantin ca să-și extindă imperiul de la Marea Adriatică până la Marea Neagră, acaparând porțiuni din teritoriul bizantin. Primele incursiuni ale lui Vasile împotriva bulgarilor, precum asediul Sofiei în 986, fuseseră costisitoare și nereușite, ducând la ambuscada dezastruoasă de la Porțile lui Traian, în care a pierdut mii de soldați și din care el însuși abia a scăpat cu viață. Din 1001 însă, după ce și-a eliminat dușmanii din imperiu, Vasile a început să recupereze teritoriile cucerite de Samuil, redobândind în scurt timp Macedonia. Succesul a fost unul constant mai degrabă decât spectaculos până la marea victorie în Bătălia de la Kleidon, de pe 29 iulie 1014, când trupele lui Vasile au cucerit capitala lui Samuil.

Ca un deznodământ brutal al campaniei, Vasile a aliniat prizonierii învinși și a pus să li se scoată ochii. Gestul macabru a fost că a lăsat fiecărui al o sutălea om un ochi, astfel încât acești nefericiți să-și poată găsi drumul spre casă. Se spune că 15 000 de soldați au plecat târându-și picioarele în coloane jalnice, răniți, orbi și complet terorizați. Potrivit istoricului de

secol al XI-lea Ioan Skylitzes, țarul a leșinat după ce a văzut cum i s-au întors soldații și a murit în urma unui atac cerebral. După acest moment unic și înfiorător, Vasile și-a câștigat renumele de „Omorâtor de bulgari“.

Melisende

1105–1161

și regii cruciați ai Ierusalimului

... dacă ai fi fost acolo, ai fi văzut cum stăteam cu picioarele până la glezne în sângele celor măcelăriți. Dar ce să mai spun? Nici unul nu a scăpat cu viață; nici femeile, nici copiii nu au fost cruțați.

Foucher de Chartres, cronicar medieval și preot militar în armata lui Godefroy de Bouillon și a fraților lui, descriind asediul Ierusalimului din 1099

Ideea cruciadelor a aparținut unui vizionar: în 1095, papa Urban al II-lea a anunțat un nou concept teologic – războiul sfânt creștin. Pe 27 noiembrie, la Clermont, Urban a vorbit mulțimii declarând că toți cei care luau Crucea și luptau pentru eliberarea și curățarea Sfântului Mormânt de la Ierusalim, pentru lichidarea necredincioșilor, aveau să primească iertarea păcatelor. Nu mai puțin de 80 000 de oameni – de la prinț la țăran – au răspuns acestei chemări și au pornit către Ierusalim, strângând bani prin orice metode puteau, deseori prin masacrarea și jefuirea comunităților evreiești. Unii erau aventurieri care sperau să facă avere, însă aceasta era o epocă a convingerilor religioase și cei mai mulți erau credincioși care și-au riscat viețile (și mulți au murit pe drum) ca să ajungă la Ierusalim. Godefroy de Bouillon și frații săi Eustațiu și Balduin s-au numărat printre principii care au răspuns apelului.

Godefroy s-a născut în 1060, probabil la Boulogne-sur-Mer, fiind fiul lui Eustațiu al II-lea, conte de Boulogne (care luptase de partea normanzilor în Bătălia de la Hastings din 1066), și al Idei de Boulogne, numită „cea Binecuvântată“ (o figură evlavioasă și sfântă care a întemeiat mai multe mănăstiri). Godefroy era un băiat atletic, cu părul blond și cu trăsături „plăcute“, care, în cuvintele lui William al Tirului, era „înalt la stat...

puternic fără seamăn, cu mâini și picioare solide și un piept voinic". Fiind al doilea fiu al familiei, Godefroy nu urma să moștenească prea mult de la tatăl său, dar în 1076, unchiul lui cocoșat, fără copii, i-a lăsat prin testament ducatul Lorenei Inferioare.

În august 1096, armata lui Godefroy – estimată la un număr de 40 000 de oameni – a pornit în lungul marș prin Ungaria către Constantinopol. Când soldații au ajuns, în noiembrie, a devenit curând limpede că prioritățile cruciaților și ale împăratului bizantin Alexie I erau foarte diferite. Alexie voia să se concentreze asupra recâștigării teritoriilor cucerite de turci, în vreme ce cruciații erau dornici să cucerească Ierusalimul și Țara Sfântă. După o perioadă de tensiuni politice care s-a întins în tot cursul anului 1097 – în care trupele lui Godefroy au jefuit împrejurimile Salabriei –, Godefroy și-a dat acordul de probă ca armata lui să se supună o vreme ordinelor lui Alexie înainte să pornească în marș spre sud, către Ierusalim.

Din vara lui 1098, trupele lui Godefroy – care acum se alăturaseră celorlalte armate de cruciați – au început să atace teritoriile musulmane, ceea ce i-a crescut renumele. În octombrie, se spune că a ucis 150 de turci cu numai 12 cavaleri într-o bătălie purtată în afara Antiohiei, iar în luna următoare a spintecat un turc cu o singură lovitură de sabie. În cele din urmă, în februarie 1099, armatele de cruciați au cucerit marile orașe Antiohia și Edessa, întemeind noi principate creștine, și au început să înainteze către Ierusalim, croindu-și drum prin Tripoli și Beirut până au ajuns să asedieze orașul în iunie. Numai vreo 12 000 de cruciați supraviețuiseră și izbutiseră să ajungă în Orașul Sfânt, sub comanda a cinci principi, Raimond, conte de Toulouse, Robert, conte de Flandra, și Robert, duce de Normandia (fiul lui William Cuceritorul), alături de nobilul aventurier normand Tancred de Hautville și de Godefroy de Bouillon. În dimineața de vineri, 15 iulie, Godefroy s-a numărat printre primii cruciați care au pătruns prin punctul slab al orașului, din zidul nordic, după ce oamenii lui construiseră și escaladaseră un turn mobil pe care îl proptiseră de fortificație. Pe parapete s-au dat lupte cumplite, în timp ce Godefroy și-a menținut vitejește poziția și și-a trimis oamenii în oraș ca să poată deschide porțile.

Mii de cruciați au invadat străzile, în timp ce cetățenii musulmani se refugiau în moscheea Al-Aqsa. Guvernatorul fatimid al orașului a rezistat

până la sfârșit în Turnul lui David. El și câțiva dintre soldații lui au fost lăsați să fugă, însă în următoarele 48 de ore, cei rămași în oraș – luptători și civili, musulmani și evrei – au fost trecuți prin sabie și uciși pe străzi. Cruciații au prădat locurile sfinte ale musulmanilor, precum Domul Stâncii, și au ars victimele de vii sau le-au spintecat burțile, crezând că musulmanii înghițiseră aurul de aici. Evreii din oraș s-au refugiat într-o sinagogă, pe care cruciații, pur și simplu, au ars-o din temelii. Raimond de Aguilers a relatat că a văzut „mormane de capete, mâini și picioare" prin tot orașul, iar Foucher de Chartres, un preot militar, a scris pe un ton aprobator că „acest loc, pângărit atâta vreme de superstițiile locuitorilor păgâni", fusese „curățat de necurăția lor". Șase luni mai târziu, locul încă mai duhnea a cadavre în putrefacție.

La apogeul masacrului lor sistematic, Godefroy și ceilalți „pelerini" s-au dezbrăcat, rămânând doar în lenjeria de corp, și, duhnind a sânge, au mers solemn cu picioarele goale prin sânge, ca să se roage la Sfântul Mormânt, locul răstignirii lui Iisus. Pe 22 iulie, ceilalți cruciați l-au ales pe Godefroy să fie primul conducător creștin al Ierusalimului, cu toate că el a refuzat să primească titlul de rege în orașul în care murise Hristos, preferând, în schimb, titlul de „duce și protector al Sfântului Mormânt". Acolo a fost îngropat după ce a murit de ciumă pe 18 iulie 1100, încheindu-și misiunea.

Masacrul evreilor și al musulmanilor din Ierusalim a fost o crimă înfiorătoare (deși s-au exagerat proporțiile sale: istoricii musulmani au pretins că în acest măcel au murit 70 000 sau chiar 100 000 de persoane, dar probabil nu erau mai mult de 30 000 de locuitori în oraș, iar ultimele cercetări publicate în revista arabă *Al-Arabi* sugerează că numărul celor uciși se situează, mai curând, undeva între 3 000 și 10 000). Brutalitatea cruciaților demonstrează că aceasta era o epocă a intoleranței: când orașele cruciaților Edessa și Acra au căzut, mai târziu, cuceritorii musulmani au masacrat toți locuitorii acestor orașe mult mai mari.

Cât despre Godefroy, scurta lui domnie a pus bazele unui regat și ale unei dinastii, consolidate de războinici înzestrați și remarcabili: cel mai important fiind fratele lui, mult mai dinamic, iscusit (și bigam), Balduin, conte de Edessa, care l-a urmat ca rege al Ierusalimului. Balduin I a câștigat un regat de dimensiuni substanțiale, care se întindea pe teritoriul ocupat azi de Israel, Siria, Iordania și Liban. El a fost cunoscut drept „brațul poporului și groaza dușmanilor": războiul neobosit era datoria și pasiunea

lui – a murit în timpul uneia dintre desele incursiuni în Egiptul islamic. Moștenitor a fost vărul său Balduin al II-lea, care a continuat să dezvolte regatul, fiind urmat de fiica lui pe jumătate franceză, pe jumătate armeană, șireata regină Melisende, care se numără printre marile conducătoare. Căsătorită cu Fulk, conte de Anjou, competent, dar lipsit de farmec, ea a fost cea care avea, de fapt, puterea. Zveltă, brunetă și deșteaptă, se știe că a flirtat cu un văr chipeș – dar, sub conducerea ei, regatul Ierusalimului a ajuns la apogeu: Melisende a fost cea care a construit nu doar biserica Sfântului Mormânt de astăzi, dar și Mormântul Fecioarei Maria și piețele din Ierusalim care există și în prezent. În cele din urmă, după ce regatul a ajuns în pragul unui război civil, ea a cedat tronul fiului său Balduin al III-lea, un războinic neînfricat. Dar moartea lui timpurie survenită în 1162 a fost o mare nenorocire pentru Outremer, „teritoriile de peste mări“, cum erau cunoscute regatele cruciaților. Fratele lui gras Amaury, intelectual, dar și soldat, a întreprins incursiuni repetate în Egipt, fiind pe punctul de a-l cuceri – dar a murit la 38 de ani. Fiul lui, Balduin al IV-lea, părea promițător, dar a fost sortit pieirii. Tragedia lui Balduin al IV-lea – un prinț adolescent viteaz, care se stingea încet de lepră – a simbolizat criza regatului, copleșit de corupție, incompetență și intrigi. Regele lepros a luptat împotriva dușmanilor tot mai bine organizați ai Ierusalimului, conduși acum de formidabilul Saladin, până când a murit, orb și măcinat de boală. Moștenitorul lui, iresponsabilul și înfumuratul Guy de Lusignan, căsătorit cu sora regelui, nu s-a putut măsura cu Saladin, care i-a învins pe cruciați în Bătălia de la Hattin, pe 4 iulie 1187. Ierusalimul a căzut câteva luni mai târziu, dar o rămășiță a regatului, aflată pe coastă, în jurul orașului Acra, a supraviețuit până în 1291.

Saladin

cca 1138–1193

Era un sfătuitor înțelept, viteaz în luptă și generos peste măsură.

William al Tirului, *O istorie a faptelor de dincolo de mări* (1170)

Sultanul de origine kurdă Saladin a devenit idealul regelui războinic, a fost un comandant eficient și un conducător tolerant, lipsit de fanatism.

Conducând un imperiu ce se întindea din Libia până în Irak, Saladin a adunat elemente disparate din lumea arabă și cea turcă în lupta dintre Islam și Creștinătate pentru stăpânirea Țării Sfinte. Războinic nemilos în ascensiunea sa la putere și nicidecum un gentleman liberal din romanele victoriene, a adoptat totuși codul cavalerismului și a fost respectat de dușmanii săi. După standardele întemeietorilor de imperii din perioada medievală, era chiar un personaj atrăgător.

Yusuf ibn Ayyub, care mai târziu și-a luat numele Salah- al-Din, Virtutea Credinței, s-a născut într-o familie kurdă în orașul Tikrit, acum în nordul Irakului (și mult mai târziu locul nașterii tiranului Saddam Hussein), fiind fiul guvernatorului acelui loc și nepotul unui locotenent al lui Nur ad-Din, conducătorul Siriei. La 26 de ani, Saladin a pornit împreună cu unchiul său foarte gras, care mânuia buzduganul, Shirkuh, să lupte împotriva cruciaților și să câștige controlul asupra Egiptului fatimid. Armata lor a fost învingătoare, dar Shirkuh a murit în urma unui infarct. În 1171, Saladin a cucerit Egiptul în numele stăpânului său, după ce a masacrat 5 000 de paznici sudanezi. Peste trei ani, Nur al-Din a murit, iar Saladin a preluat și controlul asupra Siriei.

Cârmuind din Damasc, Saladin a creat un imperiu bazându-se pe un amestec de viclenie politică, disciplină brutală, iscusință militară și justiție islamică. După o lungă perioadă în care și-a ucis coreligionarii musulmani din dorința de a crea un imperiu al lui, s-a dedicat jihadului în vederea eliberării Ierusalimului de cruciații Regatului creștin al Ierusalimului. În 1177, Saladin alcătuise o armată capabilă să opună rezistență ocupanților creștini ai Țării Sfinte – la fel de sfântă pentru musulmani ca și pentru creștini. Dar, în Bătălia de la Montgisard, armata lui, de 26 000 de oameni, a fost luată prin surprindere și alungată de o armată mult mai mică de cruciați condusă de „Regele Lepros“ al Ierusalimului, Balduin al IV-lea.

Aceasta a fost ultima mare înfrângere a lui Saladin în lupta împotriva intrușilor creștini. Deși s-a convenit un armistițiu în 1178, în anul următor, Saladin a reînceput jihadul împotriva cruciaților, asediind și ocupând castelul pe care cruciații îl construiau la Vadul lui Iacob și care reprezenta o amenințare strategică pentru Damasc. Saladin a ras castelul de pe fața pământului.

În anii 1180, Saladin a fost atras în lupte tot mai grele cu cruciații, îndeosebi cu principele Renaud de Châtillon. Neputând fi ținut în frâu de

regii slabi ai Ierusalimului, Renaud a întețit conflictul atunci când cruciații nu își permiteau acest risc, hărțuind pelerinii musulmani care făceau Hajj-ul și manifestând un dispreț total față de sacralitatea locurilor sfinte ale musulmanilor, Mecca și Medina. Toate acestea nu au făcut decât să înflăcăreze hotărârea lui Saladin de a câștiga războiul sfânt.

În 1187, el strânsese o forță îndeajuns de mare ca să invadeze Regatul Ierusalimului, care fusese slăbit de boala îndelungată a lui Balduin al IV-lea, de luptele interne ale baronilor săi și de incompetența noului rege Guy. Cruciații au fost decimați în Bătălia de la Hattin, doar câteva mii reușind să scape cu viață de pe câmpul de luptă. Saladin i-a luat prizonieri pe regele Guy al Ierusalimului și pe principele Renaud. De regele Guy s-a ocupat mai târziu – dar l-a decapitat personal pe Renaud. În octombrie, Ierusalimul a căzut, punându-se, astfel, capăt celor 88 de ani de ocupație cruciată.

Căderea Ierusalimului a deschis un capitol nou în istoria cruciadelor: rivalitatea lui Saladin cu Richard I al Angliei, cunoscut ca Richard Inimă de Leu. Richard a sosit în Țara Sfântă în iunie 1191, iar, în luna următoare, Acra a fost ocupată de cruciați. În septembrie, Richard l-a învins pe Saladin la Arsuf, dar nu a fost o înfrângere decisivă. Resursele ambelor tabere fiind epuizate, Inimă de Leu nu a putut să ocupe Ierusalimul, astfel că au căzut de acord asupra unui armistițiu în toamna lui 1192. Richard a dobândit o parte din Palestina: cruciații au obținut o rămășiță pe coasta în centrul căreia se află Acra, dar el pierduse marea bătălie pentru că Saladin a păstrat Ierusalimul și imperiul său alcătuit din Egipt, Siria și Irak. Saladin și-a demonstrat toleranța permițând accesul pelerinilor creștini neînarmați în Ierusalim. Richard a plecat din Țara Sfântă curând după aceea. Deși cei doi bărbați nu s-au mai întâlnit vreodată și Saladin a murit în anul următor, relația dintre ei a rămas legendară. Se pare că Richard a fost sincer impresionat de iscusința, toleranța și generozitatea lui Saladin, în calitate de conducător și comandant de oști.

Nu poate fi tăgăduit faptul că Saladin putea fi nemilos cu prizonierii de război. Asemenea lui Richard, nu-și făcea prea multe scrupule în ceea ce privește masacrarea lor în cazul în care condițiile războiului o cereau. După Bătălia de la Hattin, i-a omorât cu sânge rece pe toți cavalerii templieri. Acestea erau standardele războaielor religioase medievale. Dar, de ambele părți, cronicarii cântau ode legiuitorului, dreptului cârmuitor și marelui prinț Saladin. Își putea convinge oamenii să se năpustească pe câmpul de

luptă în pofida șanselor slabe de victorie, iar față de dușmanii lui creștini se purta, de obicei, curtenitor și galant.

După moartea lui Saladin, cronicarul musulman Baha al-Din l-a numit „unul dintre cei mai viteji bărbați; curajos, galant, ferm, cutezător în orice situație". Saladin, sultanul Egiptului și al Siriei, i-a lăsat Imperiul Ayyubid fratelui său Safadin, iar familia acestuia l-a stăpânit până în 1250. Un kurd strălucit în istorie, el a devenit un simbol al mândriei arabe în secolul XX, grupurile revoluționare din Egipt, Irak și Palestina luându-și ca simbol vulturul lui Saladin.

Richard Inimă de Leu și Ioan Plantagenetul

1157–1199 & 1167–1216

Richard a fost un fiu rău, un soț rău și un rege rău, dar un soldat viteaz și strălucitor.

Steven Runciman

Richard I a fost unul dintre cei mai capabili și charismatici regi ai Angliei; Ioan, fratele lui cel mai mic, în schimb, a fost unul dintre cei mai incapabili și neatrăgători regi. Ei au fost fiii regelui Henric al II-lea și ai soției acestuia, Eleanor de Aquitania, care au cârmuit împreună Anglia și jumătate din Franța – Imperiul Angevin. Henric și-a petrecut o mare parte din domnie respingând atacurile ambițiosului Filip al II-lea al Franței, care era hotărât să își extindă hotarele.

Henric a avut patru fii legitimi. Primul – tot Henric – a fost cunoscut drept Tânărul Rege, după ce Henric al II-lea l-a încoronat în timpul vieții sale, și a murit pe la 20 de ani. Al doilea fiu a fost Richard, care a urcat, până la urmă, pe tron ca Richard I; Geoffrey a devenit duce de Bretania și conte de Richmond; Ioan a fost al patrulea. Rivalitatea dintre bătrânul rege și fiii lui lacomi, geloși și violenți a fost atât de urâtă, încât ei erau cunoscuți drept Progeniturile Diavolului. Dar Henric al II-lea, tiranic și dominator, un titan lăudăros, îl favoriza adesea pe Ioan, poate pentru că

acesta era cel mai slab și mai puțin capabil – și deci o amenințare mai mică la adresa puterii lui.

În jurul lui Richard s-au țesut mai multe legende decât în jurul oricărui alt rege englez. Rivalitatea lui galantă cu Saladin, din timpul celei de-a Treia Cruciade, a fost subiectul unor balade și povești faimoase în toată Europa, cum a fost și lunga lui călătorie odiseică spre casă. Richard a fost arhetipul regelui angevin. Asemenea restului familiei sale, avea un temperament năprasnic și putea fi iresponsabil și impulsiv. Și, făcând parte din dinastia angevină, cu interese uriașe în Europa, vedea în Anglia doar unul dintre fiefurile pe care trebuia să le apere și o sursă de finanțare a cuceririlor lui.

Obraznic, înalt, cu păr roșu-auriu, el și-a ales culoarea stacojie și mânuia o sabie pe care o numea Excalibur. Foarte inteligent, energic și flexibil, era de o cruzime și de o ferocitate înspăimântătoare. A masacrat cu sânge rece mii de prizonieri musulmani lângă orașul Acra și, cu un alt prilej, a aranjat capetele musulmanilor executați în jurul cortului său – dar, la fel, o dată s-a dezbrăcat și s-a flagelat în biserică pentru păcatele lui. Nu-l interesau femeile, decât ca unelte politice, deși a conceput cel puțin un fiu nelegitim (e puțin probabil să fi fost homosexual, așa cum au afirmat unii cercetători). Războiul era marea lui pasiune și talentul lui remarcabil.

Richard a primit pământuri și putere de la vârsta de 11 ani, când a fost făcut duce de Aquitania. Patru ani mai târziu, a devenit duce de Poitou și imediat s-a aliat cu frații și cu mama lui, organizând o rebeliune eșuată împotriva tatălui lor, Henric al II-lea, în 1173–1174. Stăpân aspru, Richard a stârnit o răscoală în rândul supușilor săi din Gasconia, în 1183, iar câțiva ani mai târziu s-a ridicat din nou împotriva tatălui său, de acestă dată aliindu-se cu Ludovic, regele Franței, și cu fostul soț al mamei sale.

În 1188, Henric și-a pierdut răbdarea, în cele din urmă, și a declarat că nu îl mai recunoștea pe Richard ca moștenitor, ceea ce l-a făcut pe viitorul Inimă de Leu să se răzvrătească din nou. La început, Ioan a luptat de partea lui Henric, dar a trecut de cealaltă parte când a devenit limpede că Richard avea să iasă victorios, ceea ce urma să devină un tipar în sânul familiei. Regele Henric a murit curând după aceea, distrus de trădarea fiilor lui: în 1189, Richard l-a urmat la tron ca rege al Angliei și cârmuitor al Imperiului Angevin. Dar atenția lui era concentrată asupra Ierusalimului, pe care Saladin îl cucerise în 1187. După ce a dat gaj cât a putut din regatul

său și a impus Angliei așa-numita zeciuială a lui Saladin, Richard s-a îmbarcat și a pornit în 1190 către Țara Sfântă, luând-o prin Sicilia. „Aș fi vândut și Londra, dacă s-ar fi găsit un cumpărător“, a spus el.

A făcut prăpăd prin Sicilia și, în drumul său, a cucerit Ciprul. Când a sosit în Țara Sfântă, a purtat lupte grele și sângeroase împotriva armatei lui Saladin, asediind și ocupând orașul Acra, măcelărind 3 000 de prizonieri musulmani ca răspuns la amânarea negocierilor de către Saladin și câștigând Bătălia de la Arsuf printr-un atac de cavalerie, însă nu a reușit să ia trofeul cel mare, Ierusalimul. În ciuda ciocnirilor lor violente, Richard și Saladin au avut un respect cavaleresc unul pentru celălalt. Fiecare vorbea despre celălalt cu o considerație deosebită. Când Richard era bolnav și însetat, Saladin i-a trimis fructe proaspete și apă, iar când a avut nevoie de un cal, Saladin i-a trimis unul dintre cei mai buni cai ai săi.

În timpul negocierilor de pace, Saladin a fost uimit de faptele de vitejie ale lui Richard, cel înveșmântat în stacojiu – îndeosebi de eliberarea orașului Jaffa în ultima clipă, începând atacul pe mare chiar sub nasul lui Saladin. Se spune că sultanul a zis despre Richard că era „atât de plăcut, de corect, de generos și de nemaipomenit, încât, dacă ar fi ca acest pământ [Ierusalimul] să fie cucerit în timpul vieții mele, aș prefera să cadă în mâinile puternice ale lui Richard decât în mâinile vreunui alt principe din câți am văzut vreodată“. După ce ambele tabere luptaseră până la ultima suflare, Richard i-a făcut lui Saladin o propunere neobișnuită și plină de imaginație: ca fratele acestuia, Safadin, să se însoare cu sora lui Richard și să cârmuiască Palestina împreună din Ierusalim. Nu a mers, bineînțeles, dar propunerea arată flexibilitatea dinamică a lui Richard.

În lipsa lui, Ioan, ajuns acum conte de Mortain și primind proprietăți uriașe care să-i potolească lăcomia – în schimbul promisiunii de a nu pune piciorul în Anglia –, uneltea pentru acapararea puterii și se amesteca în politica engleză, încălcându-și promisiunea. Richard a fost nevoit să aranjeze treburile în Țara Sfântă și să vină repede acasă. Dar, pe drumul de întoarcere, dușmanii lui, împăratul Henric al IV-lea și ducele Leopold al Austriei, l-au prins și au cerut răscumpărare, dându-i, în ianuarie 1193, prilejul lui Ioan să stăpânească Anglia. Însă încercarea lui Ioan de a invada Anglia, cu ajutorul regelui Filip al II-lea al Franței, a eșuat, apoi a încercat, fără succes, să-i mituiască pe cei care îl prinseseră pe Richard, cerându-le să îl dea pe acesta în grija lui. Așa cum a spus Richard o dată, „fratele meu

Ioan nu e omul care să cucerească teritorii prin forță, dacă există acolo cineva care să i se opună“.

Când s-a întors (după ce se strânsese uimitoarea sumă de 150 000 de mărci pentru eliberarea lui), Richard a manifestat o îngăduință de necrezut față de fratele lui rebel și l-a declarat oficial succesorul său înainte de a pleca din țară ca să se lupte cu Filip al Franței. Astfel, când Richard a fost ucis în 1199 de o săgeată de arbaletă în timpul unui asediu în Franța, Ioan a devenit regele Angliei și duce de Normandia și de Aquitania.

Regele Ioan a pierdut cea mai mare parte a imperiului său, a încălcat toate promisiunile făcute, a scăpat sigiliul regal în mare, a secătuit Anglia, și-a omorât nepotul, a sedus soțiile prietenilor lui, și-a trădat tatăl, frații și țara, făcea spume la gură când era furios, și-a ucis dușmanii prin înfometare și tortură, a pierdut aproape toate bătăliile pe care le-a purtat, a fugit de orice responsabilitate oricând a fost cu putință, dar a murit pentru că a mâncat prea multe piersici. Trădător, libidinos, rău, avar, crud și ucigaș, și-a câștigat poreclele „Sabie moale“, pentru lașitatea militară și pentru incompetență, și „fără de Țară“ pentru că pierduse cea mai mare parte a moștenirii sale.

Când a sosit momentul succesiunii sale, nepotul său Arthur, duce de Britania, fiul lui Geoffrey al II-lea și al lui Constance, a fost un rival serios la tron, socotit de mulți regele legitim, astfel că Ioan l-a arestat numaidecât pe băiatul de 15 ani și – săvârșind un asasinat asemănător cu cel al prinților din turn comis de Richard al III-lea – a pus să fie ucis în anul următor. Asasinarea lui Arthur a provocat o răscoală în Bretania și retragerea umilitoare a armatelor lui Ioan, nevoite să părăsească regiunea în 1204. Până în 1206, Sabie moale pierduse aproape toate posesiunile teritoriale ale Angliei în Franța, opunând doar o slabă rezistență. De fapt, atunci când Normandia – ultima posesiune a Angliei pe continent – a fost cucerită de francezi, se spune că Ioan era în pat cu soția lui, în timp ce soldații lui cădeau în timpul retragerii dezordonate.

Cu toate defectele lui, Richard fusese admirat pentru cavalerismul său, spre deosebire de priapicul Ioan, care a avut nenumărate amante și nenumărați copii nelegitimi, deseori încercând să violeze soțiile și fiicele nobililor de vază. Mai cu seamă tratamentul aplicat prizonierilor era odios; i-a omorât prin înfometare pe soția și pe fiul unuia dintre dușmanii lui.

Eșuat pe pământ englez și fără bani, Ioan a impus mari creșteri de impozite și și-a exploatat fără milă prerogativele feudale, dând naștere legendei populare a lui Robin Hood care se lupta, în pădurea Sherwood, împotriva exploatării regale. Între 1209 și 1213, când Ioan a fost excomunicat de papa Inocențiu al III-lea, el a prădat fără rușine averea Bisericii.

Din 1212, Ioan s-a confruntat cu o opoziție tot mai mare din partea nobilimii, care a început să comploteze împotriva lui. În urma unei alte campanii militare absolut dezastruoase purtate în Franța în 1214, în Anglia a izbucnit, în cele din urmă, revolta. La o adunare celebră pe o pajiște pe malul Tamisei, la Runnymede, pe 15 iunie 1215, baronii l-au silit pe Ioan să pecetluiască Magna Carta, fundamentul libertăților engleze moderne, care le garanta drepturile împotriva guvernării arbitrare a regelui. Ioan nu avea de gând să-și țină cuvântul dat și și-a încălcat curând promisiunea respectării cartei, provocând reînceperea războiului civil. Când a încercat să-și adune trupele, suita lui – cu toată avuția sa – a pierit aproape în totalitate în timp ce trecea golful Wash. Nivelul apei a crescut pe neașteptate și, făcând eforturi frenetice să-și salveze bunurile, a pierdut Marele Sigiliu al Angliei. Încălcându-și promisiunile referitoare la Magna Carta, regele s-a trezit cu o invazie franceză și cu o revoltă generală a baronilor: puterea îi aluneca deja printre degete când s-a îmbolnăvit. A avut o moarte pe măsură: a murit de dizenterie după ce a mâncat cu lăcomie prea multe piersici și a băut bere.

Ginghis Han

cca 1163–1227

> *Cea mai mare fericire e să-ți împrăștii dușmanul, să-l gonești din fața ta, să-i vezi orașele pustiite, să-i vezi pe cei care-l iubesc în lacrimi și să strângi la pieptul tău soțiile și fiicele lui.*
>
> Ginghis Han

Charismatic, dinamic, feroce, violent și ambițios, Ginghis Han a fost un geniu militar, un om de stat strălucit și un cuceritor al lumii care a unit triburile nomade din stepele asiatice și a creat Imperiul Mongol, cel mai

mare imperiu terestru din istorie. Dar victoriile acestui monstru eroic au avut un preț teribil – o domnie a terorii și a masacrului pe întreg teritoriul Eurasiei, la un nivel nemaiîntâlnit până atunci.

Ginghis Han s-a născut pe la 1163–1167 în ținutul muntos din provincia mongolă Khentii, strângând în pumn un cheag de sânge, după cum se povestește – un presupus semn prevestitor al viitoarei sale glorii de războinic. I s-a dat numele de Temujin, după un membru de trib prins cu puțin înainte de tatăl lui. Al treilea fiu al lui Yesukhei – o căpetenie locală – și al lui Hoelun, Temujin avea, în scurtă vreme, să cunoască nemijlocit lumea primejdioasă a politicii tribale mongole. Când Temujin avea doar nouă ani, tatăl lui i-a aranjat căsătoria cu Börte, o fată dintr-un trib vecin. A fost trimis să trăiască cu familia lui Börte, dar curând după aceea Yesukhei a fost otrăvit de niște membri de trib răzbunători, iar Temujin s-a văzut nevoit să se întoarcă acasă. Rămasă fără protectorul său, familia lui Temujin a fost silită să fugă în sălbăticie, unde a supraviețuit hrănindu-se cu fructe de pădure, alune, șoareci și alte animale mici. La 13 ani, Temujin și-a omorât fratele vitreg.

Au urmat câțiva ani de peregrinări, marcați de răpiri și de vrajbă intertribală, timp în care Temujin – care în scurtă vreme a devenit cunoscut și temut pentru calitățile lui de conducător, pentru inteligența și aptitudinile lui militare – și-a alcătuit o armată considerabilă de fideli. Înalt, puternic și călit, cu ochi verzi pătrunzători și cu o barbă lungă și roșcată, el s-a căsătorit, până la din urmă, cu Börte la 16 ani și a fost luat sub aripa lui Toghril Ong-Khan, căpetenia tribului Kerait (și frate de sânge cu tatăl său). Când Börte a fost răpită mai târziu de tribul Merkit, Temujin și Toghril și-au unit forțele cu Jamuka, prieten din copilărie cu Temujin și acum o căpetenie mongolă, trimițând o armată numeroasă ca s-o salveze. (S-a dovedit că Börte era însărcinată, iar Temujin a crescut copilul, Jochi, ca pe fiul lui.) Această triplă alianță le-a permis mongolilor și keraiților să cucerească alte triburi.

În urma acestui succes, în 1200, Toghril l-a declarat pe Temujin fiu adoptiv și moștenitor – o decizie fatală care i-a înfuriat pe fiul biologic al lui Toghril, Senggum, și pe ambițiosul Jamuka, ducând, în final, la izbucnirea unui război în care Temujin l-a înfrânt întâi pe Jamuka și apoi pe Toghril, luând în stăpânire triburile mongole. În 1206, un consiliu al căpeteniilor de trib mongole – numit kurultai – s-a reunit și a recunoscut

autoritatea lui Temujin, dându-i numele de Ginghis Han, care înseamnă Hanul Oceanic sau Stăpânul Universului.

Înainte de 1200, mongolii fuseseră o populație risipită, însă Ginghis – pretinzând că are mandat ceresc – avea să-i transforme rapid într-o națiune puternică și unită. „Puterea mea", a declarat el, „a fost întărită de Cer și de Pământ. Predestinat de Tăria Cerului, am fost adus aici de Mama Pământ." Soldații lui erau îndeosebi războinici nomazi, printre aceștia numărându-se arcași, care călătoreau pe cai de rasă mongolă mici, dar robuști, capabili să parcurgă distanțe mari. Ginghis i-a transformat într-o mașinărie de război disciplinată și genial coordonată, care mătura totul în cale.

În 1207 – după ce a încheiat o alianță cu uigurii și i-a subjugat pe vechii rivali ai mongolilor, tribul Merkit –, Ginghis a început de îndată operațiunile expansioniste, pătrunzând în teritoriul Xi Xia din nord-vestul Chinei, precum și în unele părți din Tibet. Ținta lui era Drumul Mătăsii – o rută comercială strategică între Orient și Occident și poarta către bogăție. În 1211, după ce a refuzat să plătească tribut dinastiei Jin din nordul Chinei, a pornit din nou la război, asediind și pustiind capitala Imperiului Jin, Yanjing, acum Beijing, și luând tribut în schimb. S-a întors triumfător în Mongolia, aducând cu el prăzi de război, meșteșugari și, mai presus de toate, garanția comerțului cu China.

În 1219, Ginghis și-a îndreptat atenția către vest, în urma unui atac asupra unei caravane de negustori pe care îi trimisese ca să stabilească relații comerciale cu Imperiul Khwarazm – un imperiu care cuprindea mai tot Uzbekistanul, Iranul și Afghanistanul, sub stăpânirea sultanului Muhammad Khwarazmshah. Ginghis a dat dovadă de cumpătare, dar când membrii celei de-a doua delegații mongole au fost decapitați, el a strâns 200 000 de oameni și a înaintat până în Asia Centrală, împreună cu cei patru fii ai săi, Jochi, Ogodei, Chaghatai și Touli, pe post de comandanți de oști. În următorii trei ani, a supus poporul khwarazm unei campanii înspăimântătoare, de șoc și groază, cucerind orașele Buhara, Samarkand, Herat, Nishapar și Merv – soldații lui au aliniat civilii din ultimul oraș și, într-o demență criminală, cu sânge rece, le-au tăiat capetele.

Strateg fără seamăn, Ginghis a recunoscut puterea fricii în clădirea unui imperiu, trimițând adesea emisari care să-i determine pe dușmani să se supună speriindu-i cu povești despre isprăvile lui: civili măcelăriți, bani și

prăzi furate, femei violate, argint topit turnat în urechile oamenilor. În ciuda tuturor acestor brutalități însă, lui Ginghis nu îi făcea plăcere să ucidă de dragul de a ucide. Loial prietenilor lui și generos cu cei care îl sprijineau, știa bine cum să-și stăpânească oamenii, promovând o elită de generali excelenți, cărora le încredința puteri enorme. Îi cruța pe cei care se predau, apelând la uciderea în masă doar pentru a da un exemplu celor care opuneau rezistență. Mongolii nu schilodeau, nici nu mutilau sau torturau fără motiv – interesul lor principal îl constituiau prăzile mai degrabă decât barbaria. Ba chiar, într-un fel, Ginghis s-a dovedit a fi un conducător luminat, care a îmbinat simțul politic cu iscusința economică. A folosit tactici de tip „dezbină și stăpânește" ca să-i slăbească pe dușmani și să încurajeze loialitatea. A recunoscut importanța bunei administrări, cultivând răspândirea unei limbi oficiale de-a lungul imperiului său și a unui sistem de legi scris, numit Jasagti. De asemenea, manifesta toleranță față de religii și scutea preoții de plata impozitelor. Crezând în importanța garantării siguranței rutelor comerciale dintre Orient și Occident, le-a interzis soldaților și funcționarilor să se poarte rău cu negustorii sau cu cetățenii, domnia lui devenind o perioadă de interacțiune culturală și de progres pentru poporul mongol. A fost, de asemenea, protector al artiștilor, al meșteșugarilor și al literaturii.

După primele lui victorii asupra Imperiului Khwarazm, Ginghis a mers mai departe, dornic să-și consolideze cuceririle. A pătruns în Rusia, Georgia și Crimeea, înfrângând forțele prințului Mstitslav al Kievului în Bătălia de pe râul Kalka din 1223, când, după ce au mimat retragerea, forțele lui au pornit împotriva urmăritorilor și i-au pus pe fugă. Acum conducea un imperiu de mari dimensiuni ce se întindea de la Marea Neagră până la Pacific, poporul lui bucurându-se de o bogăție tot mai mare. În 1226 însă, a murit după ce a căzut de pe cal, în timp ce se îndrepta în fugă spre Xi Xia, unde izbucnise o răscoală în lipsa lui.

Marele Han a lăsat imperiul fiului său Ogodei, iar acesta a fost împărțit în scurtă vreme între urmașii fiilor lui, care și-au întemeiat propriile hanate ce stăpâneau Orientul Apropiat, Rusia și China (unde nepotul lui, Kublai Han, și-a întemeiat propria dinastie). Imperiul Mongol s-a extins, astfel, și mai departe, până când a ajuns să se întindă de pe coasta asiatică a Pacificului, în Orient, până în Ungaria și în Balcani, în Occident. Hanatul

Crimeei, care a avut cea mai lungă existență dintre statele succesoare ale Imperiului Mongol, a supraviețuit până în 1783.

O moștenire cromozomială de tip „Y“, care se regăsește într-un procentaj uimitor de 8% din bărbații din Asia, vine dintr-o singură sursă. Cel mai probabil, această sursă este Ginghis.

Frederic al II-lea de Hohenstaufen: Mirarea lumii

1194–1250

Era un om iscusit, viclean, lacom, destrăbălat, rău, țâfnos, dar uneori, când voia să-și arate latura bună și curtenitoare, mângâietor, spiritual, încântător, muncitor.

Salimbene di Adam, *Cronica* (1282–1290)

Autorul unei cărți despre vânătoarea cu șoimi, *Despre arta de a vâna cu păsări*, Frederic era cel mai puternic cârmuitor din Europa – împărat roman, regele Siciliei, mai târziu regele Ierusalimului și moștenitorul întinselor teritorii germano-italiene. Cu ochi verzi și păr brun-roșcat, Frederic, fiul împăratului german Henric al IV-lea și al moștenitoarei normande a Siciliei, Constance, a fost crescut la curtea regală a Siciliei, care îmbina elemente de cultură creștină și islamică, arabă și normandă. Dacă educația primită – vorbind araba și simțindu-se în largul lui printre evrei și musulmani – l-a făcut să pară exotic, el era un excentric în stil propriu. Călătorea însoțit de paznici arabi, un magician scoțian, cărturari evrei și arabi, 50 de șoimari, o grădină zoologică și un harem sultanic de cadâne. Se spunea despre el că era un savant ateu care glumea pe seama lui Iisus, a lui Mahomed și a lui Moise, spunând că erau niște impostori, și a fost zugrăvit ca un proto-Frankenstein care a închis un muribund într-un butoi ca să vadă dacă sufletul acestuia avea să se elibereze.

Cu toate acestea, a fost un politician eficient și lipsit de scrupule, cu o viziune clară asupra rolului său ca împărat creștin al unui imperiu universal. În 1225 s-a căsătorit cu Iolanda, în vârstă de 15 ani, moștenitoarea regatului Ierusalimului, devenind, astfel, regele Orașului

Sfânt. La nuntă, a sedus-o pe una dintre doamnele ei de companie, Iolanda murind la doar 16 ani. Dar, după multe începuturi proaste, Frederic a pornit în cruciadă în 1227, cu toate că fusese deja excomunicat de papa Grigore al IX-lea pentru tergiversările lui. Sprijinit de Cavalerii Teutoni, Frederic i-a jignit pe baronii cruciați cu aerul lui imperial, a sedus doamnele localnice și a înaintat pe coastă în jos – tot timpul negociind cu nepotul lui Saladin, sultanul Kamil al Egiptului, care, confruntat cu răscoalele de acasă, precum și cu această nouă amenințare a cruciaților, a fost de acord să încheie un tratat de pace foarte original.

Sultanul a fost de acord să împartă Ierusalimul cu împăratul. Asemănătoare cu un tratat de pace modern în Orientul Mijlociu, înțelegerea stipula că musulmanii păstrau Muntele Templului (Haram al-Sharif), iar creștinii primeau restul Ierusalimului. Frederic a sosit la Ierusalim ca să recupereze Orașul Sfânt, unde a dat dovadă de un respect neobișnuit față de islam. În Biserica Sfântului Mormânt, a organizat o ceremonie de purtare a coroanei, ca să-și promoveze viziunea pe care o avea despre el ca împărat creștin. Dar apoi a trebuit să fugă – fiind hăituit de anatema papală. A condus Ierusalimul de la distanță timp de zece ani – dar cea mai mare parte a vieții și-a petrecut-o luptându-se cu papalitatea.

Politica papală îi dictase educația. Tatăl lui, împăratul Henric al VI-lea, contestase autoritatea papilor asupra creștinătății. După moartea subită a lui Henric, curia a luat măsuri pentru divizarea ținuturilor lui: alți doi candidați au fost instalați pe tronul regatului german, în timp ce copilul Frederic a rămas cu Sicilia. Mama lui a murit la scurtă vreme după aceea și regele Siciliei, în vârstă de patru ani, a intrat sub tutela papalității. Înlocuitorii lui germani dând dovadă de ambiții teritoriale prea mari, Frederic a fost reinstalat pe tron, în adolescență, redându-i-se titlurile septentrionale, dar numai după ce tutorele lui de odinioară, papa Inocențiu al III-lea, îi smulsese promisiunea sporirii privilegiilor papale și numeroase făgăduieli de a nu mai aduce vreodată Germania și Sicilia sub un singur conducător.

Frederic însă a refuzat să fie o marionetă. Pentru el, Sfântul Imperiu Roman era sacru și universal. Concepția lui despre suveranitatea imperială l-a determinat să-și extindă autoritatea asupra statelor italiene care se aflau între teritoriile lui din nord și din sud.

Conflictul lui Frederic cu foștii lui tutori a eclipsat politica europeană timp de jumătate de secol. Pe de o parte, această luptă gigantică a fost, pur și simplu, un conflict al personalităților, între intelectualul pios papa Grigore al IX-lea, ales în 1227, și vicleanul și lumescul Frederic. Când Grigore al IX-lea l-a excomunicat pe Frederic în 1227, pentru că era limpede că trăgea de timp în loc să pornească în cruciadă, decizia lui Frederic de a porni oricum, iar în acest timp de a se încorona ca rege al Ierusalimului, nu a îmbunătățit relațiile între cei doi.

În centrul acestui conflict înverșunat se afla chestiunea referitoare la cine domina creștinătatea: papa sau împăratul. În timp ce fiecare parte era însuflețită de credința mesianică în propria cauză, Italia a devenit câmpul de luptă dintre armatele papale și forțele imperiale. Scrisori, proclamații, bule papale și insulte zburau dintr-o parte în cealaltă a Europei. Frederic a fost excomunicat din nou. Dacă pentru admiratorii lui era „mirarea lumii“, dușmanii săi l-au văzut de atunci înainte ca Fiara Apocalipsei. Doi papi, Grigore al IX-lea și Inocențiu al IV-lea, au fugit din Roma, cel dintâi murind în exil. În 1245, Inocențiu al IV-lea a tras ultima salvă a papalității: a anunțat că împăratul era detronat. Următorii cinci ani au fost marcați de un război total. În cele din urmă, Frederic a fost învins de moarte, nu de papalitate. Luptând mai departe împotriva celor două obstacole aproape insurmontabile, cel al excomunicării și cel al detronării, Frederic câștiga din nou teren atât în Italia, cât și în Germania, când a a murit subit în 1250.

Eduard al III-lea și Prințul Negru

1312–1377 1330–1376

Cel mai bun soldat din vremea sa.

Jean Froissart, *Cronici* (sfârșitul secolului al XIV-lea) despre Prințul Negru

Eduard al III-lea și Prințul Negru au fost tatăl și fiul care au întruchipat gloria, energia și triumful cavalerismului englez și apogeul medieval al acestuia. Eduard al III-lea a fost regele englez cel mai încununat de succes și de fapte eroice; Prințul Negru – pe numele lui Eduard, prinț de Wales – a

fost cavalerul cel mai viteaz și mai vestit din Europa. Alături de regele Henric al V-lea, ei sunt cei mai mari conducători din istoria britanică.

De-a lungul domniei sale extraordinar de îndelungate, Eduard al III-lea a dat dovadă de o energie remarcabilă, de cutezanță și ambiție, deseori remarcându-se în mijlocul bătăliei. A crescut în umbra tatălui său, Eduard al II-lea, care era dezastruos de slab și care a fost detronat și ucis în 1327 de mama sa, regina Isabella, și de iubitul acesteia, Roger Mortimer. Cei doi și-au exercitat apoi cârmuirea despotică până când regele în vârstă de numai 17 ani, care fusese dat la o parte, a pus la cale o lovitură de stat izbutită, conducând personal grupul de prieteni apropiați care l-au prins pe Mortimer, un act de cutezanță eroică, tipică pentru el.

Dinamic, talentat și atletic, Eduard s-a luptat întâi cu scoțienii, cucerind o mare parte din regiunea Lowlands și obținând o victorie glorioasă la Halidon Hill, în 1333. Asemenea bunicului său, Eduard I, el a încercat să-și impună propriul candidat, în acest caz Eduard Balliol, la tronul Scoției. În 1346, armata regelui a obținut o victorie și mai mare la Neville’s Cross, luându-l prizonier pe regele David al II-lea al Scoției, care a fost ținut mulți ani ostatic la curtea londoneză.

În 1338, Eduard și-a lansat noua politică ce ținte a reafirmarea pretențiilor Angliei la coroana Franței și la teritoriile angevine pierdute de regele Ioan. În 1340, a fost proclamat rege al Franței și apoi a câștigat o bătălie maritimă la Sluys împotriva francezilor, dar s-a văzut nevoit să se întoarcă la Londra, ca să se ocupe de o criză politică și financiară încheiată cu înlăturarea ministrului său, John Stratford, arhiepiscopul de Canterbury. S-a întors în 1346 în Franța, unde a cucerit teritorii, printre care Calais, și a obținut cea mai mare dintre numeroasele lui victorii în Bătălia de la Crécy, încununarea iscusinței sale de comandant de oști și a arcașilor lui englezi. După Crécy, Halidon Hills și Sluys, precum și după cucerirea orașului Calais, Eduard a câștigat un prestigiu uriaș ca rege și războinic. În 1350, când a aflat că orașul Calais era pe cale de a fi trădat, Eduard s-a năpustit într-acolo în secret, supunându-se unui mare risc, însoțit de un grup înarmat, a salvat orașul în timpul unei scurte ciocniri de trupe și i-a nimicit pe trădători – o performanță plină de măiestrie.

Când fiul cel mai mare și moștenitorul lui, Eduard de Woodstock, avea 13 ani, regele i-a îngăduit să pornească în campanii militare în afara țării. Când englezii i-au înfruntat pe francezi la Crécy în 1346, regele a trimis

compania lui Eduard în mijlocul luptei. Francezii s-au năpustit asupra prințului și a oamenilor lui, care și-au adunat toate puterile ca să-i înfrângă. Cu toate că istorisirile ulterioare relatează că regele a refuzat să-i acorde ajutor prințului până când acesta nu „își câștiga singur faima“, Eduard al III-lea a înțeles, de fapt, că fiul lui se afla în pericol serios și i-a trimis ca întăriri 20 de cavaleri din fruntea ierarhiei militare. Însă când aceștia au ajuns, prințul și tovarășii săi de arme tocmai își trăgeau răsuflarea după ce respinseseră deja atacul francezilor.

Legenda Prințului Negru – numit astfel după armura neagră pe care o purta – s-a născut la Crécy, iar prințul a fost dornic s-o păstreze. Unul dintre aliații francezilor, regele Ioan de Boemia, ceruse să fie adus la luptă în ciuda faptului că era complet orb. Deloc surprinzător, nu a rezistat multă vreme. Dar prințul a fost impresionat de cavalerismul acestuia și și-a însușit penele de struț de Boemia ca simbol heraldic, în cinstea regelui mort. Penele de struț alcătuiesc și acum blazonul prințului de Wales.

Eduard și-a numit fiul prinț de Aquitania. Zece ani mai târziu, în 1356, având în spate o experiență de un deceniu, Prințul Negru a condus o altă divizie de trupe engleze, obținând o victorie și mai mare. Fără sprijinul tatălui său, prințul nu era deosebit de entuziasmat de ideea luptei cu regele francez, Ioan al II-lea; totuși, pe 19 septembrie, și-a condus oamenii în luptă la vreo opt kilometri de Poitiers. Prințul și-a folosit simțul tactic ca să-și înconjoare inamicii, atacându-i la poalele dealului și angrenându-i în luptă corp la corp. Regele francez a fost prins și astfel s-a obținut o victorie și mai mare decât cea de la Crécy.

Relatările despre faptele cavalerești ale Prințului Negru s-au răspândit prin toată Europa: e binecunoscut faptul că s-a înclinat în fața rangului superior al prizonierului său, regele Ioan, refuzând să stea la masă împreună cu el și servindu-l, în schimb.

Bătălia de la Poitiers a marcat apogeul carierei prințului. În calitate de conducător al Aquitaniei, a fost detestat pentru stăpânirea lui dură și, de asemenea, s-a implicat, în mod nechibzuit, în politica spaniolă din Castilia. Împreună cu frumoasa lui soție Joan, „Frumoasa Contesă de Kent“, a dobândit reputația că trăia într-un răsfăț nemăsurat și că ducea lipsă de finețe politică.

Eduard al III-lea își savura acum gloria cavalerească; ținea prizoneri la Londra doi regi – al Franței și al Scoției – pe ale căror capete pusese un preț

și de pe urma cărora a câștigat mari sume de bani. Și-a sărbătorit succesul înființând Ordinul Jartierei, exploatând legenda prin care era asemănat cu regele Arthur. Dar în ciuda acestor victorii uimitoare, lui Eduard îi era greu acum să domine Scoția și să-și păstreze cuceririle din Franța – semnând un tratat nesatisfăcător cu aceasta din urmă în 1360.

Eduard avusese o căsnicie fericită cu regina Philippa, cu care a avut mulți copii. Dar a început o relație cu Alice Perrers, care a devenit renumită în scurtă vreme pentru lăcomia și depravarea ei, alături de lordul Latimer, la fel de lipsit de scrupule. Curtea era acum în declin. Eduard a suferit atacuri cerebrale, iar Prințul Negru s-a întors bolnav din Aquitania și din Castilia, unde își lăsase în urmă proiectele eșuate. Ioan de Gaunt, duce de Lancaster, care s-a implicat, de asemenea, în intrigile castiliene – în speranța de-a deveni regele Castiliei –, a preluat controlul asupra guvernării în calitate de al doilea fiu moștenitor al lui Eduard al III-lea. După ce a murit regina Philippa, Alice Perrers a devenit și mai insolentă și mai bogată.

În 1376, domnia binecuvântată cu atâtea victorii își pierduse gloria. Prințul Negru – cel mai cunoscut cavaler din Europa – a murit. Eduard era bolnav, iar încercările lui Ioan de Gaunt de a-și apăra tatăl și coroana au fost lipsite de tact. În 1376 și 1377, „Parlamentul cel Bun“ a cerut ca Alice Perrers să fie înlăturată și lordul Latimer să fie judecat. Reputația lui Eduard al III-lea, ca și cea a lui Ioan de Gaunt, a fost pătată de scandal și de umilință.

În 1377, Eduard a murit, în cele din urmă, după o domnie lungă de 50 de ani, fiind urmat la tron de ghinionistul său nepot Richard al II-lea, fiul Prințului Negru. Cu toate acestea, Eduard s-a dovedit a fi un monarh și un comandant militar strălucit, caracterizat de șarm personal, de curaj remarcabil, de noroc în război și în politică și de un gust pentru spectacol și pompă. Prințul Negru a fost mai puțin abil din punct de vedere politic – dar nu mai lipsit de farmec. Englezii rareori spun despre regii lor că au fost mari, dar dacă vreunul merită acest nume, acela este Eduard cel Mare.

Tamerlan

1336–1405

Iubea soldații cutezători și viteji, cu ajutorul cărora a dezlănțuit teroarea, a sfâșiat oamenii în bucăți precum leul și a răsturnat munții.

Autorul arab Ahmad ibn Arabshah, despre Tamerlan

Tamerlan a fost un om de stat și un comandant militar de o genialitate uimitoare și de o ferocitate ieșită din comun, care a clădit un imperiu ce se întindea din India în Rusia, până la Marea Mediterană. Niciodată învins în război, el este, alături de Ginghis Han și Alexandru cel Mare, unul dintre marii cuceritori ai tuturor timpurilor, lăsând în urma lui piramide de cranii omenești, precum și frumoasa capitală Samarkand.

Timur – care înseamnă fier în limbile turcice – s-a născut la Kesh, la sud de Samarkand, în 1336. Tatăl lui a fost o căpetenie neînsemnată din tribul Barlas, stabilit în Transoxiana (aproximativ Uzbekistanul de astăzi), în inima Imperiului Mongol în destrămare, care era împărțit între facțiunile dușmane conduse de urmașii lui Ginghis Han, dintre care cele mai importante erau Jagatai, dinastia il-Khanid și așa-numita Hoardă de Aur. Situația hanatului Jagatai – din care făcea parte și tribul Barlas – era complicată în plus de tensiunile dintre triburile predominant nomade și cele care doreau o viață sedentară, pașnică, pentru a face comerț. Așadar, luptele intertribale erau obișnuite. Participând la un atac, în tinerețe, Timur – descris de contemporani ca fiind puternic, cu un cap mare și o barbă lungă roșcată – a căpătat răni care l-au lăsat parțial paralizat pe o parte a corpului și cu un șchiopătat specific, de unde i-a venit și porecla Timur Lenk (Timur cel Șchiop), mai târziu abreviată Tamerlan. Cu toate acestea, a devenit un călăreț iscusit și un soldat excelent, adunând rapid un număr destul de mare de oameni sub comanda lui. Potrivit autorului arab Arabshah, avea „o minte neșovăitoare și un trup viguros, era viteaz și neînfricat, tare ca o stâncă… un strateg desăvârșit“. Din punct de vedere intelectual, era la fel de înzestrat, vorbea cel puțin două limbi, persana și o limbă turcică, și manifesta un foarte mare interes pentru istorie, filosofie, religie și arhitectură, fiind, de asemenea, un jucător de șah entuziast.

În 1361, lui Timur i s-a încredințat regiunea din jurul Samarkandului, după ce i-a jurat credință lui Tughluq, care preluase conducerea hanatului Jagatai. Tughluq murind curând după aceea, Timur și-a consolidat poziția formând o coaliție cu Hussein, o altă căpetenie tribală care conducea în Balkh. Cei doi și-au împărțit o bună parte din ținutul înconjurător pe

măsură ce armatele au învins triburile rivale, însă tensiunile mocnite din relația lor – anterior ținute în frâu de legăturile familiale – au izbucnit după moartea primei soții a lui Timur, sora lui Hussein. Timur – care câștigase sprijinul popular pentru că răsplătea cu generozitate loialitatea – a pornit la luptă și și-a înfrânt fostul aliat, dar l-a eliberat curând după aceea, neputând suporta să-și vadă vechiul prieten în lanțuri. O asemenea îngăduință a fost însă de scurtă durată. Ulterior, Timur a pus să fie executați doi dintre fiii lui Hussein, a luat patru dintre soțiile acestuia pentru sine și i-a urmărit și i-a prins pe susținătorii lui de seamă, decapitându-i și împărțindu-le nevestele și copiii între oamenii lui, ca daruri.

În 1370, când devenise stăpânitorul necontestat al unui ținut în continuă expansiune cu centrul în Samarkand – unde avea clădiri opulente și grădini frumoase apărate de noile ziduri și de un șanț –, Tamerlan a început să aibă visuri mărețe. Pretinzând că era urmașul lui Ginghis Han (deși era probabil de origine turcică), el și-a făcut public scopul de a reface Imperiul Mongol. Mai întâi însă, trebuia să ofere stabilitate noului său regim, de aceea s-a căsătorit cu văduva lui Hussein, Sarai Khanum, și nu mai folosea decât titlul de emir – comandant, cârmuind prin intermediul marionetelor în care se transformaseră urmașii lui Ginghis Han. A refăcut și a monopolizat Drumul Mătăsii, pe care se desfășurase comerțul între China și Europa odinioară. Prin această strategie, a purtării războaielor în afara țării și a menținerii păcii în interior, îi mulțumea atât pe cei care doreau noi cuceriri, cât și pe cei care doreau o stabilitate prosperă.

Tamerlan a condus o mașină de război extrem de eficientă, împărțită în *tumen*, unități de câte 10 000 de oameni, o cavalerie bine pregătită – incluzând, la un moment dat, un corp de soldați pe elefanți aduși din India –, echipată cu provizii pentru campanii lungi și puternic înarmată cu arcuri și săgeți, precum și cu catapulte și berbeci pentru asedii. Soldații lui – a căror bunăstare depindea de cuceriri – alcătuiau un amestec etnic eclectic de turci, georgieni, arabi și indieni. Între 1380 și 1389, Timur a pornit într-o serie de campanii în cursul cărora a cucerit un imperiu colosal, care cuprindea Persia, Irakul, Armenia, Gerogia și Azerbaidjanul, Anatolia, Siria, toată Asia Centrală, nordul Indiei, împrejurimile Chinei și o mare parte din sudul Rusiei: luptele cele mai îndelungate le-a purtat

împotriva lui Tohtamîș, hanul Hoardei de Aur, pe care l-a învins, în cele din urmă, în 1391.

Teroarea era arma-cheie în arsenalul lui Tamerlan. Trimitea agenți secreți înaintea trupelor lui ca să răspândească zvonuri despre atrocitățile pe care le comisese – precum uriașele piramide de capete tăiate ridicate de soldații lui pentru sărbătorirea victoriei în luptă sau masacrarea a aproximativ 70 000 de cetățeni din Isfahan, 20 000 la Alep, decapitarea a 70 000 de oameni în Tikrit și a 90 000 în Bagdad, incinerarea unei moschei pline de oameni în Damasc și distrugerea completă a unor orașe din Persia, în urma unei revolte izbucnite acolo în 1392. Deseori, frica era suficientă pentru a-i asigura supunerea – deși multe milioane de oameni erau uciși în campaniile lui. Dar a înfrumusețat Samarkandul, a creat jocul de șah Tamerlan, a practicat toleranța religioasă și a pus învățați să poarte dezbateri savante pe teme filosofice și religioase. Una peste alta, a fost un om extraordinar, contradictoriu, o forță a naturii.

În 1398 – după ce și-a extins imperiul mai mult decât o făcuseră Alexandru cel Mare sau Ginghis Han –, Tamerlan a invadat India și a cucerit orașul Delhi. 100 000 de civili au fost masacrați acolo și un număr apropiat de soldați indieni au fost omorâți cu sânge rece după ce s-au predat în urma bătăliei de la Panipat. Dar Tamerlan nu s-a oprit aici. În 1401, oamenii lui au cucerit Siria, jefuind Damascul; în iulie 1402, după lupte mari și sângeroase lângă Ankara, Tamerlan l-a învins pe sultanul otoman Baiazid I, prădând, printre alte comori, faimoasele porți de la palatul din Brusa; mai târziu, în același an, a pustiit orașul creștin Smirna, lăsând capetele tăiate ale victimelor să plutească pe apă, pe farfurii în care se aflau lumânări aprinse. În 1404, chiar și împăratul bizantin Ioan I îi plătea tribut în schimbul garantării siguranței.

La aproape 70 de ani, Tamerlan a pornit în ultima lui aventură – o tentativă de invadare a Chinei –, dar s-a îmbolnăvit pe drum și a murit în ianuarie 1405. Trupul lui a fost adus la Samarkand, unde s-a ridicat un mausoleu pentru el. După moartea sa, fiii și nepoții lui s-au luptat pentru controlul asupra imperiului, până când fiul lui mai mic, Shahrukh, a preluat, în cele din urmă, puterea în 1420, fiind singurul supraviețuitor al familiei. Cel mai ilustru descendent al lui a fost Babur, întemeietorul dinastiei timuride care a domnit în India până în 1857. Un ucigaș necruțător, ale cărui armate s-au făcut vinovate de jafuri și de brutalități

fără seamăn, Tamerlan a fost, totodată, un om de stat iscusit, un general strălucit și un patron sofisticat al artelor. Respectat în Uzbekistan până în ziua de azi – monumentul său din Tașkent înălțându-se pe locul unde se afla cândva statuia lui Marx –, Tamerlan a fost înhumat într-un mormânt simplu, dar frumos, din Samarkand. Legenda spune că acela care îi va tulbura somnul de veci va fi blestemat: în iunie 1941, un istoric sovietic a deschis mormântul. Câteva zile mai târziu, Hitler a atacat Rusia sovietică.

Filippo Brunelleschi

1377–1446

> *Se poate spune că Cerul i-a încredințat darul de a crea noi forme în arhitectură.*
>
> Giorgio Vasari, *Viețile artiștilor* (1568)

Cupola magnifică a Catedralei Santa Maria del Fiore din Florența este dovada geniului unuia dintre cei mai buni arhitecți ai lumii, Filippo Brunelleschi, care a precedat alte genii renascentiste, precum Michelangelo și Leonardo da Vinci. Așa cum au făcut mulți dintre artiștii contemporani lui și de după el, Brunelleschi a încercat să reînvie formele Antichității grecești și romane și, astfel, a deschis calea către un nou stil uluitor de proiectare arhitecturală.

Dezvoltând instrumentele necesare realizării viziunii sale, Brunelleschi a creat niște invenții remarcabile în inginerie. Mintea lui curioasă și nonconformistă a rezolvat enigme care îi puneau în încurcătură pe cei mai talentați artiști din Europa, iar moștenirea lui, marele dom care domină orizontul Florenței, rămâne una dintre cele mai frumoase și mai emblematice construcții din lume.

Născut la Florența în 1377, Brunelleschi a fost un copil inteligent, al cărui talent înnăscut pentru desen l-a determinat pe tatăl lui să-l trimită ca ucenic pe lângă aurarul Benincasa Lotti. A legat o prietenie strânsă cu un alt ucenic, sculptorul Donatello, și a învățat meseria complexă de aurar. Pe lângă faptul că s-a perfecționat în arta gravării și a ornamentării, practicarea acestui meșteșug presupunea și studiul mecanicii, iar, pe la 20

de ani, Brunelleschi era un artist talentat, care înțelegea bine cum funcționau roțile, roțile dințate și greutățile.

În 1401, s-a organizat o competiție pentru proiectarea ușilor Baptisteriului orașului. Cu toate că Brunelleschi a participat cu un desen magnific, competiția a fost câștigată de rivalul său, Lorenzo Ghiberti. Supărat de jignirea adusă, Brunelleschi a plecat din Florența și s-a dus la Roma, unde el și Donatello au petrecut următorul deceniu.

Ruinele clasice ale Romei l-au fascinat pe Brunelleschi. Și-a petrecut timpul observând, măsurând și desenând construcțiile antice ale orașului. Ingineria romană îi stârnea curiozitatea, mai ales construcția Panteonului, unde romanii turnaseră beton peste un schelet din lemn, creând marele dom. Când i-a ajuns la urechi zvonul că autoritățile din Florența căutau un arhitect care să construiască o cupolă pentru noua catedrală a orașului, Brunelleschi a început de îndată să-și plănuiască întoarcerea.

Ajuns la Florența, Brunelleschi a primit o comandă din partea breslei negustorilor de mătase să construiască un orfelinat de stat – eleganta clădire Ospedale degli Innocenti, prima din Florența cu influențe clasice. Puternica familie Medici l-a angajat, apoi, să reconstruiască Bazilica San Lorenzo.

Cei mai mulți aveau dubii că se putea construi o cupolă pentru uriașa catedrală – rețeta obținerii betonului era de mult uitată, iar crearea unei schele interioare elaborate părea imposibilă. Dar Brunelleschi concepuse în secret planuri, desene și idei tehnice pentru această cupolă de ani de zile și a reușit să convingă autoritățile responsabile pentru catedrală că avea cunoștințele tehnice necesare îndeplinirii acestei sarcini. Ca să-și demonstreze potențialul, a sugerat organizarea unei competiții la nivel european, care a atras arhitecți de pe întregul continent.

Ideile originale și îndrăznețe ale lui Brunelleschi pentru construirea unei cupole duble, autoportante, au fost de departe superioare oricăror alte sugestii prezentate, printre care s-au numărat proiecte bizare precum umplerea catedralei cu un amestec de pământ și de monede care să susțină acoperișul, în timpul construcției, după terminarea lucrării urmând să fie invitați cetățenii de rând să dea la o parte lutul semiprețios.

După ce i-a fost încredințată această sarcină, Brunelleschi s-a apucat de lucru. Sub nici o formă nu se puteau ridica schele în interiorul catedralei, astfel că el a inventat o mașină de ridicat acționată de boi și o structură din

cărămizi și gresie ce permitea construirea cupolei la zeci de metri înălțime. Pentru ca muncitorii să fie în siguranță și mulțumiți, el controla cantitatea de hrană și de vin pe șantier, construind aici hanuri ca să reducă timpul în care muncitorii ar fi umblat prin soarele arzător al Toscanei ca să ia masa undeva. O plasă de siguranță le permitea constructorilor să lucreze la înălțimi amețitoare, iar când meseriașii localnici au făcut grevă, a adus muncitori din Lombardia pentru ca lucrările să continue.

Construcția cupolei a durat 16 ani. În 1434, un vizitator venit de la Roma a descris-o ca fiind „o structură cu adevărat măreață, care se ridică până la cer, atât de mare, încât toți locuitorii Toascanei s-ar putea adăposti la umbra ei, construită fără ajutorul cintrelor sau al tâmplăriei, de o măiestrie pe care poate nici anticii nu o cunoșteau sau nu o înțelegeau“.

A fost o creație unică – două bolte care cântăreau 37 000 de tone, cu peste patru milioane de cărămizi integrate care împiedicau structura să se prăbușească sub propria greutate și cu găuri care permiteau dilatarea și contractarea odată cu schimbarea anotimpurilor. Felinarul de 20 de metri din vârf arunca pe podeaua catedralei o rază de lumină, oferind astfel încredințarea că acoperișul nu se mișca.

Când papa a sfințit catedrala, în duminica Paștelui din 1436, acesta a fost momentul de glorie al lui Brunelleschi. Cel mai mare arhitect al unei epoci renumite pentru crearea unor capodopere în toate ramurile artistice a fost îngropat, în cele din urmă, sub extraordinara lui creație, unde se mai află încă și o statuie a lui.

Henric al V-lea

1387–1422

Prea celebru ca să aibă o viață lungă.

Ducele de Bedford

Pe 31 august 1422, în Bois de Vincennes de lângă Paris, Henric al V-lea al Angliei a împărtășit soarta multora dintre soldații lui și a murit de febră tifoidă – cel mai probabil, de dizenterie. Tânărul prinț Hal al lui Shakespeare avea numai 34 de ani și își urmase tatăl la tronul Angliei cu numai nouă ani mai devreme. Deși tânăr, Henric avea multă experiență.

Într-adevăr, realizările scurtei sale vieți au fost atât de mari, încât a fost descris de un istoric modern drept „cel mai mare om care a condus Anglia vreodată“.

Când Henric a urcat pe tron în 1413, țara era sfâșiată de decenii de luptele dinastice: tatăl lui, Henric al IV-lea – Henry Bolingbroke, fiul lui Ioan de Gaunt –, luase tronul, în defavoarea vărului său, Richard al II-lea, în 1399. Henric al IV-lea și-a petrecut primii ani ai domniei în război și în defensivă, înăbușind revoltele familiilor Percy și Welsh. Tatăl i-a îngăduit fiului să fie comandant independent în cadrul acestor campanii, iar fiul s-a distins în luptă în scurtă vreme. Într-o bătălie, tânărul prinț a fost grav rănit de o săgeată care i-a pătruns și s-a rupt adânc în față. A fost salvat ca prin minune de un doctor care a inventat un instrument care a scos săgeata, nu prin locul pe unde a intrat, ci prin gât. Henric s-a însănătoșit.

În ultimii ani ai domniei tatălui său, regele și prințul au rivalizat pentru putere și au fost la un pas de conflict. Când a venit la tron în 1413, era limpede faptul că tânărul rege era excepțional: era profund evlavios și religios, crezând în misiunea lui sfântă, dar și generos, energic, foarte inteligent, curajos și înzestrat ca strateg militar, precum și ca general. Aducând speranța unei rupturi clare de trecut, tânărul Henric al V-lea a început de îndată să facă tot posibilul pentru a-și unifica țara. „Englez până în măduva oaselor“, năzuia să cultive un sentiment național și o identitate națională, lăsând în urmă practicile obișnuite ale predecesorilor săi și citind și scriind în engleză, nu în franceză. Asemenea strămoșilor săi care luptaseră în Războiul de 100 de Ani, el se socotea regele legitim al Franței.

Chiar înainte de a porni către Franța, a descoperit o conspirație a nobililor împotriva lui: a zdrobit fără milă așa-zisul complot de la Southampton, executându-i pe Henry, baronul Scrope, și pe vărul său, contele de Cambridge. Nimic nu putea sta în calea războiului sfânt al lui Henric.

Henric a pornit cu o flotă către Franța în august 1415, plănuind să cucerească mai multe orașe cu așezare strategică din nordul Franței ce puteau fi folosite ca puncte de garnizoană și ca avanposturi pentru viitoare cuceriri. La sfârșitul lui septembrie reușise să cucerească portul Harfleur, însă dat fiind că epidemiile făcuseră deja ravagii în rândul armatei sale, a hotărât să se întoarcă în Anglia pentru a-și regrupa forțele. Pe 25

octombrie, armata engleză de aproximativ 6 000 de soldați a găsit drumul către Calais blocat lângă Azincourt de o armată franceză mult mai mare. Depășită numeric de cel puțin trei ori, armata engleză întinsă pe o linie de front subțire s-a regrupat într-o poziție defensivă puternică, formând o pâlnie cu arborii de pe fiecare flanc și poziționând câteva grupuri mari de arcași de-a lungul acestei linii. Când cavalerii francezi, în armuri grele, au înaintat, în sfârșit, s-au văzut tot mai strânși și prinși în mijlocul unei ploi mortale de săgeți. Lăsându-și jos arcurile, după tirurile de la început, arcașii englezi au năvălit asupra francezilor, acum înghesuiți fără speranță și într-o confuzie totală, și au produs pierderi înfiorătoare. Marea victorie a lui Henric a fost, astfel, și triumful puternicului arc lung al arcașilor englezi (mulți dintre ei originari din Cheshire), care formau un perete de săgeți ce era echivalentul medieval al mitralierei.

În anii care au urmat, inspirați de tânărul lor rege charismatic și dinamic, soldații englezi au făcut ravagii prin nordul Franței, dând lovitură după lovitură armatei franceze dezorganizate și divizate. Încurajat de victoriile lui, în 1420, Henric a putut să le impună adversarilor săi o înțelegere dură și, respectând condițiile Tratatului de la Troyes, regele francez bolnav Carol al VI-lea l-a acceptat pe Henric ca regent al său și ca viitor moștenitor. Moartea timpurie l-a împiedicat pe Henric să își valorifice din plin victoriile, însă devenise deja nemuritor, fiind socotit unul dintre cei mai mari eroi ai Angliei.

Victoria lui Henric i-a îngenuncheat pe francezi, aducând o mare parte a Franței sub stăpânire engleză, însă Henric nu urmărea numai refacerea vechiului Imperiu Angevin, ci chiar tronul Franței. În 1417, a cucerit orașul Rouen. Asasinarea ducelui de Burgundia de către puternica facțiune Armagnac de la curtea franceză i-a împins pe burgunzi să încheie o alianță cu Henric, iar acest lucru, alături de succesul militar al acestuia din urmă, a fost hotărâtor. Francezii au semnat Tratatul de la Troyes în 1420: Henric a devenit regent al Franței, cu drept de succesiune la tronul francez, și s-a căsătorit cu prințesa franceză Catherine, cu care a avut un moștenitor, viitorul Henric al VI-lea. Delfinul Franței a continuat să lupte împotriva lui Henric, ucigându-i în luptă fratele, ducele de Clarence, în 1421, dar, în anul următor, Henric a ocupat orașul Meaux. Părea că Henric al V-lea era, într-adevăr, pe cale să adauge coroana Franței la cea engleză și să întemeieze un imperiu anglo-francez, avându-l ca moștenitor pe fiul său anglo-francez.

Însă el a murit pe neașteptate, fiind încă tânăr, lăsând domnia în mâinile micului său moștenitor și ale fraților săi. Dintre aceștia, ducele de Bedford a obținut victorii remarcabile în Franța – deși orașul Orléans a fost salvat cu ajutorul Fecioarei din Orleans, Ioana d'Arc.

Copilul Henric al VI-lea a fost încoronat ca rege al Franței la Paris, însă partea engleză avea o problemă serioasă: lui Henric al VI-lea îi lipseau toate caracteristicile necesare regalității medievale, traversând perioade îndelungate în care era afectat de o boală mintală. Cuceririle franceze ale lui Henric al V-lea au fost pierdute – și, în cele din urmă, Anglia însăși s-a pierdut în războiul civil dinastic cunoscut ca Războiul celor Două Roze. Henric al VI-lea a fost omorât în Turnul Londrei în 1471.

Ioana d'Arc

cca 1412–1431

Am fost trimisă aici de Dumnezeu, Împăratul Ceresc, să vă gonesc, ochi pentru ochi, de pe tot întinsul Franței.

Ioana d'Arc, într-o scrisoare către trupele engleze care asediau orașul Orléans (22 martie 1429)

Eroina națională a Franței, Ioana d'Arc, a fost o țărancă simplă, care a devenit soldat, martiră și, în final, sfântă. Încredințată că Dumnezeu îi spusese să elibereze Franța, ea a dat dovadă de un spirit conducător moral și militar remarcabil și i-a însuflețit pe francezi să continue lupta împotriva englezilor în Războiul de 100 de Ani. Îmbrăcată în haine bărbătești, Ioana a sfidat convențiile sociale și obiecțiile conducătorilor statului și ai Bisericii, iar, la final, a îmbrățișat moartea din dorința de a câștiga mântuirea.

Ioana avea numai 14 ani când a auzit pentru prima dată „vocile" sfinților Mihail, Ecaterina și Margareta, care îi spuneau să salveze Franța din mâinile englezilor. După o jumătate de secol de război, francezii păreau a fi pe punctul de a pierde lupta pentru coroana lor. La cinci ani după moartea regelui Carol al VI-lea de Valois, fiul lui, delfinul Carol, încă nu fusese încoronat, iar orașul Orléans, cheia către centrul Franței, părea a fi pe punctul de a fi cucerit de englezi.

Ioana a traversat teritoriul inamic devastat de război ca să ajungă în audiență la Carol, fiind însuflețită de vocile stăruitoare ale sfinților. Prin hotărârea ei neclintită și calmă, a reușit să ajungă înaintea Delfinului și l-a convins că trebuie să revigoreze campania împotriva englezilor și că era voia lui Dumnezeu ca el să fie încoronat la Reims. Ea nu a destăinuit niciodată ce îi șoptise regelui în ziua aceea, însă Carol și conducătorii armatei franceze au fost convinși fie că era călăuzită de sus, fie că această tânără țărancă avea să fie utilă cauzei franceze, probabil câte puțin din ambele variante.

Îmbrăcată în armură albă și înarmată cu o halebardă, Ioana mergea călare în fruntea armatei lui Carol, să elibereze orașul asediat Orléans. Englezii au fost alungați și au urmat alte victorii – așa cum fusese cumva încredințată Ioana că avea să se întâmple. Aclamată de francezi ca fiind salvatoarea lor și acuzată de englezi că era vrăjitoare, părea că Fecioara din Orléans avea niște puteri supranaturale, căci mitul invincibilității engleze care se născuse în urma bătăliei de la Azincourt a fost zdruncinat din temelii. În iulie 1429, Delfinul a fost încoronat la Reims, devenind regele Carol al VII-lea, Ioana fiind și ea prezentă.

Neobosită, Ioana l-a îndemnat pe șovăielnicul Carol să profite de avantajul său și să înainteze către Paris. Când armata franceză a atacat, în sfârșit, capitala, Ioana s-a urcat pe metereze, îndemnând locuitorii orașului să se predea regelui lor legitim. Fără a fi descurajată de rănile pricinuite în luptă, ea a refuzat să părăsească bătălia – cu toate că încercarea de a cuceri Parisul nu a fost izbutită.

Prinsă de burgunzii aliați cu englezii în timp ce alerga în ajutorul orașului asediat Compiègne, Ioana a fost vândută englezilor și judecată ca eretică la Rouen, scaunul puterii engleze în Franța. Carol, dornic să încheie un armistițiu cu Burgundia și nevrând să fie asociat cu o vrăjitoare, nu era de găsit. La proces, tânăra țărancă i-a înfruntat pe cei mai de seamă teologi francezi, convinsă de misiunea ei divină, evitând, în același timp, să cadă în capcana de a critica Biserica. Ioana a fost imună la amenințarea torturii, astfel încât anchetatorii ei au hotărât că torturarea ei ar fi inutilă.

Dar când Biserica a amenințat să o dea pe mâna tribunalelor seculare, Ioana – îngrozită și bolnavă – a mărturisit că era eretică și a acceptat să se îmbrace cu haine femeiești, alegând închisoarea pe viață în locul unei morți chinuitoare. După câteva zile însă, Ioana și-a retras vorbele și a

îmbrăcat din nou hainele bărbătești, spunând că vocile îi condamnaseră abjurarea trădătoare. Dată pe mâinile autorităților seculare, tânăra, abia ieșită din adolescență – care avusese mereu premoniția unei morți timpurii –, a fost arsă pe rug pentru vrăjitorie.

Convingerea Ioanei a fost nešovăielnică. După ce i s-a permis să se spovedească și să primească împărtășania, a murit cu privirea ațintită asupra unei cruci ținute de un preot, care, la cererea ei, striga rugăciunile îndeajuns de tare ca ea să le audă în vuietul flăcărilor. Englezii erau atât de preocupați să nu rămână nici o urmă a ei care să-i țină în viață legenda, încât i-au ars trupul de trei ori, apoi i-au împrăștiat cenușa în Sena.

20 de ani mai târziu, după ce s-a văzut instalat pe tron, fără nici o primejdie, Carol al VII-lea a cerut anchetarea procesului ei. Condamnarea Ioanei a fost declarată nulă. Peste 500 de ani, pe 16 mai 1920, Biserica Romano-Catolică a proclamat-o sfântă.

Torquemada și Inchiziția spaniolă

1420–1498

Oricine posedă o oarecare învățătură este socotit vinovat de erezii, de erori, de urme de iudaism. Astfel, au redus la tăcere oamenii de litere; cei care au ales învățătura au ajuns să simtă, așa cum spui, o mare teroare.

Don Rodrigo Manrique, fiul inchizitorului general, scrisoare către Luis Vives, 1533

Numai numele Tomás de Torquemada, primul inchizitor general din Spania, stârnea fiori chiar și celor mai curajoși dintre contemporanii lui. De atunci, Torquemada – prigonitorul evreilor, al maurilor și al altor presupuși eretici în timpul domniei intolerante și represive a lui Ferdinand și a Isabellei – a fost personificarea fanatismului religios și a zelului prigonitor.

Despre copilăria lui nu se știu prea multe, în afara faptului că acela care avea să devină urgia evreilor spanioli avea el însuși origini evreiești: bunica lui era evreică convertită la catolicism. În tinerețe, Torquemada a intrat în ordinul religios dominican, iar în 1452 a fost numit starețul unei mănăstiri din Santa Cruz. Deși a continuat să ocupe această poziție în următoarele

două decenii, el a devenit, totodată, confesor și sfetnic al regelui Ferdinand al II-lea de Aragon și al reginei Isabella I a Castiliei, a căror căsătorie, în 1479, a unit practic cele două mari regate spaniole. Sub monarhia lor dualistă, s-a reînnoit efortul de a duce la bun sfârșit Reconquista (recucerirea teritoriilor spaniole de sub stăpânire musulmană) care se oprise cu aproximativ două secole în urmă. Acest demers s-a încheiat cu succes în 1492, odată cu cucerirea Granadei, ultimul bastion musulman din Spania.

În acest timp, Torquemada convinsese ocârmuirea că prezența continuă în Spania a evreilor, a musulmanilor și chiar a celor proaspăt convertiți la creștinism, proveniți din rândul acestor religii, reprezenta o viciere periculoasă a adevăratei credințe catolice. Ca urmare a îndemnului lui-Torquemada, s-au dat legi represive ce urmăreau expulzarea minorităților necreștine din Spania.

Inchiziția spaniolă a fost înființată pe 1 noiembrie 1478, de papa Sixt al IV-lea. Rolul acesteia era eradicarea abaterilor și a ereziilor din sânul Bisericii, iar puterea ei se întindea asupra oricărei fete trecute de 12 ani și asupra oricărui băiat trecut de 14 ani. Nu era prima oară când se crea o asemenea entitate – o inchiziție existase pentru scurtă vreme în Franța secolului al XIII-lea, cu scopul de a lua măsuri împotriva ereticilor catari care mai rămăseseră în urma Cruciadei Albigensiene. Această nouă Inchiziție însă avea să fie mult mai de durată și să opereze mult mai metodic.

Primii doi inchizitori au fost numiți în 1480, iar, în februarie 1481, peste numai câteva luni, au avut loc primele arderi pe rug, șase persoane fiind executate pentru erezie. Apoi, ritmul execuțiilor a crescut, iar, în februarie 1482, papa a numit alți șapte inchizitori – printre care și Torquemada – pentru a face față numărului mare de eretici. În decursul unui deceniu, tribunalele Inchiziției funcționau deja în opt mari orașe spaniole.

Inchizitorii soseau într-un oraș și țineau o mesă specială la care toată lumea era obligată să participe. Cu acest prilej, țineau o predică și apoi îi puneau pe cei vinovați de erezie să iasă în față și să mărturisească. Suspecții aveau o perioadă de 30 până la 40 de zile în care puteau să-și recunoască vina. Cei care se supuneau puteau fi „răsplătiți“ cu o pedeapsă mai puțin severă decât cei care se dovedeau a fi recalcitranți. Totuși, cei care își mărturiseau vina trebuiau, de asemenea, să identifice alți eretici

care nu și-o recunoscuseră. Denunțul era, astfel, o parte integrantă a lucrării Inchiziției, la fel ca mărturisirea. Drept urmare, Inchiziția s-a transformat rapid într-o modalitate de răzbunare.

Acuzații erau arestați și aruncați în temniță, iar proprietățile lor și ale familiilor lor erau confiscate. Urma interogatoriul, inchizitorii fiind instruiți să aplice tortura după „conștiință și voință“. Suspecților li se turna apă pe gât, erau întinși pe roată sau erau atârnați cu mâinile legate la spate – orice era socotit necesar pentru a smulge o mărturisire. Mulți erau mutilați în cursul acestui proces; nenumărați alții mureau. Iar pentru cei care cedau presiunii, exista un singur final: moartea prin ardere. Înainte să fie arsă de vie în timpul a ceea ce se numea eufemistic *autodafé* (act de credință), victima avea două opțiuni. Putea să se căiască și să sărute crucea sau să rămână răzvrătită. În primul caz, i se aplica indulgența de a fi strangulată înainte ca flăcările să izbucnească; în caz contrar, avea de așteptat o moarte prelungită și oribil de dureroasă.

În 1482, Torquemada a fost numit unul dintre inchizitori și, curând după aceea, a devenit inchizitor general, cea mai înaltă poziție în ierarhia întregii organizații.

Torquemada avea acum aproape la fel de multă putere ca Ferdinand și Isabella; fără îndoială, era mai temut decât autoritățile seculare. Sub călăuzirea lui, activitatea Inchiziției a atins noi culmi. În 1484, a supravegheat proclamarea a 28 de articole, în care erau enumerate păcatele pe care Inchiziția voia să le expună public și să le elimine. Acestea începeau cu apostazia și blasfemia și se încheiau cu sodomia și vrăjitoria – deși multe aveau drept țintă identificarea și demascarea evreilor. În timpul investigațiilor, inchizitorii aveau voie să folosească orice mijloace socotite necesare pentru aflarea adevărului – o decizie care legitima, de fapt, tortura cu scopul de a obține cu forța mărturisiri.

Rezultatul a fost o politică de persecuție brutală. Numai în luna februarie a anului 1484, 30 de persoane din orașul Ciudad Real au fost găsite vinovate de diverse „nelegiuiri“ și arse de vii. Între 1485 și 1501, 250 de oameni au fost arși la Toledo; iar la un moment dat, în 1492, 32 de oameni au fost arși deodată în orașul natal al lui Torquemada, Valladolid.

Justificând că sufletul Spaniei era în pericol, Torquemada a declarat că evreii, îndeosebi, erau o amenințare fatală, iar în 1492, Ferdinand și Isabella au decretat că toți evreii care nu acceptaseră adevărul revelației

creștine urmau să fie expulzați din Spania. În jur de 30 000–80 000 de evrei au părăsit țara – mulți dintre ei fiind salvați și adăpostiți de otomanii toleranți din Istanbul, Izmir și Salonika (Salonicul de astăzi din Grecia).

Torquemada încă nu-și socotea lucrarea încheiată și chiar a refuzat rangul de episcop al Sevillei pentru a-și continua menirea. Astfel, a descoperit că roadele strădaniilor lui nu erau numai de ordin spiritual; ba chiar a adunat o mare avere personală din bunurile confiscate de la cei pe care Inchiziția îi socotise vinovați de erezie. Oriunde mergea, era însoțit de 50 de călăreți și de 250 de pedestrași, această armată reflectând scăderea masivă a popularității sale, dar, totodată, sporind teroarea și groaza stârnite de sosirea lui într-un nou oraș ca să stârpească ereticii.

În cele din urmă, numai moartea l-a înlăturat pe Torquemada din funcție. În ultimii 20 de ani de viață, zelul său neobosit făcuse ca nu mai puțin de 2 000 de oameni să-și găsească sfârșitul înfiorător în flăcări. Torquemada va rămâne veșnic în amintire ca personificarea bigotismului – întruchiparea vie a Marelui Inchizitor al lui Feodor Dostoievski, care vrea să-l ardă pe rug și pe Iisus Hristos de dragul iubitei lui Biserici Catolice, dar care sfârșește într-o prăpastie spirituală.

Vlad Țepeș

1431–1476

Felul lui de a trăi a fost la fel de urât precum numele său.

Manuscris rus de la sfârșitul secolului al XV-lea

Vlad al III-lea, *gospodar* (domn) al Țării Românești, a susținut că își salva poporul creștin de otomanii musulmani, dar îl interesa mai curând să-și exercite puterea personală în atmosfera de intrigi și de trădări specifică politicii locale dinastice și imperiale. A fost un sadic degenerat și criminal, care a dat dovadă de o cruzime atât de sălbatică, încât a inspirat legenda lui Dracula. Însă povestea lui Dracula pălește în comparație cu realitatea. Pentru că a ucis zeci de mii de oameni – de la țărani infirmi și vagabonzi până la nobili și ambasadori străini –, el a devenit cunoscut ca prințul Țepeș: metoda lui preferată de execuție era să-și înfigă victimele în țepușe din lemn, unse la vârf cu ulei și introduse în intestinele lor. Vlad s-a născut

cel mai probabil într-o fortăreață, cetatea Sighișoarei, din Transilvania (care face parte din România de astăzi), în 1431. Numele lui de familie era Dracul, care însemna „dragon“, și a fost transmis prin tatăl lui, care fusese membru al Ordinului Dragonului – în care a intrat și Vlad la vârsta de cinci ani –, o organizație secretă creată de sfântul împărat roman pentru a sprijini creștinătatea și pentru a rezista în fața invaziilor otomane în Europa. Mama lui a fost o prințesă din Moldova, iar tatăl lui, Vlad al II-lea, a fost domn al Țării Românești, exilat în Transilvania.

Când Vlad era copil, tatăl lui, sub amenințarea unui atac al sultanului otoman, se văzuse silit să-i asigure pe turci de supunerea sa trimițându-și doi dintre fii, unul dintre aceștia fiind Vlad, în custodie otomană, în 1444. De pe urma acestei experiențe, care a durat patru ani, timp în care a fost bătut și biciuit pentru insolența și caracterul său pătimaș, Vlad a rămas cu ură față de turci.

Țara Românească (aflată, de asemenea, pe teritoriul de astăzi al României) nu era o monarhie ereditară tradițională și, cu toate că Vlad era pretendent legitim la tron, exilul tatălui său l-a pus într-o poziție nefavorabilă. Fratele lui mai mare, Mircea al II-lea, a domnit pentru scurtă vreme în 1442, dar a fost nevoit să fugă în anul următor, fiind prins, în final, în 1447 de dușmanii săi, care i-au scos ochii cu fierul înroșit și l-au îngropat de viu. Politica Țării Românești era duplicitară și brutală: fratele mai mic al lui Vlad, Radu cel Frumos, a apelat, mai târziu, la ajutorul sultanului otoman Mahomed al II-lea ca să-și înlăture fratele.

În 1447, în același an în care a fost omorât Mircea, boierii (familiile nobile din zonă) fideli lui Iancu de Hunedoara, Cavalerul Alb al Ungariei, l-au prins și l-au omorât și pe tatăl lui Vlad, pe motiv că era prea dependent de otomani. Otomanii au invadat regiunea la scurtă vreme după aceea, impunându-și controlul aici, și l-au instalat pe tron pe Vlad, pe atunci în vârstă de 17 ani, ca domnitor-marionetă, în 1448, dar Iancu de Hunedoara a intervenit din nou și l-a silit să fugă în Moldova. Apoi Vlad a făcut un pas cutezător și s-a dus în Ungaria – cu care Țara Românească purtase numeroase războaie. Impresionându-l pe Iancu de Hunedoara prin poziția sa antiotomană, el a devenit, în cele din urmă, candidatul preferat al Ungariei la tronul Țării Românești.

În 1456, când ungurii i-au atacat pe otomani în Serbia, Vlad s-a folosit de acest prilej ca să invadeze și să preia controlul asupra Țării Românești,

omorându-l pe rivalul său Vladislav al II-lea din neamul Dăneștilor și luând înapoi tronul pentru neamul Drăculeștilor. În duminica Paștelui, i-a invitat pe boierii de seamă la un banchet, unde i-a omorât pe cei mai vârstnici și i-a înrobit pe cei care erau îndeajuns de tineri ca să muncească. Mulți au murit muncind la noile fortificații pentru castelele lui Vlad în condiții atât de grele, încât straiele lor frumoase s-au zdrențuit, rămânând goi.

Stabilind capitala la Târgoviște, Vlad era hotărât să facă din Țara Românească un mare regat, cu un popor prosper și sănătos. Pentru el însă, acest lucru însemna eradicarea boierimii, precum și a tuturor celor despre care credea că secătuiau resursele țării. Printre aceștia s-au numărat cei mai săraci și mai neajutorați – vagabonzii, infirmii și cei bolnavi mintal –, pe care i-a chemat cu miile la un ospăț în Târgoviște, însă i-a încuiat în sală și le-a dat foc, arzându-i de vii, de îndată ce terminaseră de mâncat. (Era primejdios să accepți o invitație din partea lui Vlad, dar și mai primejdios să refuzi.) Vlad a persecutat și femeile acuzate de acte de imoralitate, precum adulterul – li se tăiau sânii, erau, apoi, jupuite de vii sau aruncate în apă clocotită, iar trupurile le erau expuse în public. Negustorii germani care trăiau în Transilvania și pe care el îi socotea niște paraziți străini au făcut și ei obiectul mâniei lui Vlad. În ziua sfântului Bartolomeu, din anul 1459, a poruncit execuția a 30 000 de negustori și boieri din orașul Brașov – au urmat încă 10 000 în Sibiu în anul următor.

De obicei, victimele lui erau trase în țeapă. Moartea era cumplită și putea dura ore întregi, pe măsură ce țepușa înainta prin intestine și ieșea, în final, pe gură. Executând mii de oameni odată, aranja țepele în cercuri concentrice în jurul castelelor lui și interzicea mutarea victimelor, deseori luând cina în apropierea cadavrelor în putrefacție – cu cât era mai înalt rangul victimei, cu atât era mai înaltă țeapa rezervată pentru ea. Alte metode de execuție erau jupuirea și fierberea, iar o dată a bătut cuie în capetele ambasadorilor străini care au refuzat să-și descopere capetele la curtea lui. Setea lui de sânge era atât de mare, încât se zvonea că bea sângele victimelor lui și se ospăta cu carnea lor.

În iarna dintre anii 1461 și 1462, a trecut Dunărea și a jefuit regiunea dintre Serbia și Marea Neagră aflată sub stăpânire otomană, omorând 20 000 de oameni. Sultanul Mahomed al II-lea a strâns zeci de mii de soldați ca să pornească într-o campanie de răzbunare, însă când au ajuns

pe malul Dunării, au văzut cei 20 000 de prizoneri turci pe care armata lui Vlad îi trăsese în țeapă, creând o pădure de cadavre în țepușe.

În ciuda unei încercări îndrăznețe de a pătrunde în secret în tabăra dușmană și a-l omorî pe sultan, Vlad a fost copleșit de amploarea atacului otomanilor. Când turcii i-au înconjurat castelul în 1462, soția lui s-a aruncat de la geam și Vlad a fugit, iar otomanii l-au instalat pe tron pe fratele lui mai mic, Radu. Prins de unguri, Vlad și-a petrecut următorii zece ani în captivitate, visând să-și recapete tronul și trăgând în țepe miniaturale șoareci și păsări. A reușit cumva să-și asigure din nou sprijinul ungurilor, recăsătorindu-se și intrând astfel în familia regală maghiară, câștigând sprijinul acesteia pentru invadarea Țării Românești în 1476, când l-a dat jos de pe tron, pentru scurtă vreme, pe noul domnitor, Basarab cel Bătrân din neamul Dăneștilor. Din nou însă, nu s-a putut măsura cu forțele invadatorilor otomani și a fost omorât lângă București, poate chiar de oamenii lui. Capul i-a fost tăiat și trimis la Constantinopol, unde a fost expus în vârful unui par.

Mahomed Cuceritorul

1432–1481

Gloria înseamnă să ridici o cetate frumoasă.

Mahomed al II-lea a fost sultanul otoman care a cucerit Constantinopolul, punând capăt civilizației romano-creștine veche de o mie de ani, și care a construit și a restaurat orașul Istanbul, capitala sfântă a imperiului său cosmopolit în expansiune, ce se întindea din Balcani până la hotarele orientale ale Anatoliei. Avea un orizont larg, era erudit, necruțător și arogant. A studiat filosofia și știința greacă, sufismul, Coranul și teologia creștină; vorbea turca, greaca și araba, cunoștea puțin și ebraica și scria poezii în limba persană folosită la curte. Mai presus de toate, era îndeajuns de ambițios încât să dorească să transforme moștenirea lui otomană, imperiul în mare parte european, majoritar creștin și balcanic, condus din capitala otomană Edirne, într-un nou imperiu mondial: voia să fie împărat roman și Cezar, dar și sultan.

Mahomed a crescut în atmosfera de intrigi de la curtea otomană: tatăl lui, Murad al II-lea, a abdicat în 1444, iar Mahomed a venit la tron, fără tragere de inimă, la vârsta de 12 ani. Confruntându-se cu atacurile ungurilor la granițele fluide din Europa Centrală, băiatul l-a silit pe tatăl său să se întoarcă și să îi învingă pe dușmanii lor creștini. Când a venit din nou pe tron, în 1451, avea 21 de ani și a pornit numaidecât hotărât să ocupe Constantinopolul. Tronul Imperiului Roman de Răsărit era atât de slăbit, încât Constantinopolul era aproape gol, iar imperiul nu-și extindea domnia mult dincolo de zidurile cetății și de apele Bosforului și ale Cornului de Aur. Dar încă era tronul Cezarilor, vechi de 1 000 de ani, și cel mai renumit oraș din lume.

Mahomed a supravegheat întâi crearea unei forțe navale otomane, apoi a construit Rumeli Hisari, „fortăreața romană“, vizavi de Andolu Hisari, fortăreața anatoliană construită de străbunicul lui. De aici domina strâmtoarea Bosfor, însă nimeni nu l-a luat în serios până când o navă venețiană a refuzat să oprească și să plătească impozitul impus de el; nava a fost scufundată și căpitanul tras în țeapă pe mal.

În aprilie 1453, Mahomed a desfășurat o armată de aproximativ 80 000, până la 200 000 de soldați, peste 300 de corăbii și cel mai mare tun din Europa, construit de inginerul său, Orban. A asediat Constantinopolul din trei părți, însă nu a reușit să îl înconjoare perfect pentru că bizantinii aveau un lanț uriaș la gura golfului Cornul de Aur. După câteva atacuri eșuate și câteva dificultăți maritime minore, Mahomed s-a înfuriat și s-a gândit să-i execute pe amiralii săi, mânându-și calul în mare de frustrare. L-a executat pe marele său vizir pentru că acesta intrase în contact cu bizantinii – poate fusese mituit de ei. Sultanul a înțeles că, deși apărat doar de o mică armată comandată de împăratul roman Constantin al XI-lea, pe lângă 5 000 de aventurieri temerari exaltați, marinari și cavaleri din Italia și de prin Europa, orașul nu avea să cadă în mâinile lui până când nu deținea controlul asupra golfului Cornul de Aur. A poruncit un atac-fulger uimitor: peste noapte, inginerii lui au instalat șine de lemn pe pământ de la strâmtoarea Bosfor până la Cornul de Aur. Când s-a lăsat întunericul, întreaga flotă otomană a fost trasă de robi și de boi pe uscat până ce a fost așezată pe apele Cornului de Aur. Când s-au trezit, luptătorii bizantini au fost întâmpinați de o priveliște înspăimântătoare și dezastruoasă – coșmarul lor de pe urmă. Pe 29 aprilie, Mahomed a lansat atacul final,

pătrunzând în oraș din două direcții. Ultimul împărat roman a pierit în toiul bătăliei, corpul lui nefiind găsit niciodată. Mahomed le-a acordat soldaților săi tradiționalele trei zile de prădare și jaf, dar i-a oprit după prima zi, căci probabil că oamenii lui prădaseră tot ce era de prădat: au găsit un oraș care era împărțit în cătune sărace, cu o populație de numai 50 000 de oameni într-o metropolă care găzduise cândva 500 000. Corturile otomanilor erau pline de robi luați în urma jefuirii vestitului oraș. Sultanul a intrat în oraș ca un cuceritor, și-a presărat pământ pe turban în fața catedralei Sfânta Sofia, construită de Iustinian, și apoi a intrat. Unul dintre soldații lui încerca să ia pavelele de piatră, dar Mehmed l-a lovit: „Clădirile sunt ale mele", a spus el, și a declarat că cea mai mare biserică a creștinătății avea să devină de atunci încolo marea moschee Hagia Sofia. A promis să trateze cu respect toate celelalte biserici creștine, dar învățatul pasionat de filosofie a fost impresionat de ruinele gloriei acestui loc: când a privit îndeaproape palatele imperiale, a adaptat poezia lui Saadi și a declamat:

> Păianjenul își țese plasa în palatul Cezarilor,
> Bufnița vestește ceasurile în turnurile lui Afrasiab.

S-a autointitulat Kaiser-i-Rum – Cezarul Romei – și a început lucrările de restaurare a orașului, care de atunci înainte a fost numit Istanbul, dar și Constantinopol. Mahomed a fost adevăratul creator al orașului Istanbul pe care îl vedem astăzi: acolo unde se înălțase palatul Cezarilor, a ridicat Palatul Topkapî. A construit moscheea Eyup pe locul unde se presupunea că se afla mormântul lui Ayyub al-Ansari, un însoțitor al Profetului Mahomed, care a fost descoperit la vremea potrivită: însoțitorul murise în timpul asediului arab al Constantinopolului ordonat de califul Muawiya în 674. Noua moschee avea să devină locul cel mai sfânt pentru musulmanii turci, în afară de Mecca, Medina și Ierusalim. Mahomed transforma Istanbulul într-un oraș sfânt al islamului. Pe locul bisericii Sfinților Apostoli, unde erau înmormântați Cezarii, el și-a ridicat propria moschee, Fatih, sau Cuceritorul, și mormântul său, încoronat cu un turban, de dimensiuni uriașe, a fost tot al unui cuceritor al lumii ai cărui strămoși erau căpeteniile arcașilor călare ai stepelor și care pretindea, de asemenea, că era moștenitorul lui Constantin cel Mare și al celorlalți împărați.

Mahomed a poruncit să se ridice o fortăreață a orașului și un bazar și a adus în oraș mii de oameni, mulți dintre ei evrei și creștini, precum și turci; căci spre deosebire de bizantinii creștini înguști la minte și fanatici, el se vedea pe sine ca împărat al unui imperiu multinațional. Ba chiar a restaurat Patriarhia și i-a invitat înapoi pe genovezi și pe greci. În 1478, în oraș erau 80 000 de oameni, 20% din aceștia fiind creștini și 10% evrei. Cu toții se bucurau de libertate religioasă și de toleranță, cu condiția să plătească o taxă care se aplica celor de altă religie decât musulmană și să recunoască supremația islamului și a împăratului otoman. Până la moartea lui, Istanbulul s-a extins cu asemenea repeziciune, încât a redevenit curând cel mai mare oraș din lume, un oraș mondial.

Mahomed însuși îmbina remarcabil calitățile unui învățat și ale unui războinic: studia constant astronomia, citind texte grecești și arabe, scria poeme sub pseudonimul Avni (Ajutor), invita la curte artiști italieni și cărturari greci și cocheta cu filosofia greacă și literatura latină. A îmbrățișat sufismul, care îi îngrozea pe unii dintre musulmanii ortodocși. Au existat chiar zvonuri că urma să se convertească la creștinism, dar, în realitate, a fost întotdeauna un musulman evlavios. Artistul italian Gentile Bellini a realizat un portret remarcabil al lui, surprinzându-i inteligența, cruzimea și viclenia care se observau în privirea pătrunzătoare și în nasul lui acvilin. Totuși, acest conducător extraordinar nu avea decât 20 și ceva de ani – a mers mai departe, atacându-i pe sârbii sfidători și asediind Belgradul, în cele din urmă încheind independența Serbiei și acaparând Bosnia. Apoi a cucerit ultimele vestigii ale puterii bizantine, Despotatul Moreei din Grecia și Imperiul din Trapezunt, a supus și Țara Românească, de pe teritoriul de astăzi al României, unde rezistența era condusă de voievodul psihopat Vlad Țepeș. În acest timp, papa a convocat o cruciadă care să împiedice înaintarea lui Mahomed, dar acesta i-a învins și pe unguri, și pe venețieni. În 1466, a încercat să înfrângă rezistența albaneză, condusă de legendarul lor prinț Skanderbeg, care s-a dovedit a fi unul dintre puținii care l-au învins în luptă pe Mehmed.

Imperiul Otoman ar fi putut să se extindă în Europa Centrală și de Sud, dar părți din Anatolia și Asia Mică se aflau încă sub stăpânirea altor prinți turci care profitaseră de înfrângerea pricinuită otomanilor cu 70 de ani înainte de Tamerlan. Acum, la începutul anilor 1470, Mahomed a recucerit Anatolia, ceea ce i-a oferit prilejul să se întoarcă în Albania: după moartea

lui Skanderbeg, a reușit, în sfârșit, să aducă acea țară în interiorul imperiului său și a început să dea târcoale și Italiei. Mulți s-au temut că avea să adauge și Roma la Constantinopol, dar Mahomed Cuceritorul, probabil cel mai victorios și mai remarcabil dintre toți sultanii războinici otomani, a murit în mai 1481. În vârstă de 49 de ani, a fost probabil otrăvit la instigarea fiului său. Cuceririle și politicile sale transformaseră lumea otomană într-un imperiu mondial tolerant, Istanbulul într-un oraș imperial sfânt, iar sultanii otomani în Cezari islamici. În Turcia, el este cunoscut doar ca Fatih – Cuceritorul.

Richard al III-lea

1452–1485

Astfel eu păcatul gol l-îmbrac
În vechi versete șterpelite de prin Scripturi,
Încât le par un sfânt, când eu joc tare rolul lui Satan.

Richard al III-lea, în William Shakespeare, *Richard al III-lea*, Actul I, scena 3

Richard al III-lea a fost uzurpatorul cocoșat care și-a ucis cei doi nepoți, dintre care unul era regele legitim al Angliei, această crimă odioasă provocându-i prăbușirea. Dat fiind că a pierdut tronul în favoarea Tudorilor, aceștia au scris istoria lui Richard al III-lea afirmând legitimitatea dinastiei lor și exagerându-i probabil ambiția necruțătoare și diformitățile fizice.

Richard a fost al doilea fiu al lui Richard, al treilea duce de York, și al lui Cecily Neville, fiica lui Ralph Neville, primul conte de Westmorland, și nepoata lui Ioan de Gaunt. Acest copil urât cu dinți ieșiți în afară a crescut în perioada Războiului celor Două Roze, purtat de casele rivale de Lancaster și de York. După triumful Casei de York în martie 1461, în urma unei bătălii în care tatăl său a murit, fratele cel mai mare al lui Richard a devenit regele Eduard al IV-lea.

Din 1465, Richard a fost crescut în casa vărului său, Richard Neville, mai târziu cunoscut după porecla Kingmaker („Făcătorul de regi“), deși nu există motive să credem că tânărul Richard a pus ochii pe tron atunci.

A dat din plin dovadă de loialitate față de fratele său Eduard, lucru pentru care a primit o răsplată cuvenită, dobândind pământuri și poziții de influență. După ce Casa de Lancaster îl readusese pentru o scurtă perioadă pe Henric al VI-lea pe tron în 1470, forțându-i pe frații din dinastia York să plece în exil la Haga, Richard s-a alăturat campaniei lui Eduard din 1471, prin care Henric a fost detronat a doua oară.

Fiind general competent și bun administrator, lui Richard i s-a încredințat controlul asupra nordului Angliei în timpul domniei lui Eduard și a dobândit reputația de om cinstit și drept. A dobândit mai multe castele în Yorkshire, Durham și Cumbria în cursul campaniilor militare yorkiste, dar loialitatea lui – dovedită, de pildă, în timpul unei campanii victorioase purtate de Richard în numele lui Eduard împotriva scoțienilor în 1481 – însemna că regele tolera influența tot mai mare de care se bucura fratele lui.

În 1478, poate că Richard a îndrăznit să viseze pentru prima oară la coroană, când George, fratele mijlociu din familia York, a fost executat pentru trădare, posibil la porunca lui Richard, fiind înlăturat, astfel, încă un potențial obstacol în calea succesiunii la tron. Însă, abia după moartea neașteptată a lui Eduard al IV-lea, pe 9 aprilie 1483, ambițiile lui au ieșit cu adevărat la iveală. Următorul în linia de succesiune era Eduard al V-lea, în vârstă de 12 ani, urmat de fratele lui de nouă ani, Richard de Shrewsbury, cei doi fii ai frumoasei soții a regelui, Elizabeth Woodville. În calitate de Lord Protector al testamentului regelui defunct, Richard a jurat credință tânărului său nepot, dar la mai puțin de o lună după aceea, l-a prins întâi pe Eduard și apoi și pe fratele lui mai mic și i-a închis pe amândoi în Turnul Londrei.

Richard a pretins inițial că îi închisese pe cei doi băieți pentru protecția lor și, pe baza unor acuzații specioase de trădare, a poruncit execuția celor cărora le fusese încredințată tutela băieților. Peste numai două luni însă, a pus să se citească o declarație în fața catedralei Saint Paul, prin care căsătoria lui Eduard al IV-lea cu Elizabeth Woodville era proclamată nelegitimă, dat fiind că, potrivit mărturiei unui episcop anonim, Eduard era deja căsătorit în secret cu amanta lui, lady Eleanor Butler. Richard a forțat parlamentul să emită un document care declara nulitatea postumă a căsătoriei și prin care nepoții lui deveneau nelegitimi, ceea ce elimina obstacolele din calea succesiunii lui la tron. După ce a înăbușit o scurtă

rebeliune împotriva lui, a fost încoronat ca Richard al III-lea la Westminster Abbey, pe 6 iulie 1483.

Ca să-și întărească poziția, Richard a prins și a omorât cu brutalitate câțiva baroni care s-ar fi putut opune urcării lui pe tron. Era perfect conștient însă că, atâta vreme cât erau în viață, cei doi nepoți ai lui reprezentau o amenințare serioasă la tron, așa că nu a surprins probabil pe nimeni când, în vara lui 1483, ambii băieți au fost declarați dispăruți. Toamna deja toată lumea bănuia că erau morți și nimeni nu se îndoia că responsabilitatea acestui fapt îi revenea unchiului lor. Potrivit lui sir Thomas Morus, care va scrie câțiva ani mai târziu, cei doi băieți au fost sufocați în somn la porunca regelui. Abia în 1647, când s-au găsit scheletele a doi copii sub o scară din Turn, cei doi au fost, în sfârșit, înhumați în Westminster Abbey.

Faptul că Richard îi omorâse pe cei doi prinți a fost un adevăr acceptat în timpul domniei lui și privit cu oroare chiar și în acele vremuri brutale. Pentru cronicarii contemporani, diformitatea era semnul unui caracter rău, iar acțiunile lui Richard din 1483 evocau imaginea creaturii înfiorător de urâte pe care o descriau aceștia: dinți ieșiți în afară, pilozități excesive încă de la naștere, cocoașă, un braț uscat și un chip sălbatic. Potrivit unui cronicar, era taciturn și nervos, „cu mâna dreaptă scoțând mereu din teacă până la mijloc și băgând la loc pumnalul pe care îl purta tot timpul la el“.

Propagandiștii dinastiei Tudor au exagerat, cu siguranță, cruzimile grotești ale lui Richard și diformitățile lui fizice. Cocoșatul neobrăzat și sinistru zugrăvit de William Shakespeare în *Richard al III-lea*, „așa pocit, scălâmb, că pân’ și câinii / Mă latră când pășesc șontâc“, a rămas în amintirea generațiilor care au urmat. Principalul lui rival din Casa de Lancaster, Henric Tudor – care mai târziu a lansat o campanie organizată de ponegrire a numelui lui Richard, prin care acesta era zugrăvit ca un monstru –, a adunat o armată pe continent și a invadat Anglia în cursul unei campanii militare al cărei punct culminant a fost Bătălia de la Bosworth, din 22 august 1485. Momentul crucial al bătăliei s-a înregistrat când Henry Percy, contele de Northumberland, a refuzat să-și trimită rezervele în luptă, în timp ce aceia care păreau aliații lui Richard, Thomas Stanley, ulterior conte de Derby, și fratele lui, sir William – care așteptaseră să vadă ce turnură avea să ia bătălia –, au intervenit de partea lui Henric. Cu toate că Richard a continuat să lupte vitejește, croindu-și

drum cu sabia prin rândurile armatei dușmane și fiind foarte aproape de a ajunge chiar la Henric, a fost încercuit, până la urmă, și ucis de lovitura halebardei unui galez. Ultimul rege Plantagenet al Angliei, Richard domnise numai doi ani. Henric Tudor a devenit Henric al VII-lea, dinastia lui aflându-se la domnie până la moartea Elisabetei I în 1603.

Richard rămâne pentru mulți un ticălos tiranic și criminal, însă Societatea Richard al III-lea încă luptă pentru reabilitarea lui. După ce a fost omorât, trupul lui, azvârlit gol pe un cal, a fost dus în orașul Leicester aflat în apropiere și îngropat discret. I s-a pierdut urma timp de 500 de ani, până în 2012, când arheologii i-au descoperit rămășițele, rămase intacte ca prin minune și identificate cu probe ADN, sub o parcare auto. Studierea scheletului a dovedit că Richard suferea, într-adevăr, de scolioză, din cauza căreia avea probabil un umăr mai ridicat decât celălalt, și s-a descoperit că murise în luptă în urma unor fracturi craniene multiple cauzate de loviturile mortale de halebardă. Avea în total zece răni, care au sugerat o moarte curajoasă în luptă. O rană în zona pelviană, probabil survenită după moarte, sugera că fusese înjunghiat în șezut în timp ce cadavrul era dus pe cal la Leicester. A fost reînmormântat în Catedrala din Leicester în 2015.

Savonarola

1452–1498

Primul oraș care va renaște va fi Florența... Așa cum Dumnezeu a ales poporul lui Israel să fie condus de Moise prin mâhniri spre fericire... tot astfel a fost chemat acum poporul Florenței să joace un rol asemănător, condus de un profet, un nou Moise [Savonarola însuși]... În Epoca Sabatului, oamenii se vor veseli în Noua Biserică și vor fi o turmă și un păstor.

Girolamo Savonarola, „Predică privind Noua Epocă“, anii 1490

Călugărul dominican italian Girolamo Savonarola a fost un fanatic reacționar și un teocrat bigot, care s-a opus cu vehemență umanismului Renașterii florentine. Pe „Rugul Deșertăciunilor“ înălțat de el au fost arse cărți și obiecte de artă considerate imorale. „Republica creștină și

religioasă“ a lui Savonarola a fost o domnie intolerantă, fățarnică și criminală a terorii.

Născut și crescut în orașul Ferrara (pe atunci capitala unui ducat independent), Savonarola a fost educat de bunicul lui pe linie paternă, Michele Savonarola, până când s-a dus la universitate. Încă din primele lui scrieri se observa un pesimism moralizator pentru care avea să devină faimos; poemele „De Ruina Mundi“ („Despre decăderea lumii“) și „De Ruina Ecclesiae“ („Despre decăderea Bisericii“) sunt grăitoare în acest sens.

În 1475, Savonarola a intrat în Ordinul Dominican de la Mănăstirea San Domenico din Bologna. Patru ani mai târziu, s-a transferat înapoi la Mănăstirea Santa Maria degli Angeli din orașul său natal Ferrara, după care a devenit, în cele din urmă, stareț la Mănăstirea San Marco din Florența. Aici și-a câștigat locul în istorie.

Încă de la început, Savonarola a denunțat corupția politică și religioasă despre care credea că pătrunsese în întreaga societate. Predicile lui din Postul Paștelui, din 1485–1486, au fost, deosebit de vehemente și în timpul acelor cuvântări a început să ceară purificarea Bisericii ca preludiu la reformarea acesteia.

În 1487, Savonarola a plecat o vreme din Florența, întorcându-se la Bologna ca „maestru de studii“, însă în 1490 a revenit la Florența la încurajarea contelui Pico della Mirandola, filosoful umanist, și sub patronajul lui Lorenzo de Medici, cârmuitorul Florenței. Întors la Florența, Savonarola a îndeput de îndată să critice aspru chiar guvernarea care făcuse posibilă revenirea lui. Într-un limbaj înflorit, Savonarola a anunțat apropierea „sfârșitului veacurilor“ și a susținut că se afla în contact direct cu Dumnezeu și cu sfinții. A condamnat presupusa tiranie a familiei de Medici și a profețit pieirea iminentă a Florenței dacă orașul nu își schimba obiceiurile.

Aceste profeții au părut cu totul confirmate atunci când regele francez Carol al VIII-lea a invadat Florența în 1494. Fiul și succesorul lui Lorenzo de Medici, Piero, a fost izgonit din orașul care se afla atunci în ghearele demagogiei lui Savonarola. Cu sprijin francez, Florența a devenit republică democratică, condusă de Savonarola. În acest nou rol, în care se îmbinau puterea politică și cea religioasă, el era hotărât să creeze o „republică creștină și religioasă“. Una dintre primele legi ale acestei noi republici a

fost să declare homosexualitatea o infracțiune care se pedepsea cu moartea.

Savonarola și-a intensificat critica la adresa Curiei Romane – corupția acesteia fiind personificată de blamata familie Borgia – și chiar a mers până într-acolo încât a atacat viața privată a papei Alexandru al VI-lea. În același timp, îi îndemna pe locuitorii Florenței să ducă existențe tot mai ascetice. Urmarea ultimelor îndemnuri a fost un lucru care l-a făcut celebru pe acest preot – Rugul Deșertăciunilor, pe care au fost aruncate bunuri personale, cărți și opere de artă, inclusiv unele ale lui Boticelli și Michelangelo, și distruse în flăcările din Piazza della Signoria din Florenza.

Chiar când Savonarola a ajuns la apogeul puterii și al influenței sale, a început să se formeze o opoziție internă împotriva cârmuirii lui. Evidențiind declarațiile sale împotriva papalității, acești oponenți interni au reușit să obțină excomunicarea lui Savonarola în mai 1497. În afara Florenței, lui Savonarola nu i s-a opus numai depravatul papă Alexandru al VI-lea Borgia, ci și ducele de Milano – amândoi urmărind să zădărnicească ambițiile regelui Franței referitoare la această regiune.

Când trupele franceze s-au retras din Peninsula Italică în 1497, Savonarola s-a trezit brusc izolat. Lovitura finală a primit-o în 1498, într-un episod bizar care reflecta atmosfera fanatică la crearea căreia contribuise foarte mult. Un călugăr franciscan îi amenințase pe toți cei care refuzau să accepte excomunicarea lui Savonarola de către papă cu „judecata focului“. Unul dintre susținătorii cei mai fanatici ai lui Savonarola acceptase provocarea, rezultatul acesteia urmând să fie hotărât de cel care se retrăgea primul (acela fiind considerat învins). Până la urmă, franciscanul nu a apărut la întrecere – oferindu-i, în mod oficial, victoria lui Savonarola. Dar mulți au considerat că Savonarola reușise cumva să se sustragă acestei încercări. A urmat o răscoală, în cursul căreia Savonarola a fost scos afară din mănăstirea lui și adus în fața unui tribunal inchizitorial, alcătuit din opozanții săi.

Adus la judecată de comisarii papali, Savonarola a fost torturat ca să-și recunoască vinovăția. Apoi a fost predat autorităților seculare, ca să fie crucificat și ars pe rug. Sentința a fost executată pe 23 mai 1498, chiar în locul în care fusese aprins Rugul Deșertăciunilor și unde Savonarola supraveghease, la rândul său, execuția diverșilor „criminali“. Se spune că,

în timp ce-i era aprins rugul, călăul a spus: „Cel care a vrut să mă ardă pe mine este acum el însuși aruncat în flăcări".

Isabella și Ferdinand

1451–1504 1452–1516

Regele Franței se plânge că l-am înșelat de două ori. Minte prostul; l-am înșelat de zece ori și mai bine.

FERDINAND

Ferdinand și Isabella au format probabil cuplul regal cel mai de succes din vremea lor. Isabella era regina evlavioasă, serioasă, roșcată, cu ochi albaștri, a Castiliei, unul dintre regatele care alcătuiau Spania creștină, în timp ce Ferdinand era regele șiret, ambițios al Aragonului, un alt regat spaniol, și monarhul machiavelic ideal. Căsătoria lor din 1469 a creat, practic, regatul Spaniei, prin unirea Castiliei cu Aragonul (deși regatele au rămas, în realitate, entități separate). Crearea Spaniei a fost numai una dintre realizările acestui cuplu. Spania, odinioară aflată aproape total sub stăpânirea musulmanilor care creaseră o cultură arabo-evreiască înfloritoare, fusese recucerită în mare parte de monarhii spanioli cruciați în cursul a ceea ce s-a numit Reconquista. Pe măsură ce creștinii au recucerit treptat Spania, mulți dintre evreii – cunoscuți ca sefarzi – și chiar dintre musulmanii de aici s-au convertit la creștinism sau cel puțin au pretins că o făcuseră: acești convertiți erau numiți *conversos*. Fără îndoială, unii au rămas evrei în secret, dar, după toate probabilitățile, mulți s-au convertit sincer. Cu timpul însă, puterea creștină din Spania a început să manifeste neîncredere față de acești evrei care întinau sângele creștin – erau ei cu adevărat fideli? Erau trădători? Convingerea că puteau întina sângele creștin a fost unul dintre primele exemple ale antisemitismului rasist care a ieșit din nou la suprafață la sfârșitul secolului al XIX-lea. Inchiziția, condusă de Torquemada și sprijinită de Ferdinand și Isabella, și-a început investigațiile și torturile.

În 1492, Ferdinand și Isabella au încheiat acest proces când au cucerit ultimul principat islamic, Emiratul Granadei, un moment triumfător pentru acest cuplu, căci ducea la bun sfârșit ultima cruciadă. Ambii se

vedeau cruciați, ba chiar Isabella era obișnuită să conducă din mijlocul taberei militare. Ultimul emir al Granadei s-a predat cu condiția ca musulmanii să aibă libertate religioasă. Cei doi monarhi aveau să-și încalce curând promisiunea, silindu-i pe musulmani să se convertească la creștinism. Apoi, peste numai câteva zile, cei doi Regi Catolici – un titlu care le-a fost acordat de papă – au promulgat Decretul de la Alhambra, care prevedea ca evreii din Peninsula Iberică ori să se convertească la creștinism, ori să fie expulzați. Deja supuși unei persecuții neîntrerupte, mulți evrei s-au convertit probabil acum, dar marea majoritate – cam între 30 000 și 80 000 de evrei – s-au văzut nevoiți să plece din Spania, pornind într-una dintre cele mai traumatice experiențe evreiești de după momentul prăbușirii Templului din Ierusalim în anul 70 d.Hr. până la Holocaustul din secolul XX. Se pare că Ferdinand își închipuise că evreii aveau să se convertească pur și simplu și a fost surprins de devotamentul acestora față de religia lor. Oricum, Ferdinand și Isabella au declanșat o deplasare importantă de populație: au alungat și evreii din celelalte regate ale lor – Ferdinand conducea părți ale Italiei – și alți monarhi din Europa le-au urmat exemplul, expulzându-i și ei pe evreii lor. Evreii au înaintat treptat către est, mii dintre ei ajungând în Polonia – pe atunci unul dintre cele mai tolerante regate din Europa –, în Olanda și în estul regiunii mediteraneene, unde mulți au fost primiți de sultanii otomani, care i-au lăsat să se stabilească în orașele stăpânite de ei, din capitala Istanbul până la Salonic. Acești evrei s-au adăugat populației evreiești în creștere din Polonia și Ucraina, dar au format, de asemenea, comunitățile de evrei sefarzi din lumea arabă: adesea vorbeau turca, araba și propria limbă – ladino, un grai iudeo-spaniol.

Aceasta nu a fost ultima hotărâre importantă din 1492 – Regii Catolici au convenit, apoi, să finanțeze expediția lui Cristofor Columb, care a descoperit Lumea Nouă și a deschis calea pentru cucerirea spaniolă a unui nou continent. Astfel, în multe moduri, cuplul a jucat un rol important în crearea lumii moderne.

Ferdinand era și rege al Siciliei și al Neapolelui și a petrecut o mare parte din anii de mai târziu în campanii militare în Italia, dar nu a abandonat niciodată idealurile lui cruciate. Țelul său suprem era să elibereze Ierusalimul și chiar a revendicat titlul de rege al Ierusalimului, care încă este utilizat de regele Spaniei. A lansat o serie de atacuri de-a lungul

coastei Africii de Nord musulmane, cucerind chiar Tripoli, aflat pe teritoriul Libiei de astăzi.

Cei doi regi au căsătorit-o pe fiica lor, Caterina de Aragon, cu prințul Arthur, fiul regelui Henric al VII-lea al Angliei, iar, după moartea prințului, ea s-a căsătorit cu fratele și moștenitorul lui, Henric al VIII-lea, devenind mama reginei Maria I. După moartea sa, în 1508, Isabella a fost urmată la tronul Castiliei de fiica lor Ioana. Ioana a fost căsătorită cu Filip cel Frumos, duce de Burgundia din dinastia Habsburg și fiul împăratului Maximilian, și au avut un fiu, pe Carol Quintul. Dar Ioana cea Nebună era instabilă; Filip cel Frumos a murit tânăr, astfel că Ferdinand a condus Castilia în calitate de regent până la moartea lui, când regatele spaniole, alături de vastele ținuturi habsburgice din Germania și din Țările de Jos, precum și noile teritorii din America, au fost moștenite de nepotul lui Ferdinand și al Isabellei, Carol al V-lea, împărat roman și rege al Spaniei, care, la vremea sa, a fost cel mai puternic monarh din lume.

Columb

1451–1506

În călătoria către Indii, nu m-am folosit de inteligență, matematică sau hărți.

Cristofor Columb

Cristobal Colon – cunoscut mai bine după numele Cristofor Columb – a fost fiul rătăcitor al unui țesător genovez, visând ani de zile să traverseze Atlanticul ca să deschidă o nouă rută către India, însă a descoperit America. Marinar de excepție, aventurier, visător și excentric obsedat, cu o hotărâre și o voință remarcabile, el înaintase în zadar petiții către curtea portugheză mulți ani la rând ca să obțină finanțare pentru călătoria sa. Apoi și-a îndreptat atenția către Regii Catolici ai Spaniei, Ferdinand și Isabella, care, după ce cuceriseră, în sfârșit, ultimul principat islamic din Peninsula Iberică, au acceptat să-i finanțeze călătoria. În mod straniu, o parte a visului său era să găsească mirodenii și aur care să acopere costul unei cruciade pentru eliberarea Ierusalimului, să reconstruiască Templul pentru catolici și chiar să atace Orașului Sfânt din cealaltă parte. În schimbul sprijinului acordat monarhiei, a cerut și a primit din partea

regilor titlul de mare amiral, vicerege și guvernator al tuturor teritoriilor descoperite, precum și o parte generoasă din bunurile descoperite acolo.

Pe 3 august 1492, Columb a pornit în prima lui expediție cu trei corăbii, iar pe 12 octombrie a zărit pământ, una dintre insulele Bahamas – prima imagine a Americilor. A navigat mai departe și a explorat coasta Cubei și insula Hispaniola, după care s-a întors în Spania, convins că descoperise doar o nouă rută către Indii. Chiar i-a numit indieni pe indigeni. Peste un an a pornit din nou la drum, cu o expediție mult mai mare, alcătuită din coloniști, soldați și preoți.

În total, au avut loc patru călătorii în jurul Caraibelor, prin Jamaica și Hispaniola, în timpul cărora Columb a ancorat pe țărmul Americii Centrale și de Sud, instalându-i pe spanioli pe noul continent. Dar lui Columb, acum mare amiral și guvernator al Indiilor, însoțit de frații și copiii lui, i-a fost greu să se adapteze la noul rol, mai cu seamă când intra în conflict cu guvernatorii proaspăt numiți, trimiși de curtea spaniolă.

Până la urmă, a fost arestat și trimis înapoi în Spania, dar la întoarcere a fost eliberat de Regii Catolici și i s-au dat înapoi titlurile. I s-a îngăduit să facă o ultimă călătorie, cea de-a patra, însă cariera sa de guvernator se încheiase.

Ultimii lui ani au fost marcați de frustrările stârnite de marile sale realizări, pe de o parte, și de limitările care i se impuneau, pe de alta, precum și de boală, scriind cărți despre proiecte pentru noul lui Templu din Ierusalim și despre alte visuri. Fiul lui cel mai mare, Diego, care s-a căsătorit cu nepoata ducelui de Alba, a primit în 1509 titlurile tatălui său, de mare amiral și vicerege, și a petrecut mulți ani guvernând părți ale Indiilor din reședința lui din San Domingue, în Republica Dominicană de azi. După moartea lui, fiul său, Luis Colon, a primit titlul de amiral al Indiilor și un ducat. Dar aici s-a încheiat istoria celor trei generații ale dinastiei Columb. Alții aveau să cucerească și să guverneze noul imperiu al Spaniei. Pentru Cristofor Columb, noile teritorii nu au fost altceva decât Indiile. Navigatorul florentin Amerigo Vespucci a fost cel care a dat Americilor numele său. Vespucci le-a numit „Lumea Nouă“.

Selim cel Cumplit

1470–1520

Un covor este destul de încăpător pentru doi sufiști, dar lumea nu este destul de încăpătoare pentru doi regi.

Selim cel Cumplit

Sultanul Selim I a învins Persia (Iranul) și pe mameluci și a cucerit întregul Orient Mijlociu, inclusiv Mecca, Medina și Ierusalimul, integrându-le în Imperiul Otoman, în cursul unei domnii care a fost scurtă, sângeroasă și foarte încununată de succes. După ce a eliminat toți rivalii din interiorul imperiului, l-a transformat în cea mai de seamă putere din lumea islamică. A fost unul dintre cei mai cruzi, dar și unul dintre cei mai mari sultani.

Selim s-a născut în 1470 și a fost fiul și moștenitorul legitim al sultanului Baiazid al II-lea, a cărui domnie fusese uzurpată de luptele pentru tron când sultanul s-a văzut contestat de fratele său Cem. Acesta ceruse ajutorul diverșilor aliați europeni – în special al ordinului militar al Cavalerilor Sfântului Ioan și al papalității –, dar, în cele din urmă, a murit într-o închisoare napolitană. Această dușmănie în interiorul familiei însă nu a fost nimic în comparație cu ceea ce avea să urmeze.

Înalt și puternic, tânărul Selim s-a distins prin vitejia și inteligența sa deosebită. Mulți îl priveau ca pe un conducător model în devenire. Însă fratele lui, Ahmed, care dorea să aibă tronul, nu era prea convins de acest lucru. Rivalitatea dintre cei doi a devenit tot mai înverșunată. În 1511, după ce a pacificat o provincie otomană răzvrătită din Asia Mică, Ahmed a lăsat impresia că urma să pornească în marș către capitala imperiului, Istanbul. Selim a fugit.

Aflat în semiexil ca guvernator al Trabzonului (o regiune din nordul Anatoliei, aproape de Marea Neagră), Selim și-a perfecționat calitățile militare, conducând câteva campanii militare împotriva Georgiei și reușind să supună sub control otoman orașele Kars, Erzurum și Artvin. Selim s-a întors din misiunea lui în provincii în 1512 și, cu sprijinul ienicerilor, l-a învins și l-a ucis pe Ahmed în luptă. Apoi și-a silit tatăl să abdice.

Baiazid a murit curând după aceea, declanșându-se apoi o luptă sângeroasă între membrii familiei. Selim a înțeles problemele ce puteau rezulta din rivalitatea dintre frați, căci văzuse evoluția conflictelor dintre tatăl și unchiul său, nemaivorbind de propriile experiențe pe care le

avusese cu fratele lui, Ahmed. S-a gândit la o soluție simplă, dar crudă: eliminarea oricăror rivali posibili la tron. A pus să fie omorâți nu numai ceilalți doi frați și nepoții săi încă în viață, ci și propriii fii – cu excepția lui Suleiman, fiul pe care îl desemnase să fie singurul și adevăratul moștenitor.

Selim a început apoi să își extindă stăpânirea. Până atunci, Imperiul Otoman se extinsese către Apus, în Europa – îndeosebi spre Balcani. Selim a îmbrățișat o politică diferită. Semnând un tratat de pace cu puterile europene, el și-a îndreptat atenția către Orient, asupra safavizilor din Persia, al căror imperiu șiit reprezenta o amenințare ideologică directă la adresa sultanilor otomani, susținători ai tradiției sunite. În plus, safavizii stârniseră tulburări în rândul kizilbașilor (triburi turkmene din estul Anatoliei). În 1514, Selim a acționat decisiv împotriva vecinilor lui safavizi și i-a învins în Bătălia de la Chaldiran, pe fluviul Eufrat.

După ce și-a neutralizat rivalii cei mai apropiați, Selim s-a pregătit apoi pentru cucerirea imperiului mamelucilor de la sud, a căror stăpânire se întindea din Egipt până în Siria, trecând prin Palestina, și care stârniseră mânia lui Selim deoarece se amestecaseră în treburile otomane. Înaintând cu armata spre sud, Selim a nimicit succesiv armatele mamelucilor la Marj Dabiq (la nord de Alep), în 1516, și la al-Raydaniyyah (în apropiere de Cairo), în 1517. Astfel, a adus Siria, Palestina și Egiptul sub dominație otomană. Selim s-a autoproclamat calif și a fost declarat protector al orașelor islamice sfinte Mecca și Medina. Triumful lui nu a durat mult. În septembrie 1520, a murit după o scurtă suferință, având probabil o formă de cancer, lăsându-și imperiul în mâinile fiului său, Suleiman.

Conchistadorii: Cortés și Pizarro

1485–1547 cca 1475–1541

A venit dansând pe ape
Cu corăbiile și puștile lui
În căutarea lumii noi
În acel palat de sub soare
A venit dansând pe ape
Cortés, Cortés

Ce ucigaș.

NEIL YOUNG, „CORTEZ THE KILLER“

Hernán Cortés a fost, asemenea lui Pizarro, personificarea conchistadorului triumfător, prin ale cărui fapte – atât cele stropite de sânge, cât și cele eroice – o foarte mare parte din Lumea Nouă a ajuns sub stăpânirea neîndurătoare a Spaniei. Sosind în Mexic în fruntea unei mici armate de mercenari, a măcelărit oameni nevinovați și a prădat ținutul, distrugând civilizația aztecilor și îmbogățindu-se mai mult decât și-ar fi putut închipui vreodată. Însă dovezile arată că el nu comitea acte de cruzime din proprie inițiativă și rareori începea singur atrocitățile. A fost totuși un conducător întru totul remarcabil – probabil alături de Pizarro (o rudă îndepărtată), un spaniol de seamă în vremea lui, care a cucerit literalmente un nou imperiu.

Cortés s-a născut într-o familie castiliană nobilă din orașul spaniol Medellín, în 1485. După o copilărie bolnăvicioasă, părinții l-au trimis la prestigioasa Universitate din Salamanca, sperând că mediul intelectual select de acolo va avea o influență pozitivă asupra fiului lor. Însă nu a fost să fie și Cortés s-a întors curând acasă. Viața provincială din micul oraș nu s-a dovedit mai satisfăcătoare pentru tânărul Cortés (exceptând femeile), iar în 1502 a hotărât să plece către Lumea Nouă. După ce a ajuns în Hispaniola (teritoriul ocupat în prezent de Haiti și Republica Dominicană) în 1503, și-a câștigat rapid reputația de om priceput, care știa să vadă ocaziile.

În 1510, la vârsta de 26 de ani, Cortés a reușit să obțină un loc în expediția de cucerire a Cubei. Expediția era condusă de Diego Velázquez de Cuéllar, care a ajuns guvernatorul teritoriului proaspăt ocupat; fiindcă l-a impresionat pe Velázquez, Cortés a fost numit secretarul acestuia. Relația cordială dintre cei doi bărbați nu a fost de durată însă – parțial din pricina aventurilor amoroase permanente ale lui Cortés, chiar și atunci când i s-a încredințat mâna cumnatei lui Velázquez, Catalina.

Pe Cortés îl neliniștea tot mai mult viața pe care o ducea în Cuba, iar în 1518 l-a convins pe Velázquez să-l numească în fruntea unei expediții ce urma să exploreze și să colonizeze zona continentală (Mexicul de astăzi). În ultima clipă, guvernatorul s-a răzgândit și a încercat să-i ia comanda lui

Cortés. Dar era prea târziu: Cortés a ignorat contraordinul și a mers după planul inițial.

În martie 1519, Cortés a ancorat, împreună cu o armată de 600 de oameni, în Peninsula Yucatan, iar o lună mai târziu a revendicat oficial teritoriul pentru coroana spaniolă. Pentru ca realitatea să fie pe măsura vorbelor, Cortés a avansat întâi către nord și apoi către vest, dobândind o serie de victorii asupra triburilor indigene ostile și dovedindu-se iscusit în arta divizării și a cuceririi.

În octombrie 1519, Cortés a ajuns împreună cu armata lui la Cholula, pe atunci al doilea oraș ca mărime din regiune. O mare parte din nobilimea orașului se adunase în piața centrală din oraș în scopul de a purta tratative cu spaniolul care urma să sosească, dar el nu a avut chef să-i asculte. Comițând un act de teroare calculată, a ordonat armatei să distrugă orașul. Mii de cetățeni neînarmați au fost măcelăriți în acest timp.

După acest masacru, Cortés și oamenii lui au fost primiți de împăratul aztec Moctezuma al II-lea în orașul Tenochtitlan (Ciudad de Mexico). Imperiul Aztec, care apăruse în secolele al XIV-lea și al XV-lea în urma unei alianțe încheiate între trei orașe în expansiune rapidă – Tenochtitlan, Texcoco și Tlacopan –, fusese transformat de Moctezuma I (cca 1398–1469) într-o entitate politică și culturală coezivă, cu capitala la Tenochtitlan, și ajunsese la apogeu sub Ahuitzotl (cca 1486–1502), care mărise dimensiunile imperiului de mai bine de două ori. După moartea lui, a fost urmat la tron de nepotul său, Moctezuma al II-lea – cel care se afla pe tron când au sosit Cortés și mercenarii lui 17 ani mai târziu. Aztecii practicau sacrificiile umane și sacrificau bărbați, femei și copii – uneori pe scară largă. O dată, în anii 1480, se spune că au sacrificat 84 000 de prizonieri la Marea Piramidă de la Tenochtitlan.

Moctezuma a crezut despre Cortés că era încarnarea zeului aztec Quetzalcoatl (Șarpele cu pene) și, auzind de superioritatea militară a intrușilor, dorea să evite o confruntare directă. În ceea ce-l privea, Cortés era hotărât să primească supunerea împăratului aztec în fața regelui spaniol și, în acest scop, l-a luat prizonier pe Moctezuma.

Între timp, în Cuba, Velázquez devenise invidios pe succesul lui Cortés și, în 1520, a trimis o armată condusă de Pánfilo de Narváez să-l găsească pe conchistadorul rebel. În ciuda inferiorității numerice a armatei sale, în comparație cu cea a lui Narváez, Cortés l-a învins pe acesta. Însă, în timpul

absenței sale din Tenochtitlan, cel căruia îi lăsase orașul în grijă omorâse mulți dintre fruntașii orașului și provocase o răzmeriță, în timpul căreia Moctezuma fusese omorât. După ce a încercat să pătrundă din nou în Tenochtitlan, Cortés s-a văzut nevoit să renunțe și abia a scăpat să nu fie prins de armata aztecă ce se afla pe urmele sale.

După ce și-a regrupat forțele pe teritoriile aliaților săi, în Tlaxcala, el s-a întors la sfârșitul anului 1520, hotărât să recucerească orașul. În războiul care a urmat, spaniolii au încercat să spargă rezistența aztecă printr-o strategie de epuizare. Orașul Tenochtitlan era izolat, iar rezistența a fost zdrobită în final. Căderea orașului a marcat, practic, sfârșitul Imperiului Aztec. Cortés era acum stăpânul de necontestat al acestui teritoriu, pe care l-a redenumit Noua Spanie de peste Ocean.

În calitate de guvernator al noii colonii între 1521 și 1524, Cortés a supravegheat distrugerea multor artefacte din cultura aztecă. Indigenii au fost introduși într-un sistem de muncă forțată, sub care au fost exploatați cu cruzime timp de secole. În tot acest timp, principala preocupare a cuceritorului spaniol a fost preamărirea personală. Cei care au suferit sub jugul lui Cortés au scăpat, în cele din urmă, de povară când el a fost suspendat din funcție de regele spaniol, care primise diverse rapoarte despre proasta guvernare a viceregelui său. În 1528, Cortés s-a întors în Spania ca să-și susțină cauza, dar, deși a fost făcut marchiz del Valle de Oaxaca, Cortés nu a fost convins că dobândise sprijinul regelui. Carol al V-lea nu l-a iertat pentru nesupunerea lui față de oficialitățile regale și nu i-a acordat niciodată comanda în Europa.

În ultimele două decenii de viață, conchistadorul tot mai cuprins de amărăciune a călătorit între Spania și proprietățile lui din Lumea Nouă, încercând să contrazică ceea ce socotea că erau minciunile „rivalilor și dușmanilor“ lui „diverși și puternici“. Foarte bogat, poate cel mai mare european al timpului său, marchizul de Oaxaca a murit în 1547, în drum spre America de Sud.

Asemenea lui Cortés, locul pe care îl ocupă Pizarro în istorie este acela al omului care a distrus Imperiul Inca și le-a oferit spaniolilor bogățiile din Peru. Unul dintre cei mai de seamă europeni din vremea sa, Pizarro era uscățiv, înalt, zvelt și un conducător binevoitor, cu o voce gravă, iubit de oamenii săi. Era neștiutor de carte, de modă veche și, de obicei, purta o sutană neagră, o pălărie albă și o sabie și un pumnal. Dar avea o experiență

enormă în războiul de cucerire a Indiilor și era pregătit să fie necruțător și brutal cu dușmanii săi. A manifestat aceleași calități în raport cu indienii, pentru a ajunge la dominația psihologică necesară care să compenseze inferioritatea numerică substanțială a forțelor lui. Realizările lui – cucerirea unui imperiu cu un grup de oameni ridicol de mic – rămân remarcabile, iar Pizarro este socotit și acum un erou în orașul lui natal din Spania, Trujillo.

Asemenea multor altor tineri europeni din vremea lui, a fost atras de promisiunea Lumii Noi. A fost însoțit și ajutat de frații lui și, în 1502, a ajuns în insula Hispaniola din Caraibe. În 1513, lupta deja alături de exploratorul și conchistadorul Vasco Núñez de Balboa, care întemeiase primul oraș, Dariena, pe continentul american și a ajuns la Oceanul Pacific. Însă în anul următor, Balboa a fost înlăturat din poziția de guvernator al coloniei Veraguas. Pizarro și-a declarat numaidecât loialitatea față de înlocuitorul lui Balboa, Pedrarias Dávila. Cinci ani mai târziu, la ordinele lui Dávila, Pizarro l-a arestat pe Balboa, care apoi a fost executat pentru nesupunere. Drept răsplată pentru loialitatea lui față de Dávila, Pizarro a fost numit primar al orașului nou-întemeiat Panama.

Cu toate că Pizarro și-a folosit noul rol ca să acumuleze bogății, acestea nu i-au satisfăcut ambițiile. Zvonuri despre o țară fabulos de bogată aflată în sud – Piru – ajunseseră până în Panama în vremea aceea. Inspirat de astfel de povești, Pizarro a încheiat un parteneriat cu un soldat aventurier, Diego de Almagro: au convenit să conducă o expediție în căutarea țării numite „Piru“, iar toate teritoriile pe care le cucereau să fie împărțite în mod egal între ei.

O tentativă neizbutită în 1524 a fost urmată de o expediție mult mai bine organizată în 1526, când s-a confirmat existența unui imperiu bogat la sud. Cu apetitul stârnit, conchistadorii au hotărât să pornească într-o a treia călătorie. Însă guvernatorului orașului Panama își pierduse răbdarea, pentru că expedițiile lui Pizarro nu dădeau rezultate imediate, și a ordonat abandonarea acestei acțiuni.

Când Pizarro a aflat de decizia guvernatorului, a tras o linie pe nisip cu sabia și a declarat: „Acolo se află Peru cu bogățiile sale; aici, Panama și sărăcia ei. Fiecare să aleagă ce se potrivește mai bine unui brav castilian.“ Dintre cei prezenți, numai 13 bărbați au făcut promisiunea să rămână cu el. Însoțit de Almagro și Luque, Pizarro și-a continuat călătoria, iar în 1528

a pus pentru prima dată piciorul în Imperiul Inca. Luând naștere în regiunea muntoasă peruviană în secolul al XII-lea, Inca devenise, pe la mijlocul anilor 1500, un mare imperiu care cuprindea o mare parte din coasta vestică a Americii de Sud. Sub conducerea a trei suverani încununați de succes (Pachacuti, cca 1438–cca 1471; Topa Inca, cca 1471–cca 1493 și Huayna Capac, cca 1493–1525), incașii au ajuns să domine o mare parte din teritoriile ocupate azi de Ecuador și Peru, părți din Argentina și Chile. Însă cu puțin înainte de sosirea spaniolilor în 1532, imperiul era afectat de războiul civil care izbucnise în timpul domniei fiului lui Huayna Capac, Atahualpa, ceea ce a făcut să fie o țintă ușoară, mai ales dată fiind superioritatea tehnică a atacatorilor europeni.

Pizarro s-a confruntat cu practica sacrificiilor umane la incași. Aceasta era mai puțin frecventă la ei decât la vecinii lor azteci din Mexic, dar și ei răspundeau la evenimente importante (precum dezastrele naturale sau moartea unui împărat – care era venerat ca zeitate) prin practicarea ritualurilor Capacocha – sacrificarea copiilor –, în speranța de a îmbuna zeii și de a continua să primească binecuvântarea lor.

Dornic să înceapă să construiască pe temelia acestei prime întâlniri promițătoare cu un imperiu vulnerabil și bogat, dar lipsindu-i resursele, Pizarro a făcut o scurtă călătorie înapoi în Europa, ca să apeleze în persoană la ajutorul lui Carol al V-lea, regele Spaniei și împărat roman, care a acceptat, de această dată, să îi acorde ajutor.

Revenit în Lumea Nouă, Pizarro a trimis emisari care să se întâlnească cu reprezentanții împăratului incaș, Atahualpa. S-a convenit ca Pizarro să se întâlnească cu împăratul în orașul Cajamarca, în noiembrie 1532. Înaintând cu armata lui de 80 000 de oameni, Atahualpa credea că nu avea de ce să se teamă de armata lui Pizarro de 106 infanteriști și 62 de cavaleriști. Când a sosit la Cajamarca, Atahualpa a hotărât să își lase cea mai mare parte a armatei în afara orașului și a intrat cu o suită mult mai mică – nedându-și seama că nimerea într-o capcană aranjată cu grijă. Într-un scurt schimb de replici, împăratul a respins disprețuitor sugestia de a se ploconi în fața spaniolilor. Pizarro a ordonat imediat oamenilor lui să deschidă focul asupra incașilor uimiți. Aproape toată suita lui Atahualpa – poate 3 000 sau 4 000 de bărbați – a fost masacrată, iar masacrul a continuat și în afara orașului. În total, au pierit 7 000 de incași sub ploaia de gloanțe; spaniolii, în schimb, au avut mai puțin de zece victime.

Împăratul însuși a fost luat ostatic. Pizarro a luat-o pe sora adolescentă a lui Atahualpa să-i fie amantă și a avut cu ea copii.

Pizarro a cerut o răscumpărare mare pentru eliberarea lui Atahualpa; încăperea în care era ținut împăratul trebuia să fie umplută de jos până sus cu aur și argint. În mod surprinzător, oamenii lui Atahualpa au adus ceea ce li se ceruse. Dar, în loc să-l elibereze pe împărat, Pizarro și-a retras cuvântul și a poruncit ca acesta să fie executat.

Răsplătit de Carol al V-lea cu titlul de Marchiz Cuceritor, Pizarro a pecetluit cucerirea ținutului Peru prin ocuparea orașului Cuzco în 1533, iar în 1535 a întemeiat orașul Lima, pe care l-a declarat capitală. Apoi a început să adune o avere uluitoare. Puterea și bogăția însă au dat naștere invidiei și, nu după mult timp, Pizarro s-a certat cu partenerul lui, Almagro, asupra prăzilor. În 1538, disputa dintre ei s-a transformat în război. Pizarro l-a învins pe Almagro în Bătălia de la Las Salinas și a poruncit ca fostul lui tovarăș să fie executat. Fiul celui omorât a jurat să se răzbune, iar în 1541 susținătorii lui au atacat palatul lui Pizarro și l-au omorât pe acesta.

Dar nu a fost sfârșitul poveștii lui Pizarro. Fratele lui, Hernando, s-a întors în Spania ca să răspundă la acuzațiile aduse familiei sale și a fost întemnițat zeci de ani. După ce a fost eliberat, în cele din urmă, s-a căsătorit cu fiica pe jumătate incașă, foarte bogată, a lui Pizarro și a construit Palatul Marchizului Cuceritor în Trujillo. Între timp, un alt frate, Gonzalo, a cucerit Peru, s-a răzvrătit împotriva autorităților regale și s-a gândit să se autoproclame rege – dar, până la urmă, a fost învins și omorât de către vicerege.

Spaniolii au stăpânit cea mai mare parte a continentului timp de 300 de ani. În acest timp, s-au amestecat cu indigenii, cunoscuți drept indieni, și cu sclavii negri aduși ca forță de muncă din Africa, formând pe acest continent popoarele pe care le știm în prezent. Continentul a fost guvernat de viceregi reprezentanți ai monarhiei spaniole, iar argintul extras de acolo a intrat în vistieriile Imperiului Spaniol. Spaniolii și creolii, hispanicii născuți în colonii, dețineau toată puterea, în timp ce persoanele de rasă mixtă, așa-numiții metiși sau mulatri, erau discriminate. Încă de la început până în secolul XXI, continentul a suferit de pe urma cultului închinat *caudillo*-ului, dictatorul militar, și de pe urma prejudecăților rasiale – ambele fiind moșteniri lăsate de conchistadori.

Michelangelo

1475–1564

Michelangelo era considerat încă din timpul vieții cel mai mare artist al lumii, iar secolele care au urmat nu au șters din strălucirea geniului său universal. A fost sculptor, pictor, arhitect și poet – personificarea Renașterii la apogeu – și nici în prezent nu e cu putință să nu fii uimit de creativitatea lui, să nu-i admiri dinamismul uimitor și să nu fii copleșit de energia lui neobosită care i-a adus porecla Il Divino, Divinul, și de grandoarea lui impetuoasă și teribilă, care i-a adus porecla Il Terribile, Teribilul. Viața personală i-a provocat suferințe, fiind chinuit de credința lui, de presiunea de a accepta și de a termina comenzi colosale date de papi și regi, supărat pe lăcomia propriei familii, mistuit de procesul creației, chiar de alegerea și deplasarea blocurilor mari de marmură. A fost tiranic în activitatea și în cerințele lui, dar și un prieten iubitor și fidel.

Născut pe 6 martie 1475 la Caprese, în Toscana, Michelangelo di Lodovico Buonarroti Simoni a fost fiul unui funcționar florentin care provenea dintr-o mică, dar veche familie nobilă, obsedat de pierderea grandorii acesteia. După moartea prematură a mamei sale, el și-a petrecut copilăria cu o dădacă și cu soțul acesteia care sculpta în piatră și care i-a făcut cunoscută splendoarea marmurei; și încă de la o vârstă fragedă a descoperit că avea darul de a sculpta forme în piatră. În copilărie, a fost trimis la studii în Florența, orașul-stat care era deja capitala Renașterii, centrul creativității clasice, condus pe atunci, eficient, dar cu perioade de instabilitate, de familia de Medici, în persoana lui Lorenzo Magnificul. Familia de Medici, la origine o familie de bancheri, se mândrea cu reputația de patroni și de cunoscători ai artei. La 13 ani, Michelangelo a fost trimis în ucenicie la atelierul unuia dintre decanii Renașterii florentine, Domenico Ghirlandaio, iar el l-a trimis mai departe pe acest băiat talentat chiar în casa familiei de Medici, unde a avut ocazia să cunoască viața la curte și să se bucure, în marele oraș, de o viață veselă și destul de decadentă printre pictori și poeți, având, probabil, și aventuri amoroase cu bărbați mai bătrâni și mai tineri, după cum era obiceiul în vremea aceea.

Michelangelo a trăit la curtea familiei de Medici timp de cinci ani, bucurându-se chiar de favorurile lui Lorenzo Magnificul. Dar moartea

acestuia din urmă în 1492 și ascensiunea preotului înspăimântător de puritan Savonarola, care a ridicat poporul împotriva depravării și a artei, care marcaseră guvernarea de Medici, înălțând „Rugul Deșertăciunilor“, au pus capăt idilei princiare a lui Michelangelo, care s-a întors la tatăl său. Dar primea în continuare comenzi de la familia de Medici și sculpta și își dezvolta propriul stil – până când familia de Medici a fost înlăturată violent de la putere, ceea ce a însemnat că și el trebuia să plece din Florența. În final, la 21 de ani, a fost invitat la Roma de un protector, cardinalul Raffaele Riario, și a început să primească comenzi, inclusiv aceea a statuii *Pietà*, o statuie a Fecioarei Maria care ține în brațe trupul lui Hristos. Rezultatul a fost prima capodoperă a lui Michelangelo. *Pietà* se află acum în Bazilica Sfântul Petru din Roma și este de o asemenea splendoare, încât piatra pare să aibă caracteristicile pielii. Avea doar 24 de ani și s-a văzut deodată celebru. În 1498, grotescul Savonarola a fost răsturnat de la putere și executat, ceea ce i-a permis lui Michelangelo să se întoarcă acasă. Acolo, potentații florentini au comandat o statuie a regelui David. Când a terminat-o, în 1504, măiestria artistică absolută, cutezanța viziunii și desăvârșirea tehnică au uimit pe toată lumea. Curând după aceea, consiliul municipal i-a cerut să picteze *Bătălia de la Anghiari* în același timp cu rivalul său, Leonardo da Vinci. Dar prima capodoperă picturală a lui Michelangelo a fost aceea care reprezenta Sfânta Familie, acum cunoscută cu numele *Doni Tondo*, care se află la Galeria Uffizi.

În 1505, s-a întâlnit cu egalul său ca grandoare și temperament, când a fost invitat înapoi la Roma de tiranicul, agresivul și temutul papă Iulius al II-lea, un pontif războinic care era cunoscut ca *il papa terribile* atât pentru temperamentul lui năprasnic, cât și pentru hotărârea de a restabili puterea papală, deseori conducându-și singur armatele și bătându-și frecvent servitorii cu toiagul. Nici Michelangelo, nici Iulius nu acceptau autoritatea altcuiva și se provocau reciproc. Oferindu-i o sumă mare de bani, Iulius i-a cerut artistului să-i construiască viitoarea criptă, un plan grandios cu 40 de statui. Construcția a durat 40 de ani, fiind o comandă care l-a chinuit pe Michelangelo cu nesfârșite probleme și negocieri, și nu a fost niciodată complet terminată – mormântul neterminat și mult mai mic se găsește acum în Biserica San Pietro in Vincoli, unde se află și statuia fără pereche a lui Moise. În același timp, capriciosul Iulius l-a bombardat pe artist cu comenzi foarte bine plătite, dar urgente, Michelangelo simțindu-se deseori

revoltat. Cea mai importantă dintre acestea, în 1508, a fost aceea de a picta tavanul Capelei Sixtine. Inițial, artistul a încercat să refuze această sarcină copleșitoare, dar, la insistențele papei, a cerut să-i fie acordată libertatea viziunii și Iulius a fost de acord cu ideea lui de a reda teme din Geneză, inclusiv Creația și Căderea lui Adam. Michelangelo a trebuit să construiască o schelă și să stea întins pe spate la înălțime, ca să realizeze fresce pe aproape 500 de metri pătrați. În cursul acestei acțiuni, și-a vătămat gâtul, spatele și ochii, blestemând lucrarea, conștient, totodată, că era o lucrare sacră, dar și capodopera lui. Acest sonet al lui Michelangelo, plin de furie și de duh, descoperă energia iute, pasiunea pentru lume și vocea autentică a artistului amestecate cu lupta fizică de a picta tavanul Capelei Sixtine:

> Tot trudind aici, m-am pomenit cu o gușă
> asemenea pisicilor umflate de apă din Lombardia
> sau din vreun alt ținut,
> așa încât burta-mi ajunge pân' la bărbie.
> Barba până-n cer, iar amintirea
> parcă se duce dincolo de cheson. Pieptul mi-e o harpă.
> Iar din pensulă-mi tot picură vopsea pe față,
> care pare-un caldarâm colorat.
> Coapsele mi-au ajuns în pântece,
> cu șezutul mă echilibrez
> și-n vid umblu orb.
> În fața mea se-ntinde pielea
> și, ca să m-aplec, umerii trebuie să mi-i încordez,
> ca un arc sirian.

Fresca *Crearea lui Adam* este probabil cea mai renumită pictură din istoria omenirii. După terminarea ei, în 1512, Iulius al II-lea a murit, iar pe tronul papal a urmat un membru al familiei de Medici, un florentin vechi prieten al lui Michelangelo, Leon al X-lea, fiul lui Lorenzo Magnificul. Deși era un patron mult mai relaxat decât Iulius, și el avea cerințe: chemat la Florența, artistul a lucrat la Biserica San Lorenzo a familiei de Medici, combinând arhitectura și sculptura, creând cripta familiei de Medici, inclusiv statui reprezentându-l pe Lorenzo Magnificul, și sculpturi alegorice reprezentând Noaptea și Ziua, Amurgul și Aurora, toate emanând, în mod caracteristic, senzualitate și viață și exprimând o viziune cutezătoare. Mai târziu, a proiectat Biblioteca Laurențiană pentru familia de Medici, dar șederea lui la Florența a fost întreruptă de instabilitatea politică – întâi căderea și apoi revenirea familiei de Medici. În secret,

Michelangelo dezaproba dominația de-a dreptul regală a familiei de Medici, iar dezaprobarea lui a atras ostilitatea noului duce Alessandro, necruțător, decadent și tânăr, cunoscut ca Il Moro, Maurul, a cărui mamă este posibil să fi fost o sclavă neagră. Deși Alessandro va fi asasinat curând, Michelangelo va fi nevoit să părăsească orașul în 1534 și să se întoarcă la Roma, unde a fost bine primit de un alt membru al familiei de Medici, Giulio, acum papa Clement al VII-lea, care i-a cerut să picteze peretele altarului Capelei Sixtine. Finalizarea frescei *Judecata de Apoi* a durat mai bine de șase ani, iar modul în care reprezintă pasiunea umană și musculozitatea trupurilor este impresionant, arătând viziunea artistului că frumusețea trupului omenesc este o manifestare a măreției lui Dumnezeu. Iisus este reprezentat musculos și gol, iar Michelangelo s-a reprezentat ironic pe sine în trupul epuizat al Sfântului Bartolomeu. Într-un fel, este o viziune întunecată și înspăimântătoare, de o forță uimitoare, căci reprezintă a doua venire a lui Iisus și judecata sufletelor celor morți – unii cred că pictura a fost inspirată parțial de brutalitatea prădării Romei de către armata imperială în 1527. Dar goliciunea personajelor sacre l-a șocat și l-a îngrozit pe puritanul cardinal Gian Carafa, care l-a denunțat pe Michelangelo. Mult mai târziu, Carafa a devenit despoticul, dușmănosul și aprigul papă Paul al IV-lea, care a cerut, în mod absurd, ca unele dintre personajele goale ale lui Michelangelo să fie acoperite de niște pantaloni.

Michelangelo a câștigat sume uriașe de bani în timpul vieții, pe care a încercat să-i economisească pentru nepoții lui, cumpărând permanent pământ ca să refacă gloria pierdută a familiei sale nobile. Se comporta irascibil și violent atât cu membrii familiei lui, cât și cu ucenicii, scriindu-le scrisori furioase, directe și deseori cu injurii și plângându-se adesea cât îi era de greu să găsească bucata potrivită de marmură și să jongleze cu cerințele patronilor săi papali și regali. Era un prieten foarte devotat în cercul lui intim de pictori și poeți, fiind, de asemenea, un poet strălucit. A avut o prietenie înflăcărată, dar platonică, cu aristocrata Vittoria Colonna, văduva marchizului de Pescara, care era și ea o poetă vestită și protectoare a artelor. Cei doi făceau schimburi de poeme. În ciuda averii uriașe, Michelangelo ducea o viață austeră, fiind însoțit de echipa lui de calfe și ucenici, în mare parte bărbați tineri. Admira frumusețea masculină, așa cum o dovedesc sculpturile lui, iar cele 300 de poeme de dragoste ale sale sunt adesea homoerotice. Întrebarea dacă acest catolic foarte pios a

avut relații trupești este foarte dezbătută, dar senzualitatea pe care o emană poezia lui sugerează că e foarte posibil să fi avut. În 1532 s-a îndrăgostit pătimaș de Tommaso dei Cavalieri, un nobil de 23 de ani, chipeș și cu bun gust, care, o vreme, a răspuns iubirii pe care i-o purta Michelangelo, pe atunci în vârstă de 57 de ani, care i-a scris multe poeme și i-a dedicat desene. Cei doi au rămas prieteni toată viața. S-a îndrăgostit și de alții, unii dintre aceștia fiind niște escroci care au profitat de el.

În 1536, papa Paul al III-lea i-a cerut lui Michelangelo să proiecteze piața vechiului Capitoliu, pregătind astfel vizita împăratului Carol al V-lea, și noua schiță a palatului familiei papei, Farnese. În 1546, Michelangelo a primit o altă sarcină gigantică. Papa Iulius al II-lea hotărâse în 1506 să demoleze vechea Bazilică Sfântul Petru, care data din timpul domniei lui Constantin cel Mare, pentru a ridica o nouă catedrală colosală. Lucrarea era încă neterminată când s-a hotărât ca Michelangelo să fie arhitectul ei – a fost o comandă la care a lucrat tot restul vieții. La bătrânețe a devenit mai morocănos și a căpătat obiceiuri mai austere. A murit la 88 de ani, fiind, poate, cel mai mare artist care a existat vreodată. Ce minunat este pentru omenire că atât de multe dintre operele lui încă există și pot fi admirate!

Barbarossa și Braț de Argint

cca 1478–1546 cca 1474–1518

Au dat peste o corabie care venea de la Genova, încărcată cu grâne, și au luat-o cu asalt cât ai clipi. Apoi au văzut un galion care arăta ca o fortăreață, o corabie comercială încărcată cu pânzeturi, și au luat-o și pe aceea fără greutate. Când s-au întors la Tunis, au predat o cincime din pradă [datorată conducătorului], au împărțit restul și au pornit din nou în larg cu trei corăbii către țărmurile necredincioșilor.

Katib Chelebi, *Istoria războaielor maritime ale turcilor* (cca 1650), descrie un episod timpuriu din viața lui Barbarossa și a fratelui său mai mare, Oruc

Barbarossa – un amiral otoman strălucit, politician abil și întemeietor al propriului regat dinastic – a fost unul dintre cei patru frați corsari

musulmani care, cu o înflăcărare cutezătoare, au dominat Mediterana și au ucis și au luat în robie creștini nevinovați la începutul secolului al XVI-lea.

Barbarossa Khair ad-Din Pașa s-a născut pe insula Lesbos din Marea Egee în preajma anului 1478, primind numele de Yakupoglu Hizir și fiind unul dintre cei șase copii (patru fii și două fiice) ai unui turc musulman, Yakup Aga, și ai Katerinei, soția sa grecoaică creștină. Hizir era un tânăr inteligent, charismatic și cu spirit de conducător. Având un ten închis, și-a lăsat mai târziu o barbă mare roșcată – de aici venindu-i porecla europeană Barbarossa, care înseamnă „Barbă Roșie" (derivată de la Baba Oruc, un titlu onorific pe care l-a moștenit mai târziu de la fratele său Oruc și pe care l-a câștigat în 1510, după ce a scăpat un număr mare de musulmani spanioli de persecuție).

În tinerețe, cei patru frați – Ishak, Oruk, Hizir și Ilyas – au cumpărat o corabie pentru transportul produselor de olărit ale tatălui lor, dar cum navele otomane erau supuse în acea vreme raidurilor repetate ale detestaților Cavaleri ai Sfântului Ioan, care-și aveau baza pe insula Rodos, Oruc, Ilyas și Hizir au devenit în scurtă vreme corsari, lăsându-l pe Ishak acasă să se ocupe de treburile familiei. Hizir a navigat pe Marea Egee, iar Oruc și Ilyas de-a lungul coastei Levantului, până ce corabia lor a fost prinsă de Cavaleri. Ilyas a fost omorât, iar Oruc întemnițat trei ani la castelul Bodrum, până când Hizir a lansat un atac îndrăzneț ca să-l salveze.

Hotărât să-și răzbune fratele, Oruc și-a asigurat sprijinul guvernatorului otoman al Antaliei, care i-a pus la dispoziție o flotă de galioane pentru a stăvili jafurile Cavalerilor. În cursul mai multor atacuri, a capturat câteva galioane ale dușmanilor, organizând apoi raiduri în Italia. Unindu-și forțele, începând din 1509, Oruc, Hizir și Ishak au înfrânt un grup de corăbii spaniole pe Marea Mediterană. Într-o astfel de bătălie, în 1512, Oruc și-a pierdut brațul stâng, căpătând porecla Braț de Argint, după ce și-a înlocuit brațul cu o proteză din argint.

Nedescurajați, cei trei frați au continuat să atace coastele italiene și spaniole, într-o singură lună capturând 23 de corăbii. Au început să-și fabrice singuri praful de pușcă și în următorii patru ani au atacat, au distrus sau au capturat mai multe nave, fortărețe și orașe. În 1516, au eliberat Algerul de sub stăpânirea spaniolă, iar Oruc s-au autoproclamat sultan, deși în anul următor a cedat titlul sultanului otoman, care l-a numit, în schimb, guvernator al Algerului și guvernator maritim principal

al Mediteranei occidentale – poziții pe care le-a deținut până în 1518, când el și Ishak au fost omorâți de trupele lui Carol I al Spaniei (ulterior împăratul Carol al V-lea).

Hizir, singurul frate supraviețuitor și cel care a rămas cunoscut ca Barbarossa, a preluat sarcinile fratelui său. În 1519, a apărat Algerul împotriva unui atac italo-spaniol, răspunzând în același an printr-un raid asupra regiunii Provence. Apoi, după numeroase raiduri de-a lungul coastelor franceză și spaniolă, a participat în 1522 la cucerirea otomană a Rodosului, când Cavalerii Sfântului Ioan au fost învinși definitiv. În 1525, a atacat Sardinia, recucerind apoi Algerul și ocupând Tunisul în 1529, dar și lansând alte atacuri de aici.

În 1530, împăratul Carol al V-lea a cerut ajutorul lui Andrea Doria, talentatul amiral genovez, ca să înfrunte stăpânirea lui Barbarossa, dar, în anul următor, Barbarossa a obținut o victorie decisivă asupra lui Doria, dobândind și recunoștința personală a sultanului Suleiman Magnificul, care l-a numit Capudan-pașa – comandantul flotei și guvernator-șef al Africii de Nord – și i-a acordat și titlul onorific Barbarossa Khair ad-Din Pașa.

În 1538 – fiind deja o legendă vie pentru musulmani datorită faptului că eliberase sclavii musulmani africani din galerele spaniole și adusese glorie Imperiului Otoman –, Barbarossa a distrus o flotă alcătuită din nave spaniole, malteze, venețiene și germane în Bătălia de la Preveza, în urma căreia a asigurat dominația turcă asupra Mediteranei orientale timp de 40 de ani. În septembrie 1540, Carol i-a oferit o mită uriașă ca să treacă la tabăra adversă, dar Barbarossa a refuzat hotărât, iar în 1543, când flota lui stătea la pândă la gura Tibrului, chiar a amenințat să pornească într-o ofensivă asupra Romei, dar a fost descurajat de francezi, cu care încheiase o alianță temporară. Orașele de pe coasta italiană, inclusiv mândrii genovezi, renunțaseră deja să încerce să-l învingă, alegând să trimită tributuri enorme în schimbul scutirii de atacuri. Barbarossa stăpânea coastele italiene și mediteraneene.

În 1545, după ce a asigurat dominația otomană asupra regiunii mediteraneene și a Africii de Nord, Barbarossa, neînvins, s-a retras într-o vilă magnifică de pe țărmul nordic al Bosforului. Aici și-a scris memoriile și a murit din cauze naturale în 1546. L-a lăsat succesor pe fiul său, Hasan Pașa, să conducă Algerul.

Cucerise și luase în robie nu mai puțin de 50 000 de oameni de pe coastele italiene și spaniole și era vestit pentru cruzimea lui sălbatică. Pentru otomani, Barbarossa a fost un amiral remarcabil. Pentru creștini însă, a fost un pirat nemilos, poate cel mai înspăimântător din câți au existat vreodată.

FAMILIA BORGIA: PAPA ALEXANDRU AL VI-LEA

1431–1503

ȘI COPIII SĂI CESARE ȘI LUCREZIA

1475–1507 1480–1519

Lucrezia avea o imaginație extravagantă, era din fire lipsită de frică de Dumnezeu, ambițioasă și uneltitoare... avea cap de Madonnă de Rafael și inimă de Messalină.

ALEXANDRE DUMAS, *CRIME CELEBRE* (1843)

Rodrigo Borgia, strănepotul papei Calixt al III-lea, a fost un maestru necruțător al intrigii și al puterii, o calitate datorită căreia el și copiii lui au intrat în legendă pentru depravarea și crimele lor. Cardinal la 25 de ani, el fusese vicecancelar al Sfântului Scaun de-a lungul domniei a patru papi, adunând în acest timp o avere colosală. Când i-a venit rândul să urce pe scaunul papal, Borgia avea banii necesari ca să cumpere pontificatul: patru încărcături pline cu lingouri de aur, trase de catâri. Oricare i-ar fi fost păcatele, era deștept, șiret, fermecător, experimentat și slujea cu conștiinciozitate Curia și era seducător și în politică, și în dormitor: „femeile erau atrase de el precum fierul de magnet", spunea un martor. La doi ani după ce a fost ales papă – s-a numit singur Alexandru al VI-lea –, Roma a fost atacată și cucerită de regele Carol al VIII-lea al Franței, dar papa a reușit să-l câștige de partea sa pe regele francez, care a pornit curând în marș către Neapole. După ce francezii s-au întors în țara lor, Alexandru al VI-lea a început să se bucure din plin de foloasele pontificatului: reușise deja să-l facă pe fiul lui cel mai mare, Giovanni, duce

de Gandia, dar, în iunie 1497, tânărul în vârstă de 20 de ani a dispărut, fiind găsit în Tibru cu gâtul tăiat și având nouă lovituri de cuțit. Alexandru a fost distrus, dar nu a cercetat cazul întrucât principalul suspect era fiul lui mai mic, Cesare, care era deja cardinal.

În 1498, Cesare și-a convins tatăl să-i îngăduie să părăsească demnitatea de cardinal și să-l numească comandant militar papal. Fiind laic din nou, Cesare nutrea ambiții în privința Franței și, în calitate de arhitect al noilor politici profranceze ale tatălui său, a fost răsplătit cu ducatul francez Valentinois și i s-a îngăduit să o ia în căsătorie pe sora regelui Navarrei. Noul duce Cesare a început să omoare sau să răstoarne de la putere toți nobilii rivali din Italia care stăteau în calea puterii familiei Borgia. În această perioadă, Alexandru și Cesare au restabilit puterea politică papală. Dar Cesare era detestat: „În fiecare noapte“, scria un ambasador la Roma, „se găsesc asasinați patru sau cinci oameni, episcopi și alții, astfel încât toată Roma tremură de frica de a nu fi omorâtă de către duce“. Cesare Borgia era deja literalmente în stare de descompunere, chinuit de sifilisul care îi mânca fața, astfel încât în public apărea numai cu o mască sinistră din aur.

În pofida notorietății sale, Cesare Borgia era, în felul lui, cu totul excepțional: era neobosit, dormea puțin și se afla mereu într-o stare de activitate febrilă. Fără frică și inhibiții, poseda și șarmul și inteligența tatălui său. Cesare a zămislit cel puțin 11 copii nelegitimi, iar orgiile lui, la care participau adesea și tatăl și sora lui, erau grozave și nerușinate: la un banchet celebru, maestrul de ceremonii papal a consemnat cum „50 de prostituate cu înfățișare satisfăcătoare prezente acolo, care dansau goale“, s-au așezat în patru labe ca să joace un joc în care trebuiau să adune niște castane aruncate pe podea. „La sfârșit, s-au oferit premii – pieptare din mătase, perechi de pantofi, pălării – bărbaților care au putut să efectueze operațiunea împreună cu prostituatele de cele mai multe ori.“ La orgie nu au fost prezenți numai papa și ducele, ci și sora lui Cesare, Lucrezia Borgia.

Lucrezia a căpătat o faimă proastă în toată Italia renascentistă pentru depravarea, voluptatea și viciile ei. Monstruozitatea ei a fost probabil exagerată, însă contemporanii o vedeau ca pe întruchiparea răului și șușoteau că purta un inel scobit din care turna discret otravă în vinul tuturor celor care-i stăteau în cale.

Lucrezia, un copil drăguț, fermecător, a devenit o frumusețe. Un contemporan a descris-o ca având „statură medie și siluetă suplă... păr auriu, ochi cenușii, o gură destul de mare, dinți de un alb strălucitor, un piept moale și alb și un trup foarte bine proporționat". Când Lucrezia avea 18 ani, tatăl ei, papa Alexandru, a aranjat căsătoria ei cu Giovanni Sforza, lord de Pesaro, ca să formeze o alianță cu familia Sforza – o familie milaneză puternică – împotriva familiei aragoneze din Neapole.

Nunta, care a avut loc la Vatican, a fost extravagantă, punându-se în scenă o piesă scandaloasă despre proxeneți și metrese. Lucrezia a stat doi ani la Pesaro, dar era nefericită și s-a întors la Roma. Familia Borgia, care avea deja o reputație formidabilă, îl suspecta pe Giovanni că spiona pentru ducatul Milanului; când și-a vizitat soția la Roma, el s-a speriat văzând-o pe Lucrezia zâmbindu-i brusc și arătându-i semne de afecțiune. Temându-se pentru viața lui, a fugit din Roma deghizat. Alianța dintre Roma și Milano nu mai era de folos familiei Borgia, care încerca acum să facă curte Neapolelui. Papa Alexandru a cerut familiei Sforza să accepte divorțul, dar singura cale de a obține acest lucru era să-l silească pe Giovanni să depună o mărturie falsă că era impotent și că, astfel, căsătoria nu se consumase. Umilit, acesta a răspuns cu acuzația că Alexandru îi sabotase căsnicia ca să-și satisfacă dorințele sexuale pe care le avea față de fiica lui.

În mijlocul acțiunii de divorț, Lucrezia – care pretindea în continuare că era virgină – s-a retras la Mănăstirea romano-catolică San Sisto, unde era vizitată de un mesager al tatălui ei, curteanul chipeș Pedro Calderon, cu care a început curând o aventură. Într-un an, în clanul Borgia a apărut în mod misterios un bebeluș și, nu mult după aceea, Calderon a fost găsit plutind pe Tibru, ucis, după câte se pare, din ordinul gelosului Cesare. Istoricul Potigliotto a speculat că băiatul fusese zămislit ori de Cesare, ori de Alexandru.

În 1498, după ce tribunalul constituit în scopul pronunțării divorțului a confirmat pretenția ei de a fi virgină, Lucrezia i-a fost oferită ducelui de Bisceglie, Alfonso, în vârstă de 17 ani, fiul nelegitim al lui Alfonso al II-lea de Neapole. Dar nu peste multă vreme familia Borgia a stricat prietenia cu Neapole și s-a apropiat de regele francez Ludovic al XII-lea. Tânărul soț al Lucreziei a fugit din Roma temându-se pentru viața sa, iar când soția sa l-a convins să se întoarcă, a fost atacat cu sălbăticie pe treptele Bisericii Sfântul Petru din Roma. Se poate ca Lucreția să fi fost complice la atac,

deși contemporanii credeau că l-a iubit sincer pe al doilea ei soț, precizând că i-a oblojit rănile și l-a îngrijit până l-a repus pe picioare. Dar curtea familiei Borgia nu era un loc bun pentru convalescență și, la ordinele lui Cesare, la o lună după atacul inițial, Alfonso a fost sugrumat în pat.

Se spune că Lucrezia a fost înnebunită de durere la aflarea veștii morții tânărului ei soț. Cu toate acestea, și-a reluat curând rolul în politica de putere a familiei Borgia. În 1501, în anul de după asasinarea lui Alfonso, s-a căsătorit cu Alfonso d'Este, fiul lui Ercole I, duce de Ferrara.

În 1503, Alexandru al VI-lea a murit de friguri, la vârsta de 72 de ani. Reputația lui e binemeritată, dar a reușit totodată să facă schimbări în interiorul papalității, să-i sporească veniturile, să-i îmbunătățească sistemul administrativ și influența diplomatică. Cesare a rămas descoperit. A fost exilat în Spania, unde a fost ucis în luptă la vârsta de 31 de ani. Mottoul lui a fost „Cezar sau nimic". În cele din urmă, nu a fost nimic.

Lucrezia a fost o protectoare respectată a artelor și a literaturii în Ferrara, unde a devenit ducesă în 1505, găsind totuși timp pentru o aventură cu cumnatul ei bisexual și cu poetul umanist Pietro Bembo. A murit în durerile nașterii, la vârsta de 39 de ani.

MAGELLAN

1480–1521

... întregul pământ stă suspendat în aer... un lucru atât de straniu și atât de contrar firii și rațiunii... dar al cărui adevăr e dovedit acum de experiența celor care, în mai puțin de doi ani, au navigat în jurul lumii.

THOMAS MORUS, *DIALOG DESPRE EREZII* (1529), REFERINDU-SE LA CĂLĂTORIA LUI MAGELLAN DIN 1519

Fernando Magellan a fost un navigator neînfricat și hotărât, care a realizat ceea ce Columb încercase să facă: a navigat către vest, pornind din Europa, și a ajuns în Indiile de Est, făcând astfel prima traversare a Oceanului Pacific, consemnată în istorie. Deși Magellan a fost omorât în Filipine, o navă dintre cele cinci din flota lui s-a întors, în cele din urmă, în Spania, după ce a trecut prin greutăți groaznice – devenind prima navă care a făcut înconjurul lumii.

Născut într-o familie nobilă portugheză, Magellan a crescut pe lângă curtea regală. În 1495, a intrat în slujba regelui Manuel I „Norocosul“ și s-a înscris ca voluntar în prima călătorie către India planificată de viceregele portughez Francisco D'Almeida.

Cum Portugalia voia să-și extindă rutele comerciale și să aducă în Europa mirodenii prețioase, Magellan a participat la o serie de expediții în Orient, intrând în altercații pe drum și fiind promovat la gradul de căpitan. În 1512, s-a întors în Portugalia. A participat la ocuparea orașului marocan Azamor, dar a fost rănit în luptă și a rămas cu un șchiopătat tot restul vieții. Mai rău, a fost acuzat că făcea comerț cu maurii și, drept urmare, a căzut din grațiile regelui Manuel.

Era limpede că Magellan își încheiase cariera în slujba coroanei portugheze. În 1513, a renunțat la cetățenie și s-a dus în Spania. I-a sugerat lui Carol al V-lea că el putea să ajungă pe Insulele Mirodeniilor din Orient pe o rută occidentală pe care nu o avusese în vedere Cristofor Columb cu 20 de ani mai devreme. Datorită progreselor făcute în navigație, consultării meticuloase cu un astronom și a purului curaj de a propune o călătorie la o latitudine sudică de până la 75 de grade, Magellan avea toate șansele să-l depășească pe Columb. Așadar, în septembrie 1519 a pornit în călătoria lui istorică, cu cinci nave și 270 de oameni.

Magellan a traversat Atlanticul, iar, în noiembrie 1519, a zărit țărmul Americii de Sud. Apoi s-a îndreptat spre sud și a iernat în Patagonia, unde a trebuit să zdrobească o răscoală condusă de doi dintre căpitanii săi. A înălțat din nou velele în august 1520.

În octombrie, Magellan a descoperit o strâmtoare care ducea către vest, între țărmul sud-american și arhipelagul din sud, ceea ce a permis flotei sale să ocolească apele agitate din sudul Capului Horn. El a numit-o Strâmtoarea Tuturor Sfinților, dar acum e cunoscută ca Strâmtoarea Magellan, după numele marelui navigator. Când navele au traversat strâmtoarea, marinarii au fost uimiți de priveliștea munților înzăpeziți de pe ambele părți. La nord se afla capătul sudic al Patagoniei, iar la sud, arhipelagul pe care l-au numit Țara de Foc – *Tierra del Fuego* – din cauza focurilor aprinse de băștinași, care ardeau pe mal. După ce au traversat strâmtoarea, s-au văzut în fața unei mari întinderi de apă. În cinstea vântului liniștit și lin care i-a împins pe apă, Magellan a numit acest ocean Pacific.

Timp de 98 de zile, echipajul lui Magellan a navigat în largul oceanului spre nord-vest, zărind numai o insulă stâncoasă, fără vegetație. Aveau puțină apă și aceea nu era bună. Proviziile li se terminaseră și au ajuns să mănânce biscuiți mucegăiți, șobolani și rumeguș. Dar Magellan a continuat călătoria, spunând că mai degrabă ar roade pielea care căptușea corabia decât să renunțe. Și exact asta au făcut membrii echipajului, au ros pielea de pe verge.

În martie 1521, au ajuns la arhipelagul Filipine, pe care Magellan l-a numit inițial după Sfântul Lazăr (arhipelagul a fost redenumit mai târziu, după regele Filip al II-lea al Spaniei). Echipajul a luat provizii și a ajuns apoi pe insula Cebu, unde Magellan s-a împrietenit cu regele indigen. Pretinzând că intenționa să se convertească la catolicism, regele a reușit să-l convingă pe Magellan să se implice în luptele lui violente cu insulele vecine și, în timpul unui asemenea atac, pe 27 aprilie, Magellan a fost omorât. Până când echipajul a reușit să se regrupeze și să pornească înapoi spre Spania, regele perfid a mai omorât doi dintre oamenii lui Magellan.

Numai 18 membri ai echipajului, patru indigeni sud-americani și o navă, *Victoria*, au reușit să înconjoare Capul Bunei Speranțe și să ajungă în Spania, năpăstuiți de vânturi potrivnice, de hărțuielile portughezilor, de subnutriție și de scorbut. Deși nu mai era printre ei, Magellan murise după ce trecuse de longitudinea la care făcuse primele călătorii către Orient, când ajunsese pe Insulele Moluce. Descoperise, de asemenea, Sfântul Graal al navigatorilor și al comercianților: o rută către Insulele Mirodeniilor din Orient, prin oceanul occidental. Acest lucru, la rândul lui, a deschis calea extinderii dominației spaniole și portugheze de cealaltă parte a Globului, în secolul al XVI-lea.

Poate că marii exploratori, precum Columb și Marco Polo, au descoperit regiuni ale lumii până atunci necunoscute, dar Magellan a fost cel care a dat un sens acestor descoperiri.

Babur și Mogulii

1483–1530

Vinul îl face pe om să se poarte ca un măgar pe o pășune mănoasă.

Proverb atribuit lui Babur

Babur a fost un prinț nomad dintr-un mic regat mongol, care a întemeiat Imperiul Mogul al Indiei. Domnia lui Babur a fost scurtă, dar el a fost un cuceritor și un intelectual talentat, iar puterea pe care a exercitat-o asupra multitudinii de popoare pe care le-a condus și respectul cu care le-a tratat au dat naștere unui vast imperiu de o splendoare culturală fără egal.

Pretinzându-se urmaș al lui Ginghis Han, tânărul Zahir- ud-din Muhammad era descendentul, în linie directă, al cuceritorului turco-mongol Tamerlan (Timur). Clanul pierduse mult din imperiul lui Tamerlan, astfel că, în tinerețe, el a fost un rege fără regat. Numit Babur de membrii tribului său, care nu puteau să-i pronunțe numele real, el a moștenit micul stat Fergana din Asia Centrală la vârsta de 12 ani. După ce a contracarat tentativele unchiului său de a-l detrona, Babur a pornit să cucerească Samarkandul vecin. Prințul în vârstă de 15 ani a calculat greșit. În lipsa lui, în regat a avut loc o răscoală, în urma căreia a rămas fără Fergana, iar, când s-a întors ca să o ia înapoi, armata lui a părăsit Samarkandul, lăsându-l și fără această cucerire. „Mi-a fost foarte greu“, își amintea Babur mai târziu despre anii în care fusese nomad. „Nu puteam să mă abțin să nu plâng mult.“

Înfrângerea l-a întărit pe Babur în hotărârea lui. În 1504, războinicul îndârjit câștigase regatul Kabul din Afghanistanul de azi. De acolo și-a îndreptat privirea spre est, către ținutul întins al Hindustanului. După câteva încercări, Babur a ieșit învingător, până la urmă, în 1526, în Bătălia de la Panipat, unde cei 12 000 de soldați ai săi au pus pe fugă armata puternică de 100 000 de soldați a sultanului din Delhi. În următorii trei ani i-a învins pe rajputani, pe afgani și pe sultanul Bengalului, devenind cârmuitorul de necontestat al Hindustanului – India de azi. Astfel a făurit descendentul lui Tamerlan ceea ce avea să fie cunoscut drept Imperiul Mogul, după denumirea persană a cuvântului mongol.

Babur a pus victoriile sale răsunătoare pe seama „izvorului bunăvoinței și al milei lui Dumnezeu“. Armele au fost și ele de ajutor. Babur a adus în India muscheta și tunul, deși la început a fost luat în râs. Așa cum arată seria de victorii obținute de Babur, în scurtă vreme a devenit limpede că armatele lui ridicol de mici puteau, cu ajutorul armelor de foc eficiente, să

lanseze atacuri de amploare împotriva adversarilor care le depășeau cu mult numeric.

Soldații paștuni, persani, arabi și turci Chagatai ai lui Babur, extrem de bine antrenați, își respectau comandantul desăvârșit. El era un războinic cu o forță legendară – se spune că putea să urce în fugă pe versanți cu câte un om pe fiecare umăr și că trecuse înot toate fluviile mari care-i ieșiseră în cale, inclusiv Gangele. Armatele mogule își îngrozeau dușmanii, și pe bună dreptate, căci combatanții învinși erau decapitați, iar capetele lor spânzurate de parapeți. Babur a considerat „un semn excelent“ decizia fiului și moștenitorului său, Humayun, ca 100 de prizoneri de război să fie împușcați la Panipat, mai degrabă decât să fie eliberați sau luați în robie, așa cum era obiceiul.

În schimb, Babur era un cârmuitor milostiv. Împăratul musulman a domnit asupra mai multor popoare, dând dovadă de foarte multă toleranță și de mult respect. Nu le-a impus niciodată să se convertească, nici nu a încercat să le schimbe practicile. Să propovăduiești islamul „cu sabia iubirii și a duioșiei“, i-a spus el lui Humayun, „nu cu sabia tiraniei și a persecuției“. Dând dovadă de o viziune clară și de umanitate, s-a asigurat că întinsul său imperiu înflorea în toată diversitatea lui: „Privește particularitățile variate ale poporului tău ca pe particularitățile diverselor anotimpuri“, i-a spus el fiului său. Apărător al dreptății indiferent de rasă sau religie, el ura ipocrizia, descriind-o drept „minciunile și lingușirea tâlharilor și sicofanților“.

Faptul că Babur a manifestat respect față de popoarele cucerite a contribuit la apariția unei culturi splendide și unice. Babur a adus în India moștenirea sa timuridă: artele și practicile vechii capitale a lui Tamerlan, Samarkand, un oraș-bijuterie. Amestecul care a rezultat de aici a dat naștere unor opere de artă și de arhitectură uluitoare care au durat peste secole, precum impresionantul monument Taj Mahal. Fiind el însuși scriitor, caligraf și compozitor iscusit, Babur a deschis tradiția patronajului dinastiei sale asupra acestor arte. A creat grădini simetrice somptuoase care sunt oaze în mijlocul căldurii înfiorătoare din India. Au fost primele de acest tip pe subcontinent, pline cu plante și cu fructe pe care le-a luat din patria sa și le-a adus în nord-vest. A fost îngropat, potrivit dorinței sale, în grădina Bagh-e-Babur din iubitul său Kabul, iar pe mormântul lui scrie: „Dacă există un rai pe pământ, acesta este, acesta este, acesta este!“

Punctul slab al lui Babur a fost excesul. Obișnuia să bea mult și dezvoltase un apetit deosebit pentru marijuana. Generozitatea lui extravagantă i-a golit vistieria. Iar când Humayun a părut să fie bolnav de moarte, se spune că Babur și-a oferit viața în schimbul celei a fiului său. Ultimele cuvinte ale lui Babur sunt grăitoare pentru cruzimea specifică acelor vremuri și pentru umanitatea sa: „Nu te ridica împotriva fraților tăi“, i-a spus el lui Humayun, „chiar dacă asta ar merita“.

Povestea extraordinară a lui Babur este relatată în jurnalul lui personal, *Babur-nama*, care prezintă viața lui, începând cu vremea când era regele copil al Ferganei până când a ajuns împăratul mogulilor. Cuprinde relatări despre bătălii, intrigi, floră, faună, geografie, popoare, poezie, artă, muzică, partide de polo și petreceri. Aici apare și prima mențiune despre diamantul inestimabil Koh-i-Noor. Vorbind chiar și despre sentimentele personale ale lui Babur, *Babur-nama* este o poveste uluitoare despre acea epocă și prezintă o perspectivă inedită asupra lui Babur.

Henric al VIII-lea

1491–1547

Niciodată nu a cruțat vreun bărbat la mânie, nici vreo femeie când era cuprins de pofte trupești.

Sir Robert Naunton, *Fragmenta Regalia*, 1641

Henric al VIII-lea a fost un tânăr talentat și de succes, ajuns un conducător puternic, energic și ambițios – a fost un monarh maiestuos și crud, care a creat o monarhie „imperială“, afirmând cu putere independența engleză, sfidând Roma, închizând mănăstirile, promovând puterea militară și maritimă a regatului său și propria autocrație, toate contribuind, în cele din urmă, la triumful protestantismului. Dar a devenit un tiran plin de sine și irascibil, a cărui poruncă a dus la executarea multora – pe baza unor dovezi false –, inclusiv a două dintre soțiile lui, din cauza orgoliului rănit. Prin cruzimea lui paranoică, a fost un Stalin englez.

Henric a fost al doilea fiu al vicleanului, meschinului și pragmaticului Henric al VII-lea, care urcase pe tron în 1485, reconciliind familiile York și Lancaster în urma Războiului celor Două Roze, și întemeiase dinastia

Tudorilor. Moartea prematură a moștenitorului său, prințul Arthur, în 1502, survenită la scurt timp după căsătoria cu Caterina de Aragon, a scos în evidență fragilitatea parveniților Tudori, ceea ce explică mult din cruzimea cu care Henric al VIII-lea a urmărit tronul. El a venit la tron în 1509 și s-a căsătorit cu văduva spaniolă a fratelui său defunct. Era chipeș, voinic și viguros, dar și foarte educat: curtenii salutau zorii unei epoci de aur. Și-a promovat gloria prin distracțiile specifice prinților renascentiști – vânătoarea, turnirul, dansul, petrecerile – și a câștigat popularitate executându-i pe perceptorii detestați ai tatălui său, Empson și Dudley, pe baza unor acuzații false. Astfel s-a creat un tipar al modului în care Henric avea să se descotorosească de miniștrii săi atunci când acest lucru îi era util.

Henric era dornic să-și pună la încercare forțele în arena europeană, unde Francisc I al Franței și împăratul Carol al V-lea de Habsburg rivalizau pentru influență. A început să construiască o flotă militară, inclusiv uriașa corabie de luptă *Mary Rose* (care s-a scufundat mai târziu). La început, l-a susținut pe împărat împotriva francezilor, intrând în fruntea unei armate în Franța și câștigând Bătălia de la Spurs în 1513, și înfrângând, în același timp, o invazie scoțiană la Flodden. A încheiat pacea cu Franța, întâlnindu-l pe Francisc la o conferință pe Câmpul Pânzei de Aur, organizată de ministrul său abil și extrem de bogat, cardinalul Thomas Wolsey – fiul unui măcelar, care înaintase în ierarhia Bisericii Catolice –, dar după ce Francisc a fost prins la Pavia în 1525, Henric a schimbat, din nou, taberele, aspirând să fie cel care menținea echilibrul puterilor în Europa.

Regina lui Henric, Caterina de Aragon, mătușa împăratului Carol al V-lea, îi născuse o fată, pe viitoarea regină Maria, nu un moștenitor de sex masculin – ceea ce era un afront adus mândriei lui Henric și sensibilității sale dinastice, așa că, a încercat, prin intermediul lui Wolsey, să ceară anularea căsătoriei cu văduva fratelui său. Papa, sub influența împăratului Carol, nu voia să îngăduie înlăturarea Caterinei. „Marea problemă a lui Henric“ nu ținea doar de personalitate, ci și de insistența cu care el dorea o coroană „imperială“ – nu una subordonată papei sau oricărei alte puteri. Această problemă a devenit și mai importantă când s-a îndrăgostit de Anne Boleyn, una dintre doamnele de onoare ale Caterinei, care – dornică de flirt, inteligentă și ambițioasă – nu i-a cedat decât după căsătorie. Papa a rămas intransigent, astfel că Henric s-a îndreptat către Wolsey.

Cardinalul ar fi urmat să cunoască ascuțișul sabiei, dar a murit pe drum, când mergea să i se aducă la cunoștință acuzația de trădare.

Henric a hotărât acum să urmeze o cale radicală, iar prin Legea Supremației și a Trădării din 1534, s-a autoproclamat capul Bisericii Angliei și independent de papă. În sfârșit, căsătoria lui Henric cu Caterina putea fi anulată, iar în 1533 s-a căsătorit cu Anne Boleyn.

Susținut de ministrul său Thomas Cromwell, Henric i-a redus la tăcere pe toți cei care puneau sub semnul întrebării politicile lui religioase: fostul său cancelar Thomas Morus a fost executat. O răscoală izbucnită în nord în 1536 a fost înfrântă, apoi răzvrătiții au fost risipiți, după ce Henric a făcut promisiunea că nu vor fi prigoniți, promisiune pe care a încălcat-o apoi, executându-i fără crutare pe rebeli. De-a lungul domniei sale, Henric a omorât fără milă pe oricine i se opunea: după Dudley și Empson, i-a executat pe Edmund de la Pole, conte de Suffolk, în 1513, pe Edward Stafford, duce de Buckingham, în 1521, chiar și pe tânărul poet Henry Howard, conte de Surrey, în ultimele zile ale vieții sale. E greu de calculat numărul victimelor lui – istoricul Holinshed a înaintat o cifră greu de crezut de 72 000 de persoane –, oricum, cu siguranță a fost impresionantă.

Cu toate că uneori i se atribuie lui Henric Reforma protestantă din Anglia, el a rămas, pe plan dogmatic, un conservator catolic. Cu toate acestea, revoluția lui politică a făcut posibilă Reforma protestantă în Anglia. Desființarea mănăstirilor – un act de vandalism pe scară largă – i-a adus avantaje, reprezentând o sursă de venituri pentru domnia lui, și a marcat începutul absolutismului său. Anne Boleyn i-a născut lui Henric un copil în 1533, dar a fost tot o fată, viitoarea Elisabeta I. Henric s-a întors împotriva ei, poruncindu-i lui Cromwell să născocească acuzații de adulter, incest și vrăjitorie, dovedită de „cel de-al treilea sfârc" al ei cu care hrănea Diavolul – care era, de fapt, o aluniță de pe gât. Cinci bărbați, inclusiv fratele lui Boleyn, au fost acuzați pe nedrept și executați. Anne a fost decapitată pe 19 mai 1536. Peste zece zile, Henric s-a căsătorit cu Jane Seymour, care i-a născut un fiu, viitorul Eduard al VI-lea, dar ea a murit la naștere – singura soție pe care Henric a jelit-o.

Sprijinind o politică externă protestantă și promovat la rangul de conte de Essex, Cromwell l-a convins pe Henric să se căsătorească cu Anne de Cleves. Dar Henric, care era deja gras și avea inflamații purulente, a fost respins de „Fecioara Flamandă". Cromwell a fost pus sub o acuzație falsă și

executat în 1540, chiar în ziua în care Henric a luat-o în căsătorie pe drăgălașa Catherine Howard, în vârstă de numai 16 ani. Henric a poruncit ca decapitarea să fie efectuată de un tânăr fără experiență. Capul a căzut abia la a treia încercare.

Fiecare dintre soțiile engleze a fost sprijinită de câte o facțiune politico-religioasă ambițioasă. Familia Howard era procatolică, dar regina pe care familia a scos-o la înaintare era o adolescentă ușuratică nechibzuită și naivă, ale cărei zburdălnicii trecute și aventuri prezente au îngăduit facțiunii protestante să exploateze mândria sexuală șubredă a regelui. În 1542, la 18 ani, regina a fost decapitată. Doar soția de pe urmă, inteligenta Catherine Parr, i-a supraviețuit.

Henric a hotărât să își căsătorească tânărul fiu Eduard cu Maria, regina scoțienilor, care era un copil. Dar scoțienii îndărătnici au rămas indiferenți față de așa-numita Pețire grosolană, în timpul căreia Henric și-a trimis armatele peste graniță ca să treacă „prin foc și sabie, fără excepție, bărbați, femei și copii“. Unul dintre regii cei mai maiestuoși și formidabili ai Angliei și, totodată, un tiran lipsit de înțelepciune și un om de stat cu realizări deopotrivă bune și rele, Henric a fost și erou, și monstru, un egoist brutal și un politician eficace. Așa cum concluziona ducele de Norfolk: „Urmarea mâniei regale este moartea“. În 1544, și-a prezentat succesiunea: protestantul Eduard, apoi catolica Maria, urmată de protestanta Elisabeta. Henric al VIII-lea a fost urmat la tron de fiul său, reformatorul înflăcărat Eduard al VI-lea. Acesta s-a mișcat rapid ca să consolideze influența protestantismului în Anglia, scoțând în afara legii liturghia latină și celibatul clerical și impunând ca slujbele să se țină în engleză. Dar era bolnav și a murit la 15 ani. Sora lui, Maria I, a anulat reformele lui Eduard, readucând cu violență Roma în viața religioasă engleză. Sute de oameni au fost arși pe rug. Deși s-a căsătorit cu Filip al II-lea al Spaniei, nu a avut copii. Acest personaj ursuz și tot mai alienat mintal nu a putut s-o împiedice pe sora sa, Elisabeta, să ia coroana după moartea sa timpurie.

Suleiman Magnificul

1494–1566

Eu, sultanul sultanilor, suveranul suveranilor, umbra lui Dumnezeu pe pământ, sultanul și împăratul Mării Albe [Mediterane] și al Mării Negre...

SULEIMAN MAGNIFICUL SCRIINDU-I SFÂNTULUI ÎMPĂRAT ROMAN CAROL AL V-LEA (1547)

Sub domnia lui Suleiman Magnificul, Imperiul Otoman, care se întindea din Orientul Mijlociu până în Africa de Nord, Balcani și Europa Centrală, a atins apogeul. El i-a extins granițele, a eradicat corupția, a revizuit legile, a fost tolerant, a sprijinit artele și a scris poezie de bună calitate. În urma lui a rămas un imperiu vast, bine guvernat, înfloritor din punct de vedere cultural, care a continuat să prospere un secol după moartea lui.

Când a venit la putere ca sultan otoman sau padișah (împărat) în 1520, la 26 de ani, după tatăl său, Selim cel Cumplit, Suleiman a moștenit un imperiu cu centrul în Turcia, care fusese consolidat prin cucerirea, de către tatăl său, a Siriei, a Palestinei și a Egiptului, precum și a celor două orașe islamice sfinte, Medina și Mecca. Suleiman se vedea pe sine împărat al unui imperiu universal, succesor al împăraților romani, dar și ca „al doilea Solomon“, omonimul lui. Prin urmare, a hotărât să extindă imperiul în toate direcțiile.

Prima lui țintă a fost Belgradul. În vara anului 1521, Suleiman a cucerit orașul sârb de sub dominația regelui Ungariei, dând o lovitură grea creștinătății și deschizând calea către o mai mare expansiune în Europa. În 1526, Ungaria aproape cedase în fața otomanilor și, cu toate că divizarea oficială a regatului a mai durat încă 15 ani, Suleiman avea acum o bază de unde putea ataca Viena. Punctul culminant al înaintării lui Suleiman în Europa Centrală a sosit în 1529, când a încercat fără succes să ocupe Viena. Acest eșec a contribuit la stabilirea limitelor hegemoniei otomane în secolul al XVI-lea. Bătălia pentru Viena a fost una dintre luptele cele mai remarcabile care au salvat Europa creștină de invadatori – începând cu înfrângerea hunilor lui Attila la Châlons, în 451, și continuând cu victoria francilor asupra maurilor la Tours, în 732, și respingerea maghiarilor de către germani la Lechfeld, în 955.

În 1526, Suleiman îl învinsese pe Ludovic al II-lea al Ungariei în Bătălia de la Mohács, generând o dispută asupra coroanei ungare între arhiducele Ferdinand I al Austriei și preferatul lui Suleiman, nobilul transilvănean servil Ioan Zápolya.

Ferdinand era căsătorit cu sora și moștenitoarea lui Ludovic al II-lea și făcea, de asemenea, parte din puternica dinastie de Habsburg, condusă de sfântul împărat roman Carol al V-lea, cârmuitor al Austriei, al Germaniei, al Țărilor de Jos și al Spaniei. Lupta pentru dominația Ungariei a fost, astfel, o ciocnire între două imperii.

În primăvara lui 1529, Suleiman a adunat o armată de 120 000 de oameni și a mărșăluit prin Bulgaria. Din cauza vremii proaste, s-au pierdut numeroase cămile și tunul greoi s-a înnămolit, dar Suleiman a reușit să ajungă la locul de întâlnire stabilit cu Zápolya și să recâștige câteva fortărețe maghiare, inclusiv orașul important Buda, după care a înaintat către Viena.

Lipsit de sprijinul lui Carol al V-lea, arhiducele se temea că avea să urmeze ce era mai rău. A lăsat Viena în mâinile lui Niklas, conte de Salm, și a fugit în Boemia. Salm, veteran experimentat, a întărit fortificațiile vieneze din jurul Catedralei Sfântul Ștefan și a așteptat.

Când au ajuns, trupele lui Suleiman au încercat să bombardeze fortificațiile orașului și să-l facă, astfel, să se predea. Dar întăriturile din pământ au rezistat. Otomanii au schimbat tactica și au început să sape tranșee și tuneluri ca să slăbească zidurile orașului. Și această tactică a eșuat și, cum se apropia o toamnă ploioasă, au încercat să dea un ultim asalt.

Deși erau mai numeroși, asediatorii otomani au fost respinși de sulițele apărătorilor austrieci. Renunțând să mai spere la victorie, otomanii și-au omorât prizonierii și au pornit spre casă pe 14 octombrie, fiind siliți să îndure ninsori grele și ambuscade pe tot drumul de întoarcere.

Suleiman ratase prilejul de a înainta în inima Europei. Carol al V-lea a întărit Viena cu ajutorul a 80 000 de soldați, iar Suleiman a fost nevoit să se mulțumească cu consolidarea teritoriului cucerit în Ungaria.

În acest timp, în lumea islamică, Suleiman și-a îndreptat privirile către frontierele vestice ale Imperiului Persan. Șahul evita o bătălie decisivă, iar în 1535 Suleiman a intrat în Bagdad. Cucerirea orașului, împreună cu Mesopotamia de Jos și cu o mare parte a teritoriului din jurul fluviilor Eufrat și Tigru, însemna că, în momentul semnării unui tratat cu șahul în 1554, Suleiman era indiscutabil forța dominantă în Orientul Apropiat.

Ultima lovitură a expansiunii otomane sub domnia lui Suleiman a adus în interiorul granițelor imperiului Tripolitania (parte din Libia modernă),

Tunisia și Algeria, un câștig teritorial important care le-a asigurat otomanilor o scurtă perioadă de dominație maritimă asupra Mediteranei occidentale. Suleiman juca acum un rol central în luptele dintre regele Francisc I al Franței și Carol al V-lea, împărat de Habsurg și rege al Spaniei.

Dar extinderea teritorială era doar una dintre ambițiile lui Suleiman. În lumea musulmană, reformele sale juridice i-au adus titlul de Suleiman Legiuitorul. S-a concentrat îndeosebi asupra kanunului sultanic – un sistem de norme ce reglementa cazurile care nu intrau în sfera Șariei.

Pe lângă caracterul de reformator energic, Suleiman era cunoscut și ca un cârmuitor care se îngrijea cu scrupulozitate să fie drept și imparțial. Își promova funcționarii pe baza abilităților lor, nu pe baza averii personale, a familiei sau a popularității. A promovat toleranța atât față de evrei, cât și față de creștini. I-a primit pe evreii bogați, întreprinzători și cultivați care fuseseră expulzați din Spania de către Ferdinand și Isabella. În același timp, a continuat politica promovării în funcții înalte a robilor creștini din Balcani convertiți la islam.

Suleiman era iubitor al artelor. Nu numai că era un poet talentat (multe dintre aforismele sale au devenit proverbe), dar a susținut cu entuziasm societățile artistice din interiorul imperiului. Artiștii și meșteșugarii se bucurau de cariere care începeau cu ucenicia și ajungeau până la statutul de funcționar, fiind plătiți trimestrial, iar Istanbulul a devenit un centru al excelenței artistice. Printre numeroasele moschei și alte clădiri deosebite a căror construcție a fost comandată de Suleiman se numără Moscheea Suleymaniye din Istanbul, unde se află și mormântul lui. În timpul domniei sale, s-au construit pe toată întinderea imperiului numeroase poduri, inclusiv podul de peste Dunăre, podul din Buda și marile apeducte care au rezolvat problema crizei de apă a Istanbulului.

În Ierusalim, acest „al Doilea Solomon“ a reconstruit zidurile orașului, creând vestitele porți ca Poarta Damascului sau Poarta Jaffa, și a împodobit Domul Stâncii. Însă domnia lui a fost caracterizată de o imprevizibilitate brutală: asemenea tatălui său care își omorâse frații și ceilalți fii, Suleiman a încercat să-și stranguleze propriul fiu și moștenitor, Mustafa, și a poruncit uciderea vizirului și prietenului său Ibrahim Pașa, care îl slujise multă vreme.

Suleiman era uscățiv, slab și laconic, învăluit într-o aură de mister. Dar era în stare să iubească. Roaba lui favorită era o blondă rusoaică/poloneză

numită Roxelana, care i-a devenit soția principală; el i-a dat numele Floarea Sultanului – Hurrem Sultan. Când era plecat la război, ea îi scria scrisori de dragoste pasionale, iar el îi răspundea cu poezii de dragoste. Ea a fost un politician viclean, care a reușit să câștige coroana pentru fiul lor cel mai mare, Selim al II-lea cel Bețiv. Când a murit din cauza unui atac cerebral, în timpul Bătăliei de la Szigetvár din 1566, Suleiman unise deja, prin cuceririle lui, cea mai mare parte a lumii musulmane, toate marile orașe islamice de la vest de Persia – Medina, Mecca, Ierusalim, Damasc și Bagdad – supunându-se unui singur cârmuitor. Europa de Est, Balcanii și sudul regiunii mediteraneene erau, de asemenea, dominate de otomani. Cunoscut drept Legiuitorul de către supușii săi, el a rămas în memoria occidentalilor sub numele de Magnificul.

Ivan cel Groaznic

1530–1584

Ai zăvorât Regatul Rusiei… ca într-o fortăreață a iadului.

Prințul Kurbski, scrisoare către Ivan al IV-lea

Ivan al IV-lea al Rusiei, cunoscut drept „cel Groaznic“, a fost un monstru tragic, dar degenerat, terorizat și rănit în copilărie, care a ajuns un făuritor de imperii încununat de succes și un tiran șiret. În cele din urmă, s-a transformat într-un sadic dement și criminal, care a ucis mii de oameni în cursul unei terori frenetice, trăgându-i în țeapă și torturându-i el însuși pe dușmanii săi. Ucigându-și fiul, a grăbit pieirea propriei dinastii.

Ivan a fost proclamat mare cneaz al Moscovei la numai trei ani, după moartea timpurie a tatălui său. Cinci ani mai târziu, i-a murit și mama. Cum ambii părinți erau morți, sarcina îngrijirii lui Ivan a revenit familiei nobile Șuiski – acești boieri fiind, de asemenea, regenți câtă vreme cneazul încă era minor. Boierii alcătuiau o clasă aristocrată închisă de aproximativ 200 de familii; Ivan s-a plâns că aceștia l-au abuzat, l-au terorizat, l-au neglijat și că au încercat să-i uzurpe dreptul de întâi născut.

Încoronarea lui Ivan a avut loc în ianuarie 1547, iar primii ani ai domniei lui au fost caracterizați de reforme și de modernizare. Pe lângă modificările aduse codului de legi, s-a creat un consiliu de nobili și s-au reformat

administrațiile locale. S-au depus, de asemenea, eforturi de a deschide Rusia către comerțul european. Ivan a supravegheat consolidarea și extinderea teritoriului moscovit. În 1552, a învins și a anexat Hanatul Kazanului, iar atacul asupra orașului Kazan a fost urmat de masacrarea a peste 100 000 de luptători. Au urmat mai multe succese militare și anexarea de noi teritorii, printre care Hanatul Astrahanului și părți din Siberia, au fost aduse sub stăpânirea Rusiei. El a construit faimoasa Catedrală Sfântul Vasile din Piața Roșie în cinstea cuceririi Kazanului.

În urma unei boli care era cât pe ce să-l omoare în 1553, personalitatea lui Ivan a părut că a suferit o transformare, iar din acel moment a devenit tot mai excentric și mai predispus la crize de furie. În 1560, soția lui, Anastasia Romanovna, a murit din cauza unei boli necunoscute, ceea ce se pare că a pricinuit colapsul lui Ivan. El s-a autoconvins că boierii conspiraseră să-l otrăvească – și poate chiar avea dreptate. Dacă era adevărat, complotul dusese la moartea iubitei sale soții. A hotărât că boierii trebuiau să fie pedepsiți și privați de putere. Dezertarea unuia dintre nobilii săi, prințul Kurbski, i-a sporit paranoia dementă.

Pe de o parte, de aici au rezultat mai multe reforme administrative care urmăreau creșterea puterii oficialilor aleși pe plan local în detrimentul nobilimii. Astfel de acțiuni păreau să indice calea către o formă de guvernare mai rațională și mai competentă. Dar, în același timp, Ivan a declanșat o teroare răzbunătoare împotriva boierilor și a urmat un val de arestări și de execuții. Ivan a născocit morți deosebit de oribile pentru unii dintre ei: prințul Boris Telupa a fost tras în țeapă și agonia lui a durat 15 ore, în vreme ce mama lui, potrivit unui cronicar, „a fost dată pe mâna a 100 de țintași, care au pângărit-o până când a murit“.

Aveau să urmeze lucruri și mai rele. În 1565, Ivan a decretat ca o parte din Rusia – supranumită *Opricinina* (care înseamnă „separat de“) – să fie stăpânită direct de țar. Detașamente de *opriciniki* cutreierau ținutul Rusiei ca să împlinească voia lui Ivan. Înfășurați în mantale negre care purtau niște însemne cu capul tăiat al unui câine și cu o mătură (datorită rolului lor de „detectare“ a trădării și de măturare a dușmanilor lui Ivan), detașamentele de *opriciniki* au început să strivească orice alte surse de autoritate. Boierii erau aleși pentru tratamente deosebit de dure.

Ivan a început o orgie de aventuri sexuale – atât heterosexuale, cât și homosexuale – în timp ce-și nimicea dușmanii închipuiți. I-a omorât și i-a

torturat el însuși pe mulți dintre aceștia. Sălbăticia lui Ivan demonstra o varietate șocantă: coaste smulse, oameni arși de vii, trași în țeapă, decapitați, eviscerați, oameni cărora li se tăiau organele sexuale. „Rafinamentul" lui sadic în timpul unei runde publice de torturi din 1570 a întrecut tot ceea ce se petrecuse până la el și aproape tot din ceea ce a urmat.

În 1570, agenții țarului au săvârșit un masacru turbat în orașul Novgorod, Ivan bănuindu-i pe cetățenii de aici că erau pe cale de a-l vinde polonezilor. În jur de 1 500 de nobili au fost omorâți – mulți dintre ei prin înecare în râul Volhov – și s-a înregistrat oficial un număr la fel de mare de oameni din popor uciși, deși se poate ca numărul victimelor să fi fost cu mult mai mare. Arhiepiscopul de Novgorod a fost cusut în interiorul unei piei de urs și o haită de câini a fost asmuțită asupra lui.

Pe măsură ce represiunea brutală făcea ravagii în rândul poporului rus, și norocul lui Ivan intrase într-un declin vertiginos. În anii 1570, tătarii din Hanatul Crimeii au trecut prin sabie ținuturi întinse din Rusia, aparent fără să fie deranjați – o dată chiar au reușit să dea foc Moscovei. În același timp, tentativele țarului de a-și extinde regatul către vest, peste Marea Baltică, nu au reușit decât să arunce țara în Războiul Livonian împotriva unei coaliții din care făceau parte Danemarca, Polonia, Suedia și Lituania. Conflictul a trenat aproape un sfert de secol, fără vreun câștig real. Și, în tot acest timp, detașamentele de *opriciniki* își continuau raidurile sălbatice de ucideri și pustiire, câmpul lor de manevră, odinioară cea mai bogată regiune a Rusiei, devenind una dintre cele mai sărace și mai instabile regiuni.

În 1581, Ivan și-a îndreptat furia distructivă împotriva propriei familii. După ce și-a atacat nora gravidă, a început o ceartă cu fiul și moștenitorul său, care se numea tot Ivan, și l-a ucis într-o criză de furie oarbă. Abia după moartea lui Ivan cel Groaznic – posibil survenită în urma otrăvirii –, Rusia a ieșit, în sfârșit, din lunga ei agonie.

Cel de-al doilea fiu al lui Ivan, Feodor, s-a dovedit mult mai puțin înzestrat decât cel dintâi moștenitor. În 1598, un fost consilier al lui Ivan, Boris Godunov, a preluat controlul și s-a pus capăt descendenței lui Ivan.

Detașamentele de *opriciniki* au servit drept sursă de inspirație pentru un alt tiran rus de mai târziu, Iosif Stalin, și drept prototip pentru poliția secretă a acestuia, numită NKVD. Teroarea lui Stalin a avut-o la temelie pe

cea a lui Ivan, pe care îl numea adesea „învățător“. „Cine își mai amintește acum de boierii rași de pe fața pământului de Ivan cel Groaznic?“. a spus el cândva. „Greșeala lui a fost că nu i-a omorât pe toți.“ Până la urmă, Ivan cel Groaznic nu a fost numai rău, ci și nebun. După cum a scris cel mai bun biograf al său, Isabel de Madariaga: „Ivan nu era Dumnezeu, a încercat să fie Dumnezeu. Domnia lui este o tragedie de proporții shakespeariene. Cruzimea lui nu a servit nici unui scop... El este Lucifer, steaua dimineții, care a vrut să fie Dumnezeu și a fost izgonit din Cer.“

Elisabeta I

1533–1603

Mulțumesc lui Dumnezeu că sunt înzestrată cu asemenea calități, încât, dacă aș fi alungată din regatul meu numai cu cămașa de pe mine, aș fi în stare să trăiesc în orice loc al Creștinătății.

Elisabeta I, discurs înaintea Parlamentului (5 noiembrie 1566)

Elisabeta I, cunoscută drept Gloriana, a fost cea mai mare regină a Angliei. În timpul domniei sale, Anglia a început să se remarce ca națiune modernă și ca putere maritimă. A ținut în frâu diviziunile religioase din interiorul țării, a supravegheat înflorirea artistică fără precedent și și-a însuflețit poporul ca să opună rezistență agresiunii celui mai puternic dușman al Angliei, Spania catolică. Și în timpul domniei Elisabetei a început construirea imperiului Angliei, statul Virginia din Lumea Nouă fiind numit astfel după redutabila Regină Virgină.

Elisabeta a avut o copilărie grea. Mama ei, Anne Boleyn, a fost trimisă pe eșafod de tatăl ei, Henric al VIII-lea, iar ea a fost declarată fiică nelegitimă. Henric îi lăsase tronul singurului său fiu, Eduard al VI-lea, un tânăr hotărât, în a cărui scurtă domnie s-a impus protestantismul în Anglia. După moartea prematură a lui Eduard, a urmat la tron sora vitregă mai mare a Elisabetei, Maria, care a restabilit, cu mare vărsare de sânge, religia catolică și autoritatea papală. Cu toate că Elisabeta a rămas fidelă credinței ei protestante, a avut grijă să afișeze respectarea practicilor catolice. În timpul investigațiilor inchizitorilor Mariei, Elisabeta a învățat prețioasa lecție politică a tăcerii.

După ce a urmat-o la tron pe Maria ca regină a Angliei, în 1558, Elisabeta și-a dovedit în continuare flerul politic numindu-l pe sir William Cecil (care a devenit, mai târziu, lordul Burghley), un om deosebit de competent, consilier principal, care a continuat să o slujească până la moarte, în 1598. Una dintre primele provocări cu care s-a confruntat Elisabeta, ca tânără regină, a reprezentat-o alegerea viitorului soț. De-a lungul domniei sale, a existat o succesiune de favoriți, dintre care cel mai de seamă a fost Robert Dudley, conte de Leicester, însă ea nu s-a căsătorit niciodată. A afirmat că era căsătorită cu regatul ei și nu putea oferi dragostea (sau, mai degrabă, supunerea) ei unui singur bărbat. Oricare ar fi fost sentimentele ei tainice, se pare că a înțeles că o căsătorie cu un prinț străin ar fi presupus amenințarea unei dominații străine asupra Angliei, în timp ce o căsătorie cu un nobil englez ar fi semănat discordie între facțiunile de la curte și poate ar fi aruncat Anglia în război civil, ca în secolul anterior, în timpul Războiului celor Două Roze.

Elisabeta a tratat cu prudență chestiunile religioase. Deși practic protestantă, Biserica Anglicană pe care a creat-o îmbina elemente protestante și catolice. Ea aștepta ca poporul să se conformeze practicilor exterioare și să-i respecte poziția de cap al Bisericii, însă nu o interesau convingerile lăuntrice ale acestuia: „Nu vreau să deschid ferestre în sufletele oamenilor“, a spus ea.

Astfel de acte de toleranță nu se aflau pe agenda Vaticanului și, în 1570, papa Pius al V-lea a excomunicat-o pe Elisabeta, nerecunoscându-i dreptul de a ocupa tronul Angliei. Pentru unii catolici, regina legitimă a Angliei era Maria, regina Scoției, verișoara catolică a Elisabetei, care fusese alungată de pe tronul Scoției și se refugiase în Anglia, unde fusese practic pusă în arest la domiciliu. Maria a devenit centrul numeroaselor comploturi catolice care atentau la viața Elisabetei. După ani de conspirații și după numeroase avertismente ale consilierilor ei referitoare la amenințarea pe care o reprezenta Maria, Elisabeta și-a pierdut răbdarea în cele din urmă și, în 1587, Maria a fost judecată și executată.

La momentul acela, întreaga Europă Occidentală era dominată de tensiuni religioase. Indignat de execuția Mariei și de atacurile piraților englezi asupra navelor spaniole și asupra posesiunilor Spaniei din Lumea Nouă – nemaivorbind de sprijinul pe care Elisabeta îl acorda rebelilor protestanți din Țările de Jos spaniole –, Filip al II-lea al Spaniei, apărătorul

Europei catolice, și-a trimis Armada împotriva Angliei. Planul era ca flota cu 130 de nave să pornească pe mare din Spania și să ajungă până în Țările de Jos spaniole, unde avea să i se alăture o armată spaniolă condusă de ducele de Parma, și să se îndrepte împreună către Anglia.

Când flota invadatoare a fost descoperită pe Canalul Mânecii, în iulie 1588, s-au aprins focuri de avertizare de la un capăt la altul al Angliei. Flota militară engleză, sub comanda unor oameni precum lordul Howard de Effingham și sir Francis Drake, s-a pregătit, iar în Tilbury regina a ținut înaintea armatelor sale unul dintre cele mai înălțătoare discursuri din istoria Angliei:

> Am venit în mijlocul vostru, după cum vedeți în acest moment, nu pentru relaxarea și amuzamentul meu, ci fiind hotărâtă, în toiul și iureșul luptei, să trăiesc sau să mor în mijlocul vostru; să îmi sacrific onoarea și viața pentru Dumnezeul meu și pentru regatul meu și pentru poporul meu. Știu că am un trup de femeie lipsit de tărie, însă am inima și curajul unui rege, și încă un rege al Angliei. Și cred că este o ofensă ca Parma sau Spania sau vreun prinț din Europa să îndrăznească să năvălească în hotarele regatului meu!

Flota engleză și vremea proastă au împrăștiat flota invadatoare, spre rușinea veșnică a Spaniei și gloria Elisabetei.

Politician excelent (și erudit latinist), Elisabeta a condus singură, cu o inteligență remarcabilă, iscusință, moderație și toleranță, timp de 45 de ani, până la moartea ei, deținând controlul absolut în toate domeniile, cu excepția pasiunii sale pentru un tânăr favorit înfumurat, Robert, conte de Essex, care a fost executat pentru trădare. Nimeni altcineva, în afară de Winston Churchill, nu simbolizează în asemenea măsură libertatea sfidătoare, patriotică, a englezilor.

Akbar cel Mare

1542–1605

După cum nețărmuita îndurare divină se întinde peste toate păturile sociale și peste credincioșii tuturor religiilor, tot astfel în regatul lui era loc pentru învățătorii de alte religii și pentru tot felul de credințe, bune și rele, iar poarta certurilor era închisă. Suniții și șiiții se întâlneau într-o moschee, iar francii și evreii într-o biserică, și fiecare se închina potrivit credinței sale.

Jahangir

Nepotul lui Babur a moștenit o domnie cam șubredă după ce tatăl său, bun la suflet, dar incompetent, Humayun, murise deoarece căzuse de pe o scară în biblioteca lui. Familia pierduse multe dintre teritoriile indiene cucerite de Babur, dar tânărul împărat a fost norocos că generalul său turc a reușit să recucerească Delhi și Agra în Bătălia de la Panipat.

Când a început să conducă singur în 1650, Akbar s-a remarcat ca un împărat, soldat și vizionar deosebit de înzestrat și de original. În cursul îndelungatei sale domnii, a continuat să cucerească noi provincii, lăsând în urmă un imperiu care cuprindea o mare parte din teritoriile ocupate de India, Pakistanul, Bangladeshul și Afghanistanul de astăzi, de la Kashmir până la Ahmedabad, de la Kabul până la Dacca.

Văzându-se în fruntea unui imperiu cu diverse religii, multinațional și poliglot, el a avut ideea genială de a adapta islamul astfel încât să creeze o religie pentru toți, care să țină cont de toată lumea: musulmani, creștini, evrei, parși și hinduși. Amestecul rezultat de aici a împrumutat elemente din toate aceste religii și s-a concentrat în jurul autorității lui Akbar, recunoscut de juriștii islamici ca fiind „infailibil". Credința lui avea în centru formula: „Există un singur Dumnezeu și califul lui este Akbar".

A promovat oameni talentați din toate religiile, a interzis sclavia, a abolit taxa islamică pentru necredincioși, a interzis căsătoriile timpurii și a permis văduvelor hinduse să refuze ritualul sati și să se recăsătorească.

O asemenea politică excentrică, tolerantă și eclectică a fost posibilă datorită succesului politico-militar al lui Akbar. Acest contemporan al reginei Elisabeta a Angliei și al sultanului otoman Suleiman Magnificul a fost probabil cel mai mare conducător din câți a avut India vreodată; prestigiul său a contribuit la consolidarea Imperiului Mogul în următoarele două secole și jumătate, gloria acestuia fiind simbolizată de mormântul tatălui său și de monumentul Taj Mahal al urmașului său, Shah Jahan.

Din nefericire, urmașii lui nu au reușit să continue admirabila sa politică tolerantă, înrăutățind relațiile etnice din interiorul Indiei, situație care persistă până în prezent. Dinastia lui nu a avut un sfârșit triumfător, ultimul mogul fiind detronat de britanici în 1857.

Tokugawa Ieyasu

1543–1616

Studiul literaturii și practica artelor militare trebuie să meargă mână în mână.
TOKUGAWA IEYASU, *REGULI PENTRU CASELE MILITARE* (1615)

Tenacitatea și răbdarea lui Tokugawa Ieyasu, ultimul shogun al Japoniei, a pus bazele guvernării stabile a dinastiei lui, care a durat două secole și jumătate. Tokugawa și-a transformat familia dintr-un clan războinic de rând într-o dinastie de necontestat a Japoniei, punând capăt zecilor de ani de anarhie și de război civil. Guvernator și soldat competent, Ieyasu a deschis, prin flerul său administrativ și comercial, o lungă perioadă în care Japonia prosperat în pace.

O legendă spune că Ieyasu a fost întrebat ce ar face cu o pasăre închisă în colivie care nu ar cânta. „Aș aștepta până începe să cânte“, a răspuns generalul. Povestea reflectă răbdarea extraordinară a lui Ieyasu, care a fost șlefuită, fără îndoială, în timpul copilăriei petrecute ca ostatic al unor clanuri rivale puternice. A fost bine îngrijit, educat să fie soldat și guvernator și i-a fost încurajată iubirea pentru vânătoarea cu șoimi. Dar era lipsit de putere. Nu putea decât să asculte neajutorat vestea asasinării tatălui său și să privească neputincios cum averea familiei lui se dezintegra.

Când conducătorul clanului care îl ținea captiv a fost ucis în luptă, Ieyasu a profitat de moment și s-a întors acasă. Exploatând cu iscusință echilibrul politic precar al Japoniei, a restabilit ordinea în sânul familiei lui și i-a convins pe cei care îl ținuseră prizonier să-i elibereze și soția și copiii. Ieyasu și-a consolidat stăpânirea pe micul domeniu al familiei sale, dând dovadă de pricepere administrativă și legislativă, care ulterior avea să-i asigure autoritatea asupra întregii Japonii.

Sfera stăpânirii a lui Ieyasu s-a extins în exterior. Guvernarea lui chibzuită, armatele disciplinate și capacitatea de a identifica slăbiciunile altora l-au făcut unul dintre cei mai influenți *daimyo* (seniori feudali) ai Japoniei. Dar nu s-a întins niciodată mai mult decât era cazul. Înțelegând, după câteva conflicte minore, că încă nu era îndeajuns de puternic ca să triumfe singur, a jurat credință comandantului militar cel mai important din Japonia, Toyotomi Hideyoshi. De asemenea, a evitat să se implice în

expedițiile militare dezastruoase în Coreea, care i-au slăbit pe mulți dintre rivalii săi *daimyo*.

Domeniul lui Ieyasu a devenit cel mai prosper din Japonia. A încurajat artizani, negustori și comercianți să vină în Edo, satul pescăresc pe care și l-a ales ca centru. Edo a înflorit, devenind orașul și portul agitat care a fost redenumit mai târziu Tokyo.

Disponibilitatea lui Ieyasu de a aștepta un moment oportun i-a asigurat o bază de putere invulnerabilă. În cele din urmă, în 1600, Ieyasu a ieșit învingător în fața rivalilor săi în Bătălia de la Sekigahara, devenind stăpânul de necontestat al Japoniei. Trei ani mai târziu, curtea imperială i-a acordat titlul de shogun – titlu purtat din secolul al XII-lea de guvernatorii războinici care reprezentau adevărata putere în Japonia, împărații, lipsiți de putere, având doar un rol de reprezentare.

Ieyasu a întărit dreptul clanului său la shogunat la fel de sârguincios cum își consolidase autoritatea asupra teritoriului. După numai doi ani ca shogun, a transmis titlul fiului său, stabilind, astfel, un drept ereditar care a dăinuit 250 de ani. S-a asigurat ca nici un *daimyo* să nu devină la fel de puternic cum devenise el, obligându-i pe toți să petreacă perioade lungi la curte și subminându-le astfel capacitatea de a-și construi o bază de putere locală. Când acestora li s-a îngăduit să se întoarcă pe domeniile lor, Ieyasu le-a ținut familiile captive în Edo.

Mic și viguros, Ieyasu s-a încrezut în propria judecată, care l-a ajutat. A numit ca diplomat un șoimar, iar ca director de mine un actor. Entuziasmul lui față de comerțul cu europenii i-a umplut depozitele cu orez și vistieria cu aur. Will Adams, un constructor naval din Kent, care fusese aruncat de un taifun pe țărmurile japoneze, a devenit unul dintre consilierii comerciali cei mai apreciați ai lui Ieyasu.

Ieyasu a avut grijă ca nimic să nu amenințe unitatea și stabilitatea proaspăt create ale Japoniei și, în acest scop, în 1614 a interzis creștinismul și a întemnițat toți misionarii străini. Manifestând o îndelungată toleranță față de creștinism, Ieyasu nu a inițiat masacrele religioase pe care le-au săvârșit descendenții săi – singurul motiv fiind acela de a preveni diviziunile sectare în rândul supușilor lui. Un set de legi noi a instituit un control strict asupra tuturor păturilor sociale, limitând libertatea de mișcare a oamenilor, dar asigurând o stabilitate cum Japonia nu mai cunoscuse de un secol. În 1615, prin legea lui cea mai nemiloasă,

Ieyasu a asigurat întâietatea dinastiei Tokugawa nimicind ultimii rivali ai familiei sale, pretendenți la shogunat, familia Toyotomi. Printre cei condamnați la moarte s-a numărat și nepotul lui prin căsătorie.

Shogunul a murit un an mai târziu, din pricina rănilor din lupta care a eliminat, în cele din urmă, amenințarea reprezentată de familia Toyotomi.

Walter Raleigh

cca 1554–1618

Bucuros aș urca, dar mă tem să nu cad.

Sir Walter Raleigh, vers gravat pe o fereastră, potrivit Istoriei personalităților Angliei, de Thomas Fuller (1662)

Se spune că regina Elisabeta ar fi scris dedesubt: „Dacă inima nu ți-e hotărâtă, nu urca defel".

Walter Raleigh a fost „bărbatul desăvârșit" al epocii elisabetane – nu a fost numai curteanul ideal și soldatul neînfricat, dar și poet, erudit și antreprenor. Charisma și cavalerismul lui l-au făcut să fie favoritul reginei Elisabeta, iar cutezanța și energia lui l-au purtat până pe celălalt țărm al Atlanticului, ca să înființeze primele colonii engleze în Lumea Nouă.

Raleigh a crescut în Denvon și a studiat la Oxford, mai târziu urmând studii de drept la Middle Temple. În tinerețe, a luptat în războaiele religioase din Franța, iar în 1580 a reprimat o răscoală irlandeză în Munster (cu destul de multă brutalitate, trebuie spus). Activitatea lui militară în Irlanda l-a adus în atenția curții regale, unde a înflorit relația lui cu regina Elisabeta.

Cea mai cunoscută poveste despre primii ani ai relației lui Raleigh cu regina este că el și-a întins pe jos pelerina pentru ca Elisabeta să poată trece peste o zonă noroiasă fără să se murdărească. O altă poveste spune că cei doi își scrijeleau unul altuia versurile unui cuplet pe cele două laturi ale unei ferestre. Cu toate că aceste povești pot fi apocrife, ele dovedesc reputația lui de curtean romantic.

După ce a câștigat favorurile reginei, Raleigh a fost copleșit cu recompense. A primit teritorii întinse în Irlanda, monopoluri comerciale

prețioase, controlul asupra minelor de cositor din Cornwall, funcții politice în Devon și Cornwall și calitatea de membru al Camerei Comunelor.

În același timp, Raleigh și-a îndreptat atenția către Lumea Nouă. În 1583–1584, a organizat expediții în Newfoundland și Virginia (pe care a numit-o după Elisabeta, Regina Virgină). În Virginia, a înființat în 1585 prima colonie engleză din America, pe insula Roanoke, din statul modern Carolina de Nord. Deși condițiile erau neplăcute și coloniștii au profitat curând de prilejul de a scăpa de lipsurile alimentare și de atacurile indigenilor, viziunea lui Raleigh dăduse naștere procesului colonizării engleze, care a dus, în cele din urmă, la dominația britanică asupra Americii de Nord.

În 1587, Raleigh a condus o altă expediție către insula Roanoke, însă această a doua colonie a fost și mai puțin reușită decât prima – corăbiile care trebuiau să le aducă provizii coloniștilor au fost ținute pe loc din cauza războiului cu Spania, iar când o corabie a ajuns, în cele din urmă, în 1590, coloniștii dispăruseră. Aceasta nu fusese vina lui Raleigh – regina poruncise ca toate navele să rămână în port, ca să apere regatul de atacul Armadei spaniole.

Raleigh nu a avut un rol memorabil în înfrângerea Armadei. A rămas pe uscat, organizând apărarea de coastă și adunând oameni, însă victoria înregistrată pe mare de Howard și de Drake a însemnat că aceste pregătiri nu erau necesare. Apoi, steaua lui Raleigh a intrat în declin. A atras furia reginei după ce s-a căsătorit în secret cu o doamnă de onoare, Elizabeth Throckmorton, fără permisiunea regală. Regina și-a îndreptat atenția către un nou favorit, Robert Devereux, conte de Essex. Elisabeta nu a avut niciodată destulă încredere în Raleigh, încât să-i încredințeze o funcție ministerială.

În 1595, Raleigh a navigat către America de Sud, în căutarea legendarului oraș de aur, El Dorado. Din nefericire, planul lui de a coloniza zonele de minerit aurifer descoperite în Venezuela nu a primit prea mult sprijin. Principalul lucru pe care Raleigh l-a importat în Anglia a fost moda consumului de tutun – un obicei care l-a șocat pe unul dintre servitorii săi în asemenea măsură încât a aruncat peste Raleigh o găleată de apă, crezând că stăpânul său luase foc.

După ce Elisabeta a murit în 1603, la tron a urmat vărul ei, Iacob al Scoției, care a venit cu idei preconcepute despre Raleigh. Acesta a fost

acuzat că uneltea pentru detronarea regelui și a fost întemnițat în Turn. În 1616, a fost eliberat, dar nu iertat, și a pornit încă o dată către Venezuela. Îi promisese regelui că putea să deschidă o mină de aur acolo fără să-i ofenseze pe spanioli, în rândul cărora era extrem de lipsit de popularitate (fusese implicat într-un atac împotriva Cadizului în 1596). Expediția a fost dezastruoasă, iar când s-a întors în Anglia, Iacob I a invocat pedeapsa cu moartea suspendată, cu care îl amenințase pe Raleigh încă de la prima sa arestare din 1603.

În acord cu imaginea lui de curtean desăvârșit, Raleigh a scris, de asemenea, versuri și proză. Multe dintre poeziile sale îi sunt adresate indirect Elisabetei, în timp ce proza lui îi relatează aventurile în Lumea Nouă. În *Istoria lumii*, scrisă în timpul întemnițării în Turn, înfățișează în amănunt istoria divină și providențială a regilor începând de la Creație. Dar nu ajunsese decât la secolul al II-lea î.Hr. când a fost executat. A fost un sfârșit trist și nedemn de o asemenea carieră splendidă și plină de dinamism.

Galileo

1564–1642

Nu pot să cred că același Dumnezeu care ne-a înzestrat cu simțuri, rațiune și intelect a intenționat să ne lipsească de folosința lor și să ne ofere prin alte mijloace cunoașterea la care putem ajunge cu ajutorul lor.

Galileo Galilei, „Scrisoare adresată Marii Ducese Christina“ (1615)

Galileo Galilei a contribuit la transformarea modului în care oamenii priveau lumea – și Universul de dincolo de aceasta. Fizician, matematician și astronom, Galileo a făcut descoperiri fundamentale despre natura mișcării și mișcarea planetelor. A înțeles importanța experimentelor și a susținut că lumea materială putea fi înțeleasă cel mai bine prin matematică. Insistența sa asupra faptului că Universul trebuie analizat prin rațiune și demonstrație l-a adus în conflict cu Biserica, însă descoperirile sale au avut o durată de viață mult mai lungă decât cea a Inchiziției care a încercat să le suprime.

Tatăl lui Galileo a fost muzician și poate că tânărul a experimentat, alături de tatăl său, tensiunea și sunetul corzilor. Educația oficială a primit-o la Universitatea din Pisa, unde a fost admis în 1581, inițial pentru a studia medicina. Spre nemulțumirea tatălui său, Galileo își petrecea cea mai mare parte a timpului studiind matematica și a părăsit universitatea fără a obține o diplomă în 1585.

Galileo a continuat să studieze matematica în următorii patru ani, câștigând bani din lecții private până când a primit o catedră la universitate în 1589. În această perioadă se presupune că a demonstrat teoria vitezei căderii obiectelor aruncând greutăți de pe Turnul înclinat din Pisa.

Viziunea lui neortodoxă i-a adus dezaprobarea autorităților universității, iar în 1592 a fost silit să se mute la Padova, unde a predat până în 1610. Silit de solicitările financiare ale familiei după moartea tatălui său, Galileo a câștigat niște bani în plus din vânzarea unor compasuri pentru matematică fabricate de el și din lecții private.

În 1609, Galileo a auzit de un instrument ciudat inventat în Olanda, care putea face obiectele îndepărtate să pară apropiate. Era vorba de telescop, iar Galileo a început numaidecât să-și fabrice și el unul. După un an, el cerceta deja cerul cu un instrument care mărea corpurile cerești de 20 de ori. A fost un punct de cotitură în cariera lui.

Cu ajutorul telescopului său, Galileo a descoperit cele patru luni ale planetei Jupiter și a observat că fazele lor arătau că ele se învârteau în jurul planetei. Această dovadă contrazicea modelul ptolemaic al Universului aprobat de Biserică, potrivit căruia toate corpurile cerești se învârt în jurul Pământului. Galileo a văzut, de asemenea, stele care nu erau vizibile cu ochiul liber. Și-a publicat imediat descoperirile într-o broșură dedicată unuia dintre elevii săi iluștri, Cosimo al II-lea de Medici, mare duce de Toscana. Drept răsplată, Cosimo l-a adus înapoi în Toscana cu fast.

Bucurându-se de o libertate financiară mai mare, Galileo a putut să înainteze mai repede cu cercetările sale. A studiat inelele lui Saturn și a descoperit că Venus trecea prin faze asemănătoare Lunii – un indiciu al faptului că se mișca în jurul Soarelui. Aceste descoperiri l-au încredințat de validitatea teoriei – propusă de Nicolaus Copernic cu un secol înainte – că Soarele, nu Pământul, se afla în centrul Universului.

Era periculos pentru Galileo să cocheteze cu conceptele copernicanismului, iar în preajma anului 1613 a atras atenția Inchiziției. S-a dus la Roma ca să susțină modelul heliocentric descoperit de Copernic, dar a fost redus la tăcere, iar în 1616 a fost avertizat în mod explicit să nu mai răspândească astfel de idei.

În 1632, Galileo nu mai putea să păstreze tăcerea cu privire la copernicanism și și-a publicat *Dialogul*, unde a adunat toate marile curente de gândire despre natura Universului și le-a discutat prin vocile mai multor personaje fictive.

Când a fost adus forțat în anul următor la Roma, unde Inchiziția i-a cerut explicații, Galileo a susținut că obținuse permisiunea ecleziastică de a discuta copernicanismul într-un mod ipotetic. Din nefericire, nu obținuse permisiunea de a ridiculiza atașamentul papal față de argumentele mai vechi, ceea ce făcuse fără rușine. Inchiziția l-a condamnat la închisoare pe viață.

Din fericire pentru Galileo, întemnițarea lui nu a însemnat altceva decât exilul intern pe dealurile Toscanei, unde a avut libertatea să-și vadă în continuare de munca lui într-o manieră mai discretă. Deși orbea, și-a continuat studiul, concentrându-se asupra naturii și a forței materialelor și scoțând în secret din Italia încă o carte, care a fost publicată în Olanda în 1638. A murit patru ani mai târziu, la 77 de ani.

Shakespeare

1564–1616

El nu-i al unui veac, ci al veciei!

Ben Jonson, „Întru memoria preadragului meu autor, dl William Shakespeare“ (1623)

Este aproape universal acceptat – și nu doar în lumea vorbitoare de limbă engleză – că William Shakespeare a fost cel mai mare scriitor al lumii. A fost poet, dramaturg și povestitor inegalabil, iar felul în care a înțeles emoțiile umane, complexitățile și ambivalențele condiției umane este neegalat în literatură.

După cum bine se știe, se cunosc puține detalii despre viața lui Shakespeare. În 1564, s-a născut la Stratford-upon-Avon fiul lui John Shakespeare, membru al consiliului municipal, și al soției acestuia, Mary Arden. William a frecventat școala gimnazială locală, iar la 18 ani s-a căsătorit cu Anne Hathaway, care era cu câțiva ani mai mare decât el și deja însărcinată. La un moment dat în deceniul următor, Shakespeare s-a mutat la Londra. A lucrat probabil ca actor, dar a început să devină cunoscut ca poet și dramaturg. În 1594, era dramaturg la compania de teatru cunoscută sub numele de Lord Chamberlain's Men (Oamenii lordului Chamberlain), care s-a redenumit King's Men (Oamenii regelui) după venirea la tron a lui Iacob I.

În următorii 20 de ani, Shakespeare a scris piese uluitoare una după alta – comedii, tragedii, povestiri –, care adunau mulțimi de oameni la Globe Theatre aflat pe malul sudic al Tamisei. Norocul lui Shakespeare a înflorit. Probabil el a suportat financiar cererea tatălui său de a obține un blazon și a cumpărat una dintre cele mai mari case din Stratford, New Place. La moartea lui, în 1616, a fost înmormântat în altarul parohiei din Stratford. Nu știm mult mai multe despre viața lui Shakespeare.

Însă operele lui ne spun tot ceea ce trebuie să știm despre acest om. Înțelege nemaipomenit de bine bărbați și femei din toate timpurile, din toate păturile societății, manifestând o puternică pătrundere a defectelor și slăbiciunilor lor, a bunătății și cruzimii lor, a iubirii și urii lor, a vanității și autoamăgirii lor. Bucuria și disperarea, mânia și resemnarea, gelozia și dorința carnală, puterea și slăbiciunea sunt toate zugrăvite cu o sinceritate mistuitoare. Avem pasiunea nebună a primei iubiri în *Romeo și Julieta*, pasiunea distructivă a vârstei de mijloc în *Antoniu și Cleopatra*, nebuniile sfâșietoare ale bătrâneții în *Regele Lear*. Și natura puterii este supusă privirii pătrunzătoare a lui Shakespeare: poverile regalității în *Henric al IV-lea*, natura tiraniei în *Richard al III-lea*, abuzul de încredere în *Măsură pentru măsură*. În esență, opera lui Shakespeare întreabă: ce este omul? Ce anume face un om să fie om? Ce anume face un rege să fie rege?

Personajele lui Shakespeare sunt multifațetate, complexe, ambigue. Confruntat cu certitudinea asasinării tatălui său, Hamlet este asaltat de frământări morale și de șovăieli în privința întrebării dacă ar trebui să se răzbune. Macbeth și Lady Macbeth cuceresc tronul prin violență și apoi se afundă în sânge, vină și nebunie. În *A douăsprezecea noapte*, personajele

vesele, gălăgioase, joacă o festă intendentului infatuat și puritan Malvolio, însă festa devine mai mult decât o glumă și se transformă în cruzime. În *Furtuna*, posibil ultima piesă a lui Shakespeare, Prospero, care și-a folosit puterile magice ca să-i aibă în puterea sa pe cei care i-au greșit, hotărăște că „în virtute stă noblețea, / Nu-n răzbunare“. Și apoi se petrece un lucru despre care se crede că are o nuanță autobiografică. Prospero, magul, își părăsește practicile magice: „Iar cartea am s-o zvârl într-un adânc / Necercetat de nimeni, niciodată.“.

Shakespeare transpune toată această bogăție a experiențelor umane într-un limbaj de o putere și o precizie uluitoare, trecând de la pasaje înălțătoare pline de intensitate poetică, prin dialoguri pline de duh care se desfășoară cu repeziciune, până la expresiile obișnuite ale oamenilor de rând care se înghesuiau în teatrele londoneze. Bogăția vocabularului lui Shakespeare este uimitoare, el folosind termeni și imagini dintr-o varietate de domenii și activități, de la floră și faună până la război și heraldică, de la astrologie și astronomie până la navigație și horticultură. Jocurile de cuvinte și sensurile duble abundă în opera lui și aproape fiecare vers are mai multe înțelesuri. Nemulțumit de vocabularul vast pe care îl avea la dispoziție, Shakespeare a introdus multe cuvinte noi în engleză, de la „a medita“ și „liniștit“ până la „aligator“ și „apostrofă“. Ne-a lăsat, de asemenea, nenumărate expresii care au intrat în limbajul comun: „Discreția este partea cea mai bună a curajului“, „Dintr-o lovitură“, „În adâncul inimii“, „Am avut zile mai bune“ și multe, multe altele.

Ca maestru al dramaturgiei, Shakespeare este inegalabil. Multe dintre poveștile lui nu erau originale – erau inspirate, de exemplu, din fabulele lui Boccaccio sau din povești populare sau din *Viețile* lui Plutarh ori din cronicarii dinastiei Tudor –, însă cel mai important este felul în care le-a adaptat. Nu doar că a transformat personajele bidimensionale din aceste povești în unele bine închegate, dar a știut și cum să creeze tensiune și sentimentul pieirii iminente, pentru ca apoi să intensifice acel sentiment intercalând o scenă comică aparent nepotrivită (cum face, de pildă, în *Macbeth*). A fost, de asemenea, un maestru al loviturii de teatru, cum este momentul din *Mult zgomot pentru nimic*, când lumea, până atunci fără griji, veselă, a piesei este răsturnată de porunca neașteptată pe care Beatrice i-o dă lui Benedict: „Omoară-l pe Claudio“. Astfel, nici una dintre tragediile lui Shakespeare nu este implacabil tragică, cum nici comediile lui nu sunt

pline doar de întâmplări amuzante. La sfârșitul piesei *A douăsprezecea noapte*, de pildă, cu toate că îndrăgostiții și-au găsit perechea și sunt fericiți, acțiunea se încheie cu un cântec melancolic al Nebunului, care ne aduce înapoi la lumea de zi cu zi, unde „plouă în fiecare zi". Astfel de nuanțe simple, pătrunzătoare, sunt tipice pentru Shakespeare, care se distinge prin ele, cum se distinge și prin complexitățile specifice unui autor de geniu.

Însă mulți susțin că un provincial de rând, care nu a mers niciodată la universitate, nu ar fi putut să scrie unele dintre cele mai bune piese de teatru cunoscute. În ciuda numărului considerabil de probe care dovedesc contrariul, s-au făcut afirmații conform cărora fie „William Shakespeare" a fost un pseudonim inventat, fie identitatea lui a fost, pur și simplu, folosită de altcineva.

Cel care a dat tonul acestei tendințe a fost un profesor american, din învățământul preuniversitar, care pretindea că era un descendent al lui sir Francis Bacon, juristul, omul de stat și filosoful. Teoria baconiană insistă că Bacon a fost coautorul pieselor de teatru, alături de un cerc de scriitori de curte, ca Edmund Spenser și sir Walter Raleigh. Neputând să-și dezvăluie adevăratele identități datorită conținutului controversat al pieselor, aceștia au lăsat indicii ascunse în texte.

Un alt candidat este dramaturgul îndrăzneț și talentat Christopher Marlowe, fiu de cizmar educat la Cambridge, care s-a ocupat de spionaj și care a fost suspectat de ateism și homosexualitate. Cei care îmbrățișează teoria conspirației insistă că el nu a murit în urma unei încăierări într-un bar, în 1593, după cum este general acceptat, ci că s-a ascuns de autorități și a continuat să scrie piese de teatru folosind pseudonimul „William Shakespeare".

Un al treilea candidat este contele de Derby, al cărui statut aristocratic îl împiedica să intre ca profesionist în lumea teatrului. El a avut o companie de actori și printre documentele sale s-au găsit câteva poezii semnate de un anume „W.S.". Poate că nunta lui a fost primul prilej cu care s-a pus în scenă *Visul unei nopți de vară*.

Un ultim favorit în unele cercuri este contele de Oxford, poet, dramaturg (deși nu s-a păstrat nici o piesă de teatru de la el) și patronul unei companii de teatru. Oxford a încetat să mai scrie poezie chiar înainte ca Shakespeare să își publice prima operă, poemul dramatic *Venus și Adonis*, în 1593 (deși

scrisese deja primele piese de teatru). Însă argumentul în favoarea contelui Oxford nu stă în picioare din pricina faptului că acesta a murit în 1604, înainte de a se fi scris cel puțin 12 dintre operele lui Shakespeare. În 2011, Hollywoodul chiar a produs un film – *Anonymous* – despre „adevăratul" Shakespeare. Nu s-a bucurat de prea mult succes.

În ciuda acestor argumente ingenioase, contemporanii lui Shakespeare, se pare, nu s-au îndoit că el a fost autorul operelor sale, iar în 1623, foștii lui colegi au alcătuit ediția princeps a operei lui „în amintirea bunului nostru prieten și coleg Shakespeare". Analiza textuală modernă sprijină teoria conform căreia toate poeziile și piesele de teatru sunt opera unui singur autor al cărui nume a fost William Shakespeare.

Abbas cel Mare

1571–1629

Am preferat praful de pe pingelele celui mai umil creștin în locul celui mai de seamă personaj otoman.

Abbas cel Mare

Abbas a fost cel mai încununat de succes șah al Iranului în perioada ce s-a scurs de la marii regi ai lumii antice până în epoca modernă. El a extins regatul atât către est, cât și către vest, dar ceea ce e important pentru înțelegerea Iranului modern este faptul că triumfătorul Abbas cel Mare a consolidat șiismul duodeciman; el și membrii familiei sale s-au pretins reprezentanții divin aleși ai Imamului ascuns și au reunit Iranul transformându-l în mare putere pentru prima oară după cuceririle arabe. Toate acestea au mare relevanță pentru înțelegerea Iranului secolului XXI.

Nu Abbas a fost cel care a adus în Iran această formă de șiism: el era descendentul unei linii de șeici șiiți susținuți de niște credincioși fanatici din triburile turcomane, cunoscuți drept kîzîlbași – care înseamnă „capete roșii", de la turbanele roșii pe care le purtau: acestea erau răsucite de 12 ori, simbolizând cei 12 imami ai șiismului. Ei credeau că, după Mahomed, Dumnezeu a încredințat îndrumarea omenirii unei linii a descendenților lui, care a început cu Ali și a continuat cu fiul său Husein. Această linie de succesiune a fost întreruptă de asasinarea celui de-al unsprezecelea imam

de către suniți în 874. Fiul acestuia, cel de-al doisprezecelea imam, a dispărut, fiind „ocultat" – ascuns de Dumnezeu – și urmând să apară ca Mahdi, Cel Ales, „ca să aducă dreptate pe pământ".

În acest timp, alți mijlocitori – și anume membrii dinastiei safavide a lui Abbas – atinși de divinitate conduc până la venirea din nou a celui de-al doisprezecelea imam. Străbunicul lui Abbas, Ismail, venise la putere în 1501, autoproclamându-se șah și declarând această formă a șiismului religie oficială. Renașterea Iranului șiit al lui Ismail a reprezentat o amenințare pentru sultanii otomani, care erau suniți, până când Selim cel Cumplit l-a înfrânt pe Ismail în 1514. Dar noul Iran a căzut în haos după moartea lui Ismail, astfel încât atât viitorul țării, cât și cel al religiei sale, șiismul, au fost puse sub semnul întrebării. Otomanii au redobândit dominația asupra Caucazului și au recucerit Irakul.

Abbas era nepotul șahului Tahmasp, care era un bătrân pustnic. Cu toate că tatăl lui Abbas era fiul cel mai mare al lui Tahmasp, el a fost privat de dreptul de succesiune la tron pentru că era orb. Abbas a crescut în mijlocul violențelor și al gloriei apuse, fiind dominat de generali kîzîlbași puternici care se purtau cu o aroganță nechibzuită când se aflau în preajma tânărului prinț. Abbas a fost norocos că a scăpat cu viață în cursul domniei scurte a unchiului său dement Ismail al II-lea, care a poruncit ca Abbas să fie executat, însă a murit înainte ca porunca să fie împlinită. Mama lui a fost omorâtă de rebeli tribali. Apoi, tatăl cel orb al lui Abbas a fost pus pe tron în ciuda handicapului său, iar regatul a fost năpăstuit de războinicii kîzîlbași foarte puternici și jefuitori, de invaziile otomane și uzbece, de imperialismul portughez și de războaiele civile dintre dinastii.

Abbas a fost fiul mijlociu al șahului, dar a devenit moștenitor după ce fratele lui mai mare a fost asasinat. În 1588, șahul cel orb a abdicat și a pus coroana pe capul lui Abbas. La început, tânărul de 17 ani s-a aflat sub controlul potentatului kîzîlbaș Murshid Quli Khan, căruia îi datora tronul: după ce a îndurat multe umilințe, Abbas a poruncit ca acesta să fie asasinat și apoi a început să conducă singur.

Abbas și-a arătat curând zelul: a reformat armata, ceea ce i-a permis să înfrângă și să reducă puterea triburilor kîzîlbașe; apoi a recucerit Khurasanul, care fusese cucerit de uzbeci, după care i-a atacat pe otomani și i-a învins în Caucaz. În 1605, a pus definitiv pe fugă armata otomană la Sufian, lângă Tabriz, apoi a înaintat în Azerbaidjan și în Georgia.

Ca să slăbească Imperiul Otoman, el a inițiat stabilirea de relații cu Europa, în special cu englezii, oferind avantaje Companiei Indiilor de Est, pe care a folosit-o și în sprijinul campaniei lui de diminuare a influenței portugheze în Golful Persic. Capodopera lui artistică a fost splendida capitală Isfahan, nou-creată, unde se vor păstra multe dintre frumoasele lui creații – îndeosebi Piața Regală și Moscheea Regală. Deopotrivă estet și om violent, Abbas a fost un lider politic și militar excepțional – plin de viață, foarte inteligent, curios, fin partener de conversație, cu simțul umorului și bun actor. Cu toate acestea, își impunea puterea regală și pedepsea disidența cu cruzime, având o rețea de spioni care îi urmăreau dușmanii. Paranoic și nemilos, a poruncit ca moștenitorul și fiul lui cel mai mare, prințul Safi, să fie ucis și să li se scoată ochii altor doi fii. Dar a regretat profund faptul că l-a ucis pe Safi și a fost cuprins de remușcări și de tristețe.

Imperiul Otoman era puterea dominantă în Orientul Apropiat și nu acceptase niciodată renașterea Iranului lui Abbas. În 1616, l-a atacat din nou, dar șahul i-a învins pe otomani în 1618. Câțiva ani mai târziu, s-a folosit de sprijinul englezilor pentru a-i înfrânge pe portughezi și pentru a le ocupa baza din strâmtoarea Ormuz. În 1622, a recucerit Kandaharul, aflat pe teritoriul actual al Afghanistanului, de sub stăpânirea împăraților moguli ai Indiei. Profitând de intrigile de la curtea din Istanbul, Abbas a reușit, în cele din urmă, să recucerească, în 1624, Bagdadul și Irakul, teritorii care fuseseră ocupate de otomani cu zece ani înainte. Când a murit în 1629, acest contemporan al lui Iacob I al Angliei a lăsat în urmă un Iran întins și puternic, care includea Afghanistanul și Irakul și se întindea din Caucaz până la hotarele Indiei, șiismul duodeciman fiind declarat religie de stat. Iranul a rămas stabil și înfloritor timp de un secol, până la declinul acestei dinastii în 1722. Aceasta a fost opera lui Abbas.

Wallenstein

1583–1634

Ducele de Friedland [Wallenstein] a scârbit și a jignit la culme, până acum, aproape toți cârmuitorii locali din imperiu...

ANSELM CASIMIR VON WAMBOLD, PRINCIPE ELECTOR DE MAINZ, ÎN 1629

Albrecht von Wallenstein a fost un căpitan mercenar caracterizat de o ambiție brutală, care a devenit atât de puternic și de bogat, încât a șantajat împărați, a stăpânit proprietăți colosale, a ajuns să aibă un ducat și o municipalitate și a fost cât pe ce să devină egalul regilor. Dar a depășit măsura – ascensiunea și căderea lui au fost o tragedie a lăcomiei și a megalomaniei.

Wallenstein s-a născut la Hefimanice, în Boemia, într-o familie de mici aristocrați protestanți. Cariera lui militară a început în 1604, când a intrat în armata sfântului împărat roman de Habsburg Rudolf al II-lea. Doi ani mai târziu s-a convertit la catolicism – religia noului său stăpân –, iar acest lucru a făcut posibilă căsătoria cu o văduvă foarte bogată din Moravia, în 1609.

Wallenstein și-a folosit bogățiile și proprietățile dobândite prin căsătorie pentru a face carieră în slujba Habsburgilor. În 1617, a venit în ajutorul viitorului împărat Ferdinand al II-lea, reușind să strângă o armată pentru a lupta în războiul purtat de acesta împotriva Veneției. Când nobilii protestanți din Boemia s-au răsculat în 1618, la începutul Războiului de 30 de ani, și au confiscat proprietățile lui Wallenstein, comandantul militar a strâns o armată care să lupte sub stindardul imperial. Războiul de 30 de Ani, un război religios foarte violent între împăratul catolic și prinții protestanți din Germania și Europa Centrală, a distrus o mare parte din continent; mulți au pierit în luptă și din pricina foametei – însă comandanții militari amorali precum Wallenstein au prosperat de pe urma acestei tragedii. El s-a distins pe câmpul de luptă și nu doar că și-a recuperat proprietățile, dar a luat și pământurile nobililor protestanți pe care i-a învins. Apoi le-a încorporat într-o nouă entitate pe care a numit-o Friedland, peste care a fost făcut conte palatin, iar în 1625, duce.

După ce a intrat și Danemarca în Războiul de 30 de Ani, în 1625, Wallenstein a strâns o armată de peste 30 000 de soldați care să lupte de partea Ligii Catolice imperiale împotriva Ligii Protestante nordice. Recunoscător, Ferdinand – care era împărat acum – l-a numit numaidecât comandant suprem. Wallenstein a obținut o serie de victorii strălucitoare, iar Ferdinand l-a răsplătit cu principatul Sagan și cu ducatul Mecklenburg.

Puterea și succesul păreau acum că i se urcaseră la cap lui Wallenstein. Statutul de cel mai de încredere locotenent al împăratului nu îl mai mulțumea; voia să fie stăpân pe propriul destin. Și în acest scop, a început negocierile cu dușmanii lui de odinioară – porturile hanseatice protestante din nordul Germaniei. Clivajul tot mai mare dintre Wallenstein – care se autointitula acum Amiral al Mării Nordului și al Mării Baltice – și împărat a fost confirmat de Edictul de Restituire emis de acesta din urmă în 1629. Acesta declara că toate pământurile catolice care ajunseseră sub control protestant începând cu 1552 trebuiau să fie restituite foștilor proprietari. Pentru un om care era dornic să construiască propriul imperiu prin înțelegeri cu nobilii protestanți din nordul Germaniei, edictul reprezenta o amenințare, iar Wallenstein a preferat să ignore ordinele lui Ferdinand. Deja stârnise invidia multor aristocrați imperiali, iar aceștia au profitat acum de acest prilej ca să ceară demiterea lui – care s-a petrecut în 1630. Wallenstein s-a retras la Friedland și și-a pus la cale răzbunarea.

Împreună cu regele Gustav Adolf al Suediei, unul dintre principalii dușmani protestanți ai împăratului, Wallenstein a pus la cale un complot care i-ar fi oferit controlul asupra tuturor regatelor habsburgice. Ferdinand a descoperit trădarea lui Wallenstein, însă înfrângerile lui militare l-au adus la o asemenea disperare, încât l-a rugat pe Wallenstein să se întoarcă în slujba lui – contra unui preț îndeajuns de mare – și să-l ajute în lupta cu suedezii și aliații lor saxoni. Wallenstein a acceptat, iar în 1632 s-a luptat cu suedezii la Lützen. Deși Gustav Adolf a fost ucis, suedezii au câștigat bătălia.

Dovedindu-și slăbiciunea în luptă, Wallenstein era conștient de vulnerabilitatea poziției lui. Hotărât să evite o a doua demitere, a refuzat să își demobilizeze armata și, mai grav, nu a făcut nimic ca să îi împiedice pe suedezi să obțină noi victorii în Germania. În același timp, a încercat să negocieze cu dușmanii împăratului – Saxonia, Suedia și Franța. Duplicitatea lui nu a dat însă rezultate și Wallenstein a reluat ofensiva împotriva acestor puteri la sfârșitul anului 1633.

Însă zvonurile despre ultima trădare a lui Wallenstein ajunseseră la curtea imperială de la Viena. În acest moment, Wallenstein a hotărât să joace ultima carte și, în ianuarie 1634, a pregătit o revoltă deschisă împotriva împăratului. Însă văzând că pierde sprijinul subordonaților săi, a încercat să încheie o ultimă înțelegere: se retrăgea în schimbul unei

recompense substanțiale. Oferta i-a fost respinsă, așa că Wallenstein a fugit la saxoni și la suedezi, încercând din nou să se alieze cu aceștia împotriva Habsburgilor. Această tentativă a fost însă sortită eșecului, iar, în februarie 1643, Wallenstein a fost asasinat de niște soldați din propria armată.

Cromwell

1599–1658

Un bărbat cu o minte strălucită, puternică, solidă și cu o inimă sinceră, curajoasă, de englez.

Thomas Carlyle, descriindu-l pe Cromwell în cartea sa *Oliver Cromwell's Letters and Speeches* (1845)

Oliver Cromwell a avut nevoie de numai 20 de ani ca să se ridice de la statutul de nobil anonim de țară la cel de Lord protector al Angliei, Scoției și Irlandei. Geniul lui militar a fost vital pentru victoria parlamentului asupra lui Carol I în Războiul Civil Englez. Felul în care a exploatat politic parlamentul – și uneori i-a câștigat bunăvoința prin măgulire – și respectul pe care l-a câștigat în rândul armatei au contribuit la stabilizarea situației fragile din țară de după decapitarea regelui. În calitate de șef de stat în noul Commonwealth, a impus un puritanism rigid, caracterizat pin toleranță față de evrei și intoleranță față de catolici: politica lui externă a fost încununată de succes și prestigioasă. A refuzat coroana, însă prin devotamentul său înflăcărat față de Dumnezeu și poporul englez, și nu prin ambițiile personale, el se distinge ca fiind cel mai mare rege pe care Anglia nu l-a avut niciodată.

Cromwell s-a născut într-o familie din rândul micii nobilimi rurale din Huntingdon, acum în comitatul Cambridgeshire. Atât familia lui, cât și cea a soției sale aveau legături cu diverse grupuri puritane și, de-a lungul vieții, a fost însuflețit de dorința profundă și sinceră de a face voia lui Dumnezeu, așa cum o înțelegea el.

Cromwell a deținut întâi un loc în Parlament între 1628 și 1629, însă nu a avut un rol important. Carol I a guvernat fără parlament în următorii 11 ani și până în 1640 Cromwell nu a mai ocupat un loc în parlament. Când

tensiunile dintre Carol și așa-numitul Parlament cel Lung au început să se transforme într-o criză violentă, Cromwell a început să se remarce prin calitățile lui de puritan și de membru al opoziției. Însă adevărata valoare și-a dovedit-o când a izbucnit Războiul Civil, mai întâi în calitate de căpitan al unui detașament de cavalerie în Bătălia de la Edgehill (din 23 octombrie 1642) și apoi, în următorul an, alcătuindu-și un regiment de cavalerie numit „Coastele de fier“, care a obținut o victorie în Bătălia de la Gainsborough (28 iulie 1643). Modul în care a condus cavaleria, obținând victoria parlamentului în Bătălia de la Marston Moor (2 iulie 1644), l-a făcut cunoscut la nivel național – deși pe Cromwell nu îl interesa faima, privind succesul militar ca expresia voinței divine în lupta pentru libertățile englezilor. Acum era liderul facțiunii Independenților din Parlament, fiind hotărât să nu facă compromisuri cu Regaliștii.

Cromwell și liderul militar suprem al parlamentului, Thomas Fairfax, au creat o nouă armată disciplinată, Armata Noului Model, care, la mijlocul anilor 1640, a înclinat cursul războiului în favoarea parlamentului. Victoria obținută în Bătălia de la Naseby (14 iunie 1645) a fost hotărâtoare pentru deznodământul primului război civil.

Cromwell s-a poziționat în centrul politicii engleze în anii 1646–1649, când a exercitat o puternică influență politică, intermediind între armată, parlament și Carol, care era acum prizonier, încercând să recreeze o bază constituțională pentru guvernare. Însă tratativele cu monarhul alunecos și inflexibil din dinastia Stuart, care nu ar fi acceptat, în esență, nici un compromis în privința dreptului său regal de inspirație divină (în opinia lui), l-au epuizat pe Cromwell. Când Carol s-a eliberat temporar în 1647 și a încercat să reînceapă războiul, de această dată cu sprijinul prezbiterienilor scoțieni, Cromwell s-a îndârjit. După ce i-a înfrânt pe rebelii regaliști galezi și scoțieni în 1648, a susținut judecarea regelui pentru trădare, care s-a petrecut în cadrul unui proces-spectacol ce s-a încheiat, cum era de așteptat, cu execuția lui Carol. Într-o dimineață rece de marți, 30 ianuarie 1649, după ce a făcut pentru ultima oară o plimbare în parcul St. James, regele Carol I, îmbrăcat cu două cămăși pentru ca tremuratul din pricina frigului să nu fie interpretat drept frică, a urcat pe eșafodul ridicat în fața Casei Banchetelor din Palatul Whitehall. Regele fusese condamnat la moarte ca „tiran, trădător, criminal și dușman public al binelui națiunii“.

Carol, care nu se căia și era convins că prin moartea sa avea să devină martir al cauzei regaliste, s-a adresat mulțimii. Dacă și-a trăit viața dezastruos, a părăsit-o eroic:

> Cred că este datoria mea în fața lui Dumnezeu și a țării mele să mă declar un om nevinovat, un rege bun și bun creștin. Voi începe, așadar, cu nevinovăția mea.
>
> Cred cu adevărat că nu este nevoie să insist prea mult asupra acestui lucru, căci întreaga lume știe că nu eu am început războiul cu cele două Camere ale Parlamentului... ele mi-au declarat război.
>
> Iert pe toată lumea și mai ales pe cei din a căror pricină mor. Cine sunt ei, Dumnezeu știe, eu nu doresc să știu, Dumnezeu să îi ierte...

După ce a cercetat securea, a spus:

> Trec dintr-un regat coruptibil într-unul incoruptibil; unde nu e întristare, nici o întristare din lume.

După ce i-a dat călăului ultimele instrucțiuni, regele a îngenuncheat, iar capul i-a fost tăiat dintr-o singură lovitură. Se spune că în noaptea aceea Cromwell a privit trupul regelui și a murmurat „necesitate crudă“.

Cromwell era acum cel mai puternic om din Anglia – comandantul armatei și șeful Consiliului de Stat care conducea noul Commonwealth. Însă mai avea de supus Scoția și Irlanda, care erau susținătoare ale dinastiei Stuart.

Cromwell a sosit în Irlanda cu teama că fiul și moștenitorul lui Carol I, Carol, prinț de Wales, ar încerca să lanseze o invazie a Angliei din Irlanda, a cărei populație catolică susținea cauza regalistă. A hotărât să cucerească această țară cât de curând posibil, temându-se să nu rămână fără fonduri și fiind alarmat de perspectiva sporirii instabilității politice în Anglia.

Una dintre primele ținte ale campaniei lui Cromwell a fost orașul de garnizoană Drogheda, la nord de Dublin. În fruntea garnizoanei de puțin peste 3 000 de soldați englezi regaliști și soldați irlandezi catolici se afla sir Arthur Ashton, un englez regalist. Pe 10 septembrie 1649, Cromwell i-a ordonat lui Ashton să se predea, în caz contrar, orașul avea să sufere urmările refuzului său.

În urma unor negocieri, Ashton a refuzat condițiile care i-au fost oferite. Aflându-se în fruntea unei armate puternice de 12 000 de oameni și nerăbdător să obțină o victorie rapidă, Cromwell și-a lansat atacul pe 11 septembrie. Vorbindu-le soldaților săi, „le-a interzis să cruțe vreun soldat din oraș“. Când oamenii lui au intrat în Drogheda, toți apărătorii orașului

au fost trecuți prin sabie – chiar și cei care s-au predat imediat. Au fost omorâți și sute de civili. Preoții catolici au fost urmăriți în mod sistematic, iar cei care se refugiaseră din calea luptelor în Biserica St Peter au ars de vii după ce asediatorii au dat foc clădirii. Vorbind despre soldații regaliști, Cromwell a afirmat: „Nu cred să fi scăpat cu viață nici 30 dintre ei“. Aceia care au scăpat au fost vânduți pe loc ca sclavi în Barbados. Potrivit unei estimări, numărul total al morților s-a ridicat la 3 500 de persoane, din care 2 800 erau soldați, iar restul preoți și civili.

Cercetările moderne arată că această cifră a fost exagerată, dar că, oricum ar fi, aceste crime au fost, fără îndoială, crime de război. Mai târziu, Cromwell s-a justificat în fața Parlamentului englez. „Sunt convins“, a spus el, „că aceasta este judecata dreaptă a lui Dumnezeu asupra acestor nenorociți barbari, care și-au pătat mâinile cu atâta sânge nevinovat și că această victorie va opri vărsarea de sânge în viitor, iar aceste motive justifică acțiunile noastre, care altfel nu pot decât să stârnească remușcări și regrete.“

În 1650–1651, Cromwell și-a condus armata către victoria împotriva scoțienilor la Dunbar și împotriva aventurii anglo-scoțiene a prințului Carol la Worcester (1651). Așa cum se știe, prințul a fugit în Franța, ascunzându-se într-un stejar îndeajuns de mare, însă în următorii nouă ani de exil al prințului, Cromwell doar cu numele nu a fost rege. În 1653, el a ales să-și însușească titlul tradițional de lord protector mai degrabă decât să devină Oliver I.

Anii 1650 s-au remarcat prin diversitatea de opinii religioase și politice și lui Cromwell i-a revenit sarcina de a încerca să strunească forțele ce amenințau să dezbine țara. Pentru dușmanii lui, mai vechi și mai noi, el, fostul susținător al drepturilor parlamentare care redusese bucuros la tăcere parlamentul când acesta a devenit incomod, a fost un dictator militar. Dar Cromwell trebuia să concilieze viziunile radicale, socialiste aproape, din rândul armatei lui cu tradițiile profund înrădăcinate ale claselor mijlocii engleze de secol al XVII-lea, regaliste și conservatoare până în măduva oaselor.

Totul s-ar fi putut transforma într-un dezastru și faptul că Cromwell a avut niște realizări serioase este demn de laudă. Și-a asigurat reprezentarea politică în Scoția și Irlanda. În războaiele cu olandezii și spaniolii, flota, condusă de amiralul Blake, a obținut un succes remarcabil.

Cromwell a negociat ca evreii să fie primiți înapoi în Anglia, ceea ce a fost o decizie istorică. Și a rămas devotat cauzei justiției sociale în favoarea săracilor.

În 1657, Parlamentul i-a oferit lui Cromwell coroana – șansa lui, dacă ar fi dorit-o, să revină la un tip de guvernare pe care toată lumea o înțelegea și să dea naștere unei dinastii. El a refuzat coroana, dar după moartea sa din 1658, fiul lui, Richard, l-a succedat în funcția de Lord protector. Vidul de putere din timpul lui Richard a arătat cât de mult depindea Anglia cromwelliană de talentul, forța și personalitatea acestui om.

Richard a condus pentru scurt timp: Tumbledown Dick era lipsit de judecata pătrunzătoare a tatălui său. Generalul Monck – unul dintre comandanții lui Cromwell – a pornit în marș către sud și a prezidat încoronarea lui Carol al II-lea, primind drept răsplată ducatul de Albermale. Astfel s-a încheiat experimentul republican, dar nu fără ca Oliver Cromwell să-și câștige locul în istorie ca un personaj cu conștiință, neînfricat, care a dat dovadă de calitățile unui bun conducător, de geniu militar, de evlavie și de seriozitate.

AURANGZEB

1618–1707

Am păcătuit groaznic și nu știu ce pedeapsă mă așteaptă.

PRESUPUSA CONFESIUNE FĂCUTĂ DE AURANGZEB PE PATUL DE MOARTE

Aurangzeb, cunoscut ca Alamgir (Cuceritorul lumii), a fost ultimul dintre marii împărați moguli ai Indiei, care și-a extins imperiul și a condus aproape o jumătate de secol, dar cruzimea pe care a arătat-o tatălui său a fost scandaloasă chiar și după standardele rivalităților dinastice, iar represiunea pornită de el și impunerea ortodoxiei musulmane au slăbit tradiția admirabil de tolerantă a marilor lui predecesori, împărații Babur și Akbar cel Mare. Și-a înstrăinat, astfel, milioanele de supuși hinduși, și-a slăbit imperiul și a marcat începutul declinului care a dus la cucerirea britanică.

Al treilea fiu al șahului Jahan și al lui Mumtaz Mahal, din dinastia lui Tamerlan, cuceritorul mongol, Aurangzeb a fost încă de la o vârstă fragedă

musulman credincios. În tinerețe, s-a dovedit a fi administrator priceput și soldat experimentat în slujba tatălui său, dar s-a simțit jignit de faptul că șahul Jahan l-a numit moștenitor pe fiul său cel mai mare, care era și favoritul său, Dara Shikoh, lăsându-l pe Aurangzeb în afara liniei de succesiune. Acest fapt a dus la o ruptură între tată și fiu și a generat o rivalitate tot mai mare între Aurangzeb și Dara Shikoh.

Rivalitatea dintre cei doi frați a devenit tot mai înverșunată după ce tatăl lor s-a îmbolnăvit în 1657. Al doilea fiu al șahului Jahan, șahul Shuja, avea și el pretenții la tronul imperial, cum a avut și un al patrulea frate, Murad Baksh. Însă adevărata luptă a rămas cea dintre Aurangzeb și primul moștenitor legitim. Astfel, Aurangzeb s-a aliat cu Murad împotriva lui Dara Shikoh, pe care l-a învins în 1658. Când Dara Shikoh a fugit, Aurangzeb a cerut ca tatăl lor să fie pus sub arest la domiciliu. Comițând un act de trădare șocant, l-a atacat apoi și l-a învins pe Murad și a pus să fie executat. Chiar când făcea acest lucru, a încercat să-l mituiască pe șahul Shuja oferindu-i o funcție de guvernator. Dar nu a trecut mult și Aurangzeb l-a atacat și pe șahul Shuja, care a fost luat prin surprindere, și l-a învins, l-a exilat, mai târziu acesta dispărând – presupunându-se că fusese asasinat de spionii lui Aurangzeb. După ce l-a înfrânt încă o dată pe Dara Shikoh, Aurangzeb a cerut ca ultimul său frate supraviețuitor să fie adus înapoi la Delhi în lanțuri. În 1659, în contextul încoronării lui Aurangzeb, Dara Shikoh a fost executat public, iar Aurangzeb a comis un act de cruzime filială cumplită, rareori întâlnită în istorie, aducând capul acestuia tatălui său îndurerat și șocat.

După ce și-a eliminat cu cruzime frații, Aurangzeb a început să-și extindă stăpânirea prin forță militară, punctul culminant fiind atins peste trei decenii, odată cu victoriile obținute asupra conducătorilor din Bijapur și Golconda, Imperiul Mogul ocupând acum cea mai întinsă suprafață. Însă problemele care aveau să slăbească în mod fatal, până la urmă, acest mare imperiu au început să apară de îndată ce Aurangzeb a urcat pe tron. Imediat, viața la curte a devenit considerabil mai austeră, aliniindu-se interpretării mai rigide și puritane a islamului îmbrățișate de noul împărat. Muzica a fost interzisă, dar și operele de artă – precum portretele sau statuile – ce puteau fi socotite idolatre. Un aspect cu consecințe mai puternice l-a constituit reinstituirea, pentru nonmusulmani, a taxei Jizya, care fusese anulată sub domnia predecesorilor săi, în vreme ce credințele și

practicile religioase nonmusulmane au fost descurajate în mod activ și un mare număr de temple hinduse au fost distruse.

Nu e surprinzător că astfel de măsuri s-au lovit de o rezistență violentă. O revoltă a paștunilor a izbucnit în 1672 și a fost reprimată cu greutate. În 1675, Aurangzeb a provocat o mare răscoală Sikh, după ce a poruncit executarea liderului Sikh, gurul Tegh Bahadur, pentru că refuzase să se convertească la islam. Cei mai apropiați trei ucenici ai gurului au fost executați odată cu el: unul a fost tăiat în două cu fierăstrăul, altul a fost ars de viu, iar al treilea a fost aruncat în apă clocotită. Ca în cazul revoltei paștunilor, și aceasta a fost înăbușită, până la urmă.

Acum a venit rândul populației Maratha, o castă a războinicilor hinduși din regiunea Dekkan din vestul Indiei, să se răscoale. De-a lungul domniei sale, Aurangzeb a fost obsedat de gândul cuceririi platoului Dekkan, oricare ar fi fost costurile (financiare sau umane) sau impedimentele de ordin practic – precum faptul că popoarele hinduse din acea regiune nu doreau să fie subjugate. O vreme, la sfârșitul anilor 1660, păruse că forțele mogule aduseseră sub stăpânirea Imperiului Mogul platoul Dekkan și exista prilejul favorabil încheierii unui acord de pace cu conducătorul grupului Maratha, Chatrapati Shivaji Maharaj. Dar Aurangzeb l-a înșelat pe Shivaji, care a condus apoi o insurecție ce a reușit să alunge armata mogulilor din Dekkan la începutul anilor 1670. După moartea lui Shivaji în 1680, fiul și succesorul acestuia, Chatrapati Sambhaji Maharaj, a continuat să conducă opoziția împotriva lui Aurangzeb. În acest moment, chiar fiul împăratului, Akbar, a părăsit curtea mogulă ca să lupte alături de grupul Maratha împotriva tatălui său.

În 1689, Sambhaji a fost prins, în cele din urmă, torturat în public și executat. Dar în loc să pacifice regiunea, acest act nu a făcut decât să incite opoziția. După moartea împăratului în 1707, Imperiul Mogul a fost zguduit de tulburări interne.

La moartea lui, imperiul era paralizat din punct de vedere financiar, poporul fiind epuizat și neliniștit. Fundamentalismul islamic impus de Aurangzeb ștersese urmele geniului tolerant al strămoșilor lui plini de eroism.

PEPYS

1633–1703

Măreția vieții lui era ca o carte deschisă, însă el a vrut să împărtășească și meschinăriile acesteia.

ROBERT LOUIS STEVENSON, *FAMILIAR STUDIES OF MEN AND BOOKS* (1882)

Samuel Pepys a fost autorul unuia dintre cele mai frumoase jurnale din câte s-au scris vreodată. Timp de aproape un deceniu, Pepys – care deținea o funcție înaltă în cadrul Amiralității – și-a consemnat viața și lumea în care trăia oferind amănunte fascinante și o perspectivă extraordinară asupra vieții londoneze de secol al XVII-lea. Pepys însuși apare ca un om foarte dornic de cunoaștere, dând dovadă deopotrivă de un orizont larg și de scepticism, cu o sensibilitate atât față de comedia, cât și față de patosul condiției umane. Se simte bine în înalta societate, dar și printre oamenii de rând și se zugrăvește pe sine cu o sinceritate deplină ca o persoană cu nevoi și dorințe profund omenești, totuși copleșită de scrupule morale și de regrete.

Jurnalele lui Pepys sunt cu atât mai remarcabile dacă ținem cont de faptul că în timpul vieții sale nimeni nu a știut de existența lor. Pentru marea majoritate, Samuel Pepys, secretarul Amiralității, membru al Parlamentului și președintele Societății Regale, era un ofițer de marină de succes, care începuse de jos, fiind fiu de croitor, și avansase în carieră. Când a murit în 1703, pentru contemporanii lui Pepys, moștenirea lăsată de el a fost marea bibliotecă pe care a oferit-o universității sale, Colegiul Magdalene din Cambridge. A fost admirat, de asemenea, pentru activitatea lui filantropică desfășurată pe parcursul întregii vieți în folosul instituțiilor de învățământ, precum școala Christ's Hospital, și pentru realizările lui ca administrator maritim care promovase neîncetat meritocrația și eficiența. Cea mai de preț moștenire a lui Pepys a fost descoperită abia după mai bine de un secol de la moartea lui, când autoritățile de la Colegiul Magdalene au angajat un student sărac să descifreze prescurtările din jurnale care păreau indescifrabile.

Descrierile pe care le face Pepys dezastrelor care s-au abătut asupra Angliei în anii 1660 reprezintă unele dintre cele mai bogate surse istorice existente. Prezintă în amănunt viața de zi cu zi din timpul Marii Ciume din 1665–1666 și, din poziția lui de membru al Amiralității, oferă o perspectivă inestimabilă asupra celui de-al doilea război anglo-olandez din 1667. Însemnările lui care descriu evoluția aproape din oră în oră a Marelui incendiu din Londra, din 1666, alcătuiesc unul dintre cele mai bune reportaje care s-au scris vreodată.

Cu toate că ascensiunea lui în carieră în cadrul Amiralității s-a datorat, în mare măsură, favorurilor regale, în calitate de scriitor de jurnale, Pepys nu se lasă orbit de curtea regală. Uneori regii îl exasperează la fel de mult ca servitorii săi și nu o dată își varsă frustrarea că regele Carol al II-lea pare incapabil să-și asume cu seriozitate îndatoririle pe care le presupune regalitatea.

Dacă majoritatea contemporanilor săi autori de jurnale erau preocupați exclusiv de sfera spirituală sau politică, Pepys este interesat în cel mai înalt grad de chestiuni mai pământești. Jurnalele descoperă fascinația lui Pepys față de comportamentul oamenilor, lăcomia, rivalitățile, ambițiile, invidiile lor, și față de atracția irezistibilă pe care o exercită asupra lor bârfa scandaloasă. Oamenii pe care îi descrie ar putea să trăiască în zilele noastre, atât de vii par ei în însemnările lui.

Ceea ce îl scoate pe Pepys din tiparul clevetitorilor de rând este faptul că își întoarce privirea sinceră și nešovăielnică și asupra lui însuși. Nu încearcă niciodată să se pună pe sine în cea mai bună lumină, nici nu-și ascunde defectele. Acesta nu este însă un exercițiu de automortificare sau de smerenie pioasă; mai curând, reflectă apartenența totală la umanitate, din care el nu e decât cel mai bine cunoscut exemplar. Își consemnează propriul comportament cu o curiozitate aproape științifică, inclusiv toate amănuntele jenante, chiar umilitoare, pe care cei mai mulți autori de jurnale le-ar lăsa deoparte – de exemplu, momentul în care soția lui, Elizabeth, îl prinde cu mâna pe fusta însoțitoarei sale sau amestecul de durere și de ușurare vinovată pe care îl simte la moartea unui frate rebel. Jurnalele sunt pline nu numai de descrierile fugare ale lenjeriei superbe a ultimei iubite a lui Carol al II-lea, ci și de aventurile sexuale ale lui Pepys. Descrierea pe care o face Pepys relației furtunoase cu soția lui, cu care se căsătorise din dragoste, rămâne unul dintre tablourile literare cele mai

sincere ale nodului gordian al căsătoriei. Scrie despre certurile aprinse, confruntările înduioșătoare, despre amăgiri și insulte. Urmează împăcările, momentele îndelungate de stat în pat și sporovăit și compătimirea unuia față de celălalt când unul dintre ei e bolnav. Pepys nu uită nimic: cadourile pe care i le cumpără lui Elizabeth pentru a încerca să-și ușureze vina pe care o simte după încă o escapadă romantică; chiar și amănuntele relațiilor lor sexuale, care sunt problematice din cauza unei „dureri a organului ei“.

După aproape zece ani, temându-se că îl lasă vederea, Pepys a încetat să mai scrie în jurnal. A fost, a scris el, „aproape ca și cum m-aș fi văzut în mormânt“. Cu toate că și-a recăpătat vederea, nu a mai ținut nici un jurnal asemănător cu acesta și nici una dintre scrierile lui ulterioare nu s-a mai ridicat la strălucirea jurnalelor sale. Pepys și-a trăit restul vieții ca un om de ispravă, care, în pofida îndoielilor personale, a rămas mereu fidel regilor lui în Revoluția din 1688. În mare măsură, viața publică a lui Pepys a fost admirabilă – însă scrierile literare și reportajele despre viața sa intimă, jurnalele sale, atât de directe, originale și de o sinceritate mistuitoare, sunt cele care impun admirația posterității.

Ludovic al XIV-lea

1638–1715

Singurul rege al Franței care merită titlul de monarh.

Napoleon I

Ludovic al XIV-lea a fost cel mai mare conducător din Europa vremii lui, apogeul luxului și al absolutismului, însă ambițiile sale de a domina Europa cu viziunea pe care o avea asupra monarhiei franceze au aruncat continentul în războaie îndelungate și sângeroase care au secerat numeroase vieți. Totuși, el rămâne Regele Soare, însăși definiția gloriei regale și, probabil, alături de Napoleon Bonaparte, cel mai mare dintre monarhii francezi. A domnit timp de 72 de ani.

Ludovic a fost fiul regelui Ludovic al XIII-lea și al soției acestuia, Ana de Austria: el a apărut atât de târziu în căsnicia lor, încât a fost preamărit ca un dar miraculos – Ludovic, darul lui Dumnezeu. Tatăl lui, care domnise

prin intermediul talentatului său prim-ministru, cardinalul Richelieu, urmase politica consolidării coroanei împotriva intereselor puternice ale vechii aristocrații feudale. Dar Ludovic al XIII-lea a murit, lăsând moștenitor un copil și pe soția sa, Ana de Austria, ca regent. Richelieu murise, însă succesorul lui ales ca principal consilier regal a fost un alt personaj fascinant și abil, Jules Mazarin, născut Mazarini, diplomat și preot italian, ulterior cardinal, care, prin geniul său politic, averea uriașă, colecția de artă și pasiunea cu care căuta plăcerea, a lăsat o impresie puternică asupra tânărului rege și a înstrăinat aristocrația.

De aici s-a născut Fronda, o serie de răzvrătiri ale aristocrației așa-zis în numele lui Ludovic al XIV-lea și împotriva Anei și a lui Mazarin. Rebeliunile au stârnit în sufletul băiatului ura pentru puterea nobililor și i-au confirmat credința în dreptul divin al monarhiei catolice, a cărei personificare credea că este. Această convingere a fost încurajată de Mazarin, tutorele lui în toate chestiunile politice. După ce Mazarin a murit în 1661, Ludovic a început să guverneze singur și s-a dovedit un politician formidabil de talentat și un om cu o energie uimitoare, chiar prolifică, indiferent că se afla în consiliu sau în dormitorul regal, pe câmpul de luptă sau la vânătoare.

Dovedind stăpânire de sine, disciplină, aroganță senzuală, mister, autoritate și viziune, evlavie și destrăbălare, Ludovic a creat noul Palat Versailles și, odată cu el, o ierarhie de curte și un ritual pline de complexitate, menite să îndepărteze nobilii de ambițiile lor feudale și de centrele de putere regionale și să-și concentreze interesele asupra persoanei regelui. Palatul Versailles nu a fost conceput doar ca reședință a regelui, a curții și a întregii nobilimi, ci și ca reprezentare a lui Ludovic însuși: „Eu sunt Versailles-ul", a spus el, la fel cum a spus „*L'état c'est moi*". Nobilii rivalizau pentru o privire, un cuvânt din partea regelui: o dată, când regele a întrebat un nobil când trebuia să i se nască copilul, acesta a răspuns: „Când dorește Maiestatea Voastră".

Următorii 20 de ani au reprezentat apogeul domniei regelui – a îmblânzit nobilimea, a reformat administrația regală, a îmbunătățit starea armatei, iar Franța devenise puterea dominantă pe continent.

Ludovic s-a căsătorit cu Maria Tereza a Spaniei, cu care a avut șase copii, însă numai unul a supraviețuit până la maturitate. Dar regele, negricios, cu buze cărnoase și senzuale, era un afemeiat înflăcărat, care s-a bucurat de

favorurile multor amante, cu toate că, de obicei, exista o *maitresse en titre*, precum faimoasa Madame de Montespan, care se bucura adesea de o putere considerabilă. După moartea reginei lui, el s-a căsătorit în secret cu ultima lui amantă, Madame de Maintenon, dădaca evlavioasă și pricepută a copiilor lui.

În acest timp, viziunea pe care o avea despre sine ca monarh catolic suprem l-a determinat să revoce Edictul de la Nantes, ceea ce a dus la întețirea persecuției protestanților în Franța. În afară, ambițiile lui l-au menținut într-un război permanent, fie că era purtat cu olandezii, cu împăratul de Habsburg, cu spaniolii sau cu suedezii. Mituirea regelui Carol al II-lea al Angliei cu sume mari de bani a neutralizat adesea puterea engleză. Victoriile militare au dus la crearea Ligii de la Augsburg împotriva lui, însă excelenții lui comandanți și armatele franceze i-au asigurat în continuare succesul.

În 1700, regele spaniol Carol al II-lea a murit, lăsând imperiul nepotului lui Ludovic al XIV-lea, Filip de Anjou, o succesiune care, dacă era acceptată, îi oferea Regelui Soare dominația de facto nu doar asupra unei mari părți a Europei, ci și asupra Americilor. Era un pas prea mare pentru Ludovic, care – după zeci de ani de triumf și de splendoare – era bătrân, arogant și poate epuizat. Cu siguranță, Franța era mult prea extinsă. Ludovic se confrunta cu o alegere dificilă, dar, în cele din urmă, a acceptat succesiunea, iar nepotul lui a devenit regele Spaniei. În 1702, William al III-lea al Angliei a încheiat o altă Mare Alianță cu țara sa natală, Olanda, cu împăratul de Habsburg și cu alții împotriva lui Ludovic. Ambițiile lui și viziunea catolică absolutistă au costat enorm Franța. Pe măsură ce Ludovic a îmbătrânit, pe măsură ce moștenitorii i-au murit, pe măsură ce Franța suferea de sărăcie și de foamete, armatele lui au fost umilite de remarcabilii comandanți ducele de Marlborough și prințul Eugen de Savoia într-un conflict transeuropean cunoscut ca Războiul de Succesiune Spaniol. Ludovic a trăit prea mult: a asistat la înfrângerea Franței și la moartea fiilor și a nepoților lui. Invincibilitatea Franței a fost spulberată. În 1715, la fel cum cinase și se îmbrăcase în public, tot așa a murit în public, după ce i-a spus tânărului său moștenitor: „Mi-a plăcut prea mult războiul“. Avea 77 de ani. A fost urmat la tron de strănepotul lui, Ludovic al XV-lea, în vârstă de cinci ani.

Newton

1642–1727

Natura și legile naturii se ascundeau în bezna cea deplină.
Și Dumnezeu a spus: „Să fie Newton!“ și a fost lumină.

Celebra „Tentativă de epitaf pentru Sir Isaac Newton“, de Alexander Pope (1730)

Sir Isaac Newton este neîndoielnic cel mai mare om de știință al tuturor timpurilor. Alături de personalități precum Copernic, Kepler și Galileo, el este unul dintre giganții revoluției științifice. Opera lui cea mai importantă, *Principia Mathematica*, a schimbat fundamental modul în care oamenii de știință observau și explicau lumea naturală.

Principala moștenire lăsată de Newton a fost fuziunea dintre matematică și științele naturale, însă el a fost o personalitate enciclopedică ce a avut contribuții semnificative în filosofie, astronomie, teologie, istorie, alchimie și economie. Fără Newton, modul în care înțelegem lumea ar fi neînchipuit de diferit.

Newton s-a născut de Crăciun, în 1642. Se pare că încă de la o vârstă fragedă nu-i plăcea deloc compania altora. A legat câteva prietenii strânse de-a lungul vieții, însă, în general, oscila între evitarea companiei altor oameni și atitudinea agresivă față de ei, iar această tendință pare să fi fost o trăsătură specifică a geniului său. I-a permis să își concentreze toată atenția asupra enigmelor științifice ale vremii.

În timpul studenției la Trinity College din Cambridge, Newton nu a prea manifestat interes pentru programa pregătită pentru el, ignorându-l, în general, pe Aristotel în favoarea noilor oameni de știință străluciți din vremea sa. Operele unor personalități precum René Descartes, Robert Boyle și Thomas Hobbes l-au fascinat și, pe măsură ce făcea însemnări pe marginea lecturilor sale, începea să cerceteze lumea din jurul lui, tot mai amănunțit.

Steaua intelectuală a lui Newton a început să strălucească la 23 de ani. El a numit perioada 1665–1666 anul său minune – *annus mirabilis*. S-a concentrat asupra diverselor probleme matematice referitoare la orbita Lunii și a planetelor, dezvoltând pe parcurs teorema calculului integral –

un instrument matematic puternic, vital pentru fizica și ingineria moderne. Termenul de calcul a fost inventat de omul de știință german Gottfried Leibniz, care a dezvoltat această teorie în mod independent; Newton a numit-o „știința derivatelor“. Mai târziu, cei doi s-au certat amarnic asupra paternității acestei descoperiri. Oricum, este clar că, încă de tânăr, în anii 1660, Newton era deja un pionier al matematicii.

După ce a plecat din Cambridge, fugind de ciumă, în 1666, Newton a început să studieze mecanica naturală. La bătrânețe, a afirmat că înțelesese pentru prima oară că gravitația controla orbita Lunii când stătuse în livada lui și privise un măr căzând dintr-un pom. Apocrifă sau nu, povestea a intrat rapid în folclorul newtonian; poate că e redată în modul cel mai expresiv în poemul *Don Juan* al lui Byron, în care Newton apare ca „singurul muritor care, de la Adam, a putut să se lupte cu căderea sau cu un măr“.

Revenit la Cambridge, Newton a fost numit de îndată pe postul de profesor „Lucasian“ de matematică. Era liber să-și aleagă singur cursurile și în timp ce lucra coresponda cu alți oameni de știință și cu matematicieni de renume, printre care Boyle, Robert Hooke și Edmond Halley. În anii 1670, s-a dedicat mult timp teologiei, valorificându-și cunoștințele formidabile despre Biblie și dezvoltând perspective originale și radicale asupra Sfintei Treimi. A devenit interesat și de alchimie – știința transformării metalelor obișnuite în aur – și a început să alcătuiască o imensă bibliotecă cu cărți pe această temă. Însă apariția așa-numitei Mari Comete în 1680–1681 a stat la baza celei mai bune opere a lui Newton.

În 1864, Newton a început să lucreze la proiectul care avea să se transforme, în cele din urmă, în lucrarea lui inovatoare *Principia Mathematica*. A fost o lucrare care a schimbat atât viața lui, cât și întreaga înfățișare a științei. La baza ei se află cele trei legi fundamentale ale mișcării descoperite de Newton:

- orice corp tinde să își mențină starea de repaus sau de mișcare rectilinie uniformă atât timp cât asupra sa nu acționează alte forțe;
- o forță care acționează asupra unui corp îi va imprima acestuia o accelerație direct proporțională cu forța, având direcția și sensul forței;
- pentru orice acțiune există o reacțiune egală și de sens opus.

Pe baza acestor legi relativ simple, Newton a creat o analiză uimitor de complexă a modului de funcționare a lumii naturale. A explicat totul, de la comportamentul corpurilor mici și al particulelor până la orbitele cometelor, ale planetelor și orbita Lunii. A explicat lumea naturală prin matematică, așa cum este explicată și în prezent.

Prin geniul lui, Newton a ajuns rapid unul dintre cei mai de seamă oameni de știință din Europa. Însă a simțit că nu putea să-și continue munca în mediul religios strict și convențional de la Cambridge și a fost eliberat din funcție, fiind numit într-un post important la Monetăria Regală, ceea ce i-a oferit stabilitate financiară pentru tot restul vieții. În 1703, a devenit președintele Societății Regale, comunitatea științifică cea mai prestigioasă din Londra, iar în 1704 și-a publicat tratatul *Opticks*, în care discută despre lumină și forțele care atrag și resping particule și corpuri. În anul următor a fost făcut cavaler de regina Anna, fiind primul om de știință care a primit o asemenea onoare.

Printre toate aceste realizări, Newton a petrecut mult timp, în a doua parte a vieții, în dezbateri violente și certuri personale cu alți oameni de știință europeni. Dar, în ciuda metehnelor sale, nimeni nu a putut și nu ar putea vreodată să conteste epitaful gravat pe mormântul lui de la Westminster Abbey: „Să se bucure muritorii că a existat o asemenea podoabă a speciei umane“.

Marlborough

1650–1722

Dac-aș fi tânără și frumoasă cum am fost cândva, și nu bătrână și ofilită cum sunt acum, și mi-ai așterne împărăția lumii la picioare, tot nu ai avea niciodată parte de inima și de mâna care i-au aparținut odinioară lui John, duce de Marlborough.

Sarah, ducesă de Marlborough, în W.S. Churchill, *Marlborough: His Life and Times* (1938)

John Churchill, primul duce de Marlborough, a fost cel mai strălucit politician-soldat al Marii Britanii. A obținut o serie de victorii glorioase în Războiul de Succesiune Spaniol care a împiedicat dominația lui Ludovic al

XIV-lea și a absolutismului său catolic asupra Europei în primii ani ai secolului al XVIII-lea.

De la începutul vieții sale, Churchill a fost protejatul lui James, ducele catolic de York, care a devenit mai târziu ghinionistul Iacob al II-lea. Churchill îl însoțea pe James când ducele lipsit de popularitate a fost trimis în exil de fratele său, Carol al II-lea, în anii 1670. În această perioadă, James l-a folosit pe Churchill ca lobbyist iscusit pe lângă curtea regală. Chipeș, fermecător și inteligent, tânărul Churchill a fost sedus de amanta lacomă a lui Carol al II-lea, Barbara, ducesă de Castlemaine, și la un moment dat a trebuit să sară de la fereastra ei când a sosit regele. Deja se dovedea a fi un soldat deosebit de înzestrat; a luptat sub comanda legendarului muschetar d'Artagnan în 1673 și a demonstrat o mare vitejie, primind laude personale din partea viitorului său dușman, Ludovic al XIV-lea, regele Franței.

În 1677, Churchill s-a căsătorit cu Sarah Jennings, o femeie puternică, cu un bun simț politic. Odată cu evoluția carierei lui militare, cei doi au petrecut perioade lungi separați, însă căsătoria a fost, cu toate acestea, una de mare succes. Din 1683, Sarah a fost cea mai bună prietenă și sfătuitoarea preferată a prințesei Anna – mai târziu regina Anna –, o legătură care a fost esențială mai târziu pentru evoluția și succesul lui Marlborough.

Deși fusese un prieten apropiat al lui Iacob al II-lea, Marlborough era protestant în adâncul sufletului. Când protectorul lui, Iacob al II-lea, a urcat pe tron în 1685, Churchill a fost avansat în ierarhia militară și a fost ridicat la rangul de pair. Însă Iacob s-a dovedit a fi deplorabil în rolul de rege, îndepărtând nobilimea protestantă care s-a ridicat împotriva lui, oferindu-și, în schimb, sprijinul prințului olandez William și soției acestuia, Maria, fiica protestantă a regelui. Trecerea în tabăra adversă a lui Churchill, care era acum conte de Marlborough, a jucat un rol în prăbușirea lui Iacob. Churchill nu a avut nici o problemă să-și declare acum loialitatea față de William de Orania, care a urcat pe tron împreună cu soția sa, Maria a II-a, în urma Revoluției Glorioase din 1688. A jucat un rol important în campania purtată împotriva armatei lui Iacob în Irlanda în 1690 și, cu toate că pe parcursul anilor 1690 a fost bănuit că era iacobit în secret (susținător al lui Iacob al II-lea), William a avut îndeajuns de multă

încredere în el ca să-l numească comandant suprem al armatei britanice în Țările de Jos, în 1701.

Cariera lui Marlborough a luat cu adevărat avânt în timpul domniei reginei Anna, care a venit la tron în 1702. A fost ridicat la rangul de duce și numit căpitan general al forțelor armate, preluând comanda în prima campanie din Războiul de Succesiune Spaniol. Încă de la început, Marlborough a reușit să-i depășească pe francezi în gândire și să le dejoace planurile. În cursul primului său sezon de campanie, a reușit să-i împingă pe francezi într-o poziție foarte dezavantajoasă. Însă campania din 1704 a adus Marii Britanii cel mai mare succes.

Grație politicii dinastice europene complexe de la începutul secolului al XVIII-lea, în 1704, Marlborough s-a văzut în fruntea unei coaliții multinaționale, o armată mixtă alcătuită din soldați britanici, olandezi, din Hanovra, Hessa, danezi și prusaci, pe care a coordonat-o împreună cu aliatul său austriac, prințul Eugen de Savoia, și conducătorii capricioși și supărăcioși ai Republicii Olandeze. În apropierea satului Blindheim (cu denumirea anglicizată Blenheim), aflat pe malul Dunării, în Bavaria, s-a confruntat cu o armată de soldați francezi și bavarezi sub comanda mareșalului francez Tallard. Tallard avea mai mulți oameni și o poziție naturală mai puternică pe câmpul de luptă, însă nu se putea compara cu Marlborough. În Bătălia de la Blenheim, purtată pe 13 august 1704, Marlborough a câștigat un avantaj strategic și a învins armata franco-bavareză, intervenind personal în momentele cruciale ale bătăliei și asigurându-se că dușmanii săi nu aveau să profite de vreun avantaj, cât de mic. Mai bine de 20 000 din oamenii lui Tallard au fost omorâți sau răniți, iar Tallard a fost prins.

A fost o victorie răsunătoare pentru Marlborough. După ce s-a încheiat bătălia, i-a scris soției sale pe o notă de plată de la o tavernă: „Nu am timp să spun mai multe, te rog numai să-i prezinți reginei omagiile mele și să îi transmiți că armata sa a obținut o victorie răsunătoare“. Din acel moment, faima lui Marlborough s-a răspândit în toată Europa. În Anglia, drept răsplată pentru succesul său, Marlborough a primit fonduri pentru construcția magnificului Palat Blenheim, de lângă Woodstock, în Oxfordshire.

În țară, Marlborough a fost, de asemenea, partenerul politic al prim-ministrului, contele Godolphin, transformându-l pe acesta într-o forță

inegalabilă în politică, în război și la curte.

Au urmat alte victorii celebre: la Ramillies în 1706, la Oudenarde în 1708 și la Malplaquet în 1709. Aceste bătălii au fost deosebit de sângeroase, însă reputația lui Marlborough a crescut. În toate campaniile dintre 1702 și 1710, Marlborough s-a dovedit a fi un tactician iscusit și un comandant cutezător și sigur de sine, capabil să unifice forțele statelor disparate care alcătuiau Marea Alianță împotriva expansionismului agresiv al lui Ludovic al XIV-lea.

După 1710, intrigile regale și politica internă au început să submineze poziția lui Marlborough. El și soția lui au pierdut bunăvoința curții după ce Sarah Marlborough s-a certat cu fosta ei prietenă, regina Anna, purtându-se arogant. Sarah Marlborough a devenit o adversară violentă și înrăită a reginei, pe care a acuzat-o de lesbianism și căreia i-a distrus reputația. Satiristul Jonathan Swift l-a înțepat în repetate rânduri pe duce, acuzându-l de corupție. Dar, cu precauția specifică celor născuți să fie curteni, soții Marlborough s-au aliat cu electorul de Hanovra, care în 1714 a devenit regele George I și l-a numit din nou pe duce căpitan general.

Însă Marlborough își pierdea deja forțele. În 1716 a suferit două atacuri cerebrale și de atunci a petrecut cea mai mare parte a timpului la Blenheim. În 1722, un ultim atac cerebral l-a ucis; el a fost îngropat la Westminster Abbey. Un secol mai târziu, ducele de Wellington a declarat: „Nu-mi pot imagina ceva mai puternic decât o armată engleză condusă de Marlborough“, iar de atunci istoricii militari consideră, în general, că Marlborough a fost cel mai bun general al Angliei.

După mai mult de 300 de ani, în familia Churchill s-a născut un alt om de stat remarcabil, care a dominat epoca sa: Winston Churchill.

Petru cel Mare

1672–1725

Am pus stăpânire pe un imperiu, dar nu am reușit să mă stăpânesc pe mine însumi.

Cu o statură uriașă – 2 metri înălțime –, Petru I al Rusiei a fost un conducător dinamic, cu un simț politic uimitor, ambiții colosale, metode

nemiloase și o energie ieșită din comun, cu ajutorul cărora a transformat Rusia într-o mare putere europeană, și-a extins enorm imperiul și a întemeiat orașul Sankt Petersburg. Adesea este zugrăvit ca un reformator prooccidental, însă această descriere e simplistă: a fost neîndoielnic un reformator și un susținător al tehnologiei occidentale, dar, în esență, a rămas un autocrat brutal, întruchiparea supremă a eroului-monstru.

A crescut într-un mediu dur: asemenea altor autocrați, ca țarul Ivan cel Groaznic și regele Ludovic al XIV-lea, primii lui ani s-au scurs într-o atmosferă plină de pericole și de nesiguranță, întunecată de lovituri de stat și de intrigi sinistre. Petru a fost fiul celui de-al doilea țar dintr-o dinastie nouă – Romanov – și după ce tatăl lui, Aleksei, a murit, a urmat la tron, pentru câțiva ani, fratele lui cel mai mare, Feodor, slab și bolnăvicios, însă în locul lui conduceau, de fapt, familiile boierești puternice. După moartea lui Feodor în 1682, au urmat împreună la tron următorii doi frați din această familie, Ivan al V-lea și Petru I – Ivan nu era deloc potrivit să conducă și amândoi erau foarte tineri, astfel încât Rusia a fost cârmuită de mama lor, în calitate de regent. Răscoala streliților, vechiul corp militar de elită al Moscovei, i-a permis cumplitei surori a lui Petru să preia puterea și să conducă în numele băiatului.

Petru a dobândit o ținută extraordinară – era uimitor de înalt, deși avea un cap cam mic, foarte inteligent și neobosit, deși uneori avea spasme și stări stranii; se poate să fi fost epileptic. Încă de mic îl fascinau toate chestiunile militare, maritime și tehnologice, astfel încât a creat propria armată miniaturală, cu regimente alcătuite din prietenii și tovarășii săi.

În 1689, Petru a înlăturat-o de la conducere pe sora sa și a început să cârmuiască singur. În același timp, s-a căsătorit și a avut copii. Una dintre primele acțiuni întreprinse de el a fost atacul lansat în sud împotriva otomanilor și a tătarilor din Crimeea, în speranța de a cuceri Azovul, însă demersul lui a eșuat și abia în 1696 a izbutit să ocupe orașul.

În 1697, a pornit în misiunea lui de cercetare – împreună cu Marea Ambasadă – în Europa Occidentală, vizitând, printre multe alte locuri, Olanda și Anglia și studiind construcțiile navale de aici. Călătoria a fost stranie – efectuată și în scopul cercetării tehnologice, și al investigației politice, și ca voiaj de plăcere, și ca prilej de petrecere aproape huliganică.

Deja Petru nu mai ținea cont de nimeni: se bucura în asemenea măsură de putere ca țar al Rusiei, încât deseori se deghiza în marinar sau în soldat

de rând și îi plăcea să pună alți curteni din cercul său restrâns să fie „țari falși“ pentru ca el să se poată relaxa, în timp ce curtenii lui se lăsau în voia celor mai sălbatice beții și orgii din care unii dintre participanții mai puțin energici nu scăpau cu viață.

După 18 luni în care Petru fusese plecat în Europa Occidentală, streliții, puternicul corp militar al Kremlinului, s-au răsculat, iar Petru s-a grăbit să ajungă înapoi în țară ca să le înăbușe revolta – acesta era și un prilej de a organiza propria armată. Nesfiindu-se niciodată să verse sânge cu propriile mâini, i-a executat și i-a torturat el însuși pe mulți în timpul unui masacru public. Dar a inițiat și celebrele reforme care erau menite să aducă Rusia în rândul lumii și să îi câștige locul printre marile puteri ale Europei: s-a interzis purtarea bărbilor, s-au antrenat noi regimente de soldați, guvernul a fost reorganizat, iar Petru a început să caute un port pentru Rusia în nord, spre Marea Baltică, controlată de suedezi, și în sud, spre Marea Neagră, aflată sub stăpânire otomană.

Marele Război al Nordului, gândit să-i aducă Rusiei o ieșire la Marea Baltică și purtat pe întreg cuprinsul mării și în Ucraina și Polonia, a fost o bătălie gigantică, încrâncenată și îndelungată cu Imperiul Suedez, mai exact, cu strălucitul rege războinic Carol al XII-lea. La începutul războiului, Petru a suferit o înfrângere la Narva, dar nu s-a oprit și a întemeiat Sankt Petersburgul. Până la urmă, numai datorită voinței și viziunii lui, orașul a devenit capitala Rusiei. Războiul s-a purtat mulți ani și a culminat cu invazia Rusiei de către Carol al XII-lea – un proiect comparabil ca amploare, ambiție și hybris cu invaziile lui Napoleon și Hitler. Într-una dintre bătăliile decisive din istoria europeană, Petru i-a înfrânt pe suedezi la Poltava în 1709. Sankt Petersburgul a rămas în afara pericolului, însă războiul a continuat încă un deceniu, chiar și după moartea lui Carol al XII-lea.

În 1710, Petru, mereu nerăbdător și ambițios din cale-afară, a atacat Imperiul Otoman la sud, însă campania lui a fost cât pe ce să se încheie cu un dezastru când el și soldații lui au fost încercuiți de marele vizir otoman și de armata sa: Petru a avut noroc să scape cu viață.

Cu toate acestea, armatele lui cuceriseră o mare parte din coastele baltice, iar el s-a concentrat asupra reformelor și noii sale capitale. Aliații lui în aceste demersuri au fost adesea propriile creații, pe care el le-a ridicat la cele mai înalte ranguri nobiliare și le-a oferit cele mai mari bogății, cum

a fost cazul apropiatului său, fost soldat și vânzător de plăcinte, Aleksandr Menșikov, pe care l-a făcut prinț și mareșal.

Marea lui iubire a fost una dintre fostele iubite ale lui Menșikov, o tânără livoniană pe nume Marta Skavronskaia – căreia țarul i-a dat numele Ecaterina –, care a devenit aliatul cel mai de încredere al lui Petru, alinarea și mama mai multor copii, inclusiv a unei fiice, viitoarea împărăteasă Elisabeta. Cu mult înainte, divorțase de prima lui soție, Eudoksia, cu care avusese un copil ce trebuia să-i fie moștenitor, țareviciul Aleksei. Băiatul reprezenta vechile interese moscovite pe care Petru le detesta, iar tensiunile dintre ei au reprezentat deopotrivă o ruptură politică și personală. Îngrozit, prințul a găsit refugiu la împăratul de Habsburg, la Viena.

Furios, umilit și amenințat, Petru a cerut ca prințul să fie prins și ademenit să se întoarcă acasă cu promisiunea că nu avea să i se întâmple vreun rău. În acest timp, în Rusia, toți cei implicați în fuga lui Aleksei au fost trași în țeapă, torturați și executați, deseori chiar de către țar. Revenit în patrie, Aleksei a fost numaidecât arestat și schingiuit până la moarte de propriul tată. Petru a rămas un tiran primejdios și paranoic: când fratele uneia dintre fostele lui amante, Anna Mons, s-a apropiat prea tare de soția lui, Ecaterina, acesta a fost decapitat, iar capul îmbălsămat i-a fost adus acesteia.

În 1721, a încheiat, în sfârșit, pace cu Suedia și, odată cu aceasta, a dobândit mai multe teritorii în jurul Mării Baltice. Petru a fost proclamat împărat al Rusiei, fiind primul monarh rus care a adăugat acest titlu la cel onorific de țar. Însă faptul că își omorâse fiul și incapacitatea de a numi un succesor de sex masculin au lăsat o moștenire nesigură. Mai întâi, a fost urmat la tron de împărăteasa lui de origine țărănească, Ecaterina I, sprijinită de prietenul lui Petru, prințul Menșikov. Dar moartea ei l-a adus la tron pe tânărul nepot al lui Petru, Petru al II-lea, un copil controlat de conservatorii moscoviți. Linia instabilă de succesiune a generat câteva decenii de lovituri de palat, pe tron urcându-se monarhi de sex feminin, cum au fost fiica lui, Elisabeta, și, mai târziu, soția nepotului său, Ecaterina cea Mare.

Probabil cel mai mare țar al Rusiei și prototipul cârmuitorului rus necruțător, dar revoluționar, ale cărui trăsături variate au fost o sursă de inspirație pentru personaje diferite, precum Ecaterina cea Mare, Stalin și

Vladimir Putin, această remarcabilă forță a naturii a murit în 1725, la vârsta de numai 52 de ani.

NADIR ȘAH

1688–1747

Nadir din Isfahan a invadat [Imperiul Mogul] cu oștirea lui, câtă frunză, câtă iarbă, și i-a trecut numaidecât prin tăișul sabiei pe toți locuitorii din Kabul, Punjab și Delhi.

MUHAMMAD MUHSIN SADIKI, *NESTEMATA DIN SAMSAM* (CCA 1739)

Nadir Șah al Iranului a fost un făuritor de imperiu care s-a ridicat prin propriile puteri și care și-a dominat țara de origine, i-a învins pe împărații moguli și pe sultanii otomani, a cucerit noi teritorii întinse, și-a însușit Tronul Păunului și a răsturnat de la putere dinastia safavidă pentru a se înălța el, un orfan luat în robie și un bandit jefuitor, pe tronul Regelui Regilor. Dar a alunecat pe panta brutalității paranoice, a masacrelor teribile și, în final, a nebuniei, care au dus la asasinarea lui. Cunoscut ca „al doilea Alexandru", el a fost un Napoleon tragic și criminal al Iranului.

Nadir făcea parte dintr-un trib turkmen care ocupa o regiune nordică a Iranului. Și-a început viața în anonimat. Tatăl lui a murit când el era mic, iar Nadir și mama sa au fost apoi răpiți și luați în robie de un grup de bandiți care făceau parte dintr-un alt trib. Nu după mult timp însă, Nadir a fugit și a intrat în armata unei căpetenii locale, distingându-se și avansând rapid în ierarhie. Curând însă, încăpățânatul Nadir și-a părăsit stăpânul și a început o viață de banditism. Pe la mijlocul anilor 1720, avea în subordine cam 5 000 de oameni.

Această nesocotire a autorității centrale nu era surprinzătoare; acele vremuri erau, la urma urmelor, marcate de profunde tulburări în Persia. Tribul în care se născuse Nadir fusese mereu loial șahilor safavizi care cârmuiseră țara în ultimii 200 de ani. Dar, la începutul secolului al XVIII-lea, Imperiul Safavid își trăia sfârșitul. În 1719, fusese atacat de foștii săi supuși afghani care invadaseră toată Persia și, în trei ani, șahul, Soltan Hossein, fusese detronat. Ca reacție la această invazie, Nadir cedase inițial în fața cuceritorilor afghani, dar mai târziu optase pentru rebeliune. S-a

aliat cu Tahmasp, fiul lui Soltan Hossein, care încerca să redobândească tronul tatălui său. Calitățile militare ale lui Nadir au fost recunoscute în scurtă vreme, iar în 1726 a fost numit comandant suprem al armatelor lui Tahmasp.

În 1729, Nadir i-a învins definitiv pe afghani și l-a readus pe Tahmasp pe tron. Apoi i-a atacat pe otomani și a recucerit ținuturile din Azerbaidjan și Mesopotamia pe care aceștia le luaseră Persiei. Operațiunile i-au fost însă întrerupte de o răscoală din țară și, în timp ce se ocupa de aceasta, șahul Tahmasp a încercat să-și întărească autoritatea militară lansând un nou atac asupra Imperiului Otoman. Acesta s-a dovedit a fi un dezastru care a distrus mai tot ce realizase Nadir. Groaznic de furios din pricina incompetenței lui Tahmasp, în 1732, Nadir l-a detronat și l-a înlocuit cu fiul său, Abbas al III-lea, care era un copil – deși Nadir era cel care deținea în mod real puterea, în calitate de regent.

În 1735, Nadir ocupase încă o dată teritoriile cucerite de otomani. Însă astfel de realizări pe câmpul de luptă nu îl mai satisfăceau pe Nadir. În ianuarie 1736, a convocat o adunare a celor mai importante personalități politice și religioase din Persia și le-a „sugerat“ ca șahul cel tânăr să fie detronat și el, Nadir, să fie pus în locul lui. Lucru deloc de mirare, notabilitățile adunate acolo și-au dat consimțământul.

Nadir a pornit într-o campanie nebunească de cuceriri care i-a câștigat supranumele de al doilea Alexandru. În 1738, a atacat Kandaharul, ultima redută a afghanilor. Orașul a fost făcut una cu pământul și în locul lui s-a ridicat un nou oraș, Nadirabad, purtând numele șahului. De asemenea, Nadir și-a trimis flota de cealaltă parte a Golfului Persic, unde a pus stăpânire pe Bahrain și Oman. Apoi, în 1739, a lansat campania pentru care și-a câștigat un renume foarte prost: atacul asupra Imperiului Mogul din India.

Grosul trupelor mogule a fost spulberat în Bătălia de la Karnal, din februarie 1739, lăsând cale liberă către Delhi, capitala imperiului. Când a sosit în oraș, Nadir a poruncit masacrarea locuitorilor acestuia, într-o singură zi fiind omorâți între 20 000 și 30 000 de oameni. Orașul a fost apoi jefuit și au fost aduse în Persia numeroase comori – inclusiv Tronul Păunului, care ulterior avea să simbolizeze autoritatea șahului. Dar nici acum nu era satisfăcută pofta de cuceriri a lui Nadir, așa că a înaintat în Asia Centrală și i-a atacat pe otomani, pe ruși și pe uzbeci.

În 1741, Nadir a scăpat cu viață dintr-o tentativă de asasinat, după care a devenit și mai paranoic. Convins că fiul lui cel mai mare, Reza Qoli Mirza, fusese implicat în complot, a pus să i se scoată ochii, iar ceilalți presupuși conspiratori au fost executați. Departe de a zdrobi opoziția, asprimea tot mai mare a cârmuirii lui Nadir nu a făcut decât să nască noi valuri de tulburări. Acestor răscoale li s-a răspuns prin represalii tot mai cumplite și se crede că Nadir a pus să se construiască turnuri din cranii ca să arate care era prețul nesupunerii. În același timp, disciplina brutală pe care le-a impus-o soldaților săi a devenit tot mai aspră. Această înclinație către cruzime avea să se dovedească fatală în final, căci în 1747, în timp ce se ducea să înăbușe o altă răscoală, Nadir a fost omorât de soldații săi nemulțumiți.

A pricinuit moartea a mii de oameni; impozitele și războaiele îi aduseseră poporul la sapă de lemn, iar la moartea lui, imperiul s-a făcut țăndări. Însă a avut o realizare remarcabilă. A fost pe cât de strălucit, pe atât de brutal: secole mai târziu, Stalin a studiat viața lui Nadir Șah, admirându-l pentru grandoarea sa nedesăvârșită, dar nemiloasă.

Voltaire

1694–1778

Câtă vreme oamenii cred absurdități, vor continua să comită atrocități.

Voltaire

Scriitorul, filosoful, celebritatea literară și prietenul regilor, François-Marie Arouet, cunoscut mai bine după pseudonimul său literar, Voltaire, a fost starul Epocii Luminilor, unul dintre cei mai influenți oameni din Europa – și, totodată, unul dintre cei mai bogați. Modul în care a ridiculizat absurditățile și atrocitățile specifice Europei de secol al XVIII-lea a contribuit la nașterea lumii moderne – o lume în care știința și rațiunea au luat locul superstiției. Grație indignării și energiei lui, libertatea de exprimare și de credință și imparțialitatea justiției au ajuns să fie văzute ca drepturi inalienabile ale omului.

Voltaire era renumit încă de pe vremea sa ca un geniu neobosit cu talentate multiple. S-a distins ca dramaturg, poet, romancier, satirist,

polemist, istoric, filosof, investitor financiar și curtean (uneori lingușitor). Din prodigioasa lui operă de 350 de volume, satira de mici dimensiuni intitulată *Candid* (1759) înglobează întreaga lui genialitate. Bucurându-se de aprecierea marelui public imediat după ce a fost publicată, asemenea majorității lucrărilor lui Voltaire, satira prezintă o serie de aventuri prin care trece eroul eponim care nu se dezice de credința religioasă și filosofică convențională, conform căreia „Totul e bine în cea mai bună dintre lumile posibile" – în ciuda dovezilor convingătoare contrare care se adună pe măsură ce ororile vin de-a valma. Un atac șocant de ingenios la adresa tuturor lucrurilor, de la sclavie până la credințele religioase, *Candid* ilustrează forța condeiului ascuțit al lui Voltaire, prin care atacă prefăcătoria și ipocrizia.

Vânjos, răutăcios și cu un geniu plin de cruzime, Voltaire a fost copilul vrăjit născut într-o familie burgheză bogată, de altfel, cu totul obișnuită. El însuși a încurajat zvonurile referitoare la filiația lui nelegitimă. Spre sfârșitul adolescenței, devenise favoritul societății aristocratice datorită umorului său acid – o dată a spus despre creația unui poet rival, „Odă posterității": „Mă tem că nu își va atinge scopul". Voltaire, un vrăjitor în materie de finanțe, a făcut avere de pe urma manipulării istețe a loteriei pariziene. Cirey, castelul din Lorena unde Voltaire a petrecut zece ani, între 1730 și 1740, împreună cu marea lui iubire, marchiza de Châtelet, frumoasa matematiciană căsătorită, a devenit o pepinieră a dezbaterilor intelectuale și a distracțiilor în societate.

Campania purtată de Voltaire împotriva practicilor arbitrare ale monarhiei a pornit de la propria experiență: în tinerețe, din cauza condeiului său satiric, ajunsese pentru o scurtă vreme la Bastilia. Exilul de mai târziu la Londra (între 1726 și 1729) i-a trezit atenția lui Voltaire asupra contrastului dintre deschiderea intelectuală din Anglia și cenzura înăbușitoare din Franța. În *Scrisori filosofice*, publicate după revenirea în Franța în 1729, Voltaire a pornit un atac, care a durat toată viața, asupra nedreptății și intoleranței cultivate de Biserica Catolică și de monarhia absolutistă franceză. De atunci, Voltaire și autoritățile franceze au rămas în termenii unui armistițiu fragil. În anii 1740, a deținut, pentru scurtă vreme, funcția de istoric al curții, dar a fost dezamăgit de locuința lui – „cea mai împuțită latrină din Versailles". Și, ajungând la concluzia că

„Iubesc adevărul, dar nu martiriul“, și-a petrecut cea mai mare parte a vieții departe de înalta societate.

Din 1755 a locuit la Geneva, apoi, în 1759, s-a stabilit la Ferney, pe teritoriul francez, proximitatea cu granița elvețiană oferindu-i luxul de a scrie în siguranță. Pseudonimele pe care le folosea erau puțin spus neconvingătoare: pentru atacurile cele mai virulente la adresa Bisericii, prefera pseudonimul de Arhiepiscop al Parisului. Însă acestea i-au permis să tăgăduiască paternitatea scrierilor sale, cu o nevinovăție mirată, în timp ce autoritățile îi interziceau și-i ardeau cărțile.

Marea realizare a lui Voltaire a fost campania lui pentru drepturi civile, care avea drept motto „Écrasez l'infâme“ („Striviți infamia“). Apelurile lui la libertate religioasă și la imparțialitate a justiției au deschis o nouă epocă. Cătușele pentru picioare, menghinele pentru strivirea degetelor, roțile de tortură, privarea de somn, îmbibarea cu apă a cârpelor vârâte pe gâtul victimelor pentru a induce senzația de înec, atârnarea victimei de brațe cu greutăți legate de glezne – acestea erau numai câteva dintre metodele utilizate în închisorile de pe întregul Europei în vremea lui Voltaire, cu scopul de a smulge confesiuni de la cei „vinovați“.

Pedepsele puteau fi încă și mai înspăimântătoare. Execuția la Paris, în 1757, a lui Robert Damiens, cel care a încercat să-l înjunghie pe Ludovic al XV-lea, a fost înfiorătoare, în cel mai înalt grad. Întâi, potrivit decretului Parlamentului francez, mâna care mânuise cuțitul a fost arsă. Călăul a smuls apoi cu cleștele bucăți de carne, umplând găurile cu plumb topit. Timp de mai bine de un sfert de oră, patru cai, care trăgeau în direcții diferite, au încercat să dezmembreze trupul frânt al lui Damiens, până când, în cele din urmă, coapsele și brațele i-au fost tăiate cu un cuțit. Se spunea că cel care atentase la viața regelui încă era viu când bustul dezmembrat i-a fost aruncat în foc.

Până în secolul al XVIII-lea, tortura era acceptată ca instrument al sistemului juridic. Constituia un mijloc de a obține adevărul în ciuda voinței umane, un fel de a pedepsi vinovații în cel mai abominabil mod cu putință. Gânditorii iluminiști o vedeau altfel – ca pe o practică barbară care nu avea nimic de-a face cu dreptatea, o practică ce risca pedepsirea vinovaților și a nevinovaților laolaltă.

Pricinuirea unei suferințe atât de intense unui om, a afirmat italianul Cesare Beccaria în 1764, într-unul dintre cele mai citite pamflete ale

vremii, nu făcea decât să silească victima să „se autoînvinuiască de crime de care nu era vinovată". Auzind de cazul lui Jean Calas, un hughenot (protestant francez) din Toulouse, care fusese acuzat în 1762 de asasinarea fiului său, apoi torturat pentru a i se smulge confesiunea și, în final, tras pe roată, Voltaire s-a dezlănțuit împotriva barbariei superstițioase a Bisericii Catolice și a influenței sale excesive asupra puterii judecătorești.

În cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Prusia, Suedia, Franța, Austria și Toscana au abolit tortura ca metodă de obținere a confesiunilor. În 1801, sub țarul Pavel, Rusia a decretat că „însuși termenul de tortură, care face de rușine și de ocară omenirea, ar trebui șters pentru totdeauna din amintirea națiunii".

Nu era nicidecum o amintire îndepărtată; însă acum tortura era mai curând un secret rușinos decât o practică lăudabilă. Și dacă baia de sânge din timpul Terorii din Franța i-a mânjit complet numele, invenția doctorului Joseph Ignace Guillotin pentru decapitarea rapidă și fără durere a condamnaților trebuia să fie un pas înainte, lăsând în urmă metodele barbare ale trecutului. *Tratatul despre toleranță* (1763) al deistului Voltaire a analizat amănunțit credința lui că rațiunea trebuia să fie principiul trainic al guvernării, iar afirmația lui că libertatea religioasă nu dăuna bunăstării statului a devenit un principiu fundamental al guvernării moderne. „Dreptul de a persecuta este absurd și barbar", a declarat el.

Faima lui Voltaire se răspândise deja în întreaga Europă: Frederic cel Mare și Ecaterina cea Mare, cu care a purtat o corespondență prolifică, s-au bucurat și ei de această glorie, prezentându-se ca adepți ai „absolutismului luminat". Amândoi l-au invitat de mai multe ori la curtea lor, iar el a stat în compania lui Frederic atât cât s-a cuvenit (între 1750 și 1753), însă realitățile de la curtea prusacă au deteriorat relația lui Voltaire cu omul pe care l-a descris apoi drept o „târfă fermecătoare" și care l-a numit, la rândul lui, pe Voltaire „maimuță". Nu a răspuns pozitiv invitațiilor Ecaterinei, dar el a fost cel care a flatat-o numind-o „cea Mare". Celebrități de pe tot cuprinsul continentului se îngrămădeau să-l vadă pe Voltaire, astfel încât, la Ferney, a devenit, așa cum el însuși a spus, „hangiul Europei". Elevul genial, despre care duhovnicul său spusese că era „devorat de dorința de celebritate", devenise „Regele Voltaire", slăvit și ponegrit în egală măsură în Europa ca fiind biciul autorității, al nedreptății și al ipocriziei. Când

zăcea pe patul de moarte la Paris, în 1778, locuința lui era ticsită de oameni, toți dornici să vadă pentru o ultimă dată un om legendar.

Faptul că revoluționarii francezi au așezat racla cu osemintele lui în Pantheon este o mărturie a recunoștinței pe care i-au purtat-o. Pe raclă este gravată inscripția: „Ne-a învățat cum să fim liberi“. Voltaire demarase procesul transpunerii idealurilor Iluminismului în realitate, iar cuvintele lui au fost prima bombă aruncată asupra Vechiului Regim. I-a spus o dată unui prieten: „I-am înălțat lui Dumnezeu o singură rugăciune, una foarte scurtă: «Doamne, fă în așa fel ca dușmanii mei să fie ridicoli». Și Dumnezeu mi-a ascultat-o.“

Samuel Johnson

1709–1784

Aici zace Sam Johnson: – Cititorule, ia aminte,
Pășește ușor, să nu trezești un urs cufundat în somn:
Pios, moral, generos și omenos
A fost: dar independent, mândru și vanitos,
Amator de dispute și dominator,
Creștin și savant – și totuși, o bestie.

Soame Jenyns, sugestie de epitaf pentru dr. Samuel Johnson (1784)

Samuel Johnson a fost unul dintre cei mai flexibili, erudiți și cultivați autori din istoria literaturii engleze. În afară de *Dicționarul* său remarcabil și inovator, a scris numeroase alte opere din genuri foarte variate: eseu, critică literară, jurnal de călătorie, schițe și satire politice, tragedie, biografie, poezie, traduceri, predici, jurnale, scrisori și pamflete. Era un orator de excepție și o personalitate arțăgoasă, fascinantă și genială în societatea londoneză. Datorită biografiei scrise de discipolul său, James Boswell, putem și acum să apreciem una dintre personalitățile dominante ale istoriei literare ca și cum ar fi printre noi.

În primii ani de viață, Johnson nu promitea mult. În copilărie s-a îmbolnăvit și de scrofuloză (tuberculoza ganglionilor limfatici), care i-a afectat vederea, și de variolă, care i-a desfigurat fața, căpătând o imagine

cel mult neobișnuită. De-a lungul vieții, a fost predispus la depresie și a avut tot felul de ticuri și spasme stranii care acum sugerează că a suferit de sindromul Tourette. În ciuda acestor dezavantaje, tânărul Samuel era un băiat inteligent și a crescut într-o familie de vânzători de cărți din Lichfield. Dar sărăcia l-a silit să se retragă de la Colegiul Pembroke al Universității Oxford, după numai un an, fără să obțină o diplomă.

În 1735, s-a căsătorit cu Elizabeth Porter, o văduvă care locuia în același oraș și era cu 20 de ani mai în vârstă decât el. Nereușind să obțină un post de profesor, Johnson a fugit la Londra în 1737 și a început să lucreze la *The Gentleman's Magazine*, unde scria schițe despre viața parlamentară. Scrisese deja o tragedie, *Irene*, și avea în lucru poeme satirice, biografii, precum *Viața domnului Richard Savage*, și un catalog al colecției Harley de cărți și de manuscrise.

În 1746, Johnson și-a început capodopera. I s-a cerut să scrie un nou dicționar englez, iar proiectul s-a întins pe durata următorilor nouă ani din viața lui. Nu mai fusese realizat niciodată un proiect de asemenea amploare, iar *Dicționarul* s-a dovedit a fi o capodoperă științifică. A adus inovații în lexicografie, cuprinzând o gamă foarte largă de cuvinte dintr-un rezervor gigantic de surse și chiar a fost o bună încercare de a descoperi etimologia multora dintre cuvintele incluse. *Dicționarul* a fost, de asemenea, o dovadă a stilului concis și precis al lui Johnson. Într-un moment tipic de autoironie plină de duh, Johnson definește lexicograful ca fiind „un autor de dicționare, un hamal inofensiv".

Publicat în 1755, *Dicționarul* s-a bucurat numaidecât de recunoașterea acordată oricărei opere strălucite, iar Johnson a primit titlul de onoare de *Magister Artium* din partea Universității Oxford chiar înainte de terminarea cărții. Între timp, a continuat să scrie opere în alte genuri literare. Eseurile lui din *Vagabondul* tratau chestiuni foarte variate, de la pedeapsa capitală și buna creștere a copiilor până la apariția romanului, și sunt pline de maxime care merită să fie citate – precum „Nici un bărbat nu e prea bucuros să aibă o tovarășă de viață care nu-i sporește, în oarecare măsură, dragostea de sine". Johnson avea, asemenea lui Oscar Wilde, darul de a scoate în evidență, cu un duh tăios, contradicțiile inerente naturii umane.

Johnson și-a pierdut soția în 1752. Nu s-a recăsătorit niciodată, dar casa lui a fost un refugiu al prietenilor săi care proveneau din tot felul de medii

ciudate. Foste prostituate, doctori neautorizați îndatorați, scriitoare – care aveau mare trecere la Johnson – stăteau cu toții sub acoperișul lui. Dar Johnson se bucura de o popularitate la fel de mare și în cercurile din înalta societate, primind protecția Trezoreriei și purtând discuții cu persoane precum părintele fondator al Statelor Unite ale Americii, Benjamin Franklin. În 1763, Johnson l-a întâlnit pe tânărul Boswell într-o librărie și l-a luat pe lângă el ca protejat al său. Boswell a fost un admirator devotat al lui Johnson, iar biografia scrisă de el ne oferă multe detalii despre viața lui Johnson și despre conversațiile pline de duh avute cu el, care altfel s-ar fi pierdut.

Când a dobândit și mai multă celebritate, Johnson a publicat încă două capodopere: o ediție prețuită a dramaturgiei lui Shakespeare în 1765 și *Viețile poeților*, care a apărut între 1779 și 1781. Johnson era adesea caustic, dacă nu chiar dur, cu contemporanii săi – când i s-a cerut să spună care era mai bun dintre cei doi poeți minori, Smart sau Derrick, el a răspuns că „nu se poate spune cine e mai mare, un păduche sau un purice". Dar în ciuda acestei grosolănii, avea o inimă caldă și își iubea și își respecta prietenii. A murit în 1784 și a fost îngropat la Westminster Abbey, acesta fiind un indiciu al considerației care îi era acordată de contemporanii săi – considerație care nu s-a diminuat în secolele ce au urmat. „Urăsc să văd un om marginalizat de propria mândrie, sau lașitate, sau lene și care nu face altceva decât să stea și să bombăne", a spus el o dată. „Să iasă din colțul lui, așa cum fac și eu, și să strige."

FREDERIC CEL MARE

1712–1786

Un om care se duce la luptă cu aceeași ușurință cu care scrie o operă... a scris mai multe cărți decât au fost în stare prinții contemporani lui să zămislească bastarzi; a obținut mai multe victorii decât numărul de cărți scrise.

VOLTAIRE, 1772

Soldatul și omul de stat extraordinar al timpului său, modelul regelui talentat, Frederic cel Mare l-a anticipat pe Napoleon. Cel mai luminat monarh al timpului său, Frederic a fost estet și iubitor al artelor – un

scriitor, compozitor, flautist cultivat și inteligent. Renumit în tinerețe ca prinț-filosof, după ce a urcat pe tron în 1740, la 28 de ani, acest om care părea un papă-lapte a uimit capetele încoronate ale Europei, devenind un conducător de excepție în epoca lui.

Cu obișnuitul lui umor ironic, Frederic a afirmat o dată că a contaminat Europa de războaie așa cum o damă ușoară își contaminează clienții. Dând dovadă de introspecție și de spirit autocritic, Frederic făcea mereu analize și planificări impecabile, mintea sa ageră fiind prima care înțelegea avantajele pe câmpul de luptă. Calitățile lui marțiale au inspirat soldaților lui extraordinar de bine pregătiți respect și loialitate, în ciuda privațiunilor oribile pe care le sufereau în timpul campaniilor sale. Când a ajuns la Berlin, la 20 de ani după moartea lui Frederic, Napoleon i-a adus omagii la mormânt. Când a intrat, le-a spus oamenilor lui: „Pălăriile jos, domnilor! Dacă el ar trăi, noi nu ne-am afla aici!"

Frederic a purtat războaie în interesul statului său, dar nu a fost niciodată un militarist. Deplângea efectele războiului și detesta ipocrizia. În alte situații, știa să își impună pragmatismul: „Dacă putem să câștigăm ceva fiind onești, vom fi onești; și dacă trebuie să înșelăm, vom înșela".

În 1740, a organizat o invazie curajoasă a bogatei provincii austriece Silezia, dezlănțuind aproape 20 de ani de războaie cumplite în toată Europa Centrală, dar și-a păstrat controlul asupra teritoriului. Vechea gardă ipocrită a Europei s-a grăbit să își împartă prada de război când Frederic a început divizarea Poloniei care cădea tot mai mult într-o stare de anarhie. „Plânge, dar ia", a comentat el ironic cu privire la împărăteasa Maria Tereza când a luat și ea o bucată din Polonia.

Omul care a refuzat să poarte pinteni pentru că i se părea o cruzime față de cai a abolit tortura la câteva zile după venirea pe tron. A interzis iobăgia în toate noile sale teritorii și, într-o perioadă în care se aplica pedeapsa capitală pentru furtul de pâine, Frederic, celebru pentru liberalismul său, a semnat numai opt sau zece ordine de execuție pe an. O dată a suspendat pedeapsa cu moartea dată unui tată și fiicei acestuia pentru incest pe motiv că nu se știa cu siguranță absolută paternitatea fetei. Toleranța religioasă manifestată de ateul Frederic a mers până într-acolo încât i-a primit pe iezuiți în Prusia – o sectă pe care capetele încoronate din întreaga Europă încercau să o alunge.

Primul dintre despoții luminați ai Europei, Frederic nu a încetat niciodată să-și asume rolul de prim servitor al statului. Se străduia să se scoale în fiecare zi la patru dimineața, poruncindu-le servitorilor lui să-i arunce o pânză udă și rece pe față dacă părea fără tragere de inimă. Dar chiar și trezindu-se atât de devreme, abia avea timp să facă tot ceea ce dorea. La curte, pe care o umpluse de artiști, scriitori, muzicieni și filosofi, cânta la flaut de patru ori pe zi, ținea concerte după cină, purta o vastă corespondență cu filosofi și oameni de stat, scria poezie și administra treburile statului.

Rezistența lui era la fel de frapantă cum îi era norocul. Era predispus la crize de depresie și disperare, dar nu s-a dat bătut niciodată. „Numai norocul mă poate scăpa din situația în care mă aflu acum“, a spus el la un moment dat în timpul Războiului de Șapte Ani (1756–1763). Momentul oportun al morții împărătesei Elisabeta a Rusiei, dușmanul său de-o viață, în 1762, a adus o schimbare radicală pe planul politicii externe odată ce admiratorul lui înfocat, Petru al III-lea, a urcat pe tronul Rusiei. După ce fusese pe punctul de a fi complet distrusă la începutul războiului, Prusia ieșise acum triumfătoare din acest război.

Se poate ca sentimentul de nesiguranță pe care îl avea Frederic să-i fi rămas întipărit din timpul tinereții lui nefericite. Era celebru disprețul pe care tatăl lui, Frederic Wilhelm I, îl nutrea față de fiul său. „Ce se petrece în căpșorul acela?“, îl întreba bănuitor Frederic Wilhelm, aspru, violent, schimbător, pe fiul lui „efeminat“, a cărui dragoste până la moarte pentru tot ce era francez era în mod evident potrivnică poruncilor tatălui său. Problemele s-au agravat când Frederic a încercat, la 18 ani, să scape din această existență deplorabilă. După ce a fost prins și închis, cel mai bun prieten al lui (și iubitul lui, spun unii), Hermann von Katte, a fost executat în fața ferestrei celulei sale.

Poate că splendoarea Prusiei creștea, dar nu și a lui Frederic. Către sfârșitul vieții lui Frederic, un demnitar aflat în vizită în Prusia a întâlnit la reședința de vară Sanssouci un bătrân „grădinar“, cu care a purtat o conversație prietenoasă. Abia mai târziu, când a fost prezentat regelui Prusiei, și-a dat seama cu cine stătuse de vorbă.

Însă Frederic putea să devină neplăcut – în umorul său, în disciplina pe care o aplica soldaților săi, în repudierea soției sale. Sexualitatea sa i-a consternat pe contemporanii lui – existau zvonuri despre relațiile lui cu

soldați. În mod sigur, nu era vorba de amante. Poate că nu-l interesau relațiile sexuale. A rupt în mod spectaculos legătura cu Voltaire, vechiul lui corespondent, care l-a ofensat în scrierile sale, prezentându-l ca pe un zgârcit și un tiran. Războaiele purtate de el pentru a-și ridica țara au epuizat, în același timp, resursele acesteia. Accentul pe care-l punea pe primatul statului presupunea că domnia lui nu a fost niciodată îndeajuns de luminată, cum sperase Voltaire.

Conservatorismul pe care l-a manifestat dintotdeauna Frederic s-a transformat tot mai mult, cu vârsta, în rigiditate. Cu autoironia obișnuită, spunea adesea că trăise prea mult.

Casanova

1725–1798

Vrednică sau nu, viața mi-e subiectul și subiectul mi-e viața.

Giacomo Casanova

Numele Casanova sau, ca să dăm numele întreg, Giovanni Giacomo Casanova de Seingalt, e sinonim cu dezmățul și traiul nesăbuit. Într-adevăr, în memoriile lui savuroase și scandalos de sincere, *Histoire de ma vie jusqu'à l'an 1787* (*Povestea vieții mele până în anul 1787*), autoproclamatul erou înalt, brunet și chipeș se prezintă pe sine ca fiind „cel mai mare amant al lumii“, descriindu-și cu amănunte lascive numeroasele cuceriri, precum și primii ani ai vieții, aventurile și călătoriile. Așadar, se poate să vă surprindă faptul că acest crai notoriu, care a zămislit mulți copii în afara căsătoriei, el însuși, după câte se zvonea, fiind fiul ilegitim al unui nobil venețian, a fost și un om foarte cultivat – și că acesta este adevăratul motiv al celebrității lui. Indiferent dacă sunt reale, în mare parte, sau născociri lăudăroase, memoriile lui sunt unele dintre cele mai bune scrise vreodată.

Cu o inteligență precoce, Casanova a frecventat cursurile Universității din Padova de la vârsta de 13 ani, a obținut diploma de doctor în drept la 16 ani (ironic, poate, printre cursurile urmate se număra și filosofia morală), a fost hirotonit și s-a gândit, de asemenea, să devină medic.

„Ideea de a mă stabili într-un loc“, a scris el, „mi-a repugnat mereu.“ Aventuros și talentat, Casanova era mereu pe drumuri. A început să lucreze la o biserică în Veneția, dar a fost curând dat afară din cauza unor suspiciuni legate de dorințele lui sexuale și de înfățișarea sa de cuceritor. După aceea, a început o carieră foarte scurtă de ofițer, fiind staționat în Corfu, apoi a fost violonist la teatrul din Veneția. A avut diverse slujbe până a plecat din Veneția în 1748, fiind bănuit de tentativă de viol (deși ulterior a fost achitat).

Născut într-o lume de artiști, impostori și curtezane, Casanova a simbolizat un amestec spumos a două tipuri sociale de secol al XVIII-lea – societatea escrocilor și societatea oamenilor de litere. El a fost unul dintre impostorii și șarlatanii fascinanți care distrau, fermecau și trăgeau pe sfoară curțile regale ale vremii, pretinzând, în funcție de context, că erau nobili, necromanți, alchimiști (care puteau transforma metalele obișnuite în aur), cabaliști, magi și hierofanți. Primul dintre aceștia a fost așa-numitul conte de Saint-Germain (1710–1784), care pretindea că avea 2 000 de ani și își amintea Răstignirea (și valetul lui pretindea același lucru); Ludovic al XV-lea i-a dat 10 000 de livre. Cel mai bun a fost contele Alessandro Cagliostro (1743–1795), pe numele lui adevărat Giuseppe Balsomo, din Sicilia, care a făcut avere pe la curțile din toată Europa pretinzând că, pe lângă alte isprăvi, putea să transforme urina în aur și să ofere viața veșnică. Seducătoarea lui soție, născută în Sicilia și numită Lorenza, l-a însoțit sub numele de Serafina, prințesă di Santa Croce. După un tur ca de rock star prin Europa, contele Cagliostro s-a implicat, în final, în Afacerea Colierul reginei care a distrus-o pe regina Maria Antoaneta, iar el a murit în 1795, într-o închisoare din Italia.

Dar aceasta a fost și o epocă a literelor, când faima scriitorilor de scrisori plini de duh, precum Casanova, s-a răspândit prin toată Europa. Cel mai mare scriitor de scrisori al vremii (alături de Voltaire) a fost Charles-Joseph, prinț de Ligne (1735–1814), din înalta aristocrație belgiană, mareșal austriac și curtean internațional, o persoană inteligentă, cu o poziție importantă în societate, care a reușit să fie prieten în același timp cu împăratul Iosif al II-lea, cu Ecaterina cea Mare a Rusiei și cu regele Frederic cel Mare. Scrisorile lui ilare au fost copiate de mai toate curțile, iar el a murit, în cele din urmă, în timpul Congresului de la Viena.

Dându-se drept nobilul cavaler de Seingalt, Casanova și-a câștigat traiul ca inventator al loteriei pariziene, consilier în chestiuni agricole pe lângă regii Spaniei, ca alchimist și cabalist. A fost arestat în mod repetat pentru datoriile lui și în 1755 pentru vrăjitorie și aderarea la francmasonerie – și apoi a fost întemnițat timp de 15 luni la Închisoarea Piombi din Veneția, cunoscută ca „închisoarea de plumb“, de unde se presupunea că evadarea era imposibilă. Însă Casanova a reușit să evadeze prin acoperiș, oprindu-se în Piața San Marco pentru o cafea, ca să-și refacă forțele, după care s-a urcat într-o gondolă și a dispărut.

A călătorit în lung și-n lat, prin Italia, Austria, Spania, Anglia, Turcia și Rusia, întâlnindu-se cu Ecaterina cea Mare, George al III-lea al Angliei, papa Benedict al XII-lea, fără să-i mai amintim pe Rousseau și pe Voltaire. Cea mai mare parte a venitului său provenea de la nobilii care apreciau inteligența și umorul sau – în cazul femeilor – îi căutau și deseori se bucurau de atenția lui. Fără să se căsătorească vreodată, a fost logodit de multe ori. Iubitele lui, uneori mai multe deodată, erau curtezane, țărănci, moștenitoare la tron, surori, contese și multe călugărițe. În 1776, înglodat în datorii, a devenit agent secret pentru Tribunalul Inchizitorial venețian, folosind numele de Antonio Pratiloni și dând informații despre eretici Bisericii Catolice, în timp ce trăia cu o croitoreasă din oraș.

Memoriile lui, principala sursă de informații despre viața sa cu suișuri și coborâșuri, sunt pline de povești despre isprăvi îndrăznețe și întâlniri romantice. Mult cenzurate în primele ediții, memoriile au fost publicate în forma integrală, în 12 volume, abia în 1960; ele zugrăvesc portretul unui escroc și seducător transeuropean simpatic. El le-a scris la bătrânețe, când își contempla viața aventuroasă, în timp ce lucra ca bibliotecar pentru contele Joseph Karl von Waldstein din Boemia. Casanova nu a lăsat niciodată faptele să stea în calea unei povești bune. Unele dintre datele pe care le oferă pur și simplu nu se potrivesc: oamenii se află în locuri nepotrivite și mor în momente nepotrivite, iar pseudonimele pe care le dă diverselor lui cuceriri fac imposibilă cunoașterea cu certitudine a personajelor. Nedemne de încredere, trădând o îngăduință prea mare a autorului față de sine însuși și fără rușine, memoriile constituie totuși o operă literară clasică, un tablou real al unei întregi epoci.

„Am trăit o viață de filosof“, a spus Casanova pe patul lui de moarte, „și am murit creștin.“ Realitatea nu a fost însă atât de simplă și de

neinteresantă cum pare să reiasă de aici.

Căpitanul Cook

1728–1779

Cel mai capabil și mai renumit navigator din țara aceasta sau din oricare alta.

MONUMENTUL RIDICAT DE SIR HUGH PALLISER ÎN ONOAREA CĂPITANULUI COOK LA CHALFONT ST GILES, ÎN BUCKINGHAMSHIRE, DUPĂ CE VESTEA MORȚII LUI COOK A AJUNS ÎN EUROPA

James Cook a explorat și a cartografiat nenumărate zone ale Pacificului, până atunci necunoscute europenilor. Căpitan creativ, dar și bun navigator, el a conceput pentru membrii echipajului său o dietă bogată în vitamina C, împiedicând, astfel, apariția scorbutului, care îi chinuia, de obicei, pe cei aflați în călătorii lungi. Curiozitatea și ambiția, dar și pasiunea pentru știință, l-au împins pe Crook să-și împlinească dorința de a călători nu doar „mai departe decât a ajuns vreun om înaintea mea, dar atât de departe cât cred eu că poate ajunge un om“.

Realizările lui Cook au fost remarcabile, dat fiind începutul vieții lui. Fiul unui muncitor agricol din Yorkshire, a fost dat să învețe cum să țină o băcănie. Această meserie însă nu era pe placul spiritului său neliniștit și a pornit către portul Whitby. Aici a intrat în echipajul unui vas comercial și a petrecut câțiva ani navigând pe nave cu cărbuni de-a lungul coastei estice a Angliei. După ce a deprins bazele navigației, în 1755 s-a înscris ca voluntar în Marina Regală și a înaintat rapid în ierarhie. În timpul Războiului de Șapte Ani, Cook și-a câștigat un renume în calitate de controlor al bazinelor hidrografice, iar munca lui de cartografiere a fluviului Sfântul Laurențiu și a coastei Canadei a avut o importanță majoră la victoriile ulterioare ale Marii Britanii. Cercetările lui și instrucțiunile de navigație spre Newfoundland au fost utilizate timp de peste un secol.

Observațiile lui Cook referitoare la eclipsa solară din 1766 au impresionat Societatea Regală în asemenea măsură, încât aceasta, împreună cu Amiralitatea, l-a însărcinat să facă o călătorie în Tahiti ca să observe tranzitul planetei Venus – și, de asemenea, să exploreze și să revendice, în numele Marii Britanii, continentul sudic încă nedescoperit,

cunoscut ca Terra Australis. Încă de pe vremea lui Aristotel, geografii nutriseră convingerea că un asemenea continent exista – și acoperea nu doar Polul Sud, ci se întindea și mult către nord în Oceanul Indian și Oceanul Pacific. Descoperirile lui Cook au pus capăt mitologiei: înconjurând Noua Zeelandă pentru prima oară (în 1769), descoperind coasta de est a Australiei (în 1770) și străbătând strâmtoarea Torres situată între Australia și Noua Guinee, Cook a arătat că acestea erau teritorii distincte. Dar progresul științific nu a fost decât unul dintre scopurile lui Cook; el a revendicat în numele regelui George al III-lea multe dintre teritoriile pe care le-a descoperit – precum Noua Galie de Sud și insulele Hawaii (pe care le-a numit insulele Sandwich, în cinstea protectorului său, contele de Sandwich). În timpul celei de-a doua călătorii (1772–1775), a înconjurat pentru prima oară Antarctica, devenind primul om care a trecut dincolo de Cercul Polar Antarctic.

Realizările lui Cook, de mare importanță, se datorează în mare parte măiestriei lui marinărești strălucite și neînfricate. Cook și-a continuat hotărât explorările atunci când toți ceilalți ar fi renunțat. Stăpânea în mod remarcabil arta navigației și a avut, de asemenea, sclipirea de a apela la cunoștințele celor doi tahitieni pe care i-a luat cu el în călătoriile lui. Cu o tenacitate fără margini, Cook nu era niciodată mulțumit de realizările lui. Își lungea mereu călătoriile, iar ambiția de a depăși ordinele ce-i erau date de Amiralitate i-a fost răsplătită prin descoperirile pe care le-a făcut.

Reprezentările cartografice și hărțile navale create de Cook au fost, în multe cazuri, primele reprezentări precise ale coastelor pe care le-a explorat: a completat contururile insulei Newfoundland, ale coastei nord-vestice a Americii de Nord, ale Noii Zeelande și Australiei. Utilizarea cronometrului K-1, care arăta cu mai multă precizie trecerea timpului, i-a permis să măsoare longitudinea cu mai multă acuratețe. A fost o tehnică inovatoare, iar rezultatele obținute de el se remarcă prin precizia lor, având în vedere condițiile deseori potrivnice în care lucra și limitările aparaturii pe care o avea la dispoziție.

Cook a primit pentru pionieratul lui în ceea ce privește prevenirea scorbutului o medalie din partea Societății Regale, care a fost impresionată și de realizările științifice ale expedițiilor sale, mai cu seamă de descoperirile de noi specii de floră și de faună făcute de oamenii de știință pe care i-a luat cu el. Cook – elogiat în Camera Lorzilor ca „primul

navigator din Europa“ – a fost ales membru al Societății Regale și a primit din partea Marinei Regale gradul de căpitan și dreptul de pensionare onorifică. Ultima onoare a primit-o însă numai cu condiția de a-și putea continua călătoriile. Căci, deși avea soție și mai mulți copii, viața lui Cook era pe mare.

În 1776, a pornit încă o dată către Pacificul de Sud. În această călătorie, Cook a hotărât să încerce să traverseze ghețarii arctici, aparent imposibil de traversat, și să găsească o rută înapoi către Europa prin nordul Canadei. Așteptând sosirea primăverii, Cook a iernat în Hawaii și aici a intrat în conflict cu localnicii. În urma acestui conflict, Cook, care fusese divinizat inițial de hawaiieni ca întruparea zeului lor, Lono, a fost ucis. Potrivit tradiției, carnea i-a fost tăiată de pe oase și apoi arsă – sau poate mâncată. Oasele lui au fost împărțite între diverse căpetenii care le-au dat oamenilor lui Cook numai după negocieri îndelungate. Rămășițele lui au fost înmormântate în ocean, așa cum se cuvenea, căci marea fusese toată viața lui. Harta Pacificului a fost moștenirea lăsată de el.

Ecaterina cea Mare

1729–1796

și Potemkin

1739–1791

Să fii bună, îngăduitoare, accesibilă, plină de compasiune și generoasă; să nu îți lași grandoarea să te impiedice să fii prietenoasă cu cei umili și să te pui în locul lor… Jur pe Dumnezeu să întipăresc aceste cuvinte în inima mea.

Bilet personal al Ecaterinei către sine când a devenit împărăteasă (1762)

Ecaterina cea Mare nu a fost numai un politician de succes, un făuritor triumfător de imperiu și o femeie remarcabilă, cu pasiuni puternice, care a dobândit succesul prin propriile forțe într-o lume a bărbaților; a fost, fără îndoială, și cel mai tolerant cârmuitor din câți a avut Rusia vreodată.

Alături de Elisabeta I a Angliei, a rămas în istorie ca o regină remarcabilă – deși realizările ei le-au întrecut chiar și pe cele ale Elisabetei.

Neîndoielnic, Ecaterina a căutat fără scrupule puterea și admirația, satisfăcându-și pasiunile prin celebrele ei relații amoroase și bucurându-se de artă și de lux cu o extravaganță uriașă – dar a dat, totodată, dovadă de o mărinimie nemaipomenită, de intenții decente, de loialitate față de prieteni, de milă față de dușmani, toleranță față de alții, hărnicie, înclinații intelectuale și de o inteligență colosală. Și-a câștigat succesul în condiții foarte vitrege. Nici măcar nu era rusoaică, nu avea dreptul de succesiune la tron și s-a trezit, la 14 ani, aruncată într-o căsnicie lipsită de iubire și în arena brutală în care se desfășura viața la curtea Rusiei.

Numele ei adevărat nu era Ecaterina, ci Sophie de Anhalt- Zerbst, fiind o prințesă germană neînsemnată într-un mic principat din amestecul de principate care alcătuiseră Sfântul Imperiu Roman și care ofereau partide bune în căsătorie pentru monarhiile europene. În 1746, împărăteasa Elisabeta a Rusiei a invitat-o pe prințesa Sophie la Sankt Petersburg ca s-o căsătorească cu moștenitorul ei, marele duce Petru. Ea s-a convertit la ortodoxie, a luat numele Ecaterina și a învățat rusa – însă a fost dezamăgită de soțul ei. Plăpând, neplăcut, plin de prejudecăți, nesăbuit și laș, marele duce Petru era depășit de situație ca moștenitor al tronului Rusiei și ca soț al Ecaterinei. Și el era de origine germană, dar dacă Ecaterina îmbrățișase cultura rusă, el o disprețuia și se temea de Rusia. Ea a fermecat-o numaidecât pe împărăteasă, a câștigat prieteni și admiratori printre curteni și ofițeri și a dovedit iscusință în politică. Nu se știe nici măcar dacă Petru a consumat căsătoria, însă e sigur că nu a satisfăcut-o pe pasionala Ecaterina.

Când a văzut că nu se ivea nici un copil, împărăteasa însăși a aranjat relația Ecaterinei cu primul ei iubit, Serghei Saltîkov. Astfel s-a născut un fiu, marele duce Pavel. Ecaterina nu era frumoasă, dar era atrăgătoare, mică de înălțime și voluptoasă, cu ochi azurii și păr roșcat des. A avut apoi alți iubiți, în toată viața ei – de aproape 70 de ani –, având vreo 12, ceea ce nu justifică reputația ei de nimfomană. Nu a trăit niciodată în promiscuitate, ci a fost, mai curând, o persoană care a avut mai multe relații succesive. Îi plăcea sexul, dar era, mai degrabă, o romantică, dorindu-și să întemeieze o familie alături de un bărbat.

Prinsă între rivalitățile urâte de la curtea Rusiei în timpul Rzăboiului de Șapte Ani, Ecaterina aproape că a fost distrusă de intrigi. S-a folosit însă de viclenia și de șarmul ei pentru a supraviețui, fiind îndeajuns de inteligentă încât să-l ia ca amant pe Grigori Orlov, un ofițer care se bucura de popularitate. După ce Elisabeta a murit și a fost urmată la tron de moștenitorul ei, a durat numai șase luni până când Petru al III-lea a îndepărtat pe toată lumea. Pe 28 iunie 1762, îmbrăcată în uniformă bărbătească, Ecaterina a luat puterea. Potrivit normelor vremii, Petru trebuia să fie ucis pentru ca dreptul ei îndoielnic la tron să fie acceptat; Orlov l-a strangulat – iar ea a știut că va purta această vină pentru totdeauna.

Odată ajunsă la putere însă, a cârmuit cu prudență și cu înțelepciune. A început să extindă granițele sudice ale Rusiei către Marea Neagră, cucerind teritorii deținute de otomani. A convocat o comisie juridică menită să studieze abolirea sclaviei și să elaboreze legi mai bune. A corespondat cu *les philosophes*, inclusiv cu Voltaire, care a numit-o „cea Mare“. Uriașa răscoală a lui Pugaciov și realitățile puterii aristocrației au făcut ca multe dintre ambițiile ei să se transforme în decepții, însă guvernarea sa a fost decentă, înțeleaptă și liniștită – a depus eforturi mari ca să facă mai milostive și mai umane justiția și societatea Rusiei.

După ce relația ei îndelungată cu Orlov s-a încheiat, Ecaterina și-a găsit dragostea vieții, care avea, de asemenea, să fie partenerul ei la putere. Grigori Potemkin a fost un general de cavalerie neînfricat, cu un singur ochi, care a dovedit, în politică, o genialitate la fel de mare ca a ei; dar, dacă el era plin de pasiune și imaginație, ea era înțeleaptă și sârguincioasă. Această combinație a funcționat. Relația lor amoroasă pătimașă a început la sfârșitul anului 1773, amănuntele fiind consemnate în cele mai scandaloase și romantice scrisori scrise vreodată de un monarh. Ei îi plăcea să spună că erau „suflete pereche“; amândoi aveau ambiții politice obsesive și dorințe sexuale gigantice. Probabil s-au căsătorit în secret, dar, când relația lor a luat sfârșit, Potemkin, ridicat la rangul de prinț, a condus împreună cu ea și a fost cel mai bun prieten al ei, fiecare orientându-se către iubiți mai tineri. Au luptat împreună împotriva turcilor, au anexat Crimeea, au ridicat orașe, i-au întrecut pe englezi, au creat o flotă la Marea Neagră, au cumpărat colecții de artă. La sfatul lui Potemkin, Ecaterina a avut o serie de favoriți tot mai tineri, cărora îi plăcea să le țină prelegeri

despre clasici, dar care nu au jucat vreun rol politic. Acești tineri o umileau, de obicei, pe bătrâna împărăteasă fugind cu câte o fată de vârsta lor și lăsându-l pe Potemkin s-o consoleze.

„Cel mai remarcabil bărbat din câți am întâlnit vreodată“, a scris prințul de Ligne despre Potemkin, „un om care stătea mereu întins, fără să doarmă vreodată, care se temea pentru alții, dar dădea dovadă de curaj în ceea ce-l privea, care se plictisea în mijlocul plăcerii, care era nemulțumit pentru că avea prea mult noroc, un filosof profund, un ministru capabil, un politician sublim sau unul care, asemenea unui copil de zece ani, cădea la picioarele Fecioarei sau la gâtul ca de marmură al iubitei. Care este secretul vrăjii lui? Geniul, geniul și iar geniul.“ Acest titan cu un singur ochi a încântat și a scandalizat Europa asemenea unui sultan din *O mie și una de nopți*, seducând o prințesă căreia i-a servit pe farfurie diamante, în loc de desert. Pușkin a preamărit „gloria numelui său“, în timp ce Stalin a reflectat: „Care a fost realizarea Ecaterinei cea Mare? Aceea că a numit oameni talentați ca Potemkin să conducă Rusia.“

Potemkin a murit în 1791, pe întinsul unei stepe basarabene, vărsând lacrimi peste scrisorile Ecaterinei. Când a auzit vestea, ea s-a prăbușit: „Nu va mai exista altul ca Potemkin“. Povestea lor a fost una dintre marile povești de dragoste din istorie, alături de povestea de iubire dintre Napoleon și Josephine sau dintre Antoniu și Cleopatra, dar mai romantică și mult mai reușită decât acestea două. Îmbătrânită, Ecaterina a rămas cu inima frântă și i-a permis unui tânăr iubit lipsit de talent, Platon Zubov, să-i ia locul lui Potemkin, ceea ce a generat erori politice, printre care anexarea Poloniei și încheierea unei alianțe lipsite de tact cu Suedia.

Cu toate acestea, realizările Ecaterinei – pe plan politic, militar și artistic – au fost colosale. Domnia ei a fost o epocă de aur, viziunea ei asupra Rusiei a fost una în esență liberală, iar caracterul său a iradiat invincibilitate. Ecaterina cea Mare rămâne nu doar în istoria Rusiei un model de conducător, dar și în istoria universală, un suveran desăvârșit de sex feminin.

WASHINGTON

1732–1799

Se apropie acum timpul când se va hotărî probabil dacă americanii sunt oameni liberi sau sclavi... Soarta a milioane de oameni nenăscuți încă va depinde acum, sub ocrotirea lui Dumnezeu, de curajul și de conduita acestei armate.

George Washington, ordinele generale către Armata Continentală (2 iulie 1776)

George Washington, primul președinte al Statelor Unite și comandantul armatei americane în Războiul de Independență împotriva Marii Britanii, rămâne modelul conducătorului decent, onest și foarte înzestrat. Încununat de glorie, binecuvântat cu toate talentele, înzestrat pentru a deține cea mai înaltă funcție și autoritate, el a fost un gentleman care a îmbinat virtutea și modestia cu ambiția de a-și servi patria. Legenda spune că a refuzat o coroană, deși, în realitate, nu exista nici un sceptru ce-i putea fi oferit. A impus standardele de cinste și de integritate tuturor președinților care au urmat după el.

Născut în Virginia în 1732, într-o familie de proprietari de pământ care emigraseră din nordul Angliei în 1657, Washington și-a început cariera ca tânăr locotenent-colonel în armata Virginiei. În mai 1754, s-a aflat la comanda unei mici armate în Bătălia de la Jumonville Glen – și poate a lansat primele atacuri –, din cadrul Războiului franco-indian, care avea să se transforme, în final, în conflictul anglo-francez mondial cunoscut ca Războiul de Șapte Ani. Câteva zile mai târziu, a construit Fortul Necessity pe țărmul fluviului Ohio, dar când acesta a fost asediat de o armată franceză mai mare, s-a văzut nevoit, până la urmă, să capituleze – singura capitulare din cariera lui. În anul următor, a luptat din nou împotriva francezilor, sub comanda generalului britanic Edward Braddock.

Datorită talentelor lui militare și administrative înnăscute a fost promovat la gradul de colonel și de comandant suprem al armatei statului Virginia în 1755, la vârsta de numai 23 de ani, iar în 1758 a luptat sub comanda generalului John Forbes în expediția victorioasă de ocupare a fortului francez Duquesne. După aceea, Washingotn s-a întors pe plantația sa, Mount Vernon, s-a căsătorit cu o văduvă bogată, Martha Curtis, și a intrat în politică. În iunie 1774, a condus apelul legislaturii statului Virginia ca un congres continental să coordoneze opoziția față de politicile coloniale britanice lipsite de popularitate. În iunie 1775, după izbucnirea

conflictului, Congresul l-a ales în unanimitate comandant suprem al Armatei continentale.

În timpul Războiului de Independență, Washington a reușit să-i instruiască pe soldații americani și să țină unite toate statele care alcătuiau această alianță, cu trăsăturile lor felurite și cu diferențele de personalitate dintre cei care le reprezentau, în ciuda înfrângerilor și a adversităților. După ce i-a forțat pe britanici să părăsească Bostonul în 1776, în urma unui asediu de un an, el a comis câteva greșeli în acțiunea de apărare a New Yorkului, pierzând Bătălia de la Long Island (cea mai mare bătălie din acest război) în favoarea generalului Howe și retrăgându-se în Pennsylvania, fiindcă rămăsese fără oameni și provizii. Spre sfârșitul anului însă, a trecut înapoi în New Jersey și i-a luat prin surprindere pe britanici, învingându-i la Trenton și Princeton.

Dar în 1777, trupele lui au fost înfrânte la Brandywine în septembrie și la Germantown în octombrie, iar Howe a ocupat Philadelphia. Washington și-a condus armata către Valley Forge în Pennsylvania, unde trupele slăbite au ridicat o tabără și au staționat acolo în iarna dintre anii 1777 și 1778, acesta fiind poate momentul de slăbiciune al cauzei revoluționare. Washington a fost cel care, în primul rând prin personalitatea lui, a ținut unită armata, care a avut moralul scăzut în timpul acelei ierni lungi. Și-a folosit cu prudență puterile aproape dictatoriale pe timp de război, temperându-le prin acțiuni cutezătoare și improvizații iscusite, prin simț practic și respect față de puterea civilă. Ajutat de intrarea francezilor în război și de strălucitul său aghiotant Alexander Hamilton, în 1781, Washington a condus splendida expediție militară de la Yorktown împotriva comandantului britanic Cornwallis, a cărui armată a fost asediată în orașul din Virginia, care, după bombardamente intense, s-a predat pe 19 octombrie 1781. Avea să fie ultima mare bătălie din acest război.

După obținerea acestor victorii, Washington s-a întors la Mount Vernon. În 1787, a participat la Convenția de la Philadelphia, la care s-a discutat despre crearea unui nou guvern american. Washington a fost ales președinte al convenției, dar nu a participat la dezbateri. S-a creat funcția de președinte al Statelor Unite pentru a conduce noul guvern, iar în 1788, Washington a fost ales în această funcție și reales în 1792. În calitate de președinte, a încercat să păstreze neutralitatea între facțiunea profranceză

condusă de secretarul de stat Thomas Jefferson și facțiunea probritanică condusă de secretarul Trezoreriei Alexander Hamilton, însă el o favoriza, în general, pe cea de-a doua, spre furia celor care sprijineau cauza revoluționară franceză și doreau încă un război cu Marea Britanie. Unul dintre cei mai de seamă părinți fondatori, un copil nelegitim din Indiile de Vest care s-a realizat prin propriile puteri, Hamilton a creat practic, cu sprijinul președintelui, statul american și sistemele financiar și fiscal ale acestuia. După încheierea celui de-al doilea mandat, Washington a refuzat să candideze pentru un al treilea, creând un precedent care s-a păstrat timp de 140 de ani până ce a fost transpus în lege prin cel de-al 22-lea amendament în 1951.

După ce a condus statul într-o manieră calmă și demnă, acest erou al democrației, caracterizat de talent și decență, fondatorul unei viitoare superputeri, s-a întors în mod civilizat la viața lui privată pe plantația Mount Vernon, unde a murit din pricina unei infecții în gât, în 1799.

Jefferson

1743–1826

Cred că niciodată talentul și cunoașterea umană nu s-au mai reunit într-o asemenea măsură la Casa Albă – poate cu excepția momentului în care Thomas Jefferson a cinat singur.

J.F. Kennedy, discursul de bun venit adresat celor 49 de câștigători ai Premiului Nobel aflați la Casa Albă în 1962

Thomas Jefferson a fost o personalitate enciclopedică radicală, care a transpus în cuvinte principiile Revoluției Americane și apoi, în calitate de om de stat, a pus acele cuvinte în practică. Retras, puternic și plin de ambiție, Jefferson a fost un vizionar politic cu o capacitate de anticipare uimitoare, un politician care poseda măiestrie și o viclenie discretă și care avea capacitatea de a coordona conspirații fără să lase nici un indiciu al implicării lui.

Nimeni nu-l depășea pe Jefferson în inteligență. Moștenitorul unei plantații cu sclavi și fiul unui proprietar de plantație înstărit din Virginia, el putea, când era la universitate și studia dreptul, așa cum își amintea un

prieten apropiat, „să se smulgă de lângă prietenii lui dragi și să se concentreze asupra studiilor“. Deși amabil și fermecător, avea o aversiune puternică pentru dezbateri și rareori vorbea în public, având grijă să nu-și dezvăluie niciodată gândurile, decât în jurnalele lui și câtorva parteneri de încredere. Dar sclipirea complexă a tânărului politician a fost numaidecât observată în legislatura colonială a Virginiei.

Forța lui Jefferson stătea în scrisul său. Încoronarea ei o reprezintă Declarația de Independență. În calitate de delegat la cel de-al Doilea Congres Continental din Philadelphia în 1776, Jefferson a devenit autorul principal al documentului care nu recunoștea suveranitatea britanică. În expunerea sa, a susținut libertatea și egalitatea universale. Aceasta a fost prima cartă a drepturilor civile, documentul fondator al libertății. Marca minții inegalabile a lui Jefferson, hotărârea lui de a apăra libertatea și imensa lui generozitate față de semenii săi se observă în fiecare cuvânt al declarației.

Ales în noua Cameră a Reprezentanților din Virginia, Jefferson era hotărât să-și transpună idealurile în practică în noua constituție a Virginiei. A abolit dreptul de primogenitură și de restricție legală asupra transmiterii proprietății unui moștenitor și anumitor moștenitori direcți ai acestuia. A încercat zadarnic să introducă sistemul de educație universală, însă mai târziu a reușit să înființeze Universitatea Virginia, lucru pe care l-a socotit a fi una dintre cele mai mari realizări ale sale. Fiind deist, Jefferson a pus presiuni pentru acceptarea libertății religioase, ceea ce a pus bazele separației complete dintre Biserică și stat, separație care stă la temelia democrației americane. Însă nu a fost curajos și pe câmpul de luptă: nu a fost erou al Războiului de Independență și, după cum se știe, și-a părăsit postul la apropierea britanicilor când era guvernator al Virginiei. Nici nu a depășit dorința de răzbunare personală. Umilit de forța rivalului său, Alexander Hamilton, secretarul Trezoreriei, în timp ce Jefferson era secretar de stat sub președinția lui Washington, a condamnat instinctul conservator al lui Hamilton, precum și grandilocvența obraznică a acestuia, coordonând în secret o campanie urâtă care urmărea ponegrirea numelui lui Hamilton și distrugerea carierei acestuia. Retrăgându-se pe marea lui plantație Monticello, a așteptat momentul potrivit ca să câștige președinția. Facțiunea lui republicană dezaproba procesul inițiat de

Hamilton, de consolidare statală, radicalul Jefferson temându-se că acesta avea să ducă la instaurarea unei monarhii.

Datorită credinței lui pasionale în libertate, liberalismul lui Jefferson a părut uneori anarhic. „S-a câștigat vreodată o asemenea răsplată fără sânge?“, a întrebat el în primii ani ai Revoluției Franceze. Și-a câștigat reputația de radical demagog, dar, ca al treilea președinte al Statelor Unite, începând cu 1801, Jefferson a dat dovadă de cumpătare și finețe în prevenirea schismei ideologice care amenința să distrugă tânăra națiune. „Suntem cu toții republicani – suntem cu toții federaliști“, a declarat el la inaugurarea în funcția de președinte.

Republicanul Jefferson considera că datoria supremă a guvernului era aceea de a proteja dreptul indivizilor la „viață și libertate și dreptul la căutarea fericirii“. A deplâns ușurința cu care federaliștii erau gata să restrângă drepturile civile în interesul presupus al națiunii. Dar mandatul prezidențial al federalistului John Adams a fost dezastruos, iar Partidul Federalist s-a dezintegrat, ceea ce i-a permis lui Jefferson să câștige alegerile din 1800. Rivalul lui, Hamilton, a fost ucis mai târziu de vicepreședintele Aaron Burr într-un duel.

Ca președinte, Jefferson a jucat rolul cetățeanului-lider ascetic, exercitând, totodată, puterile executive pe care le criticase cu înflăcărare altădată. Una dintre primele acțiuni ale lui Thomas Jefferson după preluarea președinției, în 1801, a fost refuzul de a plăti statului-pirat Tripoli tributul exorbitant cerut de acesta pentru trecerea în siguranță a navelor americane în largul oceanului. Astfel, el a trimis pentru prima dată armata americană în luptă împotriva unei puteri islamice din Orientul Mijlociu.

Oficial vasale ale Imperiului Otoman, dar, în realitate, state independente conduse de dinastii de corsari, regențele din Alger, Tunis și Tripoli erau cunoscute, alături de Sultanatul Marocului, drept state berbere. Practicând pirateria fără jenă, acestea strângeau câștiguri profitabile din comerțul cu sclavi, jafuri, tributuri și răscumpărări.

Navele Statelor Unite, care abia își câștigaseră independența și nu beneficiau de protecția maritimă britanică, erau țintele principale. Numai plata unor tributuri substanțiale le putea asigura o oarecare siguranță. În 1801, America plătea 20% din venitul ei federal anual către statele-pirat.

Când a preluat președinția, Jefferson era hotărât să arate că războiul era preferabil plății tributului și răscumpărărilor.

Dinastia Karamanli din Tripoli conducea teritoriul ocupat acum de Libia. Pașa Yusuf Karamanli a sfidat puterea americană: „Nu mă tem de război, e meseria mea“. Perspectivele păreau sumbre la început. În octombrie 1803, nava USS *Philadelphia* a fost distrusă, iar membrii echipajului au fost luați prizonieri de Tripoli. Strecurându-se în portul Tripoli în februarie 1804, un tânăr ofițer curajos, pe nume Stephen Decatur, a dat foc navei *Philadelphia* și a spulberat speranțele corsarilor de a transforma mândria flotei americane într-o navă-pirat. Însă tentativele lui de a arunca în aer flota din Tripoli au dat greș, fiind uciși 11 soldați americani.

Fostul consul american la Tunis, William Eaton, a reușit aproape de unul singur să schimbe deznodământul războiului. Neconformist, educat la Colegiul elitist Dartmouth, fluent în greacă și latină, veteran al războaielor indiene, în stare să arunce un cuțit drept la țintă de la 25 de metri, Eaton tuna și fulgera împotriva ideii de a „ne vinde gloria națională în schimbul îngăduinței unor pirați berberi“. A propus cucerirea Tunisului cu o armată de 1 000 de pușcași marini. Apoi a sugerat moduri de schimbare a regimului din Libia. Secretarul de stat american a respins ambele propuneri.

Eaton a acționat însă pe cont propriu. A recrutat un prinț din dinastia Karamanli, pe nume Hamet, din Egipt, și, împreună cu nouă pușcași marini și o armată alcătuită din 400 de mercenari, și-a condus trupele eterogene, alcătuite din arabi și creștini, într-un marș de 800 de kilometri prin deșert în vederea lansării unui atac-surpriză asupra celui de-al doilea oraș ca mărime din Tripoli, Derna (Darnah modernă). În lupta aprigă corp la corp care a urmat, Eaton și Hamet au ieșit învingători. Însă planurile lui Eaton de a da lovitura și de a înainta către Tripoli au fost zădărnicite. Pașa s-a grăbit să ofere Statelor Unite un tratat, pe care ofițerii de marină americani l-au negociat pe loc. Hamet a fost trimis înapoi în Egipt. Profund dezamăgit, Eaton s-a întors în America – drept erou renegat, al cărui rol în istoria americană nu a fost niciodată pe deplin recunoscut.

Achiziția Louisianei de către Jefferson în 1803 aproape că a dublat dimensiunile Statelor Unite. Această acțiune îndrăzneață, care a profitat de oferta neașteptată a lui Napoleon de a vinde teritoriul francez, a fost o decizie luată (așa cum a recunoscut singur Jefferson) fără aprobare

constituțională. A fost un act care a asigurat stabilitatea Americii și a creat ceea ce Jefferson a numit un „imperiu al libertății". Totodată, i-a adus o victorie răsunătoare la alegeri, obținând un al doilea mandat de președinte.

Cel care a declarat că „toți oamenii sunt creați egali" a fost aspru criticat pentru atitudinile lui rasiste. Jefferson se opunea, în principiu, sclaviei, dar deținea un număr mare de sclavi pe plantația lui din Virginia. Singura lui carte, *Însemnări despre statul Virginia*, a scos la iveală, în abordarea chestiunii sclaviei, o puternică opoziție față de amestecul raselor și uneori un grad surprinzător de rasism.

Jefferson și-a recunoscut ipocrizia de la baza argumentației lui, întemeiată pe opoziția ireconciliabilă dintre dreptate și autoconservare. „Ne aflăm într-o situație fără ieșire", i-a spus el unui prieten referitor la sclavie, „și nici nu putem să rămânem acolo, nici nu putem să ieșim în siguranță." Promovându-și virtuțile republicane, Jefferson se străduia să își ferească viața privată atât de posteritate, cât și de contemporanii săi, însă ceea ce știm despre viața sa ne arată confuzia care-i caracteriza atitudinile. Abia de curând s-a descoperit că, pe vremea când era ambasador în Franța (1785–1789), Jefferson începuse o relație lungă cu sclava lui, Sally Hemings (care era sora vitregă a iubitei sale soții decedate Martha).

Jefferson a dat dovadă de o energie și de o creativitate fenomenale. Cunoștea franceza, italiana, spaniola, latina, greaca și engleza veche. La 71 de ani, îl citea pe Platon în original (îl considera supraevaluat). Compara dialecte ale indigenilor americani. A fost un fin arheolog, care a descoperit noi metode de realizare a săpăturilor pe colinele indiene de pe moșia lui, și un enofil, care a sprijinit crearea de podgorii americane. Aducea pe furiș plante și semințe din călătoriile sale, ca să-și îmbogățească noua țară. A inventat un scaun rotitor și o variantă primitivă a ușii automate. A fost un arhitect magnific: construcțiile concepute de el – Universitatea Virginia și moșia Monticello din Virginia – fac acum parte din patrimoniul mondial. Biblioteca lui, pe care a lăsat-o națiunii americane, a devenit Biblioteca Congresului.

La Casa Albă, președintele Jefferson își primea invitații în papuci. „Înțeleptul de la Monticello" primea bucuros vizitatori, doar din când în când refugiindu-se la moșia lui Poplar Forest în căutarea singurătății după care tânjea. Toată America a dorit să-l omagieze pe radicalul republican

care se dovedise a fi cel mai mare arhitect al Americii. A murit pe 4 iulie 1826, la cea de-a 50-a aniversare a zilei în care Declarația de Independență proclamase libertatea pentru toată lumea.

Toussaint Louverture

cca 1743–1803

Acest Spartacus... al cărui destin a fost să răzbune nedreptățile comise asupra rasei lui.

Descrierea lui Toussaint de către contele de Lavaux, guvernatorul general francez al coloniei Saint Domingue

Toussaint Louverture a fost părintele fondator al statului Haiti. El însuși sclav pe plantație, și-a câștigat libertatea și a contribuit la emanciparea a sute de mii de alți sclavi și la înființarea primului stat al negrilor. Politician și general priceput, el a condus revoluția haitiană de la începutul anilor 1790 și a alungat din Haiti marile puteri europene: Franța, Spania și Marea Britanie. Cu toate că uneori a fost considerat de dușmanii lui aspru și intransigent, el a lăsat în urmă o națiune eliberată de sclavie și transformată prin guvernarea lui luminată.

Toussaint a spus o dată: „M-am născut sclav, dar natura m-a înzestrat cu un suflet de om liber“. Primii lui ani de viață au demonstrat perfect acest lucru. Fiul unui tată care fusese expediat pe o navă de către negustorii francezi de sclavi către Saint Domingue (colonia franceză numită mai târziu Haiti, care ocupa treimea vestică a insulei Hispaniola), el a primit la naștere numele François Dominigue Toussaint. Toussaint a înaintat rapid în ierarhie în slujba stăpânului său, contele de Bréda. Inteligent din fire și îndeajuns de norocos să primească o educație elementară în franceză și latină, el a respins credințele voodoo ale multora dintre semenii lui sclavi și a rămas toată viața un catolic înflăcărat. Până în 1777, fusese crescător de vite, tămăduitor și vizitiu, în cele din urmă ajungând administratorul plantației lui Bréda, o funcție rezervată, în mod normal, unui alb.

Toussaint și-a câștigat libertatea la 34 de ani și după aceea a cultivat un teren de 15 acri împreună cu 13 sclavi deținuți de el. Prima răscoală din cadrul Revoluției haitiene a izbucnit sub conducerea reformatorului

mulatru Vincent Ogé în 1790, dar Toussaint nu a luat parte la aceasta. În august 1791, a izbucnit o altă revoltă, mii de sclavi negri de pe întreg teritoriul coloniei Saint Domingue răsculându-se. Toussaint a înțeles că această răscoală de proporții mai mari nu putea fi trecută cu vederea. După ce a ajutat familia lui Bréda să fugă și și-a trimis și familia lui la adăpost, în partea spaniolă a insulei, s-a alăturat rebelilor.

În Saint Domingue erau peste jumătate de milion de sclavi, mult mai mulți în comparație cu cei 32 000 de coloniști europeni și 24 000 de *affranchis* (mulatri și negri eliberați). Cu toate că armata negrilor era o adunătură dezorganizată și prost echipată, numărul lor superior și modul genial în care Toussaint a folosit tacticile de gherilă s-au făcut curând simțite. El a căpătat porecla Louverture în semn de recunoaștere a calităților strălucite de general (*l'ouverture* însemnând „deschiderea", sau, în termeni militari, „breșa").

În 1793, a izbucnit războiul dintre Franța și Spania. Toussaint era deja o figură importantă în armata negrilor haitieni. Conducerea lui era foarte admirată și atrăsese aliați talentați precum Jean-Jacques Dessalines și Henry Christophe, ambii viitori lideri ai statului Haiti. Toussaint s-a alăturat spaniolilor și s-a remarcat într-o serie de confruntări.

În anul următor, presiunea și-a produs efectul asupra francezilor și guvernul revoluționar de la Paris a declarat sfârșitul sclaviei. Comițând un act care a fost văzut de unii ca o trecere vicleană în tabăra potrivnică foștilor lui aliați, Toussaint i-a părăsit pe spanioli și și-a declarat loialitatea față de Franța. Guvernatorul francez al coloniei Saint Domingue, contele de Lavaux, l-a numit guvernator-locotenent, iar spaniolii au fost alungați.

În 1795, Toussaint beneficia de o largă recunoaștere ca erou. Negrii eliberați îl adorau, în timp ce albii și mulatrii respectau linia lui dură, dar corectă, impusă în economie, prin care a permis întoarcerea coloniștilor emigrați și a folosit disciplina militară pentru a-i pune la treabă pe leneși. Susținând reconcilierea rasială dintre negri și albi, el avea convingerea fermă că – în ciuda trecutului lor în care cunoscuseră opresiunea, sclavia și persecuția – negrii din țara lui puteau să învețe lecții prețioase de la albi. Popularitatea personală și viclenia politică i-au permis să supraviețuiască politic succesiunii de guvernatori francezi.

Viclenia sa politică a ieșit în evidență în 1798–1799, când, în urma unei serii de negocieri secrete, Toussaint a organizat retragerea britanicilor din

Haiti. Acordul politic i-a permis lui Toussaint să vândă zahăr și să cumpere armament și bunuri. A făgăduit să nu invadeze teritoriile britanice precum Jamaica, însă a refuzat oferta britanicilor de a i se oferi titlul de rege al statului Haiti – toată viața a susținut că era cu adevărat cetățean francez.

În 1801, Toussaint a invadat partea spaniolă a insulei Hispaniola, ocupând-o pe toată, eliberând sclavii spaniolilor și surprinzându-i pe învinșii care nu erau negri prin generozitatea sa, în ciuda victoriei obținute. S-a autoproclamat guvernator general și s-a străduit să-l convingă pe Napoleon de loialitatea sa.

Napoleon însă nu era de convins. El îl socotea pe Toussaint un obstacol în calea profiturilor ce puteau fi obținute de pe urma statului Haiti și un afront la adresa onoarei Franței. În decembrie 1801, Napoleon a trimis o armată invadatoare puternică, sub conducerea cumnatului său, generalul Charles Leclerc (însoțit de sora nimfomană a lui Napoleon, Pauline), ca să-l răstoarne de la conducere pe Toussaint.

După luni de lupte grele, conflictul s-a încheiat în mai 1802, când Toussaint a consimțit să depună armele și să se retragă la ferma lui. Însă nu i s-a permis să rămână în țara lui iubită. El și membrii familiei lui au fost arestați, iar Toussaint a fost îmbarcat pe o navă de război și dus în Franța, unde a fost transferat în august la Fort-de-Joux, în Alpi. Distrus și izolat într-o celulă mică, a scris scrisori în care îl implora pe Napoleon să-i ofere șansa unui proces corect. Napoleon nu a răspuns niciodată, iar Toussaint a murit de pneumonie în 1803. A fost un sfârșit trist al unei vieți mărețe, dar moștenirea lui – Republica negrilor liberi Haiti – a continuat să existe.

John Paul Jones

1747–1792

Am scos sabia în... lupta pentru drepturile omului... Nu merg la luptă în calitate de american, nici nu caut bogății... Mă declar cetățean al lumii.

John Paul Jones, 4 august 1785, când i-a înapoiat Contelui de Selkirk o farfurie de argint pe care o luase în timpul unui atac asupra coastei Kirkcudbrightshire, cu șapte ani înainte

Întemeietorul Marinei americane și amiral nonconformist, John Paul Jones a avut energia exuberantă și lipsită de scrupule cu ajutorul căreia a schimbat cursul unei lupte navale și a ieșit victorios. Poate că succesele înregistrate de el în timpul Războiului de Independență American nu au fost decisive din punct de vedere strategic, însă le-au oferit americanilor încrederea în forța lor navală și i-au câștigat lui Jones reputația de prim erou al marinei americane.

John Paul (numele pe care l-a primit la naștere) și-a petrecut copilăria în Scoția. La 13 ani a fost trimis ca ucenic pe o navă comercială, cu care a traversat Atlanticul, ajungând în Caraibe și pe coasta estică a Americii de Nord de mai multe ori, cel puțin de două ori la bordul unei nave cu sclavi. Era un marinar priceput și dur, intrând uneori în încurcături din pricina durității sale: în 1770, a fost acuzat că a biciuit un marinar atât de rău, încât acesta a murit ulterior, iar în 1773 l-a ucis pe instigatorul unei rebeliuni în legitimă apărare. Ca să scape de urmări, a intrat în Francmasonerie, s-a mutat în America și a luat numele de familie Jones.

În 1766, după izbucnirea Războiului de Independență din colonii, Jones a luptat împotriva britanicilor, mai întâi la bordul navei USS *Alfred*, apoi în calitate de comandant al goeletei cu 21 de arme de foc *Providence*, transportând oameni și provizii din Noua Anglie la New York și Philadelphia. Succesul obținut în această operațiune și capturarea și arderea încărcăturilor engleze l-au ajutat să avanseze la gradul de căpitan. I s-a dat comanda navei *Ranger* și a fost trimis în Europa, ca să poarte lupte în apele inamicului.

În primăvara lui 1778, Jones și oamenii lui au făcut incursiuni pe coasta engleză. Îndreptându-se spre nord, au atacat peninsula din golful Kirkcudbright, cunoscută ca insula St Mary's, care era în proprietatea contelui de Selkirk în sud-vestul Scoției, în apropiere de locul de naștere al lui Jones. Când membrii echipajului său au cerut să-i lase să jefuiască, Jones a deposedat-o politicos pe contesa de Selkirk de o farfurie din argint, care avea blazonul familiei. Șapte ani mai târziu, când s-a ivit prilejul, a restituit farfuria.

După acest episod, Jones a traversat Marea Irlandei și a capturat nava Marinei Regale *Drake*, pe care a dus-o în Franța. Benjamin Franklin, diplomat american aflat la Paris, l-a răsplătit oferindu-i comanda navei *Bonhomme Richard*, mult mai mare decât *Ranger*. Însoțită de patru nave

mai mici, *Bonhomme Richard* a pornit către Marea Britanie, iar pe 23 septembrie 1779, escadra americană a interceptat două nave aparținând Marinei Regale, care escortau un convoi de nave comerciale care plecaseră din Flamborough Head.

A fost o luptă derutantă și înfiorătoare, care a durat trei ore și jumătate. La un moment dat în timpul luptei, pavilionul american de pe *Bonhomme Richard* a fost retezat de un foc de armă. Căpitanul fregatei *Serapis*, aparținând Marinei Regale, a întrebat dacă *Bonhomme Richard* coborâse pavilionul în semn de capitulare, dar Jones l-a adus la realitate când a strigat, cu o sfidare legendară: „Nici n-am început încă lupta!“

Catargul principal al navei *Bonhomme Richard* a fost retezat, iar nava a fost găurită sub linia de plutire, dar Jones a reușit să aducă nava lui deteriorată lângă *Serapis*, urcându-se la bordul acesteia din urmă și cucerind-o. Curând după aceea nava lui s-a scufundat. Cealaltă navă a Marinei Regale, *Countess of Scarborough*, a fost și ea capturată. Jones a dus încărcăturile navelor în Olanda și de acolo în Franța, unde a fost aclamat ca erou și răsplătit cu Ordinul Meritul Militar, iar Ludovic al XVI-lea i-a oferit o sabie placată cu aur. După ce a revenit în America, în Congres s-a ținut un discurs de mulțumire, iar Jones s-a urcat la bordul singurei nave de linie americane, *America*, și s-a întors în Franța.

După încheierea Războiului de Independență, Jones a fost angajat de împărăteasa Rusiei, Ecaterina cea Mare, în funcția de contraamiral în marina rusă, sub comanda partenerului ei în dragoste și guvernare, prințul Potemkin, care, în 1788, i-a dat lui Jones comanda escadrei de nave de linie din cadrul noii sale flote rusești la Marea Neagră. Jones a contribuit la obținerea unei victorii zdrobitoare, când 15 nave turcești au fost distruse și 4 700 de turci au fost omorâți sau luați prizonieri. Pierderile rușilor au fost minime. Jones a participat la blocada asupra fortăreței turcești de la Oceakov, ceea ce i-a permis prințului Potemkin să o cucerească. În ciuda intrigilor rivalilor geloși și a iritării lui Potemkin, Jones a fost aclamat ca un erou și răsplătit cu Ordinul „Sfânta Ana“ de către Ecaterina.

În 1789, Jones a primit permisiunea de a-și întrerupe serviciul în marina rusă timp de doi ani și, profitând de acest prilej, a făcut turul marilor orașe europene, ajungând la Paris în 1790. A rămas aici, retrăgându-se din serviciul militar, până la moartea lui, doi ani mai târziu.

Talleyrand

1754–1838

Mi se pare că nu i s-ar face nici o nedreptate dacă îl acceptăm drept ceea ce a pretins să fie: modelul, reprezentantul vremurilor în care a trăit. Dar, Dumnezeule, ce vremuri!

Baronul de Vitrolles

Talleyrand a fost neîndoielnic marele maestru al diplomației. Indiscutabil un om venal, cu o viață sexuală promiscuă și, după cum se spune, un caracter amoral, capabil să-și urmărească țelurile fără scrupule, dar totodată fermecător și plin de duh, Talleyrand a avut, în mod surprinzător, viziuni consecvente. Tolerant și liberal, el a susținut, în materie de guvernare, monarhia constituțională de tip englez, iar, pe plan internațional, echilibrul puterilor și statul de drept. A rămas toată viața un dușman declarat al puterii întemeiate pe cucerire și forță.

Născut într-o veche familie nobilă, Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord trebuia să urmeze o carieră ecleziastică, din pricina faptului că avea un „picior dislocat din gleznă“, un handicap care i-a făcut pe părinții lui să-l dezmoștenească practic în favoarea fratelui său mai mic. Talleyrand a învățat de mic că șarmul și viclenia puteau să compenseze faptul că avea un picior strâmb, ba chiar mai mult.

Talleyrand părea în stare să se descurce în orice situație. Fiind episcop de Autun în ultimii ani de domnie a lui Ludovic al XVI-lea (1754–1793) și cunoscând succesul, dar și decandența în cel mai înalt grad, el s-a luptat cu forță pentru privilegiile Bisericii, dar apoi a devenit preot revoluționar și le-a demantelat cu la fel de mult zel. Mereu a fost un moderat. Plecând în străinătate la momentul oportun (1792), însărcinat cu probleme diplomatice, a scăpat de abuzurile ghilotinei și a trăit în Anglia și în America. Când s-a întors, în 1796, într-o Franță mai puțin sângeroasă, a reușit să respingă acuzațiile de comportament contrarevoluționar, a devenit ministru de Externe (1797) și a încheiat o alianță cu generalul în ascensiune Napoleon Bonaparte, organizând acapararea puterii de către acesta. În calitate de ministru de Externe, Talleyrand a conceput planuri pentru ascensiunea lui Napoleon la rangul de împărat al Franței, el fiind

mare șambelan al acestuia și devenind prințul de Benevento. A jucat un rol în unele dintre abuzurile lui Napoleon – mai cu seamă în răpirea și executarea ducelui de Enghien și în dezastruoasa aventură spaniolă –, dar și-a dat rapid seama că ambițiile lui Napoleon deveniseră despotice, servindu-i numai propriile interese. Umilit de împărat, care l-a numit „un rahat în ciorapi de mătase“, Talleyrand încerca acum să-l submnineze.

Într-o vreme dominată de războaie, Talleyrand voia mai presus de orice să asigure pacea și stabilitatea în Europa, chiar dacă printre mijloacele folosite în acest scop se numărau minciuna și intrigile. La Congresul de la Erfurt din 1808, el a purtat tratative secrete cu Rusia, convingând-o să se opună planurilor lui Napoleon în privința Europei și, de atunci înainte, l-a ajutat pe țarul Alexandru I să-l dea jos de la putere pe Napoleon. (Talleyrand a făcut și pe pețitorul pentru Napoleon, negociind căsătoria acestuia cu Maria-Luiza a Austriei și obținând o înțelegere religioasă cu papa.) După căderea lui Napoleon în 1814, Talleyrand a supravegheat capitularea Parisului, primindu-l pe victoriosul Alexandru în casa lui, favorizând readucerea pe tron a regelui Ludovic al XVIII-lea de Bourbon și alcătuind un guvern liberal în calitate de prim-ministru.

Cea mai îndrăzneață acțiune diplomatică a lui Talleyrand a avut însă drept rezultat Tratatul de la Viena din 1815. Complet înfrântă și văzută în Europa ca o țară agresivă și regicidă, fără speranță de recuperare, Franța s-a trezit sub amenințarea de a fi împărțită între aliații victorioși. Talleyrand a reușit să câștige un loc la masa negocierilor pentru Franța și apoi să spargă alianța antifranceză. Tratatul care a rezultat de aici a redat Franței granițele din 1792, nefiindu-i impuse despăgubiri și, astfel, rămânând practic o mare putere.

După scurta revenire a lui Napoleon și înfrângerea lui la Waterloo în 1815, Talleyrand, care era prinț acum, a devenit din nou prim-ministru, susținând o monarhie liberală după modelul englez. Înlăturat de ultraregaliști, a rămas un aristocrat respectat până când o altă revoluție a răsturnat de la putere încăpățânata dinastie de Bourbon în 1830. Atunci, el s-a întors triumfător sub Monarhia din Iulie a regelui Ludovic-Filip și a fost trimis ambasador la Londra în 1830, aceasta fiind încununarea glorioasă a unei cariere diplomatice de peste 40 de ani.

Supraviețuitor al mai multor regimuri, radical diferite, Talleyrand a rămas totuși, într-un fel, un simbol sfidător al unui mod de viață care

dispăruse. „Cine n-a trăit sub Vechiul Regim“, a șoptit el o dată, „nu știe ce dulce poate să fie viața.“ Însă cei care au trăit în Franța lui Napoleon și în timpul Restaurației Bourbonilor, care participau la ceremonia zilnică de trezire, semipublică, a lui Talleyrand – ultima de acest tip – au putut să arunce uimiți o privire fugară asupra fastului și preciziei extraordinare specifice acestei lumi dispărute.

Talleyrand dedica primele două ore ale dimineții chestiunii serioase a trezitului. Asemenea monarhilor din Franța prerevoluționară, Talleyrand, permanent înconjurat de o hoardă de curteni și de spectatori care îl priveau și îl ajutau la fiecare mișcare, transforma actul îmbrăcării lui într-un eveniment public. Camera lui era deschisă oricui dorea să asiste – cu condiția ca spectatorii să fie amuzanți sau, cel puțin, să aducă vești și bârfe de ultimă oră.

Ceremonia de trezire a lui Talleyrand era un prilej inegalabil de relaționare, de schimburi de informații și de replici pline de duh. Oameni de stat și doamne din înalta societate, medici, academicieni, bancheri, uneori țarul Rusiei, toți aceștia erau vizitatori frecvenți ai locuinței prințului. Când se apropia ora 11.00 și femei și bărbați de toate vârstele țeseau intrigi și dezbăteau evenimentele zilei, Talleyrand intra șchiopătând în cameră, îmbrăcat într-o cămașă de flanel albă și cu o scufie de noapte pe cap, o apariție mumificată, care dormea într-un pat cu o scobitură mare pentru că îi era groază să nu cadă din el.

Bătrânul Courtiade, cel mai renumit valet al vremii, conducea ceremonia. Doi valeți tineri se ocupau de părul lung și grizonant al lui Talleyrand, în timp ce el ședea pe un scaun lângă foc. I se aducea un burete într-un vas de argint. După ce-și ștergea fața, i se așeza imediat pălăria peste părul bine aranjat.

Omul care se lăuda cu cea mai bună mâncare din toată Franța se limita la un mic-dejun în timpul căruia bea o singură ceașcă de ceai de mușețel, urmată de două cești cu apă caldă, pe care o inhala pe nas și o dădea afară pe gură.

Dichisit de la gât în sus, lui Talleyrand, așezat pe scaun, i se despachetau apoi picioarele. „Piciorul dislocat“, cu privire la care Talleyrand era foarte sensibil, era descoperit fără rușine; piciorul lui stâng lung și plat și cel drept, pipernicit și diform, erau spălate și șterse. Cu valeții după el, în timp ce umbla prin cameră, semnând scrisori, ascultând articole de ziar și dând

drumul unui torent de vorbe de duh subtile, Talleyrand era dezbrăcat și ajutat să se îmbrace cu tot felul de haine, care erau toate aproape la fel de voluminoase.

La două ore după ce Talleyrand intra șchiopătând în cameră, era apoi înveșmântat cu o grămadă de cravate și jiletci și câteva perechi de șosete, valeții săi adăugând ultimul obiect: pantalonii bufanți. Complet îmbrăcat, cu documentele semnate, la curent cu bârfele și știrile zilei, Talleyrand era gata să înfrunte lumea.

Talleyrand a dus un trai luxos, a cerut mită (jignindu-i pe diplomații americani, mai corecți) și a fost foarte promiscuu, având cel puțin patru copii nelegitimi. A luat în căsătorie o curtezană cu o reputație proastă, a avut multe aventuri cu o armată de amante frumoase, iar ultima lui dragoste a fost chiar nepoata sa, ducesa de Dino. Întrebat dacă credea în prietenia platonică cu femeile, a răspuns: „După, nu înainte". Însă principiile lui au avut coerență. Coautor al Declarației Drepturilor Omului, el a fost o odraslă a Iluminismului ale cărui idealuri le prețuise încă din timpul tinereții petrecute la seminar. Credința într-o monarhie constituțională l-a determinat să sprijine candidatul care părea cel mai în măsură să o apere. Acest lucru necesita schimbări cameleonice de alianțe în vremurile tulburi ale Franței revoluționare, ceea ce i-a adus acuzații de trădare din oportunism. Când Talleyrand a declarat sortimentul de brânză brie „regele brânzeturilor", un contemporan a remarcat că acesta era singurul rege pe care nu-l trădase niciodată! Însă ipocrizia lui nu a fost nicidecum unică. „Trădarea", a spus el, „e doar o chestiune de timp."

Diplomat până la ultima suflare, Talleyrand s-a reconciliat pe patul de moarte cu Biserica și a primit ultima împărtășanie.

Mozart

1756–1791

Nu pot să scriu despre Mozart. Nu pot decât să-l venerez.

Richard Strauss

Născut la Salzburg, în Austria, Wolfgang Amadeus Mozart a fost întruchiparea geniului, copilul-minune care a ajuns unul dintre cei mai

străluciți compozitori din istoria muzicii clasice occidentale. Sărind de la un gen muzical la altul, Mozart a creat, în scurta lui viață, unele dintre cele mai mărețe și mai melodice compoziții din toate timpurile.

Un copil virtuoz al pianului, Mozart a fost miracolul muzical al timpului său, făcând turul capitalelor și al curților europene împreună cu sora sa Nannerl, sub îndrumarea tatălui lor, Leopold, el însuși un muzician care a știut să recunoască talentele precoce ale copiilor lui. Fiind părinte iubitor, dar și impresar perseverent, Leopold își îmbrăca copiii după ultima modă și spunea mândru: „Ne petrecem timpul numai în compania aristocraților și a altor persoane distinse". Wolfgang a început să compună la vârsta de cinci ani, era un interpret experimentat la șapte ani, iar la opt ani scrisese prima simfonie. Despre primele compoziții ale lui Mozart, Leopold a scris cu satisfacție: „Închipuie-ți ce vâlvă vor face în lume aceste sonate, când pe prima pagină va scrie că sunt opera unui copil de șapte ani".

Chiar și scepticii și-au dat seama că nu era nici un șiretlic în spatele precocității copilului. La vârsta încă fragedă de 13 ani, Wolfgang era un artist cu o pătrundere muzicală fără seamăn și se spune că Johann Hasse (1699–1783), unul dintre compozitorii distinși ai epocii, a remarcat în privința lui Mozart că „a înfăptuit lucruri de neînțeles la o asemenea vârstă; ele ar fi uimitoare chiar și pentru un adult".

Talentul multilateral al lui Mozart era uluitor. A scris muzică de cameră, opere, simfonii, mese; a inventat practic concertul pentru pian, iar folosirea contrapunctului a fost o revelație la fel de mare ca melodiile lui clare și modulațiile armonice subtile. Compunea cu o viteză legendară – magnifica Simfonie nr. 41, „Jupiter", în do major, a fost scrisă în numai 16 zile și se spune că a compus uvertura la opera *Don Giovanni* în noaptea de dinaintea premierei. Gama geniului său s-a lărgit cu timpul – de la concertele exuberante pentru vioară din adolescență, a ajuns la opere impresionante ca *Nunta lui Figaro* și *Flautul fermecat* și la capodopere în stil clasic târziu, precum Cvintetul de clarinet din 1789. Moartea lui survenită la 35 de ani a lăsat pentru totdeauna lumii muzicale enigma a ceea ce-ar fi fost dacă acest compozitor înzestrat cu un talent sublim ar fi trăit până la o vârstă înaintată.

Colegii de breaslă nu au ezitat niciodată să-i recunoască geniul. Pentru Josef Haydn (1732–1809), un maestru al muzicii din acea epocă, el a fost „cel mai mare compozitor cunoscut… în persoană sau după nume", în timp

ce „sunetele fermecate ale muzicii lui Mozart“ l-au lăsat fără grai pe Franz Schubert (1797–1828). Reacția publicului a fost mai capricioasă. După unii, ultimele lui trei simfonii erau „dificile“, iar alte lucrări au fost criticate pentru că erau „îndrăznețe“ sau prea complexe. Dar când a murit, era foarte respectat, iar în prezent, atât profanii, cât și profesioniștii recunosc ceea ce un dirijor a numit „seriozitatea farmecului său și maiestatea frumuseții sale“.

Patronii princiari ai lui Mozart nu au manifestat aceeași deferență. Având mereu nevoie de bani, frustrarea lui Mozart cauzată de lipsa de independență și de faptul că era plătit prost a generat adesea relații zbuciumate. Din 1773, a fost angajat în calitate de compozitor la curtea regală de la Salzburg, însă în 1781, când i s-a cerut să compună muzică pentru curtea împăratului Iosif al II-lea de la Viena, faptul de a se vedea în rolul de servitor, cu un salariu de nimic, corespunzător funcției oferite, l-a înfuriat. A cerut mânios să fie eliberat din funcție, solicitare care – așa cum a scris într-o scrisoare în luna iunie a acelui an – i-a fost acordată „cu un șut în dos… din ordinul stimabilului nostru prinț arhiepiscop“.

Viața lui Mozart a fost marcată de același amestec de joacă și seriozitate emanat de muzica lui. A fost un copil afectuos, iar relația dificilă pe care a avut-o cu tatăl lui dominator l-a făcut să caute mereu aprobarea: aflat în vizită la Viena, Mozart, în vârstă de șase ani, a sărit, după câte se pare, în brațele împărătesei Maria Tereza ca s-o îmbrățișeze. Ajuns adult, dar tot mic de statură, Mozart și-a păstrat acest fel de a fi copilăros vizibil în extravaganța lui voită, în comportamentul lui sexual libertin și uneori grosolan și în umorul lui specific, scatologic, care îl făcuse, în adolescență, să-i scrie primei lui iubiri: „Acum îți urez noapte bună, fă caca în pat până nu te mai ține“.

Compozitorul pentru care, așa cum s-a exprimat el, faptul de a compune era singura „bucurie și pasiune“ nu era un geniu singuratic. Deși în ultimii ani relația cu tatăl lui s-a deteriorat, dragostea pentru soția sa, Constanze, a dăinuit – în ciuda dezaprobării lui Leopold. Cu toate acestea, după moartea lui Leopold din 1787, Mozart, care locuia acum permanent la Viena, a trecut printr-o perioadă când a compus mai puțin. Temându-se de sărăcie, a trimis un torent de scrisori imploratoare către patroni, cunoștințe și colegi francmasoni. Deși nu a fost niciodată nevoiaș, Mozart trebuia să-și câștige traiul dând lecții de muzică și punându-și în scenă

lucrările. Cheltuia mai mult decât câștiga, având o slăbiciune pentru îmbrăcămintea la modă și, de asemenea, achitându-și datoriile către prieteni și editori.

Ultima compoziție a lui Mozart, *Recviemul*, este înconjurată de mister. Legenda spune că Salieri, un compozitor contemporan invidios, l-a otrăvit pe Mozart în timp ce acesta lucra frenetic la această compoziție, care fusese comandată de un anonim printr-o scrisoare. Însă o criză acută de febră reumatică (și un client nobil dornic să-și însușească paternitatea compozițiilor lui Mozart) sunt probabil circumstanțele mai apropiate de adevăr. Oricum ar fi, înmormântarea modestă a lui Mozart – deși nu a fost chiar o înmormântare specifică săracilor, așa cum se crede – a pecetluit mitul ignorării geniului său.

Robespierre

1758–1794

Omul acela va merge departe; crede tot ce spune.

Contele de Mirabeau despre Robespierre, la începutul Revoluției

Maximilien Robespierre a fost prototipul dictatorului a european modern: viziunea sa fariseică asupra virtuții și terorii republicane și măcelul brutal pe care l-a declanșat în numele ei au fost studiate reverențios de către bolșevicii ruși și au servit drept sursă de inspirație pentru crimele în masă ale totalitarismelor de secol XX. Cunoscut ca Incoruptibilul, numele său a devenit întruchiparea purității fatale și a corupției degenerate a Terorii ce a urmat Revoluției Franceze din 1789 și a culminat cu execuția regelui Ludovic al XVI-lea, pe 21 ianuarie 1793. Teroarea a ilustrat nu doar pericolele corupte ale monopolurilor utopice bazate pe „virtute", ci și cum, în cele din urmă, astfel de vânători de vrăjitoare sfârșesc prin a-și devora propriii copii.

Născut în regiunea Artois din nordul Franței, Robespierre provenea dintr-o familie cu o situație financiară bună, însă copilăria sa nu a fost una fericită. Tatăl său era alcoolic, iar mama sa a murit când el avea numai șase ani. Cu toate acestea, tânărul Maximilien a câștigat o bursă ce i-a permis să

studieze dreptul la prestigiosul Lycée Louis-le-Grand din Paris și curând și-a făcut un renume de populist care îi apăra pe săraci în fața bogaților.

Asemenea multora dintre ceilalți tineri practicanți ai profesiilor liberale ce aveau să se afle la cârma Revoluției Franceze – precum avocatul fanatic Louis de Saint-Just (poreclit ulterior îngerul morții) sau jurnalistul radical Jean-Paul Marat –, Robespierre și-a însușit cu pasiune teoriile filosofului elvețian Jean-Jacques Rousseau, al cărui concept de „contract social“ valida concluzia că un guvern trebuia să se bazeze pe voința poporului pentru a fi cu adevărat legitim.

Deși excesiv de grijuliu când venea vorba de înfățișarea sa, purtând deseori perucile pudrate asociate cu aristocrații extravaganți ai Franței Vechiului Regim, Robespierre – cu vocea sa slabă, statura mică și tenul palid – nu lăsa impresia unei figuri impunătoare. Dar așa cum a spus contele de Mirabeau despre el la începutul Revoluției: „Acest om va ajunge departe; crede tot ce spune“.

În urma asaltului asupra Bastiliei din iulie 1789, evenimentul care a declanșat Revoluția, Robespierre s-a poziționat politic alături de extrema stângă. Ca reprezentant al provinciei Artois în Adunarea Constituantă, înființată în iulie 1789 pentru a decide asupra unei noi constituții, el a devenit membru al facțiunii radicale numite Clubul Iacobinilor, rival al mai moderaților girondini. Ideile sale au căpătat audiență în rândurile burgheziei pariziene, care le simpatiza, iar el a avansat rapid, devenind acuzator public în 1791 (ceea ce i-a conferit putere de viață și de moarte asupra tuturor cetățenilor, aceștia din urmă neavând parte de dreptul la proces sau la recurs), iar un an mai târziu, prim deputat de Paris.

O paranoia implacabilă, al cărei obiect îl constituiau potențialii dușmani ai Revoluției, îl bântuia, iar în decembrie 1792, când Ludovic al XVI-lea a fost pus sub acuzare, Robespierre – un critic vehement al regelui – a insistat că „Ludovic trebuie să moară pentru ca țara să poată trăi“.

Mai presus de toate, reputația sângeroasă și-a construit-o în calitate de membru de frunte al Comitetului Salvării Publice. Înființat de Convenția Națională în aprilie 1793, acesta era un tribunal revoluționar învestit cu puteri dictatoriale nelimitate. Robespierre a fost ales membru în iulie 1793 și curând a instigat la declanșarea așa-numitei Terori. Zeci de mii de „trădători“ – oficial cei care își exprimaseră simpatia față de monarhie sau care credeau că iacobinii merseseră prea departe în neînduplecata lor

vânătoare de „dușmani ai poporului“ – au fost ridicați fără proces și și-au pierdut capetele sub ghilotină. În realitate, oricine era socotit dușman de către Robespierre era lichidat, iar aparatul de stat era folosit fără milă pentru a-i reduce pe acești oameni la tăcere. Robespierre însuși a avut grijă personal ca rivalii săi Georges Danton și Camille Desmoulins să fie executați în aprilie 1794.

Robespierre și aliații săi și-au îndreptat atenția spre opoziția tot mai mare față de Revoluție din Lyon, Marsilia și zona rurală Vendée din vestul Franței. După ce mai mult de 100 000 de bărbați, femei și copii fuseseră uciși sistematic la ordinele lui Robespierre, generalul revoluționar François Joseph Westermann a scris într-o scrisoare adresată Comitetului: „Nu mai există Vendée. Am zdrobit copiii sub copitele cailor, am masacrat femeile... am exterminat tot. Drumurile sunt presărate cu cadavre.“ Pentru Robespierre, virtutea revoluționară și Teroarea mergeau mână în mână, convingere rezumată în cuvintele pe care le-a rostit în februarie 1974: „Dacă izvorul guvernării populare pe timp de pace este virtutea, izvoarele guvernării populare în timpul revoluției sunt deopotrivă virtutea și teroarea: virtutea, fără de care teroarea este fatală; teroarea, fără de care virtutea este neputincioasă“.

Din ce în ce mai înstrăinată de Robespierre ca urmare a tiraniei acestuia, Convenția Națională s-a întors decisiv împotriva lui atunci când Robespierre i-a acuzat pe membrii acesteia de o conspirație menită să-l înlăture de la putere. S-a emis un mandat de arestare pe numele său, iar el s-a retras printre susținătorii săi la Hôtel de Ville din Paris. În timp ce trupele intrau în clădire ca să-l aresteze, Robespierre, înconjurat de acoliții săi, Georges Couthon, Louis de Saint-Just, Philippe Le Bas și François Hanriot, a încercat să se sinucidă și s-a împușcat în gură, rămânând astfel cu o falcă ce îi atârna. Sângerând din plin și urlând de durere, a fost luat repede de acolo și dus la ghilotină, unde i s-au curmat durerile cu viață cu tot, împărtășind, astfel, soarta de care avuseseră parte mai înainte atât de mulți oponenți ai săi.

Unii îl văd pe Robespierre ca pe unul dintre părinții fondatori ai social-democrației, excesele sale revoluționare fiind ocazionate de ardoarea cu care a apărat cauza poporului. Însă mult mai mulți îl văd ca pe un despot ipocrit a cărui teroare a fost, în epoca modernă, precursoarea măcelului totalitar înfăptuit de Hitler și Stalin.

Nelson

1758–1805

Până mâine la ora asta, voi fi dobândit fie titlul de pair, fie un loc de veci la Westminster Abbey.

Horatio Nelson, în ajunul Bătăliei Nilului (1798)

Horatio Nelson a fost unul dintre cei mai îndrăzneți comandanți navali din istorie, care printr-o serie de victorii uluitoare a asigurat Marii Britanii supremația maritimă în timpul războaielor revoluționare și napoleoniene. A fost adorat la vremea sa, în ciuda unei vieți amoroase complicate și foarte publice, și de atunci până astăzi a fost celebrat ca omul care, învingând flotele franceză și spaniolă în largul Capului Trafalgar în 1805, a salvat Marea Britanie de la invazie. Prin moartea sa, în momentul victoriei, și-a câștigat un loc special în panteonul eroilor militari britanici.

Când Nelson avea 13 ani, unchiul său, căpitan de navă, l-a luat pe mare la bordul navei *Raisonnable*. În următorii opt ani, Nelson a învățat meseria de ofițer de marină în Indiile de Vest și pe parcursul unei expediții arctice. A luat parte la lupte pentru prima oară în timpul Războiului American de Independență, iar la vârsta de 21 de ani era deja căpitan al fregatei *Hinchinbrooke*. Era curajos și deseori nerăbdător: aceasta îl făcea să fie îndrăgit de unii, dar putea, de asemenea, să-l facă să fie nepopular.

Când a izbucnit războiul cu Franța revoluționară în 1793, Nelson a fost trimis în Mediterana. Și-a pierdut ochiul drept în timpul asediului orașului Calvi în 1794, fiind lovit de pietre care i-au sărit în față în urma focului tras de inamic. În martie 1795, când era căpitan al vasului cu 64 de tunuri *Agamemnon*, a jucat un rol de frunte în capturarea a două nave franceze.

Numirea lui sir John Jervis în funcția de comandant-șef al flotei mediteraneene i-a fost foarte folositoare lui Nelson, căci Jervis i-a dat mână liberă să-și exploateze abilitățile înnăscute de lider. În timpul Bătăliei de la Capul Sfântul Vicențiu, Nelson a fost conducătorul grupului de marinari care a capturat nava spaniolă *San Nicolas* și apoi nava mai mare *San Josef*. O astfel de avântare în focul bătăliei a unui ofițer ce avea gradul lui Nelson era lipsită de precedent, iar el a savurat admirația publică ce a

urmat succesului său, primind, de asemenea, bucuros, titlul de cavaler și promovarea la gradul de contraamiral.

În ciuda renumelui personal al lui Nelson, în rândurile marinarilor de rând ai Marinei Regale moralul era scăzut, iar anul 1797 a fost martorul unor revolte în apele britanice. Lui Nelson i s-a dat comanda navei *Theseus* și încă o dată s-a așezat în fruntea grupurilor de atacatori, îmbărbătându-și echipajul prin pură tărie de caracter – abordare ce a devenit cunoscută ca Stilul Nelson. În timp ce încerca să ia cu asalt orașul Santa Cruz din Tenerife, Nelson a fost grav rănit, iar brațul drept a trebuit să-i fie amputat. În 1798 a obținut o victorie uluitoare asupra flotei franceze în Bătălia Nilului. Deși net inferioară din punct de vedere al puterii de foc, flota britanică a aruncat în aer masivul vas cu 120 de tunuri *L'Orient* și a capturat sau a scufundat alte zece nave de linie și două fregate. „Victoria este un termen insuficient pentru a descrie o astfel de priveliște", a scris Nelson, care avea să devină curând baronul Nelson al Nilului. Întreaga Europă urmărea desfășurarea evenimentelor, iar coaliția antifranceză a fost extrem de îmbărbătată de performanța Marinei Regale.

Între 1798 și 1800, Nelson și-a petrecut mare parte din timp în Sicilia, în brațele Emmei, lady Hamilton, o legătură amoroasă care a stârnit mare scandal, în condițiile în care tânăra Emma Hamilton era căsătorită cu vârstnicul trimis britanic la Neapole. Lady Hamilton i-a născut lui Nelson un copil în 1801, în aceeași zi în care Nelson a aflat că avea să fie numit comandant adjunct al flotei britanice în largul coastelor Danemarcei. În aprilie, britanicii au zdrobit flota daneză la Copenhaga. În timpul bătăliei, când comandantul său, viceamiralul Parker, a ridicat un steag ce semnala un ordin de retragere, Nelson a ignorat ordinul cu un gest faimos, punându-și telescopul la ochiul cu care nu vedea.

Nelson a fost făcut viconte, iar în 1803 a fost trimis înapoi în Mediterana, în calitate de comandant-șef al flotei de acolo. Mare parte din anul 1804 a petrecut-o urmărind înainte și înapoi de-a lungul Atlanticului flota franceză – o urmărire care a captivat publicul britanic. Când s-a întors la Londra, mulțimile îl împresurau oriunde mergea.

În 1805, Nelson a ajuns la apoteoză. Pe 21 octombrie a atacat flotele franceză și spaniolă, aflate sub comanda marelui său inamic, amiralul Villeneuve, în largul Capului Trafalgar. A luat 27 de nave pentru a ataca 33 de vase inamice, semnalizându-le oamenilor săi prin intermediul steagului

că „Anglia așteaptă ca fiecare om să-și facă datoria“. O luptă de cinci ore a început la amiază și, datorită tacticii îndrăznețe și ingenioase a lui Nelson, până la ora cinci după-amiază britanicii erau pe deplin victorioși. Dar, la puțin timp după începerea bătăliei, Nelson a fost lovit de un glonț tras de o muschetă care i-a străpuns plămânul oprindu-se în șira spinării. A murit la 4.30 după-amiază, șoptindu-i, conform relatărilor, unui camarad ofițer: „Sărută-mă, Hardy“.

Wellington

1769–1852

Nimic, cu excepția unei bătălii pierdute, nu poate fi nici pe jumătate la fel de deprimant ca o bătălie câștigată.

Ducele de Wellington, într-o telegramă trimisă de la Waterloo (iunie 1815)

Arthur Wellesley, duce de Wellington, a fost unul dintre cei mai talentați generali ai epocii sale și – alături de Oliver Cromwell, amiralul Nelson și ducele de Marlborough – ocupă un loc între cei mai mari comandanți militari britanici din toate timpurile. Victoria sa asupra lui Napoleon, în Bătălia de la Waterloo, pe care a descris-o drept „o chestie a naibii de dificilă – cea mai încrâncenată luptă pe care ai văzut-o vreodată“, a reprezentat o ciocnire între doi generali, cei mai străluciți din Europa vremii respective.

Wellesley, care s-a născut la Dublin, fiul unui aristocrat anglo-irlandez, contele de Mornington, nu a fost un tânăr excepțional din punct de vedere intelectual sau fizic. A renunțat la singurul său talent remarcabil, acela de a cânta la vioară, în 1793, arzându-și instrumentul într-un acces melodramatic. A intrat în armată și s-a bazat pe patronajul fratelui său mai mare și mai priceput pentru a avansa în rândul ofițerilor până la poziția de locotenent-colonel și comandant al regimentului său.

Wellesley a plecat în India în 1797, studiind cărți despre război și tactici militare în timpul lungii călătorii. A meritat efortul. În 1802, a înfruntat la Assaye o armată de 50 000 de soldați Marathi, condusă de francezi. Printr-o combinație de alegere neconvențională a pozițiilor pe câmpul de bătălie

și comandă curajoasă în cursul unei bătălii sângeroase, Wellesley a obținut o victorie imposibilă. Ulterior a numit-o cea mai strălucită faptă pe care a săvârșit-o vreodată pe câmpul de luptă.

Întorcându-se acasă în 1805, Wellesley a fost făcut cavaler, s-a căsătorit cu mioapa, timida Kitty Pakenham (alături de care nu a fost niciodată fericit) și a fost trimis la datorie pentru scurte perioade în Danemarca și Irlanda, unde a continuat să se remarce. Dar evenimentul care era cât pe ce să ducă la terminarea carierei sale a fost plecarea lui în Peninsula Iberică în 1808, pentru a se lupta cu francezii: frustrat de faptul că trebuia să împartă comanda cu generali incompetenți, a semnat în pripă un tratat cu francezii, fără să-i citească termenii, neștiind astfel ce decizie nesăbuită luase de fapt. A fost dus în fața unei comisii de anchetă și criticat – însă a trecut cu bine de această încercare, pentru ca mai apoi să-l informeze pe ministrul de Război, vicontele Castlereagh, asupra modului putea să poarte un război cu costuri reduse, dar eficient. Castlereagh i-a oferit postul care a marcat începutul ascensiunii lui Wellesley spre grandoare.

Aici, armata britanică avea suficienți oameni pentru campanii defensive și chiar și pentru asedierea unor orașe mari și a unor castele, dar nu avea suficientă forță pentru a profita de pe urma acestor succese. El i-a învins pe francezi la Talavera (reușită pentru care a primit titlul de pair, devenind vicontele Wellington) și a reușit să apere Lisabona de atacul francezilor, construind în secret o rețea de fortificații. În ciuda unei succesiuni de victorii britanice, la Vimeiro, Busaco, Almeida și în alte locuri, vicontele Wellington își vedea deseori zădărnicite ambițiile de a avansa din Portugalia în Spania.

Până în 1812, lucrurile se îmbunătățiseră. Wellington și-a croit drum prin luptă până la Madrid și a convins guvernul spaniol să-l numească *generalissimo* al propriilor armate. Până în 1814, francezii fuseseră împinși înapoi până la frontiera lor, iar el chiar invadase țara lui Napoleon. Wellington s-a asigurat că armatele sale erau mai bine organizate și aprovizionate decât cele franceze. Le-a impus trupelor sale o disciplină superioară și a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a respecta religia și proprietatea poporului spaniol, lecții valoroase pe care le-a învățat în India. Și-a descris trupele drept „gunoiul pământului“. Îl învinsese pe mareșalul Massena, probabil cel mai strălucit general francez, însă nu îl

înfruntase niciodată pe Napoleon însuși și spera că nu avea să fie niciodată nevoit să o facă.

Acum, Wellington era cel mai cunoscut om din Anglia. Câștigase titlul de duce, postul de ambasador în Franța și rolul de reprezentant britanic la Congresul de la Viena. Primea onoruri de la guvernele Europei. Dar în 1815 avea să se confrunte cu testul suprem al tenacității sale militare.

Napoleon, care abdicase și apoi fusese exilat în Elba în 1814, tocmai evadase și începuse să mobilizeze trupe în jurul său. Wellington era singurul om din Europa socotit îndeajuns de capabil pentru a comanda forțele aliate împotriva împăratului, în condițiile în care acesta punea la cale atacarea Țărilor de Jos. Wellington nu a fost impresionat de forțele combinate din subordinea sa, numindu-le „o armată de strânsură, foarte slabă și prost echipată". De asemenea, nu avea prea multe informații despre planurile lui Napoleon și a fost consternat atunci când trupele franceze au început să înainteze pe 15 iunie 1815. „Napoleon m-a păcălit, pentru numele lui Dumnezeu!", a exclamat el; însă când cele două armate s-au întâlnit pe 18 iunie, Wellington își așezase forțele într-o formație defensivă care avea să se dovedească extrem de rezistentă în fața valurilor de atacuri franceze zdrobitoare lansate de Napoleon.

De la începutul până la sfârșitul bătăliei lungi și încrâncenate, Wellington a rămas calm, deși întăririle prusace, aflate sub comanda mareșalului Blücher, au ajuns târziu și aproape toți aghiotanții și slujitorii săi au fost uciși sau răniți. „Pentru nici o altă bătălie nu am depus atâta efort și niciodată nu am fost atât de aproape de a fi înfrânt", a scris el ulterior. Însă această victorie, ultima, a fost răsunătoare, iar Wellington a fost lăudat pretutindeni pe continent.

În calitate de comandant, Wellington s-a distins prin inteligența sa ageră, sângele rece, capacitatea de planificare și flexibilitatea sa, dar și prin faptul că detesta suferința bătăliei. Ca om, era sociabil, bucurându-se de prietenii strânse cu persoane de sex feminim și de o lungă serie de aventuri cu doamne de origine nobilă și curtezane de origine umilă, printre care și o celebră actriță franceză pe care a împărțit-o chiar cu Napoleon. Când o astfel de curtezană l-a amenințat să-l dea în vileag, el a răspuns: „Publică și du-te naibii".

După Waterloo, prestigiul lui Wellington i-a oferit o puternică influență asupra guvernului. În anii 1820, fusese atras în politica partizană, care nu

era domeniul său, deși în adâncul inimii era un conservator și un reacționar. A slujit, cu dificultate, ca prim-ministru (1828–1830), dar a reușit să obțină un acord cu privire la emanciparea catolicilor – reprezentarea politică pentru catolici, importantă mai cu seamă pentru Irlanda. Cu toate acestea, opoziția sa față de zgomotoasa revendicare de reformă parlamentară l-a făcut să demisioneze din funcția de prim-ministru. A fost din nou prim-ministru în 1834, pentru o scurtă perioadă, conducând toate ministerele din guvern. În 1842, și-a reluat poziția de comandant suprem al armatei britanice, un post pe care l-a ocupat până la moarte.

Un milion și jumătate de oameni au venit să-i vadă cortegiul funerar îndreptându-se către Catedrala Saint Paul, în 1852. „Ultimul mare englez a căzut“, a scris poetul laureat Alfred Tennyson.

NAPOLEON I

1769–1821

Napoleon a fost un om! Viața lui a fost mersul cu pași mari al unui semizeu.

JOHANN WOLFGANG VON GOETHE, *CONVERSAȚII CU ECKERMANN* (1828)

Napoleon Bonaparte și-a dominat epoca asemenea unui colos. Din vremea lui Alexandru cel Mare și a lui Carol cel Mare, nimeni altcineva nu mai aspirase să creeze un imperiu de o asemenea mărime. Ambiția lui Napoleon s-a întins din Rusia și Egipt, în Orient, până în Portugalia și Marea Britanie, în Occident, și, cu toate că nu a reușit să-și extindă stăpânirea chiar atât de mult, abilitățile sale strălucite de general au adus Spania, Țările de Jos, Elveția, Italia și mare parte din Germania sub dominație franceză – chiar dacă cu prețul a două decade de război și în jur de șase milioane de morți. Deși dușmanii lui l-au privit ca pe un tiran – și, într-adevăr, stăpânirea sa a fost în mare măsură opresivă –, Napoleon a introdus în Europa continentală multe dintre valorile liberale și raționale ale Iluminismului, precum sistemul metric de greutăți și măsurători, toleranța religioasă, ideea de autodeterminare națională și Codul civil napoleonian. A fost autocratul prin excelență, dar a fost tolerant față de toate credințele și ideile, atât timp cât deținea controlul politic. Cu câteva

excepții, nu a abuzat de puterea sa. Îi lipsea răutatea și cu siguranță nu a fost un dictator sadic, criminal în masă, în stilul celor din secolul XX. Cu toate acestea, milioane de oameni au murit de dragul ambiției sale în războaiele pe care le-a promovat.

După o copilărie zvăpăiată, o educație militară în tinerețe și serviciul militar efectuat în Corsica natală în timpul Revoluției Franceze, Napoleon a devenit celebru ca expert în artilerie cu ocazia apărării orașului Toulon împotriva britanicilor, în 1793. Doi ani mai târziu era la Paris, preluând comanda artileriei împotriva unei revolte contrarevoluționare. S-a lăudat că a curățat străzile cu „o ploaie de șrapnel".

În 1796, Napoleon a condus o armată franceză în Italia, izgonindu-i pe austrieci din Lombardia, anexând câteva dintre Statele Papale, apoi înaintând mai departe în Austria, forțând-o să ceară pace. Prin tratatul care a fost semnat ulterior, Franța a dobândit cea mai mare parte din nordul Italiei, Țările de Jos și Renania. Napoleon a mers mai departe, ocupând Veneția.

Napoleon era privit acum ca salvatorul potențial al Franței, iar el s-a asigurat că republica depindea de puterea personală pe care o deținea în cadrul armatei. Guvernul a întâmpinat cu bucurie răgazul de care a avut parte atunci când Napoleon a plecat pe mare în Egipt, pentru a consolida interesele franceze de acolo în detrimentul celor britanice. În campania din 1798–1799, a ocupat Malta, apoi a învins o armată egipteană de patru ori mai mare decât armata sa în Bătălia Piramidelor. Deși marina franceză pierduse controlul asupra Mediteranei după victoria lui Nelson în Bătălia Nilului, Napoleon a înaintat prin Egipt până în Siria, până când armata sa a fost doborâtă de molimă. Eșecul în ocuparea Acrei a marcat sfârșitul războiului. În ofensiva și retragerea sa, și-a arătat ambiția nemiloasă: a masacrat prizonieri otomani și, în timp ce se retrăgea, le-a ordonat doctorilor săi să-i omoare pe unii dintre propriii răniți. Deși micul său război murdar din Orientul Mijlociu fusese un dezastru, și-a abandonat armata și s-a întors în Franța prezentând aventura ca pe un succes – într-adevăr, istorisirile sale despre gloria exotică l-au propulsat la putere.

În 1799, Napoleon a preluat controlul asupra Franței prin lovitura de stat din 18 Brumar. Ca prim consul, a îmbunătățit sistemele de transport și de canalizare și a reformat sistemul de învățământ, fiscalitatea, activitatea bancară și, cel mai important, legislația. Codul napoleonian a

unificat și a transformat sistemul juridic al Franței, înlocuind vechile rânduieli feudale cu o structură națională sistematizată și impunând domnia legii ca principiu fundamental al statului.

În 1804, Napoleon s-a încoronat ca împărat al francezilor, cu scopul fățiș de a face imposibilă restaurația monarhiei Bourbonilor. Planul său de a invada Marea Britanie – care îi finanța pe dușmanii săi europeni – a fost blocat de distrugerea marinei franceze de către Nelson, la Trafalgar. Cu toate acestea, Napoleon părea invulnerabil în războiul terestru, învingându-i pe austrieci, ruși și prusaci și repurtând o serie de victorii uluitoare la Ulm (1805), Austerlitz (1805) și Jena (1806), punând capăt alianței acestor puteri cu Marea Britanie și creând Confederația Rinului ca satelit francez în mare parte din teritoriul Germaniei. Împărații Austriei și ai Rusiei, regele Prusiei, se plecau cu toții în fața puterii sale: numai Marea Britanie rezista în împotrivirea față de el.

După aceasta, Napoleon a început să se extindă peste puterile sale. Și-a făcut frații regi și mareșalii prinți. În 1808, l-a impus pe fratele său Joseph (care fusese inițial rege al Neapolelui) ca rege al Spaniei, provocând astfel revolta spaniolilor. Britanicii au trimis trupe ca să-i sprijine pe spanioli, iar pentru următorii câțiva ani, multe trupe franceze au fost blocate în Peninsula Iberică, luptându-se cu spaniolii și cu o armată britanică aflată sub comanda lui Wellington.

Se însurase cu Josephine de Beauharnais, văduva unui aristocrat francez, din dragoste – însă ea nu reușise să-i ofere un moștenitor. A divorțat de ea și a sperat să se căsătorească cu o soră a țarului rus Alexandru I – o căsătorie deopotrivă prestigioasă și politică, dat fiind că securitatea imperiului său precar depindea de prietenia personală cu țarul, așa cum căzuseră de acord la Tilsit. Însă Alexandru, inițial încântat de Napoleon, nu mai era așa de impresionat: Rusia se întorcea împotriva dominației franceze. Alexandru a refuzat căsătoria –, iar Napoleon s-a căsătorit în schimb cu marea ducesă Marie-Louise, fiica împăratului Austriei, Francisc, din dinastia de Habsburg. Aceasta i-a dăruit un fiu, pe Napoleon, regele Romei. Dar rușii au început să se retragă din blocada lui Napoleon împotriva Marii Britanii.

În 1812, Napoleon a masat *La Grande Armée*, formată din aproximativ 600 000 de oameni, pentru a mărșălui spre Rusia. Acesta a fost momentul lui de hybris. Rușii au evitat confruntarea și s-au retras mult în interiorul

teritoriului lor, aplicând o tactică a pământului pârjolit pe măsură ce se retrăgeau. Când rușii au opus, în cele din urmă, rezistență, lângă Moscova, în Bătălia de la Borodino, aceasta s-a dovedit a fi una dintre cele mai sângeroase confruntări armate din istorie. Deși a ocupat Moscova, Napoleon nu i-a putut forța pe ruși să vină la masa negocierilor, iar cu liniile de aprovizionare extrem de extinse, *La Grande Armée* a fost nevoită să se retragă prin frigul năprasnic al iernii rusești. Doar 40 000 de oameni au reușit să ajungă înapoi în Franța.

Îmbărbătate de umilința suferită de Napoleon, celelalte puteri europene au format o nouă alianță împotriva francezilor. Aliații au învins forțele lui Napoleon în Spania și la Leipzig, ocupând Parisul în 1814 și exilându-l pe Napoleon pe insula Elba.

Dar Napoleon nu era terminat. Evadând din Elba în 1815, el a avansat triumfător spre nord, prin Franța, până la Paris, spunându-le trupelor trimise să-l oprească: „Dacă vreun om are de gând să-și împuște împăratul, n-are decât să o facă acum". Vechii săi generali și armatele lor s-au mobilizat în jurul său, însă glorioasele O Sută de Zile ale restaurației sale s-au sfârșit pe 18 iunie 1815, lângă mica așezare Waterloo, de pe teritoriul de astăzi al Belgiei. După cum a recunoscut comandantul britanic, ducele de Wellington, bătălia a fost „cea mai încrâncenată din câte s-au văzut vreodată", însă înfrângerea lui Napoleon a fost decisivă.

Împăratul a fost exilat pe insula Sfânta Elena, în Atlanticul de Sud, murind de cancer la stomac în 1821. Mai târziu, când Wellington a fost întrebat cine credea el că fusese cel mai mare general din toate timpurile, a răspuns: „În această epocă, în epocile din trecut, în orice epocă, Napoleon".

Beethoven

1770–1827

Dulci sunete, o, splendidă muzică, nu înceta!
Nu mă trimite înapoi în lume.
Doar întru tine se află desăvârșirea și pacea,
Doar întru tine omenirea devine realitate, iar scopul său e clar.

EDNA ST VINCENT MILLAY, „DESPRE AUDIȚIA UNEI SIMFONII A LUI BEETHOVEN“ (1928)

Muzica lui Ludwig van Beethoven a reprezentat tranziția de la stilul clasic la cel romantic, iar contribuția sa fenomenală a fost cu atât mai remarcabilă cu cât a fost finalizată pe fundalul pierderii treptate a auzului care l-a chinuit pe parcursul ultimilor 30 de ani din viață. Cele nouă simfonii ale sale au ridicat genul muzicii simfonice la un nivel grandios, în timp ce cvartetele de coarde și sonatele pentru pian din ultima perioadă a vieții sale sunt unele dintre cele mai minunate realizări ale muzicii clasice.

Născut la Bonn, în Germania, Beethoven avea origini flamande. Atât tatăl, Johann van Beethoven, cât și bunicul său au lucrat ca muzicieni de curte ai arhiepiscopului elector de Bonn. Din nefericire însă, tatăl său era, de asemenea, alcoolic și a încercat să îmbunătățească situația familiei promovându-și, altminteri fără prea mult succes, cel de-al doilea fiu, pe Ludwig, ca pe un copil-minune.

Spre deosebire de geniul lui Mozart, cel al lui Beethoven a avut nevoie de timp ca să înflorească deplin. Cu toate acestea, deja la vârsta de nouă ani, Beethoven lua lecții de compoziție de la Christian Gottlob Neefe, organist de curte la Bonn, devenind, până la 14 ani, asistentul oficial al organistului. La un moment dat în această perioadă, Beethoven a călătorit la Viena și este foarte probabil să-l fi întâlnit pe Mozart și să-i fi cântat. Însă șederea sa a fost întreruptă de vestea îmbolnăvirii mamei sale și el a fost silit să se întoarcă la Bonn, unde a găsit-o în pragul morții din cauza tuberculozei.

Beethoven a preluat răspunderea pentru finanțele familiei, în mare măsură ca urmare a incapacității tot mai mari a tatălui său. A început să predea lecții de muzică fiilor curtenilor bogați și, de asemenea, să lucreze ca violinist al orchestrei curții și la teatrul local. Aceste poziții i-au oferit posibilitatea să întâlnească mulți nobili influenți, inclusiv pe aristocratul vienez, contele Ferdinand Waldstein, un muzician priceput care i-a devenit prieten și protector. Posibil ca urmare a unui aranjament al lui Waldstein, Beethoven a plecat la Viena ca să studieze cu compozitorul Haydn, lecțiile fiind plătite de angajatorul său. A plecat din Bonn în 1792 și nu s-a mai întors niciodată.

Impresionând saloanele și nobilimea vieneze cu interpretările sale la pian pline de virtuozitate, Beethoven a cântat de foarte multe ori și era considerat un improvizator superb – chiar mai mare decât Mozart. Compozițiile sale din această perioadă includeau sonate pentru pian, variațiuni și concerte, precum și primele sale două simfonii, toate indicând influența eroilor săi, Mozart și Haydn.

Anii următori, până în preajma anului 1802, sunt considerați perioada timpurie a lui Beethoven, când a compus lucrări importante pentru pian. Deși strălucitoare și minunate, acestea nu sunt la fel de inovative ca muzica ultimilor săi ani. Pierderea treptată a auzului deja nu mai putea fi ignorată. A fost adus aproape de limita disperării și, înțelegând probabil că era terminată cariera sa de virtuoz, a început să se concentreze pe compoziție.

Se spune că atunci când Beethoven a privit premiera Simfoniei a IX-a compuse de el, la Teatrul Kärntnertor, în 1824, soliștii din orchestră au trebuit să-i arate că publicul aplauda compoziția sa. Întorcându-se ca să vadă ovațiile, el a început să plângă. Era complet surd și nu a auzit niciodată compoziția a cărei interpretare tocmai stârnise asemenea ovații.

Beethoven observase primele simptome în 1796, când începuse să sufere de tinitus, un zbârnâit constant în urechi care făcea dificilă ascultarea și aprecierea muzicii sau angajarea într-o conversație. În 1802, devenise destul de clar că această afecțiune era serioasă și se înrăutățea. Pentru un compozitor, nimic nu putea fi mai distructiv. Deplina înțelegere a profunzimii nenorocirii ce se abătuse asupra sa i-a întunecat starea de spirit. În vara lui 1802, într-o scrisoare descoperită doar după moartea sa și cunoscută ca „Testamentul de la Heiligenstadt“, a scris:

> O, voi, oameni care credeți sau spuneți că sunt răuvoitor, încăpățânat sau mizantrop, cât de mult mă nedreptățiți! Nu știți motivul care mă face să par astfel... De șase ani mă aflu într-o situație lipsită de speranță, înrăutățită de doctori ignoranți, trădat an după an în speranța însănătoșirii, forțat, în cele din urmă, să mă confrunt cu perspectiva unei maladii permanente a cărei vindecare va lua ani sau chiar se va dovedi a fi imposibilă.

Singurul lucru care îl împiedica să se sinucidă, spunea el, era arta sa, care făcea „de neconceput plecarea mea din lume, pentru totdeauna, înainte de a fi creat tot ceea ce simțeam că eram chemat să creez“.

Deși nu putea să audă muzica pe care o compunea, adâncirea treptată a lui Beethoven în surzenie a coincis cu o creștere tot mai mare a genialității

compozițiilor sale, lucrările din perioada sa de mijloc fiind caracterizate de teme ale luptei și eroismului, în timp ce lucrările din cea de-a treia perioadă a sa – perioada anilor din urmă, una a surzeniei totale – au evidențiat o puternică profunzime intelectuală.

În 1817, Beethoven era deja complet surd, iar în ultima parte a vieții sale a putut să comunice cu prietenii doar prin conversații scrise. Caietele care au rezultat din această corespondență sunt documente istorice unice, care consemnează gândurile și opiniile sale referitoare la muzica sa și felul în care ar fi trebuit să fie interpretată și există, de asemenea, note scrise pe partiturile compozițiilor sale.

În urma autopsiei, Beethoven a fost diagnosticat ca având o „ureche internă dilatată“, care dezvoltase leziuni de-a lungul timpului. De atunci, au fost sugerate și alte explicații, inclusiv sifilis, tifos, leziunile fizice provocate de bătăile încasate de la tatăl său sau consecințele faptului că își cufunda capul în apă rece ca să stea treaz.

Analiza postumă a părului lui Beethoven a scos în evidență niveluri periculos de ridicate de plumb, în mod cert dăunătoare sănătății, ale căror efecte ar fi putut să contribuie la dispozițiile sale afective imprevizibile. Poate nu vom afla niciodată cu certitudine cauza surzeniei sale; însă ceea ce este dincolo de orice îndoială este eroismul cu care Beethoven și-a înfruntat suferința pentru a crea o lume muzicală în care regăsim astăzi o rezonanță nepieritoare.

Stabilit la Viena, a creat o serie de capodopere. Cea de-a treia simfonie a sa, finalizată în 1803, a fost inițial dedicată lui Napoleon Bonaparte, al cărui zel revoluționar îl făcuse să fie, în ochii lui Beethoven, un erou. Când Napoleon s-a autoproclamat împărat în mai 1804, compozitorul deziluzionat a anulat furios dedicația. În ciuda faptului cu pricina, această simfonie dramatică, puternică, a rămas un reper în evoluția muzicală a lui Beethoven, iar când a fost publicată în 1806, a fost în mod inspirat reintitulată *Eroica*.

Perioada de mijloc a lui Beethoven a fost caracterizată printr-o explozie de compoziții care au inclus sonatele *Waldstein* și *Appasionata*, cel de-al patrulea concert pentru pian, *Cvartetele Razumovsky* și *Concertul pentru Vioară* și, de asemenea, prima și singura sa operă, *Fidelio*. Cea de-a patra și cea de-a cincea simfonie datează, de asemenea, din această perioadă, a cincea, a cărei temă de deschidere este recunoscută pretutindeni în lume,

fiind un monument în materie de originalitate muzicală. La fel de originală este și cea de-a șasea simfonie a sa, cunoscută drept *Pastorala*, în care instrumente de suflat imită păsările. Simfoniile a șaptea și a opta marchează încheierea unei perioade pline de capodopere orchestrale.

Deși a compus mai puțin în anii din urmă ai vieții sale, în condițiile în care surzenia sa era totală, ultimele compoziții ale lui Beethoven, create începând de prin 1815, sunt caracterizate de o tot mai pronunțată intimitate și putere emoțională. Ultimele sale sonate pentru pian, opusurile 109, 110 și 111, sunt lucrări de o virtuozitate extraordinară, în care complexitatea se îmbină perfect cu lirismul. Pe de altă parte, maiestuoasa Simfonie a IX-a, din 1824, explodează la final prin „Oda Bucuriei“, interpretată de un cor complet și soliști – jubilația sa înflăcărată și însuflețitoare fiind folosită acum, în mod oarecum absurd, pentru a stârni entuziasmul față de birocrația Uniunii Europene. Ultimele sale cvartete de coarde au fost finalizate în 1826, moment care a coincis cu tentativa de sinucidere a nepotului lui Beethoven, al cărui tutore era. Acest eveniment, alături de un acces de pneumonie și de declanșarea cirozei hepatice, a contribuit probabil la decesul său din martie 1827.

Predispus la stări depresive și perioade de izbucniri emoționale, Beethoven a avut dificultăți în a menține relațiile sentimentale și nu s-a căsătorit niciodată – cu toate că o scrisoare descoperită după moartea sa, adresată „Nemuritoarei“ sale „iubite“, i-a făcut pe mulți să speculeze cu privire la posibilitatea unei iubite secrete, căsătorite. A fost înmormântat cu mare pompă, funeraliile sale din Viena fiind pe măsura unui compozitor care devenise faimos, pretutindeni în Europa, ca unul dintre cei mai mari ai epocii sale sau ai oricărei alte epoci.

Jane Austen

1775–1817

Asemenea lui Shakespeare, ea a luat, cum s-ar spune, zgura obișnuită a umanității și prin minunata sa putere de alchimie literară a transformat-o în aur pur. Cu toate acestea, nu era, după câte se pare, conștientă de puterea sa, iar în lungul șir de scriitori care au împodobit nobila noastră literatură nu există probabil nimeni la fel de lipsit de pedantism sau de afectare, la fel de autorepresiv, într-o manieră fermecătoare, sau la fel de lipsit de egoism ca Jane Austen.

GEORGE BARNETT SMITH, ÎN *THE GENTLEMAN'S MAGAZINE*, NR. 258 (1895)

Fiică de preot, Jane Austen a finalizat doar șase romane în decursul scurtei sale vieți și a ieșit la suprafață dintr-un anonimat deliberat, devenind cea mai îndrăgită scriitoare din literatura engleză. Romanele sale delicat ironice, dar profunde, despre dragoste, maniere și căsătorie, au transformat arta de a scrie ficțiune.

Întemeiate pe o fină putere de observație și de o subtilitate incisivă, scrierile lui Austen sunt recunoscute drept capodopere. Ironia ei ascunde o privire pătrunzătoare, sintetizată în faimoasa propoziție cu care începe romanul *Mândrie și prejudecată* (1813): „Este un adevăr universal recunoscut că un burlac, posesor al unei averi frumoase, are nevoie de o nevastă". Aceasta era lumea pe care a consemnat-o: „Întrunirile din Nottingham sunt, ca în orice alt loc, mediul în care se întâlnesc cei tineri și fericiți, care se duc să vadă și să fie văzuți; și, de asemenea, mediul în care cei ce și-au jucat bine cărțile matrimoniale în prima parte a vieții sunt bucuroși acum să șadă la o partidă de whist sau să danseze un cadril". Astfel a fost sintetizat, în 1814, scopul nesfârșitei serii de distracții cu care își ocupau timpul mica nobilime și aristocrația Angliei: acela de a găsi soți sau soții pentru tinerele și tinerii din noua generație.

După cum a comentat scriitoarea feministă Mary Wollstonecraft, „ieșirea în lume" a unei fete, la vârsta de 15 sau 16 ani, avea loc doar „pentru a aduce pe piață o domnișoară bună de măritat, care este plimbată dintr-un loc într-altul, cât se poate de împodobită". Piața pe care o alegeau era de maximă importanță. Un cleric grijuliu și-a sfătuit surorile vitrege să nu se mute la țară în Oxfordshire, pe motiv că, „acolo, strălucirea tinerelor domnișoare este lipsită de vizibilitate". Tinerele ambițioase – sau cele cu părinți ambițioși – își îndreptau privirile către Londra.

Nimeni nu își făcea vreo iluzie cu privire la ordinea eligibilității. Era puțin probabil ca o fiică de preot de provincie, ca Jane Austen, cu zestre modestă și puține relații, să întâlnească măcar, vreodată, un fiu al înaltei aristocrații și cu atât mai puțin să se mărite cu el. Fiicele elitei, ce dispuneau de zestre substanțială, erau riguros protejate de aventurierii care infiltrau balurile societății londoneze în speranța de a înhăța o moștenitoare a unei mari averi.

Părinții și copiii, deopotrivă, erau conștienți că alegerile erau determinate nu doar de simpatii, ci și de considerații de natură financiară. În 1801, o aristocrată îi atrăgea fiicei sale atenția asupra faptului că atunci „când sărăcia intră pe ușă, dragostea iese pe fereastră“. Minimul absolut cu care un aristocrat putea spera să-și ducă traiul de pe o zi pe alta, în această perioadă, era de aproximativ 280 de lire pe an. Dar aceasta presupunea o viață, așa cum a recunoscut o mireasă, în care „vom duce o viață liniștită, domestică, fără prea multă companie“.

Chiar și unui nobil cu un venit anual de 450 de lire i-ar fi fost greu să satisfacă cerințele sociale ale clasei sale: o locuință la țară, cazare la Londra, vizite la teatru și la operă, prezență la baluri și la petrecerile în aer liber. Un pretendent sărac i s-a plâns iubitei sale de faptul că „fiecare părinte face toate eforturile cu putință pentru a-și da copilul în căsătorie acolo unde sunt bani, netinând cont de sentimente... Fără îndoială, tăticul tău s-ar putea să te mărite cu cineva care va oferi sume mari, va avea o trăsură de gală și îți va asigura cel mai luxos trai cu putință.“ Prudența domnea în aceeași măsură ca și pasiunea. Spectrul amenințător al posibilității de a rămâne nemăritate le împingea pe multe tinere spre căsătorii care nu ofereau altceva în afară de siguranța financiară.

Moderația amuzată a lui Austen contrasta puternic cu melodrama romantică, la modă în epoca respectivă, iar istoricul Macaulay era de părere că arta literară nu putea spera să se apropie vreodată mai mult de perfecțiune decât reușiseră s-o facă bine construitele sale comedii de moravuri.

Fiind cel de-al șaptelea copil din opt, Austen și-a petrecut viața în sânul unei familii mari și afectuoase, în Hampshire și Bath. „Viața ei“, scria George Barnett Smith în 1895, „s-a scurs calm și lin, asemănându-se unui curs de apă translucid ce șerpuiește prin luncile noastre englezești, fără să izbucnească vreodată mânios din pricina unor stânci periculoase sau a

unor curenți violenți." Ea a scris despre vieți obișnuite, despre micile drame ale societății provinciale pline de viață, despre preocupările, gâlcevile, complexitățile și epuizantele dificultăți ale oamenilor care nu erau ieșiți din comun. Sir Walter Scott (1771–1832), autorul mai multor bestselleruri, printre care și *Ivanhoe*, a fost unul dintre puținii care au recunoscut, la vremea respectivă, amploarea geniului lui Austen, scriind că dispunea de acea „atingere sublimă care face lucrurile și personajele obișnuite, banale, să fie interesante". A parodiat melodrama gotică la modă în *Mănăstirea Northanger* și s-a rupt de tradiția predominantă atunci, conform căreia literatura trebuia să se ocupe de mari personaje, mari evenimente sau mari drame. Austen a arătat că ceea ce era mic și familiar putea să fie la fel de captivant, iar în spatele descrierilor spirituale pe care le face elaboratelor dansuri matrimoniale ale micii nobilimi engleze se ascunde o analiză socială ce scoate în evidență o subtilă înțelegere a motivației umane și a necesității sociale.

De-a lungul carierei sale, Austen a creat unele dintre cele mai memorabile personaje literare, creionate cu precizia și complexitatea specifice stilului său. Distantul domn Darcy, lingușitorul domn Collins, agitata doamnă Bennet și sarcasticul și îndelung pătimitorul său soț, domnul Bennet, populează romanul *Mândrie și prejudecată*. Fiica îndrăzneață, Elizabeth Bennet, cea care spune lucrurilor pe nume, este una dintre cele mai fermecătoare eroine ale literaturii, urmată îndeaproape de Emma Woodhouse din *Emma* (1816), care greșește, dar este bine intenționată, și care își găsește echilibrul alături de înțeleptul și onorabilul George Knightley.

Poate că romanele lui Austen se termină cu bine, însă nu fără a scoate în evidență situația femeilor din clasa și epoca sa. Căsătoria dicta soarta femeii. Așa cum demonstrează atât de grăitor căsătoria lui Charlotte Lucas cu ridicolul domn Collins, aproape orice fel de căsătorie era socotit preferabil faptului de a fi domnișoară bătrână. Decizia lui Elizabeth Bennet de a contesta această convenție este prezentată ca fiind admirabilă, dar temerară. Dacă, pe de o parte, știm că, prin inteligența și farmecul ei, Elizabeth va câștiga un soț (și un binemeritat loc în cadrul aristocrației), știm și că o mulțime de femei precum Charlotte nu vor fi la fel de norocoase și vor fi nevoite să facă un compromis. În adâncul ascuns de o suprafață liniștită, Austen pune în lumină prejudecățile, scandalurile, pura

neșansă sau neînțelegerile din pricina cărora femeile pot rămâne fără soț și, în absența unei averi personale, complet dependente de bunătatea altora pentru a supraviețui. Austen a sugerat, de asemenea, prin ascensiunea socială de succes, mijlocită de căsătorie, atât a unor personaje feminine, cât și a unora masculine, că aristocrația imobilă și deseori snoabă, avea nevoie de sânge proaspăt.

Romanciera care a excelat în abordarea temelor iubirii și căsătoriei nu s-a căsătorit niciodată. Era, potrivit tuturor relatărilor, plină de viață și atrăgătoare. Singura imagine a ei care a supraviețuit, un desen realizat de sora sa Cassandra, pare să nu-i fi făcut dreptate. A avut parte de cel puțin două scurte relații romantice semi-serioase. La 26 de ani a fost logodită, pentru scurtă vreme, cu Harris Bigg-Withers, care era cu cinci ani mai tânăr decât ea. Gândindu-se la perspectiva unei vieți trăite alături de un om la fel de nefericit ca numele său[1], după cum se spune, Austen a pus capăt logodnei după mai puțin de o zi. Se zvonește că ar fi existat ulterior o altă legătură afectivă cu cineva care a fost adevărata dragoste a lui Austen. Iubita ei soră Cassandra, care a rămas și ea nemăritată, i-a distrus după moartea ei mare parte din corespondență.

În schimb, Austen a ales ceva ce eroinele sale nu iau niciodată în considerare: o carieră. A scris din copilărie, compunând povestiri, anecdote și scenete pentru a-și amuza familia. În contextul perioadei nefericite ce a urmat după ce familia a părăsit îndrăgita casă a copilăriei sale, Austen a încetat să mai scrie. Stabilindu-se, recunoscătoare, din nou în Hampshire, alături de mama și de sora sa, Austen s-a aplecat din nou asupra operelor pe care le începuse în urmă cu un deceniu. *Elinor și Marianne* a devenit *Rațiune și simțire* (1811), iar *Primele impresii* a devenit *Mândrie și prejudecată*. Cu ajutorul aptitudinilor de negociator ale fratelui ei Henry, operele lui Austen au fost publicate cu numele unei autoare ce s-a identificat, simplu, drept „o doamnă“, *Mănăstirea Northanger* și *Persuasiune* apărând postum, în 1818. Remarcându-se prin opțiunea fermă pentru anonimat, Austen s-a opus încercărilor presei și ale mândrei sale familii de a face cunoscută identitatea acestei fermecătoare scriitoare, printre ai cărei admiratori se număra și prințul regent. Identitatea ei de autor a fost făcută publică doar după moartea sa timpurie, provocată, se presupune, de boala Addison.

În scurta sa viață, lipsită de evenimente, această scriitoare extraordinară a creat opere care au astăzi un impact chiar mai puternic decât cel pe care l-au avut la începutul secolului al XIX-lea. Cultul modern al lui Jane Austen continuă în ritm accelerat, pe măsură ce admiratorii încearcă să descopere mai multe despre viața atât de puțin cunoscută a romancierei, iar filmele realizate la Hollywood încearcă să țeasă povești romantice din puținele detalii biografice existente. Însă mulți ar fi de acord că romanele ei sunt de ajuns. Discretă, ironică, subtilă și plină de compasiune, scriitura magistrală a lui Austen reprezintă măsura acestei femei.

Simón Bolívar și eliberarea Americii de Sud

1783–1830

America este neguvernabilă. Cei care au slujit revoluția au brăzdat marea.

Simón Bolívar

Simón Bolívar a fost Eliberatorul Americii Latine (El Libertador): un soldat și om de stat dinamic, strălucit și cutezător, ale cărui campanii de la începutul secolului al XIX-lea nu doar că au dus la înfrângerea Imperiului Spaniol, ci au dus, de asemenea, la cucerirea personală a unui teritoriu la fel de mare ca Europa. Elegant și chipeș, întotdeauna zvelt și cu o înălțime de numai 1,65 metri, dar, de asemenea, orgolios, încăpățânat, arogant, egoist și sensibil – ca toți marii oameni –, a fost un scriitor superb și un intelectual luminat, un lider însuflețitor, un general și un tactician talentat, precum și un neobosit conducător de campanii militare, de o remarcabilă rezistență fizică. În parte un dandy decadent al Vechiului Regim, uneori amant romantic și deseori afemeiat compulsiv, el a fost un om al instinctelor liberale și constituționale, care se simțea în egală măsură acasă printre cowboy-i duri cu origini spaniole, indiene, mixte sau negre, precum și în compania celor mai delicați aristocrați europeni. Într-adevăr, el nu a eliberat doar teritoriul, ci și sclavii negri sau metiși din fostul Imperiu Spaniol, îmbrățișând viziuni ale egalității rasiale cu aproape un secol mai devreme de epoca în care acestea aveau să se impună.

Bolívar a fost comandant, președinte, dictator și creator al multor țări, încercând să găsească un echilibru între monarhia tradițională și autoritarismul capricios, pe de o parte, și democrația haotică și parlamentarismul palavragiu, pe de altă parte, favorizând o cale de mijloc reprezentată de combinația dintre o președinție puternică, pe viață, temperată de adunări alese și de puterea aristocratică. A fost plin de contradicții: deși disprețuia monarhia, despre el însuși se vorbea ca despre un rege; deși pretindea că nu ar fi urmărit vreodată lumina reflectoarelor sau însemnele puterii, le-a urmărit întotdeauna pe ambele; și deși, de obicei, era gentil, loial, generos și tolerant, era capabil de o cruzime nemiloasă.

Născut foarte bogat, și-a dăruit averea revoluției și a murit sărac. Ca urmare a misiunii sale de eliberare a Americii de sub spanioli și de formare a statului visat de el, Columbia Mare, cariera sa politică a sfârșit într-un eșec, însă Bolívar, cel mai mare sud-american din toate timpurile, se numără printre cei mai de succes oameni de stat ai istoriei, alături de contemporanul său Napoleon Bonaparte, ale cărui înzestrări le-a împărtășit, dar a cărui ambiție înfumurată a disprețuit-o. Statele moderne Columbia, Venezuela, Panama, Ecuador, Peru și Bolivia și-au datorat toate eliberarea lui Bolívar personal și toate au fost conduse de el într-un moment sau altul. Avea să fie atât inspirația din spatele liberalismului și al democrației Americii Latine, cât și prototipul dictatorilor ei militari, așa-numiții *caudillos*. A fost motivat în egală măsură de iubirea sa de libertate și de drama extraordinarei sale vieți: „Doctorul“, a scris el, „mi-a spus deseori că, pentru ca trupul meu să fie puternic, spiritul meu are nevoie de pericol. Atât de adevărat este acest lucru, încât, atunci când Dumnezeu m-a adus în această lume, a adus și o furtună de revoluții cu care să mă hrănesc... Eu sunt geniul furtunii.“

Într-o vreme în care întreaga Americă Centrală și de Sud se afla sub stăpânirea Imperiului Spaniol (cu excepția Braziliei, care era portugheză), Bolívar s-a născut tocmai în pătura superioară a societății, într-una dintre cele mai bogate familii din Caracas, în Venezuela, și a deținut plantații de zahăr, mine de cupru și multe conace. Societatea era o ierarhie complicată, obsedată de ideea de rasă, condusă, la vârf, de viceregi și generali spanioli aristocrați; urmau o bogată nobilime creolă (spanioli albi născuți în colonii, asemenea familiei Bolívar) și mai multe combinații de rase amestecate în

diferite grade – unii erau în parte albi și în parte indieni („mestizos“), alții erau în parte albi și în parte negri („mulattos“), iar alții erau „sambos“ (în parte indieni și în parte negri) –, iar la baza ierarhiei se afla o clasă de sclavi negri. Dar, precum în cazul multor astfel de familii, existau zvonuri că familia Bolívarilor trecea și prin amestecuri rasiale.

Născut pe 24 iulie 1783, Bolívar și-a pierdut ambii părinți la o vârstă fragedă și a fost educat de sclava sa neagră Hipolita și de mai mulți profesori, deseori adepți ai Iluminismului, printre care și remarcabilul Simon Rodriguez, care l-a instruit după programul gândit de Rousseau, încluzând înotul, călăria și iubirea față de natură, învățându-l, de asemenea, principiile Revoluțiilor Franceză și Americană. După ce Rodriguez a fost nevoit să fugă deoarece conspirase împotriva spaniolilor în epoca agitației revoluționare, Bolívar a urmat școala militară, apoi a fost trimis să-și întâlnească unchii și rudele la Madrid, capitala imperială, acolo unde tânărul Bolívar a socializat în mediul cel mai înalt, devenind protejatul unuia dintre iubiții reginei Maria Luisa și, fapt celebru, jucându-se cu viitorul rege, prințul Ferdinand. În timpul în care a stat la Madrid, s-a căsătorit cu aristocrata Maria Teresa Rodriguez del Toro și a luat-o cu el înapoi în Venezuela, unde ea a murit de febră galbenă, în ianuarie 1803. A fost iubirea vieții lui, iar „moartea ei m-a făcut să făgăduiesc că nu mă voi mai căsători niciodată... Dacă n-aș fi rămas văduv, poate că viața mea ar fi fost diferită. N-aș fi generalul Bolívar, nici Eliberatorul.“

În 1804, zdrobit sufletește, Bolívar s-a întors în Europa și a făcut Marele Tur (s-a întâlnit cu vechiul său tutore, Simon Rodriguez), în timpul căruia l-a văzut pe Napoleon încoronat împărat, iar el s-a dedat desfrâului, savurând aventuri pasionale cu o frumoasă doamnă pariziană mai în vârstă decât el, printre multe altele. Cei care l-au întâlnit în acești ani l-au privit ca pe un filfizon sud-american desfrânat – avea să le demonstreze curând că se înșelaseră. În 1807, Bolívar s-a întors în America de Sud, care fierbea acum sub impactul agitației revoluționare, alimentată de secole de incompetență, corupție și cruzime spaniole, dar și de gafele regelui și reginei Spaniei, aiuritul Carlos al IV-lea și nimfomana Maria Luisa, a căror domnie nechibzuită i-a permis împăratului Napoleon să ocupe Spania și să-l numească pe fratele său, Joseph Bonaparte, drept rege. În timp ce Spania era zguduită de război, imperiul din America Latină a început să se fragmenteze. În aprilie 1810, o autoproclamată Juntă Supremă a preluat

puterea în Venezuela și a declarat independența. Bolívar a fost trimis la Londra pentru a-l invita pe cel mai renumit susținător al unei Venezuele libere, Francisco de Miranda (care slujise în armata revoluționară franceză ca general și călătorise în jurul lumii, flirtând chiar cu Ecaterina cea Mare), să se întoarcă pentru a conduce republica nou-creată. Cunoscut în istorie ca Precursorul Eliberatorului, Miranda s-a întors și a fost ales președinte al Primei Republici a Venezuelei, apoi dictator și comandant. Însă bătrânul s-a dovedit a fi slab, timid și incapabil: era gelos pe tânărul colonel Bolívar și s-a pierdut cu firea. Bolívar însuși, liderul mai tinerilor ofițeri venezueleni, avea să piardă bătălii și fortărețe până să se retragă, în depresie, pe moșiile sale.

Când Miranda a semnat un acord de capitulare cu spaniolii, Bolívar, săvârșind unul dintre cele mai mari acte de trădare din istorie, și-a acuzat fostul erou de trădare, l-a arestat pe Miranda și l-a predat în mâinile spaniolilor care l-au întemnițat: Miranda a murit în închisoare. Pentru serviciile oferite, spaniolii l-au lăsat pe Bolívar să plece – una dintre cele mai mari greșeli ale lor. Între timp, alte regiuni ale Americii spaniole se răsculau și își proclamau independența, iar în 1813, Bolívar a preluat comanda militară într-un stat rebel al Provinciilor Unite ale Noii Granade (Columbia de astăzi) în timpul așa-numitei Admirabile Campanii.

Acesta a fost momentul în care marele Bolívar a început să iasă în evidență. Când a ocupat Merida, în mai 1813, și mai târziu Trujillo, a fost poreclit El Libertador, un titlu pe care l-a îmbrățișat și pe care l-a îndrăgit pentru tot restul vieții. Însă spaniolii s-au luptat împotriva rebelilor cu o cruzime de neînchipuit, care făcea foarte dificilă rezistența împotriva lor, până când Bolívar a luat decizia controversată de a se lupta împotriva barbariei prin barbarie, emițând faimosul său Decret de război până la moarte, ce permitea uciderea oricărui spaniol care nu susținea independența. Dacă, pe de o parte, această decizie i-a pătat reputația, pe de altă parte, tactica sa a funcționat: în august a ocupat Caracas și a fost declarat oficial El Libertador și președinte al celei de-a Doua Republici. Însă spaniolii declanșaseră acum un război rasial împotriva elitei de sânge spaniol a rebelilor, înarmându-l pe sălbaticul comandant militar Jose Tomas Bove, a cărui cavalerie – cunoscută și sub denumirea de Legiunile Iadului, dat fiind apetitul psihotic pentru forme pe cât de inventive, pe atât de terifiante de ucidere – formată din *llaneros* (câmpeni) a lansat o

campanie caracterizată prin violențe și torturi fără precedent, distrugând totul în calea ei. Deși spaniolii au pierdut curând controlul asupra lui Bove și ai săi *llaneros*, micile forțe armate ale lui Bolívar au fost înfrânte, iar republica s-a prăbușit în timp ce Bove ocupa Caracasul. Bolívar a scăpat, fugind înapoi în Noua Granadă, însă nu s-a dat bătut, preluând comanda forțelor armate ale Provinciior Unite de acolo și ocupând capitala Bogotá. Dar, încă o dată, conflictele interne din tabăra rebelilor, cu numeroasele căpetenii războinice rivale și cu structurile de guvernare fragmentate și care se suprapuneau, și sălbăticia campaniei militare spaniole au dus la dezastru. Bolívar a fugit în Jamaica și apoi în noua republică liberă Haiti, unde a primit ajutor din partea președintelui primului stat negru modern, Alexandre Petion (succesor al lui Toussaint Louverture), precum și din partea lui Luis Brion, negustorul evreu care i-a pus la dispoziție corăbiile sale și care a devenit primul său amiral.

Când a debarcat pentru prima oară în Venezuela, în iunie 1816, Bolívar a proclamat eliberarea sclavilor din America de Sud, însă expediția a fost un dezastru și, din nou, a fost norocos că a scăpat cu viață, cu toate că și-a depășit momentele de disperare: „Arta victoriei se învață prin eșecuri“. Când s-a întors în anul următor, i-a înfrânt pe spanioli și a ocupat Angostura, însă talentatul comandant spaniol, căpitanul-general Morillo, folosind trupe cu experiență ce luptaseră în războaiele napoleoniene, a învins din nou forțele răsfirate ale lui Bolívar. Cu toate acestea, Bolívar a deschis un congres național care l-a ales președinte al Venezuelei. Apoi a pornit să elibereze Noua Granadă (Columbia), câștigând bătălia decisivă de la Boyacá, de pe 7 august 1819, după care s-a întors în Venezuela, unde a hotărât să formeze un mare stat nou, Columbia Mare. Dar spaniolii încă dețineau controlul asupra Caracasului și a regiunilor muntoase. După războaiele napoleoniene, Bolívar a putut să angajeze soldați britanici și irlandezi care au format faimoasa lui Legiune a Albionului ce l-a ajutat să învingă trupele spaniole – și, într-adevăr, de atunci, unii dintre cei mai apropiați aghiotanți ai săi au fost britanici. Acum, recent reîncoronatul rege Ferdinand al VII-lea al Spaniei încerca să guverneze ca monarh absolut și plănuia să trimită o nouă armată care să înăbușe revoluția lui Bolívar, însă o rebeliune l-a forțat să recunoască liberala Constituție de la Cadiz. Morillo și armatele spaniole din Venezuela și-au pierdut dorința de a lupta și l-au recunoscut pe Bolívar ca președinte. La o întâlnire celebră,

Morillo a sosit cu o gardă uriașă și cu toate însemnele funcției pe care o ocupa, în timp ce Bolívar a sosit cu un anturaj micuț: cei doi bărbați au fost impresionați unul de celălalt. Însă războiul a reînceput curând, iar independența a fost, în cele din urmă, dobândită prin Bătălia de la Carabobo, de pe 24 iunie 1821, marea victorie a lui Bolívar, care a fost ajutat de favoritul său, un strălucit tânăr comandant pe nume Antonio de Sucre, și de necruțătorul său aliat, caudilloul câmpenilor *llaneros*, José Antonio Páez, Centaurul Câmpiilor. Bolívar a intrat triumfător în Caracas. Pe 7 septembrie 1821, a fost declarat președinte al Columbiei Mari.

Bolívar având un simț dramatic înnăscut, fiecare dintre eliberările sale de orașe a fost marcată de procesiuni triumfale în stil roman, în timpul cărora era întâmpinat de tinere frumoase, îmbrăcate în alb, care îl încoronau cu laurii victoriei. Suplu și vânjos, Bolívar îndrăgea dansul și pretindea că ritmul său viguros îi trezea cele mai bune idei: „Sunt oameni", a scris el într-o manieră tipic melodramatică, „ce au nevoie să fie singuri și departe de gălăgie pentru a putea să gândească... Eu am deliberat, am reflectat și am chibzuit cel mai bine când m-am aflat în toiul petrecerii, printre plăcerile și zgomotele unui bal." Era la fel de neobosit la balurile organizate în cinstea victoriilor sale precum era și în șa, în timpul campaniilor. Și adora femeile, luându-le de obicei pe cele mai drăgălașe ca amante temporare, deși nici una nu putea, de fapt, să-l țină sau să-l îmblânzească pe El Libertador pentru mult timp.

Bolívar ar fi putut acum fie să se retragă, fie poate, într-o manieră mai înțeleaptă, să se dedice conducerii statului său, Columbia Mare, stat care oricum era deopotrivă uriaș și greu de condus. În schimb, fiind Bolívar, el visa să cucerească întregul continent, conștient de faptul că atât timp cât stăpânirea spaniolă se menținea în Peru, inima Imperiului Spaniol, a sa Mare Columbie nu ar fi fost în siguranță. Punând la cale o nouă campanie, el a împărțit țara între doi dintre generalii săi: pedantul și invidiosul general Antonio Santander a ocupat funcția de vicepreședinte și a condus Noua Granadă și Panama din Bogotá, în timp ce în Venezuela, Bolívar l-a lăsat la comandă pe caudilloul Paez. Prin faptul că i-a sprijinit, în loc să-i distrugă, pe acești lideri militari, Bolívar probabil că a greșit, dar era convins că avea să se întoarcă mai târziu pentru a-și făuri noul stat. Mai întâi, printr-o campanie incredibilă, Bolívar a traversat distanțe uriașe și un teren îngrozitor, mărșăluind, în fruntea armatei sale, peste Anzi pentru

a elibera Quito (Ecuadorul de astăzi), câștigând bătăliile de la Bombona și Pichincha și ocupând orașul în iunie 1822. Aici a întâlnit-o pe cea mai renumită dintre amantele sale, Manuela Saenz, fiica nelegitimă a unui nobil spaniol, o fată de mănăstire sedusă de un ofițer, acum soția unui negustor englez mult mai vârstnic, fiind, de asemenea, de mult timp o susținătoare a revoluției din Peru. Abia trecută de vârsta de 20 de ani, de un curaj imposibil de înfrânt, senzuală și orbitor de frumoasă și teribil de excentrică, ea a trăit cu Bolívar în timpul în care acesta s-a aflat în Quito și Peru.

Între timp, la mare depărtare înspre sud, Argentina și Chile se lepădaseră și ele de jugul stăpânirii spaniole, iar eroul lor eliberator, generalul José de San Martin, se apropia din sud, după ce eliberase unele părți din Peru și dobândise, în consecință, titlul de Protector al Libertății Peruviene. Însă Bolívar a anexat repede Quito, integrându-l în a sa Mare Columbie. Cei mai mari doi bărbați ai Americii Latine s-au întâlnit într-o atmosferă tensionată. San Martin, ascetic, neîndemânatic și aflat departe de bazele sale de acasă, s-a trezit în situația de a fi învins de către flamboiantul Bolívar care a preluat eliberarea statului Peru, tărâmul minelor de argint, condus din cel mai mare și mai bogat oraș al Imperiului Spaniol, Lima. Numit dictator al statului Peru, Bolívar, alături de îndrăgitul său general Sucre, i-a învins pe spanioli în Bătălia de la Junin, iar pe 9 decembrie 1824, Sucre a obținut victoria decisivă la Ayacuho. Din jumătatea superioară a statului Peru, Bolívar a format ceea ce a devenit Republica Boliviană. Conducea acum un vast imperiu ce se întindea din Panama până în Bolivia și a pornit într-un mare tur al întinselor și îndepărtatelor sale teritorii. La apogeul carierei sale, a spus: „Un om puternic dă o singură lovitură și un imperiu dispare". Dar, de fapt, Bolívar se extinsese mai presus de puterile sale: acasă, Marea Columbie se destrăma, iar elitele ei, încurajate de neloialii Santander și Paez, erau obosite de pe urma războaielor costisitoare pe care Bolívar le purta la mare distanță de casă.

Lăsându-l pe marele său mareșal Sucre să devină (în momente diferite) președinte al republicilor Peru și Bolivia, Bolívar s-a întors, în cele din urmă, la Caracas, apoi la Bogotá. Plănuind să lase constituția sa ideală ca lege fundamentală în Bolivia, Bolívar a pus pe hârtie diverse idei și decrete noi pentru forma sa de guvernare perfectă. Constituția pe care a redactat-o

pentru Bolivia prevedea existența unui președinte pe viață, limitat în puterile sale de un legislativ tricameral (compus din instituții ce purtau numele clasice romane de Senat, Cameră a Tribunilor și Cameră a Cenzorilor) și de către un electorat foarte limitat numeric și bogat. Temându-se de haosul, războaiele civile și crimele pe care le văzuse în decursul luptei pentru eliberare și întrezărind imposibilele diferențe rasiale, economice și geografice dintre Lima și Quito, Caracas și Bogotá, Bolívar a respins atât monarhia tradițională, cât și o republică federală precum cea a Statelor Unite și a propus varianta unui conducător puternic pe viață, sprijinit de o elită oligarhică. În Marea Columbie, delegații nu au reușit să cadă de acord asupra unei constituții, însă, epuizat de campaniile sale și de rivalitățile meschine și de instinctele provinciale ale lui Santander și Paez, Bolívar a încercat mai întâi să facă un compromis cu cei care îi erau, în mod efectiv, adjuncți, apoi a decis să pună mâna pe putere și să devină dictator.

Pe 24 iunie 1828, a intrat în Bogotá, unde a fost întâmpinat cu mult entuziasm, iar două luni mai târziu, printr-un decret organic, a fost proclamat președinte eliberator – deși, fapt tipic pentru el, a preluat puterea cu o atitudine rezervată, spunând: „Cum putem vorbi de libertate sub o dictatură? Hai să cădem de acord asupra acestui fapt: națiunea care se supune unui singur om este de compătimit, la fel cum este de compătimit și omul care deține întreaga putere." Oamenii au fost încântați, însă mulți dintre susținătorii săi au fost șocați și a fost acuzat de tiranie – s-a zvonit, pe nedrept, că ar fi căutat să obțină coroana regală. În Bogotá, lui Bolívar i s-a alăturat înfocata și exuberanta sa amantă, Manuela, care a scandalizat elita îmbrăcându-se în uniforme militare, având aventuri cu sclavii săi negri și luându-și amanți după cum apuca. Pe 25 septembrie, un grup de ofițeri, susținuți în secret chiar de Santander (care fusese trimis ambasador peste hotare), a încercat să-l asasineze pe Bolívar năvălind în conacul său și croindu-și drum spre dormitorul acestuia. Manuela l-a ajutat să fugă pe o fereastră și apoi s-a ascuns sub un pod în timp ce conspiratorii au spart ușa și au lovit-o pe curajoasa Manuela, doborând-o la podea.

Odată ce conspiratorii au fost învinși și executați (cu excepția lui Santander, care a fost trimis în exil), Bolívar a reapărut, zdruncinat de propria impopularitate și fiind tot mai slăbit din pricina bolii. Bolívar a

omagiat-o pe Manuela ca *Libertadora del Libertador* – Eliberatoarea Eliberatorului –, dar în condițiile în care izbucneau rebeliuni pe tot întinsul republicii, Bolívar guverna în timp ce viziunea sa se dezintegra treptat. Ecuadorul și-a declarat independența, iar Peru a fost învins de Sucre, în timp ce Paez conducea Venezuela practic ca dictator. Bolnav de tuberculoză în stare gravă și extrem de slab, Bolívar și-a avertizat poporul pe 20 ianuarie 1830, printr-un discurs tragic: „Astăzi încetez să vă mai guvernez... Temându-mă că aș putea fi privit ca un obstacol în calea instaurării Republicii, eu, personal, am renunțat la suprema poziție de conducere... Am fost victima unor suspiciuni infame... Niciodată, vă jur, nu mi-a trecut prin cap să aspir la statutul de rege... Vă implor să rămâneți uniți, ca nu cumva să deveniți asasinii țării și propriii călăi.“ Atunci când a demisionat din funcția de președinte, pe 27 aprilie 1830, visul i se spulberase deja și se scufunda în disperare: „America este neguvernabilă; cel ce slujește revoluția brăzdează marea; țara este sortită să se prăbușească într-un haos de neînchipuit, după care va trece în mâinile tiranilor... și într-o stare de violență frenetică“. Plănuia să plece în Europa din portul Cartagena. În timp ce pleca din Bogotá pentru tratament, cel mai apropiat discipol al său, mareșalul Sucre, s-a grăbit să ajungă să-i spună la revedere, însă nu l-a mai prins. Se poate ca zvonurile, probabil adevărate, conform cărora Bolívar plănuia să-l promoveze pe Sucre, să-l fi nenorocit pe mareșal. În iunie 1830, Sucre a fost asasinat; Bolívar a fost de neconsolat. Murea, dar chiar și faptul cu pricina a fost transformat într-o dramă demnă de a-și afla locul în istoria universală: „Dacă moartea mea poate să vindece și să întărească națiunea, mă cobor în mormânt în pace“. Pe 17 decembrie 1830, părăsit de toți, cu excepția unui mic anturaj, în timp ce Columbia Mare se dezmembra, împărțindu-se în mai multe state diferite, Eliberatorul a murit. Avea doar 47 de ani.

Shaka

1787–1828

Am aflat că Shaka ordonase ca un om care stătea lângă noi să fie executat, pentru care crimă însă, nu am putut să aflăm: dar am descoperit curând că era vorba de o întâmplare obișnuită ce se petrecuse în cursul zilei.

Amintirile unui medic care l-a vizitat pe Shaka în 1824

Shaka a fost întemeietorul Imperiului Zulu și creatorul națiunii zulu, însă a fost, totodată, un tiran paranoic, răzbunător, crud și autodistructiv.

Shaka a crescut fără tată și cu o mamă puternică, devotată și tratată nedrept, într-o atmosferă de instabilitate, violență și teamă. Tatăl lui, Senzangakona, era căpetenia tribului Zulu, dar, în mod neobișnuit, a ales să ia în căsătorie o femeie dintr-o clasă inferioară, din clanul vecin eLangeni. Căsnicia s-a destrămat când micul Shaka avea șase ani, iar mama lui s-a dus cu el înapoi la clanul eLangeni; dar acolo a fost ostracizată din pricina căsătoriei ei. Nu doar că viitorul lider și-a petrecut restul copilăriei fără tată, dar a fost nevoit să îndure și stigmatizarea socială atrasă de o căsătorie care o dezonorase pe mama lui. Neputând să facă față acestei situații, mama lui a plecat în exil, fiind primită, în cele din urmă, de clanul Mtetwa în 1802.

Soarta lui Shaka a început să se schimbe când, la 23 de ani – fiind deja înalt, puternic și având o prezență remarcabilă –, a fost recrutat pentru serviciul militar de către Dingiswayo, o căpetenie a tribului Mtetwa. Ca războinic, Shaka a devenit în scurtă vreme cunoscut pentru istețimea și vitejia lui și a ajutat tribul Mtetwa să-și impună dominația asupra multor clanuri mai mici, inclusiv asupra zulușilor. De asemenea, a observat direct eforturile lui Dingiswayo de a reforma organizarea forțelor armate – lecții pe care nu le-a uitat.

În 1816, a venit vestea că tatăl lui Shaka murise. Dingiswayo l-a eliberat din serviciul militar, ca să se întoarcă la clanul Zulu și să-și ceară dreptul de căpetenie a clanului. Cu toate că zulușii alcătuiau în acea vreme unul dintre clanurile mai mici de pe coasta estică din sudul Africii, Shaka avea planuri mari.

După ce s-a întors, a zdrobit de îndată opoziția internă față de conducerea lui. Apoi a început să transforme națiunea zulu într-o națiune războinică. Armata a fost reechipată și reorganizată, adoptând tactica de luptă numită „Coarnele bivolului“ (izimpondo ze-inyathi), ce a devenit

caracteristica sa distinctivă. Când această formație de luptă se desfășura, obiectivul ei era mereu același: anihilarea armatei inamice.

Într-o vreme când cele mai multe bătălii nu erau decât niște încăierări, fără un simț real al conducerii strategice, abordarea disciplinată și nemiloasă a lui Shaka a revoluționat modul de a purta război între clanuri. Armatele lui și-au făcut rapid o reputație înspăimântătoare, iar Shaka a început să le folosească pentru a redesena harta sudului Africii.

Primele clanuri care i-au cunoscut mânia au fost cele mai apropiate de zuluși, de-a lungul coastei estice, inclusiv clanul eLangeni. Shaka s-a răzbunat cumplit pe aceia care îi provocaseră suferință mamei lui când el era copil, trăgând căpeteniile clanului în țepușe de lemn tăiate din propriile garduri.

Au urmat alte victorii și după fiecare dintre ele Shaka încorpora bărbații din clanurile învinse în armatele lui. Într-un an mărise de patru ori numărul oamenilor aflați sub comanda sa. Când Dingiswayo – care încă era suzeranul lui Shaka – a fost omorât în 1817 de un rival, căpetenia Zwinde din clanul Ndwandwe, calea a fost deschisă expansiunii nelimitate a zulușilor.

După aceea, Shaka a cucerit clanurile unul după altul, pustiind ținuturile lor. Cei care se aflau în calea lui Shaka erau puși în fața unei alegeri dezolante: să se supună, să fugă sau să moară. Marile clanuri din zonă, inclusiv clanul Ndwandwe, au fost nimicite, asemenea numeroaselor clanuri mai mici aflate la sud de populația zulu. În 1823, Shaka cucerise o mare parte din sud-estul Africii.

Nu numai cei care intrau în contact direct cu Shaka și armatele lui erau afectați. Fuga în interiorul Africii a mii de oameni care se temeau de armatele prădalnice ale lui Shaka a răvășit structura înrădăcinată a clanurilor și cadrul social din interiorul Africii. În perioada de împrăștiere (Mfecane) care a urmat, au murit, poate, nu mai puțin de două milioane de oameni, în timp ce această „luptă pentru Africa“ a scăpat de sub control.

Ce era mai rău abia urma să vină. În 1827, mama lui Shaka a murit, iar căpetenia războinică a pierdut orice simț al limitei. Nu-l mai interesa să întemeieze un imens imperiu zulu, ci încerca, în schimb, să provoace aceeași durere pe care o resimțea el pentru moartea mamei lui cât mai multor oameni cu putință. În prima fază a acestui proces public de jelire, au fost masacrați în jur de 7 000 de zuluși. Au fost ucise femei însărcinate,

alături de soții lor, și chiar și vitele erau măcelărite de solii turbării lui Shaka.

Moartea și pustiirea deveniseră singurele realități care dădeau sens vieții lui Shaka, iar el a dat drumul armatelor sale să ducă în lung și-n lat văpaia jafului și măcelul. Această sălbăticie s-a încheiat numai când Shaka a fost asasinat de frații lui vitregi Dingane și Mhlangana în 1828. O viață care promisese mult a sfârșit deplorabil: omorât cu sulițe, cel care fusese odinioară o mare căpetenie a fost dus fără ceremonie într-o groapă.

La moartea sa, Shaka stăpânea peste 250 000 de oameni și putea să adune o armată de 50 000. Ridicase un regat uriaș din aproape nimic, însă prețul plătit de africanii de rând a fost enorm. Ambiția nestăpânită a lui Shaka a omorât milioane de oameni.

Înainte de moartea sa, Shaka stabilise relații de prietenie cu britanicii, dar nu și cu afrikanerii (burii), iar sub fratele lui vitreg Dingane, care l-a succedat, primele conflicte armate au fost cele cu burii din Natal. După o primă victorie, o armată zulu de câteva mii de oameni a suferit o înfrângere decisivă din partea contingentului mult mai redus numeric al burilor în Bătălia de la Râul de Sânge din decembrie 1838 – un eveniment care a declanșat un război civil dintre Zulu și Mpande (un alt frate vitreg al lui Shaka), care a încheiat o alianță cu burii și a reușit să-l răstoarne de la putere pe Dingane. În următorii ani, burii au cucerit o mare parte din Imperiul Zulu, însă anexarea oficială a Natalului de către britanici în 1843 a dus la restituirea acestor teritorii zulușilor.

Ulterior, până în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, britanicii nu au depus un efort concertat de a-i înfrunta pe zuluși. Ba chiar politica guvernamentală a fost protejarea integrității Imperiului Zulu de expansionismul burilor. Toate acestea s-au schimbat însă în ianuarie 1879, când, ca să-i împace pe afrikaneri după anexarea provinciei Transvaal cu doi ani înainte, britanicii au instigat Războiul zulușilor, cu scopul de a acapara teritoriile zuluse și a le da afrikanerilor. Au impus regelui zulus Cetshowayo – fiul lui Mpande – să-și demobilizeze armata în 30 de zile; întrucât nu s-a supus, au început ostilitățile.

În septembrie 1879, Cetshowayo a fost prins, iar teritoriul lui adus sub stăpânire britanică (însă nu înainte ca britanicii să sufere o înfrângere faimoasă în Bătălia de la Isandhlwana și să fie prinși în asediul de la Rorke’s Drift – un eveniment imortalizat pentru posteritate în filmul *Zulu*

din 1964). Cu toate că tulburările au continuat în anii ce au urmat, perspectivele unui ținut zulus independent se năruiseră. În 1887, teritoriile zuluse au fost oficial anexate Coroanei – un pas care a demonstrat dezintegrarea permanentă a Imperiului Zulu.

Byron

1788–1824

> *O sumă de puteri aproape nelimitate, etalate cu o mândrie nu mai puțin uriașă – o înclinație de a primi noi impresii și impulsuri, care depășește chiar capacitatea obișnuită a geniului, și o forță necontrolată care-l face să cedeze în fața lor...*
>
> Byron descris de prietenul și biograful său Thomas Moore în *Viața Lordului Byron* (1835)

Lordul Byron, poetul năvalnic și melancolic, a fost întruchiparea eroului romantic. Femeile ajungeau la pierzanie încercând să-l salveze pe el; societatea privea scandalizată și fascinată cum marginalul aristocrat îi sfida convențiile. Înconjurat de o aură permanentă de depravare, irezistibil prin vulnerabilitatea lui, batjocoritor, spiritual, flamboaiant și îndrăzneț, Byron a creat o nouă imagine a eroului. Însă geniul incandescent, exuberant, al poeziei sale îl face nemuritor.

George Gordon, lord Byron, a fost, așa cum a scris în capodopera sa neterminată *Don Jaun*, „Marele Napoleon al poeziei". Poetul care putea să aștearnă pe hârtie 60–80 de strofe după o cină copioasă a lovit peisajul literar englez ca un uragan. Când s-au publicat primele două cânturi din *Pelerinajul lui Childe Harold* în 1812, acestea s-au vândut imediat. „M-am trezit într-o dimineață că eram faimos", scria poetul la 20 de ani.

Byron a fost întruchiparea generației romantice. Prin deziluzia melancolică din *Pelerinajul lui Childe Harold* și ironia caustică, batjocoritoare, din *Don Juan*, a satirizat ipocriziile și pretențiile societății și a deplâns incapacitatea realității de a se ridica la înălțimea idealurilor nobile. Prin ritmurile mistuitoare, cadențate, poezia lui Byron a exprimat spiritul vremii:

> Nu-n mine eu trăiesc... Sunt doar o parte

Din ce-i în jur... Mi-e drag un lanț de creste,
Dar mi-e orașul chin.

Toată lumea a presupus că Byron era eroul eponim pierdut și deziluzionat din *Pelerinajul lui Childe Harold*, care străbătea fără odihnă continentul în lung și-n lat. Povestea poetului a fost, într-adevăr, îndeajuns de romantică. Fiul căpitanului destrăbălat și fermecător John „Jack Nebunul" Byron, el a fost crescut în lipsuri în Aberdeen de către mama sa văduvă, până ce moartea unchiului său a întors roata norocului. Adus înapoi în Anglia, băiatul de zece ani, sălbatic, cu un picior mai scurt, a moștenit ruinele magnifice ale domeniului Newstead Abbey și tiltul de lord Byron.

Retras într-un colț, privind posac în gol, tânărul Byron, fragil, palid și frumos la chip, atrăgea ca un magnet doamnele din societate. „Chiar este singurul subiect al aproape tuturor discuțiilor – bărbații sunt geloși pe el, femeile sunt geloase unele pe altele", remarca amfitrioana întâlnirilor politice Georgiana, ducesă de Devonshire. Cu nenumăratele lui cuceriri, Byron a făcut senzație în societate – de la lady Caroline Lamb, care era atât de înnebunită după el încât, atunci când poetul era la o petrecere la care ea nu fusese invitată, l-a așteptat pe stradă, în fața clădirii, până la lady Oxford, amfitrioana de vârstă mijlocie care a încurajat radicalismul tânărului ei iubit.

„Nebun, imoral și periculos să-l cunoști", potrivit faimoasei caracterizări a lui lady Caroline Lamb, poetul scandaliza fără scrupule societatea. „Din când în când, este voluptuos – nu mă pot abține", acesta a fost răspunsul nonșalant al lui Byron la afirmațiile conform cărora *Don Juan* era un „elogiu al viciului". Trăind (după cum el însuși a spus) într-un „abis al senzualității", Byron avea o proastă reputație din cauza aurei lui de depravare chinuită și a bețiilor la care participa împreună cu prietenii săi, îmbrăcați în veșminte călugărești, printre ruinele gotice de la Newstead Abbey. „Nu s-a mai văzut o clică mai mizerabilă", acesta a fost verdictul ducelui de Wellington, erou de război.

O mamă dominatoare și o copilărie marcată de abuzurile sexuale ale doicii sale, May Gray, îi subminaseră capacitatea de a crea și de a menține relații; era mereu în căutare de noi senzații și de noi iubiți, bărbați sau femei. Se îndrăgostea cu pasiune și era la fel de rapid deziluzionat. Augusta Leigh, a cărei fiică era probabil a lui Byron, a fost marea iubire a vieții lui,

dar ea era, totodată, sora lui vitregă. Față de toate celelalte femei putea manifesta o cruzime monstruoasă. A avut o relație chinuitoare cu cumnata bunului său prieten Shelley, Claire Clairmont, pe care a lăsat-o însărcinată și apoi a părăsit-o. Byron a dus-o pe fiica mult iubită, născută din această aventură, într-o mănăstire italiană, unde a murit la vârsta de cinci ani. Căsătoria lui Byron cu neinteresanta Annabella Milbanke a fost un dezastru. Căsnicia s-a destrămat iremediabil, în mai puțin de un an, după cum se vorbea, din pricina violenței lui Byron, a relațiilor lui incestuoase și a bisexualității lui – zvonuri atât de scandaloase, încât s-a văzut nevoit să părăsească în 1816 Anglia și fetița născută din această căsătorie, Augusta Ada, și să nu se mai întoarcă niciodată.

La Veneția, Byron se întorcea acasă înot prin Marele Canal, împingând o scândură cu o lumânare pe ea ca să-i lumineze drumul. Omul care ținuse în camerele lui de la Cambridge un urs trăia într-un *palazzo* care era o adevărată menajerie. Shelley a enumerat o dată membrii casei: „Zece cai, opt câini uriași, trei maimuțe, cinci pisici, un vultur, un corb, un șoim... [și] tocmai ce am întâlnit pe scara principală cinci păuni, două bibilici și un cocor egiptean".

Vizitatorii se îngrămădeau să-l vadă pe poet. Unora li se părea că se îngrășase și albise, însă și-a recăpătat vitalitatea datorită aventurii pasionale cu o tânără contesă italiană radicală. Din nou neliniștit, Byron s-a lansat într-o nouă campanie: lupta pentru independența grecilor de sub stăpânirea turcească. Și-a pus banii și sufletul în acest proiect. Însă la Missolonghi, în Grecia, slăbit de viața plină de risipă și de excese, Byron s-a îmbolnăvit de febră și a murit. Acesta a fost sfârșitul, la numai 36 de ani, al poetului care sfidase magnific convențiile mărunte și, prin aceasta, scandalizase și vrăjise Europa generației sale.

BALZAC

1799–1850

Găsesc că oamenii care spun despre mine că sunt profund și apoi încearcă să mă cunoască în cinci minute sunt impertinenți. Între noi fie vorba, nu sunt profund, dar sunt foarte mare, și durează mult să mă înconjori.

Balzac, într-o scrisoare către Contesa Maffei (1837)

Honoré de Balzac a fost unul dintre cei mai prolifici giganți ai literaturii. Capodopera lui, *Comedia umană*, este alcătuită din aproape 100 de opere care conțin peste 2 000 de personaje și creează împreună o realitate alternativă ce se întinde din Paris până în regiunile de provincie îndepărtate ale Franței. Operele lui Balzac au transformat romanul într-o formă de artă capabilă să reprezinte viața în toate detaliile și culorile ei, pregătind astfel calea pentru lucrările ambițioase ale unor scriitori ca Proust și Zola. Balzac, geniul rotofei, prietenos și obsedat de muncă, a fost, în multe privințe, părintele romanului modern.

Fiul cu nimic ieșit din comun al unei mame frumoase, dar nesuferite, și al unui tată hedonist, Balzac nu părea să aibă un destin măreț. După ce a terminat școala, a lucrat ca funcționar, dar această ocupație nu îl pasiona pe tânărul cu ambiții mari, dar lipsit de un sens în slujba căruia să le pună, și, pe la 19 ani, s-a hotărât să devină scriitor. S-a dus la Paris, hotărât să adopte un stil de viață potrivit noii sale chemări. A adunat datorii mari, cultivându-și în oraș imaginea de om de litere, fugind mereu de creditorii săi și aflându-se la marginea falimentului.

Un lucru important îi lipsea: succesul. Prima lucrare a lui Balzac, *Cromwell*, o tragedie în versuri despre conducătorul Commonwealth-ului englez, a fost un eșec care i-a adus familia la disperare. În 1822, a mai scris câteva lucrări, la fel de lipsite de succes. În anii 1820, producția lui literară se reducea la compoziții sentimentale sau senzaționale de calitate îndoielnică și la povești istorice în stilul lui sir Walter Scott. Unele au fost publicate sub pseudonim, altele anonim. Nici una nu lăsa impresia că Balzac urma să devină un titan al literaturii.

Dar în preajma anului 1830, Balzac a început să creeze un concept nou și revoluționar de ficțiune. Câțiva scriitori cochetaseră cu ideea de a-și plasa personajele în mai multe cărți, dar nimeni nu o pusese în practică în opera vieții sale. Balzac a primit bucuros această idee, înțelegând că putea să creeze o lume independentă ce se desfășura în toate romanele sale. Când i-a venit această idee, se spune că a alergat până acasă la sora sa, Laure, pe malul drept al Senei, strigând: „Jos pălăriile! Sunt pe cale să devin un geniu!“

Concentrându-se asupra eforturilor sale, Balzac a început numaidecât să creeze opere cu adevărat importante. A fost un scriitor cu o energie fenomenală, lucrând în mod obișnuit câte 18 ore la rând, având ca stimulent până la 50 de cești de cafea pe zi. Spunea despre sine că era „rob al scrisului“; alții îl numeau un Napoleon al literelor. O povestire, *Ilustrul Gaudissart*, a fost scrisă dintr-un foc – 14 000 de cuvinte într-o noapte. Corecta energic copiile trimise de editorii săi, revizuindu-și și retușându-și povestirile în întregime de șase sau șapte ori.

Poveștile care alcătuiesc *Comedia umană* lasă să se întrevadă darul nemaipomenit de povestitor al lui Balzac, simțul copios al umorului și modul lui delicat de a descrie personajele, scenele și locurile. În *Moș Goriot* (1835), povestea unui tânăr provincial sărac și a bătrânului care renunță la tot de dragul fiicelor lui, Balzac dă viață Parisului, care aproape că devine un personaj în sine:

> Rămas singur, Rasignac facu câțiva pași prin cimitir; în sus se zărea Parisul, cu toate întortochelile lui de ulițe, culcat de-a lungul celor două maluri ale Senei, în care prindeau a scânteia cele dintâi lumini. Ochii lui cuprinseră aproape cu un fel de nesaț spațiul dintre coloana din Piața Vendôme și Domul Invalizilor, unde trăia acea înaltă societate în care se străduise să răzbată.

Imaginația și puterea lui de a descrie au dat tonul dezvoltării romanului realist de secol al XIX-lea. Cum a spus Oscar Wilde, Balzac „a creat viață, nu a copiat-o“. Lumea din *Comedia umană* se întindea din Paris până în zonele rurale ale Franței, iar gama largă de tipologii umane din această lume cuprindea nu numai portrete de tineri provinciali care urmăreau să ajungă la Paris, în căutarea succesului, precum Rastignac, ci și portrete de femei, de birocrați, politicieni, curtezane, fete bătrâne, nobili, țărani, actori și cârciumari – înfățișând, în cuvintele lui, „scene din viața privată, viața pariziană, viața politică, viața militară“. A creat, de asemenea, portretul celui mai de neuitat ticălos, Vautrin, criminalul bisexual inteligent devenit șeful poliției, care se întemeia pe viața criminalului real, devenit șef de poliție, Vidocq. Balzac a fost cel care a ajuns la concluzia că „în spatele fiecărei mari averi se ascunde o fărădelege“. Printre cele mai de seamă opere din vasta lui colecție de povestiri se numără *Eugénie Grandet* (1833), *Moș Goriot*, *Iluzii pierdute* (1837), *Verișoara Bette* (1846) și *Strălucirea și suferințele curtezanelor* (1838–1847).

De la 23 de ani, când s-a îndrăgostit de mama în vârstă de 45 de ani a unor copii pe care îi instruia, Balzac s-a aflat în căutarea femeii ideale.

A găsit-o întruchipată, în cele din urmă, într-o contesă poloneză, Evelina Ha'nska, cu care s-a căsătorit în urma unei corespondențe romantice care a durat 15 ani. Când s-a căsătorit cu ea, în martie 1850, Balzac nu mai avea decât cinci luni de trăit. A murit în august, ucis de surmenajul provocat de munca chinuitor de voluptuoasă în care se cufunda. La înmormântarea lui, scriitorul Victor Hugo l-a inclus pe Balzac „printre cele mai sclipitoare astre ale ținutului său natal".

Pușkin

1799–1837

> *Sclav al onoarei, suflet drept, Jignit de clevetiri mărunte, Poetul cu un glonte-n piept Muri plecându-și mândra frunte!... Ocara lumii și minciuna L-au supărat...*
>
> MIHAIL LERMONTOV, DIN OMAGIUL ADUS LUI PUȘKIN, RĂSPÂNDIT ÎN SECRET LA CÂTEVA ZILE DUPĂ MOARTEA MARELUI POET

Aleksandr Pușkin reprezintă idealul eroic al poetului romantic. Geniul plin de exuberanță, înzestrat cu numeroase talente, caracterizat de ironie, sarcasm și originalitate, amantul pasional și promiscuu al femeilor, victima tiraniei, rămas fidel artei sale – el personifică triumful creativității asupra opresiunii birocratice. A contribuit la modelarea Rusiei moderne – a culturii, a limbii acesteia și chiar a imaginii Rusiei despre sine. A scris, de asemenea, istorie și povestiri scurte.

Pușkin este socotit, în general, cel mai mare poet al Rusiei. Traducerea nu poate să redea întru totul modul extraordinar în care a adaptat limba rusă artei sale, îmbinând arhaicul și modernul, limba poporului și cea literară, și inventând cu ușurință noi cuvinte când cele existente nu erau de ajuns. Simplitatea profundă a poeziei lui Pușkin a transformat modul în care rușii – scriitori și oameni de rând – folosesc limba.

Fiul precoce al unei vechi familii nobile, Pușkin a devenit cunoscut când, la 14 ani, i s-a publicat prima poezie. Poemul său romantic *Ruslan și Ludmila*, scris șase ani mai târziu, a trecut peste toate convențiile literare ale vremii și a avut un succes năvalnic. Liderul vechii gărzi a poeziei ruse, Vasili Jukovski, i-a dăruit lui Pușkin portretul lui cu dedicația:

„Discipolului triumfător, din partea maestrului învins“. Deși abia trecut de adolescență, Pușkin era deja recunoscut drept poetul strălucit al Rusiei.

Energia și hotărârea remarcabile ale lui Pușkin au transformat literatura rusă. A dat la o parte stratul înăbușitor al religiei și cenzurii, creând opere de o originalitate extraordinară, ce au pus bazele tradiției literare ruse moderne. *Evgheni Oneghin* (1825–1832), marele lui roman în versuri, este socotit de mulți drept cel mai bun roman rus din toate timpurile. Prezentând un context rusesc și personaje rusești, romanul a reprezentat un pas decisiv de îndepărtare de tradiția alegorică și de apropiere de realismul folosit mai târziu de Tolstoi, Dostoievski, Nabokov și Bulgakov. Romanul redă povestea de dragoste imposibilă dintre Tatiana, o frumusețe provincială, și Oneghin, un nobil cinic și un intelectual dichisit și plictisit. El flirtează cu ea; ea se îndrăgostește de el; el o respinge și îl ucide pe logodnicul surorii ei într-un duel (prefigurând moartea lui Pușkin însuși). Mulți ani mai târziu, Oneghin o întâlnește din nou. Ea este acum o *grande dame* a Petersburgului, o frumusețe din înalta societate, o prințesă căsătorită cu un aristocrat. El își dă seama că o iubește – dar ea răspunde: „Te iubesc, dar sunt acum soția altuia“. Oneghin rămâne cu inima frântă – „simțea că-l arde parcă un foc din cer. Cât i-e de zbuciumată inima îndurerată. De ce dorințe vijelioase.“ Personajele rămân nepieritoare, însă nimic nu exprimă mai bine eternul decât durerea tragică a iubirii lui Oneghin pentru Tatiana, căsătorită acum, și a iubirii ei nemuritoare pentru el, două iubiri care nu se pot împlini niciodată.

Poetul revoluționar a fost întruchiparea eroului romantic. Deși nu a fost propriu-zis membru activ al grupului aristocrat conspirativ, cunoscut mai târziu sub denumirea de „decembriști“, care doreau reformarea autocrației opresive a țarilor, el a simpatizat și a socializat cu acest grup. Membrii grupului erau renumiți pentru beții, jocuri de noroc și aventuri amoroase, dar și pentru viziunile lor liberale.

Opera lui Pușkin a transformat profund modul în care rușii se raportau la istoria și drama lor și, în special, modul în care se raportau la scriitorii lor. Neminimalizându-și niciodată propriile realizări, Pușkin a publicat o colecție a diverselor sale scrieri, fiind unul dintre primii scriitori ruși care au făcut acest lucru. La un an după moartea lui, un critic declara: „Orice rus educat trebuie să aibă o ediție a operelor complete ale lui Pușkin, altfel nu are dreptul să se considere nici educat, nici rus“.

Autocrații opresivi ai Rusiei au încercat să îngenuncheze voința radicalului înflăcărat. Așa cum a spus el însuși, a fost „persecutat șase ani la rând, cu reputația pătată din cauza excluderii din serviciul militar, exilat într-un sat izolat pentru două rânduri dintr-o scrisoare interceptată". Dar situația nu a fost cu totul proastă: a adorat romantismul exotic al Odessei, al Moldovei și al Caucazului, de care a fost inspirat. A avut, de asemenea, numeroase aventuri amoroase, creând liste, schițe și poeme în care își consemna cuceririle, printre care s-a numărat prințesa Lise Vorontova, soția viceregelui Noii Rusii, prințul Mihail Vorontov, și o strănepoată a ministrului împărătesei Ecaterina cea Mare, prințul Potemkin. Au avut, probabil, un copil împreună (crescut cu numele de Vorontov), iar el i-a dedicat ei un poem intitulat *Talismanul*.

Dar Pușkin avea conștiința profundă a opresiunii cenzurii și a supravegherii – și a potențialului acesteia de a se înrăutăți. În timpul revoltei eșuate a decembriștilor din 1825, a privit neputincios cum visurile de libertate ale generației sale au fost zdrobite necruțător de către țarul Nicolae I, un tiran fără viziune. În cele din urmă, descurajat după aproape un deceniu de cenzură și exil, Pușkin a fost ademenit să vină în slujba țarului Nicolae, cu promisiunea iluzorie de reformă. Țarul s-a autonumit cenzorul personal al lui Pușkin.

Favorurile au reușit mai degrabă decât piedicile să-l înfrângă pe Pușkin. Cenzurat chiar de țar, Pușkin a fost aproape redus la tăcere. Poetul radical și schimbător a căzut tot mai mult în dizgrația curții, dar, în ciuda stăruințelor lui tot mai disperate de a i se permite să ducă o viață retrasă, refugiată în literatură, nu i s-a dat voie să plece. Popularitatea de care se bucura însemna că încă era văzut ca un butoi cu pulbere. În plus, jumătate din cei de la curte, inclusiv țarul, erau înnebuniți după frumoasa soție a lui Pușkin, Natalia. Nefericirea lui, obișnuința de a bea și pasiunea pentru jocurile de noroc s-au întețit.

Moartea lui Pușkin, ca urmare a unei crize romantice mocnite, a transformat eroul în legendă. În februarie 1837, arivistul francez Georges d'Anthès, respingător și josnic, frustrat de faptul că atențiile îi fuseseră respinse ferm de Natalia, a insultat-o public și l-a provocat pe soțul ei la duel. Pușkin, care de luni de zile dorise să se lupte, a acceptat provocarea cu zel. Pușkin a fost rănit mortal în duelul care a urmat, murind două zile mai târziu, la 38 de ani.

Schimbătorul și charismaticul poet radical, care a luptat pentru libertate și a murit pentru dragoste, este venerat aproape ca un zeu de întreaga Rusie. Statuia lui se înalță în Piața Pușkin din Moscova, împodobită cu flori chiar și în toiul iernii. Pușkin afirmase în marele lui poem „Monumentul“ că „Versurile mele vor fi cântate pe toată-ntinderea rusească/ Rămășițele mele vor dăinui și putreziciune nu vor cunoaște…“ Și în acest caz s-a dovedit a fi profetic.

Alexandre Dumas tatăl și fiul

1802–1870 1824–1895

Succesul lui… e răsunător ca o fanfară. Numele Alexandre Dumas e mai mult decât francez, e european; și e mai mult decât european, e universal… Alexandre Dumas se numără printre aceia care pot fi numiți semănătorii civilizației.

Victor Hugo

Imaginația impunătoare a lui Alexandre Dumas ne vrăjește. Cu o viață la fel de intensă ca a personajelor sale, acest maestru povestitor a disprețuit pretențiozitatea literară. De nestăpânit până la sfârșit, a trecut mândru printr-o viață desprinsă parcă din paginile cărților lui.

Romanele istorice exuberante ale lui Dumas sunt pline de romantism, aventuri, curaj și îndrăzneală. Când comice și impresionante, când misterioase și înspăimântătoare, ele trezesc toate emoțiile, în afară de plictiseală. În *Contele de Monte Cristo*, *Cei trei muschetari* și *Omul cu masca de fier*, Dumas a creat unele dintre cele mai pasionante povestiri scrise vreodată. A împletit istoria și fantezia, folosind fragmente din cărți vechi pentru a crea personaje nemuritoare și intrigi palpitante. Datorită imaginației sale prolifice, numele d’Artagnan și Dantès ne sunt la fel de familiare ca Ludovic al XIV-lea și Richelieu.

A fost fiul unui general creol neînfricat (la rândul lui, fiul nelegitim al unui marchiz) și al fiicei unui hangiu. Dată fiind genealogia lui, nu e deloc surprinzător faptul că Alexandre Dumas tatăl s-a specializat în povești despre aventuri romantice, fapte cutezătoare, trădări și intrigi. Băiatul crescut fără tată în orășelul francez Villers-Cotterêts a fost fiul „Contelui

negru“, un general al lui Napoleon, plin de emfază și excentric, a cărui integritate nu i-a adus decât ocară și o moarte prematură.

Thomas-Alexandre Davy de la Pailleterie a fost fiul creol al unei negrese sclave și al unui marchiz normand neînsemnat. Născut în colonia franceză Saint-Domingue în 1762 și crescut de familia mamei lui după moartea acesteia, de la 12 ani, Thomas-Alexandre a fost luat la 18 ani de tatăl său în Franța, unde a primit o educație cuvenită unui nobil. Dar când a intrat în armată ca simplu soldat în 1786, a luat numele mamei lui, Dumas, ca să nu facă de râs familia tatălui.

După ce Revoluția Franceză a răsturnat ierarhia strictă specifică Franței Vechiului Regim, a înaintat în grad. Cutezanța și iscusința de care a dat dovadă Dumas în campaniile militare din Vendée, Italia și Egipt îi câștigaseră gradul de general până la vârsta de 31 de ani. Dar, în 1802, a primit ordin să înăbușe răscoala sclavilor din Saint-Domingue, iar când a refuzat să îndeplinească ordinul, Napoleon și-a manifestat nemulțumirea cât se poate de clar.

Aruncat în dizgrație, Dumas s-a retras la țară, lângă soția pe care o întâlnise prima oară când fusese cazat la hanul tatălui ei din Villers-Cotterêts, în 1789. Sleit de sărăcie și de boală, cel care era un munte de om a murit în 1806, lăsând în urmă o văduvă și doi copii mici, un fiu și o fiică.

Contele negru a murit la 40 și ceva de ani, lăsându-și văduva nevoiașă să crească singură doi copii. Când Dumas a ajuns, în sfârșit, la Paris, provincialul mulatru și zgomotos a fost luat în râs din cauza părului său creț și blond și a hainelor lui demodate. Prietenii de odinioară ai tatălui său s-au făcut nevăzuți când le-a adresat rugăminți de a-l lua sub protecția lor. Numai un noroc neașteptat a împiedicat înjositoarea întoarcere la țară. Datorită caligrafiei lui frumoase, Dumas a obținut un post de funcționar la biroul ducelui de Orléans (ulterior regele Ludovic Filip, 1830–1848). Slujba i-a oferit un venit suficient și mult timp ca să se ocupe de scris, de pe urma căruia, credea el, avea să se îmbogățească. Încrederea nu i-a fost înșelată. În 1829, piesa de teatru *Henric al III-lea și curtea sa* l-a făcut faimos peste noapte.

„Regele romanului romantic“, așa cum s-a autointitulat el, a oferit publicului său o formă magică de escapism. El a fost exponentul romantismului, socotind că teatrul aparținea „mai presus de toate imaginației“ și respingând discursurile reci și monologurile filosofice

specifice dramei franceze tradiționale. Personajele lui luptau, plângeau, iubeau și mureau pe scenă cu pasiune, iar publicul era în extaz în momentele culminante ale pieselor lui. Când Dumas a început să scrie romane, imaginația lui a extaziat Parisul. Cum *Cei trei muschetari* și *Contele de Monte Cristo* au apărut simultan, desfășurarea acțiunii acestor romane, ale căror părți erau publicate zilnic, constituia un subiect de discuții. În ciuda înclinației lor spre melodramatism, personajele lui erau atât de exuberante, încât rămân și astăzi pline de viață – muschetarii Aramis, Porthos, Athos și D'Artagnan (cu mottoul lor „Unul pentru toți, toți pentru unul"), Milady de Winter, cu frumusețea ei sinistră, și Edmond Dantès, Contele de Monte Cristo însuși.

În *Cei trei muschetari*, D'Artagnan, spadasinul gascon provincial infatuat, dar fermecător, se alătură oamenilor experimentați ai regelui, ca să zădărnicească intrigile sinistre ale cardinalului Richelieu și ale altora. În *Contele de Monte Cristo*, un om nevinovat, Dantès, este întemnițat pe viață în închisoarea Château d'If, unde este ajutat să evadeze de un prizonier bătrân – „Ieși doar mort din Château d'If" – și pornește în căutarea unei comori îngropate și a unui titlu misterios. Dantès – acum Monte Cristo – se întoarce căutând dreptatea în povestea clasică a răzbunării.

La apogeul succesului său, Dumas era steaua literară a Parisului. Chipul lui era întipărit pe medalioane și gravuri. Camera lui de lucru era presărată cu flori și plină de vizitatori. Excentric, îmbrăcat cu pelerine extravagante și purtând bastoane strălucitoare, însoțit de o menajerie de animale de companie bizare și de un șir nesfârșit de amante și mai fermecătoare, Dumas era subiectul perfect al caricaturilor. Acestea nu erau întotdeauna drăguțe și deseori erau rasiste. Însă a fost în egală măsură iubit și ridiculizat pentru generozitatea sa, sensibilitățile sale copilărești și naivitatea lui bombastică.

Criticii disprețuiau popularitatea lui Dumas, precum și accesibilitatea scrierilor lui și caracterul prodigios și variat al operei sale. Nu a fost niciodată ales membru al Academiei Franceze, bastionul artistic al Franței. A fost atacat în scris, spunându-se despre el că nu era decât șeful unei „fabrici de romane", pentru că folosea colaboratori. Avea, într-adevăr, asistenți care făceau cercetări și schițe pentru lucrările lui, dar el era cel care făcea posibilă alchimia literară. Îmbrăcat în jiletcă, scria frenetic și injecta romantismul, suspansul și umorul care creau magia operei sale.

Dumas nu avea timp de introspecție academică. Popularizatorul literaturii, cum s-a autointitulat, scria ca să amuze, să încânte și să captiveze, să împrăștie deșertăciunea lumească. A reușit. „Îmbogățește sufletul, mintea, inteligența“, a scris Victor Hugo, un alt titan al literelor din Franța. Dumas „stârnește setea de lectură“.

Dumas nu a pus niciodată preț pe remarcile răutăcioase ale celor care aveau mai puțin succes decât el. Și-a abandonat revendicarea neîntemeiată la titlul de marchiz; numele lui era un titlu îndeajuns de înalt. Avea mottoul lui – „Îi iubesc pe cei care mă iubesc“ –, gravat cu litere uriașe pe frontispiciul castelului opulent pe care îl construise în cinstea succesului său, Monte Cristo.

Ducea un trai nesigur. S-a decis, silit de datorii, să vândă castelul Monte Cristo. Pe patul de moarte, a remarcat ironic: „Am venit la Paris cu 24 de franci. Mor cu exact aceeași sumă.“ Romanele lui de capă și spadă, pline de acțiune, nu au mai fost la fel de căutate pe măsură ce stilurile literare s-au schimbat. Dar Dumas nu s-a lăsat descurajat. A continuat să scrie neobosit. A fondat reviste și a ținut cursuri. A participat chiar și la campania lui Garibaldi de unificare a Italiei.

La moartea lui Dumas, în casa devotatului său fiu de la Puys, lângă Dieppe, se părea, așa cum spunea un tânăr jurnalist, „că pierduserăm cu toții un prieten“. „Omul afectuos și mult iubit“ a fost, de asemenea, „magicianul splendid“ care a creat opere ce ne-au oferit „acces către lumi necunoscute“.

Dumas a avut un fiu care și-a făcut la rândul său un nume în literatură. În 1822, când avea 20 de ani, Alexandre Dumas se mutase la Paris în căutarea succesului și s-a apropiat rapid de prima dintre numeroasele amante, Marie-Catherine Labay, o croitoreasă care locuia într-un apartament învecinat. Tânărul Alexandre, copilul născut din această relație, avea șase ani când tatăl său l-a recunoscut oficial și a câștigat custodia lui într-un proces cu scandal. (Tatăl și fiul, ambii purtând numele Alexandre, ambii fiind scriitori, sunt distinși ca *tatăl* și *fiul*.) Tatăl lui l-a iubit și i-a oferit cea mai scumpă educație cu putință (deși nu a putut să-i împiedice pe colegii fiului său să-l tachineze pentru faptul că era metis). Însă suferința provocată mamei sale de pierderea fiului a fost o experiență asupra căreia Dumas *fiul*, ajuns la maturitate, a revenit în opera lui.

Fiul și-a adorat tatăl, însă era diferit de el în aproape tot. Dumas fiul, membru al Academiei Franceze, a scris romane și piese de teatru moralizatoare care l-au făcut preferatul oficial al literaturii franceze. Aventura lui romantică din tinerețe cu tânăra curtezană Marie Duplessis, una dintre frumusețile vestite ale vremii, a servit ca sursă de inspirație pentru lucrarea lui cea mai cunoscută, *Dama cu camelii* (1848), în care un tânăr se îndrăgostește de o fată frumoasă de moravuri ușoare. Tatăl lui pune capăt legăturii, iar ea moare de tuberculoză. Verdi a transformat romanul în opera *Traviata* (1853) și au existat opt ecranizări ale romanului, în care rolul principal a fost interpretat de actrițe ca Sarah Bernhardt, Greta Garbo și Isabelle Huppert.

Tatăl și fiul au creat amândoi mari opere, dar *Cei trei muschetari* și *Contele de Monte Cristo* – romanele tatălui – rămân capodopere universale ale tuturor timpurilor, fiind și acum bestselleruri și subiecte pentru nenumărate filme. În 2002, președintele Franței Jacques Chirac a prezidat ceremonia în care Gărzile Republicane, îmbrăcate în muschetari, au adus trupul lui Dumas în Panthéon. „Prin tine“, a spus președintele, „*noi am fost* D'Artagnan și Monte Cristo!“

Disraeli

1804–1881

Domnul Disraeli... a avut mereu un comportament deosebit de frumos față de mine și are toate sentimentele pe care se cuvine să le aibă un ministru față de suveran... Emană poezie, romantism și cavalerism. Când a îngenuncheat să îmi sărute mâna, pe care mi-a luat-o în mâinile lui, a spus: „cu fidelitate și credință iubitoare“.

Regina Victoria, scrisoare către fiica ei Victoria, prințesă moștenitoare a Prusiei (4 martie 1868)

Cel mai mare om de spectacol dintre liderii britanici, cel mai înclinat către literatură și unul dintre cei mai spirituali, Benjamin Disraeli – numit de toți, chiar și de soția sa, Dizzy – s-a transformat dintr-un aventurier într-un om de stat plin de eroism, un parlamentar excelent și un orator talentat. Sub conducerea lui, Partidul Conservator și-a dezvoltat liniile

directoare ale ideologiei sale, care aveau să reziste timp de mai bine de un secol: susținerea înflăcărată a monarhiei, a imperiului și a Bisericii Angliei, dar și angajamentul față de realizarea unității naționale („O națiune“) cu ajutorul reformelor sociale. Și, deși a fost botezat creștin în 1817, el rămâne singurul prim-ministru britanic de origine evreiască (lăsând la o parte faptul că era, mai exact, de origine sefardă marocană), un motiv de mândrie de-a lungul carierei sale. „Eu sunt pagina goală dintre Vechiul și Noul Testament“, i-a spus el reginei Victoria. Când a întâmpinat sarcasme antisemite în Parlament, a răspuns cu mândrie: „Da, sunt evreu, iar când strămoșii Stimabilului trăiau ca sălbaticii pe o insulă necunoscută, ai mei erau preoți în Templul lui Solomon“.

Disraeli a avut cele mai multe realizări târziu în viață. Fiul scriitorului Isaac d'Israeli, a fost mai bine cunoscut în tinerețe ca om de litere libertin, pozeur byronian și speculant financiar. (Într-adevăr, el și Winston Churchill rămân singurele figuri literare remarcabile în rândul politicienilor britanici.) „Când vreau să citesc o carte, o scriu“, a spus el o dată; a scris, printre altele, romane romantice și politice – cel mai cunoscut fiind *Coningsby* – care i-au adus adesea câștiguri bănești substanțiale. A călătorit prin Imperiul Otoman și a vizitat Ierusalimul, unde și-a redescoperit și și-a reinventat imaginea publică exotică de evreu conservator. Era renumit pentru simțul vestimentar extravagant și pentru atitudinea infatuată, ceea ce i-a câștigat în egală măsură dușmani și prieteni. Avea o viață financiară tumultuoasă, o viață sexuală șocantă și, la un moment dat, trăia într-un *ménage à trois* cu lordul Lyndhurst, lord cancelar, și amanta pe care o împărțeau, lady Henrietta Sykes, care era căsătorită. Se afla la o distanță ca de la cer la pământ de rivalul său principal, liderul liberal W.E. Gladstone, cu care a avut o relație agresivă pătimașă. S-a căsătorit târziu – și a avut o căsnicie fericită, dar fără copii.

Disraeli a intrat în Parlament în 1837, discursul lui inaugural a fost dezastruos, în timp ce dandyul îngâmfat (înveșmântat în catifea verde) era huiduit: „Mă veți asculta“, a spus el în timp ce se așeza. Nu după mult timp a fost recunoscut ca un vorbitor strălucit și un caracter viclean. În 1846, a jucat un rol esențial în divizarea Partidului Conservator, opunându-se abrogării Legii cerealelor și sfidându-l, astfel, pe liderul partidului său, Robert Peel. Când Partidul Conservator a format un guvern minoritar în 1852, contele de Derby l-a numit pe Disraeli ministru de Finanțe. Dar

primul lui buget a fost respins de Parlament, iar guvernul condus de Derby a demisionat după numai zece luni. Disraeli a mai ocupat de două ori funcția de ministru sub conducerea lui Derby, în 1858–1859 și 1866–1868.

În 1867, Disraeli – acum în al șaselea deceniu de viață – a avut prima mare contribuție pentru posteritate, când el și Derby au militat viguros pentru acceptarea Actului Reformei din 1867. Acesta aproape că a dublat numărul populației cu drept de vot (deși nu a acordat drept de vot și femeilor) și a avut ca efect dezvoltarea sistemului bipartit din Anglia, cu conservatori și liberali. Când Derby s-a îmbolnăvit atât de tare încât a fost nevoit să demisioneze din funcția de premier în 1868, Disraeli a fost alegerea firească pentru conducerea Partidului Conservator și a guvernului. Însă mandatul lui de premier a fost scurt. Liberalii lui Gladstone au revenit la putere la sfârșitul anului.

După alți șase ani în opoziție, Disraeli a ocupat încă o dată funcția de prim-ministru (1874–1880). „Am ajuns în vârful prăjinii alunecoase“, a spus el. De data aceasta, conservatorii dețineau majoritatea. Regina Victoria îl adora – spre deosebire de Gladstone, pe care îl detesta. El glumea spunând că familia regală trebuia tratată „foarte măgulitor“. O flata pe Victoria, spunându-i „noi, scriitorii, doamnă“. În 1876, Disraeli i-a dăruit reginei titlul de împărăteasă a Indiei, iar el a fost numit conte de Beaconsfield, spunând, în privința prezenței sale în Camera Lorzilor, că era „mort – dar în Câmpiile Elizee!“ În afacerile externe, a reușit să facă Europa și lumea întreagă să înțeleagă faptul că Britania era într-adevăr „Mare“. A protejat interesele maritime britanice și ruta britanică spre India, cumpărând un pachet de acțiuni care asigura Marii Britanii controlul asupra Canalului Suez. În politica europeană, a jucat prudent, astfel încât să înfrâneze ambițiile Rusiei în timp ce Imperiul Otoman, așa-numitul „bolnav al Europei“, era în declin.

Una dintre cele mai importante realizări ale lui Disraeli a fost crearea unui etos imperial pentru Imperiul britanic. A preaslăvit virtuțile imperiului și ale libertății (*imperium et libertas*) și a considerat că misiunea Marii Britanii nu consta doar în comerț și în întemeierea de colonii, ci și în a aduce civilizația și valorile britanice diverselor popoare din dominioanele britanice în continuă expansiune. Era convins că Marea Britanie deținea o poziție unică și strălucită în politica internațională și, într-o anumită

măsură, credința i-a fost confirmată la Conferința de la Berlin din 1878, când, prin viclenie și extravaganță, a dominat tentativele de a soluționa problema ruso-turcă și aspirațiile naționaliste din Balcani, asigurând pacea și opunând rezistență ambițiilor teritoriale ale Rusiei. De asemenea, a adus Ciprul sub stindard britanic. „Bătrânul evreu este omul“, a spus cancelarul german Bismarck. „Bătrânul vrăjitor“ Disraeli a fost primit ca un erou în Anglia în urma acestui congres.

De-a lungul carierei sale politice, Disraeli a menținut o relație conflictuală intensă cu Gladstone, pe care l-a numit „maniacul fără scrupule... [un] amestec extraordinar de invidie, sete de răzbunare, ipocrizie și superstiție“. Sentimentele erau reciproce. Gladstone a comparat înfrângerea lui Disraeli din 1880 cu „evaporarea unui uriaș castel magnific dintr-o poveste romantică italiană“. Disraeli a fost măcinat de această înfrângere, dar a terminat un nou roman, *Endymion*, publicat la scurt timp după aceea. A murit nu după multă vreme – după ce a trăit o viață parcă desprinsă dintr-unul dintre romanele sale.

Garibaldi

1807–1882

Cine vrea să continue lupta împotriva străinilor să vină cu mine. Nu vă pot oferi nici onoruri, nici plată; nu vă ofer decât foame, sete, marșuri forțate, lupte și moarte. Cine își iubește țara să mă urmeze.

Garibaldi către cei care îl urmau în timpul părăsirii Romei, descris de Giuseppe Guerzoni, în *Garibaldi* (vol. 1, 1882)

General rebel, conducător al unor trupe insurgente și eliberator al popoarelor, Garibaldi a dus o viață aproape incredibilă, plină de lupte și aventuri. Însă cauza lui a fost la fel de eroică precum faptele sale vitejești: eliberarea statelor italiene de mult subjugate din lanțurile tiranilor corupți și ale imperiilor fără orizont. În cursul acestui proces, cunoscut ca Risorgimento, Garibaldi a condus Cămășile roșii către victorii decisive asupra dinastiei spaniole de Bourbon și a dinastiei austriece de Habsburg, care încă stăpâneau o mare parte a Italiei.

Garibaldi s-a născut la Nisa, care, între 1814 și 1860, a făcut parte din regatul italian Piemont-Sardinia. A fugit de acasă pentru a scăpa de educația clericală, dar apoi s-a împăcat cu tatăl său, împreună cu care a practicat comerțul de coastă, și a devenit căpitan de marină la 20 și ceva de ani. Pe la 25 de ani, s-a alăturat mișcării Tânăra Italie, influențată de republicanismul naționalist al lui Giuseppe Mazzini, și a pus la cale revolta antimonarhistă din Genova în 1834. Complotul a fost descoperit; Garibaldi a fugit, dar, atras de alte cauze de eliberare, s-a îndreptat către America de Sud.

Acolo a luptat pentru statul rebel Rio Grande do Sul care încerca să se rupă de Brazilia. A dus o viață plină de greutăți și de pericole. În timpul unei campanii a întâlnit-o pe iubita sa creolă, Anna Maria Ribeiro da Silva (Anita), mai târziu mama a trei dintre copiii lui. Ea l-a urmat când a primit comanda unei legiuni italiene care lupta pentru Uruguay împotriva Argentinei. După ce a condus inițial Cămășile roșii, a dobândit reputația de bun comandant de gherilă.

În 1848, când Europa era în toiul revoluțiilor, Garibaldi s-a întors în Italia, oferindu-și serviciile în lupta împotriva hegemoniei austriece. Refuzat de Piemont (acolo încă era, la urma urmelor, căutat), a participat la un experiment republican la Roma, în urma căruia papa Pius al IX-lea a părăsit orașul, iar el a organizat rezistența curajoasă, dar mult depășită numeric, împotriva forțelor franceze și napolitane care l-au readus pe papă pe tronul său în 1849.

Garibaldi și câteva mii de voluntari s-au retras prin centrul Italiei, scăpând de forțele franceze și austriece, dar suferind numeroase pierderi – inclusiv pe aceea a iubitei lui, Anita. Garibaldi a ajuns până pe coasta Toscanei și a plecat într-un exil de cinci ani, fiind comandant de vas comercial și ajungând la New York și în Peru.

În cele din urmă, în 1854, Garibaldi a putut să se întoarcă în patria sa piemonteză, unde a plănuit instaurarea unei monarhii italiene unite (în locul unei republici), cu regele Victor Emmanuel al II-lea și puternicul lui prim-ministru Cavour la putere. Napoleon al III-lea al Franței a sprijinit planul. În 1859, Garibaldi, acum general-maior piemontez, a condus în luptă trupele împotriva habsburgilor austrieci din nordul Italiei, cucerind Varese și Como. Austria a cedat Lombardia Piemontului.

La începutul anului 1860, Piemontul l-a înfuriat pe Garibaldi returnând Nisa și regiunea Savoia Franței, în schimbul suveranității statelor italiene centrale. Gândurile lui Garibaldi s-au îndreptat spre sud, către așa-numitul Regat al celor Două Sicilii, înapoiat, sărăcit și stăpânit de Bourboni. Cu numai 1 146 de voluntari din rândul Cămășilor roșii și cu sprijinul tacit al lui Emmanuel și al lui Cavour, a debarcat la Marsala, în Sicilia, în mai 1860, și a ocupat în scurtă vreme Palermo. A forțat 20 000 de soldați napolitani să se predea și s-a autoproclamat dictator, bucurându-se de multă popularitate. Apoi a traversat Strâmtoarea Messina, a intrat victorios în Napoli și l-a silit pe regele Francisc al II-lea să fugă. Garibaldi a oferit cuceririle sale lui Victor Emmanuel, recunoscându-l rege al Italiei. Ajunsese la un pas de împlinirea visului său, al unei Italii unite; numai Statele Papale apărate de francezi și Veneția, aflată sub stăpânire austriacă, au rămas în afara noului regat.

Două campanii militare conduse de Garibaldi, în aparență pe cont propriu, pentru cucerirea Statelor Papale, în 1862 și 1867, au eșuat. Ironic, în prima campanie a fost rănit în Bătălia de la Aspromonte de către trupele trimise de Victor Emmanuel pentru a-l intercepta. (În schimb, campania din 1867 a fost finanțată în secret de rege.) Dar un succes mai mare s-a înregistrat în nord, când Garibaldi a condus armata italiană – aliată cu prusacii într-un război mai extins – împotriva austriecilor la Bezzecca (pe 21 iulie 1866). În urma unor tratative complexe, Veneția a fost cedată regatului italian în formare.

Statele Papale au capitulat, în final, în fața trupelor guvernului italian în septembrie 1871, fiind ultima bucățică din mozaicul italian, însă Garibaldi nu a avut nici un rol aici. În ultima lui aventură, i-a sprijinit pe francezi împotriva prusacilor în 1870–1871. S-a retras la Caprera, insula pe care o dobândise în anii 1850, și a dus o viață pașnică – de politician, memorialist, romancier, dar a rămas o legendă vie, moartea lui, în iunie 1882, îndoliind Italia.

Lui Mazzini îi aparținea filosofia, lui Cavour – strategia, iar lui Victor Emmanuel – coroana, însă Garibaldi, patriotul neînfricat, a fost creatorul națiunii.

Napoleon al III-lea

1808–1873

Hegel face undeva observația că toate marile evenimente și personalități care au o importanță istorică mondială apar, ca să zicem așa, de două ori. El a uitat să adauge: prima oară ca tragedie, a doua oară ca farsă.

Karl Marx despre Napoleon al III-lea

Domnia lui Napoleon al III-lea s-a sfârșit dezastruos, însă, timp de 20 de ani, el s-a bucurat de un succes uimitor, restaurând ordinea în Franța și apoi restabilind poziția Franței în Europa, câștigând Războiul Crimeei în alianță cu Marea Britanie, învingând Austria, contribuind la unificarea Italiei, reconstruind Parisul. Descris de Bismarck ca un „sfinx fără enigmă“ și de Victor Hugo ca „Napoleon cel Mic“, prin comparație cu unchiul său, Napoleon cel Mare, el a fost un om de stat talentat și, alături de inamicul lui de neînvins, Bismarck, unul dintre pionierii politicii moderne și ai campaniilor electorale, în căutarea sprijinului claselor de mijloc.

Cariera lui s-a întemeiat pe renumele unchiului său, Napoleon I. Ludovic-Napoleon Bonaparte a fost fiul lui Ludovic Bonaparte și al Hortensei de Beauharnais, regele și regina Olandei, tatăl său fiind fratele mai mic al împăratului, iar mama lui, una dintre fiicele împărătesei Joséphine. La moartea împăratului, în 1821, a urmat la tron fiul său, regele Romei, cunoscut ca Napoleon al II-lea de bonapartiști sau ca ducele de Reichstadt de toți ceilalți, dar acesta a murit tânăr și nu a apucat deloc să domnească. În anii 1820, Ludovic-Napoleon a devenit pretendentul bonapartist la tron, un personaj romantic rătăcitor, ale cărui tentative idealiste de a prelua puterea în Franța, mereu finanțate de amantele sale și sprijinite de un grup de aventurieri disperați și stupizi, s-au terminat cu un dezastru comic. Comedia a fost probabil cea care i-a salvat viața, căci a scăpat de pedepse grele și a fost, în schimb, întemnițat pentru un timp în fortăreața din Ham – de unde a evadat. Încă de la începutul carierei sale, tânărul a dat dovadă de hotărâre și de curaj, oricât de lipsit de succes ar fi fost.

Perspectivele lui au fost fără speranță până în 1848, când revoluțiile care au zguduit Europa au răsturnat de la putere Monarhia din Iulie a regelui

Ludovic Filip al Franței. Brusc, numele Ludovic-Napoleon Bonaparte, un personaj romantic, misterios și purtătorul unui nume magic, era pe buzele tuturor. Când s-au organizat alegerile prezidențiale, Ludovic-Napoleon, care încă era destul de necunoscut în Franța, a putut să se înfățișeze ca fiind soluția ideală și a manevrat campania electorală cu multă iscusință și agerime, obținând o victorie răsunătoare și devenind primul președinte al Franței. Dar el voia mai mult, astfel că s-a autointitulat principe-președinte. În cursul unei lovituri de stat din decembrie 1851, a acaparat fără scrupule puterea, arestându-i pe dușmanii săi și doborând opoziția, devenind, practic, dictator al Franței. Un an mai târziu, promițând că imperiul însemna pace, a fost încoronat ca împăratul Napoleon al III-lea.

În primul deceniu când s-a aflat la putere, a cârmuit cu extravaganță autoritară, zdrobind orice opoziție, însă ducându-și la îndeplinire, cu un succes remarcabil, planurile de a reda Franței poziția de întâietate în rândul puterilor europene și de a-și proteja imperiul. S-a folosit de tensiunile existente la locurile sfinte din Ierusalim ca să-l determine pe sultanul otoman să dorească o mai mare influență franceză în competiția cu Nicolae I al Rusiei. Când țarul a folosit forța militară și a invadat teritoriul otoman cu scopul de a răsturna sultanatul, Napoleon s-a aliat cu Marea Britanie și împreună au declarat război: Războiul Crimeei a scos la iveală incompetența militară de proporții a francezilor și a englezilor, dar s-a încheiat cu victoria aliaților – și cu acceptarea lui Napoleon al III-lea ca monarh legitim de către regina Victoria, care l-a primit pe împărat la Windsor și l-a considerat fermecător.

Napoleon s-a căsătorit cu o aristocrată spaniolă pe nume Eugenie de Montejo, care i-a dăruit un moștenitor legitim, prințul imperial. A sprijinit independența și unitatea Italiei, învingând Austria în Bătălia de la Solferino, ajutând, astfel, la alungarea habsburgilor din Italia. În anii 1860, a schimbat politicile în patria sa, cultivând un imperiu liberal și o monarhie constituțională, ceea ce permitea dezbateri parlamentare mai ample. Franța a înregistrat un avânt extraordinar al bursei de valori, un exces de consumerism proaspăt și cheltuieli ostentative, în timp ce Napoleon i-a cerut baronului Haussmann să reconstruiască noul Paris glorios.

Dar săracii din orașe erau nemulțumiți de creșterea prețurilor și de diferențele dintre bogați și săraci, precum și de corupția fără rezerve,

întruchipată de noii proprietari milionari și de ascensiunea celebrităților sexuale, curtezanele, *les grandes horizontales*. În multe privințe, lumea modernă – fluctuațiile bursei și ale valorii proprietăților, consumerismul, celebritatea, campaniile electorale, magnații – a început cu Napoleon al III-lea.

Napoleon era un afemeiat notoriu: la începutul carierei sale, fusese sponsorizat de o curtezană engleză pe nume Harriet Howard și apoi și-a adunat cu entuziasm o mulțime de amante: o dată, chiar, membrii cabinetului său, care călătoreau cu trenul imperial, au avut ocazia să-l surprindă pe împărat în flagrant când s-a deschis ușa cușetei sale. Se spune că aventura lui cu superba contesă di Castaglione, o aventurieră-spioană seducătoare, care era verișoara liderului italian Cavour, l-a încurajat să sprijine cauza eliberării italiene. Dar el era deja un susținător al eliberării italiene – silueta perfectă care se distingea pe sub celebrele rochii transparente era ea însăși irezistibilă. În ciuda faimei și extravaganței sale, Napoleon a rămas, în mod straniu, necunoscut și misterios. Cu mustățile lui ceruite și picioarele scurte, alura sa nu era prea eroică – puterea l-a epuizat și starea de sănătate șubredă i-a afectat capacitatea de decizie. În 1869, lipsa lui de discernământ i-a permis lui Bismarck să-l manipuleze și să-l facă să semneze o declarație de război care s-a dovedit a fi catastrofală.

Împăratul suferind nu mai putea fi acum războinic, nici nu mai putea conduce un război. Înfrângerea de la Sedan a dus la abdicarea și la exilul lui în Anglia: ultimul monarh al Franței a murit în străinătate. Fiul lui, prințul imperial, a fost ucis în timp ce lupta în slujba armatei britanice împotriva zulușilor.

Prăbușirea imperiului său modern, strălucitor, iubitor de plăceri, în urma înfrângerii suferite în războiul cu Bismark, a revoluției și a masacrelor Comunei din Paris, a fost cel mai bine descrisă de Emile Zola în romanul său *Nana*, în care imperiul este simbolizat de o curtezană superficială, lacomă, destrăbălată, care moare în camera ei de hotel în timp ce mulțimile răstoarnă regimul, frumosul ei trup fiind mâncat de viermi. Marx a descris cum s-a repetat istoria prin cei doi Napoleoni: prin Napoleon I, a fost o „tragedie“, prin Napoleon al III-lea, o „farsă“.

LINCOLN

1809–1865

Luăm hotărârea solemnă că cei morți nu au murit în zadar, că această națiune, sub Dumnezeu, va cunoaște o nouă naștere a libertății și că guvernarea poporului, de către popor și pentru popor, nu va pieri de pe fața pământului.

DIN CUVÂNTAREA LUI LINCOLN CU OCAZIA INAUGURĂRII CIMITIRULUI NAȚIONAL DE LA GETTYSBURG (19 NOIEMBRIE 1863)

„Abe cel Cinstit", președintele care a salvat Uniunea și a eliberat sclavii, este o legendă a istoriei americane. Cu adevărat bun și cu adevărat mare, acest personaj costeliv, auster, care s-a născut într-o regiune păduroasă izolată din Kentucky și a ajuns apoi să-și conducă națiunea, emana un farmec smerit care l-a făcut să fie iubit și admirat.

Cu toate că nu a primit o educație formală – mergând la școală „din când în când", cum s-a exprimat el –, a fost autodidact și putea să citeze fragmente din Biblie și din Shakespeare, devenind un maestru al limbii engleze. Parcursul lui Abraham Lincoln din coliba cu o singură cameră din Kentucky, în care s-a născut, până la Casa Albă este prototipul Visului american. Tatăl lui și mama lui vitregă, pe care o iubea foarte mult, erau aproape analfabeți. Băiatul umil care spărgea cândva lemne pentru șinele de cale ferată a fost autodidact în domeniul dreptului, a deschis un cabinet prosper în Illinois și – apărându-și, după cum se știe, dreptul de a nu participa la slujbele religioase – a intrat în politică. Întâi Whig, apoi membru fondator al Partidului Republican, Lincoln a devenit în 1860 cel de-al șaisprezecelea președinte al Statelor Unite.

Autoritatea lui Lincoln ar fi putut, până la urmă, să țină țara unită, însă alegerea lui a fost catalizatorul secesiunii. În 1858, Lincoln a făcut faimoasa declarație: „O casă dezbinată în sine nu poate dăinui. Cred că guvernul nu poate rezista permanent jumătate sclavagist, jumătate liber." Faptul că Lincoln era susținător al libertății era bine cunoscut și chiar înainte de a-și începe mandatul, în 1861, șapte state din sud s-au proclamat ca o nouă țară – Statele Confederate ale Americii. Respectând Constituția, Lincoln nu voia să deschidă ostilitățile – confederații au fost cei care au inițiat războiul civil când au deschis focul asupra fortului

Sumter –, însă refuzând să tolereze starea de secesiune permanentă, a luat o hotărâre fermă: Uniunea nu avea să fie scindată.

Lincoln dorea salvarea Uniunii, atât pentru ea însăși, cât și pentru păstrarea idealului de autoguvernare democratică, pe care îl socotea un model pentru restul lumii. În cuvântarea din 1863 de la Gettysburg, Lincoln a impus națiunii „concepute în libertate și devotate ideii că toți oamenii sunt creați egali“ respectarea principiilor democrației și egalității, care fuseseră puse la temelia acesteia în 1776: „Această națiune“, a declarat el, „va cunoaște o nouă naștere a libertății; și... guvernarea poporului, de către popor și pentru popor nu va pieri de pe fața pământului“. Lincoln a reafirmat o viziune a acestei națiuni și a identității sale care dăinuie și în prezent.

Conducerea lui Lincoln pe timp de război a asigurat victoria Uniunii. Lupta a impus măsuri extreme. Folosindu-se de puterile care îi erau conferite de starea de urgență pe timp de război, Lincoln a suspendat *habeas corpus*, a impus o blocadă asupra porturilor din sud și a închis fără proces mii de oameni suspectați de simpatii confederate. Oponenții lui, inclusiv politicienii care făceau lobby pentru pace în interiorul Uniunii, l-au criticat aspru, însă, date fiind vremurile și circumstanțele, metodele lui au fost destul de umane. Mărinimia lui înnăscută se observă în modul în care i-a tratat pe confederații învinși: „Luați-i ușor“, le-a zis el generalilor săi.

În calitate de comandant suprem al armatei Uniunii, fostul avocat și-a demonstrat simțul strategic care a contrabalansat lipsa lui de pregătire militară. După câteva începuturi ratate, el a descoperit în Ulysses S. Grant un comandant care i-a înțeles instinctiv viziunea asupra modului în care trebuia purtat războiul: „Nu pot să renunț la omul acesta“, se spune că ar fi răspuns Lincoln criticilor lui Grant. „Luptă.“

În timp ce Grant purta campanii militare agresive și încununate de succes, Lincoln mergea prin țară ca să-i însuflețească pe luptători și pe susținătorii cauzei lui. Elocvența și integritatea discursurilor lui au atins punctul culminant la Gettysburg, unde a declarat că dedică viitorul națiunii celor care își dăduseră viața pentru ea.

Lincoln fusese „în mod firesc împotriva sclaviei“ încă din tinerețe și aceasta fusese chestiunea care l-a determinat să părăsească activitatea juridică și să revină în viața politică în 1854. Războiul Civil l-a transformat

pe Lincoln într-un aboliționist convins. În Proclamația de emancipare din 1862 și-a folosit puterile de care dispunea pe timp de război ca să elibereze toți sclavii din statele rebele. Decizia de a câștiga sprijinul negrilor și de a recruta soldați pentru cauza Uniunii a fost una pe cât de legitimă din punct de vedere politic, pe atât de solidă din punct de vedere moral. Pentru Lincoln a fost o victorie: „Niciodată în viața mea“, a spus el, „nu am fost mai sigur că fac ceea ce trebuie, ca acum, când semnez acest document“. Dornic să împiedice abrogarea pe timp de pace a ordonanței sale, Lincoln a introdus în 1865 al 13-lea Amendament în Constituția Americii, care proclama libertatea întregului popor.

Împușcat în ceafă de radicalul sudist John Wilkes Booth, în timp ce era la teatru împreună cu soția sa, Mary, pe 14 aprilie 1865, Lincoln a devenit primul președinte al Americii care a fost asasinat în timpul mandatului. Există o oarecare confuzie în jurul cuvintelor rostite de ministrul de Război John Stanton când Lincoln și-a dat sufletul. Dar Lincoln a intrat cu adevărat atât „în rândul îngerilor“, cât și „în veșnicie“.

Jack Spintecătorul

Perioadă de activitate: 1888–1891

Mai multe crime la Whitechapel, stranii și oribile. Ziarele duhnesc a sânge.

Lordul Cranbrook, ministru, 2 octombrie 1888

Jack Spintecătorul umbla prin zonele cele mai murdare ale Londrei victoriene, alegându-și ca victime membrii cei mai vulnerabili și mai huliți ai societății: prostituatele. Cu o sete frenetică de sânge, a omorât cel puțin cinci femei din august până în noiembrie 1888. Spintecătorul, cunoscut și ca ucigașul din Whitechapel sau Șorțul de piele, rămâne cel mai notoriu ucigaș care nu a fost prins niciodată și primul criminal în serie cunoscut la nivel internațional. „Orașul era cuprins de groază“, spune o relatare din acea perioadă. „Bărbații vorbeau despre asta cu voce joasă, iar femeile, cu buzele palide, se înfiorau când citeau amănuntele cumplite.“

Toate crimele Spintecătorului au avut loc în sau în jurul zonei foarte sărace Whitechapel din estul Londrei. Victimele lui erau prostituate care trăiau pe străzi. Deși nu erau violate, în aproape toate cazurile li se tăia

gâtul și partea inferioară a trupului era mutilată în așa fel încât sugera mobilul sexual al crimei și obsesia pentru pântece. Cadavrele erau schilodite cu asemenea precizie, încât poliția a ajuns la concluzia că ucigașul avea cunoștințe fie de anatomie, fie de măcelărie.

Pe 7 august 1888, Martha Tabram a fost înjunghiată de 39 de ori în casa scării unei clădiri de locuințe din Whitechapel și lăsată cu partea de jos a corpului descoperită. Dacă Spintecătorul a fost responsabil pentru această crimă e discutabil, însă s-a aflat neîndoielnic în spatele uciderii lui Mary Ann Nichols, găsită pe o alee pavată din Whitechapel pe 31 august, strangulată și apoi înjunghiată de mai multe ori în gât, în stomac și în organele genitale. Inspectorii de poliție Frederick George Abberline, Henry Moore și Walter Andrews au fost chemați în sprijinul anchetelor desfășurate local (ulterior fiind chemat și inspectorul James McWilliam împreună cu forțele lui) și au fost interogați diferiți suspecți în privința ambelor crime, dar investigațiile nu au dat nici un rezultat. Apoi, pe 8 septembrie, a început să se contureze un tipar, când s-a descoperit la Spitalfields cadavrul lui Annie Chapman, cu gâtul tăiat și cu organe scoase din corp.

În mod clar, gândul terorii pe care o crease îl făcea pe ucigaș să jubileze. Pe 30 septembrie, după ce și-a omorât următoarea victimă, pe Elizabeth Stride, în fața Clubului Internațional al Muncitorilor din Dutfield's Yard, s-a îndreptat curajos spre est, către Aldgate, trecând probabil pe lângă polițiștii care patrulau din sfert în sfert de oră, și acolo a acostat-o pe Catherine Eddowes, în apropierea unui depozit. Abia eliberată dintr-o secție locală de poliție unde fusese dusă pentru beție, ea a fost găsită zăcând pe spate cu gâtul tăiat, burta spintecată și organele scoase din trup. Ultima victimă a lui Jack Spintecătorul a fost Mary Jane Kelly, o altă prostituată din zonă, ucisă în camera ei din Spitalfields și tăiată în bucăți, pe 9 noiembrie.

Pe 27 septembrie, la mijlocul intervalului în care s-au comis crimele, Agenția Centrală de Știri a primit o scrisoare de mărturisire, prost scrisă, cu cerneală roșie, semnată „Jack Spintecătorul". Deși se poate să fi fost o farsă, pe 16 octombrie, un grup de localnici care vegheau în zonă au primit ceea ce părea să fie jumătate de rinichi uman, aparținând evident uneia dintre victime. Când știrile despre un criminal în serie care vâna victime pe

străzi au apărut în presă, frica s-a transformat în isterie, iar comisarul poliției londoneze, sir Charles Warren, s-a văzut nevoit să demisioneze.

Cine a fost Jack Spintecătorul? Speculațiile mai bizare au atribuit mobiluri politice crimelor lui. Era el un reformator social – poate chiar Thomas Barnardo – dornic să aducă în atenția publicului starea jalnică a unor zone precum Whitechapel? Se poate să fi fost un naționalist irlandez degenerat: poate liderul naționaliștilor irlandezi din Camera Comunelor, Charles Stewart Parnell, care, cunoscut fiind că hoinărea pe străzile din Whitechapel, a fost urmărit un timp de poliție până când a fost eliminat de pe lista suspecților? Scriitorul George Bernard Shaw a părut să dea crezare acestei idei când a scris, în septembrie 1888: „[în timp ce] noi, social-democrații tradiționaliști, ne pierdeam vremea... un geniu independent a preluat frâiele... și, pur și simplu, a eviscerat patru femei".

Cea mai controversată sugestie a fost aceea că prințul Albert Victor, ducele de Clarence și fiul cel mai mare al prințului de Wales, fusese implicat în aceste crime și că guvernul și familia regală le mușamalizaseră ca să împiedice izbucnirea unui scandal. Această idee i-a intrigat mai cu seamă pe adepții teoriei conspirației, nu în ultimul rând pentru că prințul era cunoscut pentru stilul său de viață depravat, însă majoritatea probelor arată că el se afla în altă parte când se comiteau crimele.

Pentru o vreme, suspiciunile s-au îndreptat către comunitatea evreiască destul de numeroasă din estul Londrei, căci vechile prejudecăți au răbufnit în perioada crimelor, răspândindu-se zvonuri despre ucideri religioase ritualice. Spintecătorul lăsase niște părți de corp în urma dublei crime de pe 30 septembrie și scrisese cu creta un mesaj pe scară, și anume că „Evreii (*Juwes*) nu vor fi acuzați de nimic". Aaron Kosminski – un evreu polonez care lucrase ca frizer la Londra până ce fusese internat într-un spital de boli mintale în 1891 – a fost declarat ulterior suspect principal de către șeful adjunct de poliție sir Melville Macnaghten, dar nu a fost pus sub acuzare, cu toate că Robert Anderson (șeful Departamentului pentru Investigații Criminale) și inspectorul-șef Donald Swanson (căruia i se încredințase temporar cazul) l-au considerat, de asemenea, pe Kosminski suspectul principal. Alții însă susțin că mesajul criptic de pe perete indică o legătură cu Masoneria, *Juwes* reprezentându-i pe Jubela, Jubelo și Jubelum, uciși ritualic, potrivit tradiției masonice, pentru asasinarea Marelui Maestru Hiram Abif.

Macnaghten a numit, de asemenea, alți trei posibili suspecți: Montague Druitt, avocat și profesor care manifesta interes pentru chirurgie, despre care se credea că suferea de o boală psihică și care mai târziu a fost găsit mort; Michael Ostrog, un hoț de origine rusă și escroc, care a fost internat de câteva ori în spitale de boli mintale; și Francis Tumblety, un doctor care a fugit din țară după ce fusese bănuit de uciderea lui Kelly. Alte bănuieli s-au îndreptat către Jacob Isenschmid, un măcelar nebun, și Severin Klowoski, un chirurg polonez care își otrăvise trei soții. Potrivit autoarei de romane polițiste Patricia Cornwell însă, primul pe lista suspecților era, de fapt, un artist de origine germană pe nume Walter Richard Sickert, ale cărui picturi conțineau numeroase reprezentări misogine ale unor atacuri violente împotriva femeilor, deși criminaliștii îl excluseseră deja pe Sickert de pe lista suspecților posibili.

De ce s-a oprit brusc seria de crime comise de Spintecător? Să fi fost oare făptașul închis într-o instituție pentru boli mintale și, astfel, împiedicat să-și continue crimele? A murit oare de sifilis sau poate chiar s-a sinucis? Sau oare, după ce și-a atins scopul grotesc, s-a mulțumit să se retragă din nou în umbră? S-a mutat în alt loc atunci când poliția a împânzit Londra? Sau poate nici nu s-a oprit, ci doar și-a schimbat modul de operare, comițând nu numai cinci, ci 11 crime în Whitechapel, între 3 aprilie 1888 și 13 februarie 1891. Nimeni nu poate spune, dar cert e că omorurile au încetat la fel de brusc cum începuseră.

Jack Spintecătorul fusese reprezentat, pe baza câtorva mărturii ale unor oameni care pretindeau că îl văzuseră, ca un bărbat înalt, care purta un șorț și o trusă medicală neagră plină de cuțite chirurgicale, însă ziarul *Star*, care a relatat aceste evenimente la vremea respectivă, surprinde cu mult mai multă forță grozăvia crimelor lui și teroarea pură pe care acestea au provocat-o. „Un ticălos anonim – jumătate bestie, jumătate om – este în libertate“, scria ziarul. „Răutate hidoasă, viclenie mortală, sete nesățioasă de sânge – toate acestea sunt marca ucigașului dement. Această creatură vampirică, ce-și pândește victima ca un indian Pawnee, este îmbătată pur și simplu de sânge și va vărsa și mai mult.“

Darwin

1809–1882

Cu cât îl cunoșteai mai bine, cu atât părea întruchiparea idealului omului de știință.

T.H. Huxley, în *Nature* (1882)

Alături de Copernic, Newton și Einstein, Charles Darwin face parte din micul grup de oameni de știință care au produs o revoluție fundamentală a modului nostru de gândire. Înainte de Darwin, Facerea descrisă în Biblie era aproape universal crezută. După Darwin, un sâmbure mare, rece, de îndoială a pătruns între pretențiile religiei de a explica Universul și locul nostru în el. Darwin a schimbat radical modul în care ne concepem pe noi înșine.

Darwin a fost un copil tăcut și modest, care era pasionat de colecționarea de minerale, monede și ouă de păsări. După ce a primit o educație obișnuită, a fost trimis la universitate în Edinburgh, ca să studieze medicina. Disecția cadavrelor i s-a părut respingătoare și a părăsit universitatea fără să obțină o diplomă, însă pasiunea sa pentru istorie naturală și geologie înflorise și a continuat să se dezvolte când s-a dus să studieze la Cambridge.

După ce a absolvit cursurile universitare în 1831, profesorul lui de botanică l-a recomandat Amiralității pentru un post neplătit de naturalist la bordul navei *HMS Beagle*, care pornea într-o călătorie de cercetare de cinci ani în jurul lumii. Nava *Beagle* l-a dus pe Darwin în jurul coastelor Americii de Sud, a străbătut Pacificul, ajungând până în Australia, apoi s-a îndreptat către Africa de Sud, după care s-a întors în Anglia. Această experiență i-a deschis ochii asupra diversității nemaipomenite a formelor de viață existente pe planetă și asupra diferențelor și asemănărilor dintre ele.

În timpul călătoriei, Darwin a citit lucrarea revoluționară a lui Charles Lyell, *Principiile geologiei*, care susținea că particularitățile geologice erau rezultatul unor procese lente, treptate, care se petreceau pe parcursul mai multor eoni. Acest „uniformitarism“ contrazicea teoria „catastrofistă“, potrivit căreia aceste particularități erau rezultatul unor transformări brușe, violente, ce se petreceau de-a lungul unor perioade relativ scurte – armonizându-se, astfel, cu viziunea Bisericii, potrivit căreia Pământul era o

creație de dată recentă, așa cum se spunea în Geneză. În călătoriile sale, Darwin a adunat mai multe dovezi în sprijinul teoriei lui Lyell, precum fosilele din straturile de rocă sedimentară de la o altitudine de 3 660 de metri.

Când a ajuns în Insulele Galapagos, un arhipelag izolat din largul coastei de vest a Americii de Sud, Darwin era deja deschis către noi moduri de concepere a lumii naturale. Observase deja că păsările nandu – păsările mari nezburătoare din pampasul sud-american – semănau cu struții din Africa, dar erau, în mod clar, o specie diferită. De pe insule diferite din Arhipelagul Galapagos, a adunat exemplare de cinteze între care existau asemănări, dar și diferențe subtile. După ce s-a întors în Anglia și le-a studiat mai atent, a observat că cintezele provenite de pe insule diferite aparțineau, de fapt, unor specii diferite. Darwin a înțeles că toate au avut, cel mai probabil, un strămoș comun, însă în timp au suferit un proces de transformare.

Ideile evoluționiste nu erau noi, deși nu larg acceptate. Chiar bunicul lui Darwin, Erasmus, susținuse ideea – împărtășită de omul de știință francez Jean-Baptiste Lamarck (1744–1829) – că speciile evoluaseră în timp, moștenind caracteristici dobândite. La rândul lui, Darwin a ajuns la concluzia că, pentru a supraviețui, animalele (și plantele) se adaptează de-a lungul timpului schimbărilor din habitatul lor natural și, dacă sunt izolate geografic pentru o perioadă îndeajuns de lungă, aceste adaptări devin într-atât de pronunțate, încât pasărea nandu din America de Sud, de exemplu, face parte dintr-o specie înrudită, dar diferită de struțul african.

Marea descoperire a lui Darwin s-a petrecut după ce a citit, în 1838, *Eseu asupra principiului populației* al lui Thomas Malthus, care susținea că creșterea populației umane este mereu controlată de resursele de hrană limitate, de boli sau de războaie. Darwin și-a dat seama că variațiile sau adaptările pe care le observa la speciile de animale erau rezultatul „luptei pentru supraviețuire", care presupunea că indivizii care posedau sau moșteneau o caracteristică ce îi ajuta mai mult să supraviețuiască în mediul lor aveau șanse mai mari să se înmulțească și să transmită această caracteristică. El a numit acest proces selecție naturală.

Era o idee foarte simplă și totuși cu o putere explicativă uriașă. De-a lungul anilor 1830, 1840 și 1850, Darwin a continuat să adune dovezi, ezitând să-și prezinte teoria publicului, deoarece era conștient de impactul

devastator pe care urma să-l aibă asupra credinței religioase și asupra ideii existenței unei lumi morale și pline de sens.

Darwin s-a frământat și a tergiversat prezentarea teoriei, suferind tot mai mult din pricina unor tulburări psihosomatice dureroase care aveau să-l macine tot restul vieții. Apoi, în 1858, a primit o scrisoare de la un tânăr naturalist, Alfred Russell Wallace, care ajunsese, era limpede, pe cont propriu la ideea selecției naturale. Pe 1 iulie 1859, cei doi au prezentat o lucrare comună în fața Societății Linnaeene din Londra. Iar în luna noiembrie a aceluiași an, Darwin a publicat *Originea speciilor prin selecție naturală*.

A fost o lovitură fatală dată vechilor teorii. Oricărui om rezonabil, cu judecată, îi era aproape imposibil să se opună acestui argument convingător și volumului copleșitor de dovezi. Biserica Angliei și-a scos artileria grea pentru o contraofensivă, dar a fost în zadar. În locul viziunii redate în imnul anglican despre „toate lucrurile luminoase și frumoase, toate făpturile mari și mici“, apărea, așa cum anticipase Tennyson, „Natura, cu colți și gheare însângerate“.

Implicația că omul și maimuța aveau un strămoș comun era evidentă. Darwin a arătat limpede acest lucru când a publicat, în cele din urmă, în 1871, mult așteptata continuare a operei sale, *Originea omului*. Omul nu mai avea un statut special, de ființă diferită și superioară celorlalte animale, lăsată de Dumnezeu să îngrijească pământul. Omul era acum doar unul dintre numeroasele animale. Viziunea asupra lumii pe care ne-a lăsat-o moștenire Darwin era mai sumbră decât cea de dinainte, însă manifesta totodată o mai mare onestitate intelectuală și ne-a arătat că universul darwinian era încă la fel de plin – sau chiar mai plin – de miracol și de mister.

Dickens

1812–1870

În chestiunile literare, linia mea despărțitoare este următoarea: îți place sau nu Dickens? Dacă nu, îmi pare rău pentru tine, și cu asta am terminat.

Stanley Baldwin

Charles Dickens a fost prin excelență scriitorul englez al epocii sale. Exuberante, înduioșătoare, tragice și comice, romanele lui au captat imaginația publicului ca nici o altă operă scrisă înainte sau după el. A transformat realitățile pe care le-a trăit într-o panoramă socială captivantă și enciclopedică cu forță hipnotică. Operele lui alcătuiesc practic o lume, astfel încât chiar și cei care au citit puțin din acest autor știu ce înseamnă termenul dickensian.

Maestrul povestitor a scris opere devenite canonice. Cărțile lui împletesc întunericul și lumina, romantismul și melodrama, terifiantul și delicatețea; când sunt înfiorătoare și stranii, când amuzante până la lacrimi. De la închisoarea datornicilor din *Micuța Dorrit* (1855–1857) la azilul pentru săraci și ascunzișurile hoților din *Oliver Twist* (1837–1838), până la mașinațiunile de la Înalta Curte din *Casa Umbrelor* (1852–1853), Dickens a creat un tablou al Londrei ca un organism vibrant, viu, care ne domină și acum concepțiile despre metropola victoriană. Din clipa în care prima lui mare lucrare, *Documentele postume ale clubului Pickwick*, a fost publicată în foileton (1836) și numărul copiilor vândute a crescut vertiginos de la 400 la 40 000, el a fost recunoscut ca scriitorul care i-a înțeles pe englezi mai bine decât oricine.

Educația rudimentară a lui Dickens a fost întreruptă, când avea 15 ani, din pricina risipei tatălui său, odinioară funcționar în cadrul Marinei. Băiatul care își dorise din copilărie să fie actor și care a rămas în amintirea colegilor săi pentru „însuflețirea și vitalitatea sa“ a devenit, în schimb, un funcționar fără tragere de inimă. În primăvara lui 1833, Dickens, care era acum jurnalist (o carieră mai interesantă, dar „obositor de nesigură“), a fost chemat la Teatrul Covent Garden pentru o audiție, dar nu s-a dus din cauză că se îmbolnăvise. A fost mâna destinului, poate, căci în vara aceea a început să scrie. În anul următor, sub pseudonimul Boz, Dickens a câștigat prin scris faima pe care visase s-o câștige pe scenă. Este clar că dragostea lui de teatru i-a influențat opera. Mai târziu, avea să adapteze scrieri clasice precum *Colind de Crăciun* (1843) pentru teatru. Și nu a mai dorit niciodată să se angajeze la Covent Garden.

Numele pitorești ale personajelor lui Dickens aveau mare importanță pentru el. Nu putea să înceapă o nouă carte până când nu avea numele potrivite. Păstra liste cu nume care aveau un potențial deosebit și punea pe hârtie nenumărate variante. Martin Chuzzlewit era cât pe ce să fie Martin

Sweezlewag. Cu vârsta, scrierile lui au devenit mai sumbre și mai serioase, dar nu a renunțat niciodată la comedie. Frecvent cuprins de un râs isteric în cele mai nepotrivite momente, Dickens nu pierdea niciodată din vedere ridicolul lucrurilor.

Dickens făcea cercetări atente și multe dintre personajele sale aveau o bază în realitate, precum Fagin din *Oliver Twist*. În 1849, jurnalistul Henry Mayhew, fondatorul revistei *Punch*, a început să scrie o serie de articole pentru *Morning Chronicle*. Acestea aveau să se transforme, în final, în lucrarea gigantică de patru volume *London Labour and the London Poor*, care i-a șocat pe cititorii săi din clasa de mijloc prin ilustrarea fidelă a realităților din mahalalele londoneze și care a influențat gânditori radicali, reformatori și scriitori, inclusiv pe Charles Dickens.

Mayhew a dezvăluit partea ascunsă și întunecată a orașului, o lume a infracționalității, a mizeriei și a depravării. A intervievat hornari și florărese, cerșetori și actori ambulanți, hoți de buzunare și prostituate și, astfel, a zugrăvit o lume „terifiantă și uimitoare", așa cum o descria Thackeray. A vorbit despre „căutătorii de fecale de câine", care le vindeau tăbăcarilor. Le-a prezentat cititorilor „scormonitorii prin mâluri", copiii care-și câștigau traiul scormonind pe malurile Tamisei infestate cu holeră și pline de deșeuri menajere în căutare de monede și de bucăți de lemn sau de cărbune căzute din barje.

Mayhew și-a lăsat personajele să vorbească cu propriile cuvinte și și-a relatat descoperirile dintr-o perspectivă umanistă. A povestit despre Jack, un măturător din West End, „un tânăr chipeș, cu niște ochi mari și blajini"; despre prietenul acestuia, Gander, care câștiga niște bani în plus făcând roata. A descris camera pe care o închiriaseră și care era cât de curată putea fi și pe bătrâna care se îngrijea de ei cât de bine putea. A spus povestea prostituatei bețive China Emma, femeia „ofilită și înfometată" care zăcea într-o „ascunzătoare... ce arăta mai degrabă a bârlog de animal decât a casă de om".

În această lume trăia modelul după care a fost creat Fagin din *Oliver Twist*. Unul dintre cei mai cruzi cămătari și bișnițari (care făceau rost de lucruri furate), Ikey Solomon a devenit faimos pentru evadarea lui caraghioasă din închisoarea Newgate. După ce a fost arestat în 1827 pentru furt și primirea de bunuri furate, birja care trebuia să-l ducă la închisoare era, de fapt, condusă de socrul său. În timp ce birja făcea un

ocol prin Petticoat Lane, un grup de prieteni de-ai lui Solomon au doborât paznicii și l-au eliberat pe Ikey.

Solomon a fugit la New York, dar, în locul criminalului notoriu, autoritățile i-au transportat în Tasmania pe soția și pe copiii acestuia. „Hotărât să înfrunt[e] cu vitejie necazurile de dragul iubitei [sale] soții și al copiilor“, Solomon a pornit și el spre Tasmania ca să fie alături de ei. În lipsa unui mandat de arestare, a trecut un an până când autoritățile tasmaniene au reușit să-l aresteze și să-l trimită înapoi în Anglia.

Procesul lui Solomon care s-a desfășurat la Tribunalul Penal Central Old Bailey a făcut mare senzație în vremea aceea. Dar spre deosebire de Fagin, Solomon nu a fost spânzurat. Găsit vinovat în două capete de acuzare pentru furt, el a primit o condamnare de 14 ani, fiind deportat imediat în Tasmania. Solomon și-a petrecut restul zilelor acolo. Omul despre care se spunea la un moment dat că valora 30 000 de lire a murit pe la 60 de ani, înstrăinat de familia lui și lăsând o moștenire de numai 70 de lire.

Dar Dickens știa cât de ușor putea să se degradeze omul nu numai din poveștile despre viețile altor oameni, care i-au servit drept sursă de inspirație, ci și din proprie experiență. La aceeași vârstă la care Oliver Twist se confruntă cu întunericul terifiant al lumii, copilul Dickens se ducea la muncă. Timpul pe care l-a petrecut muncind într-o fabrică de vacs, din cauza falimentului tatălui său, a fost scurt. Când familia și-a revenit financiar, câteva luni mai târziu, Dickens s-a întors la școală. Părinții lui nu au mai vorbit niciodată despre acest lucru. El însuși a ținut secretul bine păzit, deși nu a uitat niciodată prin ce a trecut. A vrut mereu, a spus el, „să-i înfățișeze [pe săraci] bogaților într-o lumină favorabilă“. Teama, care nu l-a părăsit, de a nu cădea din nou în sărăcie l-a făcut să muncească și mai mult.

Mania Dickens i-a cuprins și pe bogați, și pe săraci. Edițiile operelor lui erau citite în fața mulțimilor de săraci de la oraș, care puneau mână de la mână ca să împrumute de la bibliotecă ultimul foileton publicat din scrierile lui. Dickens își făcea cititorii să râdă și să plângă. Personajele lui erau, pentru ei, la fel de vii precum cele din viața reală. În portul din New York, mulțimile se înghesuiau în jurul pasagerilor care debarcau punându-le întrebări despre soarta micuței Nell din *Vechiul magazin de curiozități*. Moartea ei a stârnit isterie; naționalistul irlandez Daniel O’Connell s-a

înfuriat atât de tare, din câte se spune, încât a aruncat cartea de la fereastra unui vagon de tren.

„Am mare încredere în săraci“, i-a scris Dickens unui prieten în 1844. „Nu voi înceta niciodată, sper, până voi muri, să pledez pentru fericirea și cultivarea lor, în limitele posibilităților.“ Prin exagerările lui fanteziste, filantropul radical a arătat soarta sumbră pe care o înfruntau atât de mulți. Unii cititori vedeau aici ilustrarea propriilor vieți; alții își dădeau seama cât de jalnice puteau fi aceste vieți. Potrivit unui critic american, scrierile lui Dickens reprezentau o forță reformatoare mult mai eficientă decât orice puteau realiza „atacurile deschise ale radicalismului“.

Dickens era renumit pentru ironia și talentul lui splendid de imitare. Și-a construit o a doua carieră, plină de succes, prin citirea în public a operelor sale. În turneele sale gigantice prin Anglia și America, se vindeau toate biletele în fiecare oraș unde dădea astfel de reprezentații. Și-a transformat ceata de copii într-o trupă de teatru de amatori, care punea în scenă piese în care el juca, în general, rolul principal. Pe parcursul acestor aventuri, a întâlnit-o pe Ellen Ternan, tânăra actriță care a fost marea lui dragoste în a doua parte a vieții.

Avea reputația de a fi excentric. Era obsedat de lumină, umplându-și cu oglinzi camera zugrăvită în culori vii. Pe vremea când era copil, tatăl său i-a arătat o casă care, a spus el, era dovada reușitei în viață a unui om. Așadar, în 1856, Dickens, ajuns adult, a cumpărat-o – Gad’s Hill Place din Higham, în comitatul Kent. A fost un tată exigent, iar repudierea totală a soției sale, Catherine, după mai bine de 20 de ani de căsătorie, a fost un act de o cruzime incontestabilă.

Capodopera lui Dickens a fost *Poveste despre două orașe* (1859). Acțiunea se desfășoară în timpul Revoluției Franceze, iar la final, Sydney Carton, un escroc care devine salvator, își dă viața pentru un om mai bun decât el, spunând: „Este lucrul cel mai bun pe care-l pot face eu și pe care l-am făcut vreodată; iar odihna spre care mă îndrept este, de departe, cea mai deplină din câte am cunoscut eu vreodată“.

Bismarck

1815–1898

Politica este arta posibilului, a realizabilului – arta celui mai bun lucru posibil de realizat.

OTTO VON BISMARCK

Otto von Bismarck, fiu de iuncher, a fost Cancelarul de Fier care a unificat Germania, a câștigat trei războaie, a creat un imperiu german hibrid autoritar-democratic și a dominat afacerile europene timp de aproape 30 de ani. Un mănunchi de contradicții, el a fost deopotrivă militarist ultraconservator și cel care a introdus în Germania statul social și sufragiul universal, un modernizator a cărui constituție germană a lăsat puterea reală în mâinile împăratului și ale armatei, un politician brutal, necruțător și răzbunător, care era totodată un ipohondru nevrotic și aproape isteric, un insomniac care nu putea să se abțină de la mâncare, un creștin ale cărui metode au fost cu totul amorale. În țară și în străinătate, a folosit amenințarea democrației ca să-i silească pe regi și pe principi să-i facă voia, iar în decursul acestui proces a creat o Germanie care era cea mai dinamică putere din Europa, însă creația lui a fost complet defectuoasă și inaplicabilă, în parte fiindcă aceasta fusese concepută în jurul lui, pe post de cancelar conducător.

Pe când era student, cu ambiții bombastice și excentric, a curtat două englezoaice, dar apoi s-a îndrăgostit de o fată grațioasă și fascinantă pe nume Marie von Thadden, care se căsătorise de curând cu unul dintre prietenii lui. Sub influența ei, a îmbrățișat luteranismul evanghelic pietist, la modă pe atunci, deși acest lucru nu l-a oprit niciodată de la a țese intrigi politice. Până la urmă, s-a căsătorit cu Joanna von Puttkamer, care era ștearsă, neinteresantă și bigotă, cu care a avut o căsătorie reușită, dar probabil plictisitoare, binecuvântată cu mulți copii.

În timpul revoluțiilor din 1848, Bismarck a fost scandalizat de rebeliunea liberală și a plănuit să-și ducă țăranii la Berlin ca să-l susțină pe rege. Se vedea pe sine ca un autoritar radical, glorificând dreptul divin al regilor într-o serie de cuvântări provocatoare menite să atragă atenția asupra lui. Memorandumurile trimise regulat regentului, devenit mai târziu regele Prusiei, conservatorul Wilhelm I, un soldat prusac cu stil direct, dar sentimental, arătau limpede că își dorea funcția de prim-ministru, dar cerea să i se acorde controlul total asupra afacerilor externe. A fost însă numit ambasador pe lângă Dieta Confederației Germane la

Frankfurt, apoi la Sankt Petersburg și, în final, la Paris. În timpul acestor misiuni și în timpul unei vizite la Londra, a întâlnit oamenii de stat ai vremii, inclusiv pe Napoleon al III-lea al Franței și pe Benjamin Disraeli. I-a spus lui Disraeli pe față și cu o putere de previziune uimitoare cum anume avea să manipuleze principii germani, Franța și Austria, folosindu-se de război și de amenințarea democrației, ca să reunifice Germania. În câțiva ani își îndeplinise întocmai promisiunile.

În 1862, criza regelui Wilhelm cu privire la bugetul militar prusac l-a determinat pe acesta să-l numească pe Bismarck în funcția de președinte al consiliului de miniștri și ministru de Externe al Prusiei. Bismarck aproape că și-a distrus imediat cariera printr-un discurs nechibzuit devenit notoriu, care amenința că Prusia nu-și putea făuri destinul în Europa decât prin „sânge și fier" – prin război. Cu toate acestea, alături de ministrul de Război Roon și de șeful de stat major von Moltke, Bismarck a început să pună în practică întocmai ceea ce spusese. Prusia rivaliza pentru conducerea numeroaselor principate germane cu Imperiul Habsburgic Austro-Ungar condus de împăratul Franz Joseph. Mai întâi, Bismarck a exploatat criza succesiunii din ducatele Schleswig-Holstein, ca să-l înfrângă pe nefericitul rege al Danemarcei și apoi să excludă Austria din treburile Germaniei.

În 1866, a manipulat Austria, implicând-o într-un război în care împăratul Franz Joseph a fost înfrânt în Bătălia de la Königgrätz, punând capăt pentru totdeauna pretențiilor Austriei de a juca un rol în politica Germaniei. Apoi, Prusia a putut să anexeze câteva regate germane, inclusiv Hanovra.

Bismarck a fost ridicat la rangul de conte. În tot ce făcea, el era responsabil numai în fața regelui Prusiei – nu era sprijinit de o grupare politică, dar Wilhelm devenise, la rândul lui, dependent de Bismarck. Lacrimile, ipohondria sau amenințările cu demisia ale lui Bismarck rezolvau crizele, totuși el depunea eforturi uriașe ca să-și păstreze sprijinul regal, în pofida faptului că era detestat de regina Augusta, precum și de prințul moștenitor Frederic și de soția acestuia, Vicky, fiica liberală a reginei Victoria. „Nu e ușor să fii rege sub Bismarck", a spus regele Wilhelm.

În 1869, când Spania a oferit tronul unui prinț de Hohenzollern, rudă cu regele Prusiei, Napoleon al III-lea a insistat ca oferta să fie refuzată – ceea

ce era de înțeles – întrucât francezii se temeau de o putere prusacă plasată de ambele părți ale granițelor lor. Dar aroganța francezilor a fost în avantajul lui Bismarck: el a falsificat textul unei telegrame franceze în așa fel încât s-o facă să pară ofensatoare la adresa regelui Wilhelm, care a fost indignat. Francezii au declarat război, dar au suferit o înfrângere totală în fața prusacilor în Bătălia de la Sedan. Împăratul Napoleon al III-lea a abdicat, fiind luat prizonier.

Victoria lui Bismarck i-a îngăduit să unifice Germania, transformând-o într-un nou imperiu, cu Wilhelm I împărat (*kaiser*, în germană) și el cancelar. A fost numit prinț. În Germania, el a îmbinat fațada sufragiului universal, a democrației parlamentare și o economie industriale moderne cu realitatea conducerii militare autoritare exercitate în secret de kaizer, de militari și, bineînțeles, de Bismarck însuși. Puterea reală îi aparținea kaizerului, dar era un sistem complex pe care numai Bismarck, cu prestigiul lui unic și cu geniul său politic, îl putea gestiona și controla.

În ciuda confesiunii „M-am plictisit", el s-a aflat la conducere aproape încă două decenii după crearea Imperiului german, purtând o campanie culturală prin care a atacat puterea catolică, aliindu-se uneori cu socialiștii, alteori susținând politici conservatoare, creând un stat social, promovând alianțe externe cu Austria și Rusia, în tot acest timp, urmărind să mențină echilibrul puterilor în Europa și temându-se că „într-o zi va izbucni marele război european din pricina unei nesăbuințe afurisite comise în Balcani".

În cele din urmă, puterea lui a devenit mai șubredă pe măsură ce a îmbătrânit, iar protectorul său, Wilhelm, a murit în 1888. Wilhelm a fost urmat la tron de prințul moștenitor Frederic, care, în mod tragic, era deja pe moarte, din cauza unui cancer. După o scurtă perioadă de domnie, tronul a fost luat de kaizerul Wilhelm al II-lea, tânăr, năvalnic și dezechilibrat psihic, care, în 1890, a cerut demisia cancelarului. Bismarck avea 75 de ani, dar a fost înfuriat de această prăbușire. El crease Germania și o nouă Europă, dar succesorii săi – îndeosebi kaizerul Wilhelm al II-lea – nu erau în stare să-i controleze creația.

Florence Nightingale

1820–1910

Ce mângâiere era s-o vezi trecând. Vorbea cu cineva și făcea semn cu capul și zâmbea către mulți alții… zăceam acolo cu sutele, dar eram în stare să îi sărutăm umbra când trecea și să ne punem din nou capul pe pernă mulțumiți.

Soldat anonim în Războiul Crimeei

„Doamna cu lampa“ a trecut peste piedici și atitudini intransigente ca să schimbe sistemul medical din armata britanică și să transforme profesia de soră medicală într-o profesie calificată și respectabilă pentru femei, pe scurt, a îmbunătățit milioane de vieți.

Botezată după locul ei de naștere din Italia, Florence Nightingale a crescut în Anglia și a fost educată acasă de către tatăl ei, la niște standarde cu mult peste cele socotite potrivite pentru femeile din vremea ei. Când inteligenta și studioasa Nightingale a ajuns la adolescență, a devenit conștientă că viața de societate și căsătoria – perspectivele obișnuite pentru o fată din clasa ei socială – nu o atrăgeau.

Când a auzit la 16 ani vocea lui Dumnezeu care îi spunea că ea are o misiune, Nightingale a hotărât să plece din sânul familiei și să-și construiască propria viață. Dar au trecut câțiva ani până ce părinții ei i-au permis să practice profesia de asistentă medicală, nerespectabilă din punct de vedere social. A devenit expertă în probleme de sănătate publică și spitale, până când, în cele din urmă, la aproape 30 de ani, și-a convins părinții s-o lase să se ducă în Germania, la una dintre puținele instituții care ofereau instruire asistentelor medicale.

Când a izbucnit Războiul Crimeei și ziarele au început să relateze starea îngrozitoare a soldaților britanici răniți, Nightingale, care era acum șefa Instituției pentru îngrijirea femeilor nobile bolnave din Londra, s-a numărat printre primii care au reacțioant. Sidney Herbert, un vechi prieten și secretar de stat la Ministerul de Război, a rugat-o să conducă un grup de asistente și să supravegheze asistența medicală în spitalele militare britanice din Turcia. În noiembrie 1854, Nightingale și grupul ei au ajuns la Spitalul Barrack din Scutari, lângă Istanbul.

Luptându-se cu condițiile mizerabile și cu lipsa cronică de provizii, confruntându-se cu surori medicale refractare, care se îmbătau frecvent, și cu doctori intransigenți care ezitau să recunoască autoritatea unei femei, Nightingale a transformat spitalele militare. S-a ocupat personal de aproape fiecare pacient, oferind mângâiere și sfaturi în timpul gărzilor ei

nocturne. Când a ajuns, rata de mortalitate în rândul soldaților răniți era de 50%; când a plecat, era de numai 2%.

Nightingale își impunea mereu noi țeluri tot mai ambițioase. La un an după ce a obținut primul ei post la Londra, și-a dorit să scape din „acest mic mușuroi“. După ce a îngrijit o vreme bolnavii din Turcia, și-a îndreptat atenția către țelul mai măreț de transformare a stării întregii armate britanice. Și-a dedicat tot restul vieții acestei sarcini. A susținut înființarea de comitete regale pentru această chestiune și a realizat rapoarte care au fost esențiale pentru înființarea Școlii Medicale Militare. Când și-a îndreptat atenția asupra stării de sănătate a soldaților din India, a devenit o autoritate supremă în domeniu, încât mai mulți viceregi i-au cerut sfatul înainte să-și ocupe poziția.

„Părea să emane chintesența Adevărului“, a scris un contemporan, impresionat de „curajul absolut cu care rostea adevărul“. Nedescurajată de împotriviri, Nightingale a ieșit învingătoare asupra doctorului din Scutari care inițial refuzase să permită prezența asistentelor în sălile de operație; asupra inspectorului general al spitalelor care a încercat să spună că autoritatea ei nu se extindea și asupra Crimeei; asupra autorităților guvernamentale care nu priveau cu entuziasm misiunea ei de a îmbunătăți starea de sănătate și, în general, starea de bine soldatului britanic.

Femeia numită șef al surorilor medicale din spitalele militare din străinătate a transformat această profesie într-una respectată. Când s-a întors în Anglia, a susținut nevoia de a instrui moașe și surori care să lucreze în azilurile pentru săraci, iar în 1860 a înființat prima școală de asistente medicale din lume, la spitalul St Thomas din Londra.

Austeră și aproape ascetică, Nightingale nu a vrut să fie numită eroină, refuzând să fie dusă într-o mașină oficială din Crimeea în Anglia și respingând orice sugestie de recepții publice. Revenită în Anglia, s-a izolat, ieșind rareori din casă. Se crede că dizabilitatea celei mai renumite asistente medicale din lume a fost de natură psihosomatică. Cu toate acestea, ajutată de prezența constantă a unor vizitatori importanți, Nightingale a putut să se dedice neobosit tot mai multor cauze.

Datorită fermității cu care și-a urmărit țelul, a dezvoltat o oarecare duritate. Impulsionată de sentimentul misiunii divine, Nightingale era nerăbdătoare cu cei cărora considera că le lipsea zelul necesar. Când Herbert era pe moarte și s-a văzut nevoit să-și reducă implicarea în diverse

cauze caritabile, ea l-a îndepărtat. Însă prin această tenacitate a reușit să producă schimbări extraordinare în profesia de soră medicală. În 1910, Nightingale, în vârstă de 90 de ani și oarbă deja de un deceniu, a murit la Londra.

Pasteur

1822–1895

Nu există două tipuri de știință: există știință și aplicarea științei; cele două sunt legate precum fructul de pom.

Louis Pasteur

Microbiologul francez Louis Pasteur a fost un om de știință care a contribuit enorm, prin studiile lui diverse și inovatoare, la combaterea bolilor umane și ale animalelor. A făcut multă muncă de pionierat în domeniul imunologiei, cea mai importantă fiind crearea primului vaccin antirabic. Cercetările lui asupra microorganismelor care provoacă deteriorarea alimentelor au avut o importanță vitală pentru industria franceză și britanică, în timp ce procesul de pasteurizare realizat de el încă este extrem important pentru conservarea alimentelor și pentru prevenirea îmbolnăvirilor.

Pasteur provenea dintr-o familie de tăbăcari. În copilărie era un artist bun, însă a fost limpede pentru profesorii lui că era foarte înzestrat din punct de vedere academic. În 1843, a fost admis la faimoasa școală pariziană École Normale Supérieure. A obținut licența în științe în 1845, iar în 1847 a prezentat o teză despre cristalografie și a primit titlul de doctor.

Cu o pregătire academică atât de prestigioasă și câteva cercetări inovatoare în domeniul chimiei fizice, Pasteur a obținut un post de profesor la Facultatea de Științe din cadrul Universității din Strasbourg. Aici a întâlnit-o pe Marie Laurent, fiica rectorului universității; s-au căsătorit în 1849 și au avut cinci copii, din care doar doi au trecut de vârsta copilăriei.

După șase ani petrecuți la Strasbourg, Pasteur s-a mutat la Lille. Și-a păstrat opinia fermă că aspectele teoretice și practice ale științei trebuie să

meargă împreună, așa că a început să țină cursuri serale pentru tinerii muncitori din Lille și să-și ducă studenții pe la fabricile din apropiere. De asemenea, a început să studieze procesul fermentării; una dintre primele lui realizări, din 1857, a fost să arate că multiplicarea drojdiei era posibilă în lipsa oxigenului. Acest proces a devenit cunoscut ca efectul Pasteur.

În 1857, Pasteur s-a întors la École Normale Supérieure. Aici și-a continuat cercetările asupra fermentației și a demonstrat, cu o rigoare experimentală neobișnuită, că acest proces era stimulat de activitatea unor organisme minuscule. În 1867, împăratul francez Napoleon al III-lea l-a scutit pe Pasteur de îndatoririle lui profesorale și i-a oferit un laborator de cercetare. Bucurându-se de o nouă libertate de studiu, Pasteur a început să se concentreze asupra rezolvării definitive a marii controverse științifice referitoare la generația spontană – dacă bacteriile și microorganismele puteau pur și simplu să „apară" din nimic. El a descoperit că bacteriile erau, de fapt, transportate prin aer și că descompunerea alimentelor era cauzată de expunerea acestora la bacterii.

În 1862, Pasteur a testat pentru prima oară procesul, cunoscut acum ca pasteurizare, prin care laptele și alte lichide sunt supuse procesului de încălzire pentru înlăturarea bacteriilor. În timp, acest proces a revoluționat modul de preparare, de păstrare și de vânzare a alimentelor și astfel mulți oameni au fost feriți de infecții. Pasteur a aplicat, de asemenea, cercetarea sa teoretică asupra industriei franceze a oțetului și a vinului și asupra industriei britanice a berii, permițând acestor industrii să producă bunuri care nu erau ușor alterabile. În urma unei sugestii a lui Pasteur, chirurgul britanic Joseph Lister a început să folosească, în anii 1860, metode antiseptice în timpul operațiilor.

În 1865, Pasteur a salvat industria franceză a mătăsii contribuind la identificarea și eradicarea unui parazit care omora viermii de mătase. În 1881, el dezvoltase tehnici de protejare a oilor de antrax și a găinilor de holeră. A observat că dacă folosea un vaccin care conținea o formă mai atenuată a unui microb și vaccina animalele, acestea erau imunizate în mod eficient. Aceasta a fost o evoluție importantă a utilizării anterioare de către Jenner a virusului variolei vacilor pentru vaccinarea împotriva acestei boli.

Cel mai important vaccin produs de Pasteur a fost cel antirabic. Prin manipularea sistemelor nervoase uscate ale iepurilor turbați, el a creat o

formă ușoară a acestei boli crunte și a reușit să vaccineze câinii împotriva rabiei. Tratase numai 11 câini în 1885, când a făcut pasul dramatic de salvare a vieții unui băiat de nouă ani care fusese mușcat de un câine turbat. A fost o intervenție extrem de riscantă, dar o reușită. Pasteur a rămas un erou al profesiei medicale până când a murit în 1895, în urma mai multor atacuri cerebrale. A fost înmormântat în Catedrala Notre Dame din Paris, apoi reînhumat într-o criptă de la Institutul Pasteur.

Pasteur a fost unul dintre numeroșii oameni de știință care au făcut minuni în medicină, datorită cărora suferința umană a fost ușurată. Edward Jenner s-a numărat printre primii, imunizând un copil împotriva variolei în 1796. Din anii 1860, Joseph Lister (1827–1912) a început o muncă de pionierat în chirurgie și a creat asepsia, folosind acidul carbolic ca antiseptic pentru a reduce riscul de infecție. Intervențiile chirurgicale deveniseră deja mult mai sigure în deceniile anterioare datorită medicului John Snow (1813–1858), care introdusese utilizarea anesteziei pentru a permite desfășurarea operațiilor fără durere. Snow a fost, de asemenea, cel care a reușit să reducă incidența holerei descoperind cauza bolii în rezervele de apă contaminată.

În 1895, fizicianul german Wilhelm Röntgen (1845–1923) a descoperit razele X, deschizând, astfel, calea unor mari îmbunătățiri în tratarea leziunilor interne. În 1928, Alexander Fleming (1881–1955) a descoperit penicilina, primul antibiotic, după ce a observat că mucegaiul format pe un vas murdar de laborator împiedica dezvoltarea bacteriilor. În anii 1950, cercetările imunologului francez Jean Dausset (n. 1916) au adus mari progrese în privința înțelegerii pe care o avem asupra modului în care organismul combate boala. În 1953, Francis Crick (1916–2004) și James Watson (n. 1928) au descoperit forma de dublu helix a ADN-ului. Toți cei care au lucrat la aceste proiecte merită să fie amintiți ca eroi ai medicinei.

Tolstoi

1828–1910

Când în literatură există un Tolstoi, e ușor și plăcut să fii scriitor; chiar și atunci când știi că tu însuți nu ai realizat nimic... Nu este o mare tragedie, cum ar fi dacă n-ar exista el, pentru că Tolstoi înfăptuiește cât pentru toți. Ceea ce face el justifică toate speranțele și aspirațiile cu care a fost învestită literatura.

ANTON CEHOV

Lev Tolstoi este, în opinia multora, cel mai mare romancier al tuturor timpurilor. Cele două capodopere ale lui, *Război și pace* și *Anna Karenina*, se numără, fără îndoială, printre cele mai bune romane scrise vreodată. A fost și un bun scriitor de nuvele și de eseuri, precum și istoric remarcabil și filosof mistic, care a dezvoltat idei creștine neobișnuite, dar influente, despre condiția umană și îndreptarea morală.

La baza măreției lui Tolstoi se află înțelegerea excelentă a comportamentului și a motivației umane, care se îmbină cu talentul înnăscut de povestitor și cu o viziune uimitor de vastă și universală. Un om foarte complex, chinuit de eșecul de a se ridica la propriile standarde, el a fost una dintre mințile cele mai agile și mai originale din istoria literaturii.

Contele Lev Tosltoi s-a născut în sânul unei familii nobile cunoscute, pe moșia strămoșească, Iasnaia Poliana, la vreo 200 de kilometri sud de Moscova. Copilăria i-a fost tulburată de moartea prematură a ambilor părinți, totuși a păstrat mereu o amintire idilică a copilăriei. A avut profesori care l-au educat acasă, însă atunci când s-a înscris la Universitatea din Kazan în 1844, a devenit impede că nu era un student dornic să învețe, cum nu era nici harnic, preferând să bea, să joace jocuri de noroc, să-și petreacă timpul cu femeile și să socializeze, și a părăsit universitatea în 1847 fără să obțină o diplomă.

S-a întors la Iasnaia Poliana cu intenția de a fi autodidact și de a îmbunătăți soarta iobagilor lui, însă hotărârea i s-a spulberat în scurtă vreme. În 1851, s-a dus în Caucaz, a intrat în armată, iar experiențele trăite aici i-au servit ca sursă de inspirație pentru povestiri ca *Hagi Murad*, cea mai bună nuvelă a lui. Este o poveste despre noblețe, curaj și trădare în viața unui luptător cecen cutezător în timpul războiului de 30 de ani purtat de ruși pentru a-l înfrânge pe legendarul comandant cecen Șamil, imamul Daghestanului, și pentru a cuceri nordul Caucazului. Tolstoi a luptat și în timpul asediului anglo-franco-italian al principalei baze maritime rusești din Crimeea, Sevastopol. După o campanie militară care a durat 11 luni,

marcată de un măcel înfiorător și de incompetență și încheiată în 1856, rușii și-au scufundat navele, au aruncat în aer și au părăsit baza militară. Această experiență a servit drept bază pentru trei schițe literare, în care Tolstoi și-a cizelat tehnica analizei minuțioase a gândurilor și a sentimentelor. „Eroul poveștii mele", a scris autorul, „pe care îl iubesc din tot sufletul… este Adevărul." În 1862, s-a căsătorit cu Sofia Andreevna Berg și s-a întors pe moșia lui, de această dată plănuind să-i învețe pe copiii simpli ai țăranilor și să învețe de la ei.

Tolstoi a cunoscut cea mai prolifică perioadă a vieții lui între 1863 și 1877. Din 1865 lucra la *Război și pace*, roman pe care l-a terminat în 1869. Această operă vastă vorbește deopotrivă despre viața de familie și despre politică. Romanul este alcătuit din trei mari elemente: lupta monumentală dintre Rusia și Franța, Alexandru I împotriva lui Napoleon, dintre 1805 și 1812, concentrându-se îndeosebi asupra invaziei și retragerii francezilor din Moscova; povestea a două familii nobile din Rusia, Rostov și Bolkonski, ale căror vieți se întrepătrund; și eseuri lungi pe tema istoriei. Este limpede că Tolstoi s-a identificat pe sine cu personajul straniu, timid și neîncrezător, dar bun, sincer și moral, Pierre Bezuhov.

Tolstoi are o viziune originală asupra războaielor pe care le descrie. Pe Napoleon îl zugrăvește ca fiind un narcisist neîndemânatic, pe țarul rus Alexandru I ca fiind un om rafinat în exprimare, obsedat de moștenirea pe care o lăsa, iar pe comandantul rus Mihail Kutuzov, care era de regulă ponegrit, ca fiind un bătrân militar șiret. Lupta în sine este văzută ca haos, fără vreo logică generală sau vreo structură proprie. Personajele imaginare au toate, într-o oarecare măsură, aceeași viziune asupra vieții și găsesc mângâiere numai în ceea ce avea să devină filosofia de căpătâi a lui Tolstoi: salvarea prin devotamentul față de familie și îndeplinirea sarcinilor de zi cu zi.

Poate că *Război și pace* a redefinit romanul, prin viziunea pătrunzătoare asupra motivației și acțiunii individuale, însă următorul mare proiect al lui Tolstoi, *Anna Karenina*, nu a fost mai puțin influent. Scris între 1875 și 1877, romanul a aplicat principiile din *Război și pace* la viața de familie. „Toate familiile fericite seamănă unele cu altele", a scris el; „fiecare familie nefericită este nefericită în felul ei." În centrul narațiunii se află relația tragică dintre Anna și contele Aleksei Vronski, care este ofițer. Tolstoi zugrăvește cu amănunte vii zbuciumul psihic al Annei sub presiunea

ipocriziilor societății și luptele ei interioare (zadarnice, până la urmă) de a-și raționaliza comportamentul.

Asemenea romanului *Război și pace*, *Anna Karenina* a fost un mijloc prin care Tolstoi și-a exprimat convingerile morale. Din 1877, a devenit tot mai obsedat de dimensiunea spirituală a vieții lui și a suferit diverse crize existențiale. A fost excomunicat de Biserica Ortodoxă în 1901 pentru reinterpretarea neobișnuită a creștinismului, în care a reliefat rezistența pașnică în fața răului, iubirea de vrăjmași, ascetismul dus la extrem și evitarea mâniei și a dorințelor carnale. În scurtă vreme, a adunat un grup tot mai mare de discipoli în întreaga lume.

Tolstoi a continuat să scrie și, cu profitul obținut de pe urma celui de-al treilea mare roman, *Învierea* (1899), a ajutat secta creștină persecutată a duhoborilor să emigreze în Canada.

Profund nemulțumit de căsnicia lui și de diviziunile din rândul discipolilor săi, Tolstoi, bolnav, a fugit de acasă împreună cu una dintre fiicele sale și cu un medic, dar a suferit un colaps și a murit în iarna anului 1910 într-o gară, refuzând să-și vadă soția. A avut parte de o înmormântare simplă pe moșia familiei sale. Deși adesea absurde, ideile lui morale, etice și spirituale au devenit foarte influente; Gandhi, de pildă, a fost impresionat de doctrina rezistenței nonviolente elaborate de el. Însă contribuția sa la literatură este cea care se impune mai mult decât orice altceva.

Cixi

1835–1908

După ce se transmite această poruncă pentru știința sătenilor voștri... dacă există oameni convertiți la creștinism, trebuie să-i lichidați numaidecât. Bisericile care le aparțin trebuie arse fără excepție. Oricine încearcă să cruțe pe cineva sau să nesocotească porunca noastră ascunzând creștini convertiți va fi pedepsit potrivit legilor... și va fi ars de viu ca să nu împiedice programul nostru.

Afiș al boxerilor, 1900

Frumoasă, vicleană și plină de cruzime, împărăteasa văduvă Cixi a fost arhetipul „femeii dragon". S-a ridicat din anonimat și a ajuns să conducă singură China vreme de 47 de ani, timp în care a provocat declinul umilitor al țării sale. În cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dinastia Qing, care cârmuise China timp de peste 250 de ani, se chinuia să facă față provocărilor aduse de modernizare și presiunii tot mai mari din partea puterilor europene. După ce suferise înfrângeri militare din partea rivalilor din afara granițelor țării și se confruntase cu tulburări interne crescânde, ultima dinastie imperială a Chinei s-a prăbușit, în cele din urmă, în 1911. Nimeni nu contribuise mai mult la această prăbușire decât însăși împărăteasa văduvă.

Când a intrat în familia împăratului Xianfeng în calitate de concubină în 1851, viitoarea împărăteasă moștenitoare era cunoscută drept Doamna Yehenara, fiica lui Huizheng. A primit curând numele Yi, apoi titlul de Nobila Consoartă Yi, după nașterea fiului ei, Zaichun, în 1856. După ce împăratul a murit în 1861, Zaichun a urcat pe tron și, pentru a reflecta noua ei funcție de împărăteasă, Yi a primit numele Cixi, care înseamnă matern și favorabil.

Înainte de a muri, Xianfeng numise opt „miniștri regenți" care să guverneze în timpul minoratului fiului său, însă în urma unei lovituri de palat, puterea a fost preluată de consoarta împăratului defunct, împărăteasa văduvă Ci'an, și de împărăteasa mamă Cixi. Cu ajutorul ambițiosului prinț Gong, ele au domnit împreună timp de 12 ani, exercitând puterea „din umbră".

Lui Zaichun, care a primit numele Tongzhi (însemnând domnie colectivă), i s-a permis târziu să-și înceapă „domnia", în 1873, dar, după ce au prins gustul puterii, cele două nu au mai avut de gând să se retragă discret. Îndeosebi Cixi a continuat să-l domine pe tânărul împărat, intimidându-l și determinându-l să-i accepte autoritatea.

După numai doi ani, Tongzhi a murit, dar urcarea pe tron a vărului lui Cixi, în vârstă de patru ani, împăratul Guangxu, a făcut ca aceste două femei să fie din nou regente. Șase ani mai târziu, în 1881, împărăteasa Ci'an a murit subit, ceea ce a dat naștere zvonurilor conform cărora fusese otrăvită de Cixi. Moartea lui Ci'an i-a lăsat cale liberă lui Cixi să exercite puterea absolută, pe care și-a consolidat-o în 1885, când l-a deposedat pe prințul Gong de prerogativele sale.

Până în acest moment, împărăteasa văduvă acumulase o avere personală uriașă. Într-o perioadă în care China se confrunta cu o criză financiară din ce în ce mai puternică, ea și-a construit palate și grădini extravagante și un cavou luxos. În acest timp, a înăbușit toate eforturile de reformă și de modernizare. În 1881, le-a interzis cetățenilor chinezi să studieze în afara țării de teamă să nu aducă idei liberale. Când au fost înaintate propuneri pentru construirea unei noi căi ferate, care să deschidă o mare parte a Chinei către exterior, ea s-a opus acestor planuri, susținând că ar fi un proiect „prea zgomotos" și ar „deranja mormintele împăraților".

Tânărul împărat Guangxu trebuia să preia puterea în 1887. La instigarea ei, mai multe oficialități de la curte au rugat-o să-și prelungească domnia, invocând ca motiv vârsta fragedă a împăratului. Ea a acceptat „împotriva voinței sale" și s-a emis o nouă lege care i-a permis să continue să-l „consilieze" pe împărat pe o perioadă nedefinită.

Chiar și după ce a cedat, în sfârșit, puterea în 1889 – retrăgându-se la uriașul Palat de Vară pe care îl construise pentru sine –, Cixi a continuat să eclipseze curtea imperială. L-a silit pe noul împărat să se căsătorească cu nepoata ei, Jingfen, împotriva voinței acestuia. Când, mai târziu, împăratul a dat-o la o parte pe soția lui ca să petreacă mai mult timp cu Consoarta Zhen – cunoscută drept Concubina Perlă –, Cixi a pus ca Zhen să fie biciuită.

La mijlocul anilor 1890, împărăteasa văduvă a insistat să se deturneze fondurile destinate Marinei chineze și să se canalizeze către renovarea masivă a palatului ei de vară, pentru a-și sărbători acolo cea de-a șaizecea aniversare. Când Japonia a pornit războiul împotriva Chinei în 1894, forțele armate ale acesteia din urmă au fost înfrânte. Reformatorii au câștigat încrederea împăratului Guangxu, iar în 1898, el a inițiat „Reforma celor o sută de zile".

Împărăteasa văduvă nu era dispusă să cedeze nici un pas. În septembrie 1898, ea a organizat o lovitură militară în urma căreia Guangxu a fost practic înlăturat de la putere. Acesta a continuat oficial să-și exercite funcția de împărat până în 1908, însă a fost declarat inapt pentru guvernare printr-un edict elaborat chiar de ea.

Se pare că prăbușirea lui Cixi a fost provocată de Răscoala Boxerilor din 1900.

În 1900, un grup clandestin, „Societatea pumnilor drepți și armonioși“ (Boxerii), care îi învăța pe membrii săi artele marțiale (și chiar pretindea că i-ar putea antrena astfel încât să fie imuni la gloanțe), a condus o răscoală în provincia Shandong și a câștigat susținători din rândul țăranilor săraci. A făcut propagandă, acuzându-i pe misionarii catolici de abuzuri sexuale și pe imigranții occidentali că încercau să submineze China. Atacurile violente împotriva ambelor grupuri deveniseră ceva obișnuit.

Crezând că această mișcare ar putea-o ajuta să-și păstreze puterea, Cixi a sprijinit răscoala, susținând că ar fi fost o expresie a culturii populare chineze. Ulterior, revoltele antioccidentale și distrugerea proprietăților străinilor au escaladat, iar, în vara lui 1900, o „armată“ a boxerilor a asediat ambasadele occidentale din Beijing. Armata imperială chineză a fost complice la atac, neintervenind să elibereze ostaticii. A fost nevoie să sosească trupe internaționale pentru ca asediul să înceteze (după care orașul a fost jefuit) și a durat câteva luni bune ca răscoala să fie înăbușită.

Ironic, rebeliunea a dus la sporirea prezenței străine în China. Protocolul Boxerilor din 1901 nu doar că a silit guvernul chinez să accepte plata unor despăgubiri uriașe, dar le-a oferit țărilor occidentale concesii comerciale mari și le-a permis să-și instaleze armate permanente în Beijing – încă o insultă adusă mândriei naționale deja rănite, pe care se întemeiase rebeliunea eșuată din fașă. Faptul că și-a anunțat sprijinul în favoarea mișcării Boxerilor, pe care a văzut-o ca pe un bastion al valorilor tradiționale chineze în fața influențelor occidentale și liberale, a încurajat puterile occidentale să înainteze până la Beijing și să cucerească Orașul Interzis. Cixi s-a văzut nevoită să fugă, iar autoritatea imperială a fost restituită numai după ce împăratul a semnat un tratat umilitor. Cixi a murit în 1908, lăsându-l pe tronul imperial pe Puyi, în vârstă de doi ani. Înlăturat de la putere de Revoluția din 1911, reinstalat pe tron pentru scurtă vreme în 1917, numit împărat-marionetă al Manciuriei de către japonezi din 1932 până în 1945, el a fost ultimul monarh al Chinei. Cixi s-a dovedit a fi groparul Imperiului Chinez.

Leopold al II-lea: siluirea națiunii congoleze

1835–1909

Mulți au fost împușcați, unora li s-au tăiat urechile; alții au fost legați cu funii de gât și de corp și au fost duși de acolo.

ROGER CASEMENT RAPORTEAZĂ MINISTRULUI DE EXTERNE BRITANIC TRATAMENTUL CARE LI SE APLICA BĂȘTINAȘILOR ÎN STATUL LIBER CONGO SUB LEOPOLD

Leopold al II-lea, regele belgienilor, a administrat colonia central-africană Congo, întinsă și profitabilă, cu un cost uman teribil. Și-a creat un imperiu personal colosal, prin exploatarea și uciderea a milioane de oameni, și a adunat bogăție – transformând inima Africii în Inima întunericului, cum a numit-o Joseph Conrad.

Leopold l-a urmat la tron pe tatăl său, Leopold I, în 1865. A evitat să implice Belgia în Războiul franco-prusac din 1870–1871, înțelegând că mica lui țară nu avea nici o influență în politica puterilor europene. Însă neutralitatea în politica europeană nu era echivalentă cu noblețea idealurilor; în schimb, ambițiile lui Leopold s-au extins dincolo de granițele Europei, iar în 1876 i-a mărturisit ambasadorului său la Londra: „Nu vreau să pierd un prilej bun de a ne pricopsi cu o felie din minunatul tort african".

Leopold a pus ochii pe resursele naturale neatinse din bazinul fluviului Congo, acoperit de păduri tropicale dese și având de 80 de ori suprafața Belgiei. În 1876, a creat ceea ce s-a numit Association Internationale Africaine, ca să promoveze explorarea și colonizarea Africii, iar doi ani mai târziu l-a însărcinat pe exploratorul anglo-american Henry Morton Stanley să exploreze regiunea Congo. Mituind cu sume derizorii triburile locale și amăgindu-le să semneze trecerea pământurilor lor sub control european, Stanley a rechiziționat pentru Leopold mari părți din Congo. Astfel a fost creat Statul Liber Congo, pentru care Leopold a primit recunoaștere internațională la Conferința de la Berlin din 1884–1885.

Statul Liber Congo era liber numai cu numele. Nu era nici măcar colonie belgiană, ci, mai curând, proprietatea personală a lui Leopold, din care storcea profituri pe măsură ce jefuia regiunea bogată în resurse naturale, în special cauciuc și fildeș. Leopold nu a fost niciodată în Congo, preferând să

guverneze statul printr-o serie de agenți, care culegeau și ei profituri din această însărcinare.

Ordinea era menținută de către forțele numite Force Publique, o armată de 20 000 de mercenari, cunoscută pentru cruzimea ei, care era comandată de ofițeri europeni, dar care se bizuia pe infanteriști africani prost plătiți. Force Publique avea misiunea să colecteze taxa pe cauciuc, o taxă împovărătoare care necesita, practic, muncă forțată. După ce soseau în satele triburilor, agenții lui Leopold sechestrau femeile și copiii și refuzau să-i elibereze până când bărbații nu se duceau în pădurea tropicală și nu aduceau cantitatea de cauciuc cerută, care apoi era vândută, umplând mereu cuferele lui Leopold.

Ca să-i împiedice să irosească gloanțele pe vânarea animalelor sălbatice, Leopold le-a ordonat soldaților din Force Publique să dea socoteală pentru fiecare glonț tras, cerându-le să aducă drept dovadă mâna dreaptă a victimei lor. Mercenarii au tăiat cu miile mâinile unor congolezi nevinovați, indiferent dacă erau morți sau vii. Satele au fost arse, locuitorii torturați și, potrivit unor rapoarte, membrii Force Publique ar fi comis chiar acte de canibalism. Comandamentul lui Leon Rom, soldatul belgian barbar care conducea Force Publique, era înconjurat de sute de capete tăiate.

Aceste atrocități au provocat moartea a zece milioane de oameni, potrivit estimărilor, jumătate din populația statului Congo, fie din cauza tratamentului aplicat de Force Publique, fie din cauza foametei și a lipsurilor. În tot acest timp, Leopold se prezenta pe sine în fața Europei ca un filantrop, care era hotărât să elibereze regiunea de năpasta comerțului cu sclavi practicat de arabi și răspândea „civilizația“ europeană. Însă misionarii creștini care au pătruns în inima statului Congo au spus o cu totul altă poveste și în Europa au început să ajungă rapoarte despre abuzuri îngrozitoare.

În prima decadă a secolului XX au avut loc mai multe răscoale tribale. Ele au fost reprimate cu brutalitate, însă au reușit să genereze cercetări amănunțite ale condițiilor din Statul Liber Congo. În 1900, Edmund Dene Morel, un negustor englez, a început să organizeze o campanie împotriva condițiilor oribile din acest teritoriu, iar în 1903, Ministerul britanic al Afacerilor Externe l-a însărcinat pe diplomatul Roger Casement să se deplaseze în Congo și să afle ce se petrecea acolo. Raportul detaliat scris de

Casement pe baza celor văzute acolo a stârnit indignarea lumii întregi, iar scriitori ca Arthur Conan Doyle, Joseph Conrad și Mark Twain s-au alăturat acestei campanii. În 1908, parlamentul belgian a votat, în sfârșit, anexarea statului Congo, confiscându-i regelui această proprietate și punând capăt controlului exercitat de acesta asupra regiunii.

Abia în 1960 Congo și-a dobândit independența deplină, însă moștenirea brutală a lui Leopold al II-lea bântuie în continuare țara, care a suferit ani buni în urma unui război civil în cursul căruia au fost uciși milioane de oameni. Leopold a murit pe 17 decembrie 1909, fiind un personaj ocărât și detestat, care și-a justificat până la sfârșitul vieții tratamentul pe care l-a aplicat în Congo. Mark Twain a scris că regele îmbătrânit era „un bătrân nesuferit lacom, hrăpăreț, zgârcit, cinic, însetat de sânge", în timp ce pentru Arthur Conan Doyle, siluirea statului Congo a fost, pur și simplu, „cea mai mare crimă din istorie".

Ceaikovski

1840–1893

Cu adevărat, aș avea motive s-o iau razna dacă nu ar fi muzica.

Ceaikovski, despre importanța fundamentală a muzicii în viața lui

Piotr Ilici Ceaikovski este unul dintre compozitorii din tradiția occidentală care se bucură de o largă și îndelungă apreciere a publicului, înregistrările simfoniilor și ale concertelor lui fiind mai numeroase decât cele ale oricărui alt compozitor, iar partiturile lui pentru balet numărându-se printre cele mai apreciate din lume.

Îndurând dificultățile unei vieți personale foarte grele, Ceaikovski a respins stilurile altor compozitori ruși contemporani cu el, care porneau de la muzica populară, creând, în schimb, lucrări romantice înălțătoare, impetuoase și dureros de tulburătoare, care contrastează izbitor cu lucrările strălucite, dar sumbre, ale lui Wagner sau cu cumpătarea febrilă a lui Brahms. De la Uvertura „Romeo și Julieta" și *Lacul lebedelor* până la Uvertura „1812" și capodopera lui, *Evgheni Oneghin*, muzica lui Ceaikovski este la fel de iubită astăzi ca atunci când a fost compusă.

Asemenea lui Beethoven și Mozart, Ceaikovski a dat dovadă de un talent muzical precoce. Cânta la pian de la vârsta de cinci ani și compunea cântece pentru frații și surorile lui; de asemenea, citea și scria în franceză și în germană. Tatăl lui a fost inginer de mine – deși nu era bogat, avea o situație materială bună – și a hotărât că tânărul Ceaikovski avea să urmeze o carieră juridică, fiind trimis la Școala Imperială de Jurisprudență din Sankt Petersburg de la 12 până la 19 ani, apoi ocupând imediat un post de funcționar la Ministerul Justiției. Pe măsură ce a înaintat în vârstă, talentul său muzical a devenit tot mai evident. S-a înscris la noul Conservator din Sankt Petersburg în 1862 (demisionând din funcția sa în anul următor) și, dezvoltându-și talentul uimitor de rapid, a terminat studiile muzicale în 1865, formându-și deja complet personalitatea muzicală. În anul următor s-a mutat la Moscova, unde a predat teorie muzicală la Societatea Muzicală Rusă.

Până în 1870, Ceaikovski compusese prima lui mare lucrare, Uvertura „Romeo și Julieta“. După primul spectacol, compoziția a trecut aproape neobservată, dar a avut mai mult succes în 1872 la Sankt Petresburg, unde s-a pus în scenă o versiune revizuită. Era o compoziție abstractă pentru orchestră care totuși spunea o poveste – una ce se potrivea perfect cu temperamentul tragic și pasional al lui Ceaikovski. Viața lui fusese marcată de tragedie încă din 1854, când iubita lui mamă murise de holeră. A scris mai târziu: „Am încercat să exprim prin dragoste atât agonia, cât și extazul“.

Agonia personală a lui Ceaikovski se găsea tocmai în dragoste. Începând de la sfârșitul anilor 1860, a avut relații pasionale cu câțiva studenți tineri, iar unul dintre preferații lui, Edouard Zak, s-a sinucis în 1873. Acest lucru a avut un efect profund asupra lui Ceaikovski. Câțiva ani mai târziu, poate încercând să scape de înclinațiile lui homosexuale, dar, mai degrabă, ca să evite bârfele și scandalul, s-a căsătorit cu o fostă studentă care făcuse o obsesie pentru el, Antonina Miliukova. Ea îl bombardase cu scrisori și amenințase că se omoară dacă nu răspundea sentimentelor ei. În ciuda semnelor clare că era o uniune complet nepotrivită, Ceaikovski a cerut-o de soție în mai 1877 și s-au căsătorit în luna iulie a acelui an. Până în septembrie, căsnicia s-a destrămat, rămânând validă doar cu numele.

În ciuda acestei perioade tumultuoase din viața sa romantică, Ceaikovski era în plină formă creativă. A compus muzica pentru baletul *Lacul lebedelor*

în 1875–1876. În 1877–1878, a compus remarcabila Simfonie nr. 4 și capodopera lui, *Evgheni Oneghin*, o interpretare muzicală a faimoasei povestiri în versuri a lui Pușkin. Inițial, opera *Oneghin* nu a fost bine primită, însă odată cu trecerea timpului, a ajuns să fie recunoscută drept o capodoperă – și, când a fost publicată partitura pentru pian, s-au vândut foarte multe exemplare. Fiind francofil întreaga viață, muzica lui Ceaikovski dovedește claritatea și ușurința modelelor franceze mai degrabă decât tonurile sumbre și introvertite ale contemporanilor săi germani.

După ce căsnicia lui a luat sfârșit, Ceaikovski a intrat într-o altă fază importantă a vieții sale: relația cu filantroapa bogată Nadejda von Meck. Deși cei doi nu s-au întâlnit efectiv niciodată, ea i-a finanțat cariera oferindu-i un salariu anual de 6 000 de ruble. Acest lucru i-a permis să renunțe la slujbă și să se concentreze pe creație. Meck l-a sprijinit din 1876 până în 1890, când a rupt brusc legăturile din societate, perioadă în care Ceaikovski a compus unele dintre cele mai cunoscute lucrări ale lui. În 1880, a scris Uvertura „1812“, cu finalul bombastic care includea 16 salve de tun și bătaia clopotelor de biserică. Premiera spectacolului a avut loc la Moscova doi ani mai târziu. Faima lui Ceaiokovski începea deja să ajungă la apogeu. A fost însărcinat să compună Marșul încoronării pentru țarul Alexandru al III-lea în 1883 și era căutat ca dirijor în toată Europa.

În 1888, a scris Simfonia nr. 5, care a fost urmată de baletul *Frumoasa din pădurea adormită*, terminat în 1889, și de baletul *Spărgătorul de nuci*, finalizat în 1892. A compus și o operă, *Dama de pică*, pusă în scenă la Moscova în 1890. Toate aceste compoziții au fost create într-un mediu emoțional mai stabil, în care era lipsit de grijile financiare și avea un regim strict de lucru. Renumele lui ajunsese până în America, unde a fost invitat să dirijeze Marșul încoronării la concertul de deschidere din Carnegie Hall de la New York.

Asemenea mamei lui, Ceaikovski a murit cel mai probabil de holeră, de care s-a îmbolnăvit după ce a băut apă contaminată într-un restaurant din Sankt Petersburg, în octombrie 1893. A murit la numai câteva zile după premiera compoziției sale, care este poate cea mai remarcabilă și mai tragică, Simfonia nr. 6, „Pathétique“. În întreaga Rusie s-au ținut slujbe religioase pentru pomenirea lui și i s-au adus omagii. A creat o lume muzicală plină de pasiune și foarte încărcată de emoție, care încă exercită

un farmec nemijlocit asupra celor care-i ascultă compozițiile în orice loc din lume.

Clemenceau

1841–1929

Ne înfățișăm aici cu un singur gând: războiul total.

Georges Clemenceau

Georges Clemenceau a fost cel mai mare conducător militar al Franței în timpul Primului Război Mondial. Optimismul lui Clemenceau, tenacitatea care l-a caracterizat toată viața și insistența sa asupra încheierii unei înțelegeri punitive cu Germania i-au câștigat porecla Tigrul.

Clemenceau s-a născut într-un sat din Vendée, în vestul Franței, în 1841. A crescut printre țărani, iar educația politică a primit-o de la tatăl său, care i-a modelat viziunile republicane. În 1861 s-a dus la Paris ca să studieze medicina, iar acolo s-a implicat în politica republicană radicală și a început o activitate jurnalistică de aceeași natură, criticând regimul împăratului Napoleon al III-lea și atrăgând, astfel, atenția poliției.

În 1870–1871, Franța a pierdut Războiul franco-prusac. Clemenceau a fost implicat în răsturnarea de la putere a lui Napoleon al III-lea și ales membru al guvernului provizoriu. S-a opus cu vehemență, dar fără succes, impunerii unui tratat dur Franței, prin care aceasta a pierdut provinciile Alsacia și Lorena în favoarea noului Imperiu german. În mai 1871, Clemenceau a încercat, dar nu a reușit, să intermedieze între guvern și rebelii Comunei din Paris.

De-a lungul anilor 1880 și 1890, Clemenceau a continuat să desfășoare atât activități politice, cât și jurnalistice. Una dintre victoriile lui a fost sprijinul acordat între 1894 și 1906 tânărului ofițer evreu Alfred Dreyfus, victima antisemitismului din guvern, armată și presă, care a fost acuzat pe nedrept că era spion german. Ziarele lui Clemenceau au dezvăluit corupția și nedreptatea din jurul acelui caz bine cunoscut. În 1902 a fost ales senator.

Clemenceau a ocupat funcția de prim-ministru între 1906 și 1909. În perioada premergătoare Primului Război Mondial, a susținut reînarmarea

împotriva Germaniei, iar după izbucnirea războiului, a devenit un critic vocal al guvernelor care s-au succedat și al înaltului comandament al armatei, lansând acuzații de incompetență, defetism și pacifism de debara.

În noiembrie 1917, la 76 de ani, Clemenceau a acceptat invitația de a deveni prim-ministru. Necruțător și belicos, și-a impus convingerea că „războiul trebuia purtat până la capăt“ și îi trata dur pe cei pe care îi socotea trădători și defetiști. A insistat asupra faptului că singura modalitate de a câștiga războiul era crearea unui comandament unic al Aliaților, sub comanda generalului Foch. Până în noiembrie 1918, viziunea lui s-a dovedit corectă.

La Conferința de Pace de la Paris din 1919, Clemenceau și-a amintit evenimentele din 1870–1871, iar la negocierile cu prim-ministrul britanic David Lloyd George și cu președintele Woodrow Wilson, a insistat ca Germania să fie dezarmată, să-și asume „vina pentru război“ și să consimtă să plătească despăgubiri uriașe. S-a asigurat ca tratatul să fie semnat în Sala Oglinzilor de la Versailles, locul în care Wilhelm I se autoproclamase împărat german în 1871, după ce umilise Franța. Prin decența și tăria lui de caracter, Clemenceau s-a dovedit a fi un luptător pentru dreptate și un excelent comandant militar, însă pretențiile cu aer de răzbunare pe care le-a emis la Versailles au fost o greșeală.

Clemenceau a pierdut alegerile prezidențiale din 1920 și s-a retras. Înainte de a muri, nouă ani mai târziu, și-a publicat memoriile, în care a anticipat un nou război cu Germania, în preajma anului 1940.

Sarah Bernhardt

1844–1923

Există cinci tipuri de actrițe: actrițe proaste, actrițe acceptabile, actrițe bune, actrițe mari – și apoi e Sarah Bernhardt.

Mark Twain

Născută la Paris, actrița supranumită în întreaga lume „Divina Sarah“ a avut o viață la fel de furtunoasă precum rolurile pe care le-a interpretat. Cu o energie nemărginită – care era poate rezultatul copilăriei trăite în nesiguranță, fiind fiica nelegitimă a unei curtezane olandeze –, ea a

cunoscut succesul ca actriță mai întâi în Franța, după care a luat cu asalt scena londoneză în 1876. Nici măcar pierderea piciorului spre bătrânețe nu a constituit pentru ea o piedică majoră în fața interpretării cu aceeași pasiune a rolurilor. Și de îndată ce și-a revenit după amputare, a pornit într-un turneu de ridicare a moralului soldaților aflați pe front în timpul Primului Război Mondial, dusă într-o lectică. Nu avea nici un gând să se retragă, asigurându-se că de atunci înainte își putea interpreta rolurile așezată pe scaun.

Deși evreică, a fost educată la mănăstire, iar, în copilărie, Bernhardt a cochetat cu ideea călugăriei. Însă iubitul influent al mamei sale, Charles, duce de Morny (1811–1865), a hotărât, după câte se pare, altfel. Politician francez strălucit, acum pe nedrept uitat, el a fost fiul reginei Hortense a Olandei și al fratelui vitreg al împăratului Napoleon al III-lea și, de asemenea, nepotul prințului Talleyrand. Bancher, proprietar de cai de curse și estet, ca să nu mai spunem amant de notorietate, el s-a căsătorit cu o prințesă rusoaică. A fost creierul din spatele loviturii de stat a lui Napoleon al III-lea și al regimului acestuia și președintele Corpului Legislativ, însă moartea lui prematură a contribuit la căderea celui de-al Doilea Imperiu. Era cât se poate de firesc ca acest om care era întruchiparea puterii, a mondenității și a eleganței franceze să o lanseze (și poate chiar s-o zămislească) pe cea mai renumită actriță franceză de până la începutul epocii filmului.

Morny i-a asigurat lui Bernhardt un loc la Conservatorul din Paris și o slujbă la Teatrul Comédie Française, pe scena căruia și-a făcut debutul în 1862, după ce câștigase deja premii în timpul studiilor. Fiind cuprinsă de trac, Bernhardt ar fi părut mai curând mai bună de curtezană decât de actriță. După șase ani de muncă istovitoare, și-a făcut intrarea în lumea teatrului și a fost aclamată pentru rolul Cordeliei din *Regele Lear*, tradus în franceză, și al trubadurului Zanetto din *Le Passant*, o piesă în versuri de François Coppée. Cea de-a doua interpretare a cunoscut un asemenea succes, încât i s-a cerut să joace din nou în această piesă în prezența lui Napoleon al III-lea.

Publicul se înghesuia să vadă stilul ei scenic inimitabil, plin de izbucniri năvalnice de emoție puternică, lacrimi și durere. Mulți nici nu concepeau ca rolurile ei cele mai renumite, precum Marguerite din *Dama cu camelii* a

lui Dumas și eroinele eponime din piesele *Fedra* a lui Racine și *Adrienne Lecouvreur* a lui Scribe, să fie interpretate de altcineva.

Victor Hugo, în ale cărui tragedii a jucat, a fost fermecat de „vocea ei de aur“, în timp ce Sigmund Freud se minuna că „fiecare bucățică din acea mică persoană trăiește și fascinează“. Totuși, Bernhardt a fost criticată de preoți nu numai pentru conținutul indecent al pieselor pe care ea însăși le-a produs, dar și pentru numeroasele ei aventuri romantice și viața amoroasă trăită la vedere. Își ducea viața după propriul plac, afirmând că era „una dintre marile amante ale epocii mele“. Promiscuitatea ei era notorie: „Draga mea, dacă te-ai așezat pe o tufă de trandafiri și te-ai înțepat, nu poți ști ce spin a fost de vină“, a fost răspunsul iubitului ei, prințul de Ligne (descendent al nobilului și curteanului de secol al XVIII-lea), când Bernhardt l-a anunțat că era însărcinată cu copilul lui. Alți amanți de-ai ei au fost Hugo și Gustave Doré. Căsătoria încheiată la vârstă mijlocie cu tânărul actor Jacques Damala s-a încheiat după ce el a contractat datorii mari și a părăsit-o ca să intre în Legiunea Străină. Poate că iubitul său fiu Maurice a fost singurul bărbat care nu a dezamăgit-o niciodată.

La începutul anilor 1880, a părăsit Parisul și a pornit în turnee internaționale lungi prin Europa și America, unde nu numai că a interpretat rolurile principale feminine în puneri în scenă ale pieselor franceze clasice și moderne, dar a interpretat și roluri masculine, construcția ei zveltă ajutând-o să interpreteze convingător rolul lui Hamlet, de pildă. Autopromovându-se strălucit, a cucerit Parisul, apoi lumea – și era „prea americană ca să nu reușească în America“, așa cum a remarcat ironic scriitorul Henry James. Bernhardt a fost primul star internațional din perioada anterioară cinematografiei – și a jucat și în câteva dintre primele filme mute, printre care *Regina Elisabeta* și *Dama cu camelii*, începând cu 1912.

Înzestrată cu multiple talente, Bernhardt a scris și a sculptat; de asemenea, a tradus numeroase piese. Ea însăși a devenit impresar în lumea actoriei, organizându-și propriile turnee profitabile. Când stilul ei histrionic s-a demodat, și-a creat și și-a condus propria companie de teatru, închiriind în 1898 clădirea Théatre des Nations (mai târziu redenumită Théatre Sarah Bernhardt).

Bernhardt transforma totul în legendă, schimbând mereu povestea filiației sale, și a fost probabil cea mai sănătoasă „tuberculoasă“ din câți au existat vreodată (cel puțin o dată tușind „cu sânge“, care era, de fapt, un lichid roșu ascuns într-o bășică). Dar a dat dovadă de o fidelitate perseverentă. Aflând că soțul care o părăsise trăia acum în sărăcie, dependent de droguri, l-a salvat, plătind ca să fie îngrijit. A fost o patriotă franceză înflăcărată și a fermecat publicul până la sfârșit.

Maupassant

1850–1893

Domnul Maupassant... posedă cele trei calități esențiale scriitorului francez: claritate, claritate și claritate. Dă dovadă de un spirit echilibrat și ordonat, care este marca tagmei noastre.

Anatole France, în *La vie littéraire* (1888)

Maupassant a fost scriitorul francez care a transformat aproape de unul singur nuvela într-o formă de artă. Hedonist renumit și sportiv, i-a șocat pe mulți cu literatura lui „imorală“. În opera lui, a recunoscut atracția pe care o exercită senzualitatea și ambivalența naturii umane. Această sensibilitate, combinată cu stilul de a scrie de o claritate rară, îl face un mare scriitor.

În 1880, Émile Zola a hotărât să publice o colecție de povestiri inspirate de recentul Război franco-prusac. Contribuția lui Maupassant, „Boule de Suif“, a fost o capodoperă în miniatură care a câștigat peste noapte succesul autorului ei. Povestirea, scrisă într-un stil și cu o originalitate tipice, vorbea despre cum este exploatată și trădată o prostituată de către clasa de mijloc ipocrită pe timp de război. Pentru mulți, acest stil de a scrie nu era altceva decât umplutură pentru articolele de ziare, însă Maupassant a transformat nuvela într-un gen distinct, care a fost îmbrățișat ulterior de o serie de autori, de la James Joyce până la Ernest Hemingway și de la Anton Cehov până la Somerset Maugham.

Născut într-o familie nobilă normandă săracă, Maupassant a renunțat la postul de funcționar lipsit de satisfacții și a urmat o carieră de scriitor. Geniul lui a fost să dezvăluie, în narațiuni simple, adevăruri umane

fundamentale cu o iscusință care rivaliza – și uneori chiar întrecea – cu cea a celor mai buni romancieri. Concizia, eleganța și umanitatea care caracterizează cele peste 300 de povestiri scurte pe care le-a scris în deceniul ce a urmat arată măiestria cu care stăpânea această formă de artă.

Maupassant nu a vrut să prezinte „o perspectivă banală, fotografică, a vieții... ci una mai completă, mai captivantă, mai pătrunzătoare decât realitatea însăși". În acest demers, o mare influență a avut-o educația primită de la marele romancier Guastave Flaubert (1821–1880). Flaubert, prieten cu mama lui Maupassant, l-a luat sub aripa lui pe tânăr când acesta s-a întors la Paris după ce luptase în Războiul franco-prusac din 1870–1871.

Flaubert l-a introdus în cercurile celor mai importanți scriitori ai vremii, spunând: „E ucenicul meu și-l iubesc ca pe un fiu". Flaubert a preluat, într-adevăr, rolul de tată pentru Maupassant (unii șoptind că era chiar tatăl lui natural), ai cărui părinți se despărțiseră când el avea 11 ani, tatăl său fiind mereu un personaj înstrăinat de familie. Stilul lui Maupassant a fost șlefuit în timpul în care s-a aflat sub aripa lui Flaubert în asemenea măsură încât maestrul rus Tolstoi i-a lăudat spiritul pătrunzător și mistuitor și stilul disciplinat, frumos, de a scrie, spunând că acestea erau marca geniului.

În același timp, Tolstoi a deplâns imoralitatea lui Maupassant. Era vicios și viclean: o poveste vorbea despre un nobil înfometat aflat într-un vagon de tren oprit într-o zi foarte călduroasă, care s-a hrănit, până la urmă, cu laptele unei țărănci care alăpta. O alta vorbește despre o doamnă nobilă respectabilă care, în timp ce privește pe fereastră, este confundată cu o prostituată de un tânăr spilcuit și apoi caută iertarea cumpărându-i soțului ei un cadou din banii câștigați. Acțiunile povestirilor lui se desfășoară adesea în bordeluri sau budoare; dar el era fascinat și de război, de țăranii șireți din Normandia lui natală, de finanțe și de jurnalism și de întorsăturile ciudate ale soartei. Fascinația pe care o manifesta scriitorul față de sex (un critic a spus despre el că era „un obsedat sexual absolut") reflecta gradul fenomenal de promiscuitate din viața lui. Într-adevăr, plimbările cu barca pe care le făcea cu tinere parizience aflate în căutarea plăcerii au servit ca sursă de inspirație pentru povestirea lui *Mouche*, iar succesul literar l-a ajutat să întrețină câteva amante. Cel mai bine vândut roman al lui Maupassant, *Bel-Ami* (1885), este o capodoperă, probabil cea

mai bună istorisire scrisă vreodată despre acea lume modernă unde se întâlnesc jurnalismul și politica, iar autorul și-a botezat iahtul după titlul romanului.

Maupassant considera că datoria artistului nu era aceea de a fi arbitru moral, ci de a prezenta societății propria reflecție și de a-i lăsa pe oameni să tragă singuri concluziile. A declarat: „Pentru un scriitor, nu pot exista jumătăți de măsură: trebuie fie să spună ce crede că este adevărat, fie să mintă". Astfel, caracterul incisiv al scrierilor sale scoate în evidență contrastul dintre aparență și realitate, ilustrând modul în care vanitatea și mândria duc la autoamăgire și falsitate. Maupassant a scris despre trădare și seducție; despre soarta care le e favorabilă celor necruțători și egoiști; despre societățile care se întemeiază pe ipocrizia colectivă; și despre nebunie. Nu s-a ferit de ambiguitățile profunde care zac înlăuntrul nostru, în timp ce scrierile lui au puterea de a risipi miturile societății.

Maupassant a fost dovada vie a acestor ambiguități. Pe de o parte, era un om de acțiune, un vâslaș pasionat care era în stare să vâslească fără probleme 80 de kilometri într-o zi și care chiar l-a salvat de la înec pe poetul englez Swinburne. Serviciul militar și dragostea de mare i-au influențat multe dintre povestiri și dintre decorurile în care se desfășoară acțiunea scrierilor sale. Pe de altă parte, avea înclinație către gânduri anxioase și morbide și a fost tot mai mult cuprins de depresia de care suferise și mama lui.

Pe la 20 de ani, Maupassant a descoperit că avea sifilis, dar a refuzat să se trateze. A devenit tot mai instabil psihic, pe măsură ce existența lui frenetică i-a accelerat deteriorarea fizică. În 1892, la un an după ce fratele lui (și el bolnav de sifilis) murise nebun, Maupassant a încercat să se sinucidă. A fost dus la un sanatoriu, unde a murit după mai puțin de un an – la numai 43 de ani. În cariera lui de scriitor, care a durat numai un deceniu, Maupassant a scris aproximativ 300 de nuvele, șase romane, trei cărți de călătorie și un volum de versuri. Opera lui a fost pe măsura vieții sale frenetice. Dar, deși viața sa a fost scurtă, povestirile lui trăiesc veșnic.

Oscar Wilde

1854–1900

Încă de la început, viața lui Wilde a fost un rol pe care l-a jucat și a continuat să-l joace chiar și după ce soarta îi luase intriga din mâini.

W.H. AUDEN, ÎN *THE NEW YORKER* (9 MARTIE 1963)

Oscar Wilde – poet, dramaturg, autor de aforisme, romancier și autor de povești pentru copii, estet, victima prejudecăților și a ipocriziei și înzestrat cu o inteligență nonconformistă incurabilă – s-a raportat la viața sa ca la o operă de artă; el a fost eroul ei – și ar trebui să rămână și eroul nostru. Iubitor de paradoxuri și cunoscător al absurdităților vieții, a ridiculizat cu ușurință pretențiile, prejudecățile și ipocriziile epocii sale. Distrugerea lui de către societatea care îl idolatrizase a fost un ecou tragic al temelor pe care le-a explorat cu mult farmec și cu iscusință retorică în propria operă.

Rareori se întâmplă ca piesele lui Wilde, precum *O femeie fără importanță* și *Ce înseamnă să fii onest*, să lipsească din repertoriile teatrelor. Umorul lui uimitor merită mereu citat: „Îmi iau jurnalul cu mine oriunde mă duc. Trebuie să ai mereu ceva senzațional de citit în tren“, îi spune Gwendolyn lui Cicely în *Ce înseamnă să fii onest*, o piesă despre care se spune că este comedia perfectă din câte s-au scris vreodată. Mai mult decât la orice alt autor al vremii, el deconstruiește prin satira lui edificiul pompos al societății victoriene târzii și o face cu mult elan. Dar sub pojghița sclipitoare se află potențialul tragediei și o mare parte din opera lui pâlpâie la limita întunericului. *Portretul lui Dorian Gray*, romanul publicat de Wilde în 1889, a împins limitele respectabilității abordând tema descompunerii, a cruzimii și a iubirii interzise, iar soția lui Wilde, Constance, a remarcat că „de când Oscar a scris cartea aceea, nimeni nu ne mai invită nicăieri“. Dar cartea este o evocare universal sensibilă și tulburătoare a temerilor noastre cu privire la moarte și la îmbătrânire. Nici basmele lui, *Prințul fericit* și *Uriașul cel egoist*, nu ocolesc realitatea insuportabilă că cruzimea trece nepedepsită, iar eroismul nerăsplătit.

Wilde s-a născut la Dublin din părinți anglo-irlandezi, însă dorința lui de a fi în centrul atenției l-a determinat să urmeze studiile și să-și facă o viață în Anglia. Arhetipul estetului de tip *fin de siècle*, Wilde și-a cultivat o înfățișare flamboaiantă și un mod de exprimare iute și tăios, transformându-se într-o celebritate cu mult înainte ca scrisul lui să confirme că merita toată această atenție. „Mai rău decât să se vorbească despre tine e să nu se vorbească despre tine“, spunea el. Pe la 20 de ani,

absolventul Universității Oxford, înalt, cu vorba tărăgănată, îmbrăcat cu un costum din catifea cu pantaloni trei-sferturi ca în perioada Regenței, era deja faimos. Chiar și prințul de Wales a cerut să-i fie prezentat, afirmând: „Dacă nu îl cunoști pe domnul Wilde e ca și cum nu ai fi cunoscut în societate". Din celebritate s-a născut o carieră: pe scena societății londoneze au început să apară caricaturi ale dandy-ului care declara că arta era cea mai înaltă formă de acțiune. Ducând una dintre aceste piese într-un turneu american, un producător întreprinzător a hotărât să-l ia și pe Wilde într-un turneu paralel de lectură pe tema esteticii. Wilde – care, așa cum se spune, ajuns la vama americană, a făcut comentariul „Nu am nimic de declarat în afară de geniul meu" – a devenit la fel de celebru și de cealaltă parte a Atlanticului cum era în Anglia. Numai în cei cinci ani anteriori prăbușirii sale, Wilde a devenit pe deplin scriitorul care plănuise dintotdeauna să devină.

Homosexualitatea lui Wilde a fost la fel de celebră ca opera lui. Deși inofensiv, societatea a exagerat mult trăsăturile personalității sale și, astfel, l-a frânt. Decadența lui provocatoare stârnise de ani buni zvonuri despre sexualitatea lui, dar Wilde era tată căsătorit, devenind homosexual activ abia pe la 30 de ani, după ce mariajul lui trecuse printr-o perioadă tumultoasă. „Singura cale de a scăpa de ispită este să-i cedezi", a fost comentariul faimos al lui Wilde. Și-a descris aventurile sexuale ca pe „un festin alături de pantere". Prins într-o răfuială dintre iubitul lui ridicol de înfumurat și distructiv, lordul Alfred (Bosie) Douglas, și tatăl lui Douglas, marchizul de Queensberry, o personalitate rigidă și temperamentală, Wilde s-a trezit subiectul unei campanii susținute în care era acuzat de pedofilie. Queensberry îi trimitea mănunchiuri falice de legume, iar biletul pe care l-a lăsat la clubul frecventat de Wilde, în februarie 1895, în care îl acuza că era un „sodomit [sic] care pozează", a fost ultima picătură. Împins de Boise, Wilde l-a dat în judecată pe tatăl acestuia pentru calomnie.

A fost o greșeală teribilă. La contrainterogatoriu, Wilde s-a comportat cu aceeași frivolitate poznașă care îl caracterizase întotdeauna, dându-se în spectacol în fața noului său public, alcătuit din oamenii care veniseră să asiste la proces. Dar nici măcar justificarea elocventă a imoralității prezentate în opera sa nu a reușit să contrabalanseze amănuntele aventurilor lui sexuale. Tribunalul nu tolera asemenea destăinuiri. Wilde a pierdut procesul și a fost imediat judecat și condamnat la doi ani de muncă

silnică pentru exhibiționism. Sala de proces a răsunat de strigăte de „Rușine“. Queensberry a chemat executorii judecătorești ca să pună stăpânire pe casa lui Wilde, în schimbul cheltuielilor de judecată. Fiul lui, care fugise pe continent ca să scape de incriminare, și-a făcut cunoscute public suferințele, aflat departe, în siguranță.

În timp ce Wilde își ispășea pedeapsa în temnița de la Reading, un alt pușcăriaș, soldatul Charles Thomas Wooldridge, condamnat pentru că își omorâse soția tăindu-i gâtul cu un brici, a fost spânzurat. Lui „C.T.W.“ i-a dedicat Wilde ultima lui mare operă, trista *Baladă a închisorii din Reading*, scrisă în timpul exilului în Franța, după ce a fost eliberat din închisoare în 1897. A fost nevoie ca poemul să fie publicat sub un pseudonim, „C.3.3“ (numărul lui din închisoare), din pricina notorietății numelui său. Îmbinând lumina și întunericul, poemul exprimă setea de inocență, frumusețe și mântuire, chiar și în adâncul nămolos al disperării, dar, în același timp, cere iertare și înțelegere.

Nu, n-am văzut nicicând un om,
Sau vreun prizonier,
Holbat la peticul de-azur
(Ocnașii zic că-i cer),
Și nici la norii care trec
Vopsiți cu-argint sau fier.

Poemul se încheie cu versurile:

Cu toți ucidem ce ni-i drag
Și-ntindem morții prada;
Omoară unii măgulind,
Ori cu dojeni, cu sfada:
Cei lași ucid cu sărutări,
Iar cei viteji cu spada!

Pe când se afla în închisoare, Wilde a scris *De Profundis*, o scrisoare de 50 000 de cuvinte, de o strălucire amară, către Bosie, o mărturie a distrugerii lui de către marea lui iubire. Nu și-a revenit niciodată, nici fizic, nici psihic, de pe urma încarcerării. Ostracizat de societate, neputând să-și vadă iubiții fii, și-a petrecut ultimii ani din viață rătăcind pe continent. Inteligența lui spirituală a rămas neschimbată până la sfârșit: „Mor, căci trăiesc peste posibilitățile mele“, a afirmat el. Cu puțin înaintea morții, zăcând într-o cameră mohorâtă din Paris, se spune că a șoptit: „Ori tapetul se duce, ori eu mă duc“.

Wilhelm al II-lea

1859–1941

Cruzimea și slăbiciunea vor începe cel mai înfricoșător război al lumii, al cărui scop este distrugerea Germaniei. Căci nu mai există nici o îndoială, Anglia, Franța și Rusia au pus la cale împreună un război de anihiliare împotriva noastră.

Ultimul împărat al Germaniei – mai simplu cunoscut drept kaizer – a fost un monarh absolutist inconsecvent, bombastic, lipsit de tact, ridicol, poate chiar alienat mintal, care a reușit să se folosească de constituția imperiului în așa fel încât să câștige controlul asupra armatei germane și asupra politicii externe, însă care s-a dovedit, în final, incapabil să guverneze sau să-și păstreze puterea. Dar timp de 20 de ani, Wilhelm al II-lea a fost conducătorul zgomotos și dinamic al celei mai moderne și mai puternice țări europene, care a dominat, prin personalitatea lui, afacerile internaționale. A ajuns să simbolizeze expansionismul militarist brutal al noului Imperiu german în ascensiune, dar personalitatea lui dezechilibrată a constituit o cauză a instabilității periculoase a imperiului, a complexului acestuia de inferioritate și a erorilor politice. A contribuit neîndoielnic la creșterea instabilității pe plan european și la accelerarea cursei înarmării cu Marea Britanie. Lui îi aparține o mare parte din vină, alături de elita militaro-birocratică germană, pentru catastrofa umanitară din Primul Război Mondial – deși este simplist să punem întreaga greutate a responsabilității pe umerii lui.

Fiul prințului moștenitor Frederic al Prusiei și al soției acestuia, prințesa britanică Vicky, fiica reginei Victoria, Wilhelm s-a născut cu brațul stâng paralizat, care i-a rămas toată viața mai scurt decât celălalt, deseori fiind un motiv de rușine și de jenă. Când a crescut, a devenit un admirator al mândriei, machismului și disciplinei castei militare prusace, transformându-se într-o parodie stângace a ofițerului prusac, cu mustățile lui ceruite, cizmele strălucitoare, bastoanele, căștile împodobite și uniformele de dandy, concepute de el. În ciuda, sau poate din pricina, brațului paralizat, a figurii și sănătății fragile, a pielii albe, ca de femeie, și a

gustului exagerat pentru uniforme, a îmbrățișat obsesiv militarismul prusac.

La început a venerat magnifica putere machiavelică a Cancelarului de Fier Bismark, însă adevăratul lui erou a fost bunicul său, Wilhelm I, primul kaizer – sau împărat – al noului Imperiu german, care întruchipa austeritatea sobră, patriotică, a nobilului militar perfect. În același timp, a ajuns să disprețuiască liberalismul anglofil îmbrățișat de tatăl și de mama lui. Personalitatea sa îmbina vechiul și noul, căci era convins că avea să fie un monarh absolutist german de drept divin, dar era totodată un susținător înflăcărat al noilor tehnologii – văzându-se cumva deopotrivă ca un cavaler medieval și ca un tehnocrat modern. Opiniile lui au fost, de la bun început, bizare, căci amesteca un antisemitism înverșunat cu susținerea noii clase de întreprinzători, militarismul obsesiv cu gustul pentru arhitectură și artă și autoritarismul absolutist cu pretențiile de sprijinire a clasei muncitoare și a unor legi ale muncii mai liberale.

În 1888, a murit bunicul lui Wilhelm și tatăl său a devenit împărat, dar, în mod tragic, noul kaizer era deja pe moarte din pricina unui cancer la gât, iar Bismarck a rămas deținătorul puterii totale. După moartea tatălui său, care domnise doar câteva luni, Wilhelm i-a urmat la tron. Bismarck se văzuse deja nevoit să-și piardă vremea plătind amantele lui Wilhelm și răscumpărând scrisorile de amor ale tânărului împărat în urma aventurilor lui sexuale timpurii. Mai rău, de acum înainte, Bismarck trebuia să ascundă și să șteargă comentariile deseori demente și lipsite de tact pe care Wilhelm le scria pe marginea documentelor oficiale, dar, în scurtă vreme, discursurile împăratului – al căror conținut varia, lăudându-se cum trupele germane urmau să-i masacreze pe chinezi cu o brutalitate demnă de huni sau propunând ca armata să-i împuște pe greviștii germani – stânjeneau deja elita germană.

În 1890, Wilhelm era hotărât să se descotorosească de bătrânul Bismarck folosindu-se de propriile politici favorabile clasei muncitoare ca să obțină demisia lui. Mai întâi, l-a înlocuit cu un ofițer destoinic, generalul von Caprivi, și apoi cu învechitul prinț von Hohenlohe, dar era limpede că Wilhelm urmărea să conducă singur. Bismarck crease constituția hibridă a Imperiului german, folosind toate simbolurile democrației, dar dedesubtul acestora, prerogativele regalității prusace rămăseseră intacte și absolute: această constituție îi servise lui Bismarck deoarece exercitarea funcției lui

de cancelar depindea de favorurile kaizerului. Dar acum Bismack nu mai era, kaizerul era hotărât să-și asume și această funcție și în următorii ani, Wilhelm, dând dovadă de oarecare iscusință politică, a luat în mâinile lui politica germană, îndeosebi întemeindu-și puterea pe dreptul său de a conduce armata prin intermediul cabinetelor lui militare personale și de a numi cancelarul și miniștrii.

În acest nou curs încununat de succes pe care l-a urmat politica germană, kaizerul a fost consiliat de către presupusul lui prieten cel mai bun, prințul Philip von Eulenberg, care era ambasadorul său la Viena, estet, muzician, scriitor și o persoană care credea în dreptul divin, în puterea kaizerului, conservatorismul social, imperialismul german și în ședințele de spiritism. Datorită intrigilor și planurilor lui Eulenberg, kaizerul a reușit să găsească și să promoveze un candidat pentru funcția de cancelar, pe Bernard von Bulow, care se socotea mai degrabă curtean imperial decât om de stat independent. În 1900, Wilhelm l-a numit în funcție pe Bulow, acesta dominând de acum înainte politica. În același timp, kaizerul a susținut crearea Marinei Imperiale germane, pornind o cursă a înarmării cu britanicii. Izbucnirile lui – susținerea burilor împotriva britanicilor, vizita dezastruoasă pe care a făcut-o în Maroc și care i-a scandalizat pe francezi, apoi interviul notoriu pe care l-a acrodat ziarului *Daily Telegraph*, în care a jignit toate puterile europene, îndeosebi pe britanici – i-au dat în vileag imaturitatea emoțională și instabilitatea psihică, dar, de asemenea, au destabilizat politica europeană.

Deși acum domina pe plan intern, puterea i-a fost subminată de o serie de scandaluri politice jenante care i-au dezvăluit din nou lipsurile personale: a ieșit la lumină că era înconjurat de o clică secretă de homosexuali și că cel mai bun prieten al lui, Eulenberg, ducea o viață dublă de homosexual. La un moment dat, un general bătrân, șeful cabinetului său militar, a murit în urma unui infarct în timp ce dansa pentru kaizer, îmbrăcat într-un tutu. Kaizerul nu a mai vorbit niciodată de atunci cu Eulenberg, dar scandalurile tot mai numeroase stârnite în interiorul cercurilor de la curtea lui, deopotrivă de natură homosexuală și heterosexuală, l-au derutat și i-au subminat prestigiul. Intervențiile lui în chestiunile de politică germană erau adesea prost gândite și inconsecvente, dar politicile lui pe plan extern nu au făcut decât să contribuie la agravarea tensiunii internaționale.

În 1914, confruntându-se cu asasinarea marelui duce austriac Franz Ferdinand de către extremiștii sârbi, Wilhelm a reușit, prin manevrele lui asidue, să conducă Germania către o politică de încurajare și chiar de garantare a dreptului Austriei de a ataca Serbia. În ciuda cererilor de pace înaintate personal țarului Nicolae al II-lea, el a sprijinit planurile de atacare a Franței prin Țările de Jos, deși acest lucru presupunea purtarea războiului pe două fronturi.

După începerea războiului, Wilhelm a făcut din nou presiuni pentru încheierea unei alianțe cu Imperiul Otoman și a susținut războiul submarin (care a atras, în cele din urmă, America în război), precum și colonizarea brutală a Rusiei. Pentru armatele Aliaților, kaizerul, poreclit kaizerul Bill, era dușmanul suprem. Întreaga lui viață se pregătise pentru acest rol de războinic german, dar când războiul a început, el era în egală măsură apatic și deprimat, agitat și irațional, dovedindu-se complet incapabil de planificare politică, militară sau strategică, să nu mai vorbim de administrație. Miniștrii și generalii săi îl priveau cu dispreț, iar el se simțea intimidat de adevărații conducători ai Germaniei din 1916, feldmareșalul von Hindenburg și generalul Ludendorff. Când Germania a fost înfrântă în 1918, Wilhelm a fost iremediabil asociat cu militarismul dezastruos și cu corupția imperială care fuseseră responsabile pentru înfrângerea Germaniei. El a abdicat și a plecat în exil în Olanda, continuând să peroreze împotriva evreilor și a liberalilor până a murit, în 1941.

Lloyd George

1863–1945

Cum pot să transmit cititorului o impresie care să facă dreptate acestui personaj extraordinar al timpului nostru, acestei sirene, acestui faun, acestui vizitator, pe jumătate om, care a venit în epoca noastră din pădurile magice și vrăjite, pline de vrăjitoare, din antichitatea celtică?

John Maynard Keynes, citat în R.F. Harrod, *The Life of John Maynard Keynes* (1951)

Țesătura societății britanice moderne are la bază, în bună parte, realizările lui David Lloyd George. Cunoscut ca Vrăjitorul galez, pentru talentul său oratoric, și ca Afemeiatul, pentru aventurile lui amoroase, el a fost un galez plin de pasiune, care a îmbrățișat politica radicală, dar care a avut un început modest. În calitate de ministru de Finanțe, el a pus fundamentele statului social, iar, în calitate de prim-ministru în timpul Primului Război Mondial, el a condus țara la victorie.

Deseori, Lloyd George se găsea – și se arunca – în situația de outsider al politicii de la Westminster. Una dintre primele cauze pe care le-a susținut, în anii 1890, a fost libertatea Țării Galilor. Dar forța lui oratorică l-a ajutat să înainteze rapid în rândurile Partidului Liberal. Din 1899, s-a opus violent celui de-al Doilea Război al Burilor.

În 1905, Lloyd George a fost numit în guvern ca președinte al Consiliului de Comerț, iar în 1908 a fost promovat în funcția de ministru, în cabinetul prim-ministrului H.H. Asquith. Ca ministru, s-a dovedit a fi un reformator îndrăzneț, cu o conștiință socială puternică, punând presiuni pentru introducerea legislației care să prevadă dreptul la pensia pentru limită de vârstă.

În 1909 a mers chiar mai departe și a anunțat crearea „Bugetului Poporului“, care era menit să ajute la „purtarea unui război ferm împotriva sărăciei“. Scopul era introducerea unui impozit pe terenuri și a unor impozite mai mari pe venituri mai mari pentru a putea finanța pensiile, lucrările publice precum construcția de drumuri și de noi nave de luptă pentru a face față amenințării ce părea să vină din partea Germaniei. Camera Lorzilor detesta propunerile lui Lloyd George și, drept urmare, a respins propunerea bugetară, ceea ce a dus la o criză constituțională și, în final, la Legea din 1911 privind Parlamentul, care a anulat dreptul de veto al Lorzilor. Lloyd George a extins funcțiile statului social prin Legea Asigurărilor Naționale din 1911, care a introdus o modalitate prin care muncitorii puteau să se asigure împotriva șomajului în viitor și să își asigure îngrijirea medicală. Deși urât de unii la început, prin această lege, Lloyd George a devenit un erou pentru mulți alții.

În timpul Primului Război Mondial, modul apatic în care Asquith gestiona conflictul contrasta cu dinamismul neobosit și cu charisma ce-l caracterizau pe „LG“. Ca ministru al Armamentului și apoi ca ministru de Război, Lloyd George a mobilizat aproape toată populația să participe la

efortul de război, recrutând femei pentru muncile din fabrici, rezervate, în mod tradițional, bărbaților, care acum erau pe front. Ca urmare a acestei măsuri și a altora, producția a cunoscut un mare progres. Dar Lloyd George a devenit tot mai critic față de modul în care Asquith gestiona războiul, iar în decembrie 1916 s-a aliat cu conservatorii și cu unii membri ai partidului său ca să-l înlăture pe Asquith din funcția de prim-ministru, divizând, astfel, Partidul Liberal.

Lloyd George a condus efortul de război numai prin forța personalității lui, însă nu a putut să biruiască rigiditatea și prostia generalilor. Nu i-a stat în putere să împiedice pierderile umane uriașe înregistrate în războiul de tranșee. A căzut de acord cu omologul său francez, Clemenceau, că Aliații aveau nevoie disperată de un comandament unic, lucru care s-a petrecut în aprilie 1918. În noiembrie 1918, după ce Germania își epuizase forțele în ultimele ofensive din primăvara și vara acelui an, războiul a fost câștigat. La negocierile de pace care au urmat, Lloyd George a încercat să găsească un compromis între americanii idealiști și împăciuitori și francezii răzbunători.

După război, Lloyd George – de mult un susținător al emancipării femeilor – a acordat drept de vot femeilor. A contribuit la încheierea războiului de independență din Irlanda, care izbucnise în ianuarie 1919. În 1921, a negociat un tratat care permitea ca 26 de comitate din sud să formeze Statul Liber Irlandez. Dar șase comitate din nord au rămas parte a Regatului Unit, alcătuind Irlanda de Nord, cu urmări violente pentru încă 80 de ani.

În pofida acestor realizări, Lloyd George a întâmpinat dificultăți politice. Reputația i-a fost pătată de scandalurile referitoare la vânzarea rangurilor de pair, iar conservatorii din guvernul său de coaliție s-au opus planurilor lui de creștere a cheltuielilor publice pentru locuințe și servicii sociale, silindu-l să demisioneze în octombrie 1922. Cu toate că s-a împăcat cu cea mai mare parte a Partidului Liberal și a revenit în partid ca lider în 1926, liberalii erau acum o forță sleită, eclipsată de ascensiunea Partidului Laburist.

După 1922, Lloyd George a fost subminat de propria vanitate și nebunie. Vizita pe care i-a făcut-o lui Hitler le-a oferit naziștilor material de propagandă, deși mai târziu s-a opus politicii de conciliere și a susținut reînarmarea. Demisionase din funcția de lider al Partidului Liberal în 1931

din pricina stării proaste de sănătate, dar a continuat să ocupe un loc în parlament, respingând oferta lui Churchill de a face parte din guvern în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, motivându-și refuzul prin faptul că avea o vârstă înaintată. Căsătorit vreme îndelungată cu Margaret Owen, a avut numeroase amante, printre care s-a remarcat secretara lui, Frances Stevenson, cu care s-a căsătorit în 1943. Acel an a fost, de asemenea, ultimul în care și-a exprimat votul în Parlament, în favoarea Raportului Beveridge, care a conturat extinderea pe toată durata vieții a beneficiilor sociale oferite de stat, la crearea cărora Lloyd George contribuise foarte mult. A fost o ieșire demnă din lumea politică. La începutul anului 1945 a fost ridicat la rangul de pair, dar a murit înainte de a-și ocupa locul în Camera Lorzilor.

TOULOUSE-LAUTREC

1864–1901

Acolo unde nu era nimic de descoperit, nu răsturna realitatea ca să descopere adevărul. Se mulțumea să privească. Nu a văzut, așa cum fac mulți, ceea ce părem să fim, ci ceea ce suntem. Apoi, cu o mână sigură și cu o îndrăzneală deopotrivă sensibilă și fermă, ne-a descoperit pe noi nouă înșine.

DIN NECROLOGUL LUI TOULOUSE-LAUTREC ÎN *JOURNAL DE PARIS*

Vicontele Henri de Toulouse-Lautrec, figura emblematică ce înregistra prin desene viața de noapte pariziană, a șocat societatea, celebrând cu vitalitate umanitatea, cu toate distorsiunile ei. Astăzi este renumit în toată lumea în special pentru afișele lui, dar, cu toată splendoarea de netăgăduit a acestora, ele i-au eclipsat genialitatea de pictor și portretist, ale cărui studii asupra femeilor care populau viața de noapte erau pline de sensibilitate. Pe drept cuvânt, a fost un Rembrandt al vieții nocturne.

Arta lui Toulouse-Lautrec aruncă o lumină asupra cartierului artiștilor din Paris, înfățișându-l în toată gloria sa, imortalizând dansatoarele și artiștii care umpleau străzile, cabaretele și cafenelele Parisului. A avut o abordare inovatoare în artă. Opera lui a stârnit indignare, dar el nu a creat-o ca să șocheze. Mai curând, a vrut să „reprezinte adevărul, nu idealul". Făcând astfel, și-a umanizat personajele, pentru că acestea erau oameni pe

care îi cunoștea foarte bine, atribuindu-le o noblețe pe care societatea le-o refuzase mereu.

Stilul lui Toulouse-Lautrec – cu linii clare, simple, culori vii și reprezentări viguroase, deseori ironice – era la fel de sugestiv ca personajele reprezentate de el. După ce s-a hotărât să devină artist, familia nobilă bogată din care făcea parte a aranjat să fie instruit de un prieten de familie și pictor de societate. Toulouse-Lautrec și-a dezvoltat stilul distinct aproape în ciuda formării primite. În pofida dorinței lui de a mulțumi, s-a văzut incapabil să copieze un model cu precizie. „În ciuda propriei voințe", își amintea un prieten, „exagera anumite detalii, uneori întregul aspect, astfel că distorsiona realitatea fără să încerce sau fără să vrea măcar să facă acest lucru." Unui alt îndrumător de mai târziu, această libertate de expresie i s-a părut „cumplită". La 19 ani, i s-a dat o indemnizație ca să-și înființeze propriul atelier, după care s-a mutat în Montmartre și a început să-și picteze prietenii.

Toulouse-Lautrec a devenit în scurtă vreme celebru pentru litografiile sale. Îndrăzneț și clar, stilul lor elegant anticipează *art nouveau*. Ele au arătat că arta nu trebuia să constea numai în picturi în ulei pe pânză, iar aceste afișe au transformat publicitatea într-o formă de artă. Aceasta i-a câștigat un public larg, ceea ce a însemnat o transformare a carierei sale. „Afișul meu este lipit azi pe zidurile Parisului", a spus el mândru despre prima lui litografie din 1891. Litografiile lui înfățișau mari artiști, cântăreți, dansatori și circari ai vieții de noapte pariziene, îndeosebi de la Moulin Rouge: *Aristide Bruant dans son cabaret* sau *Moulin Rouge – La Goulue* și *Jane Avril sortant du Moulin Rouge* apar acum pe ziduri în întreaga lume. Picturile lui ies în evidență prin umanitatea pe care o transmit: *Louis Pascal* arată că Toulouse-Lautrec știa să zugrăvească și bărbații cu măiestrie, în timp ce studiul său *Inspecția medicală* surprinde patosul prostituatelor care așteaptă la rând să intre în cabinetul medical. Unele dintre cele mai frumoase picturi ale lui le reprezintă pe aceste femei relaxându-se împreună sau separat, precum picturile *Abandon*, *Cele două prietene* sau tulburătoarea pictură *Femeie cu părul roșcat spălându-se*. Și vedetele, și fetele de rând îi erau prietene și iubite.

Asemenea celorlalți membri ai familiei lui, Toulouse-Lautrec era un sportiv entuziast, dar la 13 ani și-a rupt femurul stâng și peste un an pe cel drept. Deși a avut o perioadă lungă de convalescență și i s-au aplicat multe

tratamente dureroase, picioarele nu i-au mai crescut. Cu un trunchi de bărbat pe niște picioare de pitic, el nu a depășit niciodată înălțimea de 1,50 metri. Cauza a fost o boală de oase, probabil genetică.

Contrastul dintre energia și accentul pus pe fizic, care se observă în picturile lui Lautrec, și constituția lui atrofiată este clar ironic. Nu s-a împăcat niciodată cu starea lui. Picturile sale ascund adesea picioarele personajelor. Înconjurat de prieteni neobișnuit de înalți, „vorbește adesea despre oameni scunzi", a remarcat o cunoștință, „ca și cum ar vrea să spună «Eu nu sunt atât de scund!»" Dar „micul fierar cu monoclu" îl reprezenta fără îndoială pe el însuși: „Voi fi mereu un pursânge înhămat la o căruță cu gunoaie", aceasta era doar una din litania de remarci autodenigratoare.

Până și în lumea destrăbălată, plină de beții din Montmartre, Lautrec era legendar pentru consumul lui de alcool. El a popularizat cocteilul. Cocteilul făcut din patru părți de absint, două părți de vin roșu și un strop de coniac era una dintre băuturile deosebit de apreciate de el. Sifilisul i-a grăbit declinul fizic și mintal, iar plecarea bruscă din Paris a iubitei lui mame, în 1899, l-a azvârlit într-un colaps mental total. A fost dus la un sanatoriu, unde a creat o serie de desene, care se numără printre cele mai bune ale lui. Dar după un scurt repaus s-a întors la Paris.

Toulouse-Lautrec s-a cufundat în aburul alcoolului, de la cocteiluri trecând la o dietă ezoterică cu „ouă, pe care Monsieur le mănâncă crude, amestecate cu rom". Dus la unul dintre castelele familiei sale, a ajuns să se târască pe brațe, căci picioarele nu-l mai ajutau. Aproape paralizat și surd, Toulouse-Lautrec a murit la numai 36 de ani.

„I-ar fi plăcut să aibă viața elegantă, activă, pe care o duc cei care îndrăgesc sportul", a scris tatăl său după moartea lui. Fiul dobândise în artă toată vitalitatea ce lipsise din viața lui.

GANDHI

1869–1948

Nu știu nici un alt om din vremea noastră, nici chiar din istoria recentă, care să fi demonstrat atât de convingător puterea spiritului asupra materiei.

Discursul ținut de sir Stafford Cripps, politician britanic laburist, la Conferința Prim-miniștrilor Commonwealth-ului de la Londra (1 octombrie 1948)

Mohandas Karamchand Gandhi a fost părintele națiunii indiene, al cărui protest pașnic menit să obțină independența politică a fost o sursă de inspirație pentru generații de lideri politici ce căutau să pună capăt opresiunii. Întruchiparea capacității omului de a ajunge la adevărata umanitate, Gandhi a devenit cunoscut sub numele de Mahatma, care înseamnă „Suflet mare“.

Gandhi nu a avut niciodată un rol bine definit în politica indiană. Dar independența Indiei a fost, în egală măsură, realizarea lui și a politicienilor din Congresul Național Indian. Conducerea exercitată de Gandhi a șlefuit identitatea națională a poporului indian. Instrumentele protestelor lui – boicotul și noncombatul – pot fi adoptate de oricine. De la țesutul și împletitul propriilor haine ca substitut al textilelor britanice până la marșuri în masă de 400 de kilometri în semn de protest față de monopoluri, metodele lui Gandhi de implicare politică au depășit granițele de vârstă, gen, castă și religie.

Activismul politic nu mai era apanajul elitei cultivate. Inspirați de acest personaj mic, fragil, îmbrăcat în haine țesute în casă, milioane de oameni au participat la protestele pașnice care au ajuns la apogeu în timpul campaniei „Părăsiți India“ din 1942. Când autoritățile britanice arestau sute de mii de protestatari, devenea tot mai limpede că guvernarea lor era tot mai lipsită de legitimitate. Unii contemporani au criticat metodele de protest ale lui Gandhi, numindu-le „pasive“ – incapabile să obțină ceva cu adevărat important. Obținerea independenței Indiei în 1947 și triumful, de atunci încoace, al nenumăratelor mișcări pentru drepturi civile au dovedit că aceștia s-au înșelat.

Înfățișarea fragilă a lui Gandhi contrasta cu voința lui de fier. Deși provenea dintr-o familie distinsă – tatăl lui ocupase funcția de prim-ministru în câteva state princiare –, în copilărie Gandhi nu păruse să fie înzestrat pentru vreun domeniu anume. A început să se angajeze serios în dezbateri politice pe vremea când era tânăr avocat și lucra în Africa de Sud. Aici, Gandhi a simțit discriminarea pe propria piele când a fost aruncat afară dintr-un tren după ce o călătoare albă s-a plâns de prezența unui

indian în vagonul său. Gandhi a început să organizeze campanii pentru drepturile indienilor și pe parcursul acestui proces a dezvoltat filosofia protestului ce a ajuns să-l definească. *Satyagraha*, „forța adevărului“, era o disciplină pasionantă care presupunea rezistența nonviolentă în fața autorității opresive. Necesita o mare putere interioară ce putea fi dobândită numai printr-un autocontrol extrem. Gandhi a aplicat această disciplină în toate aspectele vieții sale. Deși avea o căsnicie fericită, a îmbrățișat celibatul – apoi și-a testat controlul dormind gol alături de discipole atrăgătoare. Pe când era student la drept la Londra, devenise vegetarian înfocat și începuse să practice frecvent postul, pe care l-a folosit pentru progresul lui spiritual, dar și pentru a-și atinge țelurile politice. Înființând ashramuri, unde locuia împreună cu soția și adepții lui, el a renunțat la bunurile lumești și s-a limitat, în ceea ce privește îmbrăcămintea, la *dhoti* țesut în casă – un fel de pantaloni scurți. Unul dintre puținele bunuri pe care le-a lăsat Gandhi la moartea lui a fost o roată de tors.

Campaniile purtate de Gandhi împotriva discriminării și nedreptății au fost numeroase și variate. A contestat fără teamă practicile sociale, religioase și politice, urmărind dreptatea pentru cei oprimați, fie că era vorba de femei, țărani sau națiuni. Când a venit Londra în 1931 pentru a participa la o conferință pe tema reformei constituționale, Gandhi a preferat să stea în cartierul săracilor East End. Credincios hindus, el a militat constant pentru reformarea sistemului de caste și pentru înlăturarea practicii prin care anumite grupuri de oameni erau stigmatizate ca paria din cauza originii lor. Pentru Gandhi, „prioritatea religiei asupra moralității“ era „o absurditate“, iar credința lui religioasă profundă nu i-a închis niciodată ochii în fața calităților altor credințe: el se considera nu numai hindus, ci „și creștin, musulman, budist și evreu“. Proasta împărțire a subcontinentului între India și Pakistan pe criterii religioase și panta descendentă care a dus la masacre sectare i-au produs multă suferință, iar una dintre ultimele lui acțiuni a fost să practice un post personal în timpul Războiului indo-pakistanez din 1947.

Gandhi a dat mereu dovadă de un curaj remarcabil. A fost închis în mai multe rânduri de guvernul britanic și a demonstrat nu o dată că era dispus să-și riște viața ca să asigure un viitor națiunii indiene. Când violențele dintre hinduși și musulmani amenințau să mistuie India, Gandhi s-a dus

neînarmat și fără nici o protecție în mijlocul agitației, în Bengal, încercând să potolească conflictul. Asasinarea lui în 1948 de către un extremist hindus, care detesta poziția sa împăciuitoare față de Pakistan, a șocat poporul în asemenea măsură, încât a prevenit începerea unui masacru și a dus la restabilirea ordinii: astfel, el a murit deopotrivă ca martir și făcător de pace. „A fi în slujba poporului meu“, a spus el o dată, „face parte din disciplina căreia mă supun ca să-mi eliberez sufletul de legăturile trupești... Pentru mine, calea mântuirii trece prin șirul nesfârșit de necazuri suferite pentru concetățenii mei și pentru omenire.“

LENIN

1870–1924

> *Unul din zece paraziți vor fi împușcați pe loc... Trebuie să încurajăm energia terorii... să împușcăm și să deportăm... să pornim o teroare în masă, nemiloasă, împotriva chiaburilor, preoților și Gărzii Albe...*
>
> LENIN, 1918

Vladimir Ilici Lenin a fost politicianul marxist talentat, necruțător, fanatic, dar pragmatic, ce a creat experimentul sovietic scăldat în sânge, care, de la bun început, a avut la bază crime arbitrare și o represiune nemiloasă și care a dus la uciderea a multe milioane de oameni nevinovați. Lenin s-a bucurat mult timp de respectul propagandei comuniste și al cercurilor liberale occidentale naive, fiind considerat părintele bun și decent al popoarelor sovietice, dar arhivele sovietice recent deschise arată că el s-a bucurat de folosirea terorii și de vărsarea de sânge și că a fost pe cât de inteligent și cultivat, pe atât de stăpânit de o brutalitate turbată. A fost, cu toate acestea, unul dintre titanii politici ai secolului XX și, fără voința lui personală, Revoluția bolșevică din 1917 nu s-ar fi petrecut.

Cu o înfățișare neimpresionantă, dar cu o personalitate excepțională, Vladimir Ilici Ulianov, cunoscut ca Lenin, era mic și îndesat, cu o chelie prematură, o frunte bombată și mare și ochi pătrunzători, oblici. Era un om genial – râsul lui era contagios –, însă viața îi era condusă de devotamentul fanatic față de principiile revoluției marxiste, în slujba

căreia își pusese inteligența, pragmatismul necruțător și voința politică agresivă.

Lenin a crescut în sânul unei familii iubitoare și, atât pe linie maternă, cât și pe linie paternă, avea origini nobile. Tatăl lui era inspector școlar la Simbirsk, în vreme ce mama lui era fiica unui doctor și moșier înstărit; mergând pe firul genealogic, printre strămoșii săi s-au numărat evrei, suedezi și tătari calmuci (de la care a moștenit ochii migdalați). Lenin avea mândria și siguranța de sine specifică nobililor, iar în tinerețe chiar dăduse în judecată țărani pentru pagubele produse pe moșiile lui. Acest detaliu explică, alături de altele, disprețul lui Lenin pentru vechea Rusie: „ruși idioți“ era una dintre înjurăturile lui preferate. Când a fost criticat pentru originea lui nobilă, a răspuns: „Ce-i cu mine? Sunt vlăstarul nobilimii de la țară... Încă n-am uitat aspectele plăcute ale vieții de pe moșia noastră... Așa că, hai, condamnați-mă la moarte! Nu merit să fiu revoluționar?“ Fără îndoială, nu s-a jenat niciodată să trăiască din veniturile obținute din proprietățile lui.

Idila rustică pe moșia familiei a luat sfârșit în 1887, când fratele lui mai mare Aleksandr a fost executat pentru conspirație împotriva țarului. Acest lucru a schimbat totul. Lenin a obținut diploma de avocat de la Universitatea din Kazan, unde i-a citit pe Cernîșevski și Neceaev, asimilând disciplina teroriștilor revoluționari ruși încă înainte de a îmbrățișa marxismul și de a deveni membru activ al Partidului Socialist al Muncitorilor din Rusia. După arestări și exilul siberian, Lenin s-a mutat în Europa Occidentală, trăind la Londra, Cracovia și Zürich. În 1902, a scris *Ce-i de făcut?*, carte care a definit o nouă avangardă a revoluționarilor de profesie și a dus la divizarea partidului între așa-zisa facțiune majoritară – bolșevicii conduși de Lenin – și minoritatea mai moderată a menșevicilor.

„Gunoaie“, „nemernici“, „mizerabili“, „prostituate“, „ruși proști“, „cretini“ și „fete bătrâne proaste“ erau doar câteva dintre insultele cu care își blagoslovea Lenin dușmanii. Nutrea un dispreț enorm pentru simpatizanții lui liberali, pe care îi numea „idioți utili“, și își numea în bătaie de joc camarazii mai blânzi „băutori de ceai“. Animat de luptă, a trăit cu obsesia frenetică a vibrației politice, mânat de o furie puternică și de dorința nestăpânită de a-și domina aliații – dar și de a zdrobi opoziția.

Pe Lenin nu-l interesa arta, nici latura romantică a existenței: soția lui, Nadia Krupskaia, mereu serioasă, cu ochi exoftalmici, era mai curând administratoare și secretară decât iubită, dar el a avut o aventură pasională cu frumoasa, bogata și libertina Inessa Armand. După ce a ajuns la putere, Lenin a avut mici aventuri cu secretarele lui – cel puțin după spusele lui Stalin, care a afirmat că Krupskaia s-a plâns de ele în cadrul Biroului Politic. Dar politica era totul pentru Lenin.

În timpul Revoluției din 1905, Lenin s-a întors în Rusia; dar revolta bolșevicilor din Moscova a fost înăbușită de țarul Nicolae al II-lea, iar Lenin s-a văzut nevoit să fugă înapoi în exil. Având nevoie disperată de bani și întreținând mereu dispute ideologice între facțiuni, care au divizat și mai mult partidul, Lenin a apelat la jafuri de bănci și la violențe pentru a-și finanța micul grup. În timpul acestor escapade, Stalin i-a reținut atenția lui Lenin, care l-a promovat mereu, chiar și atunci când alți tovarăși l-au avertizat cu privire la înclinațiile violente ale lui Stalin: „Este întocmai genul de persoană de care am nevoie!“, a răspuns el. În 1914, bolșevicii fuseseră aproape zdrobiți de poliția secretă țaristă și majoritatea se aflau în exil sau în închisoare: în 1917, Lenin – care a stat în perioada războiului la Cracovia, apoi în Elveția – încă se întreba dacă Revoluția avea să se petreacă în timpul vieții sale.

Dar, în februarie 1917, revoltele spontane l-au dat jos pe țar. Lenin s-a grăbit să ajungă la Petrograd (Sankt Petersburg), îndemnându-i pe bolșevici să recurgă la un radicalism energic, și, prin voința sa personală, a creat un program care promitea pace și pâine și astfel și-a popularizat partidul. În ciuda imensei opoziții din partea propriilor tovarăși, Lenin – susținut de doi radicali înzestrați, Troțki și Stalin – i-a silit pe bolșevici să declanșeze lovitura de stat din octombrie, prin care au preluat puterea în Rusia și au schimbat cursul istoriei.

Din momentul în care Lenin a preluat puterea ca premier – sau președinte al Consiliului Comisarilor Poporului –, noua Republică Sovietică a fost amenințată din toate părțile cu războiul civil și cu intervenția străină. Lenin a încheiat cu Germania Pacea de la Brest-Litovsk și a introdus Noua Politică Economică pentru a încuraja libera inițiativă, dar a urmărit victoria în Războiul Civil rus prin comunismul angajat în luptă, represiunea brutală și teroarea planificată. „O revoluție fără plutoane de execuție nu are nici un sens“, a spus el. În 1918, a înființat CEKA, poliția

secretă sovietică, și a îndemnat la violențe necruțătoare. La ordinele lui, au fost omorâți între 280 000 și 300 000 de oameni; acest lucru a ieșit la iveală abia în 1991, când s-au deschis arhivele. „Trebuie... să înăbușim orice rezistență cu o asemenea violență încât să n-o uite câteva zeci de ani“, a scris el.

În urma unui atentat la viața lui, când Lenin a fost împușcat și aproape omorât, în august 1918, Teroarea Roșie împotriva tuturor celor considerați dușmani ai poporului – precum chiaburii (țărani bogați) – s-a intensificat. Protejații lui cei mai energici și talentați, Stalin și Troțki, au fost, de asemenea, cei mai brutali. Când țăranii s-au opus politicilor lui și au murit cu milioanele din pricina foametei, Lenin a spus: „Lăsați țăranii să moară de foame“.

Următorul ordin, emis în 1918, este tipic pentru el:

> Tovarăși! Insurecția declanșată în cinci raioane de chiaburi trebuie înăbușită fără milă.
>
> Interesele întregii revoluții o cer, fiindcă ultima bătălie decisivă cu chiaburii este în plină desfășurare acum peste tot.
>
> Trebuie dat un exemplu.
>
> 1. Spânzurați (și asigurați-vă că spânzurarea se petrece în văzul poporului) nu mai puțin de 100 de chiaburi, bogați, paraziți cunoscuți.
> 2. Publicați-le numele.
> 3. Confiscați-le toate cerealele.
> 4. Dați numele celor arestați în conformitate cu telegrama de ieri. Faceți-o în așa fel încât, pe sute de kilometri de jur împrejur, oamenii să vadă, să tremure, să știe, să strige: „Sugrumă!“ și vor sugruma chiaburii care ne sug sângele.
>
> După primirea telegramei se pune în aplicare ordinul.
>
> Al vostru, Lenin.
>
> P.S.: Găsiți niște oameni foarte duri.

În 1920, succesul Revoluției sovietice era garantat, dar Lenin era epuizat și nu și-a revenit niciodată complet de pe urma rănilor provocate de gloanțele primite în 1918. În 1922, l-a promovat pe Stalin în funcția de secretar general al partidului, dar, după ce Stalin a insultat alți tovarăși și apoi chiar pe soția lui Lenin, acesta a încercat să-l înlăture din funcție. Era prea târziu. Lenin a fost doborât de o serie de atacuri cerebrale, dar a reușit să scrie un testament în care i-a atacat pe toți potențialii lui succesori, inclusiv pe Troțki și în special pe Stalin, despre care a spus că era „prea necioplit“ pentru a ocupa funcții înalte. Dar starea lui de sănătate s-a înrăutățit și a murit în 1924. A fost îmbălsămat, așezat într-un mausoleu din Piața Roșie și venerat ca un sfânt marxist.

În Uniunea Sovietică, leninismul și stalinismul au fost unul și același lucru: un crez totalitar utopic, întemeiat pe represiune, vărsare de sânge și nimicirea libertății personale. Inventată de Lenin, această ideologie a secerat viețile a peste 100 de milioane de oameni nevinovați în secolul XX.

Proust

1871–1922

Și, pe neașteptate, amintirea mi-a apărut. Gustul acesta era cel al bucății de madlenă...

Marcel Proust, *În căutarea timpului pierdut*, vol. I – *Swann*

Se spune că Marcel Proust și-a petrecut prima parte a vieții trăind-o, iar a doua scriind despre viața sa. Rezultatul a fost *À la recherche du temps perdu*, un roman semiautobiografic în mai multe volume, care este, poate, cea mai completă evocare a unei lumi vii scrisă vreodată, precum și o reflecție asupra naturii timpului, sinelui, amintirii, iubirii, sexualității, societății și experienței.

În 1909, Marcel Proust, fiul unei familii burgheze evreiești înstărite, mânca o madlenă înmuiată în ceai și a fost transportat dintr-odată în casa de la țară a bunicului său, unde își petrecuse o mare parte din copilărie. Copleșit de caracterul desăvârșit al acestei amintiri, de imaginile și mirosurile pe care le evoca, Proust a găsit scopul activității scriitoricești care îl preocupase din copilărie. La 38 de ani, Proust a început lucrarea care avea să devină *În căutarea timpului pierdut*.

Când a început opera de re-creare a unei lumi de mult apuse, Proust s-a retras complet din lumea prezentului. În tinerețe, folosise astmul de care suferise în copilărie ca scuză pentru a scăpa de necesitatea de a îmbrățișa orice altă carieră în afară de aceea de personalitate mondenă avidă. Dar, după ce a început *În căutarea timpului pierdut*, s-a izolat de societate, închizându-se într-o cameră cu pereți capitonați. S-a transformat într-un invalid obsesiv, starea lui șubredă de sănătate fiind exacerbată de ipohondrie. Insista ca scrisorile și ziarele primite dimineața să fie trecute prin aburi cu dezinfectant și înghițea pumni întregi de narcotice și barbiturice.

Abordarea lui Proust i-a consternat pe unii: un editor i-a respins primul volum, considerând că un autor nu avea nevoie de 30 de pagini ca să descrie cum se foia în pat până să adoarmă din nou. Ignorând noțiunea de operă literară ce are la bază intriga, Proust își poartă cititorul într-o călătorie de tip flux al conștiinței prin trecutul său. Face digresiuni, care se întind pe pagini întregi, asupra unor chestiuni de filosofie, istorie sau artă într-o manieră care încă este strălucitor de frumoasă, poetică și tragică, dar totodată ilară, scandaloasă și frivolă. O chestiune măruntă – faptul de a bea o ceașcă cu ceai, de a sta întins treaz noaptea – este la fel de importantă ca dramaticul. Proust își hipnotizează cititorii, cufundându-i într-o lume la fel de reală precum cea în care trăiesc.

Pe măsură ce scrisul său avansa, neurastenic și excentric, Proust a îmbrățișat o existență exclusiv nocturnă. Personalul său trebuia să păstreze o liniște totală pe timpul zilei, când dormea el. Se ducea în vizite la prieteni la ore trecute bine de miezul nopții sau se aștepta ca aceștia să-l însoțească în vizitele sale foarte matinale la catedrala Notre Dame, îmbrăcat cu o haină de blană peste cămașa de noapte.

Proust avea o nevoie aproape isterică să se afle în centrul atenției. Invaliditatea sa a fost o modalitate de a atrage atenția mamei; mai târziu, izolarea autoimpusă atrăgea atenția prietenilor. Disperarea simțită de copil când mama lui pleacă noaptea de acasă, din opera sa, evocă iubirea aproape oedipiană pe care o avea Proust pentru mama lui. Încerca să-i cumpere afecțiunea, angajându-i iubiții în rândul personalului său, dar îi îndepărta prin atențiile lui obsesive.

Partener de conversație și imitator strălucit, Proust era complet lipsit de răutate. Extravaganța lui era legendară: a finanțat un bordel cu bărbați și o dată a închiriat un etaj întreg al unui hotel din dorința compulsivă de a sta în liniște. Angajații lui răbdători erau extrem de bine plătiți, iar chelnerii atrăgători primeau bacșișuri pe măsură. Chiar și după ce s-a izolat, încă mai trimitea pachete cu alimente pentru soldații de pe front, în timpul Primului Război Mondial.

În tinerețe, Proust fusese teribil de snob. Însă nevoia disperată a acestui homosexual evreu de a fi acceptat de înalta societate pariziană nu l-a împiedicat să dea dovadă de un real curaj în fața antisemitismului virulent manifestat de societate. În timpul Afacerii Dreyfus, Proust s-a remarcat ca susținător al ofițerului evreu condamnat pe nedrept pentru trădare – o

acțiune care i-ar fi putut aduce ostracizarea socială. Și, dacă în viața personală s-a temut mereu să nu fie respins pentru sexualitatea lui, nu s-a temut să abordeze acest subiect în scris, afirmând că trebuia să scrie despre aventurile sexuale ale baronului Charlus cu la fel de multă precizie ca despre pantofii roșii ai ducesei de Guermantes.

Și-a atins țelul. Descrierile delicate, vii, făcute de Proust sunt de o deplinătate uluitoare. Fascinația sa pentru natura schimbătoare a percepției l-a ajutat să scrie caracterizări superbe, cum rar au mai apărut pe hârtie. Peste 2 000 de personaje, prezentate în toată ambiguitatea lor, ce redau realitatea vieții, populează *În căutarea timpului pierdut*. Personajele sunt descrise în unele dintre cele mai frumoase pagini de literatură scrise vreodată: fiecare dintre cele opt milioane de cuvinte ale romanului pare să fi fost ales cu precizie.

Chiar cu câteva ore înainte să moară, Proust corecta manuscrise. Dacă și-a trăit viața în alte sfere, la moartea lui, „a fost complet absent“, a comentat un prieten. Însă caietele în care Proust își vărsase amintirile, sănătatea și sufletul păreau, pentru scriitorul Jean Cocteau, „vii, asemenea unui ceas de mână al unui soldat mort, care încă ticăie“.

Shackleton, Scott și Amundsen

1874–1922 & 1868–1912 & 1872–1928

La urma urmelor, greutățile nu sunt decât lucruri care trebuie depășite.

Shackleton, în jurnalul expediției sale la Polul Sud (11 decembrie 1908)

Sir Ernest Shackleton, Robert Scott și Roald Amundsen au fost trei exploratori arctici de la începutul secolului XX, care au reprezentat o adevărată sursă de inspirație.

Shackleton s-a născut într-o familie irlandeză, care se stabilise în Anglia, iar la vârsta de 16 ani a intrat în marina comercială. Călătoriile sale l-au purtat în jurul lumii, până când a fost trimis, în 1901, pe nava *Discovery*, o navă cu aburi special construită pentru a înainta prin ghețuri, care îl ducea pe comandantul Robert Falcon către Antarctica. Scott l-a ales pe

Shackleton să-l însoțească pe el și pe Edward Wilson într-o expediție cu sănii trase de câini, la Polul Sud.

În această expediție – în cursul căreia temperaturile au scăzut sub -80°C – cei trei bărbați s-au îmbolnăvit de scorbut, dar Shackleton, care tușea cu sânge, părea să fie cel mai afectat. Deși a fost trimis acasă, unde a cochetat scurtă vreme cu politica, nu a renunțat niciodată la visul de a ajunge la Polul Sud. În 1907, s-a întors în Antarctica, de data aceasta ca lider de expediție. Cumpărase o navă, strânsese fonduri și angajase un echipaj alcătuit din marinari și oameni de știință. Expediția a deschis noi drumuri. O parte a ajuns la Polul Sud Magnetic, iar alta a urcat pentru prima oară pe Muntele Erebus, un vulcan activ. La sfârșitul lui 1908, Shackleton a condus o altă expediție, cu sănii, către Polul Sud geografic. În pofida condițiilor vitrege, în ianuarie 1909 grupul a ajuns la 160 de kilometri de destinația sa – înaintând spre sud mai mult decât au făcut-o toți precursorii săi, cu toate că nu a ajuns la Pol. Revenit în Marea Britanie, Shackleton a fost elogiat ca un erou și făcut cavaler de rege.

Tentativa curajoasă a lui Ernest Shackleton de a ajunge la Polul Sud în 1908–1909 a precedat cu puțin competiția dintre fostul său tovarăș de drum Robert Falcon Scott și norvegianul Roald Amundsen, care avea să devină una dintre cele mai cunoscute competiții dintre exploratori din istorie.

Scott s-a înrolat în Marina Regală în 1880, la vârsta de numai 12 ani. În 1897 ajunsese la gradul de prim-locotenent. A condus expediția în Antarctica din 1901–1904 și a fost recunoscut ca explorator științific și navigator. Când s-a întors în Anglia, a fost promovat la gradul de căpitan.

În 1910, văzând că Shackleton l-a depășit în cursa pentru a ajunge cât mai la sud, Scott – în continuare o personalitate națională – a strâns fonduri pentru o expediție privată în scopul descoperirilor științifice și geografice, stabilindu-și ca țel final să ajungă la Polul Sud.

În același timp, Amundsen devenise cunoscut în calitate de comandant al primei nave care străbătuse mult căutatul Pasaj de nord-vest – o cale maritimă ce unește oceanele Atlantic și Pacific de-a lungul coastei nordice a Americii de Nord – și intenționa și el să ajungă la Polul Nord. Când a auzit în 1909 că alții revendicaseră drepturile asupra Polului Nord, s-a hotărât să se îndrepte spre sud.

În timpul pe care l-a petrecut în regiunea arctică, Amundsen învățase mult de la popoarele indigene despre cum să supraviețuiască în frigul aspru și devenise expert în folosirea câinilor la trasul săniilor. Acest lucru, în combinație cu planificarea atentă, a însemnat că, atunci când grupul lui a pornit în expediția către Polul Sud în octombrie 1911, nici măcar condițiile meteorologice aspre și alegerea unei rute noi, neparcursă până atunci, nu l-au putut împiedica să ajungă la destinație pe 14 decembrie. Amundsen a lăsat în urma sa un cort, cu un bilet pentru Scott, ca să confirme faptul că trecuse pe acolo. Norvegianul era un planificator și un cercetător strălucit al vieții în regiunea polară, dar a dat dovadă și de o rezistență eroică.

Oamenii lui Scott aveau mai puțină pricepere în ceea ce privește expedițiile polare și au ajuns la Polul Sud la peste o lună după norvegian. În ciuda rezistenței fizice, călătoria de întoarcere a lui Scott a fost afectată de condiții meteorologice foarte dure, cum rar se întâlnesc în regiunea polară, de problemele fizice suferite de membrii grupului și de proasta depozitare a alimentelor.

La mijlocul lunii martie a anului 1912, era limpede că expediția lor era sortită eșecului. Un bărbat murise deja în urma unei infecții. Apoi, pe 17 martie, căpitanul Oates a ieșit din cort, spunând: „Mă duc afară și s-ar putea să dureze ceva până mă întorc", un comentariu tipic englezesc de minimalizare a realității, și a înaintat încet prin viscol, în speranța că moartea lui sigură avea să crească șansele de supraviețuire ale însoțitorilor săi.

Dar sacrificiul lui Oates nu a fost suficient. Exploratorii au fost țintuiți în cort de viscole și au murit înghețați la numai 18 kilometri de următorul depozit de alimente. În tot acest timp, Scott a continuat să consemneze șirul evenimentelor în jurnalul său emoționant. „Dacă aș fi supraviețuit, aș fi avut ce povesti despre cutezanța, rezistența și curajul tovarășilor mei de drum, lucruri care ar fi mișcat inima oricărui englez", a scris el în ultima însemnare din jurnal. „Aceste însemnări neprelucrate și cadavrele noastre ne vor spune povestea."

În 1914, Shackleton a pornit la drum în fruntea Expediției Imperiale Transantarctice. Obiectivul lui era să traverseze Antarctica de la Marea Weddell până la Strâmtoarea McMurdo, trecând pe la Polul Sud. Dar voiajul navei *Endurance* s-a confruntat cu piedici. Aisbergurile uriașe din

Marea Weddell au înconjurat nava și, după zece luni de derivă pe lângă blocurile de gheață, *Endurance* a fost strivită, fără ca măcar să fi ajuns în punctul de pornire a expediției de pe coastă. Toți membrii echipajului au ajuns pe ghețarii înconjurători, unde s-au înghesuit pentru alte cinci luni, plutind în derivă pe ghețuri către nord. În aprilie 1916, s-au îndreptat către marginea nordică a sloiului de gheață și s-au urcat în trei ambarcațiuni mici; după șase zile au ajuns pe Insula Elephant din Insulele Shetland de Sud.

De acolo, Shackleton și câțiva colegi au hotărât să se îndrepte către Insula Georgia de Sud, aflată la 1 290 de kilometri depărtare. Au încheiat cu bine călătoria periculoasă prin apele agitate ale Oceanului Sudic într-o mică ambarcațiune, ajungând pe coasta sudică a insulei în 17 zile. Chiar și atunci, au fost nevoiți să urce un lanț muntos nemarcat pe hartă, aflat în mijlocul insulei, ca să ajungă la o stație norvegiană de vânătoare de balene de pe coasta nordică. Mergând fără oprire timp de două zile, Shackleton și doi dintre membrii echipajului său au reușit să ajungă. De acolo, Shackleton a organizat operațiunea de salvare a celorlalți membri ai echipajului său aflați pe Insula Elephant, ajungând la ei din a patra încercare. În mod incredibil, nu pierduse nici un om.

Când s-a întors în Anglia, Shackleton era prea bătrân ca să fie trimis pe front în Primul Război Mondial, dar s-a oferit voluntar. Misiunea diplomatică prin care s-a încercat atragerea statelor Chile și Argentina de partea Aliaților a eșuat, la fel ca misiunea secretă de stabilire a unei baze britanice pe teritoriul Norvegiei. Shackleton s-a întors în Anglia în 1919, unde a ținut cursuri și a scris. În 1921, a pornit într-o călătorie de circumnavigație a Antarcticii, dar a murit în urma unui infarct suferit la bordul navei lui, *Quest*, în 1922, lângă Insula Georgia de Sud.

Istoricul Apsley Cherry-Garrard a scris: „Pentru organizarea unei cercetări științifice și geografice, am nevoie de Scott... pentru o fugă până la Polul Sud, și nimic altceva, am nevoie de Amundsen; și dacă mă aflu într-o zonă moartă nenorocită și vreau să scap de acolo, am nevoie de fiecare dată de Shackleton".

CHURCHILL

1874–1965

A mobilizat limba engleză și a trimis-o la luptă.

PREȘEDINTELE JOHN F. KENNEDY, ÎN MOMENTUL ÎN CARE I-A OFERIT CETĂȚENIE AMERICANĂ DE ONOARE LUI WINSTON CHURCHILL (9 APRILIE 1963)

Sir Winston Churchill a fost unul dintre cei mai remarcabili conducători ai poporului englez. Acest lider extraordinar a reunit Marea Britanie în cele mai grele clipe ale țării, când Europa era dominată de Germania hitleristă, și a organizat efortul de război britanic, în condiții vitrege, până la obținerea victoriei. După o carieră meteorică, ce s-a întins de-a lungul primei jumătăți a secolului XX, de aventurier care s-a autopromovat, tânăr politician plin de sine, ministru matur și profet solitar al pericolului nazist, deținând aproape toate funcțiile importante din guvern, el a ieșit din izolare și și-a dovedit calitățile de militar care s-au ridicat la nivelul calităților lui de scriitor, istoric și orator. Poate chiar mai mult decât Nelson, este considerat eroul național al Marii Britanii.

Tatăl său l-a certat când era la școală pentru că își pierdea vremea la Harrow și Sandhurst și l-a avertizat că îl pândea o carieră de „pierde-vară în societate, fiind unul dintre sutele de eșecuri ieșite de pe băncile școlilor publice". Nu avea de ce să-și facă griji. Fiind tânăr soldat în Sudan și corespondent de război în sudul Africii în timpul Războiului Burilor, Churchill s-a dedicat sarcinilor și escapadelor îndrăznețe, s-a ocupat de jurnalism și de autopromovare, dar, totodată, a studiat avid marii istorici britanici din trecut, precum Macaulay și Gibbon, și le-a împrumutat stilul elegant, chiar dacă uneori pompos.

În tinerețe, Churchill a luptat în cavalerie în Bătălia de la Omdurman din 1898, o operațiune eroică a Regimentului al 21-lea Lăncieri.

Bătălia de la Omdurman a pus capăt unui conflict îndelungat în Sudan. În 1881, Muhammad Ahmed, care își zicea al-Mahdi, mântuitorul profețit al islamului, a condus o rebeliune împotriva guvernării britanice. Mahdi și succesorul lui, Khalifa, au înfrânt în repetate rânduri, împreună cu armata lor de derviși fanatici, forțele britanice. Londra l-a trimis pe ascetul militar creștin victorian suprem, generalul Charles Gordon, care a devenit erou-martir al imperiului, ucis când Mahdi a cucerit Khartoumul în 1885.

Această înfrângere aproape că a dus la prăbușirea guvernului Gladstone. În 1898, lordul Salisbury a trimis o armată condusă de generalul Herbert Kitchener, militar înzestrat, chiar dacă avea ciudățeniile lui, ca să-l răzbune pe Gordon, care fusese eroul lui Kitchener. Kitchener, care vorbea araba și se distinsese în misiuni de spionaj în deșert, îmbrăcat în beduin, era un soldat enigmatic și sever și un planificator excelent, poreclit Robotul din Sudan; era, de asemenea, bun cunoscător al artei decorațiunilor interioare și colecționar pasionat de porțelanuri.

Churchill a scris o relatare vie a bătăliei care a urmat și a celebrei misiuni a cavaleriei:

> Trompeta a scos un sunet ascuțit, care abia s-a auzit printre tropotele cailor și zgomotul călăreților. Pe dată, toate cele 16 detașamente au făcut o întoarcere de 180 de grade și au format un șir lung în galop, iar Regimentul al 21-lea Lăncieri a fost trimis în prima sa misiune din război.
>
> Viteza era mare și distanța mică. Însă, până la jumătatea distanței, tabloul s-a schimbat cu totul. Acolo unde părea să fie un câmp neted, plat, a apărut un șanț adânc – ca o albie secată a unei ape curgătoare; și din el ieșea, năprasnic, ca într-o pantomimă, și cu un țipăt ascuțit, o masă albă, densă, de bărbați, ce se întindea pe o lungime aproape cât tot frontul nostru și avea o adâncime cam de 12 ori mai mare...
>
> Dervișii s-au luptat bărbătește. Au încercat să lovească picioarele cailor. Au tras cu puștile, împungând trupurile adversarilor lor cu gura țevii. Au tăiat hățurile și curelele șeilor. Și-au aruncat sulițele cu multă îndemânare. Au încercat toate stratagemele pe care le pot folosi niște bărbați cu sânge rece, hotărâți, cu experiență în război și cunoscători ai cavaleriei; și, în plus, au rotit săbii ascuțite, grele, care tăiau adânc... Apoi caii au reintrat în ritmul obișnuit, desfășurarea luptei s-a întețit, iar lăncierii s-au separat de adversarii lor. În două minute de la ciocnire, toți oamenii încă în viață ieșiseră din masa de derviși.

Churchill a trăit următoarea aventură în Războiul Burilor, când a fost prins de buri. Evadarea din mâinile paznicilor lui a fost un alt exemplu de cutezanță, imortalizat în propria relatare.

După ce a intrat în politică, Churchill a fost ales în parlament din partea Partidului Conservator, dar în 1904 și-a scandalizat partidul când a trecut de partea liberalilor. În același an, s-a căsătorit cu Clementine, care, tot restul vieții lui lungi, avea să-i fie alături fără să șovăie – și să-l critice cu sinceritate când considera că era necesar. Churchill a devenit ministru al Afacerilor Interne în 1910 și prim-lord al Amiralității în anul următor. În timpul Primului Război Mondial, Churchill a avut grijă ca flota să fie pregătită, dar și-a asumat vina pentru eșecul campaniei de la Gallipoli, care a avut un cost de 46 000 de vieți din rândul trupelor Aliaților. A demisionat ca să lupte pe Frontul de Vest, iar când s-a întors, a fost numit ministru al Munițiilor în guvernul lui Lloyd George, în 1917.

În 1919–1921, Churchill a fost secretar de stat pentru război și secretar de stat al aviației, apoi, schimbând taberele și alăturându-se din nou conservatorilor, a devenit ministru de Finanțe în 1924–1929. În anii 1930, a renunțat din nou la funcțiile ministeriale, aflându-se aproape în exil politic, dar a anticipat de pe margine pericolele reprezentate de Hitler și de reînarmarea Germaniei. Avertismentele lui au fost ignorate de cabinetul împăciuitor al lui Neville Chamberlain și de o mare parte din presă. Abia când a izbucnit al Doilea Război Mondial a reintrat în grații și a fost readus în Cabinetul de război, reluându-și vechea lui funcție de prim-lord al Amiralității în 1939: „Winston s-a întors!“, transmitea Amiralitatea flotei.

Când Chamberlain s-a retras în mai 1940, văzând măcelul făcut de naziști în vestul Europei, exista sentimentul că era mai bine ca Marea Britanie să încheie pace cu Hitler. Churchill a insistat că Hitler trebuia confruntat și a devenit prim-ministru – acesta fiind un exemplu clar al modului în care un om poate să schimbe istoria și să salveze nu numai o națiune, ci un mod de viață. S-a ridicat la înălțimea situației. Imediat după ce a devenit prim-ministru, s-a adresat parlamentului:

> O spun parlamentului, așa cum am spus-o și miniștrilor care alcătuiesc acest guvern, nu am de oferit decât sânge, trudă, lacrimi și sudoare... Care este politica noastră?... Să luptăm împotriva unei tiranii monstruoase, fără egal în registrul întunecat și lamentabil al crimelor umane.... Care este țelul nostru?... Victoria, victoria cu orice preț, victoria în ciuda oricărei terori; victoria, oricât de lungă și de grea ar fi calea de urmat; căci, fără victorie, nu putem supraviețui.

Când trupele britanice au fost evacuate de la Dunkirk și invazia germană părea deja inevitabilă, Churchill a spus în fața Camerei Comunelor: „Vom lupta pe terenurile de aterizare, vom lupta pe câmpuri și pe străzi, vom lupta pe dealuri; nu ne vom preda niciodată“. Două săptămâni mai târziu, când a anunțat căderea Franței, s-a adresat din nou Camerei: „Să ne adunăm puterile și să ne asumăm datoriile și să ne comportăm astfel încât, dacă Imperiul Britanic și al său Commonwealth vor dura o mie de ani, oamenii tot vor spune: «Acesta a fost cel mai bun moment al lor»“.

Și-a păstrat sângele rece când RAF a înfrânt Luftwaffe în Bătălia pentru Anglia, făcând imposibilă o invazie nazistă. Din birourile Cabinetului de război, Churchill a dirijat războiul cu energie și imaginație, fie că se afla peste granițe vizitând trupele și liderii străini sau organiza reuniuni dimineața, din patul lui, și îi ținea treji pe oficialii epuizați din subordinea lui până la trei sau patru dimineața, bând multă șampanie și coniac în timp

ce lucra. S-a străduit mult să construiască o relație bună cu președintele Roosevelt și a avut o relație pozitivă cu Stalin, în pofida aversiunii sale față de comunism. La mai multe summituri, a căzut de acord cu ambii lideri nu numai asupra strategiei de luptă împotriva lui Hitler, dar și asupra configurației lumii postbelice.

La alegerile din iulie 1945, după înfrângerea Germaniei, Churchill și conservatorii au pierdut puterea. În anul următor, a descris profetic „Cortina de Fier“ care se lăsa acum peste o Europă aflată în plin Război Rece. A fost din nou prim-ministru din 1951 până în 1955. A respins oferta de a fi făcut duce, dar „cel mai mare englez în viață“ a rămas un imperialist romantic edwardian, cu un stil și o viziune clasice, deși nu și-a pierdut niciodată umorul inteligent neastâmpărat. Întrebat o dată de nepotul său dacă era cel mai important om din lume, el a răspuns: „Da! Acum pleacă!“ Când a fost acuzat că bea prea mult, a răspuns: „Am scos mai mult din alcool decât a scos alcoolul din mine“. Scrierile lui au fost pe măsura conducerii sale; a fost singurul lider politic din istorie care a câștigat Premiul Nobel pentru Literatură. La moartea lui, în ianuarie 1965, Churchill a avut parte de o înmormântare oficială, o onoare rareori acordată cuiva din afara familiei regale.

Ibn Saud

1876–1953

Are o ambiție personală nemărginită, dar temperată de o mare discreție și prudență. E un dușman neîndurător în luptă, dar, odată obținută victoria, este unul dintre cei mai miloși arabi din istorie. Cât despre sistemul lui de conducere... nu-și trădează intențiile nici rudelor lui și guvernarea sa este, în esență, absolută.

Eldon Rutter

Abdul Aziz al Saud – cunoscut în Occident ca Ibn Saud – a devenit rege prin propriile forțe, a fost un om de stat iscusit, un diplomat abil, un politician tribal, un ascet religios și un războinic al deșertului. Înalt de peste 1,90 metri, era renumit pentru bărbăția de care dădea dovadă pe câmpul de luptă, călare pe cămilă, dar și în dormitor, și a întemeiat noul

regat al Arabiei Saudite, care încă este, în secolul XXI, o autocrație dinastică de tip medieval. Arabia Saudită rămâne un jucător-cheie în Orientul Mijlociu, însă se întemeiază pe o contradicție: acest aliat al Americii este o autocrație islamică în care opoziția este înăbușită, femeile au puține drepturi, iar țara e condusă după principiile wahhabismului – o versiune antioccidentală a islamului, de un puritanism strict –, pe care saudiții îl exportă odată cu petrolul.

Realizarea lui Ibn Saud nu a fost prima perioadă de înflorire a dinastiei sale, ci a treia. În secolul al XVIII-lea, un predicator islamist puritan, pe nume Muhammad al-Wahhab, atacase superstițiile și altarele specifice islamului tradițional din Peninsula Arabică, cerând întoarcerea la ascetismul fundamentalist care, pretindea el, fusese calea îmbrățișată de la început de Profet. Wahhab s-a aliat cu un șeic al locului din preajma Riadului, în regiunea Najd din Peninsula Arabică, pe nume Muhammad ibn Saud. Ei au încheiat o alianță politică și religioasă, întărită prin căsătoriile dinastice dintre membrii familiilor lor. Wahhabismul s-a dovedit a fi o forță puternică, iar arabii se îngrămădeau să intre în armata lui Saud. Peninsula Arabică era guvernată oficial de Imperiul Otoman, sultanul-calif de la Istanbul fiind protector al locurilor sfinte Mecca și Medina. Dar Imperiul Otoman se afla în criză, făcând eforturi să controleze chiar și centrul teritoriului, nemaivorbind de provinciile îndepărtate din Peninsula Arabică. Profitând de acest fapt, Saud și Wahhab au înființat, în preajma anului 1744, un stat saudit care i-a terorizat pe musulmanii mai moderați, le-a distrus locurile de închinare și a cucerit o mare parte din Arabia, a invadat provinciile otomane din Irak și, în final, a cucerit Mecca și Medina, unde Saud și Wahhab și-au impus puritanismul. Sultanul otoman a trimis în repetate rânduri trupe ca să-i nimicească pe saudiți, dar eforturile au fost zadarnice până când, la începutul secolului al XIX-lea, Istanbulul i-a cerut lui Muhammad Ali, pașa din Egipt, care avea un statut semi-independent, să restabilească ordinea. În 1818, Muhammad Ali și fiul lui, Ibrahim Pașa, i-au înfrânt pe saudiți, șeicul saudit a fost trimis la Istanbul ca să fie decapitat, iar sultanul și-a recăpătat autoritatea asupra acestei regiuni. Câțiva ani mai târziu, saudiții au reînființat un mic stat în regiunea Najd, dar abia sub conducerea lui Ibn Saud dinastia și-a recăpătat complet autoritatea. În acest timp, Arabia era dominată de clanul al Rashid

care i-a izgonit pe saudiți, în timp ce otomanii numeau șerifii Meccăi din rândul clanului tradițional hașemit.

În copilărie, Ibn Saud a fost nevoit să plece noaptea de la reședința clanului din Riad, ca să fugă de clanul Rashid care triumfase, și a locuit împreună cu tatăl său în exil în Kuweit. Dar tânărul Ibn Saud era hotărât să schimbe soarta clanului său: sprijinit de aliatul său mai în vârstă Mubarak al Sabah și de clanul Sabah, care deținea autoritatea în Kuweit, el a dat o lovitură de stat remarcabilă împreună cu o mică armată formată din beduini și membri de trib, după care a cucerit Riadul în 1902.

Acesta a fost începutul unei cariere de aventuri militare și intrigi diplomatice. Ibn Saud a câștigat victorii împotriva clanului Rashid și a altor rivali, dar bătăliile au fost de mică amploare, iar armatele nu numărau mai mult de o mie de luptători în fiecare luptă. Însă tânărul prinț a putut să reînvie și să valorifice fanatismul puternic al wahhabiților pe care i-a mobilizat și i-a unit într-o nouă armată – Ikhwan sau Frăția – care a devenit nucleul armatei sale din deșert. A pus bazele relațiilor cu britanicii, iar când otomanii și britanicii au început să rivalizeze pentru favorurile sale în timpul Primului Război Mondial, Saud i-a învrăjbit între ei. Dar promisiunile lui au fost mai puțin agresive decât cele ale șerifului Hussein, emirul hașemit al Meccăi, care le-a făcut cadou britanicilor o revoltă arabă împotriva sultanului otoman, ce s-a întins din Peninsula Arabică până în Siria. Hussein era dușmanul de moarte al lui Saud și cei doi rivalizau pentru controlul asupra întregii Peninsule Arabice. Proclamându-se regele arabilor, șeriful Hussein, ajutat de fiii săi Abdullah și Faisal, a pornit atacul împotriva otomanilor, cu un mare sprijin financiar britanic. Dar acțiunile lor nu au stârnit o revoltă masivă a arabilor și nu au reușit să-i învingă pe otomani, nici măcar în regiunea din jurul Meccăi.

În acest timp, Ibn Saud a așteptat să treacă războiul și, după ce Imperiul Otoman s-a prăbușit în 1918, hașemiții nu și-au putut măsura puterile cu el și cu luptătorii grupului Ikhwan. Într-o serie de ciocniri, fiul cel mai mare al lui Hussein, ambițiosul prinț Abdullah (viitorul rege al Iordaniei), a fost înfrânt de armata saudită. Marea Britanie s-a speriat când a aflat de prăbușirea aliatului său. Saud avea propriile probleme: membrii Frăției erau greu de stăpânit și au început să năvălească în Irak (aflat sub autoritate britanică), unde îi detestau în mod deosebit pe șiiți, pe care îi socoteau eretici. Drept răspuns, armata britanică și Forțele Aeriene Regale

au atacat Frăția. În cele din urmă, Ibn Saud a reușit să-i țină în frâu pe liderii prea puternici ai Frăției și apoi l-a înfrânt pe fiul regelui Hussein, regele Ali al Hidjazului, preluând controlul asupra întregii Peninsule Arabice și asupra Meccăi și Medinei în 1924, după care i-a înfrânt în luptă, în cele din urmă, pe membrii Frăției, aceasta fiind ultima ocazie în care s-a aflat personal la comanda armatei. Ibn Saud s-a autoproclamat rege al Hidjazului, iar în 1932 a devenit rege al Arabiei Saudite. (Hașemiții au ocupat tronuri neînsemnate în afara Peninsulei Arabice: Faisal a fost primul rege al Siriei, apoi al Irakului, care a fost guvernat de dinastia sa până în 1958. Abdullah al II-lea, strănepotul lui Abdullah, a devenit rege al Iordaniei în 1999.)

Ibn Saud se mândrise mereu cu bărbăția lui în luptă și în dormitor: de obicei, avea trei soții, divorțând de cele mai vechi pe măsură ce lua altele în căsătorie. Se spune că avea un harem de 70 de cadâne și că a lăsat în urmă vreo 70 de copii, din care 40 de fii.

Regatul pe care l-a întemeiat a fost o monarhie dinastică absolutistă și o teocrație wahhabită, în care regele saudit era garantul purității religioase. Descoperirea resurselor petroliere a făcut regatul puternic, oferindu-i mari bogății, un proces care a început în 1933. După moartea sa în 1953, Ibn Saud a fost succedat de fiul său Saud, iresponsabil, incapabil și inconsecvent, care a fost detronat de prinți în 1958. Și-a păstrat titlul, dar i-a dat puterea lui Faisal, care a urmat la tron după moartea lui Saud. Faisal era experimentat și șiret, dar a fost asasinat în 1975. Tronul le-a revenit apoi fiilor lui Ibn Saud, regele Khalid și apoi regele Fahd. În 1979, sanctuarul de la Mecca a fost cucerit de fanatici, care au denunțat corupția saudiților: nu mai puțin de 1 000 de oameni au fost omorâți când trupele saudite au luat cu asalt complexul și au restabilit ordinea. Adevărata contradicție a guvernării saudite a ieșit la suprafață în atacul împotriva Statelor Unite din 11 septembrie: teroriștii al-Qaeda erau în majoritate saudiți, mai cu seamă liderul lor, Osama bin Laden. În secolul XXI, Arabia Saudită încă era condusă de fiii octogenari ai lui Ibn Saud, dar puterea a trecut treptat în mâinile generației mai tinere.

Stalin

1878–1953

Lovește nu în ideile adversarului său, ci în capul acestuia.

LEV TROȚKI, 1936

Stalin a fost dictatorul sovietic care a învins Germania hitleristă în al Doilea Război Mondial, a extins imperiul sovietic la cele mai mari dimensiuni pe care le-a cunoscut acesta, a industrializat URSS și a transformat-o într-o superputere nucleară. De-a lungul terorii care a durat 30 de ani, acest criminal în masă a fost vinovat de uciderea a peste 25 de milioane de cetățeni nevinovați ai țării sale și a trimis 18 milioane de oameni în lagăre de muncă.

Iosif Vissarionovici Djugașvili s-a născut la Gori, un orășel din Georgia, în Caucaz, și a fost fiul unui cizmar bețiv pe nume Beso și al soției acestuia, Keke, o femeie deșteaptă și puternică. Sărac, nesigur de paternitatea lui, cu o față ciupită de vărsat și cu un braț mai scurt, micul Soso (așa cum era cunoscut) era un copil foarte inteligent, ultrasensibil și slab dezvoltat emoțional, stăpânit atât de un complex de inferioritate, cât și de o aroganță exagerată. Mama lui a reușit să-i obțină un loc la Seminarul din Tbilisi, unde se pregătea să devină preot, învăța rusa, îi studia pe clasici și publica poezie romantică. Însă, după convertirea lui la marxism, a devenit un revoluționar fanatic și neîndurător și a intrat în rândurile Partidului Bolșevic al lui Lenin. Era un uneltitor înnăscut, care și-a dominat tovarășii, și-a subminat și și-a trădat rivalii, a omorât suspecții de spionaj, fiind mereu înclinat către extreme. A fost arestat în mod repetat, dar a evadat, întorcându-se din exilul siberian pentru a participa la Revoluția din 1905. A devenit principalul finanțator al bolșevicilor dând spargeri la bănci și prin extorcări.

După zdrobirea Revoluției din 1905, Stalin și-a creat propria bandă de gangsteri, și-a găsit oameni care omorau agenți de poliție și a strâns bani pentru Lenin printr-o serie de jafuri bancare scandaloase, sângeroase, taxe de protecție, tâlhării în trenuri și jafuri piraterești pe Marea Neagră și Marea Caspică. Cariera de nelegiuit a lui Stalin a culminat cu jaful bancar din Tbilisi, din iunie 1907, când gangsterii lui au omorât 50 de oameni și au fugit cu 300 000 de ruble. Stalin a plecat apoi cu banda sa la Baku, oraș bogat în petrol, fiind mereu pe fugă, mereu răspândind violență și teamă.

Stalin era căsătorit acum cu Kato Svanidze, cu care a avut un fiu, pe Iakov, dar Kato a murit în 1907. Disprețuind stilul de viață așezat, i-a plăcut să aibă aventuri cu numeroase femei, s-a logodit cu multe dintre ele, a zămislit copii nelegitimi și i-a abandonat pe toți fără milă. S-a căsătorit din nou în 1918, dar nu a reușit s-o facă pe noua lui soție, Nadia Allilueva, mai fericită decât pe celelalte femei pe care le-a avut. Aceasta s-a sinucis în 1932, lăsându-i lui Stalin doi copii legitimi, pe Vasili și pe Svetlana.

A avut numeroase nume false, dar, în final, s-a autonumit Stalin – omul de oțel. Fiindcă escapadele lui violente au atras atenția lui Lenin, Stalin a fost ales în Comitetul Central al Partidului. Lenin a înțeles că Stalin poseda două talente politice vitale – era practic și capabil să organizeze violența, dar putea și să redacteze, să scrie și să lucreze la teorie. „Este exact genul de care am nevoie“, a spus el. Stalin a fost arestat pentru ultima oară în 1912 și exilat la Cercul Polar, unde s-a aflat aproape pe toată perioada Primului Război Mondial. După ce țarul a fost răsturnat pe neașteptate de la putere în martie 1917, Stalin s-a întors la Petrograd, unde i s-a alăturat mai târziu și Lenin. După ce a preluat puterea, în timpul Revoluției din Octombrie, Lenin a recunoscut că Lev Troțki, sclipitor și flamboaiant, și Stalin, morocănos și necruțător, erau cei mai competenți acoliți ai săi și i-a promovat, aducându-i în comitetul executiv conducător, Politburo. După izbucnirea Războiului Civil, Lenin și-a păstrat puterea prin teroare, folosindu-l pe Stalin pentru rezolvarea brutală a conflictelor. Dar, în comparație cu Troțki, pe care Stalin încerca să-l saboteze constant, acesta din urmă nu a impresionat prin calitățile lui de lider militar.

În 1922, Lenin, dornic să modereze prestigiul lui Troțki, l-a promovat pe Stalin în funcția de secretar general al Partidului. Nu peste multă vreme însă, Lenin a fost scandalizat de aroganța protejatului său și a încercat să-l elimine – dar era deja prea târziu. După ce Lenin a suferit un atac cerebral fatal în 1924, Stalin s-a aliat cu Lev Kamenev și cu Grigori Zinoviev împotriva lui Troțki, care a fost învins în 1925, exilat în 1929 și asasinat de unul dintre ucigașii plătiți ai lui Stalin în 1940. După exilarea lui Troțki, Stalin a virat către dreapta și s-a aliat cu Nikolai Buharin împotriva lui Kamenev și Zinoviev.

În 1929, Stalin a fost aclamat drept succesorul lui Lenin, Vojd-ul – Conducătorul –, și de atunci încolo a devenit subiectul unui cult frenetic al personalității. După ce s-a descotorosit de Buharin, Stalin a pornit

demersul necruțător de industrializare a înapoiatei Uniuni Sovietice și de colectivizare a țăranilor. Când țăranii au opus rezistență, Stalin a pornit un război nedeclarat împotriva țăranilor mai înstăriți, cunoscuți drept chiaburi, împușcând mulți dintre ei, exilând și mai mulți și continuând să vândă cereale în afară, chiar în timp ce zece milioane de oameni erau împușcați sau mureau din pricina foametei pe care el însuși o crease. Aceasta a fost una dintre cele mai mari crime ale lui Stalin.

În 1934, în urma unui congres de partid triumfător, s-a pus la cale înlocuirea lui Stalin cu acolitul lui tânăr, Serghei Kirov, care a fost asasinat mai târziu la Leningrad. Poate că Stalin a ordonat asasinatul sau poate că nu, dar cu siguranță s-a folosit de el ca să lanseze Marea Teroare pentru a redobândi controlul și a zdrobi orice opoziție. Cu ajutorul agenților NKVD, Stalin i-a supus pe cei pe care îi considera principalii lui dușmani politici unor procese-spectacol, smulgându-le prin tortură mărturii false. Zinoviev, Kamenev și Buharin au fost cu toții găsiți vinovați de infracțiuni inventate și împușcați, așa cum a fost și cazul a doi conducători succesivi ai NKVD, Iagoda și Ejov. Dar procesele-spectacol nu au fost decât vârful aisbergului: în 1937–1938, Stalin a elaborat ordine secrete de arestare și de împușcare a mii de „dușmani ai poporului", impunând cote pe orașe și pe regiuni. Biroul Politic și Comitetul Central au trecut prin procesul de epurare; 40 000 de ofițeri au fost împușcați, inclusiv trei din cei cinci mareșali. Nici prietenii apropiați ai lui Stalin nu au scăpat: el a semnat liste de condamnări la moarte cu 40 000 de nume. Societatea sovietică era terorizată și otrăvită. În acei ani, aproape un milion de oameni au fost împușcați, în vreme ce multe alte milioane de persoane au fost arestate, torturate și trimise în lagăre de muncă în Siberia, unde mulți au pierit. „Nu poți să faci omletă fără să spargi ouă", a spus Stalin.

În 1939, confruntat cu Germania nazistă și neîncrezător față de democrațiile occidentale, Stalin și-a lăsat la o parte sentimentele antifasciste și a semnat un Pact de nonagresiune cu Hitler. Polonia a fost împărțită între Germania și URSS și 28 000 de ofițeri polonezi au fost omorâți în pădurea Katyn la ordinele lui Stalin. Stalin a cucerit și a terorizat și statele baltice și a pornit un război dezastruos împotriva Finlandei.

Stalin a ignorat averismentele constante conform cărora Hitler plănuia să atace URSS. Invazia a început în iunie 1941 și, în câteva zile, armata

sovietică bătea în retragere. Interferența incompetentă a lui Stalin în problemele militare a dus la pierderi colosale – aproximativ șase milioane de soldați – în primul an de război. Dar, la sfârșitul anului 1942, învățase, în sfârșit, să primească sfaturi, iar generalii lui au obținut o victorie decisivă asupra nemților la Stalingrad. Acesta a fost punctul de cotitură al războiului, iar când Berlinul a fost ocupat de Armata Roșie în mai 1945, sovieticii controlau tot estul Europei și aveau să-l țină în strânsoarea lor de oțel în următorii 45 de ani. Pe Stalin nu l-a interesat costul victoriei: aproximativ 27 de milioane de cetățeni sovietici – atât soldați, cât și civili – au murit în cursul războiului, perioadă în care Stalin ordonase deportarea unor populații întregi în Siberia, inclusiv a unui milion de ceceni, jumătate din acești oameni murind pe drum.

În timpul războiului, Stalin a creat legături personale cu liderii Aliați Franklin Roosevelt și Winston Churchill, fermecându-i și manipulându-i pe amândoi pe parcursul summiturilor celor Trei Mari de la Teheran, Ialta și Potsdam. S-a dovedit a fi un diplomat foarte bun.

Tocmai când relația dintre Marile Puteri se afla la apogeu, în 1945, președintele Harry Truman (succesorul lui Roosevelt) a dezvăluit că America deținea bomba atomică, pe care a și folosit-o împotriva Japoniei. Confruntat cu ascensiunea puterii americane, Stalin și-a canalizat cu succes toate resursele într-un proiect secret de creare a bombei atomice sovietice, care a fost finalizat în 1949.

Stalin și-a petrecut ultimii ani într-o izolare plină de glorie și de paranoia. La scurtă vreme după sfârșitul războiului, el a reînceput domnia terorii. În 1949, doi dintre succesorii aleși de el au fost împușcați după ce au fost judecați în cadrul Procesului Leningrad, împreună cu mulți alții. În 1952, convins, după câte se pare, că toți evreii din URSS erau aliați cu SUA, a plănuit execuția tovarășilor săi veterani, implicându-i în conspirația fabricată numită Complotul doctorilor și pretinzând că medicii evrei conspirau pentru asasinarea conducerii sovietice. Stalin a murit în urma unui atac cerebral în martie 1953.

Un maestru al represiunii brutale, al conspirației subtile și al manipulării politice, acest fiu de cizmar a devenit pontiful marxismului internațional, precum și cel mai încununat de succes țar din istoria Rusiei. Stalin și bolșevicii, alături de marii lor dușmani, Hitler și naziștii, au provocat mai multă suferință decât oricine altcineva din istorie.

Mic de statură, cu trăsături enigmatice și ochi de culoarea mierii care deveneau galbeni la mânie, Stalin a fost talentat, dar paranoic până la limita nebuniei, peste măsură de cinic și plin de cruzime, un marxist fanatic. Un soț și un tată îngrozitor, care a otrăvit toate relațiile de iubire din viața lui, el era convins că viața umană era oricând dispensabilă și că anihilarea fizică era instrumentul esențial al politicii. „O moarte“, i-a zis el lui Churchill cu umorul lui tipic de călău, „e o tragedie; un milion de morți sunt o statistică.“ Stalin nu avea iluzii în privința brutalității lui: „Avantajul modelului sovietic“, a spus el, „e că rezolvă problemele rapid – prin vărsare de sânge“. El a provocat moartea a zece până la 20 de milioane de oameni și alte 18 milioane au trecut prin gulagul lui.

Unul dintre cei mai necruțători monștri din istorie, rămâne totuși un erou în ochii multora: într-un manual prefațat chiar de președintele Vladimir Putin în 2008, Stalin este prezentat ca fiind „cel mai încununat de succes lider rus al secolului XX“.

EINSTEIN

1879–1955

A ridica noi probleme, noi posibilități, a privi vechile probleme dintr-un unghi nou necesită o imaginație creativă și marchează adevăratele progrese științifice.

EINSTEIN DESPRE ESENȚA CREATIVITĂȚII ȘTIINȚIFICE

Nu e o coincidență că numele lui Albert Einstein a devenit aproape sinonim cu geniul. A fost cel mai important fizician al secolului XX – unii ar spune al tuturor timpurilor. Descoperirile lui, pornind de la mecanica clasică a lui Newton și totodată depășind-o, au marcat o schimbare de paradigmă care a transformat radical modul în care înțelegem Universul.

Poate că teoria relativității elaborată de Einstein este cea mai cunoscută și mai prolifică perspectivă științifică din toate timpurile, însă cel din spatele ei a fost mult mai mult decât un om de știință. De-a lungul vieții sale, Einstein s-a dedicat chestiunilor sociale și pacifismului, criticând tirania și persecuția și manifestându-și temerile cu privire la realizarea bombei atomice. La 50 de ani după moartea sa, el rămâne o personalitate

pe care oricine o recunoaște pe dată, pe chipul său celebru fiind întipărite inteligența și buna dispoziție.

Născut într-o familie de evrei din clasa de mijloc, Albert Einstein a crescut în Germania. În copilărie, a avut o dezvoltare lentă (a fost poreclit *der Depperte*, adică „prostuțul“), dar o busolă magnetică pe care a primit-o la cinci ani și o carte despre geometrie primită la 12 ani i-au stimulat curiozitatea intelectuală într-un mod în care sistemul de învățământ german rigid nu a reușit. Trimis la studii la München, băiatul a fugit la 15 ani atât de școală, cât și de serviciul militar și s-a alăturat părinților săi care se mutaseră în Italia în căutare de lucru.

Părinții nu au văzut cu ochi buni întoarcerea fiului lor, dar au primit cu bucurie vestea înscrierii lui Albert la Universitatea din Zürich, unde acesta a petrecut unii dintre cei mai fericiți ani. Aici a întâlnit-o pe prima lui soție, Mileva Maric, o colegă fiziciană de origine sârbă, cu care s-a căsătorit în 1903. În același an, îndelungata căutare a unei slujbe a luat sfârșit, primind un post la Biroul de brevete din Berna.

Analiza brevetelor era o muncă nesolicitantă care îi lăsa lui Einstein timp să se concentreze asupra problemelor matematice și științifice. A fost impresionat în mod deosebit de aparenta incompatibilitate dintre legile mișcării ale lui Newton și ecuațiile lui James Clerk Maxwell care descriau comportamentul luminii. În 1905, a publicat o serie spectaculoasă de lucrări științifice care abordau mișcarea și comportamentul luminii, ale apei și ale moleculelor. Cea mai importantă propunere a fost teoria relativității restrânse, descrisă drept realizarea intelectuală dominantă a secolului XX, care a schimbat modul în care oamenii înțelegeau legile ce guvernează Universul. Potrivit acestei teorii, nimic nu se poate deplasa mai rapid decât lumina, care are o viteză constantă în Univers. A arătat, de asemenea, prin celebra ecuație E = mc2, că energia (E) și masa (m) sunt echivalente și legate în relația lor de echivalență prin viteza luminii (c). Relativitatea restrânsă desființează ideea de timp absolut; ea propune, în schimb, ideea că timpul este relativ, măsurarea lui depinzând de mișcarea observatorului. Spațiul și timpul sunt parte a aceluiași lucru, un singur continuum cunoscut ca spațiu-timp.

Relativitatea restrânsă nu a ținut seama de efectul gravitației asupra continuumului spațiu-timp. În 1915, pe parcursul unei serii de cursuri

ținute la Universitatea din Göttingen, a rezolvat, în sfârșit, această problemă punând bazele teoriei relativității generale.

Potrivit acestei teorii, prezența masei curbează sau deformează spațiul-timp. Asemenea unei bile de bowling așezate în mijlocul unei trambuline, un obiect mare, cum ar fi o planetă sau o stea, determină alte obiecte să se miște spre el prin spațiu-timp. Așadar, Pământul, de pildă, nu este „atras“ de Soare; mai degrabă, urmează curbura spațiu-timp cauzată de Soare, fiind împiedicat să cadă în Soare doar de propria viteză.

Predicția lui Einstein că lumina unei stele care trece prin apropierea câmpului gravitațional al Soarelui ar fi deviată, ceea ce face ca poziția vizibilă a stelei pe cer să se schimbe, a fost confirmată de observațiile din timpul unei eclipse solare din 1919. Un alt efect neobișnuit anticipat de Einstein și confirmat mai târziu prin observație este dilatarea timpului: ideea că timpul nu este absolut, ci încetinește la viteze apropiate de viteza luminii. O consecință a dilatării timpului este paradoxul bizar al gemenilor. Dacă unul dintre gemeni rămâne pe Pământ, în timp ce celălalt călătorește, dus-întors, cu o viteză apropiată de viteza luminii către o stea îndepărtată, cel din urmă va îmbătrâni mai puțin decât geamănul care a rămas acasă.

În acest fel și în multe altele, teoria relativității continuă să ne uluiască simțurile prin care privim și înțelegem lumea din jurul nostru. Totuși, astăzi este încetățenită ca platforma conceptuală fundamentală pe care se întemeiază știința fizicii.

Teoriile revoluționare ale lui Einstein au început să fie dezbătute abia după ce Max Plank, om de știință german și părintele teoriei cuantice, i le-a publicat. În 1913, Einstein înaintase în ierarhia lumii academice și devenise directorul Institutului de Fizică al Universității din Berlin.

Dacă faima lui Einstein ajunsese la apogeu în această perioadă, viața lui personală era tulbure. După o lungă despărțire, a divorțat, în cele din urmă, de Mileva în 1919 și s-a căsătorit imediat cu verișoara lui, Elsa Löwenthal. Einstein era acum cel mai renumit om de știință din lume. A cunoscut și a corespondat cu mulți oameni de știință și artiști importanți, printre care Sigmund Freud, misticul indian Rabindranath Tagore și Charlie Chaplin. „Oamenii mă aplaudă“, i-a spus Chaplin lui Einstein o dată, „pentru că toată lumea mă înțelege; pe tine te aplaudă pentru că nimeni nu te înțelege.“

Deși nu era evreu ortodox, iar teoriile lui aruncau o umbră de îndoială asupra fundamentului religiilor, Einstein a crezut mereu în existența unui principiu sau a unui spirit superior. „Omul de știință e stăpânit de sentimentul cauzalității universale“, a scris el. „Sentimentul lui religios ia forma unei uimiri încântătoare în fața armoniei legii naturale, care descoperă o inteligență de o asemenea superioritate încât, în comparație cu aceasta, întreaga gândire și acțiune umană sistematică reprezintă o reflecție complet neînsemnată.“ Și-a păstrat credința în ceea ce el numea *der Alte* – Bătrânul.

În 1931, Partidul Nazist în ascensiune l-a atacat pe Einstein și „fizica lui evreiască“. În anul următor, el a plecat pentru totdeauna din Germania, înțelegând că viața îi era în pericol. S-a stabilit în Statele Unite și a predat la Universitatea Princeton. Pacifismul său – care îl făcuse să manifeste o opoziție deschisă față de Primul Război Mondial – a slăbit, confruntat fiind cu tirania nazistă. A susținut reînarmarea împotriva lui Hitler, iar în 1939 a scris, împreună cu alții, o scrisoare către președintele Franklin D. Roosevelt, care sublinia pericolele construirii armelor nucleare de către naziști. Acest lucru i-a determinat pe Aliați să colaboreze la Proiectul Manhattan pentru a crea ei prima bombă atomică.

După ce al Doilea Război Mondial s-a încheiat, în 1945, cu distrugerea orașelor Hiroshima și Nagasaki, Einstein s-a întors brusc și public împotriva continuării dezvoltării armamentului nuclear și a susținut restricțiile internaționale. Chiar a fost monitorizat de FBI pentru viziunea sa pacifistă. În 1952, i s-a oferit președinția Israelului; deși fusese întotdeauna sionist, a respins respectuos propunerea. Când a murit, în 1955, Einstein nu își împlinise țelul, pe care îl nutrea de mult timp, de a găsi o teorie unitară care să ofere o explicație comprehensivă a forțelor fundamentale ce guvernează Universul și, astfel, să pătrundă (așa cum s-a exprimat el figurat) în mintea lui Dumnezeu. Generații de oameni de știință care i-au urmat și ale căror cercetări au fost revoluționate de Einstein – un colos al științei și cel mai bun om – nu au reușit să atingă acest scop.

Enver, Talat și Jemal: cei trei pași

1881–1922 & 1881–1922 & 1872–1922

Ce mai vreți? Problema e rezolvată. Nu mai sunt armeni.

TALAT PAȘA RĂSPUNZÂND ÎNTREBĂRILOR AMBASADORULUI GERMAN DESPRE ARMENI, 1918

Cei Trei Pași au fost naționaliști turci care s-au ridicat din mișcarea „Junii Turci" și au preluat puterea în Imperiul Otoman în 1913, l-au băgat într-o conflagrație dezastruoasă și au ordonat masacrarea unui milion de armeni în timpul Primului Război Mondial.

Toți trei proveneau din Macedonia și, drept urmare, simțeau nevoia să arate că erau adevărați turci și să compenseze originile lor provinciale. Ismail Enver a fost ministru de Război și conducătorul regimului, ofițer naționalist care se considera un Napoleon otoman: tânăr și curajos, el era, de asemenea, înfumurat, plin de iluzii și nechibzuit. A devenit celebru luptând împotriva Italiei în Libia și împotriva Bulgariei în Balcani, însă era un general incompetent și amator. Cu toate acestea, la 31 de ani acaparase puterea, intrase, prin căsătorie, în familia regală otomană, se mutase într-un palat și primise titlul de vice-generalissim. Colegul său Ahmet Jemal era cel mai plin de emfază dintre cei trei: mic de statură, plin de energie, ofițer petrecăreț care era capabil să se ocupe de treburile murdare din Istanbul și care organiza asasinatele opozanților. Dar era și inteligent, flexibil și fermecător, cu o cohortă de amante evreice frumoase și cu prieteni străini. A devenit ministru al Marinei și vicerege al provinciilor arabe din Imperiu. Cel de-al treilea pașă era Talat, funcționar la poștă până când a fost dat afară din cauza faptului că făcea parte din mișcarea Junii Turci – oficial Comitetul Unității și Progresului (CUP); el a devenit ministru de Interne în acest regim.

Toți trei se alăturaseră mișcării Junii Turci, îmbrățișând ideile timpurii liberale ale acesteia. Au luptat în revoluția din 1908 și pentru restaurarea Parlamentului.

După asasinarea prim-ministrului Mahmud Șevket Pașa, în iulie 1913, și apoi după împușcarea (chiar de către Enver) a ministrului de Război, Talat, Enver și Jemal au devenit „Cei Trei Pași", triumviratul care a băgat imperiul în Primul Război Mondial după ce Enver îl împușcase personal pe ministrul de Război. Ideile lor liberale de început s-au dovedit în scurtă

vreme nerealiste, pe măsură ce au îmbrățișat un naționalism turc militant și rasist, tot mai mult inspirat de credința că numai războiul și violența îi puteau revigora pe otomani. Cel mai notabil exemplu al acestui fapt a fost tratamentul pe care l-au aplicat minorității armene din imperiu.

La începutul secolului al XIX-lea, armenii, care erau predominant creștini, încă erau numiți „Millet-i Sadika“ – comunitatea loială. Dar expansiunea rusă în Caucaz a stimulat naționalismul armean. În Imperiul Otoman erau mult mai puțini creștini după Congresul de la Berlin din 1878, ceea ce a făcut ca armenii să devină ținta resentimentului musulmanilor, fiind considerați străini și trădători; turcii de rând invidiau bogăția armenilor. Mulți turci au ajuns să vadă în ascensiunea naționalismului armean o amenințare chiar la adresa existenței statului otoman.

Deja în ultimii ani ai secolului al XIX-lea, sultanul Abdul Hamid al II-lea și alții acceptaseră tacit o serie de pogromuri antiarmene: probabil sute de mii de armeni au murit în 1895–1896, iar masacrul de la Adana din 1909 s-a soldat cu pierderea estimată a 30 000 de vieți.

În 1914–1915, Enver a preluat comanda ofensivei împotriva Rusiei în Caucaz. Operațiunea avea să fie un eșec total. Dar Rusia a înarmat insurgenții armeni. Când trupele ruse/armene au ocupat Van, la mijlocul lunii mai a anului 1915, creând un ministat armean, Cei Trei Pași au dat imediat vina pe armenii presupuși trădători. Talat a pregătit răzbunarea statului turc.

Pe 24 aprilie 1915, forțele de securitate au arestat peste 250 de intelectuali armeni și lideri ai comunității din Istanbul, i-au deportat în est și apoi i-au omorât. După primele deportări din aprilie, programul a fost extins curând asupra întregii comunități armene. Bărbați, femei și copii au fost trimiși în marșuri forțate – fără hrană sau apă – către provinciile din Siria și Mesopotamia. Pe 27 mai, Cei Trei Pași au emis Legea Deportării, ratificată de Parlament. Organizația Specială, un grup paramilitar de securitate, a fost înființată, din câte se știe, sub comanda lui Enver și Talat pentru a executa deportările și masacrele.

În timpul deportărilor, bărbații erau în mod obișnuit separați de restul populației și executați. Femeile și copiii erau siliți să meargă mai departe, fiind bătuți și masacrați periodic. Cei care au supraviețuit călătoriei au fost înghesuiți în lagăre de concentrare. Condițiile de acolo erau

înspăimântătoare. Mulți prizonieri au fost torturați, supuși unor experimente medicale înfiorătoare sau uciși. Și mai mulți au murit de foame și de sete. Henry Morgenthau, ambasadorul american, a consemnat unele dintre cele mai grave excese comise în lagăre, povestind cum torționarii „puneau fierul încins pe pieptul său [al unui armean], îi smulgeau carnea cu clești încinși și înroșiți în foc, apoi turnau unt fiert pe rănile sale. În unele cazuri, jandarmii băteau cuie în mâini și picioare, prinzându-le pe bucăți de lemn – imitând, evident, răstignirea, apoi, în timp ce cel ce pătimea se zvârcolea în agonie, strigau: «Acum să vină Hristosul tău și să te ajute!»“

Se spune că Talat Pașa i-a zis unei oficialități de la ambasada germană în 1915 că guvernul otoman „profită de război că să lichideze complet dușmanii săi interni, creștinii indigeni... fără să fie perturbat de intervenția străină“. În această perioadă au pierit între un milion și 1,5 milioane de armeni, dintr-o populație de puțin sub 2,5 milioane, fie că a fost vorba de un genocid comandat oficial sau de o serie dezordonată de masacre.

Între timp, în Orientul Mijlociu, Jemal, confruntat cu o revoltă arabă sub patronaj britanic, lansa o domnie a terorii în Damasc, Beirut și Ierusalim împotriva naționaliștilor arabi. Otomanii au obținut niște victorii surprinzătoare, distrugând o armată britanică la Kut, în Irak, și alungând trupele britanice din Dardanele. Cu toate acestea, Jemal nu a izbutit să ocupe Egiptul, iar ofensiva britanică a avansat curând în Ierusalim, în timp ce rușii puneau presiune de cealaltă parte, în Caucaz.

Talat și-a concentrat apoi mai mult atenția asupra poziției militare tot mai proaste, iar în 1917 a fost numit mare vizir la Înalta Poartă (prim-ministru otoman). Dar nu a reușit să oprească torentul de înfrângeri militare și a demisionat în octombrie 1918, fugind din Turcia la bordul unui submarin german. Ceilalți doi dintre Cei Trei Pași au fugit și ei. În 1919, au avut loc primele procese din lume în care s-au judecat crime de război, sub patronajul Aliaților. Conducerea CUP a fost găsită vinovată, iar Talat, capul masacrelor, a fost condamnat la moarte. Turcii au făcut apel la Germania pentru extrădarea acestuia, dar, înainte să se întâmple acest lucru, Talat a fost omorât la Berlin, în martie 1921. Asasinul lui a fost un supraviețuitor al masacrelor care își văzuse surorile violate și omorâte de

soldații turci. Jemal a fost și el asasinat, iar Enver a murit în luptă în timpul atacului împotriva bolșevicilor în Asia Centrală.

Persecuția lansată de Talat împotriva armenilor a fost o sursă de inspirație pentru alții mai târziu în secolul XX. Astfel, în timp ce contempla masacrul evreilor, Hitler a remarcat: „La urma urmelor, cine mai vorbește azi de anihilarea armenilor?“ Chiar și acum, simpla menționare a masacrului armenilor în Turcia este interpretată ca o „insultă la adresa identității turce“ și se pedepsește cu închisoarea.

Atatürk

1881–1938

Vom încerca să ridicăm cultura noastră națională deasupra nivelului civilizației contemporane. Așadar, gândim și vom continua să gândim nu în conformitate cu mentalitatea letargică a secolelor trecute, ci cu conceptele de viteză și acțiune ale secolului nostru.

Discursul lui Atatürk la a zecea aniversare a Republicii Turce (29 octombrie 1933)

Atatürk – numele pe care și l-a luat în 1934 Mustafa Kemal – înseamnă „părintele turcilor“. A fost un lider cu o viziune formidabilă, care a creat un nou secularism islamic, a ridicat Turcia din ruinele Imperiului Otoman muribund și a transformat-o într-o republică modernă, occidentalizată. A devenit erou în Primul Război Mondial și apoi i-a condus pe turci către victoria asupra armatei grecești invadatoare, uneori dând și dovadă de cruzime. Ulterior a devenit primul președinte al Turciei și a condus țara până la moarte, în 1938. A fost de departe cel mai mare dintre liderii politici autoritari din perioada interbelică. Viziunea lui Atatürk nu a fost niciodată mai importantă sau mai relevantă ca acum, când ne confruntăm cu provocările fanatismului islamist, dar metodele folosite de el au fost dure, iar masacrul de la Smirna a fost, cel puțin parțial, responsabilitatea sa.

Atatürk s-a născut în orașul Salonic, care se află acum pe teritoriu grecesc. A fost un copil bun la învățătură și a urmat studiile școlii militare de la vârsta de 12 ani. După ce a fost făcut ofițer, s-a înscris în grupul

cunoscut ca Junii Turci, care critica regimul otoman și dorea reforme și progres. Atatürk a fost unul dintre acei lideri care erau și buni politicieni, și buni comandanți militari. În timpul Primului Război Mondial, a fost învingătorul de la Gallipoli, înfrângând acolo atacul Aliaților. A luptat și în Caucaz, Sinai și Palestina. A dovedit că știa să câștige loialitatea soldaților săi. „Nu vă ordon să atacați“, le-a zis el, „vă ordon să muriți.“

La sfârșitul războiului, Atatürk s-a trezit în tabăra celor înfrânți. Având în vedere că multe dintre teritoriile arabe odinioară guvernate de otomani erau împărțite acum între Aliații victorioși, el s-a implicat într-o mișcare națională de creare a unei națiuni moderne în centrul turc al imperiului acum apus. Crezând într-un imperiu grec de inspirație clasică, prim-ministrul britanic David Lloyd George și Aliații au oferit o mare parte din Anatolia (partea asiatică a Turciei moderne) grecilor și l-au încurajat pe premierul grec, Eleftherios Venizelos, să invadeze Turcia, pornind, astfel, în mod iresponsabil un război inutil. Rezistența lui Atatürk a fost necruțătoare și strălucită, culminând cu victoria obținută în Bătălia de la Dumlupinar din 1922 – și cu atrocitățile groaznice din timpul Marelui Incendiu din Smirna, când trupele turcești au fost responsabile pentru jafuri și crime, distrugând unul dintre orașele europene cele mai cosmopolite și ucigând 100 000 de oameni. Comandantul suprem Atatürk are, cu siguranță, o parte de responsabilitate. S-a asigurat însă de independența Turciei – confirmată în 1923, prin Tratatul de la Lausanne.

După încheierea acestui efort militar, a apărut o altă provocare: asigurarea modernizării unui nou stat turc secular. În octombrie 1923, s-a proclamat Republica Turcă, iar Atatürk a devenit președinte. Ca naționalist, unul dintre principalele lui obiective a fost să epureze țara de influența străină. Ca progresist, următoarea lui prioritate a fost să separe religia islamică de stat.

Ultimul sultan otoman fusese detronat în 1922, iar în 1924 Atatürk a abolit califatul – instituția în baza căreia sultanii își revendicaseră dreptul de a cârmui toți musulmanii. În locul unei teocrații autocrate, Atatürk a îmbrățișat, cel puțin teoretic, principiile democrației și un cod legislativ inspirat din modelele europene. Deși Turcia a rămas un stat cu partid unic, practic fără întrerupere de-a lungul anilor 1920 și 1930, Atatürk a încercat să fie un „lider autoritar luminat“ – guvernând fără opoziție, dar cu o agendă progresistă și reformatoare.

Din punct de vedere economic, Turcia se afla în urma multor țări occidentale în anii 1920. Atatürk a înființat fabrici și industrii de stat, a construit o infrastructură feroviară vastă și eficientă și a creat bănci naționale care să finanțeze dezvoltarea. În ciuda ravagiilor făcute de Marea Criză din 1929, Turcia nu a cedat în fața tendințelor totalitare fasciste sau comuniste care puseseră stăpânire peste alte regiuni.

Atatürk a declarat că Turcia „merită să devină și va deveni civilizată și progresistă". O mare parte a acelui impuls se găsea în sfera culturală și în cea socială. Restricțiile impuse de tradiția și de legea islamice au fost ridicate. Femeile au fost emancipate – fiica adoptivă a lui Mustafa Kemal a fost prima femeie din lume care a devenit pilot de luptă –, iar stilul vestimentar occidental a fost puternic încurajat, uneori prin norme oficiale. Pălăriile panama și europene au luat locul fesului tradițional, care a fost interzis prin lege. Sistemul de învățământ a suferit transformări atât în zonele urbane, cât și în cele rurale și s-a introdus un nou alfabet turc (o variantă a alfabetului latin). Ratele de alfabetizare au crescut de la 20% la 90%.

Atatürk a încurajat studiul civilizațiilor anterioare care aveau legătură cu moștenirea națiunii turce. Au înflorit arta, sculptura, muzica, arhitectura modernă, opera și baletul. Misiunea modernizatoare, naționalistă, a lui Atatürk a pătruns în toate sferele vieții turcilor și, astfel, s-a născut o nouă cultură. Pe parcursul acestui proces, a tratat fără milă grupurile minoritare nonturce, zdrobindu-i, printre alții, pe kurzi.

Spectaculos de chipeș, Atatürk a fost un lider excentric, un afemeiat energic și un mare băutor. Munca titanică, în combinație cu aceste pofte extraordinare, i-a degradat starea de sănătate, iar în 1938 a murit de ciroză. Avea numai 57 de ani. A fost iubit de poporul lui pentru charisma sa, pentru energia și stilul său personal, iar înmormântarea lui a stârnit un mare val de durere în toată țara. Amintirea lui încă este respectată; astăzi, în Turcia, se găsesc peste tot portrete și sculpturi care-l reprezintă, iar insultarea părintelui vizionar al națiunii rămâne o infracțiune, însă, la începutul secolului XXI, regimul secular impus de el a fost contestat de liderul autocrat Recep Tayyip Erdogan.

Picasso

1881–1973

Rostul picturii nu e să decoreze apartamentele. Ea este o armă deopotrivă ofensivă și defensivă.

Arta de astăzi nu ar fi la fel fără geniul pictorului spaniol Pablo Picasso. De-a lungul unei cariere lungi de aproape 80 de ani, Picasso – mereu energic, plin de *joie de vivre* – s-a dovedit a fi cel mai adaptabil și inventiv artist nu doar al secolului XX, ci poate al tuturor timpurilor, un maestru al picturii și al desenului, dar și al altor procedee artistice, precum colajul, scenografia, ceramica și sculptura. Însă nu a avut doar un talent estetic. Cea mai cunoscută pictură a sa, *Guernica*, a surprins toată oroarea războiului, în timp ce desenul simplu care reprezintă porumbelul păcii sugerează calea către un viitor mai fericit.

Picasso s-a născut la Malaga, într-o familie de artiști. Inspirat de tatăl său, a manifestat de la o vârstă fragedă un talent excepțional în pictură. La 14 ani, avea propriul atelier, făcea deja expoziții publice și era lăudat de critici. Încă din adolescență a ajuns la Paris, amestecându-se printre avangardiștii europeni.

În 1901, Picasso a intrat într-o etapă cunoscută ca „perioada albastră“, când picturile lui – încă destul de naturaliste – erau dominate de nuanțe de albastru. Picturile din această perioadă sunt, în mare parte, portrete care reprezintă melancolia, singurătatea și, deseori, sărăcia extremă. Această stare sufletească întunecată a lui Picasso a fost influențată, în mare măsură, de sinuciderea unui prieten apropiat, Casagemas. Într-un autoportret genial, dar sumbru, din această perioadă, Picasso pare aproape descompus, pentru cei doar 20 de ani ai săi. Curând însă, această stare a dispărut și Picasso a trecut la „perioada roz“, când personajele lui – deseori circari sau acrobați – erau zugrăvite îndeosebi în nuanțe de roz.

În 1907, Picasso a pornit într-o nouă direcție îndrăzneață, influențată de Cézanne și de măștile africane, și a creat una dintre capodoperele modernismului, *Les Demoiselles d'Avignon*. Este o reprezentare frapantă și extravagant de angulară și denaturată a cinci femei pline de sexualitate, într-un bordel. Astfel, alături de George Braque, care crea compoziții

frapant de originale, Picasso a dat naștere cubismului, un mod complet nou de a surprinde pe pânză esența unui personaj. Perspectiva tradițională este abandonată în favoarea perspectivelor multiple, ca și cum personajul este văzut simultan din mai multe unghiuri diferite. Era un mod revoluționar de a privi realitatea. „Pictez obiectele așa cum le gândesc“, a spus Picasso, „nu așa cum le văd.“

După faza cubistă, Picasso a intrat într-o perioadă neoclasică, pictând figuri umane monumentale în decoruri mediteraneene, fiind influențat parțial de Ingres și Renoir, apoi, în anii 1920 și 1930, s-a asociat vag cu mișcarea suprarealistă, continuând să experimenteze și reprezentând chipuri și siluete umane denaturate, explorând reprezentarea sexualității și lăsându-și imaginația să evoce monștri ciudați.

În ciuda incursiunilor lui în pictura suprarealistă, Picasso a rămas foarte preocupat de lumea din jurul lui. I-a susținut pe republicani în Războiul Civil din Spania, pictura sa *Guernica* exprimându-i indignarea în fața violenței fascismului. *Guernica* este cea mai cunoscută lucrare a lui Picasso, creată după bombardamentul înspăimântător al orașului spaniol cu același nume în 1937, de către trupele care acționau în numele forțelor naționaliste ale lui Franco. Pânza uriașă prezintă o masă diformă de culori închise, trupuri contorsionate, capete care țipă și animale înspăimântate – o viziune a apocalipsei războiului. Capodopera reprezintă atât o comemorare a oamenilor neajutorați uciși în această operațiune din timpul Războiului Civil Spaniol (1936–1939), cât și un avertisment cu privire la spectrul vast al ororilor care însoțesc războiul, atunci și acum.

Picasso a rămas atât de înverșunat împotriva regimului lui Franco, încât a refuzat ca această pictură să fie dusă în Spania în timpul vieții dictatorului. Ea a ajuns, în final, la Madrid în 1981, unde se află și astăzi, fiind prea fragilă ca să fie transportată la Muzeul Guggenheim din Bilbao, în ciuda solicitărilor bascilor.

În 1944, a intrat în Partidul Comunist Francez. Cam în această perioadă a scris: „Ce credeți că este un artist? Un imbecil care are numai ochi, dacă e pictor, numai urechi, dacă e muzician; sau o liră în străfundul inimii, dacă e poet? Dimpotrivă, el este, în același timp, o ființă politică.“ În 1949, a avut o contribuție la Congresul Mondial de Pace, organizat de comuniști în Polonia stalinistă, prin desenul lui celebru reprezentând porumbelul păcii.

Picasso a empatizat mereu cu suferințele celor oprimați, deși cochetarea lui cu tirania stalinistă a fost nechibzuită.

În deceniile ce au urmat, Picasso a continuat să creeze numeroase opere într-o mare varietate de domenii, deseori explorând și reinventând mari opere de artă din trecut, precum *Las Meninas* a lui Velasquez sau *Femei din Alger* a lui Delacroix. El era cel mai cunoscut artist în viață din lume, picturile lui fiind achiziționate pentru sume uriașe de către galerii și colecționari bogați. Uneori Picasso își plătea o masă scumpă la un restaurant numai desenând câteva linii pe un șervețel.

În lunga sa carieră, Picasso a avut o poftă nestăvilită de viață și de toate plăcerile acesteia. De-a lungul anilor, a avut numeroase soții și amante, uneori mai multe în același timp, iar în operele lui târzii se reprezintă deseori pe sine ca un fel de satir sau zeu olimpian, care se bucură de vin, femei și *la vie en rose* lângă îndrăgita sa Mediterană.

Roosevelt

1882–1945

Viața lui trebuie... să fie privită ca unul dintre acele evenimente impozante ale destinului uman.

Winston Churchill, după moartea lui Roosevelt

Franklin Delano Roosevelt, care a deținut, fapt fără precedent, patru mandate la Casa Albă, a scos Statele Unite din prăpastia Marii Crize, a dirijat efortul militar american în cel de-al Doilea Război Mondial și a creat „secolul american“, națiunea lui uriașă, bogată, dispunând de întregul arsenal al libertății. Un bărbat fermecător, șiret și enigmatic, cu convingeri liberale tolerante, cu un curaj personal imens și o viclenie politică necruțătoare, Roosevelt a fost hotărât să mențină democrația pe meleagurile americane și nu numai, iar acest lucru l-a făcut să fie unul dintre cei mai mari lideri din istorie.

Roosevelt a fost ales președinte pentru prima oară în 1932 de o țară aflată în strânsoarea unei crize economice teribile, cu 30 de milioane de șomeri. De îndată ce a preluat președinția, a început să implementeze politica New Deal pe care o promisese poporului american, reașezându-l pe

calea prosperității economice. Intervenția guvernului, la un nivel fără precedent, în agricultură, comerț și industrie, a permis capitalismului să se repună pe picioare în urma loviturilor date după Crahul de pe Wall Street.

Administrațiile Roosevelt și-au asumat niveluri nemaiîntâlnite de responsabilitate față de bunăstarea oamenilor. Confruntat cu opoziția înverșunată a adepților pieței libere, el a introdus asigurările sociale, a protejat drepturile angajaților de a organiza sindicate și a reglementat timpul de lucru și salariile. În același timp, pe parcursul anilor 1930, a supravegheat refacerea puterii economice americane, redând, astfel, americanilor credința în sistemul politic și în modul lor de viață și dând țării puterea de a înfrunta încercările războiului mondial ce aveau să vină.

Roosevelt voia ca țara lui să fie în „bună vecinătate" cu restul lumii și a căutat un nou rol pe care Statele Unite să-l joace, ca garant al libertății în lume. A recunoscut de la început răul barbar întruchipat de Germania nazistă și a știut că neutralitatea Statelor Unite în cel de-al Doilea Război Mondial avea să pericliteze, pe termen lung, interesele americane, însă sentimentul izolaționist era atât de puternic, încât a fost nevoit să candideze la alegerile prezidențiale din 1940 cu promisiunea de a nu băga America în război.

În același timp, Roosevelt a făcut tot ce i-a stat în putință ca să-i sprijine pe Aliați, promulgând Legea de împrumut și închiriere, prin care a instituit programul de sprijin economic și militar care a ajutat Marea Britanie să lupte singură împotriva naziștilor după căderea Franței. În ianuarie 1941, a formulat Cele Patru Libertăți pentru care, a afirmat el, America era pregătită să lupte: libertatea de exprimare, libertatea de credință, libertatea de a nu suferi de sărăcie și libertatea de a nu suferi de frică. În august 1941, s-a întâlnit cu Churchill și cei doi au semnat Carta Atlanticului, care afirma dreptul universal al națiunilor la autodeterminare și securitate și formula principiile a ceea ce avea să fie Organizația Națiunilor Unite.

Atacul japonezilor asupra portului Pearl Harbor, din decembrie 1941, a pus capăt izolării americane. Pentru Roosevelt, înfrângerea Germaniei și a Japoniei nu era suficientă: „În zadar câștigăm bătălii, dacă pierdem cauza pentru care luptăm", a declarat el. „În zadar câștigăm un război, dacă el nu rămâne câștigat." Duplicitatea și iscusința de care a dat dovadă ca om de stat, fie pe timp de război, fie pe timp de pace, a fost rezumată cel mai bine

în propriile cuvinte: „Știți că sunt un jongler și că nu las niciodată dreapta să știe ce face stânga. Poate că am o politică pentru Europa și una diametral opusă pentru America de Nord și de Sud. Poate că sunt cu totul inconsecvent și, mai mult, sunt absolut dispus să induc în eroare și să spun neadevăruri dacă asta va fi de folos în război."

Pe parcursul conflictului, Roosevelt nu doar că a pus bazele Organizației Națiunilor Unite, ci, de asemenea, a devenit, alături de Churchill și de dictatorul sovietic Stalin, arhitectul lumii postbelice. Se mândrea cu faptul că îl fermecase pe Stalin și că crease o relație personală cu liderul sovietic, adesea provocându-l pe aliatul lui apropiat, Churchill.

A fost criticat pentru că i-a cedat lui Stalin prea mult din Europa de Est în timpul acestor discuții, însă, având în vedere că armata sovietică ocupase deja regiunea, probabil că numai un alt război ar fi eliberat-o.

Credința că cei slabi aveau nevoie să fie apărați de prădătorii bogați și puternici îi fusese indusă lui Roosevelt încă din copilărie. Cu toate că avusese parte de o educație privilegiată în societatea aristocrată de pe Coasta de Est, un director de școală îi insuflase un sentiment profund de responsabilitate socială. Sentimentul a fost amplificat mai târziu de căsătoria cu verișoara lui îndepărtată, Eleanor. Erudită, cu idei sociale progresiste, a fost o susținătoare neobosită a cauzei celor dezavantajați până la moartea ei, în 1962.

Geniul lui Roosevelt consta în felul în care știa să se poarte cu oamenii. Pentru milioanele de americani care îl ascultau când își rezuma politicile la radio, în timpul prietenoaselor „Discuții la gura sobei", el părea garantul bunăstării lor. „Singurul lucru de care trebuie să ne temem este teama însăși", i-a asigurat el. Relația lui Roosevelt cu Churchill, aliatul său în cei mai sumbri ani ai războiului, a fost una bazată pe o afinitate sinceră; o dată a încheiat o cablogramă lungă și serioasă spunându-i prim-ministrului britanic: „E amuzant să trăiesc în același deceniu cu tine".

După întâlnirea celor trei lideri ai Aliaților de la Ialta, în februarie 1945, Roosevelt a apărut în fața presei într-un scaun cu rotile, scuzându-se pentru „postura neobișnuită", dar spunând că așa era „mult mai ușor" decât să care „cinci kilograme de oțel legate de picioare". A fost prima dată când a recunoscut public efectele grave ale poliomielitei pe care o contractase la 39 de ani și cu care se luptase și pe care o ascunsese purtând proteze de picior. Acest act a fost deopotrivă o pledoarie împotriva

percepțiilor populare asupra slăbiciunii și un refuz personal cu adevărat eroic de a lăsa o suferință epuizantă să-i distrugă hotărârea de a-și duce la bun sfârșit îndatoririle prezidențiale.

Moartea subită a lui Roosevelt, în urma unei hemoragii cerebrale masive, în aprilie 1945, chiar înainte de prima reuniune a ONU, a șocat lumea.

Mussolini

1883–1945

> *… concepția fascistă asupra Statului este atotcuprinzătoare; în afara lui, nu poate exista nici o valoare umană sau spirituală, cu atât mai puțin poate ceva să aibă valoare.*
>
> Mussolini, *Doctrina fascismului*, 1932

Benito Mussolini, dictatorul care a condus Italia din 1922 până în 1943, a fost părintele fascismului – un autocrat despotic, a cărui politică totalitaristă a pregătit terenul pentru nazism. Reprimând necruțător orice formă de opoziție acasă, el a fost, de asemenea, un colonialist lacom, cu iluzii imperiale romane, direct responsabil pentru moartea a peste 30 000 de ethiopieni în cursul scandaloasei campanii abisiniene, precum și complice, prin alianța lui cu Adolf Hitler, la atrocitățile Germaniei naziste.

Benito Amilcare Andrea Mussolini s-a născut pe 29 iulie 1883 la Predappio, în partea central-nordică a Italiei. Tatăl lui era fierar, iar mama profesoară, profesie pe care a urmat-o și el, dar pe care a abandonat-o apoi rapid. După un an lipsit de succes, în care a încercat să găsească de lucru în Elveția în 1902 – când a fost închis pentru vagabondaj –, el a fost expulzat și trimis înapoi în Italia ca să-și satisfacă serviciul militar.

Pe la 20 de ani, călcând pe urmele tatălui său, Mussolini era socialist devotat, redactând un ziar numit *La Lotta di Classe* (*Lupta de clasă*), iar, în 1910, a devenit secretarul filialei socialiste din Forli, pentru care redacta ziarul *Avanti!* (*Înainte!*). A scris și un roman care nu a avut succes, intitulat *Amantele cardinalului*. Tot mai mult în vizorul autorităților pentru incitarea la agitații publice, a fost închis în 1911 pentru propagandă pacifistă după ce Italia a declarat război Turciei. Nu e surprinzător că inițial s-a opus intrării Italiei în Primul Război Mondial, dar – crezând, poate, că un

conflict major ar precipita prăbușirea capitalismului – s-a răzgândit, iar în urma acestei decizii a fost dat afară din Partidul Socialist. A fost atras rapid de militarism și a fondat un nou ziar, *Il Popolo d'Italia*, precum și grupul prorăzboi Fasci d'Azione Rivoluzionaria, cu toate că serviciul lui militar a fost întrerupt în 1917 din cauza rănilor suferite după ce o grenadă explodase în timpul instrucției.

Mussolini era acum un antisocialist convins, încredințat că numai un guvern autoritar putea să depășească problemele economice și sociale endemice în Italia postbelică, în timp ce bande violente (inclusiv cea din care făcea el parte) se luptau pentru supremație pe străzi. Ca să descrie politica lui fermă, bazată pe o personalitate puternică, a inventat termenul *fascismo* – de la cuvântul italian *fascio*, care înseamnă uniune, și de la cuvântul latin *fasces*, vechiul simbol roman al unui mănunchi de nuiele legate în jurul unui topor, care însemna putere prin unitate. În martie 1919, s-a cristalizat prima mișcare fascistă din Europa sub conducerea lui, formându-se Fasci di Combattimento. În contrast puternic cu guvernele liberale slabe din acea perioadă, susținătorii lui îmbrăcați în cămăși negre au reușit să spargă grevele din industrie și să-i disperseze pe socialiști de pe străzi. Cu toate că a fost înfrânt în alegerile din 1919, Mussolini a fost ales în parlament în 1921, alături de alți 34 de fasciști, formând Partidul Național Fascist mai târziu în același an. În octombrie 1922, după ce ostilitățile dintre grupurile de stânga și de dreapta degeneraseră într-o stare apropiată de anarhie, Mussolini – împreună cu mii de Cămăși negre – a pus la cale așa-numitul Marș asupra Romei (de fapt, a prins trenul), dar s-a prezentat ca singurul om capabil să restaureze ordinea. Disperat, regele Victor Emanuel al III-lea i-a cerut să formeze un guvern.

Noul regim s-a întemeiat pe frică. Pe 10 iunie 1924, Giacomo Matteotti, un deputat important din partea Partidului Socialist, a fost răpit și ucis de susținătorii lui Mussolini după ce criticaseră alegerile din acel an, în urma cărora fasciștii obținuseră 64% din voturi. În 1926, Mussolini (care se autointitula Il Duce – conducătorul – și care inițial fusese sprijinit de liberali) demantelase democrația parlamentară și pusese amprenta autorității sale personale asupra tuturor aspectelor guvernării, introducând o cenzură strictă și o mașină de propagandă ingenioasă care selecta redactorii-șefi ai ziarelor. Doi ani mai târziu, când a pus puterea

executivă în mâinile Marelui Consiliu Fascist, țara devenise efectiv un stat polițienesc monopartit.

În 1935, încercând să-și împlinească visurile de dominație mediteraneană și să creeze un imperiu nord-african, Mussolini a ordonat invadarea Ethiopiei. În luna octombrie a acelui an, Mussolini a invadat Abisinia (Ethiopia de astăzi), folosind forțele aeriene și armele chimice (iperită) într-o campanie militară barbară ce a durat șapte luni și a implicat uciderea sistematică a prizonierilor fie prin spânzurare în public, fie aruncându-i din avioane aflate în zbor. Campania a avut ca rezultat anexarea Ethiopiei la colonia Africa Orientală Italiană, alături de Eritreea și Somaliland.

Mussolini visa la un imperiu, însă campania avea ca scop și răzbunarea umilirii Italiei din martie 1896, când Ethiopia învinsese o armată italiană la Adowa. În invazia din 1935 – pentru care italienii au folosit ca pretext o dispută referitoare la frontiere –, tancurile, artileria și aviația italiene au pornit la atac împotriva armatei prost echipate și slab antrenate a împăratului Haile Selassie.

Înaintând constant către capitala ethiopiană, italienii au prădat Obeliscul din Aksum, un monument antic, și au bombardat orașul Harar, ocupând, în cele din urmă, capitala Addis Ababa, pe 5 mai 1936, și forțându-l pe Haile Selassie să părăsească țara. Comandantul victorios al lui Mussolini, mareșalul Badoglio, a fost numit, ridicol, duce de Addis Ababa. Pe parcurs, încălcând flagrant Protocolul de la Geneva din 1925, italienii au aruncat între 300 și 500 de tone de iperită, gazând chiar și ambulanțele Crucii Roșii.

În acest timp, aflat în siguranță la Roma, Mussolini a ordonat ca „toți prizonierii rebeli să fie uciși", instruindu-și soldații să ducă „o politică sistematică de teroare și de exterminare a rebelilor și a complicilor din rândul populației". În februarie 1936, după o tentativă de asasinat eșuată a guvernatorului colonial, trupele italiene au semănat teroare timp de trei zile.

Conducerea militară italiană îl avertizase pe Mussolini că o contestare a influenței britanice și franceze în Africa și Orientul Mijlociu ar putea provoca intrarea Marii Britanii într-un război care „ne-ar aduce la nivelul Balcanilor", dar Marea Britanie – sub conducerea lui Neville Chamberlain – și Franța urmau în acea perioadă o politică de pace, iar Mussolini a calculat

corect că cele două țări nu aveau să acționeze ferm, ceea ce l-a încurajat pe Hitler. Dar imperiul ethiopian al Italiei a avut viață scurtă, fiind eliberat de Marea Britanie în 1941. Haile Selassie a domnit până în 1974 – și Badoglio a fost cel care i-a luat locul lui Mussolini în 1943 și a încheiat pace cu Aliații. Atrocitățile comise de Mussolini în Abisinia au determinat Liga Națiunilor să impună sancțiuni Italiei. Tot mai izolat, Mussolini a părăsit Liga și s-a aliat cu Hitler în 1937 – același an în care a oferit azil și sprijin fascistului croat brutal Ante Pavelić –, rivalizând cu Führerul în susținerea unei serii de legi antisemite. Curând însă a devenit limpede că Mussolini era partenerul neînsemnat în această relație, căci Hitler nu l-a consultat în aproape nici o decizie militară.

După ce Hitler a invadat Cehoslovacia în martie 1939, punând capăt speranțelor de pace născute în urma Acordului de la München din anul precedent, Mussolini a ordonat invadarea vecinilor albanezi, trupele lui respingând mica armată a regelui Zog. În mai, Hitler și Mussolini au semnat Pactul de Oțel, făgăduind să își ofere sprijin reciproc în cazul izbucnirii războiului – o mutare ce a dat fiori Europei.

Italia a intrat în cel de-al Doilea Război Mondial abia după căderea Franței în iunie 1940, când părea că Germania era pe cale să obțină o victorie rapidă, însă războiul italian – începând cu atacul eșuat asupra Greciei din octombrie și continuând cu înfrângerile umilitoare din Africa de Nord – a fost un dezastru total. În pofida militarismului umflat al regimului său, armata lui Mussolini a fost dezastruos de nepregătită pentru un război de o asemenea anvergură, pierzând trupe în Balcani și în Africa. După sosirea anglo-americanilor pe țărmurile Siciliei, în iunie 1943, susținătorii fasciști ai lui Mussolini l-au abandonat și l-au arestat, numai trupele de comando germane eliberându-l din închisoare și punându-l în fruntea unui protectorat-marionetă din nordul Italiei. Pe 27 aprilie 1945, când Aliații s-au apropiat, Mussolini – deghizat în soldat german – a fost prins de partizani italieni în satul Dongo, lângă lacul Como. A fost împușcat în ziua următoare, împreună cu amanta lui. Cadavrele lor au fost duse la Milano și spânzurate de picioare în cârlige pentru carne în Piazza Loreto.

Tojo: ascensiunea și căderea Imperiului Japonez

1884–1948

Marele Război din Asia de Est a fost legitim și drept.

Hideki Tojo, după tentativa lui de suicid eșuată, din septembrie 1945

Generalul Hideki Tojo, poreclit Briciul, a fost prim-ministru al Japoniei pe parcursul celei mai mari părți a celui de-al Doilea Război Mondial, arhitectul agresiunilor imperiale ale Japoniei și forța din spatele politicii îngrozitoare de extindere și brutalitate a acesteia, care a costat milioane de vieți și a distrus țara. Dar este incorect să punem vina atrocităților și a agresiunii Japoniei pe umerii unui singur om: Tojo nu a fost decât reprezentantul unei mentalități și al unei conduite răspândite în rândul aristocrației, birocrației și armatei japoneze, bucurându-se de un sprijin popular plin de entuziasm. Noi cercetări au arătat că împăratul Hirohito a fost el însuși foarte implicat în ordinele care au provocat în mod direct uciderea a numeroși oameni.

Tojo, fiu de general, a îmbrățișat cariera militară de la o vârstă fragedă, slujind ca ofițer de infanterie, ca atașat militar și ca instructor la colegiul militar. În 1933 era general-maior. Înainte, Tojo devenise membru al unui grup militarist de extremă dreaptă care avea o doctrină ultranaționalistă fanatică. Dar, în timpul tentativei de lovitură de stat organizate de ultranaționaliști pe 26 februarie 1936, Tojo a rămas fidel împăratului Hirohito și a participat la reprimarea acesteia.

Tojo a fost răsplătit pentru loialitatea sa în 1937, când a fost numit șef de stat major al Armatei Kwantung din Manciuria. Din această poziție, a jucat un rol important în declanșarea celui de-al Doilea Război Sino-Japonez – un conflict de opt ani care s-a soldat cu milioane de morți, în timp ce armata japoneză încerca să cucerească China, ignorând atât decența umană, cât și legile războiului. Noncombatanții – bărbați, femei și copii – erau luați deliberat ca țintă, rezultatul constând în atrocități ca așa-numitul Masacru din Nanking, în cursul căruia, din decembrie 1937 până

în martie 1938, soldații japonezi au măcelărit între 250 000 și 350 000 de civili chinezi.

Pe măsură ce războiul din China a avansat, armata japoneză și-a întărit controlul asupra guvernului civil, iar Tojo s-a implicat mai mult în politică. În mai 1938, a fost numit ministru adjunct de Război în guvernul prințului Fumimaro Konoe. În această calitate, a fost unul dintre cei mai vocali susținători ai încheierii unui pact cu Germania nazistă și Italia fascistă și a insistat, de asemenea, asupra unui atac preventiv împotriva Uniunii Sovietice.

În iulie 1940, Tojo a devenit ministru de Război și a supravegheat încheierea oficială a unei alianțe între Japonia și Puterile Axei, Germania și Italia. Până în iulie 1941, Tojo convinsese Regimul de la Vichy să susțină ocupația japoneză a câtorva baze-cheie din Indochina – o acțiune ce a netezit calea pentru sancțiunile impuse Japoniei de către Statele Unite și a sporit tensiunile dintre cele două țări. Când Fumimaro Konoe a fost forțat, în cele din urmă, să se pensioneze, în octombrie 1941, Tojo, care încă deținea funcția de ministru de Război, a preluat și îndatoririle de prim-ministru. Imediat și-a declarat angajamentul față de crearea unei Noi Ordini în Asia. Inițial, a susținut eforturile diplomaților săi de a realiza acest lucru printr-un acord cu Statele Unite. Dar când a devenit limpede că nu era posibilă nici o înțelegere cu SUA în condițiile dorite, el a autorizat atacul asupra bazei navale americane de la Pearl Harbor pe 7 decembrie 1941, atac care a dezlănțuit războiul în Pacific.

Victorioasă, Japonia a ocupat Singapore, Malaysia, o mare parte din China, Filipine, Indonezia și o mare întindere din Pacific, îndreptându-se către India prin Burma, însă Marina americană a distrus flota japoneză în Bătălia de la Midway din iunie 1942 și apoi, sub comanda generalului MacArthur, a recâștigat treptat controlul asupra Pacificului. Tojo și-a asumat puteri aproape dictatoriale, dar după ce americanii au cucerit Insulele Mariane, în iulie 1944, a demisionat.

Tojo a purtat responsabilitatea pentru conduita japonezilor în război, care a fost aproape la fel de barbară precum cea a naziștilor în Europa. Arhivele japoneze arată că împăratul Hirohito nu a fost marioneta militariștilor, ci chiar i-a susținut cu entuziasm și i-a dirijat. Lui Hirohito îi revine o parte din responsabilitatea pusă pe umerii lui Tojo pentru crimele de război comise de Japonia. În timpul Masacrului de la Sook Ching, din

februarie-martie 1942, de pildă, trupele japoneze din Singapore au executat sistematic până la 50 000 de persoane de etnie chineză. În același timp, Japonia a dus în China o politică în baza căreia trupele japoneze au primit ordinul de a „ucide tot, arde tot și jefui tot“ pentru a pacifica țara, rezultatul fiind 2,7 milioane de civili morți. Un alt exemplu al efectelor brutale ale militarismului japonez a fost infamul Marș al Morții din Bataan. După trei luni de eforturi de menținere a poziției în Peninsula Bataan din Filipine, aproximativ 75 000 de soldați Aliați (în jur de 64 000 de soldați americani și 11 000 de soldați filipinezi) s-au predat oficial armatei japoneze, pe 9 aprilie 1942. Ei au fost forțați apoi să pornească în marș către un lagăr aflat la aproape 100 de kilometri depărtare. Pe parcurs, mulți au fost executați – oprirea fără permisiune era considerată un semn de insubordonare și era pedepsită imediat. Mulți alții au murit din pricina condițiilor pe care le aveau de suferit. Iată mărturia unui prizonoier de război, pe nume Lester Tenney, care a supraviețuit Marșului Morții:

> Soldații japonezi au sosit în zona noastră la șase dimineață, pe 10 aprilie 1942, și după câteva minute în care au țipat și au cerut țigări, ne-au îngrămădit pe toți și ne-au silit să mergem pe jos pe drumul principal către Bataan, iar noi am pornit la drum numai cu ceea ce aveam pe noi atunci. Mulți nu aveau gamele, nici cască. Așa că în primele patru zile am mers fără hrană și fără apă... Mergeam de la răsărit până la apus. Nu aveam pauze de prânz, nici de cină și dormeam în hangare mari în care încăpeau cu ușurință 500 de oameni, dar care care erau ticsite cu 1 200 de oameni care nu aveau loc să se întindă. Iar nevoile fiziologice trebuia să le faci pe podea, acolo unde dormeai... Am văzut cu ochii mei cum un prizonier a fost omorât cu baioneta înfiptă în spate pentru că s-a oprit lângă o arteziană naturală ca să bea o cană cu apă. Omorât pentru o cană cu apă. Dar mai erau bălțile în care se scăldau animalele în zilele călduroase, presărate de-a lungul fiecărui drum din Filipine. Apa din acele bălți era mizerabilă și era plină, printre altele, de balegă. Dar, când ești însetat și nu ai apă zile întregi, dorința de a bea apă îți întunecă simțul de a distinge între bine și rău și sari din rând și dai la o parte mizeria de la suprafață ca să bei din această așa-zisă apă. Rezultatul a fost dizenteria, iar moartea era la un pas în urma ei.

Chiar și după ce Tojo s-a retras, regulile barbare la crearea cărora contribuise, care nesocoteau viața umană, au rămas valabile – rezultând în atrocități precum Masacrul de la Manila, din februarie 1945, când au fost uciși 100 000 de civili filipinezi.

În afară de crime, japonezii făceau și experimente medicale hidoase pe prizonieri și pe populațiile cucerite. S-au selectat victime pe care s-au testat arme biologice și chimice; alții au fost operați fără anestezie sau expuși intemperiilor pentru a vedea cum reacționau organismele lor. Convențiile internaționale referitoare la tratamentul prizonierilor de război au fost ignorate, iar prizonierii de război au fost siliți să muncească

în condiții înspăimântătoare, privați de hrană și de medicamente, torturați și executați fără milă.

Japonia a refuzat înfrângerea cu brutalitate și cu o hotărâre suicidară. În timp ce forțele americane se apropiau de Japonia, iar trupele sovietice atacau regiunea manciuriană ocupată de japonezi, americanii au aruncat bombe nucleare asupra orașelor Hiroshima și Nagasaki, ceea ce a dus la capitularea Japoniei.

Chiar și astăzi, e greu să înțelegem natura și amploarea evenimentelor. În urma capitulării necondiționate a Japoniei în august 1945, Tojo a încercat să se sinucidă. Dar, în aprilie 1946, a fost judecat pentru crime de război. A fost găsit vinovat și spânzurat pe 23 decembrie 1948. Americanii l-au ales pe împăratul Hirohito, văzut ca o personalitate națională ideală, mult iubită, să devină monarhul constituțional al unei noi Japonii democratice. Hirohito a condus mult timp – dar a avut noroc că nu fusese executat împreună cu generalul Tojo.

Ben-Gurion

1886–1973

În Israel, ca să fii realist, trebuie să crezi în miracole.

David Ben-Gurion, într-un interviu (1956)

David Ben-Gurion a fost arhitectul și apărătorul tânărului stat Israel și cel dintâi prim-ministru al acestuia. Vizionar înflăcărat, dar foarte pragmatic, Ben-Gurion a transformat harta politică a Orientului Mijlociu, creând primul teritoriu pentru poporul evreu, după 2 000 de ani. Nu numai că a reușit să întemeieze și să apere această țară nesigură de atacurile forțelor care o copleșeau din toate părțile, dar a creat și singura democrație liberală din tot Orientul Mijlociu, o realizare care continuă să existe și astăzi. Forța pură a vitalității lui Ben-Gurion s-a văzut limpede în toate aspectele vieții lui. În afară de faptul că s-a dedicat creării unei națiuni, a avut o sete uriașă de cunoaștere, învățând singur greaca veche ca să-l citească pe Platon și spaniola ca să-l citească pe Cervantes.

Deja sionist și socialist convins când a ajuns din Polonia pe teritoriul palestinian aflat sub control otoman în 1906, tânărul sărac în vârstă de 20

de ani David Gruen a adoptat curând versiunea ebraică a numelui său: Ben-Gurion. Cu acest nume, idealistul ascetic, ambițios, secular, s-a ridicat din poziția de activist politic promițător, care contesta guvernarea turcă, și a ajuns șef al guvernului soinist din Palestina britanică. În final, după ce a declarat independența Israelului pe 15 mai 1948, Ben-Gurion a devenit prim-ministru al noului stat evreiesc – poziție pe care a deținut-o în următorii 15 ani, cu excepția unei pauze de doi ani în perioada anilor 1950. Hotărârea nefiindu-i afectată de vârsta înaintată, el s-a retras din parlament doar cu trei ani înainte de moartea sa, în 1973.

Ben-Gurion a unit un popor eterogen și divizat din punct de vedere istoric într-un singur stat. Când a izbucnit al Doilea Război Mondial în Europa, el a pus la cale intrarea clandestină a mii de refugiați evrei în Palestina, atunci când națiunile lumii le închideau porțile. Dispoziția pe care le-a dat-o evreilor palestinieni de a se alătura armatei britanice pentru a lupta împotriva naziștilor, în timp ce britanicii încercau să împiedice imigrația evreiască în Palestina, a trezit simpatia internațională pentru cauza sionistă.

În perioada conducerii britanice, Ben-Gurion a contribuit la crearea de instituții – sindicate, asociații agricole, forțe militare – care să alcătuiască structura unui stat independent Israel. A creat practic un stat în stat – statul evreiesc în interiorul Palestinei britanice – pregătit să își asume puterea în orice clipă. Fără această structură, e greu de imaginat cum ar fi putut Israelul să lupte împotriva atacurilor simultane, organizate de cinci națiuni arabe, care au avut loc la câteva ore după declarația de independență a noului stat.

Modul în care Ben-Gurion a condus țara în anii de după declararea independenței arată marele lui talent ca om de stat. Chiar și în condițiile celei mai dure crize, Ben-Gurion – care era prin firea lui un autocrat – a refuzat să implementeze măsuri de urgență care ar fi putut să submineze angajamentul democratic al Israelului. Colonizarea deșertului Negev, acum una dintre cele mai prospere regiuni ale Israelului, a fost inițiativa lui. Dat fiind că și-a început viața în Palestina ca muncitor agricol, Ben-Gurion a crezut mereu că sionismul presupunea cucerirea pământului prin muncă de către evrei, iar după ce s-a retras din viața politică, s-a dus să trăiască într-un kibbutz, al cărui membru fusese în tinerețe, alături de alții.

Cutezător, iute, dar susținându-și cu un curaj statornic convingerile sioniste și democratice, Ben-Gurion a luat decizii – nu în ultimul rând decizia de a declara independența Israelului – care au părut deseori imposibile sau au sfidat presiunea internațională. Pe plan politic a fost moderat, dar era dispus să acționeze fără scrupule pentru a asigura supraviețuirea statului. Înțelegerea lui secretă din 1956, în baza căreia Israelul trebuia să invadeze Sinaiul pentru a oferi Marii Britanii și Franței pretextul de a pune mâna pe Canalul Suez, a fost condamnată pe plan internațional. Dar Ben-Gurion a susținut legitimitatea acțiunilor sale și, până la urmă, a asigurat Israelului încă 11 ani de pace.

Viziunea lui Ben-Gurion nu l-a făcut să nu vadă realitatea politică, după cum nici fermitatea țelului său nu l-a împiedicat să manifeste empatie față de dușmanii Israelului. A fost printre primii care au recunoscut legitimitatea obiecțiilor arabe față de sionism și a încercat mereu să țină seama de dorințele arabilor, în ciuda acuzațiilor de trădare și de oportunism venite din ambele părți ale spectrului politic israelian. După Războiul de Șase Zile, el a fost o voce solitară care a susținut, în mod chibzuit, că Israelul ar trebui să renunțe la marile teritorii dobândite, cu excepția unui Ierusalim unit și a Înălțimilor Golan.

Ben-Gurion a vrut să creeze un stat care să fie „Lumina popoarelor“ și, în pofida dificultăților ridicate de nevoile politice și de problemele de securitate, el nu a abandonat niciodată dorința de a se supune celor mai înalte standarde morale. Rolul pe care l-a jucat acest sionist încăpățânat, hotărât, cu un optimism plin de zel, în asigurarea și apărarea unei patrii a evreilor, nu poate fi subestimat. Existența și democrația statului Israel reprezintă un tribut al tenacității lui David Ben-Gurion.

Dar el a contribuit și la defectele statului – reprezentarea proporțională, susținută de Ben-Gurion, înseamnă că destinul Israelului este la mila unor mici partide ultrareligioase și naționaliste, iar guvernele nu pot fi niciodată îndeajuns de puternice pentru a încheia tratatele de pace de care țara are nevoie disperată.

Hitler

1889–1945

Dacă va veni o zi când națiunea germană nu va fi îndeajuns de puternică sau îndeajuns de pregătită de sacrificiul de sânge pentru existența sa, atunci să piară și să fie nimicită de o altă putere mai viguroasă...

ADOLF HITLER, 27 NOIEMBRIE 1941

Adolf Hitler este întruchiparea monstrului istoric, personificarea răului și cel care a organizat cele mai mari crime în masă comise vreodată, fiind responsabil pentru un război mondial în care au murit peste 70 de milioane de persoane, inclusiv cele șase milioane care au pierit în Holocaust. Nici un alt nume nu a întâmpinat atât oprobriu, nici nu a ajuns să simbolizeze adâncimile până la care se poate scufunda omenirea. Crimele Führerului nazist continuă să ocupe un loc unic printre ororile istoriei.

Născut la Braunau am Inn în Austria, Hitler a părăsit școala la 16 ani, fără nici o calificare. A fost dezamăgit când cererea trimisă la Academia de Arte Frumoase din Viena i-a fost respinsă de două ori. S-a luptat să supraviețuiască în Viena vânzându-și picturile și atunci a asimilat doctrina naționalistă și antisemitismul.

În 1913, Hitler s-a mutat la München, iar în august 1914 s-a înrolat în armata germană, luptând apoi pe Frontul de Vest și ajungând la gradul de caporal. Când guvernul german a căzut de acord, în noiembrie 1918, asupra unui armistițiu, Hitler – și mulți alți naționaliști – credea că armata germană neînvinsă fusese „înjunghiată pe la spate". A fost îngrozit de Tratatul de la Versailles, în urma căruia Germania pierduse mult teritoriu și cea mai mare parte a armatei.

După război, Hitler a intrat în Partidul Muncitoresc German (DAP), fiind impresionat de fuziunea orchestrată de acesta între naționalism, antisemitism și antibolșevism. Curând a dobândit reputația de orator capabil să incite mulțimile, iar în 1921 a devenit liderul Partidului Muncitoresc Național-Socialist German (NSDAP) – partidul nazist –, dezvoltând un cult al puterii, al epurării violente și al crimelor gratuite, al superiorității rasiale, al eugeniei și al conducerii brutale. A creat o aripă paramilitară, SA (*Sturmabteilung* sau Batalioanele de asalt), condusă de Ernst Röhm.

Inspirat de exemplul lui Mussolini în Italia, Hitler a hotărât să preia puterea, iar, în noiembrie 1923, a organizat la München o tentativă de puci

împotriva Republicii democrate de la Weimar. Puciul a eșuat și el a fost arestat și condamnat la cinci ani de închisoare –, dar a executat numai câteva luni, timp în care a scris *Mein Kampf* (*Lupta mea*), care emana un antisemitism, un anticomunism și un naționalism militant pline de violență. A schimbat și tactica, hotărând să obțină puterea prin vot și apoi să înlocuiască democrația cu un stat autocrat.

Ocazia lui Hitler a sosit odată cu Marea Criză. La alegerile care au urmat, dată fiind înrăutățirea stării economice, partidul nazist a câștigat mai multe voturi, devenind cel mai mare partid din Reichstag (parlamentul german) în iulie 1932, poziție confirmată de alegerile din noiembrie. Pe 30 ianuarie 1933, Hitler a fost învestit în funcția de cancelar.

După incendierea Reichstagului în februarie 1933, Hitler a suspendat libertățile civile și a emis un act legislativ care îi conferea puteri dictatoriale. Opoziția a fost zdrobită. Hitler a îndreptat apoi represiunea către interiorul partidului: în „Noaptea cuțitelor lungi“ din iunie 1934, trupele SS (*Schutzstaffel* sau „Eșalonul de protecție“) i-au omorât pe Röhm și pe cei din conducerea SA. Două luni mai târziu, Hitler a dobândit, cu sprijinul unor acoliți ca Hermann Goering și Joseph Goebbels, puterea civilă și militară absolută, după ce a devenit Führer (conducător) și șef al statului.

Naziștii au inițiat un program de recuperare economică, reducând ratele de șomaj și introducând noi proiecte ambițioase, precum construirea unei noi rețele de autostrăzi (*autobahn*). Mulți dintre vechii oponenți ai lui Hitler erau pregătiți să-i acorde prezumția de nevinovăție. Însă miracolul economic s-a realizat în mare măsură printr-un efort uriaș de reînarmare, care încălca Tratatul de la Versailles – prima fază a hotărârii mai generale a lui Hitler de a porni un război în mod voit barbar și rasial împotriva Europei.

În martie 1936, Hitler a reocupat landul demilitarizat Renania. A observat cu atenție reacția comunității internaționale – nimic. Lipsa de reacție l-a încurajat. În martie 1938 a anexat Austria; în septembrie a câștigat Regiunea Sudetă din Cehoslovacia, vorbitoare de limbă germană; iar în martie 1939 a ocupat ce mai rămăsese din Cehoslovacia. De fiecare dată, a întâmpinat o slabă opoziție din partea celorlalte puteri europene. Își îndeplinise angajamentul principal: Tratatul de la Versailles fusese redus la nimic altceva decât „o bucată de hârtie“.

Hitler a semnat Pactul Ribbentrop-Molotov cu dictatorul sovietic Iosif Stalin, pe baza căruia Europa de Est era împărțită între cei doi tirani brutali. În septembrie 1939, Hitler a cucerit Polonia, o mutare ce a determinat Marea Britanie și Franța să declare război. Dar, în primăvara lui 1940, armatele germane, s-au îndreptat spre vest, cucerind Norvegia, Danemarca, Țările de Jos și Franța în cursul unei campanii-fulger. În 1941, au căzut și Iugoslavia și Grecia – și numai Marea Britanie rămăsese neînvinsă. Hitler își domina acum imperiul continental barbar și părea invincibil.

În iunie 1941, Hitler a lansat un atac-surpriză asupra Rusiei staliniste, Operațiunea Barbarossa, cel mai mare și mai brutal conflict din istoria omenirii, în care au pierit 26 de milioane de oameni, numai din rândul populației sovietice. S-a îndreptat spre est ca să dirijeze cea mai importantă operațiune a lui din cartierul general din estul Poloniei („Bârlogul Lupului“). Trupele germane au obținut o serie de victorii uimitoare la începutul campaniei Barbarossa, fiind pe punctul de a ocupa Moscova, capitala sovietică, și luând în jur de șase milioane de prizonieri.

În acest timp, un alt proiect, și mai înfiorător, prindea forță în regiunile europene aflate sub ocupație nazistă. *Mein Kampf* vorbise misterios despre intențiile lui Hitler referitoare la evrei, iar Legile de la Nürenberg din 1935–1936, care îi privau pe evrei de drepturi civile în Germania, lăsaseră să se înțeleagă faptul că avea să urmeze ce era mai rău. Pe măsură ce norii războiului s-au adunat către sfârșitul deceniului, au apărut semne mai amenințătoare: *Kristallnacht* (Noaptea de cristal) din noiembrie 1938 adusese un val de atacuri asupra caselor și proprietăților evreiești din toată Germania.

Inițial, Hitler fusese mulțumit să-i înrobească și să-i înfometeze pe slavi și să-i alunge pe evrei din teritoriile germane; aceștia au fost închiși în ghetouri și lagăre de concentrare pe teritoriul ocupat al Poloniei. Dar el a ordonat și implementarea unei politici de exterminare, folosind *Einsatzgruppen* (grupuri de intervenție) care să împuște un milion de evrei. Operațiunea Barbarossa a servit drept semnal declanșator și scuză pentru „Soluția finală a problemei evreiești“. La ordinele lui Hitler date Reichsführerului SS Heinrich Himmler, evreii au fost duși în lagăre de exterminare ca să fie omorâți în camere de gazare pe scară industrială. Holocaustul, cum a ajuns să fie cunoscută această operațiune, a secerat

șase milioane de vieți evreiești, precum și viețile multor altor minorități detestate de naziști, printre care țigani, slavi și homosexuali. Rămâne o crimă de proporții incomparabile.

Dar sovieticii i-au înfrânt pe nemți la Stalingrad în 1942–1943. După victoria de la Kursk din vara lui 1943, sovieticii au distrus, încet, dar sigur, imperiul lui Hitler, înaintând până la Berlin. În iunie 1944, Aliații au invadat nordul Franței în Ziua Z și au început să-și croiască drum ca să se întâlnească cu sovieticii chiar în Germania. Hitler, și mai amăgit, și mai brutal, a refuzat să accepte realitatea, cerându-le soldaților săi să lupte până la ultimul om. În timp ce Germania era prinsă încet între Armata Roșie, dinspre est, și trupele britanice și americane, dinspre vest, Hitler a fugit în *Führerbunker*-ul din Berlin pe 16 ianuarie 1945, împreună cu personalul său, mai târziu alăturându-i-se și Eva Braun și familia Goebbels. Pe 16 aprilie, Armata Roșie a pornit Bătălia Berlinului, lansând un atac prin dublă învăluire care a spulberat orașul.

Hitler și-a petrecut timpul dând ordine unor armate inexistente să lanseze ofensive inexistente, acuzându-și de trădare potențialii succesori, Goering și Himmler, și organizând serate sentimentale cu secretarele lui devotate. În celelalte părți ale buncărului, soldații SS și femeile din rândul personalului său făceau beții și orgii crunte. Pe 28 aprilie, auzind de tentativa lui Himmler de a negocia pacea, Hitler a ordonat furios ca ofițerul SS Hermann Fegelein (cumnatul Evei Braun și „băiatul de aur“ din subordinea lui Himmler) să fie împușcat în grădina Cancelariei.

Pe 29 aprilie, Hitler s-a căsătorit civil cu Eva Braun în *Führerbunker*. În ziua următoare, Braun și Hitler au înghițit capsule cu cianură – testate mai întâi pe câinele lui, Blondi – și Hitler s-a împușcat, în plus, în tâmpla dreaptă. Punând capăt zvonurilor conform cărora el a fugit în America de Sud, afirmațiile unor martori oculari că trupul lui fusese ars au fost confirmate când ofițerii SMERSH (serviciile de contraspionaj ale Armatei Roșii) au descoperit rămășițele lângă buncăr, identitatea lui Braun și a lui Hitler fiind confirmată prin folosirea amprentelor dentare. Scheletul lui a fost îngropat sub baza militară aeriană sovietică de la Magdeburg, din Germania de Est, apoi a fost dezgropat și incinerat în 1970, la ordinele șefului KGB Iuri Andropov. În 2000, o parte a craniului a fost expusă la Serviciul Federal al Arhivelor din Moscova.

NEHRU

1889–1964

Vine o clipă, care apare rar în istorie, când trecem de la vechi la nou, când se încheie o epocă și când sufletul unei națiuni, îndelung înăbușit, își găsește vocea.

Jawahalarl Nehru, poreclit afectuos Pandit-ji, a fost cel dintâi prim-ministru al Indiei, pe care a condus-o timp de aproape 20 de ani, și părintele celei mai mari democrații din lume. Dar a fost, totodată, un politician deseori imperfect, ale cărui politici socialiste de planificare au împiedicat progresul economiei indiene, ale cărui tendințe centralizatoare au exacerbat tragedia Împărțirii și ale cărui politici externe au făcut jocul sovieticilor. Dar moștenirea lui nu este numai succesul Indiei democratice, ci și cea mai de succes dinastie politică din democrația modernă: în Asia de Est și în Orientul Mijlociu, dinastia este o parte centrală a puterii. India a fost dominată de Nehru și familia lui și continuă să fie dominată de urmașii lor și în secolul XXI.

Descendentul unor avocați ai Companiei Indiilor de Est, Nehru a fost fiul lui Motilal Nehru, un avocat bogat și de succes, anglicizat și sofisticat, care era unul dintre liderii partidului Congresul Național Indian, fiind și președintele acestuia. Nehru a primit cea mai bună educație englezească, studiind la Harrow School – unde învățase și vechiul dușman al independenței indiene, Winston Churchill – și apoi la Trinity College din Cambridge. Dar Nehru – care era uneori cunoscut la Harrow și Cambridge ca Joe Nehru – a fost implicat de la o vârstă fragedă, alături de tatăl său și Gandhi, în mișcarea de independență. Câteodată, el și tatăl său erau arestați amândoi, iar Nehru, în pofida conflictelor pe care le-a avut cu Gandhi în anii 1930, se remarcase și el ca lider la începutul războiului. Nehru a petrecut mult timp în închisorile britanice, în timp ce guvernul britanic se lupta cu provocarea de a păstra India sau de a-i acorda independența. Au existat zvonuri referitoare la ruptura lui Nehru de Gandhi, însă cel din urmă l-a recunoscut pe Nehru ca protejat și succesor al său în 1941.

La sfârșitul războiului era clar că Marea Britanie avea să cedeze solicitărilor indiene de independență: în 1946, prim-ministrul britanic Clement Attlee a trimis o misiune guvernamentală pentru a decide care erau pașii de urmat. După consultările cu cele două partide principale, Congresul lui Nehru care îi reprezenta pe hinduși și Liga Musulmană Panindiană condusă de Muhammad Ali Jinnah, britanicii au propus descentralizarea Indiei, cu un anumit grad de autonomie pentru provinciile musulmane și hinduse. Liderul celui mai mare partid din Adunarea Constituantă proaspăt aleasă, Nehru a devenit șeful unui guvern provizoriu. Attlee l-a trimis în India pe lordul Louis Mountbatten, ultimul vicerege, cu ordinul de a acorda independența țării nu mai târziu de 1948. Dar Mountabatten a luat singur decizia fatală de a grăbi lucrurile în 1947. Mountbatten a întâmpinat opoziția elitei hinduse față de împărțirea Indiei și opoziția musulmanilor față de centralizarea țării sub o elită hindusă. Constrâns de această presiune tot mai mare, Mountbatten a fost de acord, în cele din urmă, cu o împărțire grăbită și prost concepută a Rajului în două țări, India și Pakistan, care avea să aibă ca urmare masacrul a unui milion de oameni și o mare migrație. Mountbatten era agasat de Jinnah și de musulmani, prin urmare, s-a apropiat de Nehru; e posibil ca Nehru să fi avut o aventură, sau cel puțin o relație romantică, cu formidabila soție a viceregelui, lady Edwina Mountbatten.

Pe 15 august 1947, Nehru a declarat independența Indiei în celebrul discurs:

> Acum mulți ani am stabilit o întâlnire cu destinul, iar acum a sosit clipa să ne ținem promisiunea, nu complet sau în măsură deplină, dar foarte substanțial. La miezul nopții, când lumea doarme, India se va trezi la viață și libertate. Vine o clipă, care apare rar în istorie, când trecem de la vechi la nou, când se încheie o epocă și când sufletul unei națiuni, îndelung înăbușit, își găsește vocea. Se cade ca în această clipă solemnă să jurăm devotament Indiei și poporului ei și cauzei încă mai mari a umanității.

Câștigând primele alegeri generale și următoarele scrutine, Nehru a devenit cel dintâi prim-ministru al unei Indii independente și a rămas în funcție în următorii 16 ani. A pus bazele democrației și stabilității în India, o realizare colosală, însă multe dintre celelalte politici ale sale au fost contraproductive.

Socialist fabian, el a practicat planificarea etatistă pe o scară care a paralizat și a schilodit economia țării timp de decenii. În politica externă,

mișcarea lui de nealiniere, care pretindea neutralitatea față de Statele Unite și URSS, a făcut jocul sovieticilor, aducând India mult prea aproape de aceștia din urmă, care au rămas principalii finanțatori ai dinastiei Nehru și ai Partidului Congresul Național până în anii 1970: baza KGB din Delhi era cea mai mare din lume.

În 1962, politica agresivă purtată de Nehru la granița cu China a dus la un război sino-indian scurt, dar intens. El a murit în funcție, însă, în afară de democrație, principalele moșteniri lăsate au fost dinastia sa și mașinăria politică a Partidului Congresul Național.

Încă din primele zile de independență, șefa personalului și gazda evenimentelor organizate de el era singura sa fiică, ambițioasă și necruțătoare, Indira, care se căsătorise cu Ferouz Gandhi (fără legătură cu Mahatma) în 1941. În anii 1960, au existat tensiuni între bătrânul prim-ministru și fiica lui înflăcărată, pe care o suspecta de o ambiție insolentă.

După scurtul mandat de premier al lui Shastri, Indira Gandhi, deși era numită în bătaie de joc de rivalii ei „Păpușa proastă“, a câștigat scrutinul, fiind aleasă prim-ministru în 1966. În 1971, când Pakistanul de Est a încercat să se separe de Pakistan, Indira Gandhi i-a susținut pe rebeli și a purtat un război scurt împotriva Pakistanului, care a avut drept urmare crearea unui stat independent, Bangladesh. Obținerea victoriei împotriva Pakistanului i-a dat prea multă încredere în sine. A câștigat alegerile din 1971 cu ajutorul campaniei ei de Eradicare a Sărăciei. Dar, când a fost pusă sub acuzare pentru corupție electorală și utilizare frauduloasă a fondurilor, ea a înfruntat protestele care au rezultat de aici, a refuzat să demisioneze și a declarat stare de urgență, guvernând prin decret, sprijinită de fiul ei mai mic ambițios, moștenitorul ales de ea, Sanjay. Ea și-a impus puterea fără scrupule, arestând mii de susținători ai opoziției. Când a organizat, în cele din urmă, alegeri în 1977, ea și fiul ei și-au pierdut funcțiile și noul guvern i-a arestat pe amândoi și i-a adus în fața tribunalului.

Însă în 1980, Indira a obținut o victorie răsunătoare la alegeri și a revenit la putere până la asasinarea sa chiar de către bodyguarzii ei sikh, în 1984. A fost succedată în funcția de prim-ministru de fiul ei cel mai mare, rezervat și blând, Ravij, care era pilot (Sanjay murise într-un accident aviatic în 1980) și care a guvernat până în 1989, când guvernul lui pătat de acte de corupție a pierdut alegerile. El a fost asasinat de Tigrii tamili în 1991, dar văduva lui de origine italiană, Sonia, a preluat conducerea

Partidului Congresul Național, care a câștigat alegerile din 2004. Refuzând să ocupe ea funcția de premier, l-a numit prim-ministru pe Manoman Singh, dar în 2014 dinastia a fost înfrântă definitiv la urne de naționaliștii hinduși – pierzând puterea și marcând sfârșitul unei ere.

Franco

1892–1975

Sunt responsabil numai în fața lui Dumnezeu și a istoriei.

Generalul Franco

Francisco Franco, generalissimul Spaniei din 1939 până în 1975, este, în unele feluri, tiranul uitat, faptele lui fiind eclipsate de cele ale lui Adolf Hitler și Iosif Stalin, însă el a fost cu adevărat unul dintre monștrii istoriei. În anii 1930, acest militar fascist a câștigat puterea prin brutalitate și teroare într-un război civil sălbatic, cu ajutorul aliatului său Hitler, după care a terorizat populația civilă a Spaniei timp de 25 de ani. În timp ce democrația înflorea în restul Europei Occidentale, după cel de-al Doilea Război Mondial, dictatura lui militară brutală a continuat să zdrobească opoziția și să împuște și să tortureze presupuși dușmani.

Franco s-a născut în nord-vestul Spaniei, în 1892, în orașul-port Ferrol. Mama lui era o catolică evlavioasă și conservatoare, provenind din rândurile superioare ale clasei de mijloc; tatăl lui era un om dificil și excentric care se aștepta ca băiatul să-i calce pe urme și să intre în marina militară. Din cauza tăierilor din bugetul alocat marinei, Franco a intrat, în schimb, în armată la numai 14 ani. De un profesionalism extrem, el și-a câștigat curând reputația de soldat viteaz și motivat, devenind căpitan în 1916 și cel mai tânăr general din Spania în 1926, la 34 de ani.

Deși manifesta o loialitate neclintită față de monarhie, Franco nu s-a implicat public în politică până în 1931, când regele spaniol a abdicat, lăsând guvernul în mâinile republicanilor de stânga. După ce au luat înapoi puterea doi ani mai târziu, conservatorii au văzut în Franco un potențial aliat puternic și l-au promovat la gradul de general-maior, dându-i instrucțiuni să reprime o revoltă a minerilor asturieni, în octombrie 1934. În urma victoriei obținute la alegerile din 1936 de Frontul Popular, partid

de stânga, Franco a fost retrogradat și trimis în Insulele Canare, dar după numai câteva luni, blocul naționalist spaniol de dreapta a lansat un apel armatei să i se alăture în rebeliunea împotriva guvernului, care nu reușise să stabilizeze țara. Începuse Războiul Civil Spaniol.

Într-o emisiune radio transmisă din Insulele Canare în iulie 1936, Franco a declarat că se alătura neîntârziat rebelilor și, după mai multe victorii și înfrângeri înregistrate de forțele naționaliste în Maroc și Madrid, el a fost făcut generalissim, fiind efectiv liderul cauzei naționaliste în cei trei ani de război care au urmat.

Campania militară a lui Franco a fost notorie pentru modul nediscriminatoriu în care a maltratat populația civilă, uneori cu sprijinul guvernelor fasciste german și italian. Franco a organizat Teroarea Albă, în urma căreia au fost omorâți 200 000 de oameni. Cea mai abominabilă atrocitate a fost bombardarea orașului basc Guernica într-o zi tradițională de târg, în 1937, de către legiunea germană Condor. Deși nu era o țintă militară și nu avea sisteme de apărare aeriană, Luftwaffe a atacat orașul în timpul zilei și s-a năpustit asupra drumurilor de ieșire din oraș, secerând civilii care fugeau, în timp ce orașul era înghițit de flăcări. Se estimează că au fost ucise 1 654 de persoane.

Când generalissimul Francisco Franco semna listele condamnaților la moarte, scria E, de la executat, în dreptul celor care trebuiau să fie omorâți, C în dreptul celor care trebuiau să fie cruțați și, cel mai macabru și grăitor, GARROTE Y PRENSA (spânzurare cu participarea presei) în dreptul numelor anumitor persoane binecunoscute. Nimic nu rezumă mai bine ticăloșia abjectă a învingătorilor din Războiul Civil Spaniol. Franco semăna cu generalul spaniol de secol al XIX-lea care, întrebat pe patul de moarte dacă și-a iertat dușmanii, a răspuns: „Nu am nici unul, i-am împușcat pe toți“.

Pentru o generație de intelectuali de stânga, efortul Spaniei republicane de a se apăra împotriva naționaliștilor lui Franco a fost prototipul luptei dintre progresul socialist și reacțiunea fascistă. Intelectuali idealiști ca George Orwell, Ernest Hemingway și romancierul francez André Malraux s-au adunat în Spania ca să lupte pentru cauza republicană. În total, în această campanie au luptat în jur de 32 000 de voluntari străini din Europa și America, în timp ce Germania nazistă și Italia fascistă pompau bani și

trupe în armata lui Franco și bombardau populația civilă din zonele predominant republicane.

URSS a lui Stalin a oferit republicanilor spanioli 331 de tancuri și 600 de avioane, precum și un mare număr de piloți, în schimbul rezervelor de aur spaniole. Potrivit cercetărilor istorice recente, Teroarea Roșie din Spania a fost responsabilă pentru moartea a 40 000 până la 100 000 de oameni. Nu se cunosc cifrele exacte.

În vara sângeroasă a anului 1936, 8 000 de suspecți naționaliști au fost masacrați la Madrid și alți 8 000 în Catalonia – ambele fiind zone controlate de republicani. Țăranii bogați, industriașii și cei care aveau legătură cu Biserica Catolică au avut parte de un tratament deosebit de brutal din partea diverselor facțiuni republicane. Aproape 7 000 de clerici, inclusiv vreo 300 de călugărițe, au fost uciși, deși erau noncombatanți.

Unii republicani au justificat aceste masacre prin faptul că cealaltă parte făcea mai mult rău. Alții au încercat să se dea înapoi. Comentând atrocitățile comise de tabăra din care făcea parte, intelectuala anarhistă Federica Montseny a remarcat „setea de sânge a oamenilor onești, de neconceput“ înainte de război.

Una dintre ironiile istoriei este că, dacă teroarea stalinistă în interiorul grupării republicane este la fel de notorie ca Teroarea Roșie care a ucis presupuși dușmani de dreapta, Franco și naționaliștii au comis și mai multe crime: Teroarea Albă a lui Franco a omorât în jur de 200 000 de oameni în cursul războiului, în timp ce alți 500 000 de oameni au rămas, după război, în camerele de tortură și în lagăre. Franco chiar îndeplinise promisiunea asociatului său, generalul Queipo: „Pentru fiecare persoană pe care o omorâți, noi vom omorî zece“.

Lui Franco nu i-a fost suficientă victoria, după ce a dobândit-o, în sfârșit. „Războiul s-a încheiat“, a declarat el în 1939, „dar dușmanul nu a murit.“ Alcătuise liste cu comuniști în perioada conflictului: presupuși comuniști care trebuiau să fie arestați. Aflat acum la cârma statului, el a început să aresteze și să lichideze dușmanii. Sute de mii de republicani au fugit din țară, în timp ce, între 1939 și 1943, un număr necunoscut cu exactitate, între 100 000 și 200 000, de noncombatanți sau de soldați care s-au predat au fost executați sumar și sistematic.

Represiunea a caracterizat regimul lui Franco, sub toate aspectele lui. El a reinstaurat oficial monarhia – fără să aducă pe tron un rege –, dar a

păstrat întreaga putere executivă în propriile mâini. Democrația a fost abandonată, critica era considerată trădare, întemnițarea și maltratarea oponenților erau în floare, parlamentul era o simplă marionetă în slujba executivului, partidele politice rivale și grevele au fost interzise, Bisericii Catolice i s-a dat undă verde să acționeze asupra politicilor sociale și educației, mass-media au fost reduse la tăcere, talentul creativ a fost sugrumat de o cenzură strictă și orice opoziție a fost reprimată necruțător de agenții poliției secrete care au utilizat tortura și crimele pe scară largă până la moartea lui Franco în 1975. Indiferent față de criticile internaționale, Franco a insistat până la sfârșitul vieții să semneze personal toate condamnările la moarte, în timp ce membrii familiei sale încheiau căsătorii cu aristocrați și adunau averi colosale.

O adevărată marcă a regimului a fost decizia rușinoasă a lui Franco de a-i oferi azil lui Ante Pavelić, dictatorul fascist al Croației în perioada celui de-al Doilea Război Mondial – un bărbat considerat responsabil pentru moartea a peste 600 000 de oameni. De asemenea, în această perioadă, Franco a răsplătit sprijinul oferit de Hitler și de Mussolini în timpul Războiului Civil trimițând trupe – deși limitate ca număr – care să-i ajute pe naziști în lupta împotriva sovieticilor. Dar a supraviețuit fiindcă s-a opus solicitării lui Hitler de a intra în război și apoi, după 1945, a pozat în anticomunist.

Fantoma lui Franco nu a fost încă alungată complet din politica spaniolă, căci abia în 2004 s-a înființat o comisie pentru compensarea victimelor lui și pentru supravegherea exhumării osemintelor din gropile comune.

Mao Zedong

1893–1976

Mă uit la Mao, îl văd pe Stalin, o copie perfectă.

Nikita Hrușciov

Președintele Mao, revoluționar, poet și comandant de gherilă, a fost dictatorul comunist al Chinei, a cărui guvernare, caracterizată de brutalitate, egoism, radicalism utopic, dispreț total pentru viața și suferința umane și de idei absurd de grandioase, a dus la uciderea a 70 de

milioane de oameni din propriii cetățeni. Manipulator înnăscut, căutând puterea fără scrupule, acest monstru și-a torturat și și-a omorât chiar și tovarășii, a executat milioane de oameni, a îngăduit ca multe alte milioane să moară de foame și chiar a fost gata să riște un război nuclear, făcând toate acestea cu satisfacție, numai ca să-și promoveze viziunea marxist-stalinist-maoistă a unei Chine devenite superputere și aflate sub cultul aproape divin al personalității lui.

Mao s-a născut în satul Shaoshan din provincia Hunan, pe 26 decembrie 1893. Nevoit să muncească pe pământul familiei sale în adolescență, s-a răzvrătit împotriva tatălui său – negustor de cereale – și a plecat de acasă pentru a se înscrie la școală în capitala provinciei, Changsa, unde a participat la revolta împotriva dinastiei Manchu din 1911. A încercat diverse meserii, dar nu s-a oprit niciodată la una anume, până când, în 1921, a intrat în rândurile recent înființatului Partid Comunist Chinez. S-a căsătorit cu Yang Kaihui în 1920, cu care a avut doi fii (mai târziu, în 1928, căsătorindu-se cu He Zizhen, iar în 1939, cu binecunoscuta actriță Lan Ping – pe numele ei adevărat Jiang Qing). La 24 de ani, și-a pus pe hârtie filosofia amorală: „Oamenii ca mine au o datorie numai față de ei înșiși...“ Venera „puterea ca un uragan care se stârnește într-un defileu adânc, ca un maniac sexual în călduri... Adorăm vremurile războinice... Ne place să navigăm pe marea zbuciumată... Țara trebuie distrusă și apoi reformată. Oamenii ca mine râvnesc la distrugerea ei.“ În 1923, comuniștii au încheiat o alianță cu Kuomintangul (Partidul Naționalist). Trimis în provincina Hunan ca să promoveze Kuomintangul, Mao a continuat să incite la activități revoluționare, anticipând că țăranii chinezi aveau „să se ridice ca o tornadă sau o furtună – o forță atât de de iute și de violentă, încât nici o putere, oricât de mare, nu va fi în stare s-o înăbușe“.

În 1926, liderul Kuomintang Chiang Kai-shek – dictatorul militar știrb, al cărui regim corupt și complet lipsit de competență, sprijinit pe gangsterism, avea să le înlesnească, în cele din urmă, lui Mao și comuniștilor triumful și cucerirea Chinei – a ordonat așa-numita „Expediție nordică“ pentru a consolida puterea fragmentată a guvernului. În aprilie 1927, după ce a înfrânt peste 30 de comandanți de armată locali, el a masacrat comuniștii din Shanghai, fiind numit generalissim în anul următor și având sub controlul său toată China. În acest timp, Mao se tetrăsese la o bază din Munții Jinggang, de unde a pornit, ca lider

comunist, o campanie de gherilă. „Puterea politică pornește din țeava puștii“, a spus el.

În 1931, Mao a devenit președinte al Republicii Sovietice Chineze din Jiangxi. Gata oricând să omoare, să șantajeze și să-și otrăvească rivalii – ucigând 700 000 de oameni în cursul Terorii dintre 1931 și 1935, el a dat dovadă de aceleași talente politice ca ale lui Stalin: dorință de putere, lipsă de scrupule, dependență de agitație și o capacitate uimitoare de a manipula. Tot asemenea lui Stalin, și-a distrus soțiile și amantele, și-a ignorat copiii și a otrăvit viețile tuturor celor cu care a intrat în contact: mulți au înnebunit.

În 1933, după câteva înfrângeri, Chiang a declanșat un nou război de uzură care a dus la o răsturnare dramatică a situației ce i-a determinat pe comuniști să-l îndepărteze pe Mao și, la recomandarea agentului sovietic Otto Braun, să lanseze un contraatac dezastruos care a determinat, în 1936, o retragere amplă cunoscută ca Marșul cel Lung. La sfârșitul anilor 1930, cu ajutorul unor scriitori occidentali naivi, ca Edgar Snow și Han Suyin, Mao își crease mitul de conducător țăran, poet și maestru al luptei de gherilă, marșul fiind descris ca o călătorie epică în care el salvase cu eroism Armata Roșie de atacul naționaliștilor. În realitate, multe au fost inventate pentru a ascunde incompetența militară și risipa deliberată de trupe pentru a-și discredita rivalii comuniști.

În 1937, Japonia a declanșat o invazie de amploare a Chinei. Chiang a fost silit de Zhang Xueliang, „Tânărul Mareșal“ care îl răpise pe generalissim, să-și unească forțele cu cele ale lui Mao. Mao se străduia, în secret, să saboteze efortul de război al lui Chiang, ajungând chiar să coopereze pentru scurt timp cu serviciile de informații japoneze. În 1943, el dobândise supremația în interiorul Partidului Comunist, otrăvind și epurând rivalii și criticii cu o eficiență brutală. A continuat să solicite sprijin sovietic pentru comuniști, al căror viitor a fost asigurat când Stalin a contribuit la înfrângerea Japoniei, în 1945.

Cleptocrația militară incompetentă a lui Chiang s-a prăbușit, deși primise sprijin puternic din partea Americii, în timp ce Mao, cu sprijin sovietic masiv și recomandări din partea lui Stalin, a alungat treptat Kuomintangul din interiorul țării. În 1949, Mao a proclamat Republica Populară Chineză, inaugurând o guvernare imperială ce s-a remarcat prin capricii încăpățânate, radicalism ideologic, egoism mesianic, incompetență

masivă și crime în masă: „Trebuie să ucidem. Spunem că e bine să ucizi“, ordona acest „om fără limite“. Trei milioane de oameni au fost omorâți în anul acela.

În 1951–1952, Mao a lansat două campanii de eliminare a burgheziei. Spionii s-au infiltrat peste tot, adunând informații despre presupușii infractori, care primeau amenzi grele, erau trimiși în lagăre de muncă sau executați. Mao conducea precum un împărat roșu, fiind paranoic în privința siguranței sale, mereu în mișcare, manipulându-i cu iscusință pe adepții săi și sacrificându-și fără milă vechii tovarăși pentru a păstra puterea cu orice preț. Declara mereu: „Prea îngăduitori, nu ucid îndeajuns“. Trăind ca un împărat pe cele 50 de proprietăți private, având dansatoare din armată pe post de „concubine imperiale“, el a adus China la statutul de superputere, trimițând trupe chineze împotriva SUA în Războiul din Coreea, cu scopul de a-l convinge pe Stalin să-i dea tehnologie militară, mai ales nucleară. Nu conta, se gândea el, „dacă jumătate dintre chinezi ar muri“ într-un holocaust nuclear.

Mao a continuat războiul împotriva poporului său pe parcursul anilor 1950. În urma Campaniei împotriva Dreptei din 1958–1959 – când peste jumătate de milion de oameni au fost etichetați ca fiind de dreapta –, sute de mii de persoane au fost condamnate la ani buni de muncă silnică sau la moarte. Marele Salt Înainte din 1958–1962, o încercare uriașă de a crește producția de oțel, a încurajat țăranii să înființeze mici fierării inutile, combinându-se cu tentativa de colectivizare a țăranilor chinezi în comune rurale. Imitând foametea declanșată de Stalin în 1932–1933, Mao a vândut alimente ca să cumpere armament, deși populația Chinei murea de foame în timpul celei mai mari perioade de foamete din istorie: au murit 38 de milioane de oameni. Când ministrul Apărării, mareșalul Peng Dehuai, i-a criticat politicile, Mao s-a descotorosit de el, dar succesorul său numit, președintele Liu Shaoqi, a reușit să recupereze cu dificultate de la Mao o parte din putere în 1962.

Denunțându-l pe Liu, care a fost distrus și lăsat să moară în sărăcie, Mao s-a răzbunat preluând controlul asupra armatei și a statului prin succesorul său ales, talentatul și nevroticul mareșal Lin Biao, și supusul om de încredere care era premierul Zhou Enlai. El a pus la cale o nouă campanie de teroare, Revoluția Culturală, prin care și-a afirmat dominația totală asupra Chinei atacând partidul și statul, ordonând bandelor de elevi,

agenților poliției secrete și bătăușilor să umilească, să omoare și să distrugă vieți omenești și cultură. Trei milioane de oameni au fost uciși între 1966 și 1976; multe alte milioane de persoane au fost deportate sau torturate.

Din 1966, Mao s-a folosit de soția sa Jiang Qing ca să-și promoveze epurările. Copil unic și fiica unei concubine, Jiang devenise actriță după ce părăsise universitatea, dobândind o credință statornică în importanța artelor. Se căsătorise cu Mao în 1939. Apelul ei la forme radicale de exprimare, pline de conținut „corect ideologic“, s-a transformat într-un atac total împotriva elitelor artistice și intelectuale existente. Renumită pentru retorica ei incendiară, ea manipula tehnicile comunicării de masă, stârnind isteria în rândul Gărzilor Roșii, după care le trimitea la atac – verbal și fizic – împotriva a tot ce era „burghez“ sau „reacționar“. În cursul unui delir de denunțuri, teroare și crime, Partidul Comunist, din care făceau parte și moderați ca președintele Liu Shaoqi și secretarul general Deng Xiaoping, a trecut prin sita epurării. Mao a dirijat personal atât persecuțiile individuale ale celor mai apropiați tovarăși ai săi, folosind-o pe Jiang Qing, pe care o detesta, cât și violențele haotice răspândite ce aveau ca scop restaurarea tiraniei sale absolute.

Îmbătrânind, Mao a stricat prietenia cu Lin Biao, creatorul cunoscutei *Cărticele roșii*, care a murit într-un accident aviatic în timp ce fugea în 1971. Mao a rămas pe mâinile lui Jiang Qing, o figură grotescă, și ale radicalilor maoiști, cunoscuți sub denumirea de Grupul celor Patru.

După ce a stricat relațiile cu Moscova, Mao a dat o ultimă lovitură: vizita președintelui american Richard Nixon în China, în 1972. Aflat pe moarte, Mao l-a reabilitat, apoi l-a persecutat din nou pe teribilul pragmatic Deng Xiaoping. Mao o disprețuia pe Jiang Qing, dar ea și Grupul celor Patru au rămas puternici. Mao a murit în 1976.

În timpul unei lovituri de palat, Deng a arestat-o pe doamna Mao. În 1981, Jiang a fost găsită vinovată de crime „contrarevoluționare“. Pedeapsa cu moartea, pe care o primise, a fost comutată în pedeapsa cu închisoare pe viață, dar ea s-a sinucis în 1991. O figură detestată, a fost descrisă de un biograf ca o „femeie rea, care a contribuit la uciderea multor oameni“; „demonul Os Alb“, în cuvintele ei (la proces), a fost „câinele președintelui Mao. Pe cine îmi cerea să mușc, îl mușcam.“

În secolul XXI, capitalismul a temperat China lui Mao, dar el rămâne Marele ei Cârmaci, mumia fiindu-i încă venerată, Partidul Comunist încă deținând controlul absolut, poliția lui secretă încă înăbușind cu brutalitate libertatea politică, culturală și personală. Mao rămâne omul de stat cel mai puternic și care a generat cele mai mari transformări în China ultimelor secole.

Isaac Babel

1894–1940

Sunt nevinovat. Nu am fost niciodată spion. Nu am înlesnit nici o acțiune împotriva Uniunii Sovietice. M-am autoacuzat în mod fals. Am fost forțat să fac declarații false împotriva mea și a altora. Nu cer decât un lucru – lăsați-mă să-mi termin opera.

Isaac Babel

Scriitorul sovietic Isaac Babel se numără printre cei mai talentați autori de nuvele, alături de francezul Maupassant (chiar a scris o povestire intitulată „Guy de Maupassant") – iar soarta lui este chiar mai tragică. Povestirile înflăcărate, delicate, originale, senzuale, violente și spirituale ale lui Babel ilustrează frumusețea și forța acestui gen literar. Talentul lui scriitoricesc este rezumat în comentariul prietenului său, poetul Osip Mandelstam: „Nu se întâmplă des să vezi atâta curiozitate sinceră în ochii unui adult".

Babel s-a născut în cartierul evreiesc al portului cosmopolit Odessa din Ucraina. Lumea gangsterilor, a prostituatelor și a rabinilor, pe care a observat-o acolo, este viu zugrăvită în *Povestiri din Odessa*. Babel și-a petrecut viața înfruntând persecuția. În copilărie, văzuse cum fuseseră omorâți evreii din Odessa în timpul unui pogrom. Când s-a mutat la Sankt Petersburg ca să studieze literatura – un oraș în care evreii erau proscriși, alături de „trădători, răzvrătiți și plângăreți" –, a fost nevoit să ia un nume fals.

Babel a luptat o scurtă vreme pe frontul din România în timpul Primului Război Mondial, dar a fost rănit și trecut în rezervă. Experiențele pe care le-a trăit în perioada când a fost corespondent pentru Cazacii Roșii, sălbatici și primitivi, din cadrul Armatei Roșii, în timpul războiului purtat

în 1920 de Lenin pentru răspândirea revoluției în Polonia, au servit drept sursă de inspirație pentru cea mai bună colecție a lui de nuvele, *Cavaleria roșie*. Aceste povestiri despre brutalitatea războiului l-au făcut pe Babel „celebru aproape peste noapte“, ca să folosim cuvintele fiicei lui. Dar diverși comandanți sovietici apropiați de Stalin au fost dezgustați de portretul franc și violent pe care îl făcuse Cazacilor Roșii și i-au devenit dușmani periculoși.

Babel s-a dezvoltat în atmosfera de relativă toleranță din anii 1920, dar pe măsură ce Teroarea declanșată de Stalin s-a intensificat, el a încetat să mai scrie, ca o formă de protest: „Am inventat un nou gen“, a spus Babel Uniunii Scriitorilor Sovietici în 1934, „genul tăcerii.“ În anii 1920, soția și fiica lui se mutaseră în Franța, iar mama și sora lui la Bruxelles; dar în ciuda represiunii și a cenzurii tot mai mari, Babel și-a păstrat credința în revoluția rusă și a ales să rămână. Era un bun povestitor și om de lume. A fost, de asemenea, fascinat în mod fatal de Teroare și a început, nechibzuit, dar tipic pentru el, să scrie un roman despre poliția secretă. Babel avusese o legătură amoroasă de durată cu ușuratica soție a lui Nikolai Ejov, șeful poliției secrete a lui Stalin la apogeul Terorii. Când Ejov a căzut de la putere, soția lui s-a sinucis și toți amanții ei, inclusiv Babel, au fost târâți în procese.

În 1939, serviciile secrete sovietice l-au arestat pe Babel la reședința lui din colonia scriitorilor de la Peredelkino, în urma lui rămânând proaspăta lui soție și un bebeluș. Interogat și torturat, el a mărturisit că fusese asociat mult timp cu troțkiștii și că desfășurase activități antisovietice. Judecat în închisoare, a fost împușcat la ordinele lui Stalin, pentru spionaj, în ianuarie 1940. Familiei lui i s-a spus că murise într-un lagăr din Siberia. În 1954, Babel a fost absolvit postum de toate acuzațiile. De atunci, reputația lui de mare scriitor a crescut constant.

Ejov: Marea Teroare

1895–1940

Dacă în cursul acestei operațiuni mai sunt împușcați alți o mie de oameni, nu e mare lucru.

Nikolai Ivanovici Ejov a fost agentul sovietic care a organizat și a coordonat Marea Teroare a lui Stalin, în cursul căreia au fost împușcate un milion de persoane nevinovate și multe alte milioane au fost trimise în lagăre de concentrare. Sub conducerea lui Ejov, frenezia arestărilor, a torturilor și a omorurilor a fost atât de mare, încât această criminală vânătoare de vrăjitoare a primit numele de „Mașina de tocat carne".

Născut într-un orășel lituanian, fiul unui pădurar (care ținea și un bordel) și al unei servitoare, Ejov a făcut numai câțiva ani de școală, după care s-a angajat într-o fabrică. După Revoluție, a intrat în Armata Roșie și a luptat în timpul Războiului Civil. Era un administrator de partid șiret, capabil, plin de tact și ambițios, dar și un expert în probleme de personal. La începutul anilor 1930, fiind apropiat de Stalin, era responsabil de toate numirile de oameni în cadrul partidului, dar și secretar al Comitetului Central. Un coleg a observat: „Nu știu vreun lucrător de partid mai bun. Dacă-i dai o sarcină, o duce până la capăt. Dar nu știe când să se oprească." Dar acest lucru îi convenea lui Stalin, care își numea noul favorit „mura mea" – de la cuvântul *ejevika*.

În 1934, asasinarea celui mai apropiat acolit al lui Stalin, Serghei Kirov, i-a permis celui dintâi să dezlănțuie Marea Teroare împotriva „dușmanilor poporului", reali și imaginari. În 1935, Stalin l-a însărcinat pe Ejov cu responsabilitatea specială de supraveghere a NKVD, poliția secretă. Șeful NKVD, Ghenrih Iagoda, căzuse din grații; Ejov urmărea să-l distrugă și să-i ia locul. Însă prima sarcină a lui Ejov era să se ocupe de procesul deschis foștilor aliați ai lui Stalin, Zinoviev și Kamenev. Ejov a supravegheat interogatoriilor lor, amenințând să le omoare familiile, dând drumul la căldură în celulele lor în toiul verii – dar și promițându-le că scapă cu viață dacă mărturiseau crime absurde la primul proces-spectacol. În cele din urmă, aceștia au fost de acord. Procesul-spectacol, pus în scenă în 1936, a fost un succes, dar, în ciuda promisiunilor lui Ejov, Zinoviev și Kamenev au fost împușcați în prezența lui. Iagoda a pus să se scoată gloanțele din creierii lor ca să le păstreze în biroul lui; mai târziu, Ejov a găsit gloanțele și le-a păstrat în propriul sertar. În septembrie 1936, Stalin l-a eliminat pe Iagoda și l-a promovat pe Ejov în funcția de Comisar al Poporului pentru Afaceri Interne (NKVD).

În timp ce Ejov supraveghea răspândirea Terorii, arestând cercuri tot mai mari de suspecți care erau torturați ca să mărturisească crime imaginare, presa întărâta populația sovietică, stârnind o vânătoare de vrăjitoare frenetică împotriva spionilor troțkiști și a teroriștilor. Ejov a pretins că Iagoda încercase să-l omoare stropindu-i perdelele cu cianură. Ulterior, i-a arestat pe mai toți ofițerii lui Iagoda și a pus să fie împușcați. Apoi l-a arestat pe Iagoda însuși. „Mai bine să sufere zece oameni nevinovați decât să scape un spion“, a declarat Ejov. „Când tai lemne, sar așchii!“

La ordinele lui Stalin, în mai 1937, Ejov l-a arestat pe mareșalul Mihail Tuhacevski, cel mai talentat ofițer al Armatei Roșii, împreună cu mulți alți generali de top. Ideea era să zdrobească puterea independentă a armatei, dar generalii trebuiau să mărturisească pentru a-i convinge pe ceilalți lideri sovietici că erau vinovați de crime împotriva statului. Ejov a supravegheat personal torturarea lor sălbatică: când s-a găsit în arhive, în anii 1990, mărturia lui Tuhacevski, aceasta era acoperită de picături maro care, s-a descoperit, erau stropii de sânge împroșcați de un corp omenesc în mișcare. Generalii au fost cu toții împușcați în prezența lui Ejov. Stalin, care nu participa niciodată la ședințele de tortură sau la execuții, l-a întrebat cum s-au comportat aceștia în ultima clipă. În total, au fost împușcați 40 000 de ofițeri.

Ejov a extins Teroarea într-un mod bizar, desigur, la ordinele lui Stalin, inițiind cote de omoruri arbitrare, dând fiecărui oraș și fiecărei regiuni câte o cotă pe două categorii: din prima categorie făceau parte cei care trebuiau împușcați, iar din cea de-a doua, cei care trebuiau exilați. Aceste cote creșteau constant, până când au fost împușcați aproximativ un milion de oameni și mulți alții au fost deportați în lagărele din Siberia. Soțiile victimelor mai importante erau arestate și, de obicei, împușcate și ele. Copiii cu vârste cuprinse între unu și trei ani erau trimiși la orfelinate, dar copiii mai mari puteau fi împușcați. „Bateți, distrugeți, fără să țineți seama“, a ordonat Ejov, adăugând: „Mai bine prea departe decât nu îndeajuns de departe“.

În 1938, Uniunea Sovietică fremăta de teama omorurilor, toate supravegheate de Ejov. Stalin stătea în umbră, dar Ejov era acum peste tot, aclamat ca eroul răzbunător al unei societăți în care dușmanii erau omniprezenți. Era acum aproape la fel de puternic ca Stalin, venerat în poezii și cântece, orașele fiind numite după el, în cinstea sa. Ejov a

conceput camere speciale de execuție în sinistra închisoare Lubianka din Moscova și în alte părți; camerele aveau o podea din beton înclinată, ca într-un abator, pereți din lemn care să oprească gloanțele și furtunuri pentru spălarea sângelui.

Dar Ejov o luase deja razna și pierdea controlul. Făcea constant turul țării arestând și omorând; lucra toată noaptea, torturând suspecți și bând mult; devenea tot mai paranoic, temându-se că Stalin putea să se întoarcă oricând împotriva lui. A pus să fie omorâți mulți dintre prietenii lui apropiați, fostele iubite și chiar nașul lui. Stresul îl măcina: se lăuda la beție că el conducea țara, că îl putea aresta pe Stalin. Când a început la Moscova al treilea proces-spectacol, în ale cărui roluri principale erau Buharin și Iagoda, chiar și Stalin a fost alarmat de natura necontrolată a Terorii pe care o dezlănțuise el. Teroarea își împlinise scopul, iar acum avea nevoie de un țap ispășitor. Stalin auzea de excesele lui Ejov, de bețiile, desfrâul și de laudele lui. I-a ordonat lui Ejov să-i omoare pe locotenenții lui de la vârf, inclusiv pe adjunctul său, care a fost anesteziat cu cloroform în biroul lui Ejov și apoi i-a fost injectată otravă. Pe măsură ce simțea dezaprobarea lui Stalin, Ejov a început să omoare pe oricine îl putea acuza – o mie de persoane au fost omorâte în cinci zile, fără permisiunea lui Stalin.

„Oi fi mic de statură“, a spus Ejov o dată, „dar am mâini puternice – mâinile lui Stalin!“ Ejov era atât de scund – 1,51 metri –, încât în tinerețe fusese respins de armata țaristă. Era, de asemenea, labil, bolnăvicios, confuz sexual, plăpând și costeliv, dar, totodată, jovial, bețiv și cu un simț pueril al umorului (îi plăceau, de pildă, concursurile de tras vânturi). Cu fața lui frumoasă, cu ochi albaștri și păr des și negru, și plăcându-i să danseze și să cânte din voce și la chitară, se bucura de popularitate, mai cu seamă în rândul femeilor – deși, neobișnuit pentru conducerea sovietică, era un bisexual promiscuu.

Prima lui soție a fost o tovarășă de partid, pe nume Antonina, de care a divorțat ca să se căsătorească cu o evreică fermecătoare și promiscuă, Evghenia, care avea un salon unde se întâlneau scriitorii și starurile de cinema. În momentul prăbușirii lui Ejov, succesorul lui, Beria, a început să investigheze aventurile sexuale ale Evgheniei. Ejov a încercat să divorțeze de ea la timp, probabil ca s-o salveze pe ea și pe fiica lor adoptivă Natașa, dar poate și pentru a se salva pe sine. Toți iubiții ei, printre care și genialul scriitor Isaac Babel, au fost arestați și împușcați. Evghenia s-a sinucis.

În toamna lui 1938, Stalin a promovat un alt protejat de-al lui, pe Lavrenti Beria, numindu-l adjunctul lui Ejov. În octombrie, Biroul Politic a denunțat proasta conducere a NKVD.

În noiembrie, Ejov și-a făcut apariția pentru ultima oară la parada anuală la Mausoleul lui Lenin. A fost eliminat din NKVD pe 23 noiembrie, deși a rămas oficial comisar pentru Transporturile pe Apă. Dar venea rareori la lucru, pierzându-se, în schimb, în bețiile și orgiile homosexuale, așeptând bătaia în ușă. Când aceasta a sosit, Ejov s-a prăbușit. Pe drumul către sala de execuții pe care el însuși o concepuse, a plâns, a sughițat și a căzut la podea. A trebuit să fie târât la moarte.

Ejov a fost birocratul sovietic tipic, pe jumătate educat, dar foarte ambițios, însă văzându-se cu o putere aproape absolută asupra vieții și a morții, pe care i-a dat-o însuși Stalin, el s-a bucurat de vânătoare, de amănuntele administrării crimelor și masacrelor și a petrecut nopți întregi torturându-și victimele. „Piticul sângeros" al lui Stalin devenise al doilea om ca putere în Uniunea Sovietică, dar presiunea acestei poziții aproape că l-a înnebunit și a sfârșit prin a fi o victimă a propriei mașini de tocat carne. Monstru degenerat, birocrat slugarnic, administrator șiret, torționar sadic, dar și nestatornic, Ejov a deschis calea către un nou tip de măcel în masă la mijlocul secolului XX. „Spuneți-i lui Stalin că voi muri cu numele lui pe buze", a declarat el la proces.

Jukov

1896–1974

Dacă ajungem pe un câmp minat, infanteria noastră atacă întocmai ca și cum acesta n-ar exista.

Gheorghi Jukov către Dwight Eisenhower

Generalul sovietic Gheorghi Jukov este mult mai puțin celebru în Occident decât generalii Eisenhower și Montgomery, de pildă, dar el a fost neîndoielnic cel mai mare comandant al celui de-al Doilea Război Mondial, schimbând cursul evenimentelor la Moscova, Leningrad și Stalingrad, apoi conducând contraofensiva sângeroasă a Armatei Roșii până la Berlin. Fără efortul eroic sovietic, care a însemnat sacrificiul a 26 de milioane de vieți,

războiul ar fi putut avea un sfârșit diferit. Jukov era comunist și un general stalinist necruțător, pentru care rezultatele erau mult mai importante decât indivizii și victimele și care a folosit execuțiile sumare pe front ca să impună disciplina. Dar a fost, de asemenea, un lider talentat, care nu reprezintă cruzimea șefului său, dictatorul sovietic Stalin, ci eroismul poporului sovietic.

Viața lui Jukov a fost dominată de serviciul militar. Recrutat ca soldat în Primul Război Mondial, acest fiu de țărani a fost decorat și promovat. Apoi a luptat de partea bolșevicilor în Războiul Civil Rus din 1918–1921. În anii 1920, a fost avansat din nou, de mai multe ori, iar Jukov a devenit cunoscut ca un partizan sever al disciplinei, dar și ca un planificator atent. Când Stalin a omorât ofițerii Armatei Roșii în timpul Terorii din 1937, Jukov a scăpat și a fost promovat.

În 1939, Jukov a condus armata sovietică împotriva japonezilor în Bătălia de la Halhîn Gol. Faptul că a riscat și a folosit tancurile a dus la înfrângerea japonezilor în trei zile. Invadatorii au pierdut nu mai puțin de 61 000 de oameni din cei 80 000, iar șocul suferit i-a făcut să nu mai atace Rusia vreodată. Jukov a câștigat titlul de Erou al Uniunii Sovietice, iar în 1940 a fost numit șeful statului major, dar această funcție nu i s-a potrivit: el era un general de luptă. Când Hitler a invadat Uniunea Sovietică, în iunie 1941, Jukov a încheiat cu Stalin un parteneriat impetuos, dar, în final, încununat de succes. Dictatorul sovietic a recunoscut genialitatea și profesionalismul lui Jukov, acceptând ca acesta să-i fie mentor militar și numindu-l comandant suprem adjunct.

Stalin l-a folosit pe Jukov pe post de om bun la toate când nemții au pătruns până în inima Rusiei, luând milioane de prizonieri. Când Minskul a căzut și Stalin aproape s-a pierdut cu firea, Jukov – cel mai dur general din Rusia – a izbucnit în lacrimi. În iulie, după o ceartă cu Stalin, Jukov a fost eliminat din funcția de șef al statului major. Dar el a continuat să conducă armata și a salvat Moscova și Leningradul. În Leningrad, a întărit apărarea orașului asediat pentru ca acesta să nu cadă. În Moscova, a preluat comanda forțelor de apărare în timp ce nemții înaintau. Deși a pierdut un sfert din efectivul de 400 000 de soldați, Jukov a reușit să oprească războiul-fulger german în iarna rece a anului 1941, salvând capitala și împingându-i pe nemți 320 de kilometri înapoi. A fost o victorie vitală.

Următoarea sarcină a fost organizarea contraatacului sovietic în cea mai cumplită bătălie a războiului – Bătălia de la Stalingrad. Împreună cu mareșalul Vasilevski și cu Stalin, Jukov a conceput un plan de atragere a forțelor germane în Stalingrad. Cu un milion de soldați, peste 13 000 de tunuri, 1 400 de tancuri și 1 115 avioane, Jukov a comandat încercuirea Armatei a VI-a germane. Durata medie de viață a unui soldat sovietic adus în această bătălie lungă era de aproximativ 24 de ore și aproximativ un milion de oameni din ambele tabere au fost omorâți. Dar Bătălia de la Stalingrad a schimbat cursul războiului.

Promovat la gradul de mareșal, Jukov a condus apoi Armata Roșie către victorie în cea mai mare bătălie de tancuri care s-a dat vreodată, la Kursk, în 1943. Armata Roșie avansa constant către vest, în Polonia și apoi chiar în Germania, unde s-a dat ultima mare bătălie a războiului european, pe străzile Berlinului. În mod caracteristic, Stalin a preluat comanda generală în Bătălia Berlinului, silindu-i pe cei doi comandanți, Jukov și mareșalul Konev, să se întreacă în atacul asupra Reichstag-ului. În primele ore ale zilei de 1 mai 1945, Jukov i-a telefonat lui Stalin, informându-l că Hitler era mort. În ziua următoare, orașul a capitulat.

La sfârșitul războiului, Jukov era erou național și internațional. Soldații sovietici îl venerau, iar generalii occidentali îl apreciau pentru calitățile sale. În mod ironic, toate acestea s-au transformat într-o amenințare politică: Stalin a făcut în așa fel încât Jukov să fie acuzat de tendințe bonapartiste și l-a retrogradat, dar fără să fie arestat.

După moartea lui Stalin în 1953, Jukov a fost readus în centrul politicii sovietice ca ministru al Apărării. L-a ajutat pe Nikita Hrușciov să devină succesorul lui Stalin, arestându-l pe Lavrenti Beria, șeful poliției secrete a lui Stalin, dar el a rămas independent și a avut o relație tumultoasă cu noul conducător. În 1957, l-a sprijinit din nou pe Hrușciov, contribuind la înfrângerea vechilor staliniști, dar ulterior a fost înlăturat și acuzat din nou de bonapartism.

Jukov, care a murit în 1974, a fost dur și necruțător și uneori a făcut greșeli costisitoare. Credea în metodele staliniste și era arogant datorită competenței sale. Dar, așa cum avea să spună Eisenhower, „nimeni nu a depus mai multe eforturi decât mareșalul Jukov pentru obținerea victoriei în Europa“ – el a fost, fără îndoială, generalul remarcabil al celui de-al Doilea Război Mondial. Așa cum a remarcat colegul lui, mareșalul

Timoșenko, „Jukov era singura persoană care nu se temea de nimeni. Nu se temea nici măcar de Stalin." În ultimă instanță, el reprezintă geniul militar rus înnăscut, iar acum statuia care îl înfățișează călare se află chiar în fața Kremlinului, lângă Piața Roșie.

Capone

1899–1947

Ajungi mult mai departe cu un cuvânt bun și cu un pistol decât poți ajunge numai cu un cuvânt bun.

Al Capone

Al „Scarface" Capone este întruchiparea gangsterilor din mafia americană, care făceau afaceri nestingheriți pe piața neagră în timpul Prohibiției. Cu toate acestea, în ciuda implicării sale în crima organizată, singura acuzație pentru care a fost condamnat a fost evaziunea fiscală.

Născut în Brooklyn, New York, Alphonse „Al" Capone a fost fiul lui Gabriele Capone, un frizer italian venit în America împreună cu soția lui, Teresina, în 1894. Al și-a început cariera în grupuri de crimă organizată când a părăsit școala, la numai 14 ani, și a intrat în anturajul unui șef al gangsterilor, Johnny Torrio, zis „Vulpea". De aici, a intrat apoi în banda Five Points, în Manhattan. În această perioadă a fost tăiat pe față, în urma unei încăierări într-un bar, alegându-se cu cicatricea după care avea să fie cunoscut mai târziu. A fost suspectat, de asemenea, de implicare în două omoruri, însă martorii au refuzat să depună mărturie, așa că suspiciunile nu au fost dovedite niciodată.

Mentorul lui Capone, Torrio, a plecat în 1909 din New York la Chicago, unde a condus o rețea de prostituție. Zece ani mai târziu, a trimis după protejatul său și probabil Capone a fost responsabil pentru asasinarea din 1920 a șefului lui Torrio, „Big Jim" Colosimo, cu care Torrio se certase. Torrio a rămas apoi șeful suprem necontestat al crimei organizate din Orașul Vânturilor.

Prohibiția, care începuse în 1920, a fost pentru gangsterii americani o mină de aur. Comerțul cu alcool de contrabandă a devenit o afacere înfloritoare, iar barurile care vindeau ilegal băuturi alcoolice au devenit

imaginea definitorie a acelei perioade. Însă, dincolo de atmosfera veselă din aceste baruri și de fastul vieții gangsterilor, se ascundeau multă violență, depravare și sadism.

În 1923, în Chicago a fost ales un primar cu intenții reformatoare, William E. Dever, pe baza unei platforme politice care promitea controlarea gangsterilor. Drept urmare, Torrio și Capone au hotărât să-și mute afacerea în orașul-satelit Cicero. În anul următor, înaintea alegerilor pentru consiliul orașului Cicero, Capone a făcut tot ce era necesar pentru a se asigura, prin orice mijloace, că victoria candidaților lui era sigură. În timpul violențelor care au urmat, fratele lui Capone, Frank, a fost omorât, iar unul dintre responsabilii cu organizarea alegerilor a fost asasinat, în mijlocul unui val de răpiri, de fraude electorale și de intimidare generală. În cele din urmă, Capone a câștigat în Cicero, după una dintre cele mai murdare competiții electorale.

Câteva săptămâni mai târziu, crezându-se evident invincibil, Capone a împușcat mortal un gangster de mâna a doua, pe nume Joe Howard, care îi insultase un prieten într-un bar. În urma acestei crime, Capone a devenit ținta lui William McSwiggen – „procurorul spânzurător" – și, cu toate că nu a reușit să-l pună sub acuzare pe Capone, McSwiggen a reușit totuși să-l aducă în lumina reflectoarelor, transformându-l în inamicul public numărul unu al Americii.

În 1925, Torrio s-a retras după o tentativă de asasinat asupra sa organizată de o grupare rivală, banda North Side, condusă de Dean O'Banion, George „Bugs" Moran și Earl „Hymie" Weiss. Capone a preluat de la Torrio rolul de șef suprem al lumii interlope din Chicago. Apoi, și-a construit o imagine cât mai vizibilă public, participând ostentativ la marile evenimente sportive, de exemplu, la meciuri de baseball și chiar la operă, prezentându-se ca un om de afaceri cinstit și de succes, înzestrat cu abilitatea de a crea legături cu oamenii de rând. În realitate, toată lumea știa care era adevărata sursă a averii lui Capone.

Taxe de protecție, pariuri ilegale, contrabandă cu băuturi alcoolice și rețele de prostituție – oriunde se puteau face bani rapid, acolo era amestecat și Capone. Flerul lui pentru profit se îmbina cu modul lipsit de scrupule în care își trata potențialii rivali – și cea mai mare amenințare la adresa hegemoniei lui, din perspectiva lui Capone, era banda North Side, golanii care îl atacaseră și pe Johnny Torrio.

Rezultatul a fost masacrul din 14 februarie 1929. Deghizați în polițiști, oamenii lui Capone au mers la depozitul lui Moran de pe strada North Clark, nr. 2122, au pus la zid șapte dintre gangsterii North Side și i-au executat cu sânge rece. Câteva dintre victime au fost împușcate și cu pușca în față. Șeful bandei, Moran, a scăpat, însă, fără principalii lui acoliți, afacerea a intrat în declin. Capone a rămas astfel șeful cel mare, necontestat, al orașului Chicago.

Indignarea publică legată de aceste asasinate a pus presiune pe autorități, care s-au văzut nevoite să ia măsuri împotriva lui Capone. Acest fapt a determinat FBI să pornească operațiunea ingenioasă de a-l urmări pe Capone pentru evaziune fiscală. Știind că nu erau șanse să fie pus sub acuzare vreodată pentru celelalte activități ilegale (atât pentru că se ținea la distanță de anumite acțiuni, cât și pentru că frica îi împiedica pe potențialii martori să depună mărturie împotriva lui), guvernul a desemnat un agent special al Departamentului de Trezorerie, Eliot Ness, și o echipă de agenți atent selecționați – Incoruptibilii – care să-l urmărească pe Capone.

Strategia s-a dovedit a fi un succes uluitor. În iunie 1931, Capone a fost acuzat oficial de evaziune fiscală și în octombrie a fost găsit vinovat și condamnat la 11 ani de închisoare. Trimis inițial la penitenciarul din Atlanta, în 1934, a fost transferat la închisoarea de maximă securitate din Alcatraz. În 1939, a fost eliberat înainte de termen din cauza stării proaste de sănătate, dar nu a mai reușit niciodată să recâștige controlul asupra imperiului său de crimă organizată. Rămas doar o amintire din ceea ce fusese cândva, Capone s-a retras în anonimat – murind, în cele din urmă, de sifilis, în 1947.

Beria

1899–1953

Lasă-mă o noapte cu el și îl fac să mărturisească și că e regele Angliei.

Lavrenti Beria

Lavrenti Pavlovici Beria a fost un agent al poliției secrete sovietice, violator psihopat și sadic dezechilibrat mental, care a ordonat execuția multora,

delectându-se cu torturarea victimelor sale. Personificarea monstruozității statului sovietic, el a fost un intrigant grosolan și cinic, un criminal răzbunător, un lingușitor abil și un bătăuș pervers. Era însă și deosebit de inteligent, extrem de competent și un organizator neobosit, a cărui viziune consta în înlăturarea marxismului și înlocuirea lui cu tipul de program liberal pe care l-a realizat Mihail Gorbaciov mulți ani mai târziu.

Beria s-a născut în Georgia în 1899 și a avut o mamă foarte religioasă, tatăl fiind necunoscut – fiind probabil fiul nelegitim al unui nobil abhaz. La Baku, în timpul Războiului Civil Rus, a lucrat ca agent dublu, atât pentru regimul antibolșevic, cât și pentru bolșevici. După ce Baku a fost recucerit de bolșevici, el s-a dovedit un politician perspicace și, în 1921, a intrat în noua poliție secretă, CEKA, avansând rapid în ierarhie și devenind șeful unității georgiene. L-a întâlnit pentru prima oară pe Stalin, și el tot georgian, în 1926 și s-a comportat mereu nu ca un tovarăș bolșevic (așa cum era moda atunci), ci ca un vasal față de regele lui. Stalin a decis să-l folosească împotriva vechilor georgieni care conduceau Caucazul, promovându-l, în ciuda protestelor acestora din urmă, în funcția de prim-secretar al partidului comunist georgian și apoi din tot Caucazul. Când Stalin și-a pus lacheii să lucreze împreună cu el în grădină, Beria a luat o secure și i-a zis lui Stalin că avea s-o folosească fără ezitare pentru a nimici toate buruienile pe care i se ordona să le elimine. Beria a înțeles vanitatea lui Stalin și a scris o carte despre istoria comuniștilor din Caucaz în care a exagerat importanța rolului lui Stalin înainte de Revoluție.

Aliatul local al lui Stalin din Caucaz era liderul comunist abhaz Nestor Lakoba, care îl ajutase pe Beria să promoveze. Ulterior, Lakoba și Beria au intrat în conflict, așa că, în 1936, Stalin i-a îngăduit lui Beria să-l elimine pe vechiul lui prieten, ceea ce a și făcut, otrăvindu-l după o seară petrecută la Opera din Tbilisi. Apoi, Beria a eliminat toată familia lui Lakoba, omorându-i frații, copiii și prietenii, iar acest comportament avea să devină un tipar. Când „Marea teroare“ a început cu adevărat, Beria și-a croit drum în ierarhia partidului din Caucaz prin omoruri și torturi, ucigând mult mai multe persoane decât îi cereau „obligațiile de serviciu“.

La sfârșitul lui 1938, Stalin l-a adus pe Beria la Moscova și l-a promovat în funcția de „asistent al lui Ejov“, șeful NKVD, poliția secretă. Beria fusese prietenos cu Ejov, dar acum rolul lui era să-l distrugă. Pe 25 noiembrie, a fost numit șeful NKVD în locul lui Ejov și a început să restabilească

ordinea în haosul frenetic care pusese stăpânire pe mașinăria criminală a lui Ejov. Oficial, teroarea luase sfârșit – însă aceasta nu s-a încheiat, ci doar a devenit secretă, căci Beria a început să epureze și mai mulți conducători și generali sovietici. Îi plăcea să-i tortureze el însuși și pe una dintre victime a bătut-o atât de rău încât i-a scos un ochi. Lui Stalin și lui Beria le plăcea să inventeze metode sinistre, creative, de distrugere a dușmanilor lor. Când Beria a aflat că soția lui Lakoba se temea de șerpi mai mult decât de orice, a adus-o în pragul nebuniei umplându-i celula cu șerpi. Le-a răpit și le-a omorât pe soțiile tovarășilor săi și a ucis alți tovarăși în așa-zise accidente de mașină.

După ce Stalin a semnat pactul de neagresiune cu Hitler în 1939, care i-a permis să anexeze estul Poloniei, statele baltice și Moldova, Beria a dirijat uciderea brutală și deportarea a sute de mii de oameni nevinovați suspectați de orientări antisovietice. În 1940, la ordinele lui Stalin, Beria a supravegheat execuția a 28 000 de ofițeri polonezi în pădurea Katyn. După invazia lui Hitler în Uniunea Sovietică din 1941, Beria a dobândit și mai multă putere. Promovat în funcția de comisar general al Securității și numit mareșal al Uniunii Sovietice, el a fost unul dintre principalii comisari din cadrul noului comitet de stat pentru apărare, prin intermediul căruia Stalin conducea războiul. Dirijând vastul sistem de lagăre, precum și mare parte din producția industrială a țării, Beria a continuat să conducă poliția secretă și să-i terorizeze pe generali în numele lui Stalin. În 1941, Beria a propus deportarea germanilor de pe Volga și, mai târziu, în 1944, deportarea cecenilor, a karaciailor, a calmucilor, a balcarilor și a tătarilor crimeeni. Sute de mii de oameni au fost omorâți sau au murit pe drum. În 1945, Beria l-a însoțit pe Stalin la Ialta. Acolo, văzându-l pe Beria la o cină, președintele Roosevelt a întrebat cine este: „El e Beria“, a răspuns Stalin. „Himmler al meu.“

Soția lui Beria, Nina, era drăguță și elegantă, iar fiul său, Sergo, era mândria și bucuria lui. Își iubea familia, dar își petrecea aproape tot timpul la birou, zi și noapte, iar restul energiei și-o consuma satisfăcându-și dependența priapică de sex. Avea mereu amante – ultima a fost o frumusețe de 14 ani – și era stăpânit de viciul violului.

Poveștile răspândite de dușmanii lui, după prăbușirea sa, despre cât era de degenerat sunt adevărate. Își trimitea bodyguarzii să răpească și să-i aducă fete tinere pe care le ochea din limuzina lui, în timp ce se plimba pe

străzi, le invita la cină, propunea un toast în cinstea lui Stalin și le punea somnifere în vin. Apoi le viola. După aceea, șoferul lui le ducea acasă și le oferea un buchet de flori. Chiar și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, când practic conducea țara, și ulterior, când dirija proiectul nuclear, Beria tot mai găsea timp pentru aceste escapade sordide și de câteva ori a luat boli venerice. Când Stalin a fost înștiințat despre ticăloșiile lui Beria, dictatorul nu a a acționat în nici un fel – afirmând că Beria era un om ocupat, aflat sub o presiune constant foarte mare.

În timpul Conferinței de la Potsdam, președintele Truman l-a informat pe Stalin cu privire la noile arme nucleare ale Americii. Stalin l-a pus numaidecât pe Beria să supravegheze o echipă de 400 000 de lucrători, printre care numeroși oameni de știință geniali, a căror misiune era să construiască o bombă atomică sovietică. În 1946, Beria a devenit membru cu drepturi depline al Biroului Politic. Dar Stalin începuse să-și piardă încrederea în el, simțindu-i cinismul în privința marxismului și antipatia tot mai mare față de stăpân. Stalin l-a îndepărtat pe Beria de Ministerul Afacerilor Interne în 1946, s-a descotorosit de protejații acestuia și l-a promovat pe Abakumov, un alt criminal fără scrupule, în funcția de ministru al Securității Statului, independent de Beria. Dar Beria încă exercita o influență considerabilă. În 1949, spre bucuria lui Stalin, Beria a predat bomba atomică. În același an, Beria a reușit să-l întoarcă pe Stalin împotriva a doi dintre succesorii aleși de el și amândoi au fost împușcați în cadrul Procesului Leningrad.

Declinul lui Stalin a început să se contureze la începutul anilor 1950, liderul sovietic pierzându-și ținerea de minte și devenind mai paranoic și mai periculos ca oricând. A ajuns să-l deteste pe Beria, pe care-l numea „ochi de șarpe“. Acesta, la rândul lui, ura tot ce avea legătură cu Stalin și cu sistemul lui, deși el însuși era unul dintre monștrii acestui sistem. După ce Stalin a murit, în martie 1953, Beria s-a ridicat ca dictator al noului regim. Deși era prim-ministru adjunct, el îl domina pe premierul oficial, Malenkov, și a preluat conducerea Ministerului de Afaceri Interne. Îl disprețuia pe grosolanul, stângaciul, dar șiretul Hrușciov, pe care l-a subestimat în mod fatal. Eliberat de ura pentru Stalin, Beria a propus, prea încrezător în sine, eliberarea a milioane de prizonieri, liberalizarea economiei și slăbirea hegemoniei sovietice asupra Europei de Est și a republicilor etnice. Dar, în același timp, își aresta în continuare dușmanii

personali și își intimida rivalii. În acest context, teama și neîncrederea celorlalți în privința lui Beria rămăseseră nealterate. La trei luni după moartea lui Stalin, Hrușciov a pus la cale o lovitură de stat, cu sprijinul mareșalului Jukov și al armatei sovietice. Beria a fost arestat și închis în secret într-un buncăr militar. De acolo, implora să fie lăsat în viață, scriindu-le foștilor săi tovarăși scrisori jalnice. Însă fără rezultat. La proces, a fost condamnat la moarte. În ziua executării pedepsei, a plâns și s-a prăbușit până când călăul său, un general sovietic, i-a îndesat un prosop în gură și l-a împușcat în frunte.

Scund, îndesat, chel și tot mai gras, Beria avea o față plată, cu buze mari, cărnoase, pielea străvezie și, în spatele monoclului strălucitor, ochi cenușii, fără culoare. Era însă energic, viclean, iute, curios și cititor avid de istorie. „Era un tip cât se poate de deștept, cu o energie neomenească“, a spus despre el adjunctul lui Stalin, Molotov. „Era în stare să lucreze o săptămână dormind o singură noapte.“ Potrivit unuia dintre acoliții săi, „Beria putea să-și omoare cel mai bun prieten fără să clipească“. Câțiva dintre colegii săi au remarcat că, dacă s-ar fi născut în America, ar fi putut fi șef la General Motors. Dar – cu pasiunea sa pentru intrigi, otrăviri, tortură și asasinat – ar fi prosperat și la curtea familiei Borgia.

Hemingway

1899–1961

Omul nu este făcut pentru înfrângere. Poți să distrugi un om, dar nu poți să-l înfrângi.

Esența spiritului neîmblânzit al omului – și al lui Hemingway – în *Bătrânul și marea* (1952)

Ernest Hemingway a fost fără îndoială, cel mai important scriitor american al secolului XX. Respingând valorile înguste de secol al XIX-lea pe care le observase în propria familie și în lumea din jurul lui, romanele și nuvelele sale au generat un stil literar nou și puternic: o proză scurtă, chibzuită, dură, masculină, care surprinde ororile războiului și încercările iubirii și pledează în favoarea unui set de valori morale puternice de viață într-o lume complexă a durerii și a trădării. Hemingway putea fi

imprevizibil, violent, irascibil, lăudăros, ridicol și bețiv, toate acestea fiind ipostaze ale unei minți tulburate, dar geniale. A primit Premiul Nobel în semn de recunoaștere a operei și a remarcabilei sale contribuții la literatura universală.

Hemingway a crescut într-o suburbie a orașului Chicago. Tatăl său, doctorul Clarence Hemingway, l-a îndemnat spre activități specific bărbătești, în aer liber, ca vânătoarea, tirul cu arma și pescuitul. Mama lui, Grace, i-a insuflat gustul pentru literatură. Obișnuia să spună că primele cuvinte pe care le rostise în copilărie fuseseră: „Nu mi-e frică de nimic! Nu mi-e frică de nimic!", ceea ce probabil nu era adevărat, însă era tipic pentru machismul pentru care era celebru. În tinerețe, Hemingway a luptat în Primul Război Mondial, în Italia. A fost prins în explozia unui obuzier în 1918, dar, deși a fost rănit de șrapnel și se afla în bătaia focului mitralierei, a reușit să ducă doi camarazi într-un loc sigur.

Deși mai târziu a înfrumusețat această experiență, a fost un act remarcabil de curaj, pentru care guvernul italian i-a acordat Medalia de Onoare de Argint. În timpul recuperării, Hemingway s-a îndrăgostit de o asistentă a Crucii Roșii, Agnes von Kurowsky, care i-a refuzat cererea în căsătorie. A fost o experiență pe care nu avea să o uite până la sfârșitul zilelor.

După întoarcerea în America, au apărut conflictele cu mama lui din pricina „traiului trândav, în căutare de plăceri", și a acuzațiilor că „profita de pe urma chipului său frumos", „neglijându-și îndatoririle față de Dumnezeu". Hemingway disprețuise dintotdeauna stilul în care scria mama lui, predicile nesfârșite și religia ei, pe care o socotea contrară fericirii umane. Acum însă începuse să-și disprețuiască mama. Ruptura inerentă de familie nu s-a refăcut niciodată, iar, în 1921, când a devenit corespondent străin pentru ziarul *Toronto Star*, a cărui redacție se afla la Paris, Hemingway s-a eliberat definitiv de orice fel de constrângere în acest sens și a devenit complet independent.

La Paris, Hemingway s-a apropiat de personalități literare cunoscute, ca Gertrude Stein, Ezra Pound și prietenul lui, F. Scott Fitzgerald, autorul cărții *Marele Gatsby* și celălalt geniu literar american al vremii. În 1924–1925, Hemingway și-a publicat colecția de povestiri scurte *În timpul nostru*, iar în 1926, romanul de succes *Soarele răsare*, care vorbea despre viețile

fără țintă ale personalităților mondene din „generația pierdută“ a Americii postbelice, care hoinăreau decadent prin Europa, fără scop.

Prima capodoperă a lui Hemingway a fost *Adio, arme*, publicată în 1929. Este un roman plin de date autobiografice, care spune o poveste de dragoste petrecută în Primul Război Mondial. Un tânăr, membru al unui echipaj de ambulanță, Frederic Henry, se îndrăgostește de o asistentă englezoaică, Catherine Barkley, care se ocupa de recuperarea lui. După ce Henry își părăsește postul, cei doi fug în Elveția, dar Catherine și copilul ei mor la naștere, lăsându-l pe Henry singur.

Spania a avut un rol dominant în viața și opera lui Hemingway. A scris un studiu despre coridă, *Moarte la amiază*, în 1932, iar când a izbucnit Războiul Civil Spaniol în 1936, s-a implicat cu toată energia în cauza republicană, strângând bani pentru a sprijini lupta împotriva naționaliștilor generalului Franco, susținuți de naziști. Această experiență a constituit baza pentru cea de-a doua capodoperă a sa, *Pentru cine bat clopotele*, publicată în 1940. Romanul, a cărui acțiune se desfășoară în timpul Războiului Civil, spune povestea unui voluntar american care luptă în trupele de gherilă, Robert Jordan, și care este trimis să arunce în aer o linie de cale ferată în sprijinul unui atac republican. Iubirea lui Jordan pentru o spaniolă, Maria, se transformă într-o poveste care explorează cu talent caracterul culturii spaniole și brutalitatea războiului.

În al Doilea Război Mondial, Hemingway a fost reporter de război, ducându-se în câteva misiuni cu Forțele Aeriene Regale, privind desfășurarea acțiunii în Ziua Z și luând parte la eliberarea Parisului. După război, și-a petrecut cea mai mare parte a timpului lucrând la Finca Vigía, reședința lui din Cuba. Giuvaierul acestei ultime perioade a fost *Bătrânul și marea* (1952), povestea unui pescar bătrân și a chinurilor sale de a prinde un pește uriaș. Cu această carte de dimensiuni reduse, Hemingway a câștigat Premiul Pulitzer în 1953 și Premiul Nobel în anul următor.

Alcoolul, vârsta și diversele accidente serioase, printre care două accidente de avion, și-au pus amprenta asupra stării lui Hemingway. Pe parcursul anilor 1950, depresia i s-a adâncit, scoțând la iveală laturile mai puțin plăcute ale firii lui – putea fi morocănos, certăreț, chiar agresiv. Forțat de revoluția lui Fidel Castro în 1960 să plece din Cuba, Hemingway s-a stabilit la Ketchum, în Idaho. Conștient că puterile lui creative erau în fază terminală și că terapia cu electroșocuri pe care o primea pentru

depresie era inutilă, Hemingway s-a sinucis folosind un pistol în 1961. Avea 62 de ani.

Poate că Hemingway a fost un personaj neliniștit și dificil, dar a fost și un spirit plin de energie și dinamism, a cărui amprentă dăinuie asupra literaturii moderne.

HIMMLER & HEYDRICH

1900–1945 1904–1942

HOLOCAUSTUL

Vreau, de asemenea, să vă prezint cât se poate de deschis un subiect foarte delicat. Trebuie să fie discutat între noi și totuși nu vom vorbi niciodată despre el în public. Mă refer la evacuarea populației evreiești: exterminarea poporului evreu.

HEINRICH HIMMLER, 4 OCTOMBRIE 1943

Heinrich Himmler a fost principalul organizator al celei mai mari crime din istoria omenirii – asasinarea la nivel industrial a șase milioane de evrei de către plutoane de execuție și în camere de gazare, morții fiind incinerați. Sub conducerea lui Adolf Hitler, Himmler a fost al doilea om ca putere din cel de-al Treilea Reich, dobândind puteri enorme, ca *Reichsführer-SS*, șeful poliției și ministru de Interne, și punând la cale nu numai Holocaustul, ci și masacrarea țiganilor și a homosexualilor și înrobirea brutală a slavilor și a altor *Untermenschen* – suboameni.

Reinhard Heydrich a fost adjunctul lui Himmler, luând parte la aceste proiecte diabolice, amândoi fiind foarte educați, vlăstare de intelectuali cultivați din stratul superior al clasei de mijloc – exact opusul huliganilor naziști care luau parte la lupte de stradă.

Himmler s-a născut la München, fiind fiul lui Gebhard Himmler, un director de școală respectabil și profesor la casa regală de Wittelsbach din Bavaria, și al soției acestuia, Anna Maria. Nașul lui Himmler a fost un prinț bavarez din casa Wittelsbach, unchiul regelui Bavariei. Cu o constituție fizică firavă și preferând șahul și colecționarea de timbre în locul terenului de sport, el era antiteza idealului arian. S-a căsătorit, în cele

din urmă, cu Margarete Siegroth, care era divorțată, după ce s-au întâlnit întâmplător în holul unui hotel. Cei doi au avut o fiică, pe Gudrun.

Himmler a întâlnit viitori naziști în interiorul grupului paramilitar de extremă dreaptă Freikorps, după Primul Război Mondial. Sprijinindu-l pe Hitler de la bun început și înscriindu-se în partidul nazist în 1925, Himmler manifesta o loialitate neclintită, care, în combinație cu abilitățile administrative și cu cruzimea totală, i-a adus nimirea în funcția de *Reichsführer-SS*, șef al *Schutzstaffel* (SS), în 1928. După ce Hitler a devenit cancelar al Germaniei în 1933, Himmler a creat serviciul de informații civil, SD (*Sicherheitsdienst*), iar în anul următor a organizat „Noaptea cuțitelor lungi“, când Ernst Röhm și membrii conducerii SA – *Sturmabteiling* (Batalioanele de asalt) – au fost omorâți. În 1936, el controla poliția politică în haine civile, temuta poliție secretă, Gestapoul, și toată poliția militară.

Izbucnirea războiului în 1939 l-a găsit pe Himmler în funcția de comisar pentru Consolidarea Rasei Germane, fiind însărcinat cu eliminarea oamenilor „inferiori“ din Reich, iar el a început să extindă lagărele de concentrare pentru internarea oponenților, a slavilor și a evreilor. În septembrie, Reinhard Heydrich – protejatul său talentat, șef al serviciului de informații SD și al Gestapoului – a ordonat evacuarea forțată a evreilor de pe tot teritoriul Reich-ului în ghetourile din Polonia, unde mii de oameni au fost executați, au murit de foame sau de boli.

Înalt, zvelt, atletic, cu ochi albaștri și blond, dar cu șolduri late, de femeie, Heydrich a devenit organizatorul-șef din subordinea lui Himmler al masacrului secret, de proporții, al evreilor din Europa. S-a specializat în intrigi clandestine, administrând un bordel ca să aibă la mână clienți cunoscuți, și folosind prizonieri din lagăre de concentrare, omorâți cu injecții, ca să-i ofere lui Hitler pretextul pentru invadarea Poloniei.

Heydrich s-a născut într-o familie de muzicieni în orașul Halle, lângă Leipzig, în 1904. Tatăl lui era cântăreț de operă wagneriană și directorul respectat al Conservatorului din Halle, în timp ce mama lui, care era foarte severă și își bătea cu regularitate fiul, era o pianistă talentată. Tânărul Heydrich nu s-a bucurat niciodată de popularitate în rândul colegilor săi, care îl porecliseră Moise ca urmare a zvonurilor (false) că avea strămoși evrei.

Foarte sensibil la aceste zvonuri, Heydrich a ajuns să creadă, în adolescență, în presupusa superioritate intrinsecă a poporului german, dar nu s-a implicat deloc în politică până când un scandal socio-profesional nu a pus capăt carierei lui în marină. După Primul Război Mondial, Heydrich a intrat în marina militară, unde ofițerul ambițios, dar sensibil, care cânta frumos la vioară, era tachinat pentru presupusele lui origini evreiești. Abia ce se logodise cu Lina Von Osten, când a fost dat afară din marină pentru că avea, în același timp, o relație sexuală cu altă femeie. În 1931, la 27 de ani, s-a înscris în SS, impresionându-l pe Heinrich Himmler, în timpul interviului, cu cunoștințele lui despre tehnicile poliției secrete pe care le dobândise din lectura obsesivă a romanelor polițiste și a manualelor de tehnici polițienești americane. În 1933, a fost promovat la gradul de general de brigadă și i s-a încredințat sarcina să înființeze SD, serviciul de securitate al SS, unde a descoperit talentul administrativ al lui Adolf Eichmann, care a devenit expertul SS în chestiunea evreiască.

În 1939, Heydrich a fost numit în fruntea Biroului Principal de Securitate al Reich-ului, iar, după invazia Poloniei, a alcătuit cinci *Einsatzgruppen* SS (grupuri de intervenție) care să omoare cu sânge rece – și să îngroape în gropi comune – dușmani politici, disidenți, aristocrați și evrei în teritoriul ocupat.

Himmler i-a propus lui Hitler planuri – concepute împreună cu Heydrich – de eliminare a tuturor evreilor din Europa prin „evacuare forțată către est“ – eufemismul lor pentru exterminare fizică –, „soluția finală a problemei evreiești“. Hitler a fost de acord. În iunie 1941, după invadarea Uniunii Sovietice, Himmler – delegat să îndeplinească „sarcini speciale“ – și-a trimis grupurile de intervenție SS, care au omorât 1,3 milioane de evrei, țigani și comuniști. Himmler și Heydrich făceau personal turul zonelor din spatele frontului, încurajând și organizând și mai multe asasinate de bărbați, dar, tot mai mult, și de femei și copii. Himmler asista la execuții, iar atunci când, în august 1941, bucățile de creier ale uneia dintre victime i-au împroșcat uniforma SS, a cerut ca lagărele de concentrare să fie prevăzute cu camere de gazare, ca o modalitate mai eficientă de ucidere și mai umană pentru călău.

Pe 20 ianuarie 1942, Heydrich a convocat o reuniune a celor 15 birocrați naziști de la vârf, mulți dintre ei avocați și opt dintre ei deținători de titluri

de doctor, într-o casă spațioasă dintr-o suburbie prosperă a Berlinului, lângă un lac pitoresc numit Wannsee.

Peste un milion de evrei fuseseră deja omorâți de *Einsatzgruppen* mobile, dar această muncă era considerată prea lentă și demoralizatoare. Scopul întâlnirii de la Wannsee era transmiterea directivelor Führer-ului referitoare la soluția finală a problemei evreiești și crearea unui cadru administrativ și legal pentru crimele în masă. „Europa trebuia curățată de evrei de la est la vest“, iar cei prezenți au fost însărcinați cu prinderea, transportarea și exterminarea pe scară industrială a celor 11 milioane de evrei despre care se estima că se aflau pe teritoriul european.

„O altă posibilă soluție a acestei probleme a luat acum locul emigrării, adică evacuarea evreilor către est“, a spus Heydrich. Notele, păstrate de Adolf Eichmann, evită prudent referințele directe la exterminare, însă „evacuare“ era eufemismul acceptat pentru masacru, așa cum lămurea Heydrich:

> Sub îndrumare corectă, în cursul Soluției finale, evreii trebuie să fie duși la munci potrivite în Est. Evreii sănătoși, separați pe sexe, vor fi duși în coloane mari către aceste locuri ca să lucreze la drumuri, iar pe parcursul acestei acțiuni, fără îndoială, o mare parte dintre ei vor fi eliminați din cauze naturale. Cei rămași, fiind neîndoielnic cei mai rezistenți, vor fi tratați în mod corespunzător, deoarece ei sunt rezultatul selecției naturale și, dacă ar fi eliberați, ar acționa ca sămânța unei noi renașteri evreiești.

Multe astfel de lagăre – inclusiv Bergen-Belsen, Auschwitz- Birkenau, Belzec și Treblinka – au fost ridicate în grabă. În Bergen-Belsen au fost înghesuiți peste 60 000 de evrei, din care 35 000 au murit din pricina foamei, a muncii excesive, a bolilor și a experimentelor medicale. Dachau – construit în martie 1933 pentru prizonierii politici – a servit drept lagăr de muncă și centru pentru experimente medicale oribile, cei prea bolnavi să muncească fiind executați sumar sau trimiși la centrul de exterminare vecin Hartheim. În acest timp, trei milioane de prizonieri de război ruși au fost lăsați să moară de foame, conform ordinelor lui Hitler/Himmler.

Cel mai cunoscut dintre lagărele de exterminare a fost Auschwitz-Birkenau, înființat de Himmler în mai 1940, iar în 1942 echipat cu șapte camere de gazare în care, potrivit estimărilor, au fost omorâți 2,5 milioane de oameni, din care aproximativ două milioane erau evrei, polonezi, romi și prizonieri de război sovietici. Doar în jur de 200 000 de oameni au supraviețuit, restul fiind incinerați sau aruncați în gropile comune.

Himmler și Heydrich aveau stiluri foarte diferite: Himmler se considera soldat, însă adevăratul lui talent era acela de intrigant birocrat și de slugă a lui Hitler. A dedicat mult timp conceperii de reguli pedante și absurde pentru noul ordin SS din subordinea sa. Himmler își petrecea puținul timp liber cu asistenta lui, care i-a devenit amantă. Heydrich era sportiv și muzician talentat. Printre numeroasele sale sarcini, se antrena ca pilot, zburând în misiuni riscante în Norvegia și Rusia, unde s-a prăbușit cu avionul și a trebuit să fie salvat. A avut multe relații amoroase și aventuri sexuale. Inspira teamă, dar nu era niciodată banal. Himmler era înspăimântător, dar mereu pedant.

Pe lângă responsabilitățile multiple pe care le avea deja, Heydrich a fost numit, în septembrie 1941, Reichsprotektor al Boemiei și Moraviei (care aparținuseră Cehoslovaciei), unde a instituit măsuri represive și a devenit cunoscut ca *Der Henker* (Călăul). Pe 27 mai 1942, în timp ce conducea, fără escortă, un Mercedes verde decapotabil, a fost atacat de doi luptători cehi instruiți de britanici și a murit ulterior din cauza rănilor. Drept răzbunare, naziștii au ras de pe fața pământului satul ceh Lidice.

În iunie 1942, Himmler a ordonat deportarea a 100 000 de evrei din Franța și a aprobat planurile de deportare a 30 de milioane de slavi din Europa de Est în Siberia. În luna următoare, a ordonat „epurarea totală“ a evreilor de pe teritoriul Guvernoratului General al Poloniei – numai din Varșovia au fost duși în lagăre de exterminare 6 000 de evrei pe zi.

În 1943, Himmler a fost numit ministru de Interne. În anul următor, Hitler a dizolvat serviciul militar de informații (*Abwehr*), iar SD al lui Himmler a devenit singurul serviciu de informații al Germaniei naziste. În 1944, în timp ce Aliații înaintau din vest, Himmler a suferit un eșec total în calitate de comandant militar al Grupului Armat Vistula.

Dându-și seama că înfrângerea era inevitabilă, Himmler a încercat cu disperare să distrugă dovezile existenței lagărelor de exterminare, apoi a încercat să încheie pace cu Marea Britanie și SUA. Hitler a ordonat să fie arestat. Himmler a fugit deghizat, dar a fost arestat la Bremen, apoi a înghițit o capsulă cu cianură.

Un fost crescător de pui, cu ochelari și fără bărbie, care suferea de tulburări nervoase, el își întemeiase o a doua familie cu amanta sa, fosta secretară pe care o numea Bunny – dar în podul casei lor se găseau piese de mobilier și cărți realizate din oasele și pielea evreilor care-i fuseseră

victime. A fost un administrator meticulos care a organizat exterminarea sistematică a șase milioane de evrei (două treimi din populația evreiască din Europa), trei milioane de ruși, trei milioane de polonezi neevrei, 750 000 de slavi, 500 000 de țigani, 100 000 de persoane cu boli psihice, 100 000 de masoni, 15 000 de homosexuali și 5 000 de membri ai organizației Martorii lui Iehova – crime de o anvergură de neconceput până atunci.

KHOMEINI

1902–1989

O să le dau peste bot. Eu numesc guvernul. Eu numesc guvernul pentru că sunt susținut de această națiune!

Marele Ayatolah Khomeini a condus Revoluția din 1979 care l-a răsturnat de la putere pe ultimul șah al Iranului și s-a transformat în liderul suprem al unei teocrații, Republica Islamică Iran, care a devenit, în Orientul Apropiat, o putere deseori turbulentă. Acest cleric șiit bătrân, cu barbă albă, s-a dovedit a fi un lider revoluționar dinamic, viclean și neînduplecat, care a creat un sistem politic complet nou, propria putere fiind protejată de o constituție care, drept urmare a reprimării brutale a oricărei opoziții, s-a dovedit a fi suprinzător de durabilă. Iranul resurgent și îndrăzneț de astăzi, care caută să-și dezvolte un arsenal nuclear și să dobândească hegemonia regională, care amenință „Marele Satan“, America, cu războiul, și „Micul Satan“, Israel, cu anihilarea, care sprijină milițiile Hamas și Hezbollah din Gaza și Liban și care își ucide și își terorizează propriii cetățeni, este Iranul lui Khomeini.

Khomeini, a cărui familie petrecuse mult timp în India Rajului britanic și care a scris unele dintre poeziile sale sub pseudonimul Hindi, a studiat Coranul și mai ales șiismul duodeciman iranian la medresele din Arak și din orașul sfânt Qom. Clerul iranian a fost supus presiunilor și aproape a fost zdrobit sub domnia șahului Reza, care s-a proclamat rege al Iranului în anii 1920 și a pornit o campanie de modernizare și secularizare a țării asemănătoare cu ceea ce făcuse în Turcia eroul său, Atatürk.

Șahul Reza a fost forțat să abdice în favoarea tânărului său fiu, Mohammad Reza Pahlavi, care inițial s-a dovedit iscusit în gestionarea relației cu puternicii ayatolahi șiiți. Khomeini, care la vremea respectivă încă nu era un cleric de rang înalt, continua să accepte ideea unei monarhii constituționale limitate, dar, treptat, a ajuns să fie scârbit de instinctele seculare și modernizatoare ale noului șah.

Khomeini era deja trecut de 60 de ani atunci când decesele ayatolahilor de frunte i-au oferit posibilitatea de a deveni un lider clerical. În 1963, Mohammad Reza Pahlavi a anunțat declanșarea Revoluției Albe, o revoluție impusă de sus, de către monarh, ce viza proprietatea asupra pământului, emanciparea și educarea femeilor și modernizarea. Această revoluție reprezenta anatema pentru Khomeini, care, convocând o reuniune a ulemalelor (clerului) de vârf, l-a înfierat pe șah, pe care l-a numit un „ticălos mizerabil“, un tiran decadent, asemănător cu califul Yazid, fiul lui Muawiya.

Șahul a răspuns printr-un discurs, susținut chiar la Qom, în care a atacat clerul. În condițiile în care tensiunea crescuse, Khomeini a fost arestat. Atunci când prim-ministrul șahului i-a cerut lui Khomeini să ceară scuze, și, conform spuselor, l-ar fi și pălmuit, Khomeini a refuzat. El era deja în contact cu o rețea în extindere de școli și organizații caritabile islamice ale căror programe aveau caracter politic și erau violente: peste câteva zile, prim-ministrul șahului a fost asasinat. Mulțimi uriașe de oameni au protesat la adresa șahului și i-au susținut pe ayatolahi.

Confruntat cu această tensiune tot mai mare, șahul l-a împuternicit pe noul său prim-ministru să folosească armata pentru a reprima rebeliunea. 400 de protestatari au fost împușcați de armată, iar șahul a redobândit controlul asupra situației. Khomeini s-a văzut silit să plece în exil, pentru o perioadă în Turcia, dar în principal la Najaf, în Irak, singura țară în afara Iranului cu o numeroasă populație șiită.

Șahul devenise acum un potentat militar regional, un aliat de încredere al Americii și beneficiarul a miliarde de dolari în contextul în care prețul petrolului creștea. Dar Revoluția Albă, promovată de el, se autodistrugea treptat: mii de iranieni au întâmpinat cu brațele deschise noile oportunități educaționale, alăturându-se clasei de mijloc, tocmai în momentul în care milioane de iranieni săraci, entuziasmați de noua industrie, noua educație, noile locuințe, noua bogăție, își părăsiseră satele,

plecând la Teheran, doar pentru a descoperi în mahalale capitalei realitatea dezamăgirii și a unei noi sărăcii deprimante. Aici au fost lăsați de izbeliște, în umbra coruptei și distantei măreții a tot mai autocraticului șah și a curții sale formate din tehnocrați și apropiați, puterea șahului fiind caracterizată de o splendoare tot mai bombastică și impunându-se prin intermediul brutalei SAVAK, poliția secretă a regimului. Președintele Irakului, Saddam Hussein, i-a sugerat deseori șahului să-l lichideze pe Khomeini, însă șahul a șovăit întotdeauna.

În acest timp, la Najab, iar ulterior, pe când era exilat în Franța, lângă Paris, Khomeini înregistra casete cu predicile sale care ajungeau ilegal în Iran, acolo unde aveau parte de o audiență tot mai mare. El îmbrățișase noul său concept de suveranitate divină – *veleyet e faqih* –, tutela pe care expertul religios o exercita asupra poporului. În mod tradițional, șiiții credeau că autoritatea Profetului fusese transmisă prin descendenții săi direcți – Cei Doisprezece Imami – până la ultimul dintre aceștia, al doisprezecelea, care se făcuse invizibil, dar avea să se întoarcă într-o zi pentru a-i conduce. Khomeini era acum venerat tot mai mult ca „Imamul“, ceea ce însemna că pentru adepții săi nu era doar un simplu ayatolah, ci o figură mistică de lider național-religios, în toată puterea cuvântului.

În 1978, regimul șahului a fost paralizat de o serie de greve și de proteste tot mai mari, exact în momentul în care ineptul președinte Jimmy Carter a slăbit regimul, criticându-l pentru încălcarea drepturilor omului. Fapt straniu, șahul s-a dovedit incapabil să reacționeze, făcând apel la ambasadorii american și britanic, dar refuzând să împuternicească un potentat militar, pe care să-l însărcineze cu misiunea de a reprima valul tot mai mare de proteste. Puțini știau că șahul, care concentrase toată puterea în mâinile sale, suferea, de fapt, de cancer.

Între timp, Khomeini s-a dovedit a fi un manipulator iscusit al opiniei publice iraniene și occidentale, ascunzându-și concepțiile teocratice în timp ce poza în populist democrat, strângând în jurul său democrați și liberali occidentalizați care i-au convins pe străini că va veghea la făurirea unui nou Iran liber. În realitate, discursurile fanatice și violente împotriva șahului, a Americii și a evreilor, înregistrate pe casetele sale, erau cât se poate de explicite. Atunci când șahul a plecat din Iran „în vacanță“, milioane de oameni au sărbătorit plecarea sa. Pe 1 februarie 1979, Khomeini s-a întors, a răsturnat guvernul provizoriu – „O să le dau peste

bot. Eu numesc guvernul“, a declarat el – și a numit propriul guvern sub conducerea unui democrat moderat, Mehdi Barzagan: „Va fi ascultat pentru că eu am numit guvernul lui Dumnezeu“. În absența celui de-al Doisprezecelea Imam, Khomeini și-a atribuit numaidecât lui însuși o putere cvasiabsolută, supervizând o operațiune de teroare în timpul căreia a executat mii de susținători ai șahului și, la puțin timp după aceea, pe oricare dintre susținătorii săi care-i contestau stilul de a conduce. Noua sa constituție a unei republici islamice a fost aprobată de o vastă majoritate și, deși a creat o fațadă semidemocratică – cu un președinte ales și un parlament ales –, adevărata putere era în mâinile sale, el fiind acum liderul suprem, ales de un comitet de clerici experți, care controlau întregul stat. Rapid, statul a devenit o dictatură mult mai brutală și mai represivă decât fusese vreodată sub domnia nefericitului șah.

Când America i-a oferit șahului muribund tratament medical, studenții iranieni i-au luat ostatici pe diplomații americani; intervenția militară americană a eșuat în mod dezastruos, iar Khomeini a savurat umilirea Marelui Satan. Între timp, în 1980, liderul Irakului, Saddam Hussein, invadase Iranul, dar Khomeini, folosind războiul ca să-și consolideze puterea, a contraatacat și a recuperat pierderile inițiale. Când Irakul a propus un armistițiu, Khomeini a refuzat, trimițând mii de recruți, în valuri umane, către liniile irakiene. Războiul a durat șase ani și a reprezentat un dezastru pentru Iran și Irak – au murit între 500 000 și un milion de oameni. În 1989, Khomeini a reacționat la publicarea cărții *Versetele satanice* a autorului britanic Salman Rushdie prin emiterea unei *fatwa* (decret religios) prin care acesta era condamnat la moarte.

Când Khomeini a murit, în 1989, succesorul său nominalizat, ayatolahul Ali Khamenei, a fost de îndată ales în funcția de lider suprem, cu toate că îi lipsea autoritatea unică a lui Khomeini. Cu toate acestea, Republica Islamică Iran a avut foarte mult succes în demersul său de impunere a puterii șiite și iraniene, dorind să-și construiască un arsenal nuclear, folosind miliții precum Hezbollah și Hamas și implicându-se în războaiele din Irak și Siria. Este o teocrație agresivă și opresivă, însă semidemocrația ei hibridă, cu președinți aleși și parlamente alese, i-a conferit flexibilitatea necesară pentru a supraviețui și pentru a construi o putere lipsită de precedent din zilele Imperiului Persan încoace.

ORWELL

1903–1950

În Burma și la Paris și la Londra și pe drumul spre Wigan Pier și în Spania, unde fasciștii au tras în el și, în cele din urmă, l-au rănit, investise sânge, durere și muncă grea pentru a-și câștiga, prin merit, mânia.

ROMANCIERUL THOMAS PYNCHON

Dintre toți scriitorii secolului XX, nici unul nu a contribuit mai mult decât George Orwell la modelarea felului în care gândesc și vorbesc oamenii de rând. Romanele sale *Ferma Animalelor* și *1984* nu doar că oferă avertismente puternice referitoare la pericolele tiraniei și ale controlului statului; ele au schimbat percepțiile politice și au îmbogățit limba engleză. El a fost, de asemenea, cel mai mare eseist de limbă engleză al secolului său, întotdeauna original, pătrunzător și elcovent. Opțiunile politice ale lui Orwell au fost consecvent de stânga, însă a atacat convențiile rigide ale simpatiei stângiste față de crimele în masă ale stalinismului, supunându-le unei critici devastatoare. Critica sa principială adusă ororilor totalitarismului l-a evidențiat ca reper intelectual pentru oamenii de toate culorile politice. Chiar și cuvântul orwellian a ajuns să facă parte din limba engleză.

George Orwell a fost numele de autor al lui Eric Arthur Blair. S-a născut în 1903, într-o familie engleză detașată în Bengal, acolo unde tatăl său era funcționar ce lucra în Departamentul Opiului din cadrul Administrației Indiene. Deși Orwell s-a mutat înapoi în Anglia pe când era încă foarte mic, experiența imperialismului a lăsat o amprentă puternică, vizibilă în mare parte din opera sa.

În 1922, Orwell s-a alăturat Poliției Imperiale Indiene și a fost detașat în Burma. Perioada petrecută acolo a reprezentat baza unor eseuri strălucitoare din punctul de vedere al observației, ca *O spânzurare* și *Cum am împușcat un elefant*, precum și a pătrunzătorului și captivantului roman *Zile birmaneze* (1934). Puternicul sentiment al datoriei de conștiință l-a făcut să demisioneze în 1927 și s-a întors în Anglia extrem de deziluzionat de realitățile puterii imperiale.

Într-o astfel de stare de spirit se afla Orwell atunci când s-a hotărât să devină scriitor. La sfârșitul anilor 1920 și începutul anilor 1930, a avut o serie de slujbe grele la Paris, în care a făcut muncă de jos, deseori pe post de *plongeur* (persoană care spală vasele) în bucătăriile hotelurilor, apoi s-a întors la Londra și s-a adaptat la „cultura locală“, ducând o viață de vagabond în hosteluri și pe post de chiriaș al proprietarilor care închiriau camere în casele unde locuiau. Păduchii, murdăria, frecatul tigăilor murdare de grăsime și vagabonzii au fost toți subiect în prima sa povestire, *Fără un sfanț prin Paris și Londra* (1932). Aceasta a expus mizeria în care trăiau cei mai săraci oameni din Europa și a reprezentat începutul unei obsesii pentru condițiile de trai ale clasei muncitoare, ce avea să dureze o viață.

Următoarea sa carte, *Drumul spre Wiegan Pier* (1937), a oferit o relatare vie și impresionantă a condițiilor în care își trăiau viața de zi cu zi minerii din centrele urbane din nord-vestul Angliei, cuprinzând observații grăitoare cu privire la neajunsurile generate de șomaj și la condițiile proaste de locuit. Include, de asemenea, o relatare a evoluției personale a lui Orwell spre socialism. Chiar înainte de publicarea cărții, Orwell a decis să pună faptele mai presus de cuvinte și a plecat în Spania în 1936, pentru a li se alătura Republicanilor în lupta împotriva Naționaliștilor de dreapta ai lui Franco. Experiența luptei în Războiul Civil Spaniol a furnizat materialul brut pentru relatarea implicării sale, scrisă la persoana întâi – *Omagiu Cataloniei* (1938).

În timpul petrecut în Spania, Orwell a fost împușcat în gât, iar după aceasta s-a întors în Anglia. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, s-a angajat la BBC, unde producea propagandă pentru Orientul Îndepărtat, dar a renunțat curând la postul respectiv și și-a concentrat energiile pe scrierea *Fermei animalelor* (1945), o poveste alegorică, antistalinistă, despre o fermă unde porcii preiau puterea de la oameni, pentru ca ulterior să alunece treptat în direcția corupției și a tiraniei. Sloganul porcilor – „Toate animalele sunt egale, dar unele animale sunt mai egale decât altele“ – este una dintre cele mai faimoase expresii ale literaturii de secol XX.

Cele mai mari contribuții ale lui Orwell la limba engleză se găsesc în impresionantul său roman politic *1984* (1948). În acest avertisment înfiorător cu privire la pericolele controlului statului, care scoate în

evidență o uimitor de onestă înțelegere a cruzimii și a ticăloșiei ce caracterizează autenticul mod de funcționare a comunismului, el a introdus o multitudine de concepte sugestive, inclusiv „Poliția Gândirii", „Camera 101", „Big Brother" și altele. Romanul a fost terminat cu puțin timp înainte ca Orwell să moară de tuberculoză, la vârsta de 46 de ani, în condițiile în care avusese probleme de sănătate de-a lungul celor mai mulți ani din viața sa de adult.

În același timp în care își scria romanele, Orwell producea un flux neîntrerupt de articole, eseuri și recenzii. S-a ocupat de tot felul de subiecte. Unul dintre cele mai strălucite eseuri ale sale, „Politica și limba engleză", a dezvoltat un argument extraordinar în care a făcut legătura între utilizarea leneșă a cuvintelor și opresiunea politică. Dar aceste idei complexe erau întotdeauna exprimate în fraze laconice, foarte elegante. Fiecare eseu pe care l-a scris, chiar și atunci când era pătimaș și furios, a fost redactat cu delicatețe și scris în așa fel încât să fie accesibil oricărui cititor.

Orwell a lăsat în urmă o operă uriașă. După moartea sa, publicarea cărților sale nu a încetat niciodată și colecții compuse din eseurile sale continuă să fie și azi publicate. Multe dintre ideile exprimate în romanele lui rămân astăzi la fel de actuale ca oricând. Criticile sale înverșunate la adresa Uniunii Sovietice și a naturii represive a comunismului au fost pe deplin justificate de prăbușirea Uniunii Sovietice începând cu sfârșitul anilor 1980. Uimitoarea claritate a viziunii de care a dat dovadă Orwell, combinată cu o abilitate perfectă de a comunica idei complexe în așa fel încât să fie acesibile tuturor, a făcut în așa fel încât statutul său de mare scriitor, care provine din popor și scrie pentru popor, să fie necontestat.

Deng Xiaoping

1904–1997

Nu contează dacă o pisică este neagră sau albă, atât timp cât prinde șoareci.

Deng Xiaoping

Deng a fost liderul suprem al Chinei care a transformat statul comunist revoluționar al lui Mao Zedong în superputerea de astăzi, condusă cu

asprime de oligarhia comunistă, puternică datorită unei economii de piață. Noua Chină a lui Deng a devenit, în scurt timp, suficient de puternică pentru a ridica probleme chiar Americii. Tenace, pragmatic și sardonic, Deng a fost deopotrivă un executant maoist brutal și un supraviețuitor care a îndurat războaie, epurări și lovituri de palat pentru a se remarca, în cele din urmă, ca liderul care a ales calea urmată de cea mai populată țară din lume. Poreclele sale îl descriu perfect: Fabrica de Oțel și Acul din Ghemul de Bumbac.

Din multe puncte de vedere, reputația sa este subestimată: deși președintele sovietic Mihail Gorbaciov a supervizat sfârșitul pașnic al puterii comuniste sovietice și dezmembrarea imperiului sovietic, el dorise să păstreze Uniunea Sovietică și să o reformeze. În schimb, aceasta s-a prăbușit; comunismul a pierdut puterea – iar Rusia a trebuit să îndure un deceniu de instabilitate până când prestigiul și ordinea au fost restaurate de suveranitatea autoritară a lui Vladimir Putin. Poate cel mai influent titan politic al sfârșitului de secol XX, Deng a reușit să dirijeze China spre viziunea sa, în condițiile în care tovarășii săi comuniști eșuaseră.

Născut în provincia Sichuan în 1904, Deng a fost convertit la marxism în tinerețe: părăsind casa părintească la vârsta de 17 ani, el a studiat în Franța, iar după Revoluția Bolșevică din Rusia, la Moscova. Întorcându-se în China la sfârșitul anilor 1920, tocmai atunci când Kuomintang-ul (KMT) de dreapta, condus de Chiang Kai-shek, se întorsese împotriva aliaților săi comuniști, în 1927, Deng s-a alăturat comuniștilor – și lui Mao Zedong personal, fără să șovăie vreodată în loialitatea sa. Când KMT s-a lansat în campaniile de distrugere a comuniștilor, Deng a îndurat Lungul Marș sub conducerea președintelui Mao Zedong.

Timp de decenii, Mao și tovarășii săi comuniști au dus o viață ale cărei coordonate erau războiul constant cu dușmanii externi, epurările și conflictele interne – a fost o școală dură a vieții. Deng, care a avut funcția de comisar și deseori a comandat efectiv unități ale Armatei Roșii, a fost, alături de prietenul și protectorul său Ciu Enlai, unul dintre liderii comuniști veterani care au ajuns să accepte, treptat, puterea totală pe care Mao, maestrul manipulării, a impus-o fără milă și cu viclenie prin intermediul terorii exercitate de poliția secretă și al epurărilor sângeroase constante. Erau puțini oamenii pe care Mao însuși îi agrea sau în care avea

încredere, iar Mao i-a chinuit chiar și pe cei mai apropiați aliați ai săi, dar se pare că respecta evidenta competență și tenacitatea lui Deng.

După cel de-al Doilea Război Mondial și după războiul civil dintre KMT și comuniști, în timpul căruia s-a remarcat în calidate de comandant/comisar, Deng a fost unul dintre liderii comuniștilor care au asistat la proclamarea noii Republici Populare de către Mao în 1949. Timp de câțiva ani, și-a condus provincia natală Sichuan, supervizând represiunea îndreptată împotriva a zeci de mii de așa-numiți moșieri – de obicei, mici proprietari de pământ – care au fost uciși și bătuți. Când 10 milioane de oameni din provincie au murit în timpul nemilosului Mare Salt Înainte al lui Mao, el i-a lăudat pe cei responsabili de implementarea planului.

Mao l-a adus pe Deng în capitală în calitate de vicepremier, promovându-l în funcția de secretar general al Partidului Comunist în 1957: tot el a trimis o jumătate de milion de intelectuali în lagăre de muncă.

Dar când Mao a ajuns să fie atacat, la sfârșitul anilor 1950, pentru politicile sale periculos de radicale, Deng era aliat cu președintele Liu Saochi, care părea să conteste supremația maoistă. Deng nu a fost niciodată nimic altceva decât un marxist și un potentat comunist extrem de necruțător, dar era, de asemenea, un administrator și un individ pragmatic. În 1961, a rostit discursul conținând celebra afirmație: „Nu îmi pasă dacă o pisică este neagră sau albă. Este o pisică bună dacă prinde șoareci."

În 1965, Mao a lansat sălbatica, răzbunătoarea și distructiva epurare a societății chineze, Revoluția Culturală, concepută pentru a-și restaura dictatura personală și radicalismul comunist și pentru a lichida noua elită de partid care îndrăznise să conteste puterea sa absolută. Președintele Liu și mulți alții au fost distruși de această epurare înspăimântătoare, dirijată de Mao însuși, care a aruncat China în haos. Premierul Ciu Enlai a reușit să supraviețuiască datorită faptului că a aprobat, de frică, toate măsurile brutale ale lui Mao. Deng a fost norocos: deși a fost demis din funcție și trimis să lucreze ca muncitor de rând într-o fabrică, iar fiul său a fost aruncat de Gărzile Roșii de la o fereastră, rămânând paraplegic, el nu a fost torturat sau umilit, o decizie care nu putea să-i aparțină decât lui Mao însuși.

Succesorul pe care Mao și l-a ales a fost principalul său aliat din timpul Revoluției Culturale, mareșalul Lin Biao, talentat, dar nevrotic și vanitos, vicepreședintele care, în urma unei tentative de lovitură de stat, a fost ucis în timpul unui zbor spre Rusia. În condițiile în care bătrânul președinte, bolnav și senil, dar în continuare omnipotent, a ordonat încetarea Revoluției Culturale, el a recunoscut că țara avea nevoie de o conducere stabilă. Lin Biao era mort; Ciu murea de cancer, așa că Mao și-a îndreptat privirea către Deng.

În 1974, Deng a fost adus înapoi pe postul de vicepremier și de conducător efectiv al țării. Însă, dat fiind că starea de sănătate a lui Mao se deteriora, soția sa, Jiang Qing, alături de restul facțiunii radicale pe care o conducea – cunoscută ca Banda Celor Patru –, și-a dat seama că Deng reprezenta un pericol real la adresa planului lor de a prelua puterea după moartea președintelui.

Încă o dată, Deng a căzut victimă epurării. În condițiile în care vechiul său aliat, premierul Ciu Enlai, murise de cancer, iar Mao murise și el, acesta din urmă a fost înlocuit, spre uimirea tuturor, de un șef provincial puțin cunoscut, Hua Guofeng. Deng, liderul veteranilor politici și militari, în care aveau încredere atât partidul, cât și Armata Roșie, a condus o lovitură de stat reușită împotriva Bandei Celor Patru, care au fost arestați, judecați și întemnițați.

Din acel moment, el a devenit rapid liderul Chinei, dându-l la o parte pe Hua fără mari dificultăți. Deși n-a simțit niciodată nevoia unui cult deplin al personalității după model maoist sau a listei complete de titluri, lider suprem, președinte sau premier, a devenit curând clar faptul că Deng deținea controlul și că reorienta revoluția în așa manieră încât, pe de o parte, să conserve controlul absolut al partidului unic comunist, iar pe de altă parte, să liberalizeze economia: „E minunat să te îmbogățești!“, se spune că ar fi declarat el. Sprijinit de protejații săi, precum secretarul general Zhao Ziyang și alții, Deng, pe jumătate pensionat, a condus China din umbră, bucurându-se doar de poziția sa de șef al federației de șah din China și de președinția Comisiei Militare a Partidului care comanda armata. Sub călăuzirea sa, China a negociat preluarea Hong Kong-ului și a Macaului și a devenit o nouă superputere militară, aproape una imperială, în timp ce economia sa a crescut într-un ritm extraordinar. Însă, în 1989, Uniunea Sovietică se clătina; Europa de Est și-a redobândit libertatea; a

căzut Cortina de Fier. Când conducerea comunistă a fost contestată de mii de studenți în Piața Tiananmen, Deng a fost pus în fața posibilității ca monopolul partidului asupra puterii să ia sfârșit și, în cele din urmă, decizia de a zdrobi protestele cu o brutalitate totală i-a aparținut liderului suprem. China de astăzi – un stat polițienesc brutal, aflat sub conducerea unui partid ce deține monopolul asupra puterii și cu o anvergură internațională, imperialistă și economică tot mai mare – este China lui Deng.

Schindler

1908–1974

Am detestat brutalitatea, sadismul și demența nazismului. Pur și simplu, nu puteam să asist pasiv la distrugerea altor oameni. Am făcut ceea ce am putut, ceea ce trebuia să fac, ceea ce conștiința mi-a spus să fac. Asta-i tot. Serios, nimic mai mult.

Oskar Schindler

Un profitor de pe urma războiului, afemeiat și obișnuit să bea mult, Oskar Schindler a săvârșit unul dintre cele mai mari acte de eroism din istorie. Decizia sa de a salva peste 1 000 de muncitori sclavi evrei de la moartea pe care le-o pregăteau naziștii a fost imortalizată în literatură și în film – un act de noblețe individuală care exemplifică triumful umanității asupra răului. Asemenea eroului păcătos al lui Dickens din *Poveste despre două orașe*, Schindler demonstrează că deseori adevărații eroii nu sunt pioși și nu trăiesc conform normelor moralei, ci sunt „șmecheri“ de lume, excentrici și nonconformiști.

Oskar Schindler a fost un om de afaceri extravagant și genial din Moravia, care face parte acum din Republica Cehă. S-a născut într-o familie bogată, dar diversele sale afaceri au fost distruse de Marea Criză care a făcut ravagii pe întreg cuprinsul Europei în anii 1930. Un șmecher care excela în arta mituirii și a manipulării, Schindler a devenit unul dintre primii indivizi care au profitat de pe urma arianizării Poloniei ocupate de Germania. În 1939, a preluat o fabrică din Cracovia de la un industriaș

evreu și a umplut-o cu forță de muncă evreiască ce lucra în regim de sclavie.

La sfârșitul anilor 1930, simțind încotro bătea vântul, Schindler a lucrat pentru serviciile secrete germane – fapt din cauza căruia a fost întemnițat, pentru scurt timp, în țara sa natală. Când nemții au invadat Cehoslovacia în 1938, Schindler, acum eliberat, s-a înscris în Partidul Nazist. Datorită bonomiei sale cheflii, a avut parte de o ascensiune rapidă. Dar, după ce a asistat la încă un raid nazist asupra ghetoului din Cracovia, aflat în imediata vecinătate a fabricii sale, a decis să-și folosească influența considerabilă pentru a contracara politica antisemită a partidului său și pentru a salva cât mai mulți evrei cu putință.

Tocmai calitățile care l-au făcut pe Schindler un profitor de succes l-au ajutat să-și salveze forța de muncă de peste 1 000 de evrei. Un actor desăvârșit, Schindler și-a folosit farmecul pentru a-i convinge pe camarazii săi naziști să nu-i mai trimită pe evreii săi în lagărele de exterminare. Ofițerii Gestapo-ului care soseau la fabrica sa, solicitându-i să predea muncitorii cu acte false, ieșeau trei ore mai târziu din biroul său și fără muncitori, și fără actele lor, clătinându-se de beți ce erau. A fost arestat de două ori pentru că procurase de pe piața neagră provizii pentru evreii săi, dar, datorită mitelor sale și a stilului relaxat, a reușit să-și obțină eliberarea. „A făcut tot ce se putea face pentru a salva o viață“, va spune avocatul său mai târziu. „A știut să se descurce cu multă abilitate în interiorul sistemului.“

Când 300 dintre lucrătoarele sale au fost trimise ca urmare a unei erori administrative la Auschwitz, Schindler a obținut eliberarea lor printr-o mită consistentă. A interzis oricui, inclusiv oficialilor, să intre în fabrica sa fără permisiunea lui expresă. A petrecut fiecare noapte în biroul său, gata să intervină în caz că venea Gestapo-ul. Când naziștii se retrăgeau, iar cei 25 000 de deținuți din lagărul de muncă de la Plaszów, aflat în apropiere, au fost trimiși la Auschwitz, Schindler a tras toate sforile cu putință pentru ca fabrica sa și toți muncitorii săi să fie mutați în Moravia. Chiar dacă acum se afla el însuși în pericol, a stat cu evreii săi până când au ajuns sovieticii, în mai 1945, și i-a știut în siguranță.

Schindler a vorbit rareori despre motivația sa. În copilărie, cei mai buni prieteni ai săi fuseseră fiii unui rabin care locuia în apropiere. „N-a contat deloc pentru mine faptul că erau evrei“, a spus el ulterior, atunci când a

fost întrebat de ce a acționat împotriva politicii naziste, „pentru mine erau doar ființe umane.“ Atunci când a fost presat să-și explice evidenta întoarcere la 180 de grade, raționamentul său a fost uimitor în simplitatea sa: „Am considerat că nemții făceau rău… când au început să omoare oameni nevinovați… Am decis că voi lucra împotriva lor și că voi salva cât de mulți pot.“ „Îi știam pe oamenii care lucrau pentru mine“, i-a spus el unei alte persoane. „Când cunoști oamenii, trebuie să te porți față de ei ca față de niște ființe umane.“

Mulți sunt încă nedumeriți când vine vorba despre motivul pentru care acest om, de la care nu te-ai fi așteptat să se comporte ca un erou, a fost dispus să sacrifice totul pentru a salva viețile evreilor. Însă pentru Schindler, care începuse să salveze evrei cu mult timp înainte ca situația de pe front să se schimbe, a fost pur și simplu o chestiune de conștiință. Așa cum a spus un alt om pe care l-a salvat: „Nu știu care au fost motivele sale, chiar dacă îl cunoșteam foarte bine. L-am întrebat și n-am obținut niciodată un răspuns clar… însă puțin îmi pasă. Important este că ne-a salvat viața.“

La sfârșitul războiului, oportunistul Schindler a rămas fără nici un sfanț. Și-a cheltuit marea avere pentru a salva vieți, vânzând chiar și bijuteriile soției sale. În cele din urmă, căsătoria sa cu îndelung pătimitoarea Emilie s-a sfârșit în 1957. „Le-a dat evreilor săi totul“, a spus ea ulterior. „Iar mie nimic.“ Lumea l-a ocolit în Germania de după război, acțiunile sale reprezentând o provocare constantă la adresa autoiluzionării colective potrivit căreia nu s-ar fi putut face nimic împotriva naziștilor. Inițiativele sale de afaceri de după război au eșuat. Evreii pe care Schindler îi salvase i-au venit în ajutor binefăcătorului lor de altădată. O organizație evreiască i-a finanțat încercarea de a trăi ca fermier în Argentina, scurtă și lipsită de succes, precum și efemera fabrică de ciment din Germania. De pretutindeni din lume, evreii Schindler au trimis bani. A murit de insuficiență hepatică în 1974. Este înmormântat, conform dorinței sale, la Ierusalim, „deoarece copiii mei sunt aici“.

Kim Il-Sung, Kim Jong-Il & Kim Jong-Un

1912–1994 1941–2011 1984–

Popoarele oprimate se pot elibera numai prin luptă. Acesta este un adevăr simplu și clar confirmat de istorie.

Kim Il-Sung

Brutal, sângeros, represiv și înșelat de propria propagandă, Kim Il-Sung a fost autointitulatul „Mare Conducător" și dictatorul Coreei de Nord pentru o perioadă îndelungată. Și-a condus țara pe calea războiului, a izolării internaționale și a colapsului economic, iar, în jumătatea de secol în care a deținut puterea în Coreea de Nord, se poate spune că aceasta din urmă a devenit cel mai totalitar și mai suprarealist regim din lume. Într-adevăr, la mult timp după moartea sa, el rămâne președinte pentru eternitate – iar a treia generație a dinastiei sale ereditare continuă și acum, în secolul XXI, să conducă acest stat bizar și infernal.

Kim Il-Sung s-a născut Kim Sung-Ju, fiind cel mai mare dintre cei trei fii ai unui tată creștin. Japonia invadase Coreea în 1910, iar Kim a crescut sub stăpânirea japoneză până când, în anii 1920, familia lui s-a mutat în Manciuria, în nord-estul Chinei, acolo unde a învățat chineza și a ajuns să fie interesat de comunism. După ce japonezii au invadat mai întâi Manciuria, iar apoi restul Chinei, Kim s-a alăturat mișcării de rezistență antijaponeze. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, a fugit în Uniunea Sovietică, unde a trecut printr-un stagiu de pregătire militară suplimentară și de îndoctrinare politică.

După înfrângerea Japoniei din 1945, Coreea a fost împărțită în două zone de ocupație, cu sovieticii în nord și americanii în sud. În 1946, sovieticii au întemeiat un stat-satelit comunist în nord, cu Kim la conducere. În timp ce sudul țării a organizat alegeri libere, Kim a început să impună un sistem totalitar stalinist represiv; acest lucru a inclus crearea unei poliții secrete atotputernice și a lagărelor de concentrare, redistribuirea proprietății, suprimarea religiei și uciderea „dușmanilor de clasă".

În iunie 1950 – în ciuda avertismentelor transmise de Stalin care îndemna la răbdare –, Kim le-a ordonat trupelor sale să invadeze Coreea de Sud pentru a reunifica țara, declanșând astfel Războiul din Coreea. Coreea de Nord a primit sprijin logistic, financiar și militar de la China și Uniunea

Sovietică, în timp ce Sudul a primit ajutor de la ONU, care a trimis o forță militară internațională, alcătuită în principal din trupe americane. În ciuda succeselor inițiale, trupele nord-coreene au fost curând forțate să bată în retragere. Kim a fost salvat doar de importanta intervenție chineză. După trei ani, conflictul – care a costat între două și trei milioane de vieți – s-a încheiat cu o remiză.

Acasă, Kim și-a înăsprit controlul, suprimând influența externă și lichidând dușmanii interni. O tentativă de lovitură de stat inițiată de 11 membri de partid, în 1953 – prima dintr-o serie de astfel de tentative –, s-a terminat cu un proces-spectacol stalinist al participanților, care au fost executați prompt. A urmat o epurare a partidului și zeci de mii de coreeni au fost trimiși în lagărele de muncă – ce continuă să reprezinte o caracteristică a Coreei de Nord.

Kim a promovat un cult al personalității omniprezent centrat pe *Juche* (sau Kim Il-Sungism), o filosofie politică bazată pe propriile calități, presupus divine. Potrivit mass-media de stat, Kim a fost desăvârșitul Conducător Etern sau Conducătorul Suprem.

Între timp, în condițiile în care cheltuielile militare absorbeau aproape un sfert din bugetul statului, țara s-a scufundat în sărăcie. În anii 1990, penuria alimentară a dus la foamete, în care e posibil să fi pierit nu mai puțin de două milioane de oameni. Țara și-a menținut izolarea desăvârșită. Coreea a ajuns să fie văzută ca un stat nefrecventabil și ca un sponsor al terorismului, în special cel îndreptat împotriva vecinei ei de la sud: Coreea de Nord s-a făcut răspunzătoare de asasinarea, în 1983, a 17 oficiali sud-coreeni, care fuseseră într-o vizită oficială în Birmania, și de doborârea, în 1987, a unui avion de linie sud-coreean, în urma căreia au murit 115 oameni. Ulterior, Coreea de Nord a dezvoltat propriul arsenal nuclear.

Pe când încă trăia, bolnav fiind, Kim Il-Sung îl pregătea deja pe unul dintre fiii săi, Kim Jong-Il, ca să-i urmeze la putere, regimul reprezentând o versiune marxistă a monarhiei ereditare. Kim cel tânăr a început să exercite puterea în Departamentul Agitprop al Comitetului Central, la sfârșitul anilor 1960.

În 1980, s-a remarcat, în cele din urmă, ca membru al Biroului Politic, iar tatăl său l-a desemnat moștenitor. La momentul respectiv, avea o influență majoră și lichidase orice urmă de opoziție, organizând acțiuni teroriste peste hotare sub forma atentatelor cu bombă și a asasinatelor, precum și a

răpirilor. El a fost cel care a pus la cale atentatul cu bombă asupra avionului sud-coreean și uciderea miniștrilor sud-coreeni în Birmania; și tot la ordinele sale au fost răpiți cetățeni japonezi.

Viața sa a fost reinventată sub forma unei povești eroice, în care el era Fiul lui Dumnezeu. Nașterea sa, într-o colibă de bârne dintr-o tabără revoluționară de pe Muntele Sfânt Paketu, a fost înfățișată ca un eveniment sacru prezis de o rândunică, un curcubeu dublu și o nouă stea. De fapt, el se născuse în 1942 în Uniunea Sovietică. În 1991, era deja adevăratul conducător al Coreei de Nord, după ce fusese promovat în funcția de comandant suprem al forțelor armate. În 1994, tatăl său, Marele Conducător, a murit, în sfârșit, la vârsta de 82 de ani, iar Kim, aclamat ca Părinte și Conducător Iubit, i-a urmat în funcția de secretar general al partidului (nu la președinție, căci Kim Il-Sung a rămas președintele etern și nemuritor).

Kim a devenit obiectul unui cult ridicol – se spunea că putea să schimbe vremea, să topească zăpada și să aducă Soarele. Se spunea că era autorul a nu mai puțin de 1 500 de cărți și șase opere; era Gloriosul General venit din Cer și Steaua Călăuzitoare a secolului XX.

În realitate, avea doar 1,57 de centimetri și un burdihan accentuat de tunica verde cu fermoar, după modelul celei a lui Mao, pe care o purta tot timpul. Purta ochelari de soare și pantofi cu talpă înaltă și își ținea părul dat pe spate și înfoiat. Kim mânca extravagant, supă de aripioare de rechin și sashimi tăiat de pe pești vii, bea whisky scoțian și întotdeauna călătorea cu trenul blindat dăruit tatălui său de către Stalin. Îi plăceau foarte mult filmele, în special *Godzilla*, și a scris o carte *Despre arta cinematografică*. Kim a mers până acolo încât a răpit un regizor și câțiva actori din Coreea de Sud pe care să-i facă să joace în filmele sale.

Politicile sale, care îmbinau *Juche* – autarhie (de fapt, izolare) – și *Songun* – Armata pe Primul Loc (ceea ce însemna menținerea unei forțe combatante de un milion de soldați, un program nuclear și un tip de politică de angajare în scurte schimburi de focuri cu Coreea de Sud, soldate cu victime), au produs foamete în rândurile poporului său în anii 1990: au murit un milion de oameni, sau 5% din populație. A condus prin represiune brutală și teroare. Unul din 20 de oameni a fost încarcerat în lagăre de concentrare, unde trudeau tot timpul 200 000 de oameni.

Cu toate acestea, el nu a fost un bufon, ci mai curând un manipulator iscusit și necruțător. Achiziționarea unui dispozitiv nuclear, în 2006, i-a conferit posibilitatea de a-i forța pe americani să se așeze la masa negocierilor, obiectul acestora fiind ajutorul alimentar extern, iar scopul său fiind acela de a-și salva astfel regimul. A pus capăt discuțiilor după ce obținuse maximum de concesii și de provizii de la dușmanul său, doar pentru a le reîncepe mai târziu, atunci când autoritatea sa a părut să fie amenințată.

În 2004, dictatorul a început să sufere accidente vasculare cerebrale și infarcte, iar, în 2010, l-a ales pe cel mai tânăr fiu al său, Kim Jong-Un, ca moștenitor. În decembrie 2011, Iubitul Conducător a murit în trenul său, în urma unui atac de cord. A fost aclamat ca Mare Sfânt Născut din Ceruri, iar fiul său, în vârstă de doar 27 de ani și fără experiență politică, a fost ales Mare Succesor și a fost învestit în funcția de Comandant Suprem și de Președinte al Partidului – și i se spune deseori Mareșalul.

Când a preluat conducerea țării sale, Kim Jong-Un era cel mai tânăr șef de stat din lume. O amenințare la nivel mondial, el și-a epurat fără milă propriul guvern și propria familie, omorându-și un unchi și câțiva miniștri, în care a tras cu tunurile antiaeriene, și otrăvindu-și propriul frate vitreg la aeroportul din Kuala Lumpur. Și-a procurat, de asemenea, focoase nucleare și rachete intercontinentale pe care să încarce respectivele focoase. Rotofei și caraghios, băiatul-rege al Coreei de Nord, promovat prin statui ecvestre alături de tatăl și bunicul său, este un tiran sadic, un Nero modern, dar și un politician viclean, hotărât să-și conserve statutul, clanul și propria putere – cu orice preț.

JFK

1917–1963

Democrația este o formă de guvernare dificilă. Necesită cele mai înalte calități personale, precum autodisciplina, autocontrolul, disponibilitatea de a-ți lua angajamente și de a face sacrificii pentru interesul general...

JOHN F. KENNEDY, DISCURS ROSTIT LA DUBLIN (28 IUNIE 1963)

Cel de-al 35-lea președinte al Statelor Unite a fost un om înzestrat și charismatic, cel mai tânăr – după Teddy Roosevelt – și singurul romano-catolic care a ajuns la Casa Albă. În timpul scurtei sale președinții, care a durat trei ani, a oferit Americii și lumii întregi o viziune a unui viitor pașnic și prosper. Asasinarea sa, în 1963, a îndurerat întreaga lume.

John F. Kennedy a fost fiul lui Joe Kennedy, un magnat necruțător din lumea afacerilor, al cărui succes s-a bazat pe propriile puteri și care făcuse avere mai întâi din comerțul cu whiskey, în timpul Prohibiției, apoi din afaceri imobiliare și ca producător de filme. Ca ambasador al președintelui Roosevelt la Londra, el a fost discreditat pentru că a avut o atitudine nerușinată împăciuitoare față de Germania nazistă. Dar copiii săi au reușit să depășească această pată ce afecta reputația familiei, devenind, în cele din urmă, aproape echivalentul unei case regale de sânge american. Fiul său John (Jack) Kennedy s-a înrolat în Marină în septembrie 1941, cu puțin timp înainte de intrarea în război a Statelor Unite, și a slujit în teatrul de război din Pacific. A fost decorat cu Medalia Marinei și a Corpului de Pușcași Marini pentru că a salvat echipajul navei sale PT (navă de patrulare cu torpile), după ce aceasta a fost scufundată de un distrugător japonez care a lovit-o cu pintenul etravei în largul insulelor Solomon.

La puțin timp după ce a părăsit Marina, Kennedy a intrat în politică, fiind ales congresman din partea Partidului Democrat din 1946 până în 1952, după care senator. În 1960, l-a învins pe senatorul de Texas Lyndon B. Johnson și a devenit candidatul democraților la președinție. Candidând alături de Johnson, acesta din urmă pentru postul de vicepreședinte, Kennedy l-a învins pe republicanul Richard Nixon, în parte datorită faptului că era un orator mai înzestrat decât oponentul său și pentru că arăta bine la televizor. La ceremonia de inaugurare din 1961, a ținut un discurs inspirațional: „Nu întreba ce poate face țara pentru tine“, le-a spus el concetățenilor săi americani. „Întreabă ce poți face tu pentru țară.“

Președinția lui Kennedy a fost fermecătoare, plină de idealism tineresc, Casa Albă jucând rolul de gazdă pentru mulți artiști și personalități culturale. Kennedy însuși a fost un adevărat libertin, ba, mai mult, priapic, care a avut aventuri cu vedeta de cinema Marilyn Monroe, cu femei de societate și cu amante ale mafioților: i-a spus prim-ministrului britanic Harold Macmillan că dacă nu avea o femeie în fiecare zi, avea migrene. Nici

unul dintre aceste aspecte nu a fost cunoscut sau dat în vileag la vremea respectivă; el și eleganta sa primă doamnă, Jackie, au creat o „curte“ americană care a ajuns să fie cunoscută sub numele de Camelot. Din punct de vedere politic, președinția lui Kennedy a fost dominată de Războiul Rece, de lupta globală pentru supremație dintre lumea liberă democratică, condusă de America, și dictaturile comuniste reprezentate de Uniunea Sovietică și de aliații săi. În 1961, Kennedy a autorizat invazia Cubei din Golful Porcilor, o operațiune eșuată condusă de CIA, emigranții cubanezi încercând, fără sorți de izbândă, să-l răstoarne de la putere pe Fidel Castro.

Tensiunile au escaladat în 1962, odată cu Criza Rachetelor Cubaneze, Kennedy confruntându-se cu liderul sovietic, Nikita Hrușciov, într-un război al nervilor ce risca să degenereze în război nuclear, fiind pusă astfel în grav pericol nu doar America, ci și întreaga lume.

De la Revoluția din 1959, Cuba fusese condusă de Fidel Castro, un aliat al sovieticilor. Nikita Hrușciov, liderul sovietic, simțea că URSS pierdea cursa înarmării, așa că a pariat nesăbuit, în politica externă, pe modificarea echilibrului de putere. Prin urmare, a hotărât să amplaseze focoase nucleare în Cuba, pe care America, în mod tradițional, o considera ca parte din sfera ei de influență.

Pe 14 octombrie 1962, un avion american de spionaj U-2 a zburat deasupra Cubei, făcând fotografii aeriene. Curajul unui spion CIA din armata rusă, colonelul Oleg Penkovski, care ulterior a fost dat în vileag și împușcat în 1963, le-a dat posibilitatea analiștilor americani să identifice rachete balistice cu rază medie de acțiune lângă San Cristóbal, la doar 145 de kilometri de coasta Floridei.

Președintele Kennedy a fost informat pe 16 octombrie. A doua zi, unități militare americane au început să se îndrepte către sud-est. Între timp, o a doua misiune U-2 a identificat noi amplasamente aflate în construcție, între 16 și 32 de rachete aflându-se deja în Cuba. Pe 18 octombrie, fără să facă cunoscut faptul că știa de rachete, Kennedy l-a avertizat pe Andrei Gromîko, ministrul de Externe sovietic, că aveau să existe „consecințe extrem de grave“ dacă Uniunea Sovietică aducea armament ofensiv semnificativ pe insulă.

Patru zile mai târziu, după ce exclusese soluția unei lovituri aeriene asupra locurilor unde erau amplasate rachetele, Kennedy a apărut la televiziunea națională pentru a face cunoscută descoperirea rachetelor

sovietice și pentru a anunța o „carantină“ (blocadă) navală a Cubei, care urma să fie ridicată doar atunci când rachetele aveau să fie retrase. Pe 24 octombrie, navele americane s-au așezat pe poziție. Deși Hrușciov a declarat blocada ilegală, cargoboturile sovietice care se îndreptau spre Cuba s-au oprit în mijlocul apei.

În urma unui schimb de telegrame din acea seară dintre Kennedy și Hrușciov, nici una dintre părți nu a făcut pasul înapoi. Însă sistemul de defensivă al armatei americane a fost mutat, pentru prima oară în istorie, la nivelul DEFCON 2, indicând o stare de pregătire avansată pentru un atac iminent.

Pe 25 octombrie, Organizația Națiunilor Unite a solicitat o perioadă de armistițiu între Statele Unite și Uniunea Sovietică. Kennedy a refuzat ferm. A doua zi, Hrușciov s-a oferit să retragă rachetele în schimbul garanției că SUA nu vor invada Cuba.

Pe 27 octombrie, Hrușciov a făcut o altă ofertă: retragerea rachetelor sovietice din Cuba în schimbul retragerii rachetelor americane din Turcia, care avea graniță cu Uniunea Sovietică. Apoi, în jurul prânzului, un avion de spionaj U-2 a fost doborât deasupra Cubei de o rachetă sovietică, iar pilotul a fost ucis. În cadrul unei întâlniri cu consilierii săi militari, Kennedy a fost de acord să se abțină de la o ripostă militară imediată și să ofere termeni care să fie în acord cu sugestia inițială a lui Hrușciov. Însă nu era deloc clar dacă Hrușciov avea să accepte. Kennedy i-a avertizat pe aliații Americii din cadrul NATO să fie gata de război a doua zi.

Cu toate acestea, în zorii zilei următoare, Hrușciov a anunțat că Uniunea Sovietică își va retrage armele din Cuba. Kennedy negociase o înțelegere în baza căreia urma ca rachetele americane din Turcia să fie retrase în secret. Deși puțini oameni de la Moscova și de la Washington, din Cuba și din Turcia erau pe deplin satisfăcuți de rezultat, criza luase sfârșit.

Kennedy a ieșit din criză cu un capital enorm. Fusese dur, însă nu nesăbuit, și dejucase cacealmaua lui Hrușciov. Prin contrast, liderul sovietic a fost criticat pentru nesăbuința sa și a ieșit șifonat din criză: în 1964, a fost răsturnat de la putere în urma unui puci organizat la Kremlin și condus de Leonid Brejnev. Era o reală ușurare pentru restul lumii, deoarece cea mai mare criză nucleară din istorie fusese împiedicată să se transforme într-un război nuclear.

Hrușciov dăduse înapoi în Cuba, dar în 1963 existau în continuare tensiuni foarte mari în Germania, unde forțele occidentale și sovietice se aflau față în față în ambele părți ale țării divizate. Kennedy a ținut unul dintre marile discursuri ale epocii moderne la Berlin, unde sovieticii construiseră recent infamul zid pentru a-i împiedica pe germanii din est să fugă în vest. „Libertatea implică multe dificultăți, iar democrația nu este perfectă, dar noi nu am fost niciodată nevoiți să construim un zid pentru a-i împiedica pe oamenii noștri să plece", a spus el. În același discurs, a folosit celebra frază *„Ich bin ein Berliner*", chemând întreaga lume occidentală la solidaritate.

Pe lângă faptul că erau implicate într-un conflict militar înghețat, Statele Unite și Uniunea Sovietică se aflau în competiție și în cursa pentru cucerirea spațiului cosmic. În 1961, Kennedy a convins Congresul să aprobe un buget de 22 de miliarde de dolari pentru a trimite un om pe Lună până la sfârșitul anilor 1960. Atunci când Neil Armstrong și Buzz Aldrin au aselenizat în 1969, evenimentul a reprezentat moștenirea angajamentului vizionar al lui Kennedy de a explora spațiul. Mai puțin vizionar a fost angajamentul său de a spori implicarea militară de partea Vietnamului de Sud, în lupta sa cu Nordul comunist, o politică în urma căreia SUA aveau să se împotmolească într-un conflict ce a durat mai mult de un deceniu și pe care s-a văzut nevoită, în cele din urmă, să-l abandoneze. Cu toate acestea, există unele dovezi care indică faptul că Kennedy, care a fost asasinat în 1963, plănuia să se retragă din Vietnam după alegerile din 1964.

Pe frontul intern, Kennedy a ezitat inițial să sprijine pe deplin mișcarea pentru drepturile civile. Dar în 1962, el a trimis 3 000 de soldați la Universitatea din Mississippi pentru a-i garanta dreptul unui student negru, James Meredith, să se înscrie la cursuri. Deja în 1963, el sprijinea întru totul drepturile civile și a ținut un discurs entuziasmant pe această temă la televiziunea națională. După moartea sa, a fost adoptată Legea Drepturilor Civile din 1964, care fusese propusă chiar de președinte.

Asasinarea lui Kennedy în Dallas, Texas, în 1963, a reprezentat un moment care a șocat lumea întreagă. A fost doborât de focuri de armă în timpul unei plimbări prin oraș într-o mașină decapotabilă, probabil de către Lee Harvey Oswald, care a fost la rândul său ucis câteva zile mai târziu de Jack Ruby, un manager de cluburi de noapte cu reputație

îndoielnică. Abundența teoriilor conspirației provocate de moartea lui Kennedy este un indicator al caracterului fermecător al acestui tânăr și charismatic președinte, precum și al optimismului pe care l-a insuflat lumii care, cu contribuția sa, a fost salvată de la anihilare.

NASSER

1918–1970

Am fost un complotist pentru atât de mult timp, încât n-am încredere în nici unul dintre cei care mă înconjoară.

GAMAL ABDUL NASSER

Gamal Abdul Nasser a fost cel mai influent lider din Orientul Mijlociu de la mijlocul secolului XX, dictatorul Egiptului, cea mai puternică țară din regiune, și probabil cel mai popular potentat arab de după Saladin. Însă cariera lui s-a terminat în înfrângere și dezamăgire, iar eșecul panarabismului său secular a deschis calea unui nou fundamentalism islamic. Chiar și așa, timp de aproape 20 de ani, el a fost, pentru mulți arabi, *El Rais* – Șeful.

Născut într-un sat de lângă Cairo, Nasser a fost fiul unui angajat al poștei. A făcut școala în Alexandria, unde locuia împreună cu bunica sa, și s-a înrolat în armată în 1937. Egiptul era condus atunci de dinastia albaneză întemeiată de Muhammad Ali, pașă și conducător militar otoman care preluase controlul asupra țării după invazia lui Napoleon Bonaparte, el și succesorii săi devenind mai întâi prim-kedivi, apoi sultani și, în cele din urmă, regi ai Egiptului. De fapt, țara era condusă de o elită hibridă formată din otomani și albanezi, precum și din egipteni – dar, chiar și așa, se afla sub stăpânirea Marii Britanii, care controlase Egiptul din 1882. Citind totul, de la Coran până la Dickens, Nasser a fost interesat de politică de la o vârstă fragedă, detestând influența exercitată de britanici asupra vieții egiptene.

Când studia la academia militară, el l-a întâlnit pe aliatul său politic, Abdul Hakim Amer, un camarad ofițer genial, vanitos, bombastic și flamboaiant, alături de care a slujit în Sudan. Sperând într-o victorie nazistă care să răstoarne stăpânirea britanică asupra Egiptului, el și Amer

au depus eforturi pentru a coagula un grup de ofițeri cu viziuni similare. Confruntat cu planul ONU de a împărți Palestina între statul evreu și cel arab, Nasser a fost tentat să lupte de partea arabă și, în cele din urmă, a avut șansa să o facă atunci când regele Farouk al Egiptului, obez, incompetent și desfrânat, s-a alăturat altor țări din Liga Arabă într-un atac asupra statului evreu Israel, ce tocmai lua naștere. Egiptenii, inclusiv Nasser, au avansat repede în Negev, dar tânărul ofițer a fost martorul inepției regelui și a ofițerilor săi, constatând, de asemenea, că armata egipteană era lipsită de echipamentul și de pregătirea necesare.

În august 1948, Nasser era deja comandantul adjunct al unităților egiptene încercuite de israelieni din așa-numita enclavă Falluja. A fost o experiență formatoare: Nasser a fost umilit de dezastruosul efort de război, iar la întoarcere a format, alături de prietenul său Amer și de alții, Asociația Ofițerilor Liberi. Nasser s-a consultat cu Frăția Musulmană, dar a ajuns de la bun început la concluzia că programul lor islamist intra în conflict cu naționalismul său arab. Ofițerii Liberi l-au ales ca purtător de cuvânt pe generalul Muhammad Neguib.

Când Nasser a aflat, în mai 1952, că Farouk plănuia să-i aresteze pe Ofițerii Liberi, a lansat o lovitură de stat fără vărsare de sânge, dându-i voie regelui să plece din Alexandria, cu iahtul său și cu toate onorurile cuvenite poziției sale. Revoluționarii nu știau sigur dacă urmau să creeze o democrație sau un regim militar. Din moment ce Nasser era doar locotenent-colonel, Neguib a devenit președintele noii Republici Egiptene, dar puterea efectivă se afla în mâinile Consiliului Revoluționar de Comandă, care era practic controlat de Nasser, ce deținea funcția de vicepreședinte.

În 1954, în timp ce făcea eforturi pentru implementarea reformei agrare și le cerea britanicilor alarmați să plece din zona Canalulului Suez, Nasser a intrat în conflict cu Neguib, care era mai moderat. Dar și-a afirmat încrederea în sine preluând, în calitate de prim-ministru, puterea efectivă. Oratoria pasională și elegantă a lui Nasser captiva deja audiențele sale egiptene. În octombrie, în timp ce se adresa unei mulțimi uriașe la Alexandria, un tânăr Frate Musulman a încercat să-l asasineze, însă Nasser și-a continuat sfidător și curajos discursul:

Compatrioți, sângele meu se varsă pentru voi și pentru Egipt. Voi trăi pentru voi și voi muri pentru libertatea și onoarea voastră. N-au decât să mă omoare; nu îmi pasă atât timp cât v-am

> insuflat mândrie, onoare și libertate. Dacă Gamal Abdel Nasser e să moară, fiecare dintre voi va fi Gamal Abdel Nasser... Gamal Abdel Nasser e al vostru și dintre voi și e dispus să-și sacrifice viața pentru națiune.

La întoarcerea sa la Cairo, Neguib a fost dat jos din funcție; Nasser a devenit președintele fără rival, o poziție pe care a păstrat-o pe parcursul următorilor 15 ani turbulenți. L-a numit pe apropiatul său, Amer, în funcția de comandant suprem al armatei, după care a lansat o represiune masivă a comuniștilor și mai ales a Frăției Musulmane. A arestat 20 000 de membri ai acesteia și l-a executat pe liderul și ideologul lor, Sayyid Qutb.

De acum înainte, Nasser, înalt, chipeș și orator superb, a fost extrem de popular, iar îmbrățișarea de către el a naționalismului panarab i-a entuziasmat nu doar pe egipteni, ci întreaga lume arabă, care ieșea dintr-un secol de dominație străină. Cu toate acestea, a condus un stat eficient cu un partid unic, cu ajutorul unei poliții secrete brutale și tot mai numeroase, fiind sprijinit de o juntă militară tot mai oligarhică și mai coruptă care s-a îmbogățit rapid (deși el însuși nu era interesat de aspectele materiale).

Nasser s-a dedicat Mișcării de Nealiniere, remarcându-se ca lider al ei alături de mareșalul Tito al Iugoslaviei și de Nehru, conducătorul Indiei. În 1956, Nasser a anunțat naționalizarea Canalului Suez, stârnind indignarea prim-ministrului britanic Anthony Eden, care, confruntat cu declinul puterii imperiale britanice, îl vedea acum pe Nasser ca pe un nou Hitler. Britanicii au răspuns prin încheierea unei înțelegeri secrete cu francezii și israelienii, prin care plănuiau să-l atace și să-l ditrugă pe Nasser. Israelienii urmau să invadeze Sinaiul; apoi, anglo-francezii aveau să „intervină“. În urma unei campanii uimitoare, israelienii au reușit să ocupe Sinaiul, însă intervenția britanică a fost un dezastru, iar președintele american Eisenhower a condamnat-o. Israelienii au fost forțați să se retragă, iar evenimentul a semnalat sfârșitul influenței imperiale britanice în Orientul Mijlociu.

Prestigiul lui Nasser era la apogeu: discursurile și posturile de radio pe care le controla răspândeau propagandă antiimperialistă și antisionistă, promițându-le arabilor că se vor bucura, în sfârșit, de mândrie și de grandoare. Ideile sale panarabe au entuziasmat popoarele din întreaga regiune și i-au inspirat pe ofițerii naționaliști din cele mai multe țări arabe. În Iordania, Irak, Siria, Yemen și chiar în Arabia Saudită, regimurile au fost

zguduite de infiltrări nasseriste. În 1958, ofițeri din Irak care îl simpatizau pe Nasser l-au ucis pe regele Faisal al II-lea, împreună cu familia sa, și au creat o Republică Irakiană după model nasserist. În Iordania, regele Hussein abia a reușit să se agațe de putere, în condițiile în care ofițerii nasseriști dominau armata. Regele Saud al Arabiei a ordonat asasinarea lui Nasser, însă complotul a ieșit la iveală, iar el a fost detronat, fiind înlocuit de fratele său, Faisal.

Siria și Egiptul au format o Republică Arabă Unită cu Nasser ca președinte – cu toate că aceasta s-a destrămat în scurtă vreme. Nasser a zburat la Moscova ca să se întâlnească cu liderul sovietic Nikita Hrușciov, alarmându-i pe americani: era anticomunist și îi persecuta pe marxiștii egipteni, dar, în ciuda faptului că era la conducerea Mișcării de Nealiniere, înclina în mod evident spre sovietici. O lovitură de stat din Yemenul de Nord, condusă de ofițeri nasseriști, l-a determinat pe Nasser să trimită trupe egiptene care să lupte împotriva forțelor regaliste sprijinite de saudiți.

În Egipt, Nasser – omnipotent, izolat și bolnav – a ajuns să înțeleagă că regimul său, cu elita sa militară și poliția sa secretă, devenise o dictatură coruptă. Mai presus de toate, și-a dat seama că feldmareșalul Amer – hedonist și dependent de droguri – nu reușise să creeze o armată puternică. În 1967, ciocnirile dintre Siria și Israel l-au provocat pe Nasser, cel mai puternic lider arab al celei mai mari țări arabe, să se ridice la înălțimea anilor săi de glorie. Liderii sovietici au avertizat că Israelul plănuia un atac asupra Siriei – dar informația furnizată de ei era complet falsă.

Probabil că Nasser spera să sporească tensiunea și să demonstreze puterea egipteană fără a lupta, în mod concret, cu Israelul. A expulzat trupele ONU de menținere a păcii din Sinai și a închis Strâmtoarea Tiran, promițând victoria și masacrarea evreilor din Israel. În același timp, i-a îngăduit lui Amer să mute trupe egiptene în Sinai și să pregătească un atac în timp ce ofițerii săi își asumau comanda armatelor siriană și iordaniană. În ultimul moment, a intrat în panică și i-a ordonat lui Amer să se oprească, dar răul fusese făcut: israelienii erau într-o stare de teroare existențială, convinși că îi aștepta un al doilea Holocaust. Prim-ministrul Levi Eshkol tremura; șeful statului major, generalul Yitzak Rabin, a suferit o cădere nervoasă. În cele din urmă, Eshkol l-a adus în guvern, ca ministru

al Apărării, pe Moshe Dayan, fost general și acum politician, faimos pentru inteligența sa și pentru semnul său distinctiv, peticul negru pe care îl purta pe un ochi. Confruntat cu ceea ce părea să reprezinte un atac egiptean iminent, în coordonare cu Siria și Iordania, Dayan a lansat o lovitură preventivă, spulberând aviația egipteană în câteva minute și învingând trupele egiptene de la sol. Forțele siriene și iordaniene au atacat Israelul, care le-a învins pe ambele, pe rând – în timp ce Egiptul, sub conducerea lui Nasser și a lui Amer, continua să pretindă că obținuse victoria. În realitate, politica pe marginea prăpastiei purtată de Nasser și dominația sa, bazată pe intimidare, asupra celorlalte țări arabe au dus la o înfrângere mai mare chiar decât cea suferită de regele Farouk.

Nasser și-a înaintat demisia, dar mulțimi uriașe adunate pe străzile din Cairo au cerut insistent ca el să rămână președinte. Oricum, era un om distrus și a murit în urma unui atac de cord masiv în 1970, fiind urmat de vicepreședintele său, Anwar Sadat, care a răzbunat înfrângerea lui Nasser prin Războiul de Yom Kippur, împotriva Israelului, din 1973. Acesta i-a permis lui Sadat să facă pace cu Israelul – un act curajos pentru care a plătit cu viața, fiind asasinat în 1981. Sucesorul său, generalul de aviație Hosni Mubarak, a fost răsturnat de la putere ca urmare a Primăverii Arabe din 2011, care a dus la alegerea unui președinte din partea Frăției Musulmane. Dar, în conformitate cu tradiția inaugurată de Nasser, comandantul armatei, Abdel Fattah al-Sisi, a pus mâna pe putere. Nasser rămâne prototipul conducătorului ideal al celei mai mari națiuni arabe.

Mandela

1918–2013

Am luptat împotriva dominației albe și am luptat împotriva dominației negre. Am prețuit ideea unei societăți democratice și libere în care toate persoanele trăiesc împreună în armonie și cu oportunități egale. Este un ideal pentru care sper să trăiesc și pe care sper să-l împinesc. Dar, dacă e nevoie, este un ideal pentru care sunt pregătit să mor.

Nelson Mandela, apărându-se la Procesul de la Rivonia (1964)

În contextul luptei sale pentru libertate împotriva sistemului apartheid al Africii de Sud, Nelson Mandela a inspirat milioane de oameni din toată lumea prin curaj, prin tenacitate și prin noblețea spiritului său. Tranziția Africii de Sud de la apartheid la o conducere democratică ar fi putut să ducă la masacre răzbunătoare, similare cu măcelul care a avut loc atunci când India a devenit independentă, dar, mulțumită unui politician, această revoluție a fost esențialmente tolerantă, pașnică, ordonată și nesângeroasă. Aceasta este realizarea măreață a unui om care personifică drumul Africii de Sud către democrație și egalitate rasială.

Pe 11 februarie 1990, Nelson Mandela a ieșit pe porțile închisorii Victor Vester din Valea Dwars de lângă Cape Town. Era primul său moment de libertate după 27 de ani, un triumf al speranței care indica începutul unei noi ere pentru o țară divizată de apartheid din 1948. Mandela a fost cel care, în 1994, a devenit primul președinte ales democratic al Africii de Sud.

Fiul privilegiat al unei căpetenii Tembu de descendență regală, Mandela a crescut în Transkei rural și a fost educat la o școală cu internat, fapt care l-a expus în mică măsură discriminării cu care se confrunta cea mai mare parte din populația neagră a Africii de Sud. Înainte ca Mandela să fugă de acasă pentru a evita o căsătorie aranjată, cea mai semnificativă experiență personală a opresiunii fusese faptul de a fi numit Nelson de către un profesor de școală primară, pentru care numele său african era prea dificil de pronunțat.

Dar, odată ajuns la Johannesburg, tânărul avocat a început să se ridice la înălțimea numelui primit la naștere: Rolihlahla sau Turbulentul. Mandela a devenit unul dintre primii luptători pentru libertate ai Congresului Național African (ANC). A fost arestat în mod repetat pentru protestele sale nonviolente de-a lungul anilor 1950. Când ANC a fost scos în afara legii, Mandela – „Scânteioara Neagră“ – a fugit de autorități, obținând sprijin din străinătate și pregătire militară pentru organizație. În 1961, a devenit liderul aripii teroriste a ANC, Umkhonto we Sizwe (Sulița Națiunii), punând la cale acțiuni violente împotriva unor ținte militare și guvernamentale. Vedea terorismul ca pe o ultimă soluție, a cărei utilizare era justificată doar atunci când metodele pașnice păreau lipsite de sorți de izbândă, dar ulterior a mărturisit că tot mai violentele campanii teroriste și de gherilă ale ANC s-au făcut vinovate, la rândul lor, de încălcări ale drepturilor omului. După ce a fost arestat și închis în 1962, pe motiv că

părăsise țara, Mandela a fost condamnat la închisoare pe viață în urma Procesului de la Rivonia.

Ecoul discursului rostit de Mandela din boxa acuzaților s-a răspândit în toate localitățile dintre Capul Bunei Speranțe și Paarl. A contribuit la politizarea unui popor care fusese privat de toate șansele la educație, progres și independență prin politicile de apartheid ale guvernului naționalist Afrikaner, care îi călcase în picioare drepturile și demnitatea. Cuvintele sale au dat speranță.

Mandela a fost un om de o tenacitate extraordinară. Condamnat la muncă silnică într-o carieră de piatră de pe Insula Robben, Mandela și-a transformat lagărul în „Universitatea de pe Insulă“, numind instructori care să-i educe pe deținuți în timp ce aceștia trudeau, îndeplinindu-și munca istovitoare. A pus în scenă piese de teatru și a distribuit cărți pentru a umple timpul. După 27 de ani de închisoare, Mandela și-a amânat plecarea din închisoare cu încă o zi: „Mă vor elibera așa cum vreau să fiu eliberat“, a explicat el, „nu așa cum vor ei să fiu eliberat.“

Pe măsură ce Mandela devenea tot mai cunoscut în întreaga lume, guvernul apartheid, sub conducerea unor radicali precum P.W. Botha, a încercat să încheie înțelegeri cu acest prizonier care devenise pentru ei călcâiul lui Ahile. S-au oferit să-l elibereze dacă avea să condamne ANC; Mandela a refuzat: „Până ce poporul meu nu va fi liber, eu nu voi putea niciodată să fiu liber“. Pacea necesită oameni vizionari și curajoși de ambele părți, iar în 1989, noul președinte sud-african, F.W. de Klerk, a fost îndeajuns de curajos pentru a-și asuma riscurile necesare. În 1990, a abrogat interdicția la adresa ANC cu doar câteva zile înainte de a-l elibera pe Mandela. Și, odată liber, Mandela a renunțat imediat la acțiunea violentă, făcând astfel făgăduința pe care refuzase să o facă pe când era întemnițat.

Mandela nu a tolerat niciodată rasismul. La proces, a cerut libertate indiferent de culoare și după eliberare a refuzat să ațâțe tensiunile rasiale. Ca președinte (1994–1999), a inclus reprezentanți ai tuturor grupurilor etnice în guvernul său multipartinic. A înființat Comisia pentru Adevăr și Reconciliere, pentru a investiga încălcările drepturilor omului. Madiba – numele tribal onorific prin care este cunoscut în rândul sud-africanilor – a împărțit Premiul Nobel pentru Pace din 1993 cu de Klerk. Singurul aspect jenant al vieții sale a fost gangsterismul violent al soției sale Winnie, de

care a divorțat. Ulterior s-a căsătorit cu văduva președintelui Machel al Mozambicului și, venerat de toți, s-a retras din activitatea publică în satul său natal.

„Viața mea este lupta“, a spus Mandela – dar pe un continent blestemat cu dictatori ucigași, el a fost, din nefericire, un personaj singular, iar în Africa de Sud, succesorii săi incompetenți și corupți au erodat moștenirea reușitelor sale.

Șahul Iranului

1919–1980

Consilierii mei au ridicat un zid între mine și poporul meu. Nu mi-am dat seama ce se întâmpla. Când m-am trezit, îmi pierdusem poporul.

Muhammad Reza Pahlavi

Cunoscut pur și simplu ca șahul, sau regele, Muhammad Reza Pahlavi a fost, timp de aproape 40 de ani, conducătorul Iranului, națiunea care, alături de Egipt, este considerată, de obicei, cea mai importantă țară din Orientul Apropiat. Aliat al Occidentului, naționalist iranian, rege absolutist, modernizator revoluționar, el s-a remarcat treptat ca potentatul-cheie din regiune, devenind, practic, în același timp, dictatorul unei țări care s-a îmbogățit foarte mult datorită veniturilor obținute din petrol. Reformele sale și demersul de modernizare a țării au fost încununate de mari succese, iar intențiile lui au fost admirabile – cu toate acestea, defectul său a fost autoritarismul, el fiind limitat de personalitatea sa și de corupția și represiunea regimului lui. Realizările au fost umbrite de prăbușirea sa finală.

Familia lui cu origini umile s-a ridicat treptat și a ajuns, în cele din urmă, pe tronul imperial. Muhammad a fost cel mai mare fiu al lui Reza Șah, ofițer în armata persană, care a avansat până la funcția de general într-un regiment de cazaci pregătiți pentru șahii Qajari ai Iranului de către ofițeri ruși. Tatăl, cu o statură impresionantă, era înalt, aspru și ambițios, dar cu o educație precară. Cu toate acestea, ultimii șahi ai dinastiei Qajar pierduseră controlul asupra țării lor, care era dominată de intrigi de curte, rebeliuni tribale, haos economic, înmulțirea luptelor dintre căpeteniile

locale, conflicte interetnice, revoluții democratice, comunism, separatism și intervenții străine – în special din partea Marii Britanii și a Rusiei, cele două puteri imperiale dominante. În cele din urmă, în 1921, generalul a mărșăluit cu cazacii săi spre Teheran și a pus mâna pe putere, mai întâi ca ministru de Război. În 1923, conducea deja Iranul, iar în 1925, în condițiile în care ultimul șah Qajar plecase în exil, generalul cazac s-a făcut pe sine șah al Statului Imperial al Iranului, fondând dinastia Pahlavi.

Admirator al lui Atatürk, Reza Șah a domnit dur și energic, modernizând țara, persecutând orice formă de opoziție, reunificând provinciile separatiste și diminuând puterea clerului șiit ori de câte ori era posibil. Prințul moștenitor a fost educat la La Rosey, în Elveția, acolo unde a îmbrățișat cultura occidentală și schiul. Dar în 1941, încercând să se poziționeze între Germania nazistă și Aliați, Marea Britanie și Uniunea Sovietică, Reza Șah a calculat dezastruos de prost securitatea poziției sale. Aliații nu-și puteau asuma riscul căderii Iranului și a petrolului acestuia în mâinile Germaniei naziste, așa că au invadat țara, au împărțit-o și l-au trimis pe Reza Șah în exil, în Africa de Sud, acolo unde a și murit. Dar nefiind siguri ce regim să instaureze, i-au permis lui Reza să abdice în favoarea tânărului său fiu, Muhammad, a cărui domnie avea să dureze 37 de ani.

În timpul războiului, tânărul șah nu a prea putut să facă altceva decât să se plece în fața intereselor sovietice și britanice, însă de la bun început a încercat să-și impună voința asupra guvernului. Când Aliații s-au retras, în sfârșit, din Iran după război, el a început să se afirme politic. Pe parcusul îndelungatei sale cariere, s-a confruntat cu intervențiile occidentale motivate de interese petroliere, cu intrigile Rusiei sovietice, cu subversiunea comunistă și cu amenințarea venită din partea clerului șiit. Devenind tot mai paranoic și având încredere în foarte puțini oameni, șahul, în general, se temea mai mult de intrigile anglo-americane și de amenințarea comunistă decât de ayatolahii șiiți. S-a confruntat cu încercări repetate de lovitură de stat, venite din toate părțile, prim-miniștrii și miniștrii săi au fost omorâți și el însuși a supraviețuit cu mult curaj mai multor tentative de asasinat.

Per ansamblu, în ciuda finalului catastrofal al carierei sale, capacitatea lui de a supraviețui și de a-și spori constant puterea și influența au fost semne nu doar ale perseverenței, ci și ale vicleniei politice. Cu toate acestea,

personalitatea sa era un amestec straniu de timiditate, înfumurare arogantă și autoiluzionare, de realpolitik lipsit de scrupule, ambiție determinantă și hedonism senzual. Judecata sa cu privire la diverse personalități a fost deseori dezastruoasă, protejarea nepotismului și a consilierilor și miniștrilor săi corupți a fost notorie, iar metodele sale de spionaj și represiunea din partea poliției secrete s-au dovedit, în cele din urmă, contraproductive. Voința sa de putere a fost mare, dar, cu toate acestea, în vremuri de criză, a fost deseori timid și indecis, lipsindu-i încrederea.

Confruntându-se cu prim-miniștri puternici, deseori impuși de puteri străine, șahul a așteptat răbdător momentul potrivit care avea să-i ofere șansa de a-i distruge pe acești rivali extrem de puternici. Și-a păstrat cu grijă puterea de a demite miniștri și de a comanda armata. Deja la sfârșitul anilor 1940 se confrunta cu o nouă provocare venită din partea prim-ministrului său, Muhammad Mosadeq, un moșier feudal bogat și bătrân, celebru pentru faptul că purta pijamale în timpul zilei, un obicei care i-a șocat pe liderii occidentali, și pentru naționalismul său demagogic, solicitând naționalizarea intereselor petroliere occidentale. Șahul îl ura pe Mossadeq, care îngrijora Marea Britanie și America. În 1952, șahul a pus la cale să-l demită pe Mossadeq și să numească un nou prim-ministru, pe generalul Fazlolah Zahedi, însă lovitura de stat, sprijinită de serviciile secrete britanice și americane, în special de agentul CIA Kermit Roosevelt, s-a împotmolit inițial. Șahul a fugit în Irak, apoi în Italia, întorcându-se după ce generalul Zahedi îl răsturnase de la putere pe Mossadeq.

Acum șahul făcea eforturi ca să scape și de Zahedi. La sfârșitul anilor 1950, șahul devenise pe deplin stăpân în Iran, o dominație care a devenit o dictatură regală luminată. Președintele american J.F. Kennedy era sceptic cu privire la șah, privindu-l ca pe un dictator, însă, treptat, liderii americani au ajuns să-l vadă ca pe un aliat. Șahul nu a scăpat niciodată de paranoia referitoare la problemele pe care ar fi putut să le creeze americanii și britanicii, păstrând întotdeauna, ca amenințare și formă de asigurare, relațiile bune cu sovieticii.

A lansat Revoluția Albă, un program de modernizare ce cuprindea înalta tehnologie, reforma agrară, drepturile femeilor și dreptul acestora de a vota, limitarea controlului clerical șiit, educația și industrializarea. Când ayatolahii șiiți s-au opus acestui program printr-o serie de revolte populare

ce au avut loc între 1961 și 1962, șahul l-a numit prim-ministru pe cel mai apropiat aliat al său, Asodollah Alam, și i-a îngăduit să folosească armata pentru a înăbuși rebeliunea. Acest succes în lupta cu clerul le-a dat șahului și principalilor săi miniștri și consilieri iluzia că triumfaseră asupra ayatolahilor.

Între timp, și-a construit o mașinărie militară formidabilă, finanțată de America, pentru a deveni autoproclamatul paznic al Golfului și pentru ca Iranul să devină o mare putere militară în Orientul Apropiat. Pe plan intern, și-a folosit poliția secretă, SAVAK, pentru a păstra controlul asupra comuniștilor, naționaliștilor și clerului, însă încălcările drepturilor omului și utilizarea frecventă a torturii au făcut ca regimul să fie nepopular. Mai rău decât atât, creșterea prețului petrolului îi furnizase șahului venituri inepuizabile pentru realizarea unor proiecte grandioase și pentru achiziționarea mai multor arme americane, demarând chiar un program nuclear. Bogăția provenită din petrol a generat foarte multă corupție și decadență ostentativă. Șahul însuși își exercita controlul asupra fiecărei decizii și asupra fiecărui aspect al vieții iraniene, dar corupția familiei imperiale era notorie.

În tinerețe, el se căsătorise cu prințesa Fawzia, sora lui Farouk, ultimul rege al Egiptului, dar această căsătorie se terminase cu un divorț. Apoi s-a căsătorit cu o tânără iraniano-germană pe nume Soraya, care probabil că a fost adevărata iubire a vieții sale, însă ea nu putea să aibă copii. A treia oară, șahul s-a căsătorit cu Farah Diba, o studentă iraniană drăguță, căsătoria fiind fericită. Cu ea a avut un fiu și moștenitor, precum și mai multe fiice. Dar propria viață amoroasă secretă devenise notorie. Așa cum reiese din jurnalele ministrului său de curte (uneori prim-ministru), Amel, își considera aventurile sexuale esențiale pentru bunăstarea în condiții de stres puternic: nu era niciodată lipsit de o mulțime de amante, iar frumoasele curtezane de la agenția Madame Claude din Paris erau aduse frecvent cu avionul pentru plăcerea sa.

Dar jurnalele lui Alam scot la iveală și iluziile sale megalomane tot mai mari, în condițiile în care șahul era răsfățat de succesul internațional, de lingușeala de acasă și de bogăția provenită din petrol. În 1971, printr-o nebunie care a costat 100 de milioane de lire sterline și în contextul căreia s-au evidențiat atât hybrisul imperial, cât și cateringul francez, el a ales să serbeze nu relația persană cu Islamul, ci aniversarea a 2 500 de ani de la

fondarea Imperiului Persan de către Cirus cel Mare: aceste petreceri de la Persepolis i-au afectat reputația și mai mult. Cu toate acestea, șahul – aflat acum la apogeul puterii și al succesului – suferea de fapt, în secret, de cancer. Mai mult decât atât, însuși succesul reformelor – din educație, din economie și cele referitoare la reforma agrară – semănase semințele distrugerii sale: o clasă de mijloc lovită de sărăcie, cu pretenții de educație și resentimente față de camarila imperială și corupția ei; studenți și liberali torturați de SAVAK; mii de foști țărani care se mutaseră la Teheran ca să se bucure de noul boom, doar pentru a fi uitați în mahalale, acolo unde au fost ajutați și cooptați de predicatorii musulmani și de organizațiile islamice; și o mișcare musulmană șiită fundamentalistă, dârză și organizată, aflată sub controlul exilatului Ayatolah Khomeini. Ineptul Jimmy Carter a subminat și mai mult puterea șahului prin comentariile sale despre drepturile omului în Iran. Când revoltele și protestele s-au intensificat, spre sfârșitul anului 1978, șahul era ciudat de apatic și distras, lipsindu-i voința să ordone o represiune totală: pur și simplu, nu voia să mai verse sânge. La începutul lui 1979, în contextul în care pierduse controlul străzii, șahul s-a urcat în avion și a plecat în vacanță, pentru a nu se mai întoarce niciodată. Urmărit de noul regim iranian, trădat de americani și forțat să se mute din țară în țară suferind fiind de cancer, a avut un sfârșit demn de o tragedie shakespeariană.

Pol Pot: Câmpurile morții din Cambodgia

1925–1998

Pol Pot nu crede în Dumnezeu, dar crede că cerul, destinul, vrea ca el să dirijeze Cambodgia așa cum crede el că e mai bine pentru Cambodgia… Pol Pot e nebun… ca Hitler.

Prințul Norodom Sihanouk, fost conducător al Cambodgiei

Pol Pot, liderul comunist al Khmerilor Roșii care a creat iadul ucigaș cunoscut drept Kampuchea Democrată, a condus Cambodgia numai patru ani, însă în această scurtă perioadă a omorât milioane de oameni

nevinovați – jumătate din populație –, a sărăcit țara, a omorât intelectuali, chiar și oameni care doar purtau ochelari, și a încercat să repornească timpul de la un diabolic An Zero.

Născut la Saloth Sar, Pol Pot (un nume revoluționar pe care și l-a luat în 1963) a fost fiul unui țăran bogat. Membrii familiei sale erau curteni ai familiei regale cambodgiene, iar în 1931, la șase ani, s-a mutat în capitală, la Phnom Penh, unde a locuit împreună cu fratele său, funcționar la palatul regal, și a fost educat la școli catolice și franceze. În 1949, s-a dus cu o bursă la Paris, unde a studiat electronica, și a intrat în Partidul Comunist Francez, asociindu-se cu alți studenți cambodgieni de stânga care studiau la Paris. Pol Pot nu a avut niciodată înclinații academice și s-a văzut nevoit să se întoarcă acasă după ce picase examenele.

După o perioadă în care a predat, Pol Pot a început în 1963 să-și pună întreaga energie în slujba activităților revoluționare. În același an a fost numit președintele Partidului Muncitoresc din Kampuchea – practic, partidul comunist cambodgian, numit și Khmerii Roșii, care manifesta o opoziție puternică față de guvernarea de atunci a prințului Norodom Sihanouk. Prințul – care fusese cândva rege – guvernase țara trăind într-un lux iresponsabil după câștigarea independenței țării față de Franța în 1953. Pol Pot a creat legături cu Vietnamul de Nord și China, pe care a vizitat-o în 1966. A fost impresionat de Revoluția Culturală a președintelui Mao. Într-adevăr, Mao avea să fie patronul și eroul său cel mai de seamă. În anul următor, și-a petrecut timpul alături de un trib care trăia în munții din nord-estul Cambodgiei și a fost impresionat de simplitatea vieții țărănești, care nu era afectată de viciile orașului.

În 1968, Khmerii Roșii au lansat o insurecție, punând stăpânire pe regiunea muntoasă de la granița cu Vietnamul. Statele Unite, implicate în Războiul din Vietnam și temându-se că trupele nord-vietnameze foloseau Cambodgia ca refugiu, au început o campanie de bombardare care a radicalizat Cambodgia în favoarea lui Pol Pot. În 1970, prințul Sihanouk a fost răsturnat de la putere în urma unei lovituri de stat de extremă dreaptă, organizate de fostul ministru al Apărării Lon Nol. Gherilele obscure ale Khmerilor Roșii, cu uniformele lor negre, au ajuns curând să controleze zona rurală.

Pe 17 aprilie 1975, și capitala a fost ocupată, în cele din urmă, de Khmerii Roșii. Pol Pot – care conducea împreună cu o mică clică de tovarăși

ca Ieng Sary și Khieu Samphan, sub numele de acoperire „Organizația" – a declarat că 1975 era „Anul Zero" și a început să epureze Cambodgia de toate influențele necomuniste. Toți străinii au fost expulzați, ziarele au fost scoase în afara legii și un număr mare de oameni care aveau cea mai mică legătură cu vechiul regim – inclusiv toți liderii religioși, indiferent că erau budiști, creștini sau musulmani – au fost executați. S-a spus chiar că erau omorâți oameni doar pentru că purtau ochelari – un semn al apartenenței la „intelectualitatea burgheză".

Pol Pot – cunoscut acum ca „Fratele numărul 1" – a început o campanie dementă și sortită eșecului de transformare a Cambodgiei într-o utopie agrară. Locuitorii orașelor au fost forțați să trăiască în comune agricole la țară. Supuse unor condiții teribile, cu crize alimentare și muncă grea debilitantă, aceste comune au devenit curând cunoscute drept „Câmpurile morții", unde au fost uciși câteva milioane de cambodgieni nevinovați. În ciuda crizei agricole din 1977 și a foametei tot mai mari, regimul a respins cu aroganță oferta de ajutor străin.

Capitala, Phnom Penh, cândva un oraș plin de viață, cu două milioane de locuitori, a devenit un oraș-fantomă. Inspirat de aforismul președintelui Mao că adevăratul proletar era țăranul, Pol Pot credea că orașul era o entitate corupătoare, un paradis al burgheziei, al capitaliștilor și al influențelor străine.

Locuitorii orașelor au fost puși să mărșăluiască sub amenințarea puștii către zone rurale, acest lucru făcând parte din planurile noului regim de abolire a plății cu bani și de transformare a Cambodgiei într-o societate comunistă autosuficientă, unde toată lumea lucra pământul. Regimul făcea distincție între cei cu „drepturi depline" (care trăiseră de la bun început de pe urma pământului) și „deportații" care fuseseră scoși din orașe, iar mulți dintre ei au fost masacrați pe loc. Deportații – capitaliști, intelectuali și oameni care aveau legături constante cu lumea din afară – care nu puteau fi „reeducați" în spiritul revoluției au fost torturați și uciși în mai multe lagăre de concentrare, ca lagărul S-21 (cunoscut și sub denumirea de „Dealul stricninei"), sau duși direct pe „Câmpurile morții", unde primeau rații de hrană atât de mici, încât nu puteau supraviețui. Mii de oameni au fost siliți să-și sape singuri gropile, după care soldații Khmerilor Roșii le loveau trupurile istovite cu bare de fier, securi și ciocane până mureau. Soldații fuseseră instruiți să nu irosească gloanțele.

Cei care nu erau executați imediat deveneau sclavi în cadrul programului de colectivizare agrară. Sute de mii de civili – deseori smulși din sânul familiilor lor și separați de acestea – au fost puși să muncească până la moarte sau au fost înfometați. Mulți alții au fost executați pe câmpuri pentru cele mai mici imprudențe – cum ar fi relații sexuale, faptul că se plângeau de condițiile existente, că furau mâncare sau că îmbrățișau credințe religioase.

Unele dintre zonele unde se află gropi comune sunt păstrate acum ca o mărturie a genocidului comis de Pol Pot și de susținătorii săi. Cel mai abominabil câmp este Choeung Ek, unde s-au descoperit 8 895 de cadavre după căderea regimului.

Țara se umpluse de spioni și de informatori și chiar și copiii erau încurajați să-și toarne părinții. Pol Pot a făcut epurări și în rândul Khmerilor Roșii, executând peste 200 000 de membri.

Dușmanii externi s-au dovedit însă mai greu de reprimat. Rămânând numai cu sprijinul Chinei, regimul cambodgian a intrat într-un conflict cu Vietnamul, ale cărui forțe au invadat și au ocupat Phnom Penh pe 7 ianuarie 1979, silindu-i pe Pol Pot și pe Khmerii Roșii să fugă în vestul țării și să treacă granița în Thailanda. Noul regim controlat de vietnamezi l-a judecat pe Pol Pot în absență pentru genocid și l-a condamnat la moarte. Fără să se lase descurajat, Pol Pot a dirijat un război agresiv de gherilă împotriva noului regim și a menținut cu o mână de fier controlul asupra Khmerilor Roșii. Târziu, în 1997, a ordonat executarea colegului său Song Sen, împreună cu familia acestuia, pe baza suspiciunii de colaborare cu forțele guvernului cambodgian. La scurt timp după aceea, a fost arestat de un alt veteran din rândul Khmerilor Roșii și condamnat la închisoare pe viață, murind în aprilie 1998 în urma unui atac de cord.

Măsurile criminale ale lui Pol Pot, Fratele numărul 1, care urmăreau realizarea unei utopii comuniste, au depășit cu mult imaginația lui George Orwell. În timpul unei guvernări care a durat puțin sub patru ani, el a dirijat executarea a peste o treime din întreaga populație cambodgiană – adică între două și cinci milioane de bărbați, femei și copii.

Thatcher

1925–2013

Sunt extraordinar de răbdătoare, cu condiția să iasă la sfârșit cum vreau eu.

MARGARET THATCHER

Margaret Thatcher a intrat pentru prima oară în parlament în 1959, ținându-și discursul inaugural un an mai târziu. Intervievată în 1970, când era ministrul Educației, ea a spus: „Vor trece ani buni până când o femeie va conduce Partidul Conservator sau va fi prim-ministru. Nu cred că acest lucru se va întâmpla cât trăiesc eu." Nouă ani mai târziu, ea l-a urmat pe James Callaghan, liderul Partidului Laburist, în funcția de prim-ministru și a rămas acolo 11 ani și 209 zile, timp în care a transformat peisajul politic, economic și social din Marea Britanie. De mai bine de 150 de ani, nici un alt prim-ministru nu mai ocupase această funcție pentru o perioadă atât de îndelungată; ea a fost, de asemenea, prima femeie prim-ministru din Marea Britanie.

Născută Margaret Roberts în 1925, în familia proprietarului unui mic magazin din Grantham, care era și predicator metodist și consilier municipal, ea a urmat cursurile unei școli clasice și a făcut parte din clasa de mijloc. După o bursă la Oxford și o scurtă carieră de cercetare în chimie (când a contribuit la crearea primei înghețate moi), s-a specializat ca avocat. La alegerile din 1959, a obținut un loc de deputat, din partea Partidului Conservator, în circumscripția Finchley, fiind încurajată de Denis, soțul ei, un om de afaceri iscusit și bogat, care a sprijinit-o neîncetat în carieră. Tocmai calitățile pentru care compania ICI o criticase într-un interviu de după absolvire, menționând că „această femeie este încăpățânată, îndărătnică și își susține cu o convingere periculoasă opiniile", au contribuit, cu siguranță, la ascensiunea ei rapidă în parlamentul britanic.

Aleasă președinta Partidului Conservator în 1975, fiind contracandidata președintelui de atunci, Edward Heath, și părând să aibă șanse slabe de reușită, ea a avut inițial o atitudine conciliatoare, însă treptat, din poziția de membru al opoziției, a înclinat către politici radicale în favoarea pieței libere, în timp ce țara condusă de guvernul laburist nu mai rezista valurilor de greve în sectorul industrial, care au culminat cu așa-numita „Iarnă a nemulțumirii". Aceste evenimente le-au asigurat conservatorilor victoria la

alegerile generale din 1979, iar Margaret Thatcher a devenit prim-ministru. Marea Britanie era șubredă și slăbită, bolnavul Europei de la vremea aceea, însă Thatcher a revitalizat țara.

Partidul Laburist fiind copleșit de extremism și dezorganizat, brandul conservatorismului nonpaternalist popularizat de Thatcher a atras votanții cu aspirații din clasa muncitoare, iar ea a mai câștigat încă două mandate.

„Doamna nu se întoarce“, a fost declarația ei celebră de la conferința partidului său din octombrie 1980, când toți cei din jurul său susțineau compromisul. S-a rupt fără ezitare de ceea ce a văzut ca fiind defetism politic după 1945 și a injectat cu succes în viața națională o nouă doză de mândrie și vigoare churchilliene. A privatizat industrii de stat prost administrate, încercând să reducă implicarea statului în economie și în viața oamenilor. Declarația ei că „nu există ceva ce se numește societate“ este deseori scoasă din context. Cu toate acestea, a rămas cu convingerea fermă că indivizii trebuie să poarte povara responsabilității pentru bunăstarea lor.

Când junta militară argentiniană a invadat Insulele Falkland în 1982, părea imposibil ca Marea Britanie să pornească un război la 13 000 de kilometri peste Ocean; însă Thatcher a ordonat crearea unui grup operativ, a inspirat națiunea, determinând-o să lupte împotriva agresiunii tiranice, și a recucerit Insulele Falkland.

Partenerul ei politic de peste Ocean a fost Ronald Reagan, președinte american între 1981 și 1989, un fost actor mediocru, care nu era intelectual, foarte ridiculizat în Europa, deși era un orator minunat. Ironic, în ciuda nebuniei din jurul afacerii Iran–Contra, idealurile sale clare și șarmul l-au făcut să fie unul dintre cei mai mari președinți moderni, ura sa față de totalitarismul sovietic – „Imperiul Răului“ – ducând la cursa înarmării, prin care Statele Unite au câștigat Războiul Rece, iar imperiul sovietic s-a prăbușit. Reagan a murit în 2004, însă jurnalele lui demonstrează parteneriatul strâns pe care l-a avut cu Thatcher. Ea a împărtășit antisovietismul lui Reagan, fiind numită „Doamna de Fier“ de presa sovietică, pe care o savura. (Președintele francez François Mitterrand a spus despre ea o dată că avea „ochii lui Caligula și gura lui Marilyn Monroe“, un amestec unic de agresivitate și feminitate, adesea caricaturizat de satiriști.) Reagan și Thatcher au purtat negocieri cu noul lider sovietic Mihail Gorbaciov, despre care ea a spus că era „cineva cu care

putem să discutăm“, încurajându-i reformele și distanțarea de opresiune și de pretențiile imperiale.

În 1984 și 1985, s-a confruntat cu revolta minerilor, izbucnită ca reacție la planurile de închidere a mai multor mine. Greva, pe care ea a văzut-o ca pe o încercare de răsturnare a guvernului său, a fost învinsă prin epuizarea minerilor, distrugerea influenței sindicalismului și mobilizarea poliției și a armatei pentru a-i ține sub control pe protestatari. A fost un test la care au fost supuse calitățile ei de conducător, dar, totodată, ultima încercare a sindicatelor nedemocratice de a domina guvernul britanic prin șantajul cu greviștii.

Ulterior însă, noua sa „taxă de comunitate“ (numită „capitație“) a stârnit proteste. Opoziția față de o cooperare mai strânsă în interiorul Comunității Europene i-a subminat credibilitatea. Când adjunctul său, Geoffrey Howe, a demisionat, discursul acestuia a determinat alegerea unei noi conduceri a Partidului Conservator în 1990. Ea a fost răsturnată de la putere printr-o lovitură de palat, fiind abandonată de aproape tot cabinetul său, și a părăsit Downing Street în lacrimi. Baroneasa Thatcher și-a luat locul în Camera Lorzilor doi ani mai târziu, soțul său primind titlul de baronet.

Alături de președintele Reagan, Thatcher a avut o contribuție esențială la triumful democrațiilor capitaliste asupra comunismului în timpul Războiului Rece; a contribuit la ridicarea Cortinei de Fier și la eliberarea a milioane de oameni. A câștigat un război aparent imposibil, a transformat Marea Britanie într-o țară sănătoasă și revigorată, a făcut din Londra centrul financiar al Europei, a înfrânt puterea sindicatelor și a devenit un star politic mondial. Nu a mai existat nimeni ca ea. Prim-ministrul laburist Tony Blair a recunoscut că, din multe puncte de vedere, era moștenitorul ei. Nici un alt prim-ministru britanic din vremurile moderne nu stârnește opinii atât de puternice: ea încă este detestată de stânga. Însă, dacă trăiești astăzi în Marea Britanie, vezi că societatea din jurul tău este în bună parte creația lui Margaret Thatcher, cel mai mare lider britanic după Churchill.

Anne Frank

1929–1945

Aud tot mai tare tunetul care se apropie și ne va omorî și pe noi, simt suferința milioanelor de oameni, și totuși, dacă privesc cerul, mă gândesc că toate acestea vor lua iarăși o întorsătură bună, că și cruzimea asta se va sfârși, că pacea și liniștea vor reveni în ordinea lumii.

ANNE FRANK (15 IULIE 1944)

Jurnalul unei fetițe evreice care se ascundea în timpul celui de-al Doilea Război Mondial a devenit un adevărat simbol al Holocaustului, un monument închinat celor șase milioane de evrei uciși și un talisman pentru victimele persecuției din toată lumea. Dar Anne Frank a fost mult mai mult decât un simbol. A fost o adolescentă al cărei refuz de a se lăsa frântă sub forța fricii sau a disperării în fața celei mai sumbre persecuții este un triumf al umanității, marca unui suflet cu adevărat eroic. Ea a devenit, de asemenea, în pofida tinereții sale, o mare scriitoare, care a observat și a consemnat evenimentele teribile din epoca ei întunecată și lupta familiei sale pentru a supraviețui. Jurnalul ei nu a fost singurul de acest fel care a apărut, dar a fost cel mai bun – un clasic nemuritor.

Pe 6 iulie 1942, Anne Frank, părinții ei Otto și Edith și sora ei mai mare Margot au plecat din casa lor de pe strada Merwedeplein din Amsterdam. Îmbrăcați cu multe straturi de haine și fără bagaje, ca să nu trezească suspiciuni, au mers până la clădirea de birouri a lui Otto Frank de pe strada Prinsengracht. La capătul scărilor era o ușă, mai târziu ascunsă în spatele unei biblioteci false. Aceasta ducea către ceea ce Anne numea „anexa secretă“ – patru camere în care aveau să se ascundă în următorii doi ani familia Frank, o altă familie, van Pels, și un dentist pe nume Fritz Pfeffer.

Frank era o familie de evrei germani care emigraseră în Olanda cu zece ani în urmă, după venirea la putere a lui Hitler. O fetiță plină de viață și sprintenă, Anne primise de ziua ei, când împlinise 13 ani, un jurnal legat în pânză cu pătrățele roșii. Adresând prima însemnare din jurnal lui „Kitty“, ea spera că „îți voi putea împărtăși totul, așa cum n-am reușit cu nimeni altcineva până acum, și sper că-mi vei fi de mare ajutor“.

Olanda era ocupată de germani de doi ani deja când Anne a început să scrie în jurnalul ei. În 1942, evreii se aflau în stare de asediu și erau obligați să poarte ca semn distinctiv steaua galbenă. Nu aveau voie să ia tramvaiul, să meargă cu bicicletele sau să facă fotografii. Pe 5 iulie 1942, Margot, în vârstă de 16 ani, a primit documente prin care i se dădea ordinul să se

prezinte pentru a fi deportată într-un lagăr de muncă. În dimineața următoare, la ora 7.30, familia Frank și-a părăsit casa.

Locuitorii anexei se pregătiseră pentru o ședere lungă acolo. Părinții Annei vizitaseră în secret ascunzătoarea luni de zile. Dar nimic nu i-ar fi putut pregăti pentru realitatea apăsătoare a ascunderii de lume. Supraviețuirea lor depindea de „ajutoarele“ lor, patru angajați fideli ai lui Otto Frank, care și-au riscat viața ca să le aducă alimente, haine, cărți și vești. În timpul zilei trebuia să se păstreze o tăcere mormântală pentru a nu trezi suspiciunile celor care lucrau în magazinul de jos. „Ai zice că suntem niște șoricei, așa de puțin zgomot facem“, scria Anne în octombrie 1942. „Cine-ar fi bănuit acum trei luni că Anne cea asemenea argintului viu trebuie și poate să stea liniștită ore în șir?“

Anne era o scriitoare talentată, amuzantă, ageră și cu un simț destul de caustic. Dar jurnalul său este totodată opera unei adolescente normale – inteligentă, impetuoasă, capricioasă și nerăbdătoare. Dădea lupte între „Anne cea bună“, așa cum își dorea să fie, și „Anne cea rea“, așa cum simțea că era adesea. Era pătrunzătoare, sinceră fără rezerve și tot mai înțeleaptă.

„E cu neputință să pierd timpul“, a scris ea în 1943. Dar a refuzat să renunțe la speranță. „E un mare miracol că n-am renunțat la toate speranțele mele, căci ele par absurde și irealizabile“, a scris ea pe 15 iulie 1944. „Cu toate astea, eu țin la ele, fiindcă tot mai cred în bunătatea interioară a oamenilor.“

Trei săptămâni mai târziu, poliția germană a năvălit în anexa secretă. Încă nu se știe cine i-a trădat. Locuitorii anexei au fost trimiși la Westerbork, apoi la Auschwitz. În octombrie, Anne și Margot au fost transferate la Bergen-Belsen. Au murit de tifos la câteva zile distanță una de alta, în martie 1945, cu numai câteva săptămâni înainte ca britanicii să elibereze prizonierii din lagăr.

Otto Frank a fost singurul supraviețuitor dintre locuitorii anexei. Când s-a întors la Amsterdam după război, Miep Gies, o femeie dintre cei patru angajați fideli care l-au ajutat, i-a dat jurnalul pe care îl găsise aruncat pe podeaua anexei. Întrebat mai târziu ce părere avea după prima lectură a jurnalului fiicei sale, Otto a răspuns: „N-am știut niciodată că micuța mea Anne era atât de profundă“.

În perioada în care s-a ascuns, Anne a început să fie convinsă că voia să devină scriitoare. Anne nu a fost singurul copil evreu care a ținut un jurnal

în timpul Holocaustului. Probabil au existat multe astfel de jurnale. Un băiat ceh talentat, Peter Ginz, a ținut un jurnal plin de duh la Praga, între 1941 și 1942: „Când m-am dus la școală“, a scris el, „am numărat nouă «șerifi»“ – referindu-se la evreii siliți să poarte steaua galbenă. El a fost gazat la Auschwitz în 1944. Acești scriitori de jurnale talentați nu au fost singurii care au transformat iadul în literatură: *Noaptea* de Elie Wiesel (1928–2016) și *Mai este oare acesta un om?* de Primo Levi (1919–1987) sunt cele două capodopere ale acestei epoci europene întunecate.

Cu un an înainte de a muri, Anne Frank a scris despre dorința ei de a fi „utilă sau plăcută celor care trăiesc în preajma mea și care totuși nu mă cunosc. Vreau să continui să trăiesc, chiar și după ce am murit!“

Gorbaciov & Elțîn

1931– 1931–2007

Crearea Rusiei moderne

Nu renunțăm la convingerile noastre, la filosofia sau la tradițiile noastre, nici nu îndemnăm pe alții să renunțe la ale lor.

Mihail Gorbaciov

Prăbușirea comunismului, dezagregarea imperiului sovietic, eliberarea Europei de Est de sub asuprirea sovietică și apariția unei noi Rusii au fost realizările a doi lideri ruși rivali, cu intenții decente, care însă au fost zădărnicite de presiunile adevăratei politici. Nici unul dintre ei nu a intenționat ca lucrurile să iasă așa cum au ieșit. Ambii și-au încheiat carierele cu un eșec – și ambii au generat, de fapt, efecte care au fost exact opusul intențiilor lor. Într-adevăr, realizările fiecăruia dintre ei au fost contraproductive – și totuși au schimbat lumea.

Crezând în comunism de-a lungul întregii sale cariere active și crezând chiar și în sistemul de guvernare monopartit, Mihail Gorbaciov, fiul unui șofer de batoză din Stavropol, oraș din sudul Rusiei, a intrat rapid în ierarhia de vârf a conducerii sovietice: a absolvit dreptul și apoi a urcat în ierarhia Partidului Comunist, devenind prim-secretar al orașului Stavropol în 1970. În primii ani ai tinereții s-a căsătorit cu Raisa, cu care a împărțit

puterea și s-a sfătuit: ambele familii ale soților cunoscuseră teroarea stalinistă – dar nici unul dintre ei nu își pierduse încrederea în partid.

În anii 1970, domnia lui Leonid Brejnev generase stagnare economică, scleroză politică și scăderea prestigiului regimului comunist. În interiorul unui partid condus de birocrați staliniști octogenari, Gorbaciov, dinamic, vesel și foarte inteligent, a ieșit în evidență: în 1979 a fost promovat în Biroul Politic de la Moscova și numit responsabil pe probleme de agricultură sub aripa șefului KGB Iuri Andropov, probabil cel mai capabil politician din conducerea sovietică din ultimele decenii ale regimului sovietic.

După moartea lui Brejnev, Andropov l-a succedat în funcție, însă era prea bătrân pentru a reforma URSS. La moartea acestuia, în 1984, Gorbaciov nu a pus presiuni pentru a prelua conducerea: senil și epuizat, Konstantin Cernenko a preluat puterea și a supraviețuit numai câteva luni. După moartea lui, era deja clar că este nevoie de un lider nou și tânăr: Gorbaciov a devenit prim-secretar și a preluat controlul.

Curând, a schimbat și tonul, și faptele conducerii sovietice: a lansat politicile *perestroika* – reconstrucție – și *glasnost* – deschidere; însă fiind comunist convins, devotat dictaturii proletariatului și partidului de care depindea puterea lui, el nu a fost un democrat liberal occidental. El doar spera să reformeze, să consolideze și să întărească dictatura sovietică, însă a dezlănțuit forțe pe care nu a putut să le controleze. Proasta lui conducere economică a sabotat propriile realizări: interzicerea alcoolului a lipsit bugetul, și așa în stare proastă, de fonduri esențiale. Tentativele neprofesioniste ale lui Gorbaciov de a repune pe picioare economia planificată au produs imediat crize și nemulțumiri – el nu înțelegea cum funcționează capitalismul.

Însă a creat treptat o presă semi-independentă și a permis organizarea de alegeri libere cu niște limite – deși nu a riscat să-și supună la vot funcția, bazându-și legitimitatea pe susținerea partidului. Pentru ruși, el a ajuns să simbolizeze un experiment periculos, tonul său – atât de fermecător pentru occidentali – îl făcea să pară pompos și condescendent.

În afara granițelor, a avut realizări cu adevărat revoluționare și de proporții: a răsturnat Doctrina Brejnev care presupunea intervenția în statele-satelit est-europene; în parteneriat cu ministrul său de Externe georgian, Eduard Șevarnadze, a negociat acorduri asupra controlului

armamentului cu președintele american Ronald Reagan; mai uimitor este faptul că s-a oferit să elibereze țări ca Polonia după decenii de tiranie. În 1989, a retras trupele sovietice din războiul catastrofal purtat în Afghanistan și le-a permis est-europenilor să îmbrățișeze libertatea: regimurile clientelare sovietice au căzut în toate țările. În Germania, a permis dărâmarea Zidului Berlinului și reunificarea țării. Reagan confruntase Uniunea Sovietică cu o retorică democratică puternică și cu creșterea cheltuielilor pentru apărare ale statului american – ambele contribuind, cu siguranță, la prăbușirea imperiului sovietic –, însă această realizare s-a datorat în cea mai mare parte convingerii lui Gorbaciov că tranziția se putea face pașnic. În patria sa, Gorbaciov era hotărât să promoveze guvernarea comunistă și unitatea Uniunii Sovietice, însă propriile acțiuni subminaseră ambele obiective: alegerea separată a liderilor republicilor dăduse naștere unei conduceri care se bucura de mai multă legitimitate decât partidul.

După ce a venit la putere în 1985, Gorbaciov a promovat un nou lider, înalt, energic, dar nesăbuit, pe nume Boris Elțîn, numindu-l șef de partid la Moscova și membru al Biroului Politic. Aproape de aceeași vârstă ca Gorbaciov, Elțîn era fiul unui zidar care fusese persecutat de Stalin. A crescut în Sverdlovsk și a ajuns secretar de partid al regiunii în 1976. Elțîn era opusul lui Gorbaciov: dacă cel din urmă era contemplativ, legalist, uneori vorbăreț, deseori spiritual și viteaz, Elțîn era bombastic, emoțional, curajos și alcoolic. Cei doi s-au ciocnit curând, iar Gorbaciov l-a înlăturat pe Elțîn în 1987, muștruluindu-l în public. Dar, fiind și oportunist și idealist, în același timp, Elțîn a înțeles înaintea lui Gorbaciov că Uniunea Sovietică și comunismul însuși aveau și trebuiau să cadă curând. Elțîn a îmbrățișat democrația liberală – dar aceasta a servit și intereselor lui. A fost ales președinte al Republicii Ruse în 1989, ceea ce i-a oferit o potențială legitimitate de care Gorbaciov nu dispunea. În iulie 1990 și-a dat demisia într-un gest dramatic din Partidul Comunist.

În lunile care au urmat, au început să se observe tensiunile, pe măsură ce agitația etnică și vărsarea de sânge se intensificau în Caucaz, iar forțele de securitate sovietice păreau că își pierduseră controlul, omorând protestatari în Lituania. Biroul Politic și serviciul de securitate, KGB, au pus la cale înlăturarea de la putere a lui Gorbaciov: în august 1991, un comitet de lideri comuniști incompetenți și beți l-a arestat pe Gorbaciov în

timp ce acesta se afla în vacanță la Marea Neagră și a trimis tancuri în Moscova, dar mulțimile au apărat birourile lui Elțîn de la Casa Albă. Elțîn s-a cățărat curajos pe un tanc și s-a adresat sfidător mulțimilor. Lovitura de stat a eșuat, însă adevărata ei victimă a fost Gorbaciov, care își pierduse prestigiul.

Când Gorbaciov a încercat să-și recapete dinamismul, Elțîn a pus capăt monopolului Partidului Comunist și apoi a conspirat împreună cu președinții aleși ai celorlalte republici sovietice să distrugă Uniunea Sovietică. Gorbaciov și-a dat demisia în ziua de Crăciun a anului 1991, punând capăt, astfel, Uniunii Sovietice, care s-a dezmembrat în republicile independente care o alcătuiseră. Gorbaciov și-a dat seama că oligarhia comunistă greșise și, după prăbușirea sa, a îmbrățișat sincer democrația liberală, dar era prea târziu.

Elțîn a dominat Rusia în anii 1990 și, la început, entuziasmul și deschiderea lui au fost înviorătoare. Pentru prima oară în istoria ei, Rusia s-a bucurat de alegeri complet libere, de o presă liberă, de o economie liberă, de o cercetare liberă a istoriei și a crimelor statului – și toate acestea au fost realizările lui Elțîn. Însă el avea și niște vicii fatale: era alcoolic, inconsecvent și capricios, guverna asemenea unui țar, prin apropiați și acoliți, precum bodyguardul lui sinistru, generalul Korjakov, și consilierul lui financiar miliardar Boris Berezovski. Privatizarea economiei ruse, de care s-a ocupat Elțîn, a fost foarte prost administrată, fără speranță de redresare, așa-zișii oligarhi, oameni de afaceri cu prea multă putere, ca Berezovski, devenind miliardari.

În 1993, comuniștii dogmatici din parlament au pus în pericol întregul proiect democratic printr-o revoltă armată pe care Elțîn a înfrânt-o dând ordin trupelor speciale să ia cu asalt Casa Albă din Moscova. În anul următor, confruntându-se cu rebeliunea și afirmarea independenței în Cecenia, Elțîn a invadat mica republică. În timp ce comiteau atrocități pe o scară mare, omorând mii de civili nevinovați și distrugând complet orașe ca Groznîi, forțele ruse au fost umilite de luptătorii ceceni. Elțîn s-a văzut nevoit să bată în retragere, să retragă armata rusă din Cecenia și să recunoască, în mod rușinos, independența Ceceniei – o umilință fără precedent pentru Rusia. Putreziciunea corupției financiare, intrigile de la Kremlin, haosul economic, neorânduielile mafiote și reluarea represiunilor dezlănțuite de războiul cecen i-au discreditat adevăratele realizări.

În 1996, bolnav și izolat, Elțîn s-a văzut pus în fața unui nou scrutin prezidențial, pe care părea că avea să-l piardă: apropiații lui miliardari, oligarhii, s-au mobilizat și și-au pus în joc averile pentru a-l ajuta să fie reales, dar acum chiar și democrația era pângărită. Următorii trei ani au fost marcați de colapsul economic și de declinul personal al lui Elțîn, care își concedia prim-miniștrii pe bază de capricii imperiale și își făcea de rușine țara prin bufoneriile de la beție.

În 1999, el a ales ca succesor al său un fost ofițer KGB, tânăr, ambițios și sever, pe nume Vladimir Putin, pe care îl numise prim-ministru, renunțând în mod dramatic la președinție. Putin s-a dovedit a fi mai mult decât la înălțimea sarcinii primite: a restabilit puterea statului și prestigiul Rusiei de mare putere, a zdrobit corupția mafiotă și a înfrânt influența oligarhilor. În același timp, și-a demonstrat disciplina și vigoarea atacând din nou Cecenia cu o competență brutală și sângeroasă, zdrobind rebeliunea cu costul a sute de mii de vieți de civili. Putin i-a promovat pe colegii săi din serviciile de securitate care dominau guvernul rus și mediul de afaceri, a redus gradul de democrație și de libertate a presei, a pus capăt alegerii guvernatorilor locali și a întruchipat o nouă formă rusă de guvernare autoritară, pe care el a numit-o democrație suverană. Putin a dominat complet Rusia într-un fel în care Gorbaciov și Elțîn nu o făcuseră niciodată, fiind probabil liderul rus cel mai important al începutului de secol XXI.

Elvis

1935–1977

Oamenii de culoare cântă muzica asta, exact așa cum o fac eu acum, de o grămadă de ani… Au cântat astfel în colibele și în barurile lor și nimeni n-a luat-o în seamă până n-am făcut-o eu cunoscută.

Elvis Presley, într-un interviu de la începutul carierei sale

Elvis, Regele. Așa și-a numit națiunea americană, cea mai republicană dintre națiuni, fiul preferat, asigurându-se că întâietatea nu avea să-i fie știrbită. El nu a inventat rock’n’roll-ul, nu a scris multe cântece, nu a fost în nici un turneu în străinătate și, de atunci încoace, a fost eclipsat în

aproape toate clasamentele muzicii pop. Dar toate acestea sunt lipsite de relevanță. Vocea sa sublimă – uimitoare prin modulațiile sale, exprimând de la vulgaritate și răzvrătire până la tandrețe angelică –, aspectul fizic și charisma extraordinară a cântărețului au fermecat milioane de oameni. A fost un star mondial și, aducând muzica blues și gospel, specifică negrilor, în fața publicului alb, într-un mod de neimaginat înainte, a făcut posibilă sinteza muzicală ce rămâne la temelia muzicii pop de astăzi.

Elvis Aaron Presley a avut parte de o educație modestă în sudul Statelor Unite și a fost mult mai apropiat de mama sa plină de viață decât de tatăl său, care fugea de responsabilități. A fost un adolescent timid, deseori fiind hărțuit pentru că era „băiatul mamei“. După ce a terminat școala, a început să fie șofer de camioane, întocmai ca tatăl său. Dar nu a durat mult până când vocea sa remarcabilă a intrat în atenția producătorului Sam Philips. Philips căuta un alb care să cânte cântecele negrilor și când a auzit single-urile pe care Presley le scosese pe banii lui și le înregistrase în 1953, făcându-i-le cadou mamei sale de ziua ei, Philips a simțit că își găsise omul de care avea nevoie.

În 1954, Presley a înregistrat „That's All Right“, un blues. Posturile de radio din Tennessee au început să-l difuzeze de îndată, iar Presley a pornit în turneu în statele din sud. S-a lovit de prejudecata înrădăcinată pe care o aveau mulți americani albi cărora nu le plăcea să vadă negri și albi amestecându-se sau împărtășindu-și cultura. Dar nici măcar această moștenire a rasismului, veche de generații, nu putea concura cu idolatrizarea lui Presley de către tineri și de către fani, pe care nu-i interesa atât de mult culoarea pielii. În 1956, la presiunile adolescenților albi, posturile de radio din toată țara începuseră să difuzeze single-uri de-ale lui Elvis – hituri ca „Heartbreak Hotel“ (1956), „Love Me Tender“ (1956) și albumul *Jailhouse Rock* (1957) –, iar el a continuat să nu ascundă deloc influențele sale muzicale. În unele cartiere, criticii negri l-au acuzat că le furase muzica; spre deosebire de aceștia, Little Richard l-a numit pe Elvis „o binecuvântare“, care „a deschis calea“ muzicii de culoare. De necontestat era faptul că energia lui era de neoprit.

Elvis a semnat un contract de impresariat cu „colonelul“ Tom Parker, căruia i-a încredințat toate afacerile sale. Parker era un personaj misterios, dar un afacerist de succes, și l-a transformat pe Elvis în cel mai mare brand muzical din câte existaseră vreodată. Sub îndrumarea lui, Elvis a

descoperit că putea să atragă mulțimi și public la o scară nemaivăzută. A spart recordul la vânzări de single-uri și de albume, iar aparițiile lui televizate atrăgeau 80% din publicul televiziunii americane. Tinerii își doreau să fie ca el, tinerele și-l doreau, iar generațiile mai vârstince erau înfricoșate și șocate. În orașul Liverpool, John Lennon l-a adus pe Paul McCartney în trupa care îl avea pe Elvis ca model și care voia să fie „mai mare decât Elvis".

În patria lui, pe măsură ce muzica lui Elvis și performanța sa scenică plină de energie câștigau tot mai multă popularitate, SUA conservatoare au devenit tot mai dezgustate și mai îngrijorate că tânăra generație era coruptă în mod irevocabil. Obiceiul lui de a-și agita picioarele, de a-și roti șoldurile în pantaloni de piele strânși pe ele, de a se avânta și de a se arunca în fața microfonului era considerat culmea obscenității. Drept urmare, când Elvis a fost recrutat în armata americană și trimis apoi în Germania, mulți s-au simțit ușurați. Când s-a întors în America, în 1960, era mai liniștit, iar pe parcursul anilor 1960, când epoca trupelor pop înflorea, a ales să se concentreze pe o carieră cinematografică, lipsită de strălucire. Însă s-a reinventat și a revenit pe scena muzicii în 1968, adoptând unele influențe ale formațiilor Beatles și Rolling Stones, chiar starurile care reinterpretaseră genul lui de muzică și îl vânduseră din nou în America.

Popularitatea lui Elvis a rămas uriașă de-a lungul anilor 1970, umplând săli imense pentru concerte pe tot teritoriul Statelor Unite, mai cu seamă în Las Vegas, deși avea o nouă imagine publică ambalată acum în ținute excentrice specifice scenei de cabaret. Încă se afla în top, de exemplu, cu melodia „Always on My Mind" (1973). Însă starea lui de sănătate și de spirit s-a deteriorat alarmant. S-a îngrășat, îndopându-se cu fast-food. A devenit dependent și de medicamente eliberate pe bază de rețetă. Dormea, în general, ziua și apărea buhăit pe scenă – deși avea aceeași voce fascinantă.

Elvis a murit pe 16 august 1977. A suferit un atac de cord la Graceland, vila lui din Memphis, Tennessee. Înmormântarea sa a fost un eveniment-fenomen, pe care l-au urmărit milioane de oameni. Alături de cântăreții americani Frank Sinatra, Bob Dylan și Michael Jackson, trupele engleze Beatles și Rolling Stones și cântăreața Edith Piaf, el se numără printre

giganții care au depășit granițele muzicii și au intrat în identitatea națiunilor.

SADDAM HUSSEIN

1937–2006

Înfrângerea, rușinea și umilința care s-au abătut asupra noastră, Saddam, sunt rezultatul nebuniilor tale, al calculelor tale greșite și al acțiunilor tale iresponsabile.

COMANDANT MILITAR IRAKIAN ȘIIT ÎN 1991, LANSÂND REVOLTA ÎMPOTRIVA GUVERNĂRII LUI SADDAM, CARE A FOST ZDROBITĂ ULTERIOR DE TRUPELE DICTATORULUI

Saddam Hussein, dictatorul Irakului, a aspirat să fie erou și cuceritor arab, însă lunga sa domnie, caracterizată de asuprire necruțătoare, cruzime sadică, corupție mafiotă, războaie inutile, crime în masă și un cult grotesc al personalității, a condus la o serie de erori politice care au generat prăbușirea regimului său și moartea lui prin spânzurare. Acest despot vulgar apare aici deoarece campania de răsturnare a lui de la putere a fost cea mai mare catastrofă din epoca modernă în materie de politică externă occidentală, care a discreditat și a slăbit puterea militară și morală americană și britanică timp de o generație, dezlănțuind terorismul, masacrele și războiul apocaliptic, fără a dispune, în același timp, de voința de a le pune capăt.

Saddam s-a născut într-un mic sat sunit din apropierea orașului Tikrit. Tatăl a murit înainte de nașterea lui, astfel că el a fost crescut în casa tatălui său vitreg – fiind bătut în mod constant și petrecându-și mare parte din adolescență pe străzi. În 1947, s-a dus să locuiască împreună cu fratele mamei lui, de la care a primit, începând de la zece ani, primele elemente de educație.

La începutul anilor 1950, Saddam s-a mutat împreună cu unchiul său la Bagdad și a încercat să intre la colegiul militar, dar nu a trecut examenele. În acest timp, unchiul său i-a insuflat ura față de influența britanică în regatul irakian, iar el a început să participe cu regularitate la demonstrațiile antiguvernamentale și și-a format propria bandă stradală

care ataca oponenții politici. În timp, a fost atras de Partidul Ba'ath, care combina socialismul cu naționalismul antioccidental și panarab, iar, în 1958, a participat la lovitura de stat militară condusă de brigadierul Abdel Karim Kassem, în urma căreia regele Faisal al II-lea a fost răsturnat de la putere și omorât. Mulți, mai cu seamă membrii Partidului Ba'ath, au fost dezamăgiți de eșecul lui Kassem de a uni Irakul cu țările arabe vecine, iar, în 1959, Saddam a fost implicat într-o tentativă eșuată de asasinat împotriva lui Kassem, după care a plecat în exil în Siria și Egipt.

Lovitura de stat din 1963 l-a determinat pe Saddam să se întoarcă, însă noul conducător al Irakului, Abdul Salam Arif, s-a certat curând cu aliații săi din cadrul Partidului Ba'ath, iar Saddam a fost întemnițat timp de câțiva ani, iar în 1967 a evadat. Apoi a devenit mâna dreaptă a liderului partidului, Ahmad Hassan al-Bakr, și, după ce partidul a preluat puterea în 1968, el a s-a remarcat ca personalitate influentă a acestui regim, devenind vicepreședinte, precum și șeful aparatului de securitate al Irakului și secretar general al Partidului Ba'ath. Și-a modelat în mod deliberat regimul după cel al lui Stalin, pe care îl studiase.

Din această nouă poziție, Saddam a dirijat naționalizarea companiei petroliere irakiene deținute de occidentali, utilizând fondurile strânse pentru dezvoltarea statului social irakian (mai ales pentru sistemul de sănătate). A lansat, de asemenea, o campanie împotriva analfabetismului, a adus îmbunătățiri infrastructurii irakiene și, în general, a încercat să încurajeze modernizarea și industrializarea. În același timp însă, a făcut eforturi asidue să acapareze puterea, numind locotenenți fideli în poziții-cheie, creând o poliție secretă brutală și consolidându-și influența asupra pârghiilor statului.

La mijlocul anului 1979, Saddam a pus presiune asupra lui al-Bakr, care era suferind, determinându-l să demisioneze, și a preluat președinția. A convocat de îndată Consiliul Comandamentului Revoluționar, inclusiv conducerea de la vârf a Partidului Ba'ath, și a anunțat că „sionismul și forțele întunericului" s-au angajat într-o conspirație împotriva Irakului. Apoi, spre groaza publicului său, a anunțat că cei implicați erau prezenți în încăpere. În timp ce Saddam stătea jos și fuma un trabuc enorm, s-au citit cu voce tare mai multe nume și apoi 66 de persoane au fost duse de acolo una câte una. Ulterior, 22 din acești bărbați au fost găsiți vinovați, iar

Saddam a supravegheat personal omorârea lor, cerându-le personalităților importante din conducerea Irakului să pună în practică sentințele.

Saddam a început să transforme Irakul în ceea ce un disident a numit „Republica fricii". Notoria sa poliție secretă, Mukhabarat, și departamentul de stat pentru securitate internă, Amn, au adus întreaga țară sub stăpânirea lor feroce. Aveau loc masacre regulate ale evreilor, ale francmasonilor, ale comuniștilor, ale sabotorilor economici sau, pur și simplu, ale oamenilor care i se opuneau lui Saddam sau membrilor lacomi și nemiloși ai familiei sale, care aveau cu toții funcții în guvernul său. Epurările se desfășurau una după alta, însoțite de procese-spectacol și de mărturisiri televizate. În cele două decenii care au urmat, Saddam Hussein a omorât cel puțin 400 000 de irakieni – din care mulți au suferit tot felul de torturi. Fiii săi psihopați, îndeosebi moștenitorul sadic și dement Uday, purtau propriile lupte pentru putere, torturându-și personal dușmanii. La un moment dat, cei doi gineri ai lui Saddam, temându-se că vor fi omorâți de Uday, au fugit în Iordania, dar au fost păcăliți să se întoarcă și apoi au fost uciși de acesta.

Nemulțumindu-se numai cu dominarea Irakului, Saddam era, de asemenea, hotărât să își afirme hegemonia în regiune. A invadat Iranul în 1980, folosind ca pretext pentru acapararea regiunilor petrolifere iraniene revoluția islamică a Iranului din 1979, și astfel a pornit un război dezastruos, care a durat opt ani și a ajuns într-un impas, având un cost final de un milion de vieți. Adeptul învrăjbirii marilor puteri, el a primit un ajutor semnificativ din partea Occidentului, care privea Iranul drept cel mai mare dintre cele două rele.

În timpul războiului, Iranul îi încurajase pe kurzii din Irak să pornească o revoltă împotriva conducerii baathiste. Saddam a răspuns într-o manieră nemiloasă, folosind iperită și gaz sarin asupra populației civile – cel mai cunoscut caz fiind cel al orașului Halabja, unde au murit aproximativ 5 000 de kurzi în urma unui singur atac, în martie 1988. 4 000 de sate au fost distruse și 100 000 de kurzi au fost masacrați.

Sfârșitul războiului cu Iranul a epuizat Irakul, în ciuda câștigurilor petroliere uriașe. În august 1990, Saddam a invadat și a ocupat Kuweitul. Acțiunea s-a dovedit a fi o eroare catastrofală. Națiunile Unite au autorizat operațiunea militară de proporții a unei coaliții conduse de americani de scoatere a Irakului din Kuweit, care s-a realizat rapid în 1991. Kurzii și

șiiții din Irak – încurajați de această coaliție – s-au răsculat împotriva lui Saddam, însă neavând sprijin militar occidental, au fost înfrânți cu brutalitate.

Conform termenilor acordului de încheiere a ostilităților, Irakul acceptase să renunțe la armele nucleare, chimice și biologice. Dar Saddam nu a cooperat cu inspectorii ONU în materie de armament, le-a interzis complet accesul în Irak începând cu 1998 și s-a angajat într-o „politică pe marginea prăpastiei“ și în șicane diplomatice.

Situația lui Saddam s-a schimbat după atentatele teroriste de pe 11 septembrie 2001 împotriva Americii, organizate de al-Qaeda. Președintele George W. Bush – încrezător după ce îi dăduse jos de la putere pe susținătorii organizației al-Qaeda din Afghanistan, pe talibani – a susținut „schimbarea regimului“ în Irak și crearea democrației irakiene pentru a încuraja libertatea în lumea arabă, invocând ca justificare dictatura lui Saddam, dezvoltarea continuă de arme de distrugere în masă și sprijinirea grupărilor teroriste. Ironia a fost că Irakul nu avea arme de distrugere în masă. Dar temându-se că adevărul ar fi putut transmite Iranului mesajul slăbiciunii regimului său, Saddam a lăsat lumea să creadă că își reconstruia arsenalul nuclear. A calculat greșit (pentru a doua oară) faptul că SUA nu s-ar fi încumetat să invadeze Irakul. În martie 2003, trupele coaliției conduse de americani au invadat țara și l-au răsturnat de la putere pe Saddam, care a fost prins, în final, judecat și condamnat la moarte. Execuția lui s-a desfășurat în condiții neadecvate, pentru că șiiții îl insultau și îl atacau fără încetare. Cu toate acestea, sentința sa a fost meritată din plin.

Muhammad Ali

1942–2016

Sunt cea mai grozavă ființă din câte au existat vreodată. Sunt atât de grozav, încât nu am nici un semn pe față. Am zguduit lumea.

Cassius Clay, care avea să devină curând Muhammad Ali, după înfrângerea lui Sonny Liston din 1964

Muhammad Ali nu a fost doar cel mai mare boxer al generației lui, ci și unul dintre cei mai mari sportivi ai tuturor timpurilor. Ca luptător, a dat dovadă de un talent extraordinar, sublim, dar a depășit și hotarele lumii sportive. Convingerea profundă, exprimarea deschisă a ideilor politice, curajul, istețimea, stilul, îndrăzneala – toate acestea s-au contopit și au dat naștere unei legende. Chiar și după ce s-a retras, Ali a apărut triumfător ca o figură simbolică ce a aprins torța la Jocurile Olimpice de la Atlanta din 1996 și a vorbit tăios despre islamul nonviolent în lumea de după 11 septembrie.

Cassius Clay, numele pe care l-a primit Ali la naștere, s-a apucat de box la 12 ani. A avut o carieră de amator excepțională, câștigând 134 de meciuri și pierzând doar șapte. În 1960 s-a dus la Jocurile Olimpice de la Roma și a câștigat o medalie de aur la categoria semigrea, impresionând prin viteza și reflexele lui fulger. Antrenorul de box din Miami Angelo Dundee l-a luat pe Clay să îl antreneze ca tânăr profesionist și nu a avut prea multe de făcut pentru a-i îmbunătăți stilul cutezător. Ținea garda jos, bazându-se pe viteza care îi permitea să danseze în jurul oponenților. În primii ani ai carierei sale s-a autointitulat „cel mai mare“. După ce l-a învins pe marele Sonny Liston, la categoria grea, în două meciuri – în al doilea meci, din mai 1965, Liston suferind o înfrângere grea –, a părut că i se împlinea profeția.

În afara ringului, Clay trecea printr-o transformare ce avea să-i influențeze tot restul vieții. S-a implicat în mișcarea lui Malcom X și în mișcarea Nation of Islam – o mișcare islamică radicală de culoare. Clay a fost atras de aceasta pentru că simțise pe propria piele rasismul în copilăria petrecută în sudul Statelor Unite. Curând, tânărul care spunea ceea ce gândea își schimbase numele în Muhammad Ali. Când a jucat cel de-al doilea meci cu Liston și apoi a câștigat clar împotriva unui alt nume mare din categoria grea, Floyd Patterson, Ali era deja pe cât de genial în ring, pe atât de dezbinator în afara ringului.

Combinația dintre stilul extravagant de luptă al lui Ali, discursul lui deschis și refuzul de a se înrola în armata americană în 1966 („Omule, eu n-am nimic cu Vietcong“, a explicat el atunci) l-a transformat rapid într-un personaj detestat de America albă. A declarat că are obiecții de conștiință, iar în 1967 a fost deposedat de titlul de campion mondial și i s-a interzis să lupte pe teritoriul american timp de trei ani. Nedescurajat, Ali a ținut

peste 200 de discursuri împotriva războiului, condamnând acțiunile Statelor Unite în Asia de Est.

Când a revenit în ring, Ali a participat la trei dintre cele mai faimoase meciuri din toate timpurile: Meciul secolului (1971), în care a pierdut în fața lui Joe Frazier; „Rumble in the Jungle" (1974), în care i-a luat lui George Foreman titlul de campion la categoria grea; și „Thiller in Manilla" (1975), când și-a luat revanșa împotriva lui Frazier. În lupta cu Foreman, care a avut loc în Zair (acum Republica Democrată Congo), Ali a folosit tactica sa, prefăcându-se slab și determinându-l pe adversarul său să-l atace, pentru ca la sfârșit să-l lovească prin surprindere. A încasat lovituri în șapte runde și i-a permis lui Foreman să îl bată, iar în a opta rundă a contraatacat, făcându-l knock-out pe adversarul său mai tânăr.

Meciul „Thriller in Manila" este probabil cel mai cunoscut dintre toate meciurile lui Ali. În timpul pregătirilor dinaintea meciului, el l-a tachinat pe Frazier cu diverse remarci și poezii. Cei doi s-au bătut în 14 runde, până când, în cele din urmă, antrenorul lui Frazier a aruncat prosopul. După aceea, Ali a spus despre eforturile sale eroice: „Asta simți, probabil, când mori". Dăduse totul pentru o victorie incredibilă și – istoria răzbunându-i poziția în privința Războiului din Vietnam – își luase revanșa în fața lumii.

Ali a continuat să lupte până la începutul anilor 1980, când puterile îi scăzuseră în mod vizibil. Dar, în ciuda sfârșitului trist al carierei sale, el este amintit pe bună dreptate ca unul dintre cei mai mari sportivi din istorie. Doar despre fotbalistul Pelé și despre alți câțiva se mai poate spune că au dominat în aceeași manieră sportul lor. Campion mondial de trei ori, el a întruchipat strălucirea și gloria sportului său, grație îndemânării sale și stratagemelor folosite în ring și faptului că își domina psihologic oponenții.

Dar Ali a fost mai mult decât un sportiv extraordinar. A fost un om cu principii care și-a păstrat convingerile chiar și atunci când a fost amenințat. Cu toate că declarațiile sale referitoare la rasă nu au fost întotdeauna bine chibzuite și putea să manifeste cruzime față de oponenții săi, Ali a depășit astfel de gafe și și-a câștigat de partea sa aproape toți criticii prin curajul și charisma lui.

Din momentul în care a fost diagnosticat cu boala Parkinson în 1984, Ali a fost afectat tot mai mult de simptomele bolii. Lumea a fost impresionată văzându-i mâna tremurândă care aprindea torța olimpică la Atlanta în

1996; tranziția de la tânărul furios la simbolul unității mondiale era completă. În 1999, a fost votat „Personalitatea sportivă a secolului“. În ciuda fragilității sale, a călătorit în toată lumea în sprijinul diverselor cauze umanitare atât timp cât a fost capabil fizic, până la moartea sa, în 2016.

Escobar

1949–1993

Ingeniozitatea fratelui meu era extraordinară.

Roberto Escobar

Cel mai puternic, mai bogat și mai sângeros criminal al secolului XX, Pablo Escobar a fost baronul suprem al drogurilor din Columbia, devenind creierul și pivotul comerțului internațional cu cocaină. A acumulat miliarde de dolari, iar pe parcursul acestui proces s-a făcut vinovat de sute de răpiri și crime. Întruchipând „nașul“ într-o măsură fără egal și făcând singur legea, Escobar a pus în pericol chiar integritatea Columbiei.

Escobar a fost fiul unui țăran și al unei profesoare și a crescut într-o subrubie a orașului Medellín. A început să se ocupe de activități infracționale de la o vârstă fragedă, furând mașini și, se spune, chiar și lespezi de mormânt, pe care le sabla și apoi le vindea ca noi. A trecut, după aceea, la escrocherii minore, vânzând țigări de contrabandă și bilete de loterie falsificate, iar, la sfârșitul anilor 1960, când cererea de canabis și de cocaină a crescut, a văzut în traficul de droguri o șansă pentru el.

În prima jumătate a anilor 1970, Escobar a devenit tot mai important în Cartelul Medellín, în cadrul căruia cooperau mai multe organizații infracționale pentru a controla industria și traficul de droguri din Columbia. În 1975, un baron important al crimei organizate din Medellín, Fabio Restrepo, a fost asasinat, iar Escobar a preluat curând operațiunea acestuia.

În luna mai a anului următor, Escobar a fost pus sub acuzare pentru organizarea unei rețele prin care introducea droguri în Ecuador. A încercat să îi mituiască pe judecătorii care se ocupau de cazul său, dar, când încercarea a eșuat, a omorât doi ofițeri care îl arestaseră și pe martorii principali, punând capăt astfel procesului. Acesta a devenit un tipar, o

strategie numită „*plata o plomo*“ (argint sau plumb – adică ori acceptarea mitei, ori un glonț). A omorât mii de oameni, personal sau dând ordine, deseori cu o sălbăticie uimitoare.

Escobar a fost un manipulator politic inteligent, conștient că trebuia să „ungă“ palmele politicienilor locali. În Medellín, el era totodată un Robin Hood populist, donând sume mici, dar semnificative, din averea lui personală pentru proiecte de construcții locale sau cluburi de fotbal aflate în dificultate, ceea ce i-a câștigat o oarecare popularitate în rândul locuitorilor orașului. O scurtă vreme a condus și un ziar, iar în 1982 a candidat pe listele Partidului Liberal și a fost ales deputat în Congresul columbian.

Dar la începutul anilor 1980, cartelul lui Escobar a monopolizat traficul de droguri sud-american și, după unele estimări, el controla 80% din transportul de cocaină și canabis către Statele Unite, Mexic, Puerto Rico și Republica Dominicană. Operațiunea lui consta în achiziționarea de pastă de coca din Bolivia și Peru, prelucrarea acesteia în fabricile producătoare de droguri răspândite pe tot teritoriul Columbiei și apoi transportul ilegal a mii de tone de cocaină săptămânal în Statele Unite, pe calea apei, a aerului și pe cale terestră.

În 1989, Escobar a ocupat locul șapte în clasamentul celor mai bogați oameni din lume, realizat de revista *Forbes*, cu o avere estimată la 24 de miliarde de dolari. Deținea multe case frumoase, o grădină zoologică privată, numeroase iahturi și elicoptere, o flotă de aeronave private și chiar două submarine; avea și o armată personală de bodyguarzi și asasini angajați. Nu îi ierta niciodată pe cei care îi amenințau poziția, chiar și în cel mai neînsemnat mod: după ce a prins un servitor că fura argintărie dintr-una dintre casele lui somptuoase, a dat ordin ca acest nefericit să fie legat și aruncat în piscină, să se înece.

Nu a trecut multă vreme până când Escobar a intrat în vizorul autorităților americane. În 1979, Statele Unite și Columbia au semnat un tratat de extrădare, ca parte a unei abordări mai dure a traficului de droguri. Escobar detesta acest tratat și a început o campanie de asasinate împotriva tuturor celor care îl susțineau sau cereau politici mai dure împotriva cartelurilor de droguri. Se crede că s-a aflat în spatele atacului asupra Curții Supreme columbiene din 1985, realizat de gherilele de stânga, în urma căruia au murit 11 judecători. Patru ani mai târziu,

Escobar a ordonat asasinarea a trei candidați prezidențiali, precum și doborârea unui avion de linie, omorând 107 persoane, și atacul cu bombă al clădirii securității naționale din Bogota, ucigând 52 de persoane. În același an au fost arestați la Miami doi dintre acoliții lui, în timp ce încercau să cumpere rachete.

În 1991, când lațul părea să se strângă în jurul lui, Escobar le-a propus autorităților columbiene o înțelegere: accepta să ispășească cinci ani de închisoare dacă nu era extrădat. Ca parte a acestei înțelegeri, lui Escobar i s-a permis să își construiască propria „închisoare“, care, bineînțeles, s-a dovedit a fi un alt palat luxos, de unde își putea dirija prin telefon imperiul drogurilor. I se dădea voie să iasă ca să asiste la câte un meci de fotbal sau să participe la o petrecere, precum și să primească vizitatori, inclusiv prostituate (cu cât mai tinere, cu atât mai bine) și parteneri de afaceri, dintre care doi au fost omorâți în incinta lui – îi plăcea să-și tortureze personal victimele.

Pe 22 iulie 1992, în timp ce era transferat către o închisoare cu regim mai sever, Escobar a reușit să evadeze. Autoritățile columbiene au declanșat o razie masivă, cu ajutor din partea Statelor Unite și împreună cu dușmani ai lui Escobar, inclusiv Los Pepes (Persoanele Persecutate de Pablo Escobar), un grup paramilitar alcătuit din victimele sale, și membri ai cartelului rival Cali. În cursul căutărilor care au durat 16 luni, sute de oameni – și polițiști, și acoliți ai lui Escobar – au fost omorâți. Escobar a fost descoperit, până la urmă, într-o casă conspirativă din Medellín și a fost împușcat în picior, în bust și în cap în timpul încercării lui cutezătoare de a fugi luând-o pe acoperiș; a murit pe loc. Era 2 decembrie 1993, ziua de după cea de-a 44-a aniversare a sa.

Susținătorii lui Escobar l-au văzut ca pe un erou și un prieten al săracilor, însă el a fost în realitate un monstru și un criminal de o lăcomie și de un sadism fără seamăn. Gesturile lui simbolice de filantropie nu au reușit să mascheze lipsa de considerație pe care o avea față de viața umană, iar, la apogeul influenței sale, cartelul său s-a făcut vinovat de săvârșirea în medie a 20 de crime în fiecare lună.

Osama bin Laden &

1957–2011

Abu Bakr al-Baghdadi: Jihadiștii

1971–?

Din corpurile necredincioșilor zburau bucăți ca firele de praf. Dacă ai fi văzut cu ochii tăi, ai fi fost foarte încântat și inima ți s-ar fi umplut de bucurie.

Osama bin Laden, la nunta fiului său, după uciderea a 17 soldați americani în atacul sinucigaș cu bombă asupra navei USS *Cole*, 12 octombrie 2000

Ascensiunea terorismului islamic radical – jihadismul – în secolul XXI a fost urmarea disoluției vechilor dictaturi arabe, a eșecului statelor arabe create de miniștrii britanici și francezi după Primul Război Mondial, a izbucnirii războaielor civile și a sentimentului concomitent al neputinței arabe în fața omnipotenței americane – tocmai când puterea occidentală își pierdea încrederea și controlul asupra Orientului Mijlociu. Jihadismul a fost personificat de doi bărbați.

Osama bin Laden a fost mintea fanatică din spatele atentatelor spectaculoase și criminale din 11 septembrie asupra Turnurilor Gemene și a Pentagonului, care au ucis mii de oameni nevinovați în numele unei denaturări intolerante și dogmatice a religiei islamice. Promovând o ideologie jihadistă care se mândrește cu crimele și susține un cult nihilist al sinuciderii, el a vrut să elimine puterea americană și occidentală, să șteargă Israelul de pe fața pământului și să restaureze califatul în toate regiunile din lume care s-au aflat vreodată sub cârmuire islamică. Dar singura lui politică reală a fost terorizarea oamenilor nevinovați și atacarea societăților democratice tolerante, folosind tineri ușor impresionabili pe post de bombe vii împotriva victimelor alese doar pentru că erau cetățeni ai Occidentului liber și democrat.

Bin Laden s-a născut la Riad în 1957 și a fost fiul lui Muhammad Awad bin Laden – care a făcut o avere uriașă după ce familia regală saudită a acordat companiei lui de construcții drepturi exclusive pentru proiecte de construcții religioase pe teritoriul țării – și al celei de-a zecea soții a acestuia, Hamida al-Attas, de care ulterior a divorțat. Deși avea mulți frați din partea tatălui, Osama a fost singurul fiu născut din această căsnicie și –

după ce mama lui s-a recăsătorit cu Muhammad al-Attas – a fost crescut în credința sunită, manifestând o evlavie intransigentă de la o vârstă fragedă. A studiat la o școală de elită și apoi la Universitatea Abdul Aziz și s-a căsătorit cu prima sa soție, Najwa Ghanem, în 1974. A mai avut alte patru soții, de două dintre ele divorțând, și între 12 și 24 de copii.

În 1979, bin Laden, împreună cu mii de alți jihadiști evlavioși – cunoscuți ca mujahedini –, a mers în Afghanistan ca să lupte împotriva invaziei Uniunii Sovietice. S-a alăturat militantului Abdullah Azzam și a înființat Maktab al-Khadamat, o organizație paramilitară al cărei scop era să poarte războiul pe care el îl socotea jihad. Războiul era susținut și finanțat și de Statele Unite, care se temeau mereu de o expansiune sovietică, iar când bin Laden s-a întors în Arabia Saudită în 1990, a fost ovaționat pentru că luptase împotriva forțelor comuniste. El însă făcea deja planuri pentru o nouă organizație care să vină în sprijinul obiectivului său de a alunga SUA („Marele Satan“) din lumea musulmană. Organizația avea să devină cunoscută ca al-Qaeda (Baza).

În urma Războiului din Golf din 1991, bin Laden a criticat familia regală saudită pentru că a permis trupelor americane să staționeze pe teritoriul țării, motiv pentru care aceasta l-a expulzat în 1992. El s-a mutat în Sudan, de unde, colaborând cu Jihadul Islamic din Egipt (JIE), a organizat atentatul de la Aden de pe 29 decembrie 1992, în care au fost omorâți doi oameni. Însă, după o tentativă eșuată de asasinat împotriva președintelui Mubarak al Egiptului în 1995, membrii organizației JIE au fost expulzați din Sudan, ceea ce l-a făcut pe bin Laden să se întoarcă în Afghanistan, unde s-a aliat cu talibanii, organizând tabere de instruire pentru mii de jihadiști.

În 1997, a organizat abominabilul masacru de la Luxor de pe 17 noiembrie, în care au fost omorâți 62 de civili, iar în anul următor, al-Qaeda a bombardat ambasadele americane din Kenya și Tanzania, omorând aproape 300 de persoane. În octombrie 2000 a apărut o tendință mai sinistră, atunci când, din nou la Aden, un terorist sinucigaș a detonat o bombă pe nava militară americană USS *Cole*, omorând 17 soldați. Astfel de atacuri cu bombă au devenit curând arma preferată de al-Qaeda, fiind realizate de tineri musulmani militanți îndoctrinați, care doreau să devină martiri. Mai târziu în același an, bin Laden a semnat împreună cu adjunctul său, Ayman al-Zawahiri – pe care îl întâlnise pentru prima oară

în timpul războiului afghan –, o *fatwa* care declara că musulmanii aveau datoria de a-i ucide pe americani și pe aliații lor.

Bin Laden și al-Zawahiri au pus apoi la cale cel mai ambițios plan al lor de până atunci. În dimineața zilei de 11 septembrie 2001, devreme, două grupuri de jihadiști s-au îmbarcat la bordul a patru avioane de pasageri în aeroporturile din Washington D.C., Boston și Newark. Autoritățile au aflat curând după aceea că avioanele fuseseră deturnate de 19 bărbați din Orientul Mijlociu. La ora locală 8.46, zborul American Airlines 11 a lovit turnul nordic al celor două Turnuri Gemene din New York, cele mai înalte clădiri din Manhattan. Apoi, în timp ce camerele de televiziune filmau dezastrul în desfășurare, zborul United Airlines 175 a lovit turnul sudic la ora 9.02. După alte 35 de minute, s-a anunțat că zborul 77 al companiei American Airlines lovise Pentagonul, în Virginia, iar la 10.03, zborul 93 al companiei United Airlines, care se îndrepta spre Casa Albă, a fost forțat să se prăbușească pe o câmpie de pasagerii curajoși care auziseră de soarta celorlalte avioane în timp ce își sunau frenetic rudele de la telefoanele pe care le aveau cu ei la bord.

La New York au urmat scene apocaliptice. Turnurile Gemene, care fuseseră zdruncinate din temelii de impactul cu avioanele și de incendiile care au urmat, s-au prăbușit – turnul sudic la ora 9.59, iar cel nordic la 10.28 –, omorând mii de victime care încă erau prinse înăuntru și eliberând un nor de praf care a cuprins partea sudică a Manhattanului. În afară de teroriști, în ziua aceea au murit 3 000 de oameni – 246 în avioane, 125 în Pentagon și 2 603 în Turnurile Gemene (inclusiv 341 de pompieri și doi paramedici).

Angajându-se într-un război împotriva terorismului, SUA au jurat să-l prindă pe bin Laden, care se afla deja în fruntea listei FBI cu cele mai căutate persoane. Forțele aliate au răsturnat curând regimul din Afghanistan, unde al-Qaeda operase ani buni, însă bin Laden a fugit în munții de la granița dintre Afghanistan și Pakistan. S-a ratat șansa de a-l prinde acolo la sfârșitul anului 2001, când trupele care înaintau nu au căutat și în complexul de peșteri Tora Bora, unde era aproape sigur că se ascundea. Când s-au făcut razii în acele peșteri, ulterior, în august 2007, el nu mai era acolo.

După 11 septembrie, musulmanii radicalizați, conduși de mesajul denaturat al lui bin Laden care propovăduia ura și violența, au continuat

fără încetare campania criminală a organizației al-Qaeda. În Irak, în cadrul unei campanii necruțătoare de bombardare, al-Qaeda a acționat pentru a întreține măcelul sectar între musulmanii suniți și cei șiiți, cu scopul dejucării planurilor americanilor de a instaura democrația. Pe 2 mai 2011, în urma celei mai mari razii din istorie, trupele speciale americane Navy SEAL, urmărite în timp real de președintele Barack Obama din Situation Room de la Casa Albă, au întreprins o incursiune asupra unei case din Abbottabad, orașul din Pakistan care găzduiește academia militară a Pakistanului, și l-au omorât pe bin Laden. Cadavrul i-a fost aruncat în mare.

Însă al-Qaeda era deja eclipsată de o nouă manifestare a jihadismului: Statul Islamic. La moartea lui bin Laden, ramura irakiană a organizației, condusă de un anume Abu Bakr al-Baghdadi, a amenințat că se va răzbuna, continuând campania de bombardamente în Irak. Dar al-Baghdadi era diferit: plănuia să exploateze nemulțumirea suniților față de guvernul irakian corupt, dominat de șiiți, ca să creeze ceva nou – o armată și un stat jihadiste.

Nimeni nu-i cunoaște cu exactitate identitatea, dar probabil a fost Ibrahim al-Badri, născut în Irak, care a studiat în liniște islamul mulți ani, până la invazia americană a Irakului din 2003, care l-a inspirat să formeze un mic grup militant care a alcătuit Statul Islamic din Irak, în 2006. Folosindu-și noul pseudonim, al-Baghdadi era deja un terorist puternic când a fost arestat de armata americană și închis în 2004. Închisoarea a fost școala lui: aici s-a împrietenit cu diverși deținuți, atât jihadiști, cât și foști acoliți și soldați ai lui Saddam Hussein. După ce a fost eliberat prea ușor de americani, al-Baghdadi și-a pus planurile în aplicare, mai întâi infiltrând jihadiști în Siria, unde războiul civil brutal dintre președintele Bashir al-Assad și diverse grupări de opoziție oferise această ocazie. Al-Baghdadi a preluat controlul asupra unora dintre aceste facțiuni, le-a antrenat mai bine, le-a insuflat o viziune nouă și complet distrugătoare asupra războiului și a înființat un nou așa-numit Stat Islamic la Raqqa, cu fonduri obținute din donații și din comerțul cu petrol. Trecând granița în Irak, luptătorii lui au pus pe fugă armata irakiană și au ocupat orașul Mosul, văzându-se deodată la conducerea unui nou stat imens ce se întindea pe teritoriul Irakului și al Siriei.

Bogat în bani din petrol, recrutând mii de jihadiști occidentali din țări ca Franța și Belgia, atrași de succesul armatelor sale care luptau sub stindardul negru, al-Baghdadi a proclamat califatul, iar pe sine s-a autoproclamat Califul Ibrahim. Transmițând la televizor și pe Internet decapitările publice ale ostaticilor occidentali și arabi, masacrând grupări nevinovate de musulmani nonsuniți și alte grupuri etnice precum comunitatea yazidi, califatul le-a oferit luptătorilor săi un stat aflat sub inspirația absolută a unei viziuni apocaliptic-mesianice, sclave furate ca prăzi de război și o entitate militară de succes, cu o politică deliberată de bestialitate spectaculoasă. Lumea era îngrozită, iar armata irakiană, ajutată de o coaliție occidentală, a început, până la urmă, să distrugă conducerea, economia și armata Statului Islamic în 2014. Însă pe măsură ce orașele și teritoriile cucerite de al-Baghdadi cădeau, celulele lui teroriste și simpatizanții independenți din Occident au pornit atacuri teroriste asupra civililor folosind bombe și arme de foc, dar deseori doar camioane și cuțite.

Înfrângerea militară a Statului Islamic era inevitabilă – și moartea lui al-Baghdadi chiar a fost raportată de multe ori: a fost omorât, poate, în urma unui atac aerian rusesc în mai 2017 – dar se poate să nu aflăm niciodată cum a sfârșit acest personaj misterios, care probabil a dispărut în praful deșertic apocaliptic al regatului său în curs de prăbușire. Însă amenințarea terorismului va dăinui mult mai mult, căci duhul jihadismului bazat pe cultul morții continuă să-și schimbe înfățișarea ca să exploateze oportunitățile vremii noastre.

TITANUL NECUNOSCUT

Pe 5 iunie 1989, când Partidul Comunist Chinez zdrobea cu brutalitate revolta studențească din Piața Tiananmen, o coloană de tancuri a fost oprită de un tânăr singur în timp ce încerca să iasă din piață. De mai multe ori, acesta a împiedicat tancurile să înainteze, până când acestea și-au oprit, în cele din urmă, motoarele. Apoi a sărit în tancul din fruntea coloanei, certându-l pe comandant pentru vărsarea de sânge nevinovat.

Poreclit „Omul Tanc“ sau „Rebelul necunoscut“, nu s-a aflat niciodată numele real al tânărului, nici soarta sa. Unii au spus că a fost executat, alții

că încă trăiește în China. Surprinsă pe peliculă și făcută cunoscută în toată lumea, imaginea curajului uimitor al acestui om a rezumat tragedia din Piața Tiananmen – represiunea brutală a protestelor studențești democratice și uciderea nesăbuită a mii de oameni nevinovați.

Protestul Omului Tanc și întreaga revoltă nu au reușit să schimbe destinul Chinei. Cu toate acestea, revista *Time* l-a numit pe acest tânăr unul dintre cei mai puternici 100 de oameni ai secolului XX. Acest personaj anonim a ajuns să simbolizeze eroismul actelor spontane simple ale oamenilor obișnuiți.

Protestele din Piața Tiananmen au fost o revoltă populară ce urmărea schimbarea cursului Chinei comuniste. La scurtă vreme după moartea dictatorului chinez Mao Zedong în 1976, pragmatigul dur Deng Xiaoping – el însuși o victimă a transformărilor orchestrate de Revoluția Culturală a lui Mao (1966–1975) – s-a ridicat ca „lider suprem" al Chinei. Deng a urmat o politică de liberalizare economică însoțită de controlul politic absolut exercitat de Partidul Comunist. Secretarul general al partidului, Hu Yaobang, a cerut insistent mai multe reforme, dar a fost înlăturat de Deng după protestele studențești din 1987.

Pe 15 aprilie 1989, moartea lui Hu a stârnit mai multe proteste, care au fost de mică amploare inițial, dar apoi s-au răspândit. Aceasta era epoca glasnostului și a liberalizării în Rusia lui Mihail Gorbaciov, astfel că Deng și conducătorii chinezi erau deja neliniștiți. Studenților și profesorilor li s-au alăturat curând și muncitorii. Protestele s-au concentrat în Piața-Tiananmen din Beijing, care a fost curând ocupată de protestatari veniți în număr foarte mare.

Pe 19 mai, secretarul general Zhao Ziyang s-a adresat pe un ton împăciuitor (dar cu intenția de a avertiza) mulțimilor de studenți care fierbeau, spunându-le: „Studenți! Vorbiți despre noi, ne criticați, toate acestea sunt necesare. Sunteți încă tineri… Trebuie să trăiți sănătos… Noi suntem deja bătrâni, pentru noi nu mai contează…" Pe 30 martie a fost ridicată o statuie a Zeiței Democrației. Liderii mai vârstnici ai Partidului Comunist, condus de Deng, care încă era președinte al Comisiei Militare Centrale, și președintele mareșal Yang Shangkun erau convinși deja că stabilitatea și controlul partidului erau amenințate și au ordonat înăbușirea revoltei. Premierul dogmatic Li Peng a declarat instituirea legii

marțiale. Armatele 27 și 28 au intrat în oraș și atacul a început pe 3 iunie la ora 22.30.

S-a tras la întâmplare; se crede că au fost omorâți în jur de 2 600 de oameni și răniți 30 000. Jurnalistul Jan Wong, care privea pe 5 iunie de la hotelul Beijing cum Rebelul necunoscut a oprit tancurile, și-a amintit: „Deci tancul întoarce, apoi tânărul sare în fața tancului și apoi tancul virează în cealaltă direcție și tânărul sare în fața lui. Au făcut așa de câteva ori. Apoi tancul a oprit motorul. Tânărul s-a urcat pe tanc și părea că vorbește cu persoana dinăuntru. După o vreme, tânărul sare jos, tancul pornește motorul și tânărul îl blochează din nou…“ Se spune că i-ar fi zis conducătorului tancului: „De ce ești aici? Nu ai făcut decât să provoci suferință.“ Tocmai atunci, doi oameni de pe margine l-au tras în mulțime – poate ca să-l ascundă, poate ca să-l ducă în fața plutonului de execuție.

În anul următor, președintele Jiang Zemin a afirmat că „tânărul nu a fost omorât“. Omul Tanc rămâne o perpetuă sursă de inspirație: eroul necunoscut, simbol al tuturor celorlalți eroi necunoscuți.

În engleză, *to wither* înseamnă a se ofili (n.tr.).